

הוצאת רוזנקרנץ ושריפפזטצר.

ספרותנו החדשה.

תולדות ספרותנו
העברית החדשה

בתקופה של חמשים שנה (תר"י—תר"ם)
(למן א. מאפו עד מ. ז. פייערבערג).

ספר למוד ומקרא.

המכיל תולדות סופרינו
המצוינים, תוכן יצירותיהם
המעולות והשקפות-בקרת
על תכונתם וערכם. ≡

עם תמונות הסופרים

מאת ד"ר מ. רבינוביץ.

וילנה

חברת בית הדפוס והוצאת ספרים רוזנקרנץ ושריפפזטצר

תרפ"א

הקדמה.

הספר מכיל היסטוריה של ספרותנו העברית החדשה במשך חמשים שנה (1850—1900), אף על פי שאינו עוסק אלא בסופרינו היותר מצוינים וביצירותיהם המעולות, שיש להן איזה ערך קלאסי. כמעט כל סופרינו היו חשובים אמנם בשעתם, ועזרו מעט או הרבה להתפתחות ספרותנו; אבל מנקודת ההערכה המודרנית ישנה חשיבות ספרותית קימת רק למעטים מהם, ויתרם אינם אלא נורמים, שבהם עתיד לספל העוסק בחקירת התהוותה של ספרותנו החדשה.

הספר פותח במאפו ומסיים בפייערברג. לפני מאפו נעשו רק בחינות זהבנות לספרות-יפה במובן מודרני, וספר מיוחד דרוש לתולדות המליצה העברית החדשה ונסיונותיה להשתלם ולהיות לספרות חיה ואמנותית בסוף המאה הי"ח ובמחציתה הראשונה של המאה הי"ט. ספרות-יפה הראייה לשם זה נתפתחה בשפתנו רק במחציתה השנייה של המאה הי"ט, ותמונותיה השונות—הרומאן, השירה, הגובילה והפובליציסטיקה—לא מהרו למצוא להן את הכשרונות הדרושים. סבת הדבר—התנאים החיצונים הגרועים שבהם גדלה ספרות זו, תנאים שאין להאריך בתאורם, כי הם מצוירים ועומדים ביצירותיה. אולם מחמת זה עצמו יש להתפלא על החיל הרב בערך שעשתה ספרותנו במשך הזמן הנזכר. מאפו ופייערברג, יל"ג וביאליק—מה רב המרחק בדקות ההרגשה והציור, בדיוק הלשון! אפשר, כי קפיצות גדולות כאלה נעשות רק בתקופה הראשונה של התפתחות; אבל זה מעיר כבר על כתיבתיהם והגדול הפנימי שיש לספרותנו החדשה. היסוד הונח, ומעתה יבנו עליו מגדלים שאין לשער מראש את גבהם.

כל סופרי התקופה שאנו דנים עליה עומדים עוד בתחום חיינו הפאטריארכליים, וההשפעה מן החוץ אינה בולטת ביותר ביצירותיהם. ועל כן יש למתוח איזה קור מבדיל ביניהם ובין סופרינו הצעירים, שהחיים החדשים והמושפעים מן הסביבה משתקפים אצלם גם בתאורים וגם בנמיות. לפיכך לא באו אחדים מהסופרים הללו בספר זה, אף על פי שחלק מעבודתם הספרותית, או גם רובה, שייך עוד להמאה שעברה. להמצוינים שבהם נקדיש ספר מיוחד, בעין השלמה לספר זה.

ספרנו מכיל שורת מונוגראפיות בודדות. לדבר על הקשר שביניהן ועל השפעת הסופרים זה על זה—מצאנו למותר. אין להכניס ראש בענינים דקים ומסופקים כאלה, שאינם בכל אופן אלא חומים בודדים במסכת גדולה של סבות וגורמים. הרוח הפנימי של היצירות בעצמן מגיד לנו מה שיש להגיד במקצוע זה. אנחנו השתדלנו רק למסור את תכנן העיקרי של היצירות הללו, ובמדה האפשרית—בלשונן.

תבן הענינים.

52 . . . . . "כמצילות ים".

53 . . . . . "ראשה וילדיה". "אמנת בת צופיפרע".

55 . . . . . "דוד וברזל".
יל"ג יוצא לגור בפטרבורג. "גיל" כמנהגו".

56 . . . . . "אחרית שכתה תיגה".

59 . . . . . השקפת יל"ג על ה"חסידות".

60 . . . . . "השחר". התקופה השניה. "משלים קטנים לילדים גדולים".

62 . . . . . "אשקא רויספק".

63 . . . . . "קיצו של יור".

66 . . . . . כנרעות הפואמות.

67 . . . . . שפחות הבקרת על הרבנים. "ושמחת ברנך".
חוסר השקפה היספורית. בקרה על המנהלים הרשמיים. "שומרת יבם". "שני יוסף בן שמעון".

68 . . . . . גלותו של יל"ג. "צדקיהו בבית הפקודות".

70 . . . . . עבודתו ב"הטליץ". הכזבת החקות.

71 . . . . . ה"פטרובים". חג יובלו של יל"ג.

72 . . . . . "כל שירי יל"ג". חבת ציון. גאולה רוחנית וחסינית.

73 . . . . . "כל כתבי יל"ג". "העצמות היבשות".

74 . . . . . שנותיו האחרונות של יל"ג. תכונתו הכללית של יל"ג.

הרומאן מחיי ההוה: ההכרה הלאומית.

פרץ בן משה סמולנסקין 80—128

80 . . . . . ילדותו.

81 . . . . . ראשית לכיודי כמילנסקין.

82 . . . . . סמולנסקין בישיבת שקלוב. ראשית השכלתו.

83 . . . . . סמולנסקין בקהל ה"חסידים".
סמולנסקין בתיר עזרלחון ו"כניד". סמולנסקין באודסה.

84 . . . . . "הגמול". סמולנסקין באיסטריה.

85 . . . . . "שוחם יבדוק". "השחר". כשרה כפילה. ראית הנולה.

86 . . . . . "רתונה בדרכי רחיים".

87 . . . . . ה"חדר".

88 . . . . . הקצינים.

89 . . . . . בעל-השם.

90 . . . . . הישיבה.

91 . . . . . אנשי חסד. החכידים.

94 . . . . . ערך הרומאן.

97 . . . . . חצי-ריאליות. כשרון פובליציסטי. תכונת יוסף. מסעות סמולנסקין.

98 . . . . . ככנת פית. "שמחת חנף". תוכן הרומאן.

99 . . . . . ערך הרומאן. דוד. שמעון. "עם עולם".

100 . . . . . תקנים בוהירות.

103 . . . . . ציונות טוקדמה. אהבה בלתי פוצלחת.

104 . . . . . "קבורת חבור". תוכן הרומאן.

110 . . . . . ערך הרומאן. תעלילי ההשכלה.
פלאכות סמולנסקין לרוכניה. "גאין ושבר".

111 . . . . . "נוחם שוא".

114 . . . . . נשיאי סמולנסקין. "גמול ישרים". תוכן הרומאן.

הרומאן המקורי.

אברהם מאפו 1—27

1 . . . . . ילדותו וחנכו. הנטיה למסחרי הקבלה ולחסידות. ראשית השכלתו של מאפו וחיו בכפר.

2 . . . . . כצב ההשכלה בעת ההיא.

3 . . . . . הרומאן המקורי הראשון בעברית.

4 . . . . . הריאקציה הפוליטית. "ההר האליקסוסי".

5 . . . . . מאפו נצל שתי פעמים מסכנת-מות. ימי שבתו של מאפו ביורבורג, בראסין ובווילנה.

6 . . . . . "אדבת ציון". מצב כפרותנו החדשה לפני "אהבת ציון". תכן הספור. :

7 . . . . . הכונת הנכורים. אמנון והמר. הפרש של התנ"ך. ידידה. הסנטון.

14 . . . . . אופן התאור. סכני הריטואליקה.

15 . . . . . הרמיון והשירה. השפעת הרומאן. "אשמת שומרון". תוכן הספור.

16 . . . . . ערך הספור. תכונת הנכורים.

24 . . . . . יתר ספורי מאפו. ההשכלה הטעשית. הכרת המסכה בעל הקנאים. "גים צבוע". מאפו בתור מחיך. . . . .

25 . . . . . שניתיו האחרונות. "חזוי חיונות". מאפו בפטרבורג. מות מאפו. תעידתו של מאפו.

26 . . . . . ה"ריניסאנס". ההתקרבות לחיי הטבע.

27 . . . . .

הליריקה החדשה.

מיכה יוסף לבנון—מיכ"ל 28—41

28 . . . . . חנוכי. כחלתו.

30 . . . . . "הריסות סרויה".

32 . . . . . נסיעת מיכה-יוסף לחוץ-לארץ.

33 . . . . . "שירי בת ציון". "שלמה" "קהלת".

36 . . . . . סגנת הפואמה. "נקמת שבישין".

37 . . . . . "יעל וסיסרא".

38 . . . . . מות הסשורה. "כנור בת ציון".

41 . . . . . התכונה הכללית של שירת מיכ"ל. שירי האהבה.

הסאטירה.

יהודה ליב גורדון—יל"ג 42—79

42 . . . . . ילדותו וחנכו.

43 . . . . . ראשית עבודתו בהוראה.

44 . . . . . "אהבת דוד וביבל".

45 . . . . . ערך הפואמה.
חיי המשורר בפונינו. ראשית העתונות העברית. "משלו יהודה".

46 . . . . . ימי נעוריו יל"ג בשאוויל. שבתו בפילו.

49 . . . . . "שירי יהודה". "בין שני אריות". הבקרת הראשונה על הרבנים.

50 . . . . . תכונתה של ההשקפה. תוכן הפואמה.

51 . . . . .

- 164 . . . . . "מירוניה".
- 168 . . . . . ערך הספור. כת העירה. "הדבוק".
- תקפת בראנדטיסטר על החבדות. תכונתו
- 172 . . . . . הכללית של בראנדטיסטר. מלגלג מסוב לב.

שירת המבע.

מדרכי צבי (הציד) מאנה 173—189

- 173 . . . . . ראשית חנוכו.
- 174 . . . . . כבית-הספר לצעירים.
- 178 . . . . . נסיעת מאנה לפטרבורג.
- 179 . . . . . "תקה לאוכד".
- 181 . . . . . כונת הפואימה. לאומיות.
- 188 . . . . . ציונות.
- 189 . . . . . תכונתו הכללית של מאנה. שירת המבע.

התאור המבעי; הקבצנות בישראל.

שלום יעקב אבראמוביץ (מנדלי

מוכר ספרים) 190—257

- 190 . . . . . ראשית לכוריו.
- 191 . . . . . האהבה להסבע.
- 1 2 . . . . . אבראמוביץ נכפר. אנרגיה החנר. סמוליס.
- אבראמוביץ נקאמיניץ-זודולסקי. אבראמוביץ
- 193 . . . . . בכרדיש-שוב. יצירותיו הראשונות. האבות והבנים.
- 1 4 . . . . . התקופה השניה. "הארם הקסן". "ספר הקבצנים".
- ערך הספור. ה"אדם" שבקבצן. ר' מנדלי.
- 1 08 . . . . . הפילוסוף של רחוב-היהודים.
- 20 . . . . . אבראמוביץ בויסומיר. "סוסתי".
- ערך הספיר. השחרור הפוליטי. "ססעות
- 2 6 . . . . . בניפין השלישי".
- ערך הספור. הנוד הנמלן. אבראמוביץ
- 225 . . . . . באוריסה. התקופה השלישית.
- 226 . . . . . "בעמק הבכא".
- 238 . . . . . ערך הספיר.
- האצול של בית הכדרש. חצי כשכיל מעולם
- המעשה. מקור הכריות המשוונות. התפתחות
- 239 . . . . . הפרנס התקין.
- 240 . . . . . הלטרן הנאור.
- 241 . . . . . "בימים הרם".
- ערך הספור. איריליה של הדלות. האמנים
- 254 . . . . . הבלתי סלומסרים. "ימי הרעש".
- "בישיבה של מצלה ובישיבה של נסה". יובל
- המשנה. תכונתו הכללית של אבראמוביץ.
- 255 . . . . . קובץ הכונות. התאיר המבעי.
- הפסיכולוגיה מפלה להצורה. הסגנון הרני.
- 256 . . . . . הקבצנות.
- הימר של התפשרות. הסצנ הכלכלי
- 257 . . . . . והפוליטי—מקור המגרעות.

- ערך הרומאן. הגבורים האידיאליים. התמונות
- 121 . . . . . האנושיות והיהדות. חיי המישחה של סטולנסקין.
- "המביס". יחס סטולנסקין להסוציאליסטים.
- "עת לפסת". הרומאנטיקה הדתית. נסיעה
- שניה לרוסיה. ספורי סטולנסקין במהדורה
- שניה.
- 122 . . . . .
- 123 . . . . . כח'תו. "נקם ברית".
- ערך הספיר. חסרון שיטה של לאומיות
- 127 . . . . . חיובית. יסו האחרונים של סטולנסקין.
- "הירושה". תכונתו הכללית של סטולנסקין.
- 128 . . . . . סטולנסקין בתור ספוס לגבוריו. חפוק ורגשנות.

הפובליציסטיקה. הדרישות החבריות.

משה ליב ליליינבלום 129—141

- 129 . . . . . "חסאות נעורים". ראשית למודיו.
- 130 . . . . . גשוואי.
- 131 . . . . . סמני חירות. "ארחות התלמוד".
- 32 . . . . . "ניספית".
- 133 . . . . . "רומאן" קסן.
- 134 . . . . . ליליינבלום באוריסה.
- 135 . . . . . ערך הספר "חסאות נעורים". ניהיליזמוס עברי.
- ליליינבלום בתור מתקן דתי. התקופה השניה.
- 136 . . . . . הקוויסיביות.
- 137 . . . . . "דרך תשובה". העבודה והרכוש.
- התקופה השלישית. ישוב ארץ-ישראל. "דרך
- 138 . . . . . לעבור גולים".
- 139 . . . . . "חמשה פרקים בחיי משה".
- 140 . . . . . יסו האחרונים של ליליינבלום.
- תכונתו הכללית של ליליינבלום. התביעות
- 141 . . . . . החבריות.

יהדות הליבראלית.

ראובן-אשר בן יוסף ברודס 142—158

- 142 . . . . . ראשית עבודתו הספרותית. "הדת והחיים".
- 146 . . . . . ערך הספור. סמואל. ברודס האומי.
- 147 . . . . . "שתי הקצות". תוכן הרומאן.
- ערך הרומאן. עדיני הרות ורפי הרצון. בת
- 156 . . . . . הכרך. אשה כשרה. עמנואל.
- תכונתו הכללית של ברודס. היהדות
- הליבראלית.
- 157 . . . . .
- 158 . . . . . חוסר היסוד הלאומי. הסופר-הנודר.

הנובילה ההומריסטית.

מדרכי דוד בראנדטיסטר 159—172

- 159 . . . . . ראשית עבודתו הספרותית.
- 160 . . . . . צורר היהודים בעיר גרילוב".
- 163 . . . . . ערך הספור.

306	• • • • •	עזו יותר מרוך.
307	• • • • •	מתי מדבר.
310	• • • • •	קבוצת שירי ביאליק. „מאחורי הגדר“.
318	• • • • •	ערך הספר. • • • • • תכונתו הכללית של ביאליק. הלאומיות.
319	• • • • •	המסורה. בית המדרש.
321	• • • • •	רנש כביש. הסגנון. תקיפה חדשה.
322	• • • • •	שירת רגלות. ריאליזם. קטן בפלסטיקה ופסיכולוגיה.

הרשימה הפסיכולוגית.

יהודה שמי. ברנ 323—337

	• • • • •	הנסינות הספרותיים הראשונים. „בעיר וביער“.
324	• • • • •	„קדיש יתום“.
327	• • • • •	האסתטיזם. „זקן חולה“.
	• • • • •	הוקנה ורגוע. „ספרו חסידים“ ו„שיחות חסידים“.
329	• • • • •	„רבי כסיל ויצחק שלום ועירא“.
	• • • • •	השעבוד הרוחני. הקדש והחול. „אברהם“.
332	• • • • •	מאור הזקן ואלקנה האברך.
334	• • • • •	„האדם“ שבצדק. „שלום עליכם“.
336	• • • • •	אשה רעה. יסו האחרונים של שפיינברג. כל כתבי שפי נברג. תכונתו הכללית של שפיינברג. הרשימה הפסיכולוגית.
337	• • • • •	„אימפריסניזם“. חוסר ציור. ספרות הילדים.

מסתורי הילדות.

מרדכי זאב פייערברג 338—347

338	• • • • •	חיכוך. סחלתו.
339	• • • • •	„הצללים“. ספרו הראשון. „העגל“.
341	• • • • •	האדם והחי.
342	• • • • •	„בערב“.
346	• • • • •	פחד הילד. • • • • • יצירתו האחרונות. תכונתו הכללית של
347	• • • • •	פייערברג. מסתורי הילדות.

גאולת היהדות. הסגנון המדויק.

אשר גינצבורג (אחרי העם) 258—275

	• • • • •	ראשית עבודתו הספרותית. בקרת הישוב
258	• • • • •	בארץ ישראל.
259	• • • • •	נסיציה לארץ ישראל. • • • • • „אצר היהדות“. „השלח“. התמדת היצירה
260	• • • • •	הלאומית. • • • • •
261	• • • • •	ההתכולות הרוחניות. • • • • • אין זכויות לאומיות בגולה. היהודים—כנסיה
262	• • • • •	החית. • • • • •
263	• • • • •	תעודת ישראל. מעותה של ההשקפה
264	• • • • •	המרכו הרוחני. איך יכול המרכו להתפתח.
266	• • • • •	המרכו משפיע בכח החקיי.
268	• • • • •	חמוסר הלאומי. • • • • • רנש המוסר משפיע על הדת. התפתחות
269	• • • • •	ולא תקונים לדת. • • • • •
270	• • • • •	פסיקת הקשר בין החיים והדת. • • • • •
271	• • • • •	אחרי העם פתנגר להציונות הסדינית.
273	• • • • •	הנביאה והגאולה. • • • • •
274	• • • • •	כהן ונביא. • • • • •
275	• • • • •	אחרי העם ושיפתו. סגנון מדויק ואירופאי.

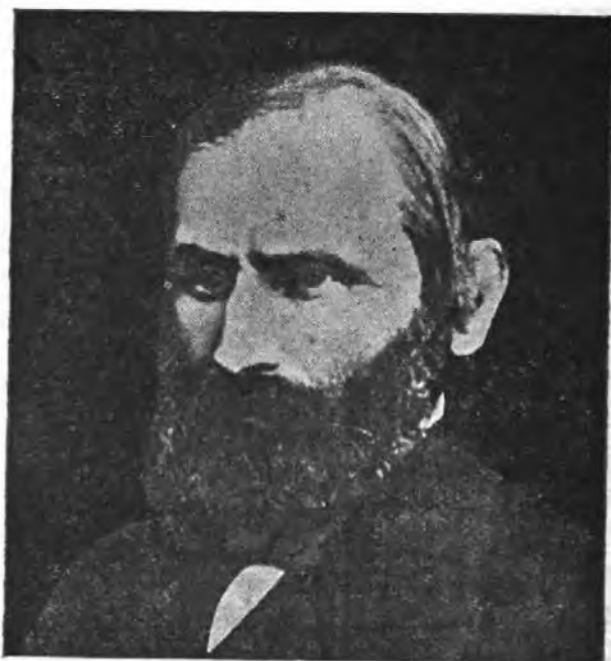
השירה הלאומית.

חיים נחמן ביאליק 276—322

276	• • • • •	ילדותו בכפר. • • • • •
278	• • • • •	צאת הוריו לז'טומיר. • • • • •
279	• • • • •	ראשית תנוכו. • • • • •
280	• • • • •	נסיעתו לולוויץ. • • • • •
283	• • • • •	נסיעתו לאודיסה. • • • • •
285	• • • • •	„אריה בעלי-גוף“.
292	• • • • •	ערך הספור. המסוס הכרכב.
293	• • • • •	„משיחי העם“.
297	• • • • •	תכונת „שירי העם“. „כנלת האש“.
303	• • • • •	ערך הפואמה. שירי אהבה.

הרומאן המקורי.

אברהם מאפו (1808—1867).

ילדותו ותנוט. אברהם מאפו נולד ב' טבת תקס"ח (1808) במלאכודקה, פרור קובנה. אביו, יקותיאל, היה "מלמד של גמרא" והתפרנס בדוחק גדול, ואברהם מאפו ראה בילדותו ימי עוני ולהק, צער ומכאובים, ברוב הסופרים העבריים. מאהכתו וזכתו היתה להילד המצטיין בכשרונותיו הטובים, החל יקותיאל ל"הלעיט" את בנו סגיות המורות בתלמוד עוד במרם מלאו לו שבע שנים; וכשהגיע הנער לשנת הי"ב בא לתלמוד בעצמו בבית-המדרש, ויהי ל"בתור-ישיבה" קטן השוחה בים התלמוד ומכה בו גלי-הפלפול. הנער אברהם היה שקדן גדול העוסק בתורה יומם ולילה, למרות חלישות בריאותו ולמרות המזונות הדלים והמצויצמים שאכל על שלחן אביו. מאבלו של הילד אברהם מדי יום ביומו היה לחם יבש ותפוחי אדמה מבושלים במים. זגבו של דג-מלוח, פת משוחה בשומן-אזן או בחמאה נחשבו בעיני הילד ל"מעדני מלכים" (!). ויש שהנער רעב גם לחם. בהיותו בן עשר שנים, גדל המחסור בבית (אביו) יקותיאל המלמד לרגלי מחלת אשתו, וילדיו היו רעבים גם לחם יבש. הילד אברהם סבל את מצוקי הרעב בנפש נכנעה ושאננה, רק צד היה לו בצרת הוריו, וכיחוד בצרת אמו אשר אהב מאד. הנחומותיה של אמו החולה דבריה הנעימים, אשר הציפה בקל רועד על לבו הרגש, נתנו לו כח לסבול את יסורי התעניות התכופות, ולא התרפה בלמוד התורה. ואת היתה עניות צנועה ושחקנית, בלי מענות ותביעות; אך גם חוט של שחט היה יתות עליה: העניות הקיצונית קרבה את נפשות זהורים אל ילדיהם, ונפשות הילדים אל הוריהם. זכרון ימי ילדותו השפיע על מספרנו במדה

(1) אברהם מאפו, סאת ה. בריינין, הר"ס, צד 4.

מחובה בתארו את המחזור והעוני הנורא בבית ירוהם (בספורו, עיני צבוע), ואת ענות נפשות הילדים רפאל ורוחמה ודבקותם בנפש הורתם" (1).

אולם גם הלמודים היבשים, גם הדלות הנוראה שראה הנער אברהם בבית אביו, וגם הסחי והבעור של עיר-מולדתו העניה והמרופשה -- לא הכחידו בנפשו הרכה והעדינה את הנענועים ליזפי ואצילות, את השאיפה להוד וטהר. זה היה פרת יפה הצומח ועולה על גבי אשפה, והמפתח לאט לאט את פקעיו ונצתו הנהמדה. נטיתו הפיזית של מאפו וכת-דמיונו העז התגברו על כל המכשולים החיצוניים והתפרצו בכמה דרכים. הנער אברהם היה מתגנב כפעם בפעם ויוצא מחוץ לעיר כדי להתענג על הדר הזמבע, והיה אוהב לשבת ברד על ה"אר האליקסוטי" ולהביט בעיניו החולמות על הנהרות נימן וייליה המשתפכים זה בתוך זה ועל מגדלי בתי-התפלה שבקובנה הקרובה. כן אהב מאפו מילדותו את הנגינה והזמרה. וידידו א. קאפלאן מספר, כי "לא הניח כל החונים הטובים במדינה, אשר באו להתפלל בשבתות וימים טובים בשתי הערים האלה, סלאבודקה וקובנה, לבלי שמוע אותם".

הנטיה לספרות הקבלה ולחסידות. תעלומותיה. כשמלאו למאפו מ"ז שנה החל לקרוא, בעזרת אביו, בספרי-קבלה כ"מפעלות אלהים", "ספר הזכירה", ועוד, והאמין בבת ה"סגולות", הלחשים והקמיעות, הזכרים בספרות הקבלה. פעם אחת נסה מאפו להשתמש ב"סגולות" ידועות כדי להיות ל"רואה ואינו נראה"; וכשלא הצליח נסיונו בידו הצטער על זה מאד. במלאת לו י"ז שנה נשא לו מאפו לאשה את בת אחד מבעלי-הבתים האמידים בקובנה, שלא ראה ולא ידע אותה עד יום-התונתו; וחזתו הבטיח ל"העלוי" מזונות על שלהנו במשך כמה שנים, כדי שילמוד מתוך הרחבה ויהיה לרב גדול בתורה. ואמנם הוסיף ה"אברך" להנות בתלמוד וב"תורת-הנסתר" או הקבלה, וגם התחבר למפלגת ה"חסידים", שלקחו את לבבו בספורי-נפלאותיהם, בעליצות-רוחם ובאהבתם את הסוד ותעלומת-הקדושה. אולם אמו של מאפו, השונאה את תעלולי ה"חסידים", הוציאה אותו בחוקה מה"קלייזל" שלהם; וגם לבו של מאפו בעצמו נהפך במשך הימים לשנוא אותם אתרי שהכירם מקרוב. לשוא השתדלו כמה "חסידים" למנותו לרב באחת מקהלותיהם, כי נפשו בחלה בהם ובהרבנות בכלל.

ראשית השכלתו: הלשון הורה הראשונה שלמד מאפו, אחרי בלותו ימי-נעוריו על התלמוד של מאפו וחיוו והקבלה, היתה השפה הרוסית העתיקה. הוא מצא במקרה תרגום בכפר. רומי של התנ"ך בבית רבו, ר' אליהו מאיראנולה, ששמש בבחנות. רב בסלאבודקה; ובעזרת התרגום הזה למד מאפו בעמל רב ושקידה עצומה את הלשון הרומית. ידיעתו בשפה זו גדלה כל כך, שיכול לכתוב בה, עפ"י בקשת ראשי הקהלה, אגרת-ברכה להגראף וויטניגשמין, שבא לבקר את אחוזותיו אשר בקרבת סלאבודקה; והגראף קרא את האגרת ויהלל את טוב מעמה וסגנונה. אולם בעת ההיא ירד כבר הותנו של מאפו מנכסיו, וה"אברך" הצעיר, שהיה אז כבן עשרים, נאלץ לבקש לו מקור-מחיה ולהתפרנס מיגיע-כפיו. מאפו היה למורה אצל החוכר של בית-המרוח בכפר אחד הסמוך לקובנה; ופרידברג, ידידו של המכפר, מתאר לנו מהי מאפו באותו הכפר את התמינה הזאת:

בית-המרוח הזה היה בנוי על פי הנוסח הישן: בצד הדלת תנור גדול ורביע בלי ארובת-עשן, וכאשר הסיקו את התנור היה העשן מסלא את כל חלל הבית ויוצא החוצה רק דרך הפתח. ובימות-החורף, אשר לא יכלו מפני הקור לפתוח את הדלת עד אשר יתנדף העשן, היה מאפו יושב עם שני תלמידיו, בני המונג, על קרקע הבית - לכל ישים העשן מחנק לצוארם - ומלמדם חושש עם רש"י. פעם אחת בא טוסר קאתולי, אשר נר באחד הכפרים הקרובים, אל המרוח ויתיצב בפתח; ובראותו כי המלמד יושב על הרצפה ומלמד תורה לנערים היושבים על ידו, שחק וילעג למראה המוזר הזה. מאפו שמע את דברי הילעג של הכומר, אבל לא ידע לענות אותו גם הוא פולנית, לכן השיב על לעגו בפסוק מתהלים מתורגם רוטית. פסוק שהיה סבוך לאותו הענין. הכומר לטש את עיניו ולא האמין למשמע אזניו. תבף שנה את לשונו וישאל את המלמד מי הוא ומאין ידע את חשפה הרוטית. ואיך נתלגל לכפר להיות מלמד-דרדקי במסבואה (кабакъ). אחרי חליפות דברים התקרב הכומר אל מאפו וביאהו פעמים רבות לביתו. הכומר הקאתולי פעל פעולה ידועה על מהלך התפתחותו הרוחנית של מספרנו. הוא היה הנוצרי הראשון אשר מאפו בא אתו במנע ובמשא, במשא-ומתן שכלי. משיחותיו של הכומר נתעשר, המלמד בידעות שונות. אשר חסרו לו, וביחוד למד מסיו את הספרות הרוטית. בכיתו מצא מופרטו ספרים בשפה זו וישאלם, ויקרא בהם בחשק רב, בשעותיו הפנויות מעבודתו עם תלמידיו, באחת הפנות של בית-המזג. אשר היה מלא הסולת האכרים השכורים.

ככה הצליח מאפו לעשות לו עולם רוחני מיוחד ולשקוד על הספרים החביבים עליו גם בתוך הגמות והבערות של תושבי-הכפר ותנאי חייהם הקשים. ולא עוד אלא שהרגיש מאפו גם בקסם הגעלה השפוך על חיי השקט והתום של האכרים, והחיים הללו נתחבבו עליו ביותר במשך ימי החורף שישב בכפר. הוא מהלל בספוריו כמה פעמים את עבודת-האדמה ויושר-לב האכרים, וב"עייצבוע" (ח"א, פרק י"א) הוא מתאר לנו תמונה יפה ופשוטה מחיי הכפר בימות החורף:

עברו שתי אשמורות בלילה. וקיל השבוי נשמע לראש האשמורה השלישית ויעורר נרדמים. עוד החטך טככה ארץ. אך מאהלי האכרים נראו שביבי-אש מזהירים מן החלונות הצרים. כי קמו האכרים לפעלם: הנכרים לקושש עצים ולהבין מנעלים לרגליהם מעשה-עבות (1), והנשים - לארוג ולטוות בצמר ובפשתים. גם נשמע קול מכה בפטיש והולם פעם מבית חרש-כרזל, העושה פרסות-נחושה לסוסים. איש איש עושה מלאכתו ועובד עבודתו.

בשוב מאפו לקובנה החל להנות בשקידה רבה בספרי השכלה ומליצה מצב ההשכלה בתובים עברית וללמוד את דקדוקה של שפה זו. בתנ"ך היה מאפו בקי בעת ההיא. כבר קודם לכן, כי השירה הגשגה של הנביאים והזמירות הנעימות של התהלים היו שעשועיו תמיד. ידידו קאפלאן מספר, "כי בטרם ידע תמונת אות A מלשון אחרת, כבר ידע תנ"ך מראשיתם ועד אחריתם על-פה, ורות הלשון היתה בפיהו לדבר בה כדבר סופריה ותוויה בימים הקדמונים, עת ישבו על אדמת אבותם"²). כן החל מאפו ללמוד בעת ההיא, בלי עזרת מורה, את הלשונות הגרמנית והפראנצית, ולאחרונה גם הרוסית. ידיעת שפת-המדינה נחשבה לפל בעיני משכילי-ישראל בדורות ההם, כי הם ראו את ההשכלה כ"בת השמים", שאינה מביאה לבעליה שום תועלת ממשיית בחיים. אנשים משכילים ומלומדים, שקבלו חנוך אירופאי מסודר מילדותם, היו חזון יקר מאד בעת ההיא בין היהודים היושבים ברוסיה; וכמעט כל הנאורים שלנו היו אז ריבולוציונרים רוחניים, שעסקו מקודם בתלמוד ויצאו מבית-המדרש לקנות דעת אתרי מהפכה פנימית

(1) געלי-לכש, дапти. (2) "חיי אברהם מאפו", ווינה, תר"ל, צד 10:

שהתחללה בנפשם ואחרי מלחמה קשה שנלחמו עם בני סביבתם. המשכילים הללו היו גבור־רוח, הנותנים את כל אשר להם, גם אושר חי־המשפחה וקרבת הורים, במחיר האור, האמת והיופי, שהיו מבקשים. ועל כן בכרו את הלשונות הפראנצית והגרמנית, ביחוד את זו האחרונה, על פני השפה הרוסית; כי הספרות הרוסית היתה דלה ועניה מאד מול הספרות העשירות, שנתפתחו במשך המאות הי"ז והי"ח בגרמניה ופראנציה. אנב לא יכלה השפה הרוסית להביא למשכילינו בעת ההיא תועלת חמרת, לוא גם חפצו לעשות את השכלתם לקאריורה, לאמנות המחיה את בעליה. הממשלה לא נתנה אז, כמו עתה, כמעט שום משרות רשמיות ליהודים; מהאזרחים היו אחינו רחוקים או הדבה יותר מעתה; ובעולמנו פנימה לא היתה עוד כל דרישה לדעת, לעבודת מורים המפיצים השכלה. אדרבה, שלטון ה"קהל", שהיה להקהלות היהודיות, כעין ממשלה-עצמית (אוטונומיה)—רדף באף כל דורש־השכלה וכל מפיץ־אור, כי הדעת היתה עלולה לפקוח את עיני היהודים על מעשי העול והעריצות של מנהליו ומאשריו. ככה בנו להם, אנשי ה"קהל" חיץ של בערות בין העולם היהודי והעולם הכללי הסובב אותו; וכסמך־הקשור בין שני העולמות הללו שמשו, "היהודי המלומד" (ученый еврей), הממונה מטעם הרשות, והנאורים המועטים. אולם גם המשכילים המעטים הללו, השבחים הבודדות בעמק הרפאים, לא הצטיינו כמעט מיתר אחיהם בתלבתם, בארחות חייהם ובמנהגי־דתם. הם הגו במסתרים ב"ספרים חיצוניים"¹, התענגו בחשאי על מיטב היצירות של סופרי העמים, ונפשם ערנה בסתר להעולם הגדול, שנדמה להם כמלא זיו ויופי, חופש ועליצות. הם היו כחולמים בהקיץ, השקועים בראשם ורובם בחיי שפלות, בערות ועוני, בעוד שרוחם מרחף בין מחוות־קסם ותועה בעולמות מלאים הוד ואצילות.

אברהם מאפו היה משכיל טפוס. הוא הסית דעתו מצרכיו וצרכי משפחתו הקטנה, ולא בקש אלא להתבודד עם רעיונותיו וספריו החביבים עליו. הוא היה מסתיר, השכלתו והוגה בספריו בעזרת־הנשים אשר בבית־הכנסת, בהעליה אשר בבית אביו, או בהתחבאו בשדה וביער מחוץ לעיר. כן הוסיף מאפו לשאת את בגדיו הארוכים, להתפלל בצבור, לעסוק בתלמוד, ולהזחזח זהיר בכל מנהגי הדת; ובכל זאת נודע הדבר, כי הוא "נתחמץ" וסר מ"הדרך הישר", והקנאים, ביחוד החסידים, החלו לרדוף אותו ולהתנקם ממנו בתוד אחד המשכילים ה"ברלינאים"², הגחשבים לאויבי היהודים והיהדות.

בשנת תק"ץ (1830), בהיות מאפו כבן כ"ב שנה, החל להתרדם הרומאן המקורי הראשון בעברית. במחוז הרעיון לכתוב את הספור, אהבת ציון, הרומאן המקורי הראשון בספרות העברית. ובשנה הבאה כתב פרקים אחדים מהספור הזה, שיצא לאור רק ככ"ג שנה אחרי כן. במשך כל העת הארוכה הזאת העסיקו גבורי הספור את רוחו של מאפו; בהם היה כל הנינו בשבתו ובקומו, בבית ובחוץ, וגם בשוחחו עם הבריות היתה מלתם על לשונו. יצור־דמיונו היו בעיניו לאם לאם לנפשות חיות, המלוות אותו בכל מקום לכתו, ובחברתן היה חי ומשתעשע תמיד. כן תקן מאפו ולמש כמה פעמים כל דבור ומבטא ב"אהבת ציון", עד שיצא הספור משוכלל מתחת ידו.

באהבה מיוחדת קרא מאפו את הספרות הפראנצית, וספוריהם של דומ־אדה אב, וויקטור־הוגה, וביחוד רומאניו המלאים פלאות ומקרים־מבהילים של אייו'ן־סיי.

(1) ספר־חול שאין בהם קרושה. (2) כך נקראו יודי ההשכלה הגרמנית.

הלהיבו את דמיונו ועודרו בלבו תשוקה עזה לכתוב ספור-אהבים כמתכונתם. אולם המציאות, שבה חי מאפו, היתה דלה, עצובה ומכוערה כל כך, שלא יכול לקחת ממנה חומר ונכורים לספורו החדש. עננים כבדים כמו בעת ההיא יותר ויותר את הריאקציה הציליטרית. חיי היהודים ברוסיה, ואף קר-אור אחד לא חדר אז מחוץ לעולמנו החשוך והסגור. אחרי התקוות הנעימות שהרנינו את לב אחינו בימי אלכסנדר הראשון, המאיר להם פנים, התחדשו משנת 1823 ואילך על היהודים נורות גרושים והנבלות, מעין אותן שבימינו. באירופה כולה שררה אז ריאקציה גדולה ונתגברה ביותר הקנאה הלאומית צרת-העין מפאת מפתחו של נאפוליון הראשון ובטול תקני-החופש שקבע בהארצות אשר כבש; וברוסיה חוקה ביחוד הריאקציה והתחילה רדיפת העמים הזרים היושבים בה אחרי שלא הצליחה המרדה הראשונה של הפולנים, שנסו להתקומם להממשלה בשנת 1831. כמה יהודים נלקחו אז לעבודת-הצבא במשך כ"ה שנה, והמונים מילדי ישראל נשדרו בתוקף-הד מטרוריהם ע"י ה"חוטפים" ונמסרו להממשלה בתור "קאנטוניסטים" (חניכרי הצבא). זו היתה עת צרה ו"בהלה" לישראל, שכמוה לא נהיתה זה מאות בשנים.

וגם גואל לא נמצא לעם, לא סרכו רוחנו ולא כח חומרי, כי העבר העבירה הממשלה את העדים הכלליים. שבראשם עמדו גדולי ישראל וטובי האיסה שרכו את רוב העם במאות טעברו; אבל הניחה את ה"קהל" המקומי בכל עיר, שהיה, כשנשני בני ישראל במצרים, רודה בעם ומטלא עקודות הממשלה" 2.

קרוב לשער, כי בימים קשים ומרים כאלה לא-היה נח רוח היצירה והפיוט על מאפו לולא הסית דעתו לנמרי מצרות הכלל והדלות שבביתו. החיים האפלים והמשעממים שמסביב נעלמו מעיניו, ותתנום באו חיי השקט והאושר של אבותינו המתוארים בתנ"ך, ספר שבו הגה מאפו תמיד. הוא היה לא תושב מלאבורקה אלא אורח ירושלים. מאפו רואה בעיניו את גאון-תפארתה של עיר-הקדש בימי קדם, הוא שומע את שירת שריה ורוזניה, נביאיה וכהניה, והוא היה מטפס ומטייל על הר-היותים המתנשא למולה, ושומט בהר-אפרים, בכרמל ובשרון. ומאותו העולם הקדום והיפה, השקט והמאושר, לקח מאפו גם את הגבורים לספורו המתרקם בדמיונו. כדי שלא יפריע איש את מחשבותיו ההר האליקסטי. ולא ינים את חלומותיו הנעימים שהוא רואה בהקיץ, היה מאפו מתרחק ומתבודד עפ"י רוב על ה"הר האליקסטי" הסמוך לעיר. שם סדר את תכניתו של הרומאן, אהבת ציון, ושם כתב את רוב פרקיו. את ההר הזה, שזכרון ספרותי חשוב כל כך קשור אליו, מתאר פרידברג בדברים האלה:

מסול העיר קובנה. מעבר לנהר נימן מתרומם ההר האליקסטי. ההר הזה הוא גבוה ומשופע. הצלע אשר מסול הנהר סכוסה עצים ושיחים. וביניהם הצובות מדרגות בהר להקל על העוברים את העליה והירידה. על ראש ההר עסדה סוכה ישנה בנויה עצים ועליה נג. הסוכה בנויה בשנת 1812, בשנה אשר בא נאפוליון עם הילו לרוסיה. ושם דרך קובנה עברו גדודי צבאותיו את הנימאן (ביום העשרים ושלושה וביום העשרים וארבעה לחודש יוני). ובסוכה זו שעל ראש ההר הנכונה ישב נאפוליון וירשום את תכניתו ולוחותיו. הוא ושריו התפלאו על הדר המקום. על המראה הרחוק אשר יראה מראש ההר אם יביטו על השדות, היערות והכפרים אשר מסביב לקובנה. ביחוד יפה לראות מעל ראש ההר את העיר עם שני נהריו הגדולים. הנימאן והויליה, אשר ילפתוה משני עבריה ומשהסבים זה בזה, ואת שני מנרשיה. מעבר מזה העיר הקטנה אליקסוט. ומעבר מזה מלאבורקה אשר היא חלק גדול מהעיר קובנה עצמה. כל רחוב ורחוב יראה לעין בכל פרטיו. אפשר לראות ולסנות גם את האנשים העוברים ושבים שם.

(1) שליחי ה"קהל" המסלאים מכמת הנפשות הדרושיה להצבא. (2) סוגות הפפרות העברית החדשה, כמת ד"ר ג. מלושץ, ווארשה, תרס"ו, צד 113.

באותו ההר היה רגיל לטייל גם המשורר הפולני אראם מיצקביץ, בעוררו את בת-שירתו ע"י חמדת המקום ומראהו היפה.

ואין כל ספק - כותב בריינין (1) - כי הסמורה החיה עיד מיצקביץ ועיד נאפוליון אשר רחפה על ההר הזה הלקיחה את רבינו של הפיטן העברי מאפו ומשכחו בחבלי-קסם אל המקום הזה, ושם נגלו גם אליו חזיונות ומראות נשגבים.

מאפו נצל שתי בשבתו כסוכה שעל ראש ההר ובכתבו שם את ספרו, אהבת-פעמים מסכנת-ציון, שכח מאפו לגמרי את תייההוה, את התבל ומלואה, סות.

ונדמה לו כי הוא יושב על הרהויתים ורואה את ירושלים היפה משתרעת לרגליו. אולם

חלף העונג הזה - לטייל על אותו ההר ולכתוב שם את חזיונותיו על הגליון - היו חייבי של מאפו שתי פעמים בסכנה גדולה. הפעם הראשונה היה הדבר בשנת 1831. בימי הסדר של הפולנים. ומעשה שהיה כך היה. פעם אחת יצא מאפו מן העיר ויחפץ לעבור את הנשר ולבוא אל ההר האליקסוטי, והנה באותה שעה נשלה פחוסה בסתנה חיל הרוסים: שמועה באה אליהם, כי הסורדים הפולנים הולכים וקרבים אל קובנה. אז מהרו קאזאקים אחדים להרום את הנשר לכל יוכלו הפולנים לעבור עליו. בשעת הבהלה תפסו הקאזאקים את כל האנשים שהיו במקום המעשה. למען יעזרו על ידם; וגם מאפו. שזכר במקום הזה באותו רגע. נפל לידם. הקאזאקים עצרוהו למען יעזור גם הוא לקצץ את חבלי הנשר. בין כה וכה החלו הפולנים, שהסתתרו בין השיחים שעל ההר האליקסוטי, לירות על ראש אויביהם כדורי-עופרת. אימה גדולה נפלה על מאפו, שהיה סוג-לב מטבעו, ויפל את הגרון מידו ויברח. מחוסר עת לא רדף איש מן הקאזאקים אחריו. אך כדורי-הסות דלקו אחריו ויפלו מימינו ומשטאלו כאנוזים עד אשר נמלט על נפשו ויעלם ברחוב העיר.

ובפעם השנייה היה הדבר ביום העשרים ויטשה לחדש יוני של אותה השנה. הניניראל סאלינובסקי נצח את הפולנים על יד קובנה, וישקוט הסדר והמהומה עברה. אז הלך מאפו בלב שקט אל פוכתו החביבה עליו. אשר על ראש ההר האליקסוטי, ויכתוב שם את חזיונות לבבו שעות אחדות כדרכו. ויהי ברדתי מעל ההר דרך הסדרנות החצובות בו שמע פתאום קול יריה; וכהביטו כח וכה וירא והנה אחד מחיל הפולנים מסתתר בין השיחים. ובאותו רגע יצאו עשן וזיקי-אש מקנה-הרובה -- וישמע עוד השעם קול יריה וכדור-עופרת עבר בקול שריקה מסוך לאזניו של ההלך הרועד הזה. הפולני חשב כי מאפו הוא אחד המרגלים של חיל הרוסים השוטטים בהר לבקש את יתר פלישת המרד. לכן בקש להביא כדור-סות אל לבו. החוזה העברי נמלט גם בפעם הזאת, אולם את הפחד והחרדה אשר אחזוהו באותה שעה זכר ימים רבים (2).

ימי שבתו של בשנת תקצ"ב היה מאפו למורה-ביתי אצל יהודי עשיר אחד ביורבורג, מאפו ביורבורג, וישב שם שנים אחדות בהשתלמו בדיעת הלשונית ובשלחו את כל בראסין ובווילנה. בסף משכורתו לאשתו ושני ילדיו שנשארו במלאבורקה. אחרי כן השתקע עם בני ביתו בראסין, ויגר שם כשבע שנים, בהתפרנסו מהוראה לשעות. בעיר זו היתה אז חבורה קטנה של משכילים ומלומדים יהודים, ומאפו התרועע אתם, התזכח עמם וקבל מהם השפעה רוחנית. ביחוד השפיע עליו אחד מבני החבורה, שניאור זאקש, שהתחיל עמו מכתבים גם בימים הבאים. מאפו כתב מתחלה את מליצותיו וחזיונותיו רק בשביל עצמו ומקודביו, ולא חשב מעולם לפרסמם בדפוס; אולם זאקש עורר את לבו להיות חוזה לעמו ולהחיות את רוח הקהל העברי ביצירותיו הנעלות.

בשנת תר"ד שפ' מאפו לקבנה, ושם מתה עליו אשתו הראשונה בהשאירה לו בן זכת. הוא השתדל לשוא לפני הממשלה שתתן לו הרשיון לפתוח בית-ספר לנערות, ונאלץ להתפרנס בדוחק גדול מההוראה-לשעות, שכבר נמאסה עליו. ועל כן שמח על ההזמנה, שקבל מהעסקן-הצבורי העשיר בוילנה, יהודה אפאטוב, להיות למורה לבנו יתידו. במשך ימי שבתו בוילנה התודע מאפו להמשורר אד"ם הכהן, לרש"י פין, לק. שולמאן וליתר חכמי העיר הזאת, שרובם הביטו בגאון ובכוז על המליץ התמים והענו השוגה בדמיונות. בשנת תר"ח נתמנה מאפו, אחרי השתדלות מרובה, למורה בבית"ס הרשמי לנערים בקיבנה, ואת המשרה הזאת לא עזב עוד כל ימי חייו. אולם אפאטוב, שהיה ידוע לתקיף ובעל-אגרוף, בעם על המורה העני המעיו להתפטר מעבודתו בתור מחנך לבנו — והוציאה מבתו בחרפות ובמלקות של רצועות-עור כפולת-שמונה...

אהבת ציון.

מצב ספרותנו בטרם שיצא לאור הספור, אהבת ציון (ווילנה, 1853) היתה הספרות החדשה לפני העברית החדשה דלה ועניה ביותר. סופרינו כתבו על פי רוב אהבת ציון. מליצות חסרות טעם ותוכן, ורק אחדים מהם הניחו לנו איזו יצירות שיש להן ערך קיים לדורות. הריב"ל (ר' יצחק דוב לוינזון) מקרימיניץ כתב איזו ספרים פובליציסטיים-מדעיים חשובים, המלמדים זכות על היהדות וההשכלה; ר' מרדכי אהרן ניגצבורג חבר או תרגם לעברית איזו ספרים הסמוריים ופובליציסטיים, שהפיצו מעט אור ודעת בין אחינו היושבים ברוסיה; ואד"ם (אברהם דוב) הכהן לבנסון כתב כמה שירים יפים פחות או יותר, שהליריקה (השתפכות-הנפש) האמיתית מעורבת בהם עם חקירות יבשות. משורר ב"חסד עליון", הראוי באמת להשם הזה עפ"י ריך סגנונו וטבעיות הרגשות, היה רק מיכה יוסף לבנון (מיכ"ל), בן אד"ם הכהן, שעל אודותיו נדבר להלן. ולעומת זאת היה הרומאן, או ספורי-הבדים, חסר או לגמרי בספרותנו, למרות שהספורים ממין זה החלו עוד בסוף המאה הי"ח להיות ליסורה ועיקרה של הספרות היפה אצל כל עמי אירופה. הספור, מסתרי פאריו" של הסופר הפראנצי אייון-סי, שק. שולמאן תרגם עברית, נתקבל בקהל העברי בשמחה רבה; וזה מוכיח עד כמה היו קוראינו צמאים או לספורים ולתאוריי-החיים. אולם מאפו הבין והרגיש, כי לא בספורים מתורגמים, המתארים חיים זרים לנו, נטביע את נפש הקוראים השוקקה לחזיונות; ובאחד ממכתביו הוא מביע התמרמרותו על התונת העבריה עם הצרפתי אייון-סי. הנתיצות ברומאן מקורי, הלקוח מחיי היהודים, הורגשה יותר ויותר, והספור, אהבת ציון שמלא דרישה זו עשה באמת מהפכה רוחנית בעולמנו.

תוכן הספור. תוכן הספור, אהבת ציון לקוח מחיי שועי יהודה ועשיריה בימי המלכים אחז וחזקיהו, היינו, בהתקופה היותר עשירה ברוחה בזמן הבית הראשון, שבה חי הנביא הגדול ישעיהו. זרע המוסר ואהבת-הצדק, שורעו הנביאים במשך מאתים שנה, כבר נשא או פרי-ברכה, ורבים מבני יהודה הצטיינו במדותיהם הטובות, ברגשותיהם העדינים וברוח ענוה וחביבות. אולם בקריה גדולה ורבת-עם כירושלים לא חסרו אז, כמובן, גם חנפים, צבועים, רוקמים מומות-פשע ופועלי-און. מאפו מתאר לנו איפא את תחבולותיהם ומעלליהם הרעים של תרשי-המשחית הללו, החוזרים ע"י שקר וערמה למעיונות

ישרים ומשכנות, מבטחים ומנקרים כתולעת באשרם של התמימים. הם יסכסכו הורים ובנים אלה באלה, יפרידו בין ידידים וישלחו מדנים בין אוהבים ואהובותיהם. אולם אחרית רשעים היא מרה, וסופו של הצדק לנצח.

וזה ספור-המעשה:

לשר-האלף יורם, היושב בירושלים, היו שדות וכרמים בכרמל ובשרון, ועדרי צאן ובקר בבית-לחם יהודה, וגם כסף וזהב, היכלי-שן וכל שכיות-החמדה. ויקח לו יורם שתי נשים, שם האחת חנית בת עירא, ושם השנית נעמה. ויאהב יורם את נעמה מאד, כי יפת-תואר היא; ותקנא בה חנית צרתה ותכעיסנה, כי לחנית היו שני בנים ולנעמה לא היה ולד. בעת ההיא פשטו הפלשתים בנגב יהודה, ויורם נספח למחנה הצבא היוצא עליהם למלחמה. ויבקש יורם את ידיו ידידיה הנדיב, שר-הרכוש אשר למלך, כי אם יספה או ישבה כמלחמה יהיה לאב לביתו וישים עיניו על ילדיו ואחוזותיו. ולמען חזק את בריתם בקשר-החתון הוסיף יורם: הנה נשותינו, נעמה ותרצה, הרות, ואם תלד האחת בן, והשנית — בת, אז נתחתן איש באחיו.

הדבר הזה העלה חמתו וקנאתו של מתן השופט, ידיו המדומה של יורם, ויחשוב עליו מחשבות-נקם. מתן אהב לפניו את חנית, ואביה, עירא, מאן לתתה לו לאשה עד אשר ישיב את כל השדות, שעשק אביו, להנגזלים, כדי שלא תחול עליו קללת העשוקים. וימלא מתן את חפץ עירא, אולם חנית לא נתנה לו כי היתה לאשה ליורם שענבה עליו. וישמור מתן בלבו עברתו ליורם, בהתהלכו אתו כרע למראה-עין. כשהגיעה איפא השמועה, כי נשבה יורם בידי הפלשתים, מצא מתן מקום לנבות את חובו. הוא הסית את עכן, בן-משק יורם, לשלוח את בני אדונו באש, ולהציל מן הדליקה רק את נבל, בנו הקטן של עכן, באמרו כי הוא עוריקם, הבן השלישי שנולד לחנית, כי שניהם בני חדש ימים הם ואפשר להמירם זה בזה; ואז תשוב נתלת יורם לנבל, יורשו המדומה. ויעש עכן בן, ויזרה נפרית על מעון חנית ובית-השפחות אשר ליורם והעלה אותם באש על יושביהם, בעוד שלא נגע לרעה בבית מושב נעמה, צרת חנית, למען יגולו עליה אשמת התבערה. פחד החשד הזה נפל על נעמה וחשה לה מפלט אצל אבישי קרובה, פקיד עדרי יורם בבית-לחם; ובהיותה הרה ילדה תאומים בן ובת, אמנון ופנינה. ויגדל אמנון עם הרועים בבית-לחם, ופנינה התחבאה עם אמה באהל בניו בנקיק-סלע בסתרי הכרמל, במצאן להן מחסה בצל סתרי, אחיו של אבישי. ובתוך כך הובא עוריקם המדומה, הוא נבל בן עכן, המוצל מן הדליקה, לבית ידידיה, ויגדל שם עם בני תימן ובתו תמר, הנועדה לו על פי אביה, כדי להקים את ברית-הידידות שבינו ובין יורם. אולם עוריקם היה כקוק-מכאיב בכרם-חמד, כי נגלו בו כל המגרעות של הוריו השפלים. הוא היה משתת במראו וּבמדותיו, ויטרר את חיי תימן ותמר הגתמדים בחזותם ובהליכותיהם, ולא יכלו כלכל אותו. זחננאל, חותן ידידיה, שהלך שבי לפני צר בין גולי אפרים המובאים אשורה, שלח בעת ההיא ביד זמרי, אחד מכהני הבעל, אגרת לידידיה, ויספר לו את החלום הנפלא והחשוב בתוצאותיו שראה.

הלכתי עם הנולה ונבוא עד נהר כבר ביום השביעי בנסף; אבלתי לחם דמעה ואישן על שפת הנחל. ואראה בחלומי, והנה עלם יפה-עינים, הדור בלבנושו, חנוך חרב על ירך וכיבוץ-ישועות בראשו. קווצותיו תלתלים שחורות כעורב סכתירות קדקדו, לחייו אדומות. סצחו זך משלנו, צח מחלב, והוא רוכב על סוסו ועומד לפני. ואנכי כראותי ספיר גזרתו, בכיתי מרח ואקרא: אחה ה' אלהים! הלא גם לי היו בנים יפי-תואר כעלם הזה, ומהם לא נותר לי אחד לשית ידו על עיני. לרשת יגיעי. ויהי כשמוע העלם את שיחי, וירד מעל סוסו ויחזק ביד

ימיני, ויען ואמר לי כהן שפתיו לאמר: הן נפשי, אשר החשוק בנפש תמר, בת תרצה בהך, תהשוק (נס) נפשך סארי-שבותך, ונאלתיך וְשָׁבֶת עכדי ציונה אל מחסדי נפשך לאור שם באור ה'".

וסכתב חננאל היה שמור במלתחת תרצה, ותמר קראתהו כאשר גדלה. ותהי שונה בחלום הננאל על אידותה; וטרוב הגיונה בו החל רוח החיון לפעמה, ומראה העלם הנחמד נראה לה בחזיון-ליל; וכאשר אהבה תמונתו בחלום בן שנאה תמונת עזריקם בהקיץ, ותתנודר כראותח אותו. כי היה עזריקם שונה תכלית שנוי מהעלם היפה והגבור שראה חננאל, כמו מתמר היעודה לו. הוא היה זר במראהו, ובהיותו בן שש-עשרה שנה היה שאל-קומה, שערוהו צהובות, ראשו כגולה-זהב על כתפותיו הרחבות, פניו נקודים. נקודים; ותמר דממה לתמר ביפיה ובהדרה, ובהיותה בת שש-עשרה שנה היתה עלמה כלילת-יופי, ותואר פניה, הליכותיה ופדברותיה – נעימות ונדיבות; ותגדל ותפרח בנועם וחוץ, ותהי שגשועים להוריה והמורות לכל רואיה". ולא בתארם לבד, כי גם ברכיהם נסדרו מאד. עין עזריקם רעה בטשרתי ביתו, וידיו קפץ מדל ואביון; ותמר הטתה חסד למשרתי בית אביה, ותפק לרעב נפשה. עזריקם התהלל בעשרו ובכבוד בית אביו, ויבז בעיניו לדבר עם נערים כגילו, אשר לא מבני אלופים המה; ותמר התהלכה בענות רוחה בין רעותיה, לא בזתה ולא שקצה גם בנות דלת-העץ".

כבוא האביב יצאו עשירי ירושלים לשבת במעונות-קיץ בסביבות העיר, וגם תימן נמטר נמנו בין הקיטנים'. תימן הלך הכרמלה, ואחותו שמה פניה לבית לתם הקרובה.

ובית-להם, ערש מלכי יהודה, נשקפה מנגב לירושלים, בנויה על תלה על ראש גבנון הדר, סביבותיה בארות, בארות, ועינות-מים טהורים כבדולה ומתוקים לחיך שותיהם. ביפה נוף הזה יגדלו זיתים רעננים וגפני-עצים מתולעים באשכולות כטוריהם. גבעותיה (של העיר) חוגרות גיל, ועמקיה עדווי רקמת פרחים ושושנים, שם ירקו בני-צאן ושם ירעו עדרי בקר, וארצה זבת חלב ודבש. משם חפר המלך שלמה שלש ברכות להקות אליהן מימי המקום ההוא. גם תעלות עשה לו להביא הכים לירושלים קרית-משושו. פני הברכות כנחפים בכסף, ומסביבותיהן ערכים מרהיבי-עין, ותורים ובני-יונה מתעלסים באהבים בין עפאיהם".

ובמקום הנרמד הזה ראתה תמר את אמנון, הרועה היפה והעדין ברוחו, ותאהבהו. בעלם זה המלא חן, המנגן על חלילו שירי אהבה ואצילות וקולע זרי-פרחים, הכירה תמר את בחירה הנראה לחננאל בחלום. ואהבתה אליו גדלה שבעתים אחרי הצילו אותה יום אחד מסכנת מות. בלילה אחד פלצו כפירים בעדרי הצאן ויפרעו במ פרעות, ויקומו הרועים המזוינים לכלות את המשחיתים המסתתרים בעמקים ובחורשות. ותמר, שלא ידעה מזה דבר, השכימה בבקר ותלך לבדה למקום מרעה אמנון, בלקטה לה פרחים בשדה. היא ראתה את אהובה בעבר השני של יובל-המים בהשקותו את צאנו, ושניהם התענגו על מראה פניהם המשתקפים במים הזכים; אולם בעודם משוחחים נעימות יחד — והנה מתלאה!

מסתר קני-החורשה יצא אריה משחית. איום ונורא מראהו; שערותיו כמספרים נטויות על כתפותיו וזנבו כארז, עיניו מזרות זיקות-אש, גרונו כקבר פתוח ולשונו כלשון-איש אדומה, יבשה וצִפְפָּה לדם חללים. והנה היא מונק בהשקט ובבטחה, קפץ דהר וכוּנן צעדי-אונו אל העדר אשר ראה מעבר ליובל-המים, יפוג אחור ויתאזר עוז לקפוץ פעם אחת אל העדר אשר למש עיניו לו. ואמנון כונן קשתו חיש מהרה כברק ורעם; עוד רגע אחד והאריות

שאג בקול נורא ולא יסף עוד, כי חץ אמנון פלח בליותו ויפול שדור כעשר אמות הרחק מתמר, הסתעלפת והנמונה מאימת-מית".

ובשוב רוחה אליה בקשה את מציל-נפשה כי יבקר את בית אביה העשיר והנדיב, בעלותו לירושלים לימי החג, למען ישיב לו גמולו וישימנו בין בני-הנביאים, למודי ה', האוכלים על שלחנו.

וכשם שהמקרה הטוב הומין לתמר את אהבה, מבלי דעתה כי הוא בן יורם הנועד לה — כך נתן המקרה את חן פנינה, המסתתרת בכרמל, בעיני תימן, ויאהבנה כנפשו. אולם תמר היתה יותר מאושרת באהבתה מתימן אחיה. פנינה ואמה, נעמה, נעלמו פתאום וכאז לגור בניא-בן-הנם על יד ירושלים, בפתחן פן יגלה מקום-מחבואן אצל סתרי; ותימן נספת להאזרחת העליזה של מביאי הבכורים לירושלים מבלי יכולת להשתיק את יונו הגדול, האוכל את לבו כעש. אנשי סתרי

שטמו מבהר כל פרי כספי וזהב, ויתלו סביבותיהם נוזל, תורים ובני-יונה, ויעספו את הכלים על כתף עירים, וישכיסו בבקר ויסעו. והנה שור סקרין ספרים הולך לפניו, נהדר בגאון קרניו המצופות זהב ובעשרת עליו זית אשר תציין כנזר על ראשו, להראות כי הוא סלך על בהמות-שדי. רב תבואות בכחו ועזרתה בו לבן-אדם. לפתח אדמתו ולשדר עמקים אחריו. ועתה אחרי כלות עבודתו הקשה אשר עיבד בו, הנה הוא קורא לשלום לנבעות ולעמקים, אשר הוציא מהם יכול לסביר. לאכלה ולא לשיבע נפשו; כי דרכו בקדש ירושלים, שם יתמו חייו, ובמותו יטמח אלהים ואנשים, בתנו את הלבנו ודמו לאשי ה', ומשמן בשרו — מטעמים לבעליו".

אולם תימן לא שם לב לכל הכבודה הזאת, כי נפשו תאבל על אהבתו שננוזה וחלפה ממנו כחזיון-ליל. ובאותה שעה עשתה תמר הכנות לקבל את מאהבה בבית אביה. אמנון עלה לירושלים לחג-הסוכות בין המון באי-המועד, ובני בית ידידיה שמחו לקראתו וילבישוהו מחלצות במקום בגדי-הרועים, גם הושיבוהו בין בני-הנביאים וצעירי המליצים המקיפים שלחנם. יפי תארו, נועם מדברו ושיריו הערבים נתנו את חנו בעיני כל איש, ותמר לא גרעה עין ממנו. הוא השמיע את זמירותיו הלוקחות לב בסוכה היפה שבנה לו ידידיה בנגו הנחמד; וככלות משתה-הדין, שנערך בה בליל החג, יצאו הנאהבים לטייל בחוצות ירושלים המלאים עליצות-תניגה.

וקול הסון היגנ נשמע בכל הקריה העליזה. אלה ירוני בסרוב ציון, ואלה יצהלו ברחובותיה; בחורים ובתולות יוצאים במחיל משחקים, ובאים-בימים רואים ויגילו בה ובמלכא, כי פרח שלום ביסיו. סנורות-שמן ככוכבי השמים לרוב האירו על סכין הר-ציון ועל כל סקראיה (קרואיה), ומנדל-דוד, עיפל ובהן נדמו כמעולפי-ספירים לסראה עין. גם הירח הגיה אורו בהרדת-קדש על עיר-אלהים -- ציון".

המטילים, הנרגשים מיין, מרחשי-אהבה ומשמתת-החג — לא שבו לביתם אלא בשעה מאוחרת בלילה.

הסנורות אלה כבו, ואלה — כהו; בכל היכלי ירושלים חדל שאון עליוזים, וידום הסון קריח. רק ספה ומטה נשמעו עור זכרת הלומי-יין וקול ענת הצופים ושוטרי-העיר, הקוראים איש אל רעהו: ברוך ה' מציון, שוכן ירושלים -- הללויה! ואמנו עלה על ערשי-יצושו לתת לעפעפיו תנומה — ושנתו נרדה מעיניו...".

יחד עם מנעמי האהבה החל אמנון למעום גם מיסוריה. הוא ראה את ההברל הזכרתי הגדול המפריד בינו, החעה העני, ובין תמר, בת האלוף העשיר, ויתבונן כי

דחוקה ונבוהה היא ממנו כנבוה שמים על הארץ, ולעולם לא ישיגה. גם עזריקם, שלו נועדה תמר, הוסיף לקנא בו ולשנוא אותו במדה שהרבה למצוא חן בעיני בני בית ידידיה ובעיני תמר; ויבקש תחבולות לנבל את אמנון ולהצמיחו. אמנון חיה איפא בבית מטיבו הנדיב חיי עונג וענווי-נפש גם יחד; ועל כן בקש איוז תחבושת ללבו הפצוע בעבודת-הצבא. הוא נמנה בחיל הרוכבים, המלמדים את ידם לקרב בעמק-המלך, כי סנתריב, מלך אשור, היה נכון להביא את ירושלים במצור. במלאת שנה מיום שהציל אמנון את תמר משני האריה עשה ידידיה משתה לכל אוהביו; וכשנבר שרב-הקיץ יצאו בני ביתו, ואמנון בתוכם, לשבת בבית-הקיץ שלו אשר בהר-היותים. ומתוה יפה יראה מראש אותו ההר.

בקרם להר הזה נראו פני ים-המלח, תבנית שוממת דור ודור ופסל דממת-נצח... ואבותינו כפרו לנו, כי בן-ערן היתה הארץ ההיא לפני שחת אלהים את סדום ועמורה, והחתיה נהפך כמו אש מרעת וישיבי בה. ועתה היא ארץ נוראה, ארץ הרת נפש, נפרית ומלה, גם זאת ביערה ומעלה צחנה; עליה תאבל שממה, לא יעלה בה כל צמח, וזיו שדי לא ישמחנה; כנף-רננים לא יתן שם זמירות, וכל עוף השמים נודד ממנה; גם פריצי-חיות יחרדו ויברחו מן כל החבל ההוא, אשר קללת אלהים רובצת בו סדור דור. בתוהו יליל-ישימון הזה ירהף השטן על כנפי צלמות, ומלך-בלהות ישכון בחרבות סדום ועמורה, הנשקפות מעל פני ים-המלח. נאספו כל רגש חיים וקול המולה מהארץ המלחה, ההיא. אל חיק ים-המלח ישתפך הירדן, ובו יושבת שאונו והמות דנתו. ולפאת ים נשקפה ירושלים כולה, ויראה סחזה כליל-יופי. הנה שער-המזרח ושער-המים, המלא תשואות לעת ערב, כצאת השואבים לשאוב מים; והנה קול שאון עילה משער-הסוסים, בו יעברו שרי יהודה ואציליה ברכב, בצבים ובכרכרות. בעלותם אל הר ה' ידעשון וישתקשקן אשניהם ויהמו נלגליהם סמרחק... ובשער הדנים נראה רמות עם רב, סוכרים וקנינים, כי יהפך על המקום ההוא ששע מיס וחיל מים אדירים, ונשמעו שריקות העדרים בשער-הצאן, אשר יקבצו לו צאן קדר ואילי גביות.

ואהבת אמנון ותמר חזקה מיום ליום, ותמר האהובה מאצבעה את הטבעת, הנתונה לה מוקנה, חננאל, ותשימנה ביד מאהבה. ועזריקם, כמו איש-סודו הנוכל זמרי, האורבים לכל מעשיהם, מהרו לגלות את הדבר לידידיה; ויחר אפו באמנון, גונב לב בתו, ויתן לו מתנת-כסף וישלחוהו מביטו. גם שמועת-שוא הפיץ זמרי, כי מת חננאל בגולה, למען יבטל חלומו ותמר תתן דודיה לעזריקם. אולם תמר הוסיפה לחזק את לב מאהבה בהאמרה השגורה בפיה: "קוה, אמנון, כי טובה תקוה מחיים!" וילך אמנון אשורה, ויבא לעיר-הבירה, נינוה, היושבת על החרקל; ושם פדה את חננאל מיד שוביו, וישב עמו ירושלימה שמחים וטובי-לב. ואז ראה ידידיה כי בא החלום, ולא התנגד עוד גם הוא לאהבת אמנון ותמר בתו, שהאלהים בשר אותה בחזיון-לילה. כן מצא אמנון נחומים לנפשו בבקרו לפרקים את אמו ואחותו היושבות בניא-התופת, כי אבישי הובילו אליהן וגלה לו את מולדתו. אולם אשר היה גם הפעם עדי-רגע. עושי-דבר עזריקם, השומרים את צעדי אמנון, גלו לידידיה וגם לתמר, כי נלכד אמנון בשחיתות מכשפה יפה, הצודדת אותו בקסמיה. ובליל-אפל אחד הלכו תמר ותימן אחיה לניא-התופת לראות ולהוכח, אם נכון הדבר. הם הציצו בעד חרכי האהל

והנה עלמה יפה-פיה, לבושה משי ורקמה, נצבת כבלה ערינה ליטין אמנון, סתנוספת בישיבה ובהדרה. ואמנון שם צמידים על ידיו, וגזסם -- באזניה, מביט אליה באהבה וחן ומנשק לה; והעלמה גם היא תשוב לו עתרת נשיקות. והאם ציפיה החזיון הנעים. נגשת אליהם ונושקת אתם חליפות באהבה וגיל, באין אוסר ודברים.

אימה חשבה נפלה על תמר, שלא ידעה כי אם אמנון ואחותו עומדות לפניך, וחמתה בערה מאד בבחירה הבוגד, שנשבע לה אהבת-עולם. היא גרשה מפניה את מאהבה בקצף ובוז, מבלי הגד לו סבת הדבר.

ויצא אמנון סחרר תמר נבהל, נשבר ונרכה, ויסתר לצאת מבית ידיריה לסען הסתר מביכותו. לבו סחרחר ויהי כאבן, עיניו חשכו ורגליו כשלו בלכתו. וילך בכל סאמצי-כח ויצא לביתו. ויפול באין אונים שדוד על ערשו. פעם חבש ראשו בכר משכבו, אטר היריבהו בדמעות שליש; פעם קם ויתהלך כסתעתע בחדרו; ופעם עמד פתאים ויאמר: אין זה לי אם חלום נורא...

וזמרי הרמאי השתמש במקרה כדי לסכך את הנאהבים זה בזה, וגם רעל שם גנבל היין, ששלח אמנון לתמר למען כפר פניה. הוא חפץ להוכיח בזה לתמר כי אמנון הבוגד מבקש את נפשה, למען תרחיקה ממנה לנצח. וגם חזון-שוא בדה זמרי מלבו, כדי לבאר מעשה-שטן זה, ויספר לתמר מעין חלום כוזר שראה בהקיץ.

גנבני הוזה, שוכב על משכבי, ואמנון העירני משנתי בחצי הלילה, ויאמר: הבה לכה עמרי ואראך את ידי. כחולם הייתי בלבתי אחריו, הג ונע כשכור. כי עיד לא סר יוני יששתי לפני השנה. איכה חשכה כסתה את עין הארץ ואת עצם השמים, ונלך. ונבוא אל התופת. האח! האח! -- שמעו אזני קול עלמה קורא -- האח. אמי! הנה אמנון בחירי! מאהבי בא! והנה קול אשה עונה אמריה לאמר: הנה הבמה בנויה, בערי. בתי, אש, וראה אמנון מאהבך את כל אימי-תבל הפרים למשמעתך". עודנה מדברת ובאשה עלתה באפי מצחנת נפרית וזפת בוערה; והנה לבת-אש ירקרקת-אדמדמת עלתה על הבמה. ולאורה ראיתי אשה בעלת-חן ועלמה יפה-פיה; שערות ראשיהן פרועות ובשולי בגדיהן השחורים כעורב סאזרות הן זיקות הלהבת ומדברות לאמר: בערי, בערי, אש-שואל. והציתי כשואל קנאה בלב תמר, ובערה והיתה כמוקד-אש". ותגש העלמה אל אמנון ותאמר: השר הפעם בריתך את תמר". ויאחו אמנון בידה וישקנה למו פיו. ויאמר: בוז אבזו לתמר ולעשרה. ובאהבתך אשנה תמיד. ותאמר העלמה: לבן אעידה לי עדים אימים בבריתנו". ותשרוק בשפתיה - והנה פוסה הוסיח כחלילים בכל ניא-התופת. ורוח-טומאה נשא פראי-ציה מארבע רוחות. והנה אריות וכפירים שואנים דובים הוסיס. זאבי-ערב מיללים. וחזירי-יער חורקי-שן; ואחריהם משק בעלי-כנף מורדי-אור. בנות-יענה, לילית ועורבי-נחל צועקים ומיללים בליל-שימון; גם נחשים שורקים. וזחלים. ראיתי. עידני משתוסס על המראה. והנה - מתי-עולם עולים מן הארץ. מתנערים מעפר-סות ונצבים בתופת; והנה השטן נצב על הבמה. ושדים ושעירים מרקדים מביבותיה. אימת-סית נפלה עלי. ואקרא: אהה. ה אלהים! אנה באתי? והנה חרד אלי שד איום ויבעיתני. ויאמר: הם! כי לא להזכיר פה בשם ה'; הנה השטן. מלך-הבלהות, השתחוה לו ובשמו קרא". ותגש העלמה אל אריה-משחית. ותאחו בזקנו ותנישוהו אל הבמה, ותהרנהו ותעלהו כליל. ותזרוק סדמו על הבמה ועל אמנון. ותאמר: גם דם בריתי אתך - וכופר בריתך אשר פרט עם תמר על מפלת האריה". והאשה שחטה שני חזירי-יער ותקריבם על הבמה. והנותר מבשרם שמה בסרור; ותמלא הין יין, ותמך מעט על הבמה. והנותר שמה בכלי. ותקרא העלמה בקול-פחדים לאמר: עז אתה. השטן, בבריתנו. ועדים כל אימי-תבל! ותשרוק בשפתיה שנית, וכל המראות והבלהות קפו תמו. עד מהרה בשלו בשר חזירי-היער. וישבו לאכול זבחי-פתים וישתו יין נסיכם. והנותר מן היין שמו בגבל. ויתנו בו ראש-פתנים...

לשמע הספור הזה אחזה פלצות את תמר, ותתן מעט מיין-הרעל בפי היונה, שנולדה בביתה כסמל אהבתה לאמנון - ותניד היונה כנפית, ותתפרפר רגע על הארץ וחמת-אמנון נמלט מחרב המשפט בערב יום-כלולתו עם תמר; ובשזמו פניו ללכת מצרימה נפל.

עקרון, בירי גזרי-פלשתים, שמכרוהו ליונים ההולכים באניה לאי-כפתור. אולם בתוך כך החלו רגשי-הנחם להציק לאנשי-האון, שהרעו לחנם ליונם ובני-ביתו הנקיים. מתן, השופט הערום, הודה על עונו, חפר ובוקיה שעורו, בעצתו, להצית נאות יורם ולשלול הונג, מהרו לשרוף את מתן בתוך ביתו כדי שלא יגלה את פרטי התועבה. וגם עכן נחם על מעשהו, כי נבל בנו, הנקרא עזריקם, התעמר בו בירשו נכסי יורם; וכשהחל עכן לגלות סודות מפחידים שלח עזריקם גם את ביתו באש על עכן, חפר ובוקיה. אולם הם נצלו כל עוד רוח בם, והשופטים הוציאו מפיהם את האמת הנוראה. ואז הוסרה המסכה, הותר הקשר-הגדרי. זמרי נפל בחרב עזריקם, הפושעים נמסרו לדין, וצדקת געמה ואמנון יצאה בגונה. אולם האהבה האמלל כבר נרד למרחקים, ואין להשיבו. ותאבל תמר יומם ולילה על אמנון, שגרשה מפניה בקלות-דעתה, בהאמינה בכל כזבי משמיניו. וגם בירושלים גדלה אז המבוכה, כי צר עליה חיל סנחריב.

ועיר-אלהים נבוכה; כל אזנים תחרשנה מאנקת מתי-רעב. המילות קרדוסות ומחלוטות כשיל וכילפות, אשר יניפו מקרקרי קיר ונותצו הבתים לבצר החומה; כל פנים קבצו פארור, וכל רוח נשברה, כי באה ציון במצור. ובניה - עד מסבר.

וחזקה אסף כטנים-עשר אלף איש. כלם ישרי-לב וגאמי-רוח. וישם עליהם שרי-צבאות, ויקבצם אל רחוב שער העיר. וירבה עוז בנפשם, וידבר על לבם לאמר: שמעוני, בני! הנה שאון לאומים באים לשים מצור על ירושלים; משאתם אל תפחדו. ומהמונם לא תענו, כי עמם זרוע-בשר, וזרוע ה' היא האמצנו. התאזרו נא ושימו יראת-שדי על פניכם ואהבתו בלבבכם; היפו לה והתחוללו לישועתי, כי עשה יעשה נוראת לא נקה. הן זאת העיר ציון. לה נשואות עיני יושבי קצוות ואיים רחוקים; בחיקה מוטל גורל לאומים, וסמנה יצא משפט לגוים. כי היא תצא לרְחֹחָה - וכל הגוים יסחאו כף, יריעו מאסני ארץ אל אלהים בציון. אל תיראו. סְתִי יְהוּדָה, כי גואלכם חזק, ה' צבאות שמו!

ושבנא שם את העיר כמרקחה ויסכבך את יושביה; ויתמכרו לו שלשה-עשר אלף איש רבי-לבב. בנים לא אסון בם. ויקבץ את ראשי-הקושרים אליו. ויאמר אליהם: אמרו נא אל העם לאמר: „סי האיש החפץ חיים ישמע לעצתי, להשלים את מלך אשור, בטרם יכה את ירושלים לגלים-נצים...“

אולם נבואתו הקשה של שבנא לא נתקמה. מגפה נוראה הפילה ליל אחד רבבות זללים במהנה האשורים, והנשארים בחיים נמלטו על נפשם.

עברו בעותי-לילה. השמש הופיעה בקרני ישע והוד על עיר-דוד, ותבא בכנפיה מרפא לנפשות יושביה. עזב החולה את ערש-דויו. ונגוע ברעב נשש אהל עני; מחזיקי-בפלך השליכו משענתם, פסחים רלנו כאילים. ונכשלים אזרו חיל. כל הכתוב לחיים בירושלים יצא אל מחנה אשור - והנה העמקים, אשר מלאו רכב וזרשים, היו עמקי סגרים; ואשר היו לפו ידים שללו שלל ויבזו בו למרבה.

נצחון אלהי ישראל נתפרסם מהרה בין העמים, ומכל הארצות החלו לשוב ליהודה גולים ונודדים יהודים. אולם המוני האורחים, הבאים יומם ולילה בשערי ירושלים, לא הביאו עמם את דוד תמר. לא מלאה עוד סאת-יגונה של האהובה האמללה, וכמה ירחים עברו עד שבא לאחרונה היום המאושר. זה היה בערב חג-הסוכות.

ובני ציון החרדים לדבר ה' השכימו טרם השחר עלה, וישטחו להם שטוח בין ההרפים אשר במצולה ובעמקים על כל יבלי-מים; ועיר שם. ועיר שם, עמדו ויכרתו להם ענף-עץ-עבות וערבי-נחל. אותות ישע ונבורה, לשטוח בהם לפני ה' ביום סחר. ביום הראשון לחג-האסף. כוכבי-נשף כהו חָרְרו מאור יפעת שחר הכלילי הנוצץ בירקרק חרוץ; פני קדים מתילעים מלהבות אש.

מלדות. אשר יחצוב השמש טרם צאתו מאהלו. נהרים ויאורים נחים ושוקטים שוכבים בין שפתים כתבנית רקוש פחי-כסף ומצקים טראי בגדותיהם; עליהם יזדר אור-יקרות ירקתי-אדמדם. מירק הרים אשר סביבותיהם וסאודם פני קדים; גם זהר הרקיע בתבלת פראזז ובכוכבי-בקר, המשיבצים בו כנקודות הכסף, ישים עליהם נוספות להרנין לב. הנשר העיר קנו וצפרי-שמים פצחו רנה. התרועע וישירו כל תולדות השמים ותארין, יחד הררי-ציון תרנינו לאלהי-עוזם."

בבקר בזה, המלא גיל וזיו, הפסיק קול אמנון, המשורר בנן, את שנתה המרופת והגרנזה של תמר. הוא שב מגלותו, והביא עמו גם את יורם אביו. לעליצות הנאהבים ולשמחת נעמה ובתה — לא היה קין. אז נתאגדו בברית אהבת-נצח שני זוגות נחמדים וישׁי-לב: אמנון ותמר, ותימן ופנינה.

אמנון ותמר שניהם צעירים ישרים, יפים בחזותם, נוחים ועדינים בהליכותיהם תבנית הנבורים. ואזהבים נדיבות, שירה ורוכמות. אהבתם נוסדה יותר על מעלות-רוחם אצטן ותמר. מאשר על יפי-תארם. אמנון מצטיין גם ברוח גבורה, בהוד צבאי וכרנשי-האמן שלו. הוא הפרש (рыцарь) היהודי מתקופת התנ"ך, שחונך ברוח המוסר של הנביאים. אמנון אינו שופך דמים ואינו עושה שום עול בשביל אהבתו; הפרש של התנ"ך. הוא מקדיש לה את חייו, ומרבה לעשות בטמה אך טוב וחסד. אהבתו היא טהורה ונצחית, ואהובתו יחידה לו בחיים. וכשהיא מרחיקה אותו ממנה, הוא מחליט: אדרה כל שנתי על מר נפשי, אלך עירי ואחרת לא אדע עד עולם, כי כן נשבעתי ולא אחלל את שבעתי". ותמר גם היא דבקה בבחירה באהבת-נצח: גבר אחד ידעתי, ואחרי כגדו בי אין איש עוד על פני כל הארץ". חובת המשמעת להוריה קודמת אמנם בעיניה לכל דבר, ובכל זאת היא מרגישה כי אין בידה לשנות את נפית-לבה. "הנני ביד אבי — אומרת היא לאמה — לעשות בי כטוב בעיניו, יאסור ידי בחבלים וימכרני לחדל-אישים, אנכי נאלמה לא אפתח פי; ואולם דעי לך, אמי, כי רק את נוי יתן לאשר אתעב, אך נפשי ממנו לחפשי תצא". ותמר נכונה להביא קרבן גדול בזה לא כדי לקבל חלק מהון אביה, כי טובים לה חיי-אהבה מתוך עוני מחיי-עושר מלאים צער. "לוא — אומרת היא — שלחני (אבי) מביתו לנצח, כי עתה עובתי כל שכיות-החמדה ללכת אחרי אמנון, אשר בו כל חיי רוחי. אתו ינעם לי שבת גם באהל רועה, אשר כהיכל-מלך יהיה לי אם אראהו בצל קורת; ויוליכני המדברה — אחריו אלכה בכל אות-נפשי, כי תחת רגליו תפרח ערבה, מנעממת אמריו תגל ציה, וארץ-תלאובות ירנין בהוד קולו". אולם ידידה הוא איש נוח ועדין-רוח ואינו מסוגל למעשים קשים ואמצעים נמרצים. למרות גאון היחש וידידה. וכבוד-ביתו, היקר בעיניו מאד, אינו מגרש מביתו את בתו שנתאהבה ברועה, גם אינו משיאה על-כרחיה לעוריקם השנוא לה. הוא דוחה את הדבר מעת לעת, הוא מחכה לשנוי מצב-רוחה של בתו. בכלל, הוא איש הסומך על צדקת ה"השגחה", העושה הכל לטובה; הוא רואה כל אדם כישר-לב, ובטוח כי בתו לא תעשה מדהה. וכזה לא שנה: הנאהבים נשקו זה לזה בפעם הראשונה רק אחרי שהסכים ידידה לאגודתם...

סגנונו של מאפו ב"אהבת ציון" הוא מליציי ומרכב משברי פסוקים. יש בו המנון. על פי רוב גם המשקל (ריטמוס) השווה והקצר של לשון המקרא, וכמהו הוא נהג לשנות רעיון אחד שתי פעמים במלים שונות. אולם מאפו הוא הסופר והחידו

בספרותנו החדשה, שסגנון הנביאים הוא אצלו לא מלאכותי אלא טבעי. רחוק היה שקיץ כל כך במליצות התנ"ך ומושגיו, שלשון המקרא היתה לו לשפת-אם. בסגנון אחר לא היה יכול מאפו לכתוב. וסגנון המקרא מתאים באמת מאוד לספור לקוח מחיי התקופה העתיקה והתמימה, שבה נכתבו ספרי-הגבוהה והיהודים דברו עברית צחה. בקראנו את הרומאן „אהבת ציון“ היינו יכולים למעות בנקל ולחשוב, כי נוצר בדורו של חזקיהו, לפני אלפים וחמש מאות שנה, לולא איזו סמנים טובהקים המכניסים אותו לסוג ספרי הרומאנטיקה. כנגנונו של מאפו הוא יפה ועשיר בציורים, אבל הוא משורבב ובלתי מדויק. יש שהוא כותב כסדרן המון מלים, הדומות כמעט זו לזו בהוראתן, כמו: „נגף, קטב; שוד, שבר; מזהמה ומבוכה“. אולם יש גם שמבטאיו של מאפו ערוכים באמנות. הוא מעשיר לפעמים את כנגונו במשחק-ההפכים המצוי ביותר בספרות הפראנצית. תמר אומרת, למשל: „לסער שניתי — וימים רבים רחצתי הטאת-נפשי בדמעות שלישי“; אך לאמנון הרועה עוללתי כל אלה — ובן יורם האלוף יכפר לי“. או קריאתו היפה של אמנון, בהתאבלו על מניעמי אהבתו שחלפו כצל: „מה נעים היה לי החלום ההוא! מי יתן וארך כל ימי חלדי! היום הזה הקיצותי — למען אישן לנצח...“

סגנונו הפיוטי והשטחי של מאפו ב„אהבת ציון“ מתאים גם לכשרונו ואופן אופן התאור. התאור של גבורי ספורו. מאפו אינו מבדיל את תמונותיו זו מזו ע"י שרטוטים מדויקים, ואין אנו מכירים היטב את חזותן החיצונית ואת פרצופן הרוחני המיוחד של הנפשות הפועלות בספוריו. את תמר היפה-פיה הוא מתאר, למשל, ככה: היא, לבושה ארנמן ורקמה, במצחה הך כשלג ילין הוד, בלחיה המאזמים כענב-חבלילי חן והדר, ועפעפיה כעפעפי-שחר“. בקוים כוללים כאלה אפשר לצייר כל נערה יפה, ושום תמונה פרטית אינה מתוארת בהם. כן ממעט מאפו מאד בתאור התנועות (מיטיקה) של הגבורים, ותחת זה הוא מרבה יותר מדי בשיחות (דיאלוגים). גם בברור הדגשות המחשבות (פסיכולוגיה) של הגבורים קצר מאפו ביותר; ולפעמים אין הברור הזה מתאים גם להאמת בפרטיו. הבחורים והבתולות היפים ממהרים להתאהב על פי ראיה ראשונה, והתמימים מאמינים יותר מדי להנזכלים; האנשים הטובים הם טובים לנמרי. ודעים — רעים לנמרי. כן בלתי טבעי הוא קצת ב„אהבת ציון“ שלוב-המקרים (אינפריגה), וכל המעשים גראים כערוכים מתחלה על פי תכנית ידועה. תמר ותימן מזדמנים, למשל, דוקא למקומות שאמנון ופנינה, הנועדים להם, נמצאים שם, והם מתאהבים בהם מבלי העת; אמנון נמכר לאדון יוני אחד עם אביו; כל הנוכלים נענשים, בעוד שכל הישרים באים על שכם, וכדומה.

את המגרעות הללו (ביחוד הפסיכולוגיה השטחית והאינפריגה הפלאית), שבהן לקו גם יתר ספורי מאפו — ירש מספרנו מספרות הרומאנטיקה, שפרחה בימיו בנרמניה ופראנציה. סופרים רומאנטיים כוויקטור-הוגה, נובאלים, וכיחוד אייז'ן-סי — שהשפיע ביותר על מאפו — לא שמו לבם לתנאי ההדה ולהמציאות הטבעית שהם היים בה; ותחת לתאר את האמת הפשוטה והעניה כמו שהיא, שגו בדמיונות יפים ועשירים והרבו בהשתפכות-הנפש. הם השתדלו למשוך את לב קוראיהם בספורי מקרים מבהילים וגזומאות מפתיעות. וגם מאפו לקח מבית-נכאתם את התבלין לתבל בו את ספוריו. אגו רואים ב„אהבת ציון“ תלומות, מכשפות, אנשים אובדים לכמה שנים ונמצאים שוב, עדות של חזותות וטבעות, המתה בחרב וברעל, וסנולות אתרות כדמא באלו, שנלקחו מאוצרה של הרומאנטיקה. אולם צריך להודות, כי בכח הדמיון

והשיררה לא נפל מאפו מהסופרים הרומאנטיים הגדולים. הוא מפעיע
 על הקורא ומכניס אותו בנקל לעולם-קבמיו. ויש שהוא מתאר לנו גם
 תמונות מבעיות וחיות, ביחוד כשהוא מצייר מראה הטבע או הסוּן אנשים.
 הנה, למשל, המחזה היפה של הפועלים העובדים בכרם תימן:

ידי הבוצרים והבוצרות אמונות לעשות מעשיהם; לשונם מלאה רנה ושפתותיהם תרוּפּח.
 ילדים וילדות מריקים המלים. המלאים אשכולות, אל הדדים, והגברים נושאי-בכתף ישאום
 אל היקבים. והנה שני יוגבים מדברים, זה יאמר: "שקני אדום וצח כטל שמים לפני אודם
 פני קדים"; ורעהו ישיב: "משקה מובא בית-אלהים, כלו מסתקים ממגר שמש". ולשפתם
 הדורכים יענו: "הורד! הורד! יין משמה אלהים ואנשים; ממנו ינסך על הסוכה, ממנו ישתו
 ישישים וישובו לימי עלומיהם. רעים – ויתעלמו באהביבי. הניעה עת הצהרים. ידי הבוצרים
 וחבוצרות עיפו. וישטחו להם שטוח בכל פנות הכרם לצחק ולהחליק כח בהתולים משמחי-לב
 וטהורים מכל שסין דברי זמה. והנה פה עלם עולה בתמר, ידיו איחזות בבנפני ורגליו כשלול
 באין מעמד. יפול לארץ והיה לשחוק; ושם עלמה רודפת אחרי עלם אחד, אשר דבר דברים
 כמתלהמים באזניה. וביריה אשכול ליחרהו. תשינהו. תפחט האשכול על להיוו. והנה פניו
 מתולעים. ועליו ימלאו הרואים שחוק פיהם".

והשפעת הרומאן. השפעת, אהבת ציון" על הקוראים היתה גדולה מאד. רבבות זקנים ונערים,
 המחונכים על התנ"ך, קראו את הספור בתשוקה רבה, ובן-הישיבה
 כהמשביל התענגו על חזיונותיו. הוא עורר כמה צעירים לחיים ולהשכלה, והפיץ בין העם
 את ידיעת הלשון העברית. האוהבים והאהובות שלנו קראו או לעצמם בשם, אכנ"ך
 ו"תמר", ורבים נסו לחקות את מליצותיו של הרומאן. וזוה נתפתחו הכשרונות המפרזתיים.
 ומספרים חדשים נולדו בספרותנו.

אשמת שומרון.

הצלחת הספור, אהבת ציון" ושמתת הקוראים עליו הניעו את מאפו לכתוב
 רומאן חדש וגדול מן הראשון בשם, אשמת שומרון", הלקוח גם הוא מחיי אבותינו
 בתקופת המלכים אתו וחזקיהו. ובעת ההיא לקח לו מאפו אשה שניה ויפה וראח
 עמה חיי נחת ושלוה במשך איזו שנים, גם בת הולידה לו, שהיתה שעשועי אביה
 יום יום. אולם ימי אשור לא ארכו, כי חלתה אשתו האהובה לו ומתה בשנת
 תרכ"ג. כן החלה גם בריאותו של מאפו להתמוטט משנת תר"ך והלאה. מחלת, עוית
 הסופרים" תקפה את ידו הימנית, והיה נאלץ לכתוב בידו השמאלית. המספר נשאר
 איפוא בודד וחולה, כי גם בנו מאשתו הראשונה, שנמר למדי דוקטור-לרפואה, רחק
 ממנו ברוחו. הוא לא הבין עברית ולא קרא את ספורי אביו, כי מאפו התרשל בחנוכו
 העברי, פדרך כל משבילינו בעת ההיא, שנתנו את כל היקר להם במחיר
 ההשכלה הכללית. וכשנתנברו על מאפו הצרות והיסורים בקש לו מגום במקלמו
 היחידי – עולם-החזיונות. מעולם לא הרבה כל כך לחלום, לחשוב ולכתוב, כמו
 בשנים הרעות ההן. הוא קרא או את הספר, "מורה נבוכי הזמן" של קרוכמל, שהרחיב
 השקפתו על התנ"ך, בהפיצו עליו אור החקירה החפשית. וזה עור לו לברוא את הספור
 "אשמת שומרון".

הרומאן "אשמת שומרון" הוא כהמשך" ל"אהבת ציון", כי אותם הגבורים
 תוכן הספור. באים בשני הספורים. אולם הנפשות הפועלות רבות כל כך בהרומאן
 הנוכחי, והמאורעות מכובכים בו במדה כזו, שאנו מזכירים להזכיר רק את הגבורים
 הראשיים שלו ואת סכסוך-המעשים הקשור בהם.

מקצה הררי-הלבנון. אשר יגבלו צפון ארץ נפתלי, במקום שחברו לטו החרמונים יחדו, נישקף ראש-אמנה. תחת רגלי ההר הזה משתרעת בקעה נחסדה ונהררה ברוכבי ההרים אשר סביב לה. מפלעיהם יוצאים מעינות אל המעין אשר בתוך הבקעה ההיא, ששם יתחברו הפלנים יחדו. פלנים יבלי-סים החותרים והנוזלים סתחת לארץ עד הגלותם מכטן אדמה והיו לנחל שוטף. הוא נחל הירדני.

על ראש אמנה מתבודד אחד מחשובי ירושלים, עוזיאל, המסתתר במעון הצוב בשן-סלע. קרקעו מכוסה בעורות פראים ועל קירותיו נראו כל כלי-משחתית, קשתות, הניתות, רמחים וכידונים, גם חרב גדולה הנסתרה בתערה. אותות נאמנים אלה יעידו, כי היושב פה, הוא נבור-מלחמה. מחוץ למשכן הזה, על ראש-פנה, נצב נמר נורא בתברבורותיו; אותו הכריע הבודד וימלא בשוכות עורו, ויצגיגהו על ראש-פנה להפיל אימתה ופחד על האנשים הנועזים, אשר יעפילו לעלות אליו. בסביבות המקום ההוא נחשב עוזיאל לשודד האורב לעוברי-דרכים, ורק מנוח התברוני, היושב בלבנון, יודע כי זה הוא איש ישר ואמלל, הנדה מחוג משפחתו השלאגן על ידי עריצים.

עוזיאל היה מבני אלופי ירושלים, הנאמנים לציון ולתורת נביאייה; ויתקרב לשמיר, נבור אפרים, היושב בירושלים וחורש עליה מזמות רעה – למען סכל עצתו. וירא בביתו את בתו היפה והנבונה, מרים, ויאהבנה; כי דבורה אמה היתה גם היא מבנות שועי ירושלים, ונמעה בלב בתה את האהבה לציון ולתורתה; ובמותה הניחה למרים הון רב, נכסים ואחוזות. ומרים השיבה גם היא אהבה לעוזיאל, העלם הנחמד והמשכיל. אולם בעת ההיא נשא גם יורש-העצר אחז את עינו למרים היפה והשתדל לקנות את לבה בדברי-חן ותשורות. יום אחד הזמין אליו שמיר את ידידו מבני אפרים, והקרואים אכלו ושתו,

והנה אחז בן המלך. בא; ויקומו הקרואים סגנו. ושמיר התאושש ויקרם פניו בכבוד והדר. התכחש לו. ואחז אז בן שבע-עשרה שנה, מרם יתערב בדבר המלוכה. ויאהב עלמות רבות ואת מרים בראשן. ויאמר לשמיר: "הן הביא לי סוחר צידון צמידים-זהב מעלפי-ספירים, ואקנם ואביאם אל מרים בתך סתנה". ויקרא שמיר למרים, ותבוא ותתיצב לפניו בכבוד והדר. ותקח מידו את הצמידים. ותאמר לו: "ובמה מצאתי חן בעיניך. בן מלכי. כי תתן לי אלה?". בחין ערכך ובחסדת תארך – ענה בן המלך – והצמידים האלה יתנו לך לוית-חן". ותברכו מרים על חסדו. ושמיר אמר: "יהי בן המלך ויחי לבבו לעד. וישתחו לו כל משפחות ישראל!" וכן ענו הקרואים אחריו. סבבוהו בכחש אפרים. כפיהם ברכוהו ובלבם קללוהו. ואחז אמר: "ברוכים אתם לה ולי. אתם בני אפרים אוהבי שערי ציון מכל משכנות בית ישראל; דרשו לציון תמיד. שמחו בחגכם ותתענגו על רוב שלום". זאת דבר, ויקרא חן ושלום למרים. ויפן ויצא... ושמיר הגיע אחריו ראש בצאתו. ויאמר: "לא לך. בן המלך, לא לך תהיה בתי לפלגש. כי נברת תהיה לנבור אפרים".

אולם מרים כבר נתנה את ידה ולבה לעוזיאל ידידה, ותהי לו לאשה על אף שמיר אביה ולמרות רוח אחז, ששמר מני אז עברתו בלבו לעוזיאל. ובכל זאת כל עוד יותם אביו, המלך הצדיק, חי, נבצרה ממנו לעשות לו רעה, ויהי עוזיאל עם אשתו האהובה בשלום ונחת, ותלד לו בן. אולם ימי אשרם לא ארכו, כי הגיע היום שבו נאלץ עוזיאל להפרד מאשתו ולנווד למרחקים. הוא מספר לנו בעצמו ע"ד הפרידה הקשה ההיא, שהבחינה את אושר משפחתו והביאה לו כמה שנות עמל ויגון:

המלך יותם חלה את חלתי אשר ימות בו; ועניי ציון והסודיה חמו ראשם, חרדו לרנעים... כי ה' היה לו מחסה עז. ואני בחלותו לבושי שק, עליתי אל בית ה' לשאת בערו רנה ותפלה. וידו בשובי אל ביתי לעת ערב והנה בלחה. כי קיל בוכים שמעתי מהיכלי. קול יידידות נפשו בוכיה. תפרש בפיה ותקרא: „אנא. אלהי ישענו וצור-משנבנו, שלח עורך סקרש לבן דוד עבדך... כי הוא לנו מגדל-עז מפני אויבי. וכראות סרים אתי סחתה דמעחה מעל שניה, ותמצר בי לאכול. כי השלחן ערוך לפני. ואנכי אמרתי: „הן כל העם נעצב אל המלך, ואיך אשב לאכול ולשתות?״ ישבתי על מקומי. ומרים ישבה לימיני. המכה ראשה בין זרועותי, לאטה שניה ותבך. „הבליני נא. יונתי. על יונך״ - אמרתי לה; והוא הביטה אלי, ועיניה הוזהרו מרסיסי דמעה. ותאחו בירי ותאמר: „היה נא, אישי, תסיר משושי-גילי... כי פי לי בלעדריך בציון?״ -

הלילה היה ליל חשך ואפלה. ליל ענן זעזעל; והנה עזריקם קרובי. נניד הבית, סתחשש ונא אל ביתי. המראה הזה היה יקר לנו. כי זה שנית ראינוהו בצל קורתנו, אחרי בואו לשיש אתנו משוש בליל-חתינתי. על כן חרדנו לקראת בואו. ועזריקם היה כאיש נדהם. והכרת פניו ענתה בו, כי חזות קשה יניד. ובהניפו ידו לי קראני לביא אתו חדר בחדר, ומרים נפעסה ורעדה אחזתה. ובהביאי את האליף אל חדר-משכיתי ענה ואמר לי: „כוכב יהודה אסף ננהו, וכוכב-נשף יחליפהו ויחשיך על ארצנו. ואתה הלא ידעת את עברת אחו השמורה לך מאז; ועתה דבר אלי יונב, כי יקומו בך ערי-שקר וענו בך לאמר: ברך עזיאל אלהים ומלך. ואנכי לא אוכל לכפות עליך. באשר קרובי אתה; לכן הבינה מעשיך בביתך. והחשיה סלש לך אל ארץ סואב...״

יפול עזיאל על צוצרי מרים אשתו ויבך, וישק גם לילדו הנחמד, וינס עוד בלילה ההוא, ויסתתר זמן מה בחורשת-הקנים שעל חוף הירדן. אחרי כן היה למשרת-הציד אצל מואבי עשיר; אולם אשת ארונו נשאה אליו עיניה ותאהבהו, ואחרי שלא חפץ לבגוד בבעליו, היושב עמו לבמה, נאלץ לברוח מביתו. או נשא תלאות רבות והיה נע ונד כארץ, עד התבצרו על הצור ראש-אמנה. יום אחד שמע מנוח החברוני את קול תפלתו, כשפכו שיח בין העצים, ונודע לו, כי איננו שודד, כמו שחשבוהו רבים, אלא איש מר-נפש ונרדף; ואז שמהו מנוח בין באי-ביתו, וגם ידע את צפונותיו. ומנוח הוא איש ברוך-ה', המבלה ימיו בנעימים בהאחוזות שנתן לו בלבנון אלקנה קרובו, משנה המלך, בהשיאו לו את נועה אשתו אחר שגרשה; כי מנוח אהב לפניו את נועה במרם לקח אותה אלקנה לאשה שניה.

מעונתי לרגלי הצור על סלע כבר רביע, וצלעותי זקופים ונכוהים בקופת-איש. כסעלות יעלו בו, ומעקה סביב לו מסעל על ארבע פנותיו למעו לא יפול הנזיל ממנו... ועל ראש תסלע רחב-הידים בנויים בתי-חסדה. סבלאות לצאן, רשת לבקר וארנה לסוסים, לפרדים ולנסלים... לרגלי הסלע מעבר האהר צור-היעלים, ומעבר הינו כרם נחמד. סביבותיו כל נשע נעמנים: ארו, שמה, הדם ועץ-שמן. גם ברושים רעננים ובתים לחסידה. בתוכו ברכת סיס, מעין-גנים נזיל סיס קרים וטהורים משיבו-נפש. ומעבר השלישי גן-ירק רטוב מזרם הרים, הנותן סאבל לרגי-הבית. הלאה ממני שדה-תרופות, מצמיח חלב-חשה. וברוך ה' - יאמר מנוח - אשר יום יום יעמס לנו וימלא ביתי כל טוב. הן עגלות בקרי עישות חסאה: חלב לרוב, מנו כבשי לנו צמר צחר, אף שאר יביא לנו ציד לבנון וחיתו, כי נצוד פה איל. צבי וחסור, וכחול ימים עוף-כנף; יקבי ישיקו יין הטיב, וצור יצוק עמנו פלני שמן; לא נחסר מאומה במקום הזה, כי גם יערות-רבש לנו ונופת צופים. לא ישוא אויב בנו, ומוררים יסירו ממנו. גם פריצי-ההית יחדו סן החבל הזה, לא ירעו ולא ישחיתו בגבילנו; לשוד ולכפן גשחק פה, כי ברך ה' חילי, ועבדי יוצאים לפעלם ביד תרופים.

במשכנות-מבטחים אלה היה עוויאל יכול למצוא מרגעה לנפשו הנהלאה, לולא דתגעגע על אשתו הצעירה והאהובה. וגם מרים אשתו בלטה ימיה בינון ושבר-רוח, כי בלטה נפשה לאישה, ואויבים סבוה מסביב. אחו, שהיה למלך, הזהיר אותה כי אם תצא מקד ירושלים וחוצה מות תמות, למען הפריד בינה ובין אישה הנמלט על נפשו; וגם אביה שמיר נקם בה ובאישה, בשביל שגלו את מזמותו להממשלה, והקריב את בנם למולך. וזה היה חזון נורא, המסמר שער רואהו:

המולך, השקוץ המשותם. הוא פסל עשוי מנחשת-קלל, כקומת איש קומתו, וכלו לוחש וכווער ברשפי-אש. והילד שוכב על ידיו וצורה פר מעצמת מכאוביו: „אמי! אמי! חושי הצילוני נא!“ והבטרים נושאים קול סואן ברעש תוסים, צלצלים וחלילים, להחריש אנקת הילד עד אשר היה לשרפה.

אולם הילד האמלל שהובא לקרבן היה ילד עמלקי, כי מרים החליפה בו את בנה למען הצילו ממות נורא. ואת בנה האמתי גדלה בביתה כיתום אסופי, וקראה אותו בשם אליפלט. הוא היה יפה-תואר ואמיץ-לב, והצטיין בנבורתו במלחמת ארם ואפרים על יהודה.

ויום ה' אכזרי בא כשוד משדו, יום ענן וערפל, אשר קדר על יהודה. פקח בן רמליהו מעבר סזה, ורצין מלך ארם-מעבר סזה, עלו ביהודה ככפירים בעדרי צאן. ירושלים באה בסצור, ומלכי הברית לא יכלו להלחם עליה, ותטוש המלחמה על יהודה... פחנה עצום עם רכב ופרשים הסתדרו במערכה, ועל מרושי שדה רמה יד בני אפרים, בני-רשף לוחטיג בני-אדם, אנשי סדות הנותנים חתיתם בצבאות צריהם... רצים הם כצבאים בשדה, רוקדים כשעירים וטשים כשרפים מעופפים... ופקח אפר את המלחמה. פניו פני להבים, והוא רוכב על סוסו ויתן קולו לפני חילו. ואחריו שאג קול סואן ברעש, רעם שרים ותרועה; וישאנו ככפירים לשרף. וינהמו כנהמת ים, ויתגעשו צבאותיהם וירעשו מוסיהם כארכה, ויתהללו תרכב, וירעשו נלגליהם כסופה וסערה, וירוצו רוכביהם, וירוצו אכיריהם כברקים וכלפידים; רשפי-קשת עפי כזבובי-מות, ואש נשקה בצבאות אחו... .

במלחמה נוראה זו התנגש אליפלט עם ה„אמאזונה“ (נבורה) היהודית, רעומה, בת זכרי נבור אפרים, שעלתה על יהודה עם חיל מלכי-הברית. יפה-פיה איומה זו החליטה להגשא רק להאיש שינצחנה בקרב, וכמה צעירים, מגדולי היחש, התחרו עמה ונגזרו מידה. היא „יושבת על סוס מצרים, יהיר בענקים ובשהרונים אשר בצוארו, ויותר מהמה—ברוכבתו הערובה לקרב. צוארה העתק לבוש רעמה, משכצות-זהב לבושה, רחב-השולים, וכנפותיו כגם מתנוססות מהרוח הצרור בהן, ברוץ סוסה כשטף עובר“. וכשנברה יד אליפלט על רעומה, התאהבה בו, אבל הוא מאס בבת אפרים הנלוזה, ויבחר לו אהובה מבנות ציון העדינות והישרות, קציעה בת אלקנה, משנה-המלך, מיהושבע אשתו. בעלמה יפה זו התאהב גם מעשיה, בן המלך אחו, ובקנאתו באהבה אליפלט שם אותו אל מול פני המלחמה למען יפול חלל; אולם אם ה' ישמור איש שוא יתנכלו שונאיו בנפשו, כי התרוב השיגה את מעשיה בעצמו, בעוד שאליפלט נצל ממות. גם דניאל בן עזריקם, נגיד הבית, דבק באהבת קציעה; אבל היא מאסה בעלם יפה וקל-דעת זה, והשיבה אהבה לאליפלט, שהצטיין ביפיו ועוז-רוחו, אם כי נחשב לבן השוכים.

ודניאל הובל עם השבי לארם, ובעברו דרך הגלעד ראתהו שם עלמה יפה ובכתה להגולה הצעיר והנחמד; וגם הוא, הניף לה ידו באהבה וחקן, אך השובים האכזרים מנעוהו מלבוא עמה בדברים. ומני או לא מש מלכו זכר העלמה הנחמדה והרתמניה. וכשבו משבותו יצא דניאל לתעות בארץ ולבקש את אהובתו, שהופיעה לעיניו רגע אחד ככוכב מזהיר -- ונעלמה. הוא בא עד בית-אל

ועלה על הר נחמד. שם כר נרחב מאד כעמק שיה. וסביבותיו יערות ציטחי עצים רעננים. אשרות. ברזשים ואלונים עבותים. מפה ומפה נראו תמרות עשן עולה. עתר ענן-קטורת אשר קטרו שם הנשים; והמון אנשים רב, גברים, נשים ועלמות אין ספר, נפוצים על ההרים ועושים הלולים. כל פנים פני להבים. כי יין ידליקם... ובין האשרות מתנשאות הבמות לבעל. שם שלחן ערוך. עליו בשר-זבחים ויין ושכר; וגברים, נשים ועלמות משוטטים סביבותיהם. אוכלים. שותים וחוגגים. ומשלי-אפר ומדתלות ולצון ושחוק נשמעים מכל עבר... וקול המון בהרים. ששם מקדשי בית-אל. ונם מזבחות לבעל כנלים על תלמי שדי. כי הרבה אפרים מזבחות לחטוא. הכהנים זבחים את זבחים, ונביאי הבעל משתעשעים והוקרים כשעירים סביבותיהם. מתגודדים כמשפטם בהרבות וברמזים עד שפך דם עליהם; לב-הותל הטה אותם, ויחשבו כי בזאת תנוח עליהם הרוח. ובני אפרים ובנותיהם אוכלים על ההרים, שותים. חוגגים. ומיין אשר ידליקם המו ויתגעשו. ולבם כתנור בוער מאופה. ובעת עצמו משוכותיהם שמו לסו סת-פנים, ומפני המסכה הנמוכה על פני בחורים ובתולות מפני הלוח הלוח לא ידע איש את רעהו ואשה את רעותה פנים אל פנים.

במקום זה של שכרון, פריצות והוללות תעה דניאל זמן רב; וכשלא מצא את אהובתו בין המון העלמות גבר עליו השעמום, ואמר לערוך קרב עם רעומה, המנהלת את החגיגה, כדי לנקום ממנה את נקמת אביו עוריקם, שנפל במלחמה בידי גבורי אפרים. אולם רעומה משכה אליו חסדה ושלחה אותו לקרב אליה את לב אליפלם ולהרחיקהו משולמית, הנועדה לו במצות המלך והיושבת עם אמה נועה בבית מנוח החברוני.

היום רר מאד כאשר נפרד דניאל מעל יואח גערו. וילך בדרך אשר אהו; וצורים וסלעי-סגור עון נתיבותיו כאשר הרחיק ללכת. ויתע בסבך עצים עבותים אשר סגור עליו הדרך... ומחשבו היער הפילו עליו אימתה וסחר. וינחם סדרכו אשר בחר לו... ועצמותיו רחמו ואימת-מות נפלה עליו בשומו אל לבו סחר לבנון וחיתו. ותחי העצה היעוצה לו לבהר בעצים עץ רם-הקומה ולעלות עליו; ויפן כה וכה וירא ברוש רענן. ויעל עליו בכל מאציו כח, ויכונן עליו מושבו וישם ענפיו רכובו. שם ראה, והנה השמש, אשר חשך במחשבו היער, עודנו בא לפאת ים; ומרחוק ראה ראש צור, ולא ידע הראש-אמנה הוא אם ראש שניר וחרסון. וקרני השמש הבא הזהירו עוד בשארית אורן על ראשי העצים רמי-הקומה, ועד ארגיעה היה נהן-והחשך כסה ארץ. והיה לילח, ותרוש כל חיתו יער, וישאנו כסידים לטרף, וינהמו אריות ונסרים. ויצוחו כל בעלי-כנף סודדי אור. דניאל הקטיב קשב איוס ונורא. סמר בשרו ספחד ועצמותיו מלאי חלחלה, ויקרא אל ה'. ובחצות-ליל עיפה נפשו לתנוסה, ויקח האזור אשר במתניו ויקשור את קצהו האחד בנזע העץ, ואת קצהו השני-סתחת למתניו; ובכל זאת התגודד לרנעים ויתחלחל ושמלותיו רטבו מטל חרסון, המסכה כעב יער וכל עץ בו... וכששמע קול צפרים. בעלי-כנף מעירי שחר, נשא רגליו וילך אל הצור הקרוב, ויעל עליו בידיו וברגליו ויגשש תמיד כי לא ראה מאומה. ובהגיעו ער חציו ירא לעלות עד. בראותו כי הצור עולה כקיר זקף, ושם החזיל עד בוש, כי אמר: יצא השמש ונפוץ הטל, אז אמצא נתיבותי. עודנו סצפה בכליון עיניו לצאת השמש, והנה קול באזניו, קול ערב קורא אל ה' מתחת רגל הצור...

זה היה קול שולמית, השופכת לבה בתפלת-השחר על אהבה, שראתה בנלעד בין השבויים—ורחק ממנה; כי בינתיים נודע לה שהשבוי הנחמד ההוא, אשר זכרו שמור בלבה, הוא בן עוריקם. ודניאל, שפגש את אהובתו באופן מפתיע כל כך, התנכר לה בראשונה כדי שלא להבהילה. היא עורה לו לעלות בהמסלות העקומות של הצור, בחשבה אותו לצדק תועה, והוא לאט את פניו באדרתו; גם ערפלי טל בקר שמו לו סת-פנים. אולם כשהאיר היום — נתגלה הסוד הנעים.

השמש יצא, ואורו ננח על פני שולמית המלאים כל חמדה; ודניאל לא יכול עוד להתאפק ולתתעלם. וישלך אדרתו מעליו. ושולמית שמה עיניה עליו נבהלה, נחפזה, ובספקה כפיה קראה: "אתח אל ראי! חלא את סחמל נפשי הביאות אלי בעת קראי לך!"

והנאהבים נפלו איש על צוארי רעהו, ודמעות גיל נגרו מעיניהם. ימים אחדים בלו חנאהבים יחד בנעימים בבית מנוח החברוני; ואחרי כן נפרד דניאל מאת אהובתו, כדי לבקש רשיון לאגודתם מאת המלך אחז, שהועיד את שולמית לאליפלט, וקציעה — לדניאל. גם החליט לקים את שבועתו לנקום מרעומה וזכרי אביה את דם אביו, עזריקם, ששפכו.

ובתוך כך גבר השממון על עוזיאל הבודד, הנפרד מאשתו האהובה זה שש עשרה שנה, ולא יכול להבליג עוד על געגועיו אליה. הוא החליט לשוב לירושלים בסתר — ויהי מה. ובקרבו לעיר-משושו סר למלון אחר בדרך, ויפגש שם את אליפלט, השב מאשור עם תשורות יקרות, כי הלך אשורה עם צירי אחז, והצמיח שם בחריצותו וגבורתו. גם חרב-גבורים נתן לו תגלת-פלאסר, מלך אשור, לחגור על ירך, בשביל עוז-רוחו שהראה במקרה ציד אחד, כמו שספר בעצמו:

בחבל ארץ הקרוב לניניה התפרצו פריצי-חיות, אריה ולביאה, וילמדו לטרוף טרף, אדם אכלו, וירעו וישחיתו על ארץ רבה, ויפלו רבים בעצומיהם. ויתעוררו גבורי הצידים, ויארכו למו ויסצאו רבצם; ואני בין הצידים ההם. בחצים ובקשת באנו היערה וננש אל מערת הפריצים, ויתקע האחד בשוטר להחרידם מרבצם; ויתעורר האריה-המשהית ויעסוד בפתח המערה, והגה שתי עיניו נוצצות כלפי-די-אש, וילטשן בחמתו אל האיש הנועו להחרידו מרבצו, ויונק בצעדי-אינו, וירעש וישאג, ויקפיץ עליו וישברהו. עודנו טורף אותו בחמתו, ואחד מן הצידים ירה חצו מרחוק ויפלה בטנו. ולקול נהמו יצאה הלביאה בזעף אף. כי חרדה על גוריה; ותנעש. ותרעש, ותבקע, ותשבר, ותנפץ בין ארבעה גבורי הציד בטרם ימצאו ידיהם. ותהי סהומה גדולה בין יתר הצידים, וינוסו אל אשר היה להם ידים, ויעלו בעצים למלט נפשם. אז יריתי חץ שנון, ויפול בעין הלביאה, ותתרוצץ. ותתנעש, ותנהם מעצמת סכאוביה, ובהיותה טאבת יריתי חץ שנית ואשלח כליותיה. וינידו את גבורתי ואימץ-רוחי לתגלת-פלאסר. מלך אשור. ויאמר לי: "הנה ארצי לפניך. כטוב וכישר בעיניך שבי". ואשתחווה לו ואומר: "אנכי אשובה לי ירושלימה. כי בה קשורה נפשי". ויצו המלך ויתנו לי סכית-הנשק אשר לו את החרב הזאת. אשר הלהב בה ברזל מצפון, והנצב — זהב סגור. ותערה — כסף".

ובראות עוזיאל את אליפלט בנו, שהניחו ילד קטן, והגה היה לעלם נחמד ומשכיל, ההדור בתפארת גבורים — המו בו רגשי אהבת-אב, ודמעותיו היו נכונות לפרוץ מעיניו; ועל כן מהר לצאת מבית-המלון כדי להסתיר את בכיו, כי עוד לא הגיעה השעה לגלות לאליפלט מי אביהו. עוזיאל טפס על הגבעה ועלה

על סגדל-הצופים. השקיף מרחוק על תועפות הררי-ציון, ודמעותיו נזלו כרביבים. סמכון הגבעה הזאת השניח אל כל מחמדיו בימי חרפו. והגיוניו התעוררו, ומורשי לבבו התנגשו. ותפעם רוחו בקרבו. ויקרא: "השלום לך. קריה עליוה, ציון סכלל יופי? כך רותה נפשי משיש ורוש. שאי עיניך. ציון. וראי אחד בניך. אשר הדפתהו רוח עריצים ויהי כגלגל לפני כובה. הנה הוא מתגלגל תחת שואה לבוא אל שערך, ולדרוש נפש יקרה אשר הניח בטרומי היכליך; שימי נא לו סתר-פנים ואל תשורהו עין איה"...

ומרים שמעה כי אלוף-געוריה האהוב נכון לשוב אליה בסתר, ותוחל לו שבעת ימים בעינים כלות.

ונשף חשקח בא. והיא באה חדר בחדר ותפגרים בעדה. ותשב בחדר-משכיתה הפתוח אל רגן, הנעול תמיד והפתוח בנשף ההוא... חרל שאין מעיר, אך נשמעו נגינות שותי-שבר

המאתרים בנשף בבתי-היין. החשך כסה ארץ, כי ליל-כסה הוא באתרון לחודש; אך אורח ושמחה שאננה למרים בחדר-משכיתה. עד כמה פעמים ננשה אל חדלת, הקשיבה קשב ואין כל רגש. זולתי הסון רוח נושבת בענפי העצים... עורנה מסחרת סדאנה מדבר, ואזניה קשובות-- והנה קול סצערי נבר. ותפעס רוחה בקרבה. וכרנע והנח קול דוסק בדלת בלאט. ואמרות נעיסות נשמעת באזניה לאמר: פתחי לי, מרים יונתי תמתי, פתחי לעזיאל בזורך, זהולך לאט כמי השלח... ותנש מרים ותאחו בכפות המנעול ותפתח הדלת, והנה - איש-חמודות הדור בלבושו ובמראהו בא החררה ונצב לפניו. עימד ומתבונן במרים חנסונה. אשר עפעפיה כתהומות נבקשו. נאעסה ולא יכלה דבר. באין אומר ודברים נפלה על ציאר עזיאל, אשר חבק אותה בזרועותיו ושניהם בכו מנהמת לבם מספר רנעים עד אשר אין בהם כח לבכות. נסונו ונסמו מדמעה. וכאשר עבר הסון לבם הסואן ברעש. אז פתח עזיאל שפתיו ויאמר: השלום לך, מרים יונתי. שביה בת ציון? השלום לך, מסאת-נפשי? מקור אנחתי ורשעתי עד כה - היי לי מעתה מקור חיים!"

עזיאל קרא לעצמו בשם אלי דע, וגם זקנו שגדל ופניו ששונו במשך השנים הרבות שבלה בנדודים עזרו לו להתחפש. הוא היה למראה-עין לסיכין בנכסי מרים, וישב לבטח עמה זמן מה. אולם המשרתים, שלא ידעו את הסוד, וגם קנאו בהסוכן החדש שעלה לגדולה, החלו לנגות את יחוסו למרים גברתו הקרובים ביותר; והדבר הגיע גם לאזני אליפלט. הוא לא האמין להדבה הנמבזה עד שהעלחו אחד המשרתים, מנדיאל, על דגנ, והראהו בעד נקרת התקרה את הגעשה בחרר מרים. הוא ראה

והנה הסוכן ומרים יושבים בין יריעות חדר משכיתם. והשלחן ערוך לפניהם; מרים לבושה אטון-סצרים לבן כשלג יושבת לימין הסוכן, פניה אדמו מסנינים, תדבר אל ידידה. והוא ענה אסריה. אך לא נשמע קולם. מרים תעביר יד בין מחלפות ראשו. תחליקן בחן והדר. והיא ישקנה מנשיקות סיהו; והכרת פני שניהם ענתה בס. כי מתעננים הם על רוב שלום.

ועיני אליפלט חשכו כראותו חרפת מרים. הטובה והנעימה, שגדלה אותו מילדותו וזתהי לו לאם-רחמניה, ויגז את שערות ראשו מדאבון-לבו. הוא לא יכול נשוא את העלבון הגדול, שהמיטה עליו אומנתו המשחיתה את דרכה - ויפרד מקציעה אהובתו בלב קרוע ובדמעות-עין, באמרו לה שהוא נאלץ מאיזה מעם כמוס לעזוב את ירושלים ולגדוד למרחקים. הוא ירד למערכות חיל יהודה הנלחם באדום, כדי למות במלחמה, ובנפלו שבי ביד האדומים בקשו להקריב אותו כקרבן לאליליהם - ונצל ממות בדרך נס. ומרים לא ידעה מזה, וביום השלישי לצאת אליפלט מירושלים שלחה את נתן השומרני לבקשו בשומרון, כי אמרה אולי הלך לשם לבקש את רעומה הדבקה באהבתו. וגם עזיאל נאלץ לברוח שנית מירושלים ולהרחיק גדוד, כי שמע שנגלה סודו:

אולם בעת ההיא הוסרה פתאום היד הקשה המעיקה על כל הנאהבים הישרים ומפרידה ביניהם. המלך העריץ אחז מת, ותושבי ירושלים הובילו בשמחות וניל את בנו הישר והטוב, חזקיהו, להמקום הנועד למשיחתו.

הסונים, הסונים יציצו סעיר, אלה התיצבו בין העמודים ובין השררות, ואלה עלו לגנות; בנות צעדו עלי שור, ועל הרי נבנונים נראו תמונות מעופפות, אלה ירימו ראשיהם על אלה, ונבוהים מעל גבוהים ישיתו עיניהם לראות המחזה הנראה לפו. והנה שרי המלוכה, אדירי-עם, רוכבי סוכים וסרדים, והשלך רוכב על סיסו ועיבר לפניהם לבוש בלבוש-מלכות; ואחריהם כהנים ונביאים שרי-קדש, ואחריהם, הכרתי והפלתתי, ושרי-חיל בעבי נבי סגניהם, ואחריהם אלומי יהודה, נכבדי ציון, פנות ראשו העם עוברים ברכב ובצבים

לדת אל נחל ניחון, לראית בהמשח המלך; ואחריהם החרדים; לדבר ה' הולכים ברנש לראות המחזה היקר ולשמע אמרת ה' צרופה ספי כהן ונביא, אשר ישאו מדברותיהם וינידו את דבר המלוכה, להודיע למלך, כי אלהים בשמים אצל מהודו עליו, והודו והדרו לא יחלל...

וחזקיהו ובל כבדו ירדו אל נחל ניחון. והכהן הגדול לבית צדיק לקח את-קרן השמן ויצוק על ראש חזקיהו, וימשחהו וישקהו. ויאמר: צדק ושלוש נשקו!... וכבלות חזקיהו את תפלתו. והשרים והעם קראו בקול גדול: "יחי ארוננו המלך חזקיהו ותתנשא מלכותו!" והמלך קם לעלות מנחל ניחון. ויעלו אחריו השרים והעם. ויתקעו בשופרות. ויריעו בחצוצרות, וינגנו הסנננים בכנורות ובמצלתים... ובחורי יהודה ועלמות תופפות הריעו וירננו במקלות במרומי ציון; וקול הקריה הוטה בכל מקראה ובראשי הימיות, שש קדמו שרים אחר נוגנים, וישירו לאמר:

אל כביר, מושיע,	ישמו לצריו הודיע;
על מלכנו הופיע;	צא לישע עמך,
קול שופר הדיע,	לישע פני משיחך!

וכשמוע שרי אפרים, בי נתחזקה ממלכת יהודה על ידי המלך החדש והאהוב לעמו, וכל הפליטים, שנסו מחמת אחז, שבים עתה אליה — שמו גם הם את לבם לבצר ממלכת אפרים התרוסה. הם נוסדו יחד להמליך את זכרי, גבור אפרים, במקום הושע בן אלה, המושם בכלא על ידי מלך אשור, ולהמית את הנציב האשורי, שראצר, היושב בשומרון. ובתוך כך נפל דניאל שנית בשחיתות רעומה, בת זכרי, ותשם עליו כופר רב; ונם לשולמית היפה, אהובת דניאל, טמנו פחים כהני-הבעל, עושי דבר זכרי, ויאמרו לעשותה לו לפלגש. אבישג, שפחת קציעה, הביאה מננות יקרות לשולמית, באמרה לה כי קציעה אחותה קוראה אותה לשוב לירושלים, כי קם מלך חדש ותוכל להיות לאשה לדניאל אוהבה באין מפריע עוד. ותשמח על זה שולמית מאד, ותעש הכנות לצאת לדרכה.

ויהי בעת הצהרים ממחרת החג. והכל היה נכון בחדר שולמית. שמלותיה צרורות בשק-עור. והפציה היקרים שומים בארנו. היום בוער כתנור. והמתי הבקיעה אל בין הארזים. אין ענן למסך ואין רוח צח נושבת; עיפה כל נפש לחום הבוער, בהמות-שדי ערנו על אפיקי שים, פראים שאפו רוח ועשבות הרים התעלפו מחורב בציון. ושולמית ירדה לרחוץ אל מעין ננים, סים קרים ונוזלים משלג לבנון, ואילת אהבים אשר הסכינה עמה ירדה אחריה אל הברכה. לרגעים נשמע קול חליל ואחריו קול עונה מרחוק כקול שריקת היעלים בלול בשאון זמרת הפלנים. שולמית עלתה מן הרחצה, ותלבש שמלתה צמר צהר. הנה פניה מלאים לשד עליזים וחיים... שערת ראשה נפלגה לשתי פלגות על קדקדה, ריה אפה כריח לבנון. ותארה כשושנת-יער אשר לא שזפתה עין רואה ולא נשבתה מטהרה מנשמת פי אדם. הנה היא באה אל הגן ויתשב כסתר סוכה על ערש רעננה, ותרון שיר ציון אשר למד אותה דניאל.

והיפה-פיה התמה והברה הזאת נפלה בכף זכרי העריץ, כפיר אפרים; כי באחזה דרכה לירושלים, הסיתו כהני-הבעל את אבישג למשכה לארמון זכרי בשומרון, אולם כל תקוותיו של זכרי נשארו מעל. לשראצר נודע, כי הוא רוקם בסתר מזומות מרד, ועלה על שומרון עם חילו בחצות ליל החג, שקבע זכרי לכל עם אפרים, והצית את העיר באש, גם הרבה חלליה. ואז נפל זכרי בחרב, ושולמית עם אוהבה וניאל יצאו לחפשי בתור בני יהודה, הנחשכים לבעלי-ברית אשור.

ימי אורה ואושר באו אז לכל הנאהבים הישרים. עזיאל שב לאשתו האהובה, ויחד שמחו על בנם אליפלט, אשר לקח לו לאשה את קציעה אהובתו. וגם דניאל לא נפרד עוד מאהובת-נפשו, שולמית, ויקחנה לאשה. ובחזרה מיוחדת חגגו אז כל המאושרים בציון את חג-הפסח הראשון בימי חזקיה, ששב לפתוח את שערי המקדש, הסגורים בידי אחז, ולחדש את המועדים ששבתו.

אזר חכלילי הופיע לפני קדים אדמו כתולע; והנה קול השכוי קורא. ויקצו בעלי-כנף ויצפצפו צפרי-שמים, וישירו ויריעו ליום מועד. והמונים, והמונים באי מועד ינהרו אל ציון ויבילו אליה שי צאן ובקר, ומכל עבר ושנה נשמעו שריקות עדרים... ומי ימלל ההוד וההדר אשר למועד הזה! הנה ליל התקדש חג כיום יאיר, כי מלבד נונה ירח יקר הולך בעת ההיא, עוד העלו נרות ולפידים על סרומי ציון ועל כל סקראיה; על כל סנדל גבוה ועל כל נבעה נשאה. על הארמונות הרמים ועל כל היכלי-החסדה רק אורה כאור שבעת הימים. והשמחה כבגיל צאת בני ישראל מארץ מצרים. והקריה עליזה, האלופים והאצילים ששים ושסחים. וגם אביוני-אדם בקדושי-ישראל ינילו; ומסנדל-הננאל ער שער-הפנים רק גילת ורגן, ירוננו שירי דוד ויהללו את ה', אשר נאלם מסצרים ויבחרם לעם-פנולה, יאכלו זבחים וישתו כוס-ישועות.

גם ב,אשמת שומרון" אנו רואים אותן המגרעות של מאפו בתאור הנפשות ערך הספור. ובשלב המאורעות, שהזכרנו אותן לעיל. ולעומת זאת סר מהספור הזה רוח התמימות המרחף על "אהבת ציון". המספר מעביר לפנינו ב,אשמת שומרון" מזוהת של תאוה פרועה, פריצות והוללות, שלא ראינו כמותם ב,אהבת ציון", ספור המלא אהבת-נעורים זכה וכן ילדות טהורה. וגם נטיתו של מאפו להוכיח, כי כל בני אפרים הם אנשי דמים ומרמה, וכל בני יהודה הם ישרים ורודפי-צדק — קלקלה קצת את האמנות ב,אשמת שומרון". אולם גם תמונות ושיחות מלאות פיוט וחיים, המפיצות אור על תקופת התנ"ך, לא תחסנה בספור זה. הסגנון המליציי של התנ"ך הראה כאן את כל כחו להסתגל לצרכי החיים, לבטא כל רגש ולסמן כל גון.

הנאהבים של "אשמת שומרון" הם ישרי-לב ודבקים בתורת הנביאים הכינת הנבירים. כאמנון ותימן, כי האהבה קדושה היא בעיני מאפו ואינה מכה שרש אלא בלב טהור; אבל הנאהבים הללו אינם תמימים עוד כאותם של "אהבת ציון". עזיאל, אליפלט ודניאל משתמשים במרמה למען הצדק. הם מתחפשים באהבים לבני אפרים, נונבים את לבם ומגלים תעלומותיהם, כדי שתגבר עליהם יד יהודה וכדי נצח מוסר הנביאים את הפריצות השומרונית. הנבירים האלה יתבלו תחבולות-און וישפכו דמים ככהני הבעל זמרי ועמרי, ודק המטרה הנעלה מבדילה אותם מהם. ומאפו לא כון בזה לרוח הנביאים, האוהבים רק את ה' ואת ה' ואת ה' וממאסים בערמה גם כשהיא מסייעה לנצחון הצדק. השקר משפיל ערך האדם גם אם כונתו רצויה, ומרים צדקה באמרה לעזיאל מאהבה: "אם יפה אני בנשים, לא יפה אתה בנברים, כי רמיה תהפוך תפארת גבר לשקצים". ולעומת זאת טהורה ונעלה היא ביותר אהבתם של גבורי "אשמת שומרון". הנאהבים דורשים רק את טובת אהובותיהם, וגם אם תגאנה לאחרים ותהיינה מאושרות בביתם לא תרע עינם בהצלחתן. דניאל המבקש את אהובתו שולמית אומר, למשל: "אם אמצאנה בבית איש טוב, שאננה ושמתה בחלקה, ואמרת לי: 'היי, אחותי, מאושרה, והיתה זאת כל נחמתי בחיים'; ואם אישה גבר לא יצלה, ופדיתי בשלום נפשה מיד האיש ההוא". אולם זו היא אהבה רומנטית, בלתי טבעית ובלתי מצויה בחיים.

יתר ספורי מאפו.

ההשכלה המעשית. כשעלה הקיסר הנאור אלכסנדר השני על כסא מלוכתו בשנת 1855 נת רחח חדש על יהודי רוסיה. הממשלה ההלה לעשוה תקוניים בהיי אחינו העוזבים והאפלים והשתדלה להכניס בהם קצת אור והשכלה. ההינים-המושב של היהודים בממלכה גתרחב, ושלטון ה"קהל" הנבער והעריץ נתבמל. כן נקבעו חוקים רצויים בעבודת-הצבא, ורבים ממשכילי היהודים נתמנו לפקדים רשמיים. או גברה בעם התשוקה ללמוד את שפת-המדינה ולעסוק במדעים מעשיים, העלולים להביא תועלת ממשית לבעליהם, ובני-הגעורים שלנו מלאו את בתי-הספר הכלליים; וגם המשכילים המשתעשעים במליצות ובדמיונות ירדו ממרומי-ההויה לעולם-המעשה. הם עוררו את העם לקנות ידיעות נחוצות ולהתקרב להאזרחים, כדי שישוו היהודים בזכויותיהם ליתר נתיני הממלכה. אולם הקנאים החשוכים והמתחסדים לא חפצו לותר על הממשלה הרוחנית, שהיתה להם בעולמנו, והשתדלו להפריע בכל האמצעים את עבודת מפיצי-ההשכלה. ועל כן קדשו עליהם המשכילים מלחמת-נופה, כי הסיוע מצד הממשלה עודד את רוחם. הסופרים העברים, שהגינו עד העת ההיא על ההשכלה במליצות נחזות ותמימות, יצאו אז בסופה וסערה להסיר את המסכה מעל הקנאים החשוכים, הפוגעים בהם, ולגלות את כל מעשיהם המגונים.

הפרת הסכנה מעל הקנאים.

אחד החלוצים הראשונים במלחמה זו על "מורדי האור" היה אברהם מאפו. רוח-העת עשה את החינוח הצנוע והענו, הנוח והחביב, למבקר וקמגור. בשנת תרי"ז יצא לאור החלק הראשון מספורו הגדול "עם צבוע", המכיל חמשה חלקים. בספור זה מעביר מאפו לפנינו צבוע בשם ר' צדוק, שהצליח בערמתו להיות ל"תקיף" ומשפיע בקהלה היהודית. זהו איש שאין בידו לא תורה ולא חכמה, ושארן בלבו כל רגש אנושי. ובכל זאת מכבדים אותו בני עירו כלמדן וצדיק, כי חותנו העשיר, געל, תומך בידו. געל הוא, משרת" שעלה לגדולה, איש גם והדיוט, חצוף ואכזר, המתקרב לתלמידי-חכמים ומתחסדים, כדי לכסות על גסותו ועריצותו. כל השנה ידחף בצע מעשקות, יטרוף על ימין ועל שמאל; וכבוא ה"ימים-הנוראים" תאחזהו פלצות, יספוק כף על ירך ויתגודד כמו ירדפהו מלאך אכזרי". המשען הרוחני של ר' צדוק וגעל הוא ר' נדיאל, למדן וקנאי, המתפרנס על חשבון העדה ומתרפס לפני מנהיגיה. הוא בעל שכל תריף, חרד לדבר ה' וחרד מאד על כבודו... ובהיותו כחסיד שומע יודע הוא מאד לכון את השעה ולמצוא עת לכל חפץ; עת להתחכם בקהלת, ועת להתמס כר' חנינא בן דוסא... אך ראשית המגרעות אשר בו היא שנאתו לכל חכמה ודעת, לכל מליצה, צנות ולשון-למודים, כאיש חי באלף התמישי". הצבוע הרמאי, העשיר ההריוט והגאה, והקנאי הלמדן והמתחכם — אלה המה שלשת השונאים המפויסיים של ההשכלה בערי ישראל. והם נועצו יחד להציק לאנשים נאורים ועדיני-רוח כירוחם, ולמשכילים עניים וטובי-לב, המפשרים בין הדת והחיים, כנחמיה. אולם סופה של האמת להגלות, והצבוע כמו ה"תקיף" ההריוט מתראים לאחרונה בחזותם הטבעית והמכוערה ויהיו לדראון.

גם בספורו זה, הלכות מהמציאות הריאלית (הממשית), נשאר מאפו תוזה דומאנטית. הדמיון שלו מגום ביותר. ר' צדוק הוא לא רק צבוע אלא גם זה, נוכל ושופך דמים, בעוד שנחמיה הוא כליל כל המעלות ונקי מכל שגיאה. כן מנצח בהכרח הצדק — והרשעה כעשן תכלה.

מאפו כתב גם ספרי חנוך ולמוד. הוא לא הצטיין אמנם כמורה סאפי בתור סחקד. טוב, כי היה שקוע תמיד בחזיונותיו והיה רחוק כל כך מעולם הילדים, שבשום מקום בספוריו לא נסה לתאר אותם; ובכל זאת היה סדר גבון בהוראתו. הוא הורה

לתלמידיו את הלשון העברית כשפה חיה, והרבה בשמושה יותר מאשר בלמוד דקדוקה. וכדי להקל למוד לשון זו על התלמיד כתב מאפו גם את ספרי-החנך הראשונים בעברית, "אמון-פדגוג" ו"חנך לנער".

בשבע השנים האחרונות לחייו שבע מאפו צרות ומכאובים. כחותיו הגופניים והרוחניים אפסו מעט מעט, ולא היה עוד בידו לכדר ולהלביש צורה את החזיונות החדשים שכלאו את דמיונו העשיר. כן הרבה מאפו להצטער בשנותיו האחרונות על ספור גדול אחד שאבד ממנו. הוא כתב רומאן גדול (לפי השמועה, היה בן עשרה חלקים) בשם, "חזוי חזיונות" מתקופת שבת-צבי וחמילניצקי, ובו תאר את התנועה המשיחית בארצות המזרח, את הרינות היהודים בפולין בשנת ת"ח ואת התפתחותה של ה"חסידות". אולם על פי השתדלות הקנאים והחסידים, שונאיו של מאפו. נאסר הספור הגדול הזה, המלא פיוט ודמיון כביר, לבוא בדפוס. וכשהושב למאפו בשנת תר"ך מבית-הבקר בפטרבורג, שלחהו לשר-ההשכלה גורוב, שהיה מכבד את מאפו בשביל מליצתו הצחה, למען ישפוט עליו; אולם בעצת הקנאים נשתקע שם הספור ולא הושב עוד לידי בעליו. וזה גרם למאפו צער גדול, שדכא את רוחו והתבטא בכל מכתביו לידידיו.

בשנת תרכ"א נסע אברהם מאפו לבקר את אחיו מתתיהו, הסוכן הראשי כאפו בפטרבורג. בבית העשיר הגדול יהושע גינצבורג אשר בפטרבורג. אחיו זה תמך בידו תמיד בכסף ועזר לו להדפיס את ספריו; ובשמעו כי נתמוטטה בריאותו קרא אותו אליו, כדי להמציא לו מעט רוחה ועונג. מאפו, בן העיר הקטנה, התפעל מאד על המראות שראו עיניו בעיר-הבירה במשך ירח ימים. והאופירה, "הנביא" של מאיר-ביר, ששמע שם בבית-הומרה, המציאה לו עונג גדול כל כך, שנגנינותיה נקבעו בזכרונו והיה משמיען בכל עת שהיה שקוע במחשבות ודמיונות. אולם בשוב מאפו מקרית-פיטר נתגברו עליו ביותר צרות המשפחה ויסורי גופו. בשנת תרכ"ו חלה במחלת האבן, ואמר לצאת לחוץ-לארץ כדי להתרפא; ועל כן שמח על בקשת אחיו מתתיהו לבוא אליו פאריזה, בקיץ תרכ"ז, כדי לראות את תערוכת-העולם. מאפו היה משתוקק בכל נפשו לראות בעיניו את בירת-התבל היפה, שחזה תמיד בדמיונו; אולם מחלתו התגברה עליו, ובעברו דרך קיניגסברג עלה שם על מסת-דוי שלא ירד עוד ממנה. את מכאוביו ויסוריו סבל במנוחה רבה. דבוריו עם הבריות, אשר היו בקרבתו בשעת מחלתו, היו בנתת ובנעימה. ומיום שעלה על מפתו עד יום מותו לא סר מעליו כמעט מקורו ומעריצו החון של עדת ישראל בקיניגסברג, ר' אלטר וויינצרויב, שהיה בר-אורן וחובב הספרות העברית החדשה. החולה היה מספר להחון ע"ד חזיונותיו שכבר כתבם ואשר הוא חושב לכתוב אם רק יתחוק מעט. הסופר לא ידע כי קרב קצו, ויחלום את חלומות העתיד. החון היה מומר לפני החולה את טובי ומירותיו ותפלותיו בנוסח ישן ומקובל; והנגינות העבריות העתיקות האלה היו ממתיקות את מרירות חייו של הסופר בימיו האחרונים¹). ביזם-הכפורים תרכ"ח, כשפנתה הזים לערוב בשעת ה"נעילה", יצאה נשמתו של מאפו.

*

תעודתו של המטרה הראשית שהציב לו מאפו בעבודתו היא — להפיץ דעת והשכלה. מאפו. הוא קנה, ולא לחנם, כי ספריו יעודרו בלב הקוראים את התשוקה ללמוד שפות זרות, וביחוד את הלשון העברית היקרה לו מכל. הצחת

צה" — זוהי כל ההשכלה בעיני מאפו, שלא היה הוגה-דעות, אלא אוהב נלהב של הנאורים והנאורות שב„עיט צבוע“ בקיאים בספרות הפראנצית, ומביאים ממנה מנות. ויותר מכל ספרות עלולות מליצות הנביאים לזכך את הלב ולרומם את המהשבה. כמו שבהמאה הט"ז הביאה חקירת הביבליאה לידי ה„ריניסאנס“ (התחיה) של העמים הקאתולים ותקון דתם — כך עתידה השקידה על התנ"ך ושפתו הנמצאה להביא תחיה רוחנית ליהודי ה„גלות“ המשפלים והטובעים בבצה. התנ"ך הוא מקור-חיים, המחדש מעת לעת כחותיה של האנושיות בכלל וכחותיו של ישראל בפרט. כל הגבורים הטובים, החיוביים (положительные), של מאפו יודעים לדבר ולכתוב צחות מליצות; וכל גבוריו הרעים, השליליים (отрицательные), הם בורים וחשוכים. התפתחותה של לשוננו-הקדושה והרחבת ספרותנו, ביחוד הרחבת החלק הבייליטריסטי (הספורי והפיוטי) שבה — עתידות לא רק להרים את המצב האנושי והמוסרי של היהודים, אלא גם לתמוך ביהדות; ואלו היו „סופרי-חזיון“ בעברית לאחינו בגרמניה פראנציה, כי אז לא התבוללו בין האורחים (הקדמה ל„עיט צבוע“, חלק ג').

כן מגנה מאפו את הבטלה והעצלות הבאות מתוך חשיבות וגאות היחש האלמדנות; ולעומת זאת הוא משבח תמיד את העבודה ועמל-הכפים, שהיו שפלים בעיני בני דורו.

ביחוד חביבה עליו עבודת-האדמה, שאחינו רחקו ממנה, יחיי האכר נראים להם כ„אידיליה“ (משא-הרועים) יפה מול חיי הכרך המשתתים. מאפו מקביל את חיי הכפר ביהודה הקדומה לאותם של בני ירושלים העשירים, והוא מתאר לנו תמונה יפה כזו:

לינו בכפרים וראיתם את שוכניהם משימי-קום בעוד דממת-ליל שלמת על הארץ, וההרים והנבעות מסירים לאט לאט את סמכת הקטור והאופל, סמכה הלילה אשר התכסו בו. אז הנברים יוצאים השדה לפעלם, ונשיהם טיבות-המראה עושות בצמר ובפשתים להכין מלבוש לבני ביתן. עד כה ובה-והנה מראש נבעות, התומכות בנאותן שחקים. תציץ השמש בחלה, ולקול זמיר צפרים ובנגף-רננים נעלמה בנועם המאור הגדול ישא האכר גם הוא רנה ותפלה לאל-משושו, ותפלתו תעלה כעתר ענן הקטורת השמימה. אז ישוב הביתה ונות-ביתו תשיש לקראתו, ונועם וחקן מזהירים מעיניה, יעירו צאצאיהם ויאכלו יחד משוב ה'. עודם משתעשעים ומתעלפים יחד עד נכון היום-ובן-ציון עודנו סרוח על סטת-השן, ומתהפך על צדו כעונה הפוכה. כמעט קם העצל ממטתו ויתהלך אחת הנה ואחת הנה בחדרו. יתן קילו ומשרתו יחרד אליו, יזכהו בכורית ויסוכהו בשמן-הסור, אף יפארהו כפסל, אשר אין לו ידים לעשות מאימה לנפשו; יבוא לו מעיל, אפוד, אבנט ומצנפת-ופניו רעמו, כי סאם בה נפשו אוקה אשון-מצדים... (אהבת ציון).

הליריקה החדשה.

מיכה-יוסף לבנון—מיכ"ל (1828—1852)

להמשורר אברהם דוב (אד"ם) הכהן לבנון, היזשב בוילנה, נולד בו' אדר תקפ"ח בן יקיר ונחמד, מיכה-יוסף, שהצטיין מילדותו בכשרונותיו הטובים, כמזגו הגוח והחביב ובנפשו לשירה וחזון. בעור שכל המשכילים בדור ההוא קצו את השכלתם במסירת-נפש, אחרי מהפכות פנימיות ומלחמות חיצוניות — קבל מיכה-יוסף בבית אביו המשורר חנוך אירופאי מסודר; ובדרך זה הצליח הנער לרכוש לו בנקל ידיעה הגונה בהשפות הפראנצית, הרוסית והפולנית, וביחוד בעברית ונרמנית. אולם מדריכו של הנער נוכחו מהרה, כי הוא חלש ביותר מסבעו ואין להעמיס עליו משא כבד של למודים. עוד משחר ילדותו נגלו אצל מיכה-יוסף סמני שחפת, כי אביו חלה גם הוא לפניו במחלה קשה זו והנחילה לבנו אחריו. הרופאים צוּו איפוא על הנער להנזר מקריאה יתרה בספרים, העלולה להזיק לבריאותו; אולם רוחו הכביר של מיכה-יוסף הגיעו להוסיף לקח ולהרבות דעת, ולא חדל לשקוד על ספריו יומם ולילה. וככה התרופף עוד יותר גזו החלש, והמחלה הגוראה המקננת בו התלה להראות פעולתה ולמוץ לשדו של הנער. היא חדדה גם את חושיו ונמכה עליו רוח עצבת ורצינות! ובעוד שיתר הנערים כנילו עסקו במשהקים ושעשועים, החל מיכה-יוסף הקטן לחשוב מחשבות מעציבות על החיים הנעימים, שאינו יכול ליהנות מהם, ועל המות האורב לו. הוא נתבגר קודם ומנו, וקדחת מחלתו הקדימה לעורר את כת-דמיונו העו. העלם הענוג והחליש החל לכתוב חזיונות ושירים בעברית ונרמנית, ומצא בהם נחומים לעצבונו ומכאוביו. יצירתו הראשונה בעברית תארה את הרי-

חנכו.

מחלתו.

האלף בסגנון יפה ונעים. בן בקש לו מיכה-יוסף צרי ליסוריו במעשי חסד וצדקה, אהבה וחמלה. אביו, אד"ם הכהן, מספר (1) כי עונג מיוחד היה להמשורר הצעיר לעשות צדקה בסתר.

הבסך המעט, אשר נתתי לו כל שבוע להוצאה, הוציאו הוא תמיד אם לחסד לחבריו, אם לצדקה לעניים-ואנחנו לא ידענו; עד שגם העונה, לחם-חוקן לפת-שחרית, נתן בכל יום בסתר לקרובי, איש אביון וזקן, כפי שנלה לי זאת האיש הזה אחרי מות הבן. ועוד התאמין בכל יכלתו להעלים צדקתו גם סן העני עצמו. אך אחת אמר: כהרבותו לאכול פירות לרפואתו, וטובריהם היו באים אליו יום יום, היתה באה ביניהם גם אשה זקנה וחולה. הנישאת מל גדול ומלא על זרועה. והיה מרבה לקנות סאתה; אך בהפנותה לצאת עם משאה דרך הפתח, היה היא צועד אחריה בלאש ומניח בנחת את כל סקנתו אל הסל בקצהו אשר סאחריה, והיא לא ידעה.

ביחוד מצא מיכה-יוסף קורת-רוח והקלה למכאנביו באהבתו הרבה לירדיו הצעירים, שביניהם נחשבו גם יל"ג וקלמן שולמאן. כשנתגברה עליו ביותר מחלתו באביב תר"ז, בהיותו כבן י"ט, והיה נוטה למות, זכר את ירדיו שולמאן וערך אליו מכתב-פרידה. המכתב הזה מתאר באופן נמרץ ומעורר-לב את מצב-נפשו של החולה, הרואה את המות עין בעין, בעודנו מלא עלומים ואהבת-חיים.

הנני יושב בחד בחצי הלילה, כל אנשי הבית נמו שנתם ואני ער. שנתי ננודה מעיני. סחלתי לא לתן דמי לי אף בלילה; זו סחלתי תכביר עלי אכפה. אף תצעדיני סהר למלך-בלהות. כי סאנה הרמא. נואלה עצת הרופאים. כל חכמתם נבערה. הם לא יעלו ארוכתי אך יאריכו חלוי ללא הועיל. ואני-כבר נואשתי סחיים ואתעתד למות; אך סדוע זה יתנהג בעצלתיים? סדוע לא יעשה לו כנפים? אהה! היצור הגמאם בתבל הוא האדם! כל ימי עקרן את נשר החיים המתנודד הנהו זעים-התולדות. וכל היקום מתקומם לו; וגם הסות. הנוחם הנרא והאחרון הזה-המות-גם הוא אכזרי! הה. רחפו עצמותי!... למות יצפו יניעי-כח, הילכי-שחוח תחת סבל זוקן ועוני; עיניהם כלו סיחל לו. אף יושיטו לו ימינם. אך הוא יחלוף ולא יבן לסו. ולא יניף חרמשו לכביר קנה יבש --

סראש הסגדל קול השעטון נשמע שתיים-עשרה פעם. אנכי עודני ער, גם סחלתי לא תישן בקרבי. כנר חכה הזה הניע לעיני, ילחך עתה את שאר השמן מסביב לו ויחשך-בן ידעך אור נשטתי... ואני-הנני נכון לעזוב את החלד ולרדת בדמי ימי שאולה, לעזוב אביו ואמי, אחי ואחיותי, רעי ומיודעי. אבי-השחת, אמי-הרסה. אחי-המות ורעי-הקבר!-הנני רואה אותי שוכב על ערש-המות, קול בוכים הומה מסביב לי. אבותי יאנקו. אחי ואחיותי ילילו ורעי ינהו ויאנחו... הנני רואה אותי יורד ושוכב בקבר. סמעל לי אשמע קול פעמי המקברים, ובכי סאד נורא עוד יריע לי סעל; הנה עיני רואות את הסכט האחרון. אשר עוד יביטו עלי הורי בהניחם אותי בחד בזרועות הנצח האיום; אנכי הרואה את ידי הכותבת עתה איך תרום תולעים; הנני רואה את לבכי כי ירקב. ואת קדקדי כי סתקו רסה... אהה! סה נרא המות-וסה נעימים החיים! אנכי סעודי בן דמיתי, כי נכון אנכי ללכת למות, אך בדמי ימי, באביב עלומי-בן תשע-עשרה שנה למות!... אהה! עוד לבי מלא חסדת החיים. עוד יקר לי אור השמש-הה! חיים חיים! חיים חפצתי! חפצתי! - והנה עתה רחפו ידי ועצמותי עששו, חמרי החיים יחמרו, יביעו בקרבי, עורקי יחסו ותקצר רוחי... עתה. עתה אראה את המות. הה. המות הולך וקרב אלי, ובא בעוד ימים... עתה הנה אברו כל רעיני, והניוני ספו סמו; סתו כל סורשי-לבכי בקרב. ובנששי שורות רסה וחשכת-צלמות. ההוה והעתיד יערכו לעיני תסונות סבהילות צלמי-בלהת

(1) בחערותיו לשירו, מיכל המזח.

מראות-מות. קבר. רקבון ורסה... אך סבינות לפחדו בלחות אלה תופיע תמונה יקרה לעינינו...
התמונתך היא. שולמאן?

לאשרה של ספרותנו, היתה מגורת מיכה-יוסף הפעם פחד שוא. קצו נדחה עוד
לאיזו שנים, ובמשך העת הקצרה הזאת הספיק המשורר המתנונה והגוע להגית בידיו
הרועדות את יסוד שירתנו החדשה.

בהיות מיכה-יוסף כבן עשרים שנה תרגם עברית את הספרים השלישי
הריסות טרויה. והרביעי מה, איניאידה של המשורר הרומי הגדול ווירגיל, על פי התרגום
הגרמני שערך מהם שילר. ה, איניאידה תורגמה כבר לכל לשונות אירופה; ו, בקראי את
המחברת הזאת — אומר המשורר הצעיר בהקדמתו — והתבוננתי אל טובה ואל יפיה,
קנאתי לשפתנו, זו השרידה היחידה מכל מחמדנו ההיו לנו בימי קדם, וערבתי את לבי לקרבה
אל המלאכה. התרגום העברי, בשם, הריסות טרויה, אינו נופל בערכו האמנותי מאותו
של שילר, ובמקומות רבים עולה הוא עליו.

הפואימה (שיר-עלילה, או שיר ספורי) מספרת לנו, לפי האגדה המסורה בשירי
הזמירוס היוני, איך חרבה, בשנת אלפים תשע מאות ששים ושש ליצירה, העיר
הגדולה והבצורה טרויה, אשר באסיה הקטנה. פאריס בן פריאס, מלך טרויה, בא
לבקר את מינילאס, אחד מנשיאי יון, ויגוול ממנו את אשתו היפה, הליונה, והוביל אותה
לעיר-מולדתו. ויקומו כל נשיאי יון לנקום את נקמת מינילאס השדוד, ויצורו עם חילם
הרב עשר שנים על טרויה ולא יכלו ללכדה, ויעשו היוונים בערמה סוס גדול מעץ,
ובהצפינם בו שלשים מגבורי-החיל הפליגו באניותיהם על פני הים עד האי מינידס. בני
טרויה ראו כי היונים עזבו את המערכה ושמחו שמחה גדולה, בחשבם כי שבו אויביהם
לארץ יון; וגם את הסוס הכניסו העירה בהמן חונג, כי שבוי יוני אחד, צינן, רמה
אותם באמרו כי נועד הסוס לקרבן להאלילה מינירווה. ויהי בלילה כאשר נמו אנשי-
החיל את שנתם, יגעים מחגיגה והלומים מיון, יצאו הגבורים מן הסוס, ואחרי הרגם
את השומרים פתחו את השערים לפני חיל יון השב. או הרגו היונים בחרב את כל
תושבי טרויה, הציתו את העיר באש ונתצו את חומותיה. ואת החרבן הנורא הזה,
המזכיר לנו חרבן ירושלים ע"י טיטוס, מתאר איניאס, אחד מאלופי טרויה, שנמלט מן
המהפכה להמלכה דירה המושלת בצור.

התרגום החפשי של הפואימה, הריסות טרויה נראה כיצירה מקורית; ומרץ
ההרצאה כמו צליל החרוזים היפה, מגלים לנו כבר את המשורר של "שירי בת ציון",
אף על פי ששפתו איננה עוד קלה וטבעית כמו בשיריו הבאים. אחרי השירים המימיים
של ווייזל והחרוזים הקשים של אד"ם הכהן, שומעים אנו כאן בפעם הראשונה בספרותנו
העברית צלילים יפים וחיים, ומחוזות טבעיים וכבירים עוברים לעינינו. הנה, למשל,
מראה מות לאקון, כהן ניפטון, שהזהיר את בני טרויה מהכנים את הסוס הארוך
העירה — ומות שני בניו:

אך פתע, אוֹיָה, מָה חָזוּ עֵינֵינוּ?   אֵת זְנָבָם כְּאֶרֶז בְּדוֹר אָנְפוּ, (1)
לְאֶקוֹן הֵטוּ נֶצֶב לְכֹהֵן אֵל הַמָּיִם,   עֵינֵיהֶם מָזוּ רָעֵב (2) כְּאֵשׁ קִדְחוּ;
וְהֵנָּה—לְמַרְאֵה זֹאת אֵימִים הִלְכוּ עֲלֵינוּ—   בְּלֵב יַמִּים שָׁחוּ, קְרִימָה שָׁאֲפוּ,
וְהֵנָּה מִשָּׁנָדָם בָּאוּ נְחָשִׁים שָׁנִים,   חָצוּ אֵת הַמָּיִם אֶף גִּלְיִם צָלְחוּ. (3)

(1) קשלו ובללו ככרור. (2) תולות מרעב. (3) עברו.

וּמְרַחֵם הַיָּם שְׂדֵיהֶם נִשְׂאוּ,
 מִמֵּי אֲדִירִים רְאִישֵׁימוֹ וַיִּרְהֹבוּ; (1)
 תַּחְתֵּימוֹ יִרְעַשׂ יָם, מִשִּׁבְרִים נָעוּ,
 וּמִזֶּרֶם דְּבָכִים (2) כִּתְפִיָּהֶם יִרְטְבוּ;
 עַד לֵב הַשָּׁמַיִם פִּיהֶם יוֹ קָצַף,
 וּבִקְבֹר גְּרוֹנָם חֵץ לְשׁוֹנָם לְמִישׁוֹ;
 שָׂרְקוּ, צָלְלוּ, הִבּוּ וַיִּתְגַּעְשׂוּ,
 עַד קָפְצוּ וַיִּבְשָׁת בָּעוֹז וְשִׂצְףָּ.

וְלִמְרָאָה זֶה לְבָד כָּל פָּנִים חָדְרוּ,
 וּמִבְהַלִּים לְנַפְשָׁם בָּרְחוּ הָאִסְפָּה.
 וַהֲפִתְנִים בְּאִפְסָם אֲדָּ בְּנֵי הַבְּהֵן בְּחָרוּ,
 עַל בְּנָיו הַשָּׁנִים גָּוֶם צָנְפוּ צִנְפָּה;
 כִּמְדַקְדָּ עַד רִגְלֵי שָׁמוֹ מִחֲנֹק לְמוֹ,
 וּבִנְצַח (3) בְּנֵי הַנְּעוּרִים נִפְשָׁם הַשְּׂבִיעוּ,
 אֶת דָּמָם שָׁתוּ, לָעוּ פִּצְחוּ (4) עֲצָמוֹתֵמוֹ—
 הֵם מִחֲתָף (5) כָּאֵב אָנוּשׁ גַּם קוֹל לֹא
 הַשְּׂמִיעוּ.

וַיִּמְהַר לְאֶקוֹן וַיַּעֲרַף הַחֶרֶב,
 הֲצִיל מִחַמְדֵי בִטְנוֹ מִיַּד בְּנֵי שַׁחַץ (6);
 אֲדָּ פָתַע קָפְצוּ עָלָיו כִּכְפִיר מֵאֲרָב,
 בַּעֲגִילֵי גָוֶם עֲטוּהוּ, הִרְבּוּ בּוֹ מִחַץ;

בְּשִׁרְיָרֵי בְּמִנְמוֹ כִּתְרוּדוֹ מִתְנַיִם, (7)
 צִנְאָר, רֹאשׁ וְחֹהָהּ הַקִּיפּוֹ בְּהִימוֹ; (8)
 וּבְמַפְלֵי בְּשָׂרָם חִישׁ לְפָתוֹ יִרְכֹּבִים, (9)
 וְעוֹד מִמַּעַל לוֹ הִרְיִמוּ רְאִישֵׁימוֹ.

וּלְנִתְק מוֹסְרוֹתָם עָלָיו קָשְׁרוּ (10)
 לְשִׂיאוֹ יַעֲזוּ הַבְּהֵן, תִּילִים יִגְבְּרוּ;
 רַעַל הוּוּ עָלָיו מִפִּיהֶם פָּעָרוּ,
 אָנוּשׁ בּוֹ מִכְאוּבוֹ, לֹא יוֹכֵל דַּבֵּר.
 עַדִּי מִכָּאֵב עָמַק כְּשִׂאוֹל תַּחְתֵּיָהּ
 נָתַן קוֹל מֵרַעַד לְעֵבִים הַגִּיעַ;
 וּכְשׁוֹר פִּר כִּי יִשְׁחַט בְּמֵאֲכָלֶת רְמִיָּה (11)
 מִתְבוֹסֵם בְּדָם צִנְאָרוֹ יִגְעַה, יִרְיעַ.

וּכְמֹהַר חֵץ מִקְשֶׁת הַשָּׂרְפִים בָּאוּ
 אֲלֵי מִקְדָּשׁ מִיִּגְרוֹהָ עַד מְרוֹם גְּבוּהָ;
 שָׁם נִפְלוּ לְרִגְלֵיהָ, הַיּוֹמָם כָּרְעוּ,
 וְכָל רֹאֵי הַמַּחֲזֶה הַתְּמָהוּ תָמַת.
 „אֲדָּ זֶה קִנְיַת כּוֹס רִשְׁעֵי— פֶּה אֶחָד
 אָמְרוּ—

בִּקְדָּשׁ שָׁלַח יָד, אֵל אֱלֹהִים הַתְּנַבֵּר,
 נֹאֵר אֶת מִיִּגְרוֹהָ, עַל סִיסָה הַתְּעַבֵּר; (12)
 הַסּוֹם יָבֹא הָעִירָהּ!׃ אָמַר גְּמָרוּ.

בִּיחוד מִחֲרִידָה הַתְּמוּנָה, הַמִּתְאָרֶת לָנוּ חֲרַבְנֵי הַיּוֹנִים,
 שָׁם בְּבִירָה אֲמוֹת מְבֻבּוֹת תַּתְּעִינָה.
 בְּבִכֵי תִבְקִי צוֹר, עַמּוּדִים לְפָתוֹ, (13)
 נִשְׁקִי עֲפָרוֹת אֲרָץ, אֲבָנִים תַּחֲוִינֶנָּה;
 וּפְרוֹס וְחִילוֹ בְּהַמּוֹת יָם לֹא שָׁבְתוּ,
 בְּרִיתִים גִּדְעוּ וּדְלָתוֹת שָׁבְרוּ—

שָׁם לְפָנַי אֵל זֹעֵם שָׁפְכוּ גַם שִׁיחַ;
 כִּיּוֹנִים בְּעֵבְרֵי פִי פָחַת יַחְבְּאוּ
 עַת יִגְעַשׂ הַרוּחַ, יִלֵּל סַעַר יָפִיחַ. (16)

(1) יִנְשֹׂא בְנָאוֹן. (2) מְרוּצַת הַגְּלִים. (3) בְּדָם. (4) שִׁבְרוּ. (5) מֵאֲחִיוֹת. (6) עֲנִקוּ נִאֲוֹת. (7) וַיִּתְּצוּ
 שִׁעֲזוּ. (8) בְּאֲזִרְהֶם. (9) בְּמִסְפְּלֵי בְשָׂרָם הַקִּיפּוֹ יִכְבוּ. (10) שִׁקְשְׂרוּ עָלָיו. (11) שׁוֹחֶסֶת לֹאֵם. (12) הַבְּהֵן
 לְאֶקוֹן כִּזֶּה אֵת הַסּוֹם הַמְּקַדָּשׁ לְהַאֲלִילָהּ מִיִּגְרוֹהָ, וְעַל כֵּן נִעֲשֶׂה. (13) הַקִּיפּוֹ בִירִיחוֹ. (14) בְּהַצְלִילִים, שִׁבְרוֹם
 זֶה מִסָּפָה אֶת הַמּוֹבַח, יִכְנִיעַ אֶת הַשֶּׁרֶב וְחֹחִים. (15) הַמְּלִכָה. (16) יִתְּעַשׂ הַרוּחַ הַמְּבַשֵּׁב.

זָהְנָה הוֹלֵךְ לִקְרֹב אֶת אִשָּׁה רְאֵתָהּ, אִם גַּם הִקְטַר בְּנֵי לֹא רָצָה הַשְּׁחַתּוּן,
 שְׂרִיזוֹן בְּמַעֲיֵל יַעַם אַף הִדְרֵי מְלַחֶמֶת. קִינוּ וְחִנִּיתוּ לֹא עוֹד יִחַסוּ עֲלֵינוּ.
 מַה לָּךְ לִקְרֹב? - בְּקִרְבָּה שְׂאֵלָה אֵימָתָה - חֲדַל! -- וּמִקְרָשְׁךָ זֶה מְמֹת יִפְלְמֵנוּ.
 מַה יִּקְחֶךָ לָבֶךָ לְחַגוֹר חֲרֹב נִקְמָת? אוֹ שְׁנִינוּ פֹה יַחַד עַל עֶפְרַיִם נַחַת".

ועין פירוש, מצביא היונים, לא חסה על הישיש:

אָז אֶת הַמְּלָךְ סָחַב, הַשְּׁלִיף אַחַז צִיצִית רֵאשׁוֹ מִשְׁלָג חֲנֹרוֹ,
 לְמִזְבֵּחַ, וּבְקִרְבָּ לְבוֹ עִמְקָן חֲרָבוֹ שִׁלַּח -
 מִדְּמֵי הַבֵּן עוֹד יַעֲשֶׂן עֲלָיו נַגְרוֹ; כָּכָה נִפְלַ פְּרִיאִים וּטְרִיאִים אֶתְּוֹ יַחַד:

בקיץ תר"ם נוכח מיכה-יוסף, כי יד רופאי רוסיה תקצר לרפא את מחלת
 הנושנה, וישם פניו ברלינה כדי לבקש מזור אצל רופא-החצר המפורסם,
 שינגליין. ובתוך כך עסק אבי המשורר, אד"ם, בהרפסת הפואימה, הדיסות
 שרידה בוילנה. באהבה רבה הביט אד"ם על היצירה הראשונה שזכה לפרסם בדפוס מאת
 בנו מחמדו, שנועד לעלות עליו בשירה ובחזון; אולם גם רגש דאגה וצער התערב בשמתתו,
 בזכרו כי העבודה הספרותית מוזיקה לבריאותו הרפה של המשורר הצעיר:

מַה זֶה לָךְ, בֵּן יִקְרֹ! הֲלוֹא חָלִיתָ גַם לְעִמּוֹל לְכָתוֹב... וּמִחֲלָה נִצְחָתָנוּ
 מִעוֹדְךָ עַד כֹּה - בֵּן עֲשָׂרִים וְאַחַת! הֵן גַּם מִקְרָא הֲרֹב צוּוּ עֲלֶיךָ -
 וּמַה זֶה פְּרָצָתָ, מַה זֶה עֲשִׂיתָ? אַף כִּי מִכְּתוֹב עוֹד אֵלֶּה עֲלֶיךָ... (2)

והרופא שינגליין שלח את החולה הצעיר לואלצברונן, כדי לשתות שם מי מעינות-
 התרופה; אולם המים האלה לא העלו לו ארוכה, וכיובו משם ישב כל ימי החורף
 בברלין. בעיר-הבידה של פרוסיה, המלאה חכמים ומלומדים, שמע מיכה-יוסף את
 השעורים, שקרא הפילוסוף המפורסם שילינג מעל הקתדרה באוניברסיטה; ובמכהבז
 לאביו הרצה את שיטתו העמוקה של רבו בתקורות האלהות. כן התודע המשורר הצעיר
 בברלין להחכם שניאורד זאקש, ובביתו הוסיף דעת במקצועות שונים. גם עם חכמי
 ישראל המפורסמים בדור ההוא, צונץ ושד"ל, בא מיכה-יוסף בכתובים; והם יעצדו
 לעזוב שירי בת אל נכר (הנושאים היוניים) ולשיר שירי בת ציון".

בקיץ תר"י נסע מיכה-יוסף, בעצת שינגליין, לשתות מי המעינות בריינירן, ושם
 הזקלה מעט מחלתו; אולם בשובו לברלין החלה להתגבר שוב, ולא הרפתה עוד ממנו
 עד יום מותו. אז ראה המשורר כי אין תרופה למחלתו האנושה, וימיו תוצצו. ועל כן
 שב לעיר-מולדתו בראשית חורף תרי"א, כדי למות בורועות בני משפחתו האהובים לו,
 אולם לא בידים ריקות שב מיכה-יוסף לבית הוריו, כי הביא איתו אוצר יקר של שירים יפים.
 באותי הכרך הפרוסי, ששם אבדה תקותו להרפא - שם הציב לו גם יד ספרותית של
 מלמות. בימים שגברו היסורים והשממון על המשורר החולה בקריה הנכריה, בקש לז

(1) לוא גם לא הופת הקפר לפני זה. (2) שירי שפת קרש"י, מחברת שניה.

ומרפא בחזיונות השירה וקמיה. ככה כתב מיכה-יוסף בברלין את הספר, שירי בת ציון¹ ואת מבחרי השירים הקטנים שנכללו אחרי כן בהקובץ, כנור בת ציון. זכשבו לזילנה, שלח לפניו מנחה לאחיו אריה את הספר, שירי בת ציון² בכתב-יד, זרשם עליו את החרוזים הללו:

הַשְּׁלוֹם לָךְ, אָחִי? הֵן עָמָה בָּאתִי! וְרֵאָה מָה הֵבֵאתִי — אֵל נָא תִלְיֵנִי —
 לְמִצּוֹא שָׁם מְרַפָּא שְׂפָחֲנִי אָבִינִי — לְמִצּוֹא לִי נַחֵם עַל פְּנוֹר הַגִּיּוֹן
 בְּקִשְׁתִּי, חֲפִשְׁתִּי, אֵךְ לֹא מְצֵאתִי... שְׂרִתִּי לִי שְׂמָה שִׁירֵי בֵּת צִיּוֹן. (1)

שירי בת ציון. הספר, שירי בת ציון¹ מכיל בעקר פואימה יפה, המתארת את המלך שלמה בימי עלומו ולעת זקנתו. לפי המסורה, כתב המלך החכם בימי נעוריו את שיר שלמה וקהלת. השירים לאהובתו שולמית, ובימי זקנתו — את הספר, קהלת. המלא ספקות ויאוש והחושב את כל הנעשה תחת השמש ל, הכל הבלים. והנוד הבולט הזה בין הנער, המלא תם, אהבה, תקווה ושכרון-חיים, ובין הזקנה, המלאה פקפוק, נועל ובטול-היש — עשה רושם על דמיון המשורר הצעיר, ויתארנו בפואימה נחמדה. במחציתה הראשונה אנו רואים את שלמה, הנסך הצעיר והיפה, שכל הבריאה משחקת לו:

בֵּין עֲדָמוֹת עִיר צִיּוֹן וִירוּשָׁלַיִם אֵךְ פְּנִגְחוֹת שְׁחָר חָיָו לֹו עָלוּ,
 הַלֵּךְ יִלְךְ בֶּן עָלוּ גַם שָׂמַח; עוֹד עֲרַבִּם לֹא תָוָה עֵת כִּי יוֹעֲבוּ;
 גְּבוּהַ פִּתְמָר וַיִּפֶּה עֵינָם, עַל בֶּן הַחַיִּים בָּעֵץ לֹו נִמְשָׁלוּ,
 בִּיפֵי עֲלוּמִים בְּנִצָּה פּוֹרַח. — כָּל יוֹם לְפָרִי חֲדָשׁ עֵינָיו חָשְׁבוּ.

הנסך המאושר והמלא חן עלומים חונן גם ברוח-השיר, שירש מדוד אביו, המומר המטביל; והוא מתענג על הדר הטבע ומרגיש ברוממות מחוותיו. הנה הוא עולה, למשל, על הרי-הלבנון, כעלות עמוד-השחר, והוא משקיף על המחזה הנהדר הנראה מסביב:

אֹו צִלְלֵי אֶפֶל חַיֵּשׁ עֲבָרוּ, חָמְקוּ, עַל יַפְעַת הוֹד נוֹרָא עֵינָיו יִשְׁקִיפוּ,
 וּמִנְגְּהַ מְשָׁחָר² יַפּוֹז הָרִים; הִיא קַפְצָה פִּיהוּ, קוֹל מְלִיו נִחְבָּאוּ;
 וְלֹרֵאשׁ אֲרָזֵי אֵל קִנּוּ אוֹר נְשָׁקוּ, עוֹד מִיִּתְרֵי כְּנוֹרוֹ צוּף בֶּל יִשְׁיפוּ,
 עֲרִים מִשְׁנָתָם הַמּוֹמְרִים בְּיַעֲרִים. נִתְקָו וּמוֹתָיו, נוֹרָאוֹת נִפְלְאוּ. —

וּשְׁלֹמֹה נִדְמָה, אֵךְ עֵינָיו נִדְרוּ, וְלִרְגֵשׁ הַצְּדָקָה בּוֹ אֹו יוֹלֵד,
 בְּשַׁעַר דְּלֵת רֵאשׁוֹ יִבְנֶה רוּחַ; לֹא יִבִּין כָּל רִשְׁעַ, אֵיךְ אִישׁ יִרְעַ;
 וּקְרָבָיו עֲמֹק תוֹךְ לְבוֹ יִסְעָרוּ — הַתְּרַפֵּק אֹו יֵאָבֶה בְּזֹרְעוֹת חֶלֶד,
 מָה הוֹמָה רוּחוֹ! מָה נִפְשׁוֹ תִשׁוּחַ! כִּי כָל הַיְקוּם בּוֹ אֹו אָח לֹו יִרְעַ.

וכבוא האביב, בעת שכל היקים יקיץ לחיים ולאהבה, עוב הנסך שאון קריה זכא לשבת במשכנות הרועים, ביער ואהו, ושם ראה ראשונה את שולמית, אהובת-נפשו.

(1) כנור בת ציון. (2) שירי.

ובמקל רועים ההרףף שבת מלך;
 לרעות את שולמית רוחו אדחה,
 אל הר, אל עמק אתה הרף ילך.
 כי יפיה - ממלכתו, בתרו - עיניה
 וממנדל דוד היא לו נשגבה...

את שולמית ראה בן מלך נער,
 על הר הלכנו רועה צאן אחיה;
 חיש המילה בו אהבה רוח סער,
 אל לב עלם תמים כוננה הציה.
 אז עמו אף כסאו נפשו שכהה,

הנסך מואם בארמנות-מלכים, ובחר לשבת עם אהובתו בסוכת-הרועים.
 בין צמרות ארו, בין שושני הרים,
 שם סבת ענפים בדר עומדת;
 מן ויתנה אף ל"י אז היא וממה.

בין לפרי המגדים תחת תפוח,
 בין צללי ליל שם שאון לא יעל;
 ובשמה יזר אל תימן יוקדת.

ושלמה שם עם שולמית הצביה
 יד תחת ראשה וימינו תבקתה;
 סביב אף השקט ונעימות הומיה,
 גם הם נאלמים ולשונם נשמה.

הדבר אין גם, בשפתם הדממה,
 אף לב דובר אהבה עזה כמות;
 לרב כי ינע גם רוח נפעמה -
 היא שפה לירידים חרש דובכת.

השמש באה, תט לקצות שמה,
 ופני שולמית נגה נגדה עמו;
 ותער יפעתה שמש ללחיה
 עד כי קרנים גם מהנה נמו.

ושלמה אף הביט מתווה הדרתה
 ופיהו על לחיה -- והיא נכרמה;
 עברו איוו עשרות שנים, והנסך העליו,
 החשב מטמב בהיכלו.

בחרר היכל זה, בגנה כל תפארת,
 על גם זקב וישן מעשה אמונים,
 עטוי ארגמן, על ראשו עמרת,
 ישב שוב דל פח ושבע רב שניב.

הארהב והמזמר -- היה למלך וכן והלש,
 הארהב והמזמר -- היה למלך וכן והלש,
 הארהב והמזמר -- היה למלך וכן והלש,
 הארהב והמזמר -- היה למלך וכן והלש.

הארהב והמזמר -- היה למלך וכן והלש,
 הארהב והמזמר -- היה למלך וכן והלש,
 הארהב והמזמר -- היה למלך וכן והלש,
 הארהב והמזמר -- היה למלך וכן והלש.

הארהב והמזמר -- היה למלך וכן והלש,
 הארהב והמזמר -- היה למלך וכן והלש,
 הארהב והמזמר -- היה למלך וכן והלש,
 הארהב והמזמר -- היה למלך וכן והלש.

הארהב והמזמר -- היה למלך וכן והלש,
 הארהב והמזמר -- היה למלך וכן והלש,
 הארהב והמזמר -- היה למלך וכן והלש,
 הארהב והמזמר -- היה למלך וכן והלש.

הארהב והמזמר -- היה למלך וכן והלש,
 הארהב והמזמר -- היה למלך וכן והלש,
 הארהב והמזמר -- היה למלך וכן והלש,
 הארהב והמזמר -- היה למלך וכן והלש.

ושער תלתליו בשלג יהודי,
 על מצחו ולחיו חרשה עצבת;
 כרפאים בשאול פניו המרמרו,
 מבין עפעפיו אף זאיץ צלמות.

המלך הוקן ונבא-הרוח מואם בחיים, והוא רואה רק עמל ויגון תחת השמש. בכל
 מחזה נהדר ויפה הוא רואה רק כעור וכליון.

... "מה המה", יקרא, "כל ילדי האביב?
 הלא רקב-הדר, קות פורח?"
 מנהמת לב יקרא, ממרי עצבת:
 "הן אורם -- מותם, פי כגד
 יבצרו --

ולפקד צבאות רום כי בא זה ליל -- ופי זה יאיר בם אם לא המות?"

שלמה היה אז לפילוסוף עצוב וספקן, וכתב את הספר "קהלת", המלא מרירות
 ובטול ערכן של כל סגולות החיים. "השגק האבורי" הוליד בלבו את השאלה הארורה
 "מי יודע?", שלא תנוש עוד מפיו. הנה הוא עומד על מצת אהובתו, הגועת מתוך מנחה
 וצחוק, כשמש השוקעת בין הערבים, בבכחה בחיי-הנצח השמורים לה; והיא מנחמת
 את האוהב האמלל:

"אל נא תאבל, דודי, השבת
 עצבת;
 ושלמה מדברת אף כי שמש
 וירל הגה מלב על פיו הופיע,
 ובקול מר קרא: "אָהֵהּ מִי יוֹדֵעַ,
 רוח אָדָם אִם עוֹלָה לְרִקְיָע?"

כן מטיל שלמה ספק בערך המוסר, בעת שנתן הנביא מצוהו לפני מותו לעשות
 טוב וחסד; מי יודע, הושב הוא, אולי תלויות מדותיו של האדם לא במעלות רותו, אלא
 בתנאיה הטבעיים של נותו.

ורסים דם מזוד יהיר לו יגרע,
 אילי או יצדק ויהי גם עניו;
 אולי תם יתעיב ילילה, יפרע (1)
 גיד אחר בלבבו אם שנה פניו.

מה בצע איפוא במעשה-הצדקה, אחרי שאינו פרי הנפשו היפה? ואולי גם שבר
 אין להצדיק:

אולי שם בשאול אין חשבון ודעת,
 וקשה יום פה יבכה מאין שומע?

אולם לפני מותו ראה המלך הוקן מחזה-שרי נעלה, שהכיר מלבו הדואב כל עצב
 וכל ספק:

וידא כי יש אחרית, תקנת אל-מות,
 כי אל על צדיק במרום ישנית;
 דמעת עשוקים על ארץ צלמות
 שם במרום שבויו הוא ימחה, ידים.

(1) יהיה זהו במעשיו הכנינים.

מגמת הפואימה היא, כמו שאמר המשורר בעצמו, להורות על
 האמונה היא תנחיל לאדם נהת בחייו ונעימות נס במותו: והחכם
 באין אמונה תולכנו שולל מכל גועם בחייו ובאחריתו. בעוד שהיה שלמה צעיר תמים
 דחי על אמונת אבותיו, ראה בעולם אך סדר, ניל ונחת, שלות-אושר בחיי-ארץ ותקות
 נצח אחרי המות; אולם כשבא המלך החכם בשנים והרבה לחקור ולהתפלסף, ערערה
 אצלו התקירה החפשית את האמונה, ויגון השפק דכאהו לעת זקנה והפך את גן-עדן
 החיים לגיא-צלמת. המשורר הצעיר התאבק עם המת במשך כל ימיו המעטים שחי על
 הארץ, ומצא את נחמתו העליונה בהאמונה הנעלה בהשארת-הנפש¹; ועל כן השתדל,
 ביצירתו המקורית היותר חשובה, לחזק אמונה זו במשל לקוח מן החיים. אולם כונה זו,
 הרצויה כשהיא לעצמה, קלקלה קצת את טבעיותה של הפואימה. שלמה היה עליו
 ומאשר בימי נעוריו לא מפני ש, אזור מתניז אמונה היה, אלא משום שדמיונו הצעיר
 והער נסך אז רוח-קסם על כל מראות הטבע והחיים, ומאוייו הסוערים דרשו וגם מצאו
 את ספוקם; ולעת זקנתו מאס המלך בחיים לא מרוב חכמתו, כמו שחושב משוררנו
 הדמים; אלא מחמת שקדו ונתקררו רנשותיו והומרה מסכת-הכשפים מהתבל ומלואה.
 שלמה בזבו יותר מדי את כחותיו בימי נעוריו, ועל כן מדהה הזקנה לקפוץ עליו ולשקץ
 בעיניו כל חמדות התולדה.

בכלל מצמינת הפואימה בסגנונה הנמרץ, הדך והענוג, המיוחד למיכה-יוסף,
 ובכמה תמונות גאות. החכם יהושע שטיינברג תרגם את הפואימה נרמנית, והמשורר
 פרוז השתמש גם הוא בנושא שלה.

הספר, שירי בת ציון² יכיל עוד ארבע פואימות קטנות ונמרצות
 נקמת שמשון. בכמה מקומות עוד יותר מהראשונה. גם הן לקוחות מספורי התנ"ך,
 מלבד האחרונה. בהפואימה, נקמת שמשון מתאר המשורר את מצב-רוחו של הגבור
 הלאומי העזר, בעת שנאספו הפלשתים להתקלם בו לפני מוזבח דגון אלהיהם. כל
 השאיפות כבר פסו מלב הגבור האמלל, ורק חפץ אחד נותר בו — הנקמה:

כָּל עֵינָיו לֹא יָחוּשׁ וּכְאֵב עֵינָיו,
 לֹא לַעַג וְבוֹז וְצָחוּק צָר מִנְּגֵד;
 לֹא כַחוּ כִי סָר, לֹא מִרְפָּה יָדָיו,
 אֲף לֹא הֶאֱהָבָה כִּי בְגָדָה בּוֹ בְּגָד. —
 אֶךְ רָגַשׁ אֶחָד בּוֹ יִקְבַח קָדוֹם,
 וּבְלָבוּ הִמֵּת אֶךְ רָגַשׁ זֶה יְעוֹפֵ.
 הַנְּקָמָה הִיא וְחַם לָבוּ הִיא הַבְּעִירָה.
 הִיא רוּחַ אֶפֶס, הִיא בּוֹ נִשְׁבַּת חַיִּים;
 לָכֵן לֹא נִפְץ גְּלִגְלָתוֹ הַקִּירָה,
 מִחֲנֵק אֵל צִיָּאָר לֹא טָם בְּנַחֲשֵׁתִים. —
 אֲזוּ גִידֵי יָדָיו שָׂרְגוּ מִזֶּעֶם
 וּבְחִמָּה נִפְּלְמָה תָּרַק שָׁנָיו;
 וַיִּפְּלֵל אֵל אֵל: חֲזֹקְנֵי הַפְּעַם ז'
 וּבְיָדָיו לָפַת עַמּוּדִים הַשָּׁנָיו.
 הֵה! מִשְׁתִּי עֵינֵי אֲנִקְמָה נָא אֲתָה!
 — מִנְהֵמַת לָבוּ שָׂאֵג בְּן-רְמֹנֹת —
 עִם אוֹיְבֵי גַם יַחַד אֲרָדָה לְשִׁתִּי.
 וַיֵּט חֵישׁ אֶת הַעַמּוּדִים בַּכַּח.

(1) דחי הנצח של הנשמה אחרי המות.

ובעת שהבית נופל עליו ועל אויביו ימות שמשון במנוחה. רגש-נקמתו מצא לו ספוק, ותעודת חייו נתמלאה. לעומת זאת מתרוצצים שני רגשות שונים בלב גבורה לאומית אחרת, יעל, המתוארה בהפואימה המצוינה, יעל וסיסרא. סיסרא, שר-צבא כנען, נגף לפני חיל דבורה וברק, והוא גם מן המערכה מוכה ופצוע ומבקש לו מפלט באהל יעל, אשת חבר הקיני. היא מכניסה את האורח בחבה, משקיטה צמאוננו מגאר החלב, ומכסה אותו בשמיכה למען ירדם וינח שתלאות המלחמה. אולם לרגש הכנסת אורחים ילוח מיד בלב יעל רגש אחר - השאיפה לנקום מאויב עמה. ושני הרגשות האלה נאבקים בה בתעצומות-עוז; רגע אחד תהמול על האורח הבוטח בה ויגום במנוחה בצל אהלה:

ושַׁנְתוּ מָה עָרְבָה, שְׁלִי וַיְרַגֵּעַ,
אוּלַי גַּם בְּחֵלוֹם לֹא חֲסָדֵי יוֹפִיעַ;
מַה נִּזְרָא כִּי יִקְוֶן וּלְעֵינָיו יִחוּ
יַעַל בְּכָלֵי רִצַּח כַּמִּים פָּחוּ -
זוּ יַעַל מַעְלָה תִּגְוֹר חַיִּיהוּ,
זוּ הַצִּילְתָּהּ אֵךְ בַּעֲבוּר הַרְגָהּוּ,
זוּ אֲשֶׁר בְּרַכָּה: הֵן חָסוּ עֵינֶיהָ,
כֵּן גַּם אֵל חֲנֹן כֵּן יִגְמֹל עֲלֶיהָ.

כֹּה הוּא בְּרַכְבֵּי וַיִּישַׁן לָנוּחַ,
וַיְבָרְכֵנִי עֵתָה אוּלַי בְּרוּחַ,
וְאַנִי - בְּשֵׁנָתוֹ - אֶת נַפְשׁוֹ אֶקְחָה,
אִישׁ בָּא בְּבְרִיתִי בְּשָׁלוֹמִי אֶרְצָחָה,
עַת כִּי בָטַח, מִנְשֶׁק נֶעַר כַּפָּיו;
עוֹד דְּמָעוֹת תּוֹדָה לֹא יִבְשׁוּ עַל אֶפְיוֹ,
וְדָמָיו אֵלֶּה בְּדָמִים אֲשַׁלְּמָה,
וְדָמִי מִלְחָמָה בְּשָׁלוֹם אֲשִׁימָה?

אולם ברגע השני תזכור יעל, כי בידה לשים עתה קץ לחיי עריץ נתעב, הלוחץ את ישראל זה עשרים שנה, ורעיון רצח ירעיד כל רמה:

שֵׁם יִישַׁן יְנוּחַ מִן שׂוֹדֵד אֶרֶץ,
אֶת אֲלֹפֵי עַמִּי הַכְּרִיעַ לְקַרְעַן;
מִשׂוֹד אִם שָׁדַד בֵּן, לֹא שָׁמַע נְהִי -
וּשְׁכוּלָה גַּם אָמַר לָמָּה לֹא תְהִי?
מַה יִּישַׁן יְחִי אִישׁ חֲמָלָה לֹא אִין -

הֲהוּא לֹא גִזַּל שֵׁנָה מְכָל עֵין?
הֲלֹא כִּי יִקְוֶן יוֹסִיף עוֹ וְרוּעַ,
וּבְלֵב בְּרָזָל לֹא אֶת עַמִּי יְרוּעַ -
וְדָמֵי עַמִּי, הֲהֵא, צוֹעֲקִים לִי מֵאֲדָמָה:
"מִלְּאֵי יָרֵךְ, יַעַל, מִלְּאֵי בְּנִקְמָה ו!"

וגם אתרי שרצחה את סיסרא, בתקעה את היתר ברקתו, לא שקטה המלחמה הפנימית בלבה. היא שומעת את תרועת-השמחה של העם, השב מנצח משנה-הקרב, ורגשי-הנוחם על הדם השפוך יציקו לה:

אַהֲהָהּ! קַרְאָה יַעַל, גִּיל זֶה לֹא גִילִי,
לֹא לִוְחָמִי רִצַּחְתִּי, רַק חוֹסֶה צְלִי.

הפואימה השלישית מתארת את, משה על הר העברים, המשקוף לפני מותו על ארץ-החמדה, ששאף אליה כל ימיו; והרביעית, ר' יהודה הלוי, מספרת איך הגיע המשורר הגדול משפאניה לארץ-ישראל במסורת-גפוש, ואיך הומת על ידי ערבי קנאי בנשקו עפרה ובהשמיעו את קינתו הידועה, ציון הלא תשאלו לשלום אסרדיך.

סות המשורר אחרי טוב מיכה יוסף לעיר-מולדתו עברה עליו שנה של עניים ובלהות-מות. מחלתו נתגברה מיום ליום ואכלה את שארית כחותיו של המשורר הצעיר, שנלאה לשאת מכאוביו וקרא אליו את הגואל האחרון, המות, שיבוא וימציא לו רוחה. והמשיע האיום הזה, הפודה מכל צרה את עלובי החיים, נעתר סוף סוף לבקשת החולה, ויסגור לנצח את העינים, שלא נלאו לחוות בנועם השירה וקסמיה מתוך מצרי-שואל ובלהות-שחת. בכ"ז שבט תר"ב השיב המשורר הנחמד והנוע מנוער את רוחו הנעלה והדואבת להאלהים, אשר נתנה לו לשנים מעטות ומלאות חזיונות-שחק עם יסורי-אברון.

מיכה-יוסף כתב בעצמו נוסח למצבתו ונאבד. ומהסופרים שקוננו על המנוח נזכיר את ידידיו שולמאן ויל"ג, שתאר בחזיון, הוי, אח"כ⁽¹⁾ את השפה העבריה בדמות אשה המתאבלת על בנה מחמדה, שנלקח ממנה בדמי ימיו. וביהוד מצוינת היא הקינה, שנשא על המשורר הצעיר ידידו המליץ הנודע שד"ל מאיטליה בצורת פרשה מקראית. יש בה פסוקים יפים כאלה:

וְאִתָּה בֶן-אֲדָם שָׂא עַל-בֶּן-אָדָם קִינָה וְאִתָּה לְמִיכָה יוֹסֵף מִי כִי־זֶסֶף: נִפְשָׁא מְהוּרָה מְאֵסֶת הַבַּל וּמִתְשַׁבְּיָה לְפָה מְפֹרָזִים יָרֵת וְלָפָה מְרַחֵם לֹא-מִסְתַּרְתָּ עוֹף: מִיכָה יוֹסֵף בְּנֵי רַבּוֹת וְגִדְלוֹת מְזַבְּרֵת רְוַחָה הַחֲלֵתִי וְגַן יִקְרֵי אִמְרָתִי וְהֵצֵא נֶאֱמָן נִתְּוֹלֵי יָד בְּיָרְכָתִי צָפוֹן: וְאִתָּה אִפּוֹא תִקְוֵתִי וְהוֹלֵתִי נְבֻזָה וְשִׁמְרָתִי צְדִירְרָנֵע:

גם אד"ם הכהן, אבי המשורר, כתב עליו קינה ארוכה ונמרצה בשם, מיכל⁽²⁾ דמעה, ותאר בה את מהלך מחלתו ומותו. יש בה בתים מעוררי-לב כאלה:

מְשֻׁרִים וְאַרְבַּע שָׁנָה בֶּן לִי אִמְצָתִי,	מִקְנֵי צְפוּרֵי הָהָ מִי הַבְּרִיחַ?
עֲמַלְתִּי, גִּדְלָתִי, גְּלָתִי, עָלְצָתִי,	מִבֵּיתִי מוֹמְזֵרִי מִי זֶה הַשְּׂבִיחַ?
עַד כִּי שְׂכַלְתִּי, הֵה! - עָרִי קְבַרְתִּי...	מִי נִפְעַץ כְּנוּרֵי וַיִּקְרָא נְהִי?
מְשֻׁרִים וְאַרְבַּע שָׁנָה, הֵבֵן! אִמְצָתִי,	וְלִכְרֵל חֲמוּדוֹתִי מִי אָמַר: לְכַנֵּה!
עֲמַלְתִּי, גִּדְלָתִי, -- מִכְּלַ פְּרָצָתִי,	אֵל כֵּל תִּקְוֹתִי - רַגַע הַתְּהַפְּכָנָה!
עָרִי גַם מֵת, הֵה! - וְאֲנִי נִשְׁאַרְתִּי. --	וְלִנְפְשִׁי - חַיִּי אֶל-חַיִּים! - וַיְהִי? ... (3)

באחד ממכתביו ליל"ג⁽⁴⁾ מספר אד"ם הכהן, כי בבואו יום אחד לבקר את קבר בנו ראה והנה אבן-מצבתו נשברה בידי אחד הקנאים החשוכים, השונאים את הספרות העברית החדשה וסופריה... ותחת זאת הקים אד"ם לבנו המשורר מצבת-זכרון רוחנית לדור הורים: הוא אסף את יתר שיריו הפזורים בכתב-יד והוציאם לאור בקובץ, כנור בת ציון.

הקובץ הזה הוא כראי זך שבו משתקפים חיי הפרטיים של המשורר, ששוננו, כנור בת ציון. וביחוד יגונו. הוא אוהב את החיים בכל לבו, ונוטה מטבעו להיות עליון ושמח; אולם מחלתו האנושה מעיבה תמיד את רוחו ותשים רעל בכל תענוגיו. הנה הוא רואה את, חג-האביב" בברלין, ואינו יכול לקחת בו חלק:

וּבְרִלִין הָעִיר הוֹמְיָה צוֹלַחַת, וּכְמִדָּה הִיא תִלְבֵּשׁ גִּילָה וְנַחַת,
כִּי חַג לָהּ הַיּוֹם, חַג פֶּסַח, חַג אָבִיב, וּבְחוֹצוֹתֶיהָ אֵךְ צֶהְרָה מְסָבִיב!

(1) כל שירי יל"ג, ספר א'. (2) רמז להבני פ"ב כ"ל (נבוירקין: מיכה יוסף כהן לבנון) שלקח לו המשורר: (3) ש"ש"ק ב'. (4) נדפס בכל שירי, ס"א.

משמים אֵשֶׁב בֵּיתִי, אָנוּשׁ עַל שִׁבְרֵי,   הֵה, בְּדַמִּי יָמִי יִהְיֶה לְבִי קִבְרִי,
עַל נַחְלָה מִכְּתִי רוּחִי נִעְבְּרַת—   וַיְגוֹן נִשְׁמָתִי בּוֹ כָּאֵשׁ בּוֹעֶרַת:

המשורר מואם בחייו המרים, אולם הוא מרגיש כי למרות רצונו עודנו קשור אליהם באהבה טבעית, והוא מתמרמר על זה:

הֲנִנִּי חַי, אֵךְ עֵינֶיךָ נִפְשֵׁי לַמָּוֹת!
חַי אָנִי—אִם נִקְרָא לַמָּוֹת חַיִּים...
אִם עָלַם נוֹשֵׂא כָּל עֶקֶת צַלְמוֹת
עוֹד חַי יִקְרָא תַּחַת הַשָּׁמַיִם!
חַי, הֵה, עוֹדֵנִי—כִּי לְגִדִּיל הַשֶּׁבֶר

הוא מנסה לשכוח יגונו בהתערבו בהמון העלזים והחוגגים, אך ללא הועיל:

כּוֹל צְהֻלַת עִם שָׁם בַּחוּצוֹת יָרִיעַ,
וּבְכָר אֹרֵךְ הַגֵּז בְּרַחוּבוֹת וְרוּחַ;
אֶעֱזֹבָה נָא בֵּיתִי, אֶצְאָה אֶרְגִּיעַ,
הֵה אִילָרִי רְגַע גַּם עֲצָבִי יִנוּחַ!

וּבְכָר עֲלָמוֹת יָפוֹת שָׁם נָהְרוּ,
הֵה! אֵךְ גִּילַת רַגְזָן עַל כָּל אַפְסִים;
בֵּין מַרְאוֹת הוֹד אֵלֶּה פָּנֵי קָדְרוּ
כְּעֵזֵן יִשְׁבוֹן בֵּין כּוֹכְבֵי שָׁמַיִם.

וַיִּפְה־פִּיּוֹת עֲלָמוֹת עוֹמוֹת שָׁנִים
לְשׂוֹא עֵינֵיהֶן תִּפְקְנָה אֲהָבִים;
הֵה, חֲלָפָה חֲמַדַּת יָמִי, עַת עֲרֵנִים,
עַת לִפְי־הוֹד נִפְשֵׁי שָׂרָה עֲגָבִים!—

המשורר האמלל מבקש לו לפעמים נתומים במנעמי האהבה:

שָׁם אֲתִי בְּאָחוּ חָנָה יוֹשֶׁבֶת
וַיִּמְנִי תַצְחַק בְּשַׁעַר תִּלְמִדָּיָה;
וְלַחֲבוּק יָדַי וְנִשְׁיָקוֹת שִׁלְהֶבֶת
תִּקְצוֹת כְּרַגַּע אַף תַּצְהִיר פְּנֵיהָ.
מָה זֶה, יָפְתִי? הוּי, מָה תִּתְחַזְּקִי?
אֵל נָא בַּה תִּיפִי—אֵימָה וְנִעִימָה!

וּבְחֵן שִׁפְתוֹתֶיךָ אֵל עוֹד תַּצְחָקִי,
אִזּוּ בְּנִשְׁיָקוֹת פִּי לְהַחֲזִיק לֹא אֶאֱדִימָה—
וַכֵּה תִיפִי, יָפְתִי, כִּי תִקְצוֹסִי
עַת עוֹ אֲהַבְתִּי חֵק מִיָּבָר פּוֹרַע—
מָה נִזְרָא הוֹד אַפָּךְ—חֲרוֹן יָפִי.
יִישׁוּבֶכּ נִפְשֵׁי עַת לְבִי קוֹרַעִי

מעצבת לבי עת פני קדרו,   אז מנשמת פיה העבים נפדו
 עת ענני תוגה את מצחי יעיבו —   ויפי עינוך את פני יימיבו. (1)

ויחד עם האהבה באו גם נפתוליה. האהובה מתחילה להרניז את המשורר בנבלי ערמתה ובהשתובבותה החכיבה, והיא מסתרת מעיניו כדי להגלות לו שוב.

סלחי, תפתי, אם חק דת הצנע   באי, הנה יפתי, באי הבית!
 עברה אהבתי — עתה אשב,   עור, אלם אהי, וכפסל שיש —
 כי הצנע לכתך לא עוד אחללה,   על מורא הדרך לא אגיל ברעדה,
 אם גם מאשך תוקד נפשי סלה. —   ולחן מליך גם אזני כבדה.

אל נא, יונתי, אל עוד תתחמקי!   אך מה הדלת על צירה הסבה?
 שובי, הנה שובי, אל עוד נא תרחקי!   שבה יונתי! גילתי מה רבה!
 גם ירי גם עיני לא עוד ארימה   שוא פציתי פה — לבי לא ינוח;
 ולחניך מבשת בל אאדימה. —   שוא נשבתי — אלותי ישא רוח! (2)

ויש שהמשורר מרגיש, כי אהובתו קלת-הרעת מתרחקת ממנו ברוחה ויחוסיה אליו מתקררים; ואז מתחוללת בלבו מלהמה עזה בין האהבה ונאות הנבר המכיר את ערכו:

קודר מר דדתי אתמול בערב,   ולנפשי אצייה: אל עוד תאהבי!
 את לא שמתי לבך אל רוחי כי סרה;   אך אוייה! — על נפשי אך את מולכת.
 ונאון מליך נגע לב וקרב —   אל-אהוב! איך אצי נפש רוח?
 הווי אהבתך, הווי יפה וברכה! —   האפקוד על דמי: עמדו מלכת!
 זכרי... מה תזכרי אם אותי שכחת?! —   ולרבי אל תכה! הדרך לנוח!
 וגאוי הקיץ אף רוחי התעברה —   אך גאית נערה לא אשא אסבלה!
 לא עוד, הנה עלמה, פמשורר תרהבי!...   אעזבך נצח — לו אשוב לאדמה!
 גתק מוסרותיך חילי אגברה   לו אף פציץ מבלי שמש אבולה
 וכגו נדבא כי יפרד מנשמה! (3)

ככה נכזבה גם תוחלתו של המשורר למצוא מרפא לרוחו בהמדת-נשים. אולם הוא היה שב להשתעשע באהבה הבוגרה, ככל צעיר המבקש חליפות וחיי-שעה, לולא הכחידת בו מחלתו כל מאיוויו וכל תשוקה לחיים ולעונג.

גם אהבת חנה, יפתי האחת,   מה ליה אל לבי? שם ערוך השתת!
 מלב קרעתי — עז אהבה פמות;   אור-חיים הישבון במקום צלמות! (4)

רוח המשורר הלך או וקדר, ואת נחמתו האחרונה ראה במנותת הקבר. נדמה לו, כי כל החיים מתענים על פני האדמה, וטוב מותם מחייהם. הנה הוא רואה עלם צעיר, ענוף במגפת החלי-רע, השוררת בברלין, ומתפרפר בענויי נסיסה, והוא קורא אליו:

(1) „אחות לנו“, (2) „האחת הנשבע“, (3) „אהובה עובד“, (4) „תג האביב“.

מדת נא, גוע, מותה נא ומותה ו
 על אלה החיים אני אחיסה
 פן עוד יחיו עוד ידו ערי שחת יו
 משכבך בקבר הלא אך נחת —

*

החבונה הכללית של שירת מיכ"ל. ומביעה רגשות שמחה או עצב. ולעומת זאת מעטים מאד בשירי מיכ"ל ציורי-הטבע ונתוח-הרגשות. מיכ"ל הוא המשורר הראשון בספרותנו החדשה, שבמא את רגשותיו בשפה טבעית, קלה ונמרצה, בהסירו מהשירה העברית את צעצועי המליצה ואת העבותות ששמו עליה משוררי ימי-הבינים ואד"ם אביו²). ביחוד כתובים שירי האהבה שלו באופן טבעי, בטעם ובחופש, שלא כל משוררינו היותר צעירים הגיעו אליהם. מרירות האהבה של מיכ"ל, עקיצותיה ונפתוליה מזכירים לנו אותם של היינה. כן נשמעים איוו צלילים לאומיים של חבת עמנו וארצנו בשיריו של מיכ"ל. בהפואימה "שלמה" הוא מרומם את ארץ-ישראל, "ארץ השירה", שבה "כל אבן-ספר, כל סלע הוא לוח"; "ואם גם בעלזה אדונים זולתנו, הגה אך לנו היא, כי בנהרי נחלי דם ודמע קנינו לנו את עפרות-קדשה" (הקדמה ל"שירי בת ציון"). וכן מרמו לנו המשורר בשירו "דליה נדחת", כי אין תחיה לאומית לישראל אלא בארץ אבותיו. הדליה הנסחפה במשברי הים אומרת:

אָהָה נְדַדְתִּי —
 לָמָּה לִי חַיִּים ?
 לָבֵן יִשְׂאוֹנִי .
 לָבֵן יִהְיֶה פִּנּוֹנִי
 בְּחֻמְתָּם הַיָּמִים :

עָלֵי עֵץ רֵעֵנִי
 יִשְׁבְּתִי שְׂאֵנִי .
 וּפְתַע נְדַפְתִּי ,
 בְּלֹא עֵת נִקְמְפְתִּי ;
 אִם מִמְּקוֹם הַיְלָדְתִּי

(1) על החלידע בעיר ברלין. (2) כימי הבינים בנו משוררינו בכל דלתות (שוחת) שיריהם מספר שח של תנועות ויתרות (תנועות עם שוא נע או שרוק לפניהן); ואד"ם התחיל כל דלת בהנועה ולא בשוא ונפר אתה במלה שנגינתה כלעיל. לעומת זאת השתמש מיכ"ל בהם שקל הנקודי ההרש, ידורש רק שיוי מספר תהברות בכל הדלתות וצלול החרוז.

הסאטירה.

יהודה ליב נורדון--יל"ג (1830—1892).

ילדותו וחניכותו. המשורר יל"ג נולד בכ"א כסלו תקצ"א להורים אמידים, המהויקים בית-מלון בוילנה. הוא מספר לנו בעצמו על דבר ראשית חנוכו למודיו כדברים האלה:

סנעורי גדלנו אבי בבל שאר נערי בני ישראל על ברכי התלמוד ושאר כננתהו. ובחיותי בן תשע שלא הניע לחנוך כבר עסקו עמי בהלכות בתובות, גמין וקדושים... מלכדי הראשון נר' ליסא. תלמידו של ר' חיים טוואלוזין, שהיה תלמיד הנאון מוילנה. האוהב את המקרא והדקדוק. אשר למדתי אצלו משנת הארבע וארבעה יחדים עד שנת התשע, היה סהור במקרא. ולמד עמי גם ספרי-הקדש בדרך טפל נוכח על התלמוד, שהוא היה העיקר⁽²⁾.

יום אחד מצא הנער חתיבת ניר ושיר כתוב עליה, ויעיין בה בשבתו ב"חדר"; והנה נגש אליו בעל-הבית, שבמעונו נמצא ת"חדר, וכזה על הלחי; כי היה האיש מן הקנאים החשובים, שקריאת שירים בעברית נחשבת להם לסמן השבלה ולעון גדול. זו היתה ה"רדיפה" הראשונה, שמבל יל"ג בעד אהבתו להשירה העברית... אך נשמע נא מה יספר המשורר הלאה על דבר הפרק הראשון בימי חייו:

בהיותי בן י"א שנים הויתי מבין התנ"ך והיותי בקי בכמה סאות דף נמרא. ועליתי בשניהם על יתר חברי אז. שהיו עתה לסורי-הנראה בישראל. ובמלאת לי י"ג שנה סנמתי ה"בבות" ודרשתי בהם לפני הקרואים; ואחר מהם נתן עיניו בי, ונעשיתי חתן לבתו. אולם אחרי כן נהפך הנלגל על אבי. ויורידהו כסולם ההצלחה מעלות רבות אחרנית במעלות אשר

(1) החרוד וההלצה. (2) אגרת יל"ג. ב"ה

העלה את האיש הביחר בי ובררשתי. מרום ונשא ונבזה מסנו; ובהשנות, מאותיו נשתנו דעותיו. וינער חצנו מסני... במלאת לי י"ד שנה הוציאני אבי מטהת יד האפטרופוסות של המלסדים. ויתן עתתי בידו, ויושיבני בדי אמות של הלכה ללמוד בעצמי באחד סבתי-המדרשות. ובעת ההיא החל לבי לנטות מן הדרך אשר תארו לי, ולא סנעתי את עצמי מן ההניון. ואחל להנות בפסרים חיצונים. ויהי לי רוב היום לסלאכה בבית-מדרשי, ושעית אחרות, ננובתי יום וזנובתי לילדי ללמוד הקריאה והכתיבה בשפות זרות... עד השנה השבע-עשרה מלאתי אחרי דברי אבי. ופרשתי ארבות ידו וחציתי עד ציאר ביום התלמוד עד כי כמעט עברתי את בלו; ורק אז נפקחו עיני לראות, כי לא זו הדרך המולוכה אותנו למתנו-החפץ בימינו אלה... ואסרה לתקן את אשר עתה אחרים, ולמנות את אשר החסירו. ואאזור כחי ללמוד דקדוק שפת-עבר על סבונתה. ושפת רוסית, פולנית, אשכנזי וצרפת, ושאר הידיעות הנצרכות לאדם באשר הוא אדם ומדיני מטבעו. ואני לבדי, ואיש אין אתי. אין כורה ואין מנהל ואין מודיע דבר, ואהיה סתהלך כצפור נודד מספר לספר, ככל אשר אנה המקרח לירי; ואלמד, ואקרא הרבה. ואחכם מעט ככל אשר נתן אלהי אל לבי...

בשנת תר"י שלחני אבי ז"ל לעיר פינסק לתבוע סך כסף, אשר הניע לו סאדון ראשית עבודתו אחד, שהיה מורה בבית-הספר שם; ואני אז כבן תשע עשרה שנה ועוד. בהוראה. לרגלי התביעה נאנסתי להקצצר בעיר החיא שבועות אחדים, ואנעץ לפרנס את עצמי בהוראת-שעה, אף כי לא הנעתי עוד לפרקי ולא שמשתי כל צרכי (1).

כעבור ירחים אחדים שב יל"ג לזילנה, ושם התודע לחברת המשכילים העברים, שבראשה עמדו המשוררים אד"ם הכהן ובנו מיכ"ל. בהיות מיכ"ל בחוץ-לארץ היה שולח את שיריו לאביו העוסק בהדפסתם, ויל"ג היה מעתיקם מכתב-ידו הרצוף והמקולקל של מיכ"ל לכתב נקי. וגם שנויים ותקונים קלים היה עושה לפעמים המעתיק הצעיר בהשירים הללו; והמדקדק הגדול במהרת הסננון, אד"ם, היה מסכים להשנויים ההם. אהבתי של יל"ג להמשורר הצעיר היתה גדולה מאד, ובמות מיכ"ל בדמי ימיו, נשא עליו קלנה ומשל יפה בשם „ערבי-הנתל וההדסים“:

בין מזרי ערבים התנהל שפי
בהמלה רפה
בתפלה זכה

מיכל מים בגדלח אין גם הפי.
ויהי היום ובעצם הצהרנים
ותלהט השמש על חוג שמים
פתנור ביער, ביקוד אש בנפת;
מיכל המים הפה בשתפת,
ומקורו יבש ומימיו נכובו.
הוי - בכו הערבים עליו נצבו -
מי מצין חיינו דללו, חרבו - - -

פתחו עלה ויאבד לנצח. -
הם, מרגזו אל, - הסו, עזי
מצח!

-- החרסים במצילה ענו אותמו -
המרים תדעו כי בעלילות אלוה
אין אבדן נצח - כי טובות בלמו? --
הן קרני החרסה ינקו המים
ובעבים קלים העלים השמים,
אך עתה יבאו לנו פגשם --
נמפי המיכל הם מער יובו,
ומריח מימיו גם אתם תנובו" (2).

כן השפיע אד"ם הכהן במדה מרובה על ראשית התפתחות שירתו של יל"ג. שירתו של אד"ם נחשבה עוד זמן רב בעיני יל"ג לסמל השלמות, וממנו למד להיות דיקן וזהיר

(1) שם. (2) „משלי יהודה“, ספר רביעי, כשל א'.

בסגנון, וגם לשעבד את התוכן להשפה. מזים החלואי להבין בספרים לא מצאתי בין משוררי שפת-קדש החיים בארצנו נעלה ויקר ממנו; ומדי צאתי להתהלך ביער הלבנון נעם דבשו לחכי ואתעמל גם אני לעשות כמתכונתו⁽¹⁾.

בהיות יל"ג כבן כ"ב שנה עמד למכתן בבית המדרש-לרבנים אשר בוילנה וקבל תעודת מורה; ובשנת תרי"ג נתנה לו משרת מורה בבית הספר העברי אשר להממשלה בפוניבו פלך קובנה. שם נשא לו יל"ג אשה, וגם עשה איזה עסק של ספרים עם שותף אחד; אולם הלז רמהו, ויל"ג השקיע בו את כל הוננו שעלה לאיזו מאות רובלים. המשורר חבר אז את שירו הקטן, באבוד עשרי בענין רע:

וְבִאֲהַבְתָּהּ כִּי אֲשֶׁנָּה בְּעֵזוֹ חֲשֵׁק — אִז אֲשַׁבַּח רִישֵׁי אִז הִרְבֵּה רַכְשֵׁתִי — — — וְאֶבְרַךְ שֵׁם מוֹרִישׁ וּמַעֲשֵׂיר נֶצַח, שֶׁהֲצִילֵנִי מִפְּזוֹר הַנְּפֶשׁ⁽²⁾.	הִרְכַּתִּי עִם שָׂוֵא וְאַעֲשֶׂ לִּי עֶשֶׂק, וַיֵּאבֶד כָּל הוֹנִי; אִז אִז נִוְאַשְׁתִּי וְאָמַר: מַר לִּי מָר, עֲתָה רַשְׁשֵׁתִי וּבְבִיתִי יִהְיֶה הָעֲנִי בֶן-מֶשֶׁק. אֲמַנָּה נַחֲמַתִּי — לְהַכְמָה כַּחֲשֵׁתִי, הִגָּה טוֹב סַחְרָה מִכָּר הוֹן רַמְשֵׁק;

המשורר העני בקש לו או עושר רו חני והקדיש את כל עתו הפנויה „אהבת-דוד ומיכל“ לקריאה בספריות שונות. הוא השתלם בדיעת הלשונות, וכשרונו הפיוטי החל להתפתח ולהגמל. בשנת תרי"ז הוציא יל"ג לאור את הפואימה הגדולה „אהבת דוד ומיכל“, בהקדישו ראשית „בכוריו“ למורהו אד"ם הכהן. אד"ם ובנו מיכל נהגו לבקש בהתנ"ך נושא לפואימותיהם, ויעש גם יל"ג כמוהם.

הפואימה מספרת איך פאר שאול את קרית-מלכותו נב ע, הבנויה במבחר עמקים בין, אלזני חוסן עתיקים כתבל, נועם מרוב ימים נבוב כנבל. גם היכל נהדר בנה המלך לשבתו, וערך בו הרמון לנשים רבות ביפי הוד נהדרו, אך שאול לא מצא נחת בכל אלה, כי רוח רעה טאת ה' בעתה אותו. ויקרא את הרועה הצעיר, דוד, המיטיב נגן, לפרוט לפניו על כנורו כדי לגרש את עצבונו. ויעוזב דוד את מקלו, עדרו וחלילו, וימחר לארמון המלך.

וְאֶסִּיר וְגָן קָסָם כְּכַפִּיר בְּכָבֶל רוּחַ שְׁנָעוֹן מִקְרָבוֹ יִסִּיעַ.	עֲתָה בְּדָבָר מַלְכוּת יִפְרוֹשׁ בְּנֶבֶל וּבְאֲזֵנֵי מַלְךְ הוֹד קוֹלֹו יִשְׁמִיעַ.

ותתפעל גם מיכל היפה, בת שאול, מהנגינות הנפלאות, ותאהב את המזמר הצעיר והנחמד. וגם דוד נשא עיניו אל מיכל, תפארת בנות המלך, ואשרו ומנותתו גזו ממנו, בי גבוהה ממנו אהובתו מאד. ויתבודד דוד על הגבעה כדי להשכית יגונו בומרותיו, ובעת שהבטיח שאול לתת את בתו לאיש שיכה את גלית, המתרף מערכות חילו, החליף דוד את כנורו בתרב, ויתאזר בכח האהבה ויד את הענק הפלשתי. ויקנא שאול בהאזהב הצולח, שקנה לו בתנופה אתת את בת המלך ושם נבור—ויתנקש בנפשו. ותורד מיכל את דוד בתבל דרך החלון, ויגם באישון לילה.

(1) אגרות יל"ג נ'. במשך הזמן חזר יל"ג מדעה זו, כי באגרת ע"א הוא כותב: „(אד"ם) איננו משורר אמתי בעבור חושו בו היבש כעץ. כותב הוא את שיריו בהשכל ובעיון דק, אבל לא בהרגש ובהתפעלות: דבריו יוצאים סו הראש ולא כן הלב... הכלי היותר פועל בשיר הוא הלב וההרגשה, וזח אין לו.“ (2) כל שירי יל"ג ספר א'.

בת עינה באפֿל אַחֲרֶיהָ תָּרָה ,
אֲנִיָּה אֶל שְׁעֵמֶת רִגְלֶיהָ קִשְׁבֶּת .

אֲתָה תָּנוּם - וְאִהְיֶתְךָ נִשְׁאָרָה
עַל יַד חֲלוּנָה בְּמוֹזוֹה נִצְבֶּת ;

והפלשתים עלו על ישראל למלחמה ויחנו בהר-הגלבע. ולב שאול גמס בקרבו, כי לא השיבו אלהים באפוד על דבר תוצאות המלחמה; וגם בתלמו ראה את כהני נוב, שהרגם בחרב בשביל שעורו לדוד הבורח—ויבן כי הגיע קצו. ואמנם נספה שאול במלחמה, וגם יונתן בנו, שאהב את דוד ותמך בו במת—מת מות גבורים. או נתנה לדוד עמרת-המלוכה, וגם אהובתו מיכל, שנשאה בינתים על-כרחה לפלטי בן ליש—הושבה לו. אולם במשך הימים לקח לו דוד נשים אחרות על מיכל, שלא היה לה ולד, ותהי לבודה ונשכחה בארמונו העליו של המלך.

הַיֵּכָל נְמוּג , אֶלְמִיּוֹ נְאֻלְמוּ ,
קִרְיַי עֶפְבִּישׁ בְּמִקְרָה נְפִיּוֹ ---
שָׁם בְּנוֹה שְׁלוֹם בֵּת שְׁאוּל תְּנוּחַ ,
מִתְבַּרֵּית הַתְּכַל תַּעֲלִים עֵינֶיהָ ---

אֲוּ בְּהֶרֶר כּוֹב מִיכָל בְּחָלָה ,
כִּי חֲלָפָה עֵתָה , הָאֲהָבָה נִכְוָה ;
וּמְצִיבֶת צִיּוֹן הַנְּאוּה גְעָלָה
וְרִגְבַע קִרְיַת תְּהוּ עֵתָה שְׂבָה .

יִהְיֶמוּ מִעֵיָה לֹא לְנַעֲיֻמוֹת נַעַר ,
לֹא לְכַבוֹד מַלְכוּת , לֹא לְהֶרֶר תְּפֹאֲרָתָה ;
עַל כִּכָּב אֲהָבָה כִּי אֶסַף הַזֹּהַר ,
עַל אֲבָדֵן הַדָּבָה -- יֵשׁ עֵינָה נִגְרֶת ...

שָׁם אֵין עוֹד כָּל הַדָּר , אֵין עוֹד תְּפֹאֲרָתָה ,
חֶרֶב יִשְׁכּוֹן בְּסָף וּמִשְׁאֵת נִצַּח ;
שְׁמָה הִדְמָמָה כְּמִלְכָּה שִׁרְרַת
וּמְגִיחַת הַשְּׁקֵטָה נִגְרַע עַל מִצַּח .

ודוד וקן, וכל תשוקות החיים מתו בקרבו ו"יצמיד לדרך", בהקדישו את יתר ימיו לטובת-הכלל ולהגיונות נעלים.

וַיֵּשֶׁב שִׁלְאֵן בְּנוֹר לְאֵלוֹהַ
וַיִּקְרָשׁ הַגִּיּוֹנִיּוֹ לְשִׁיר וּזְמֵר .

וּלְבַנֵּי בֵּית-אֵל הַכִּיּוֹן כָּל הָעֲרָף ;
וַיִּשְׁבֶּת מְלָחְמוֹת מְקִצוֹת הָאֲרָץ .

ומתוך מתיקות הנגינה, נפש המזמר עלתה נשאה—לשמים. וגם במות לא נפרדה מיכל מאהובה. היא ישבה, כדרכה, תחת האלה, ששם נשבעה, לאהוב את דוד כל עודה בחיים, והנה

בְּלִילָה הַהוּא תַחְתִּיהָ גִּזְעָה ,
וַתַּפְּגֵשׁ אוֹתוֹ עַל סָף הַשָּׁמַיִם

נושא הפואימה הוא עשיר למדי ומסוגל מאד לפואימה ודראמה (חזיון עך הפואימה. תיאורוני); אולם יל"ג לא נועד, על פי כשרונו, לכתוב שירים ליריים בכלל, ושירי-אהבה בפרט. הוא משתדל ביותר ליפות את הצורה של שיריו, ומתוך כך הם מתרוקנים מתכנים ומהרגשתם הטבעית. יל"ג הראה לנו כבר, אהבת דוד ומיכל את כל לשונו העשירה, המשוכללת והמסורבלה קצת במליצות יתרות; וגם את היבשות והמלאכותיות (искусственность) של רוב שיריו הליריים גלה לנו כאן. הנקודה

היותר חשובה בפואימה זו צריכה להיות המלחמה הפנימית המתחוללת בלב מיכל, הנאמנה גם לאביה גם למאהבה, השונאים זה את זה—ואת העיקר הזה השמים המשורר לנמרי. יל"ג חשב אגב בעצמו את הפואימה הראשונה שלו ל"בוסר" נעורים...

למרות עמלו הרב התפרנס יל"ג בפוניבו בדחוק ובצער. העיר הזאת היא קטנה ועניה, ומלבד משכורתו הקבועה מבית-הספר היה קשה ליל"ג להרויח שם מן הצד, בעוד שמשפחתו הלכה וגדלה, כי ילדה לו אשתו שתי בנות. כן תמך יל"ג באחותו ובשלשת אחיו, שנשארו יתומים עוזבים במות עליו אביו בשנת תרמ"ו, ועזר להם למצוא דרך בחיים. גם הברידות הציקה להמשורר, כי לא היו לו בפוניבו רעים וחברים ברוח; ועל כן התגעגע לפרקים על עיר-מולדתו, וילנה, המלאה משבילים וסופרים.

סעפים בשנה (בעת הפסק העבודה) אנכי חולם חלום נחמד, חלום משיב נפש נהלאה ומשעשע לב נשבר ונדכה, כחלום ישני אדמת עפר, בשם "אלֶקְנֹת" נקראה. בחלום-והנה סרה מעלי יד עבודתי, דלתות בית-ספרי נעולות, תלמידי סגורים וספורדים. ואין פעמן סצלצל מאסף לנווד; ועירי הקטנה והנבחרת סאין אדם ורוב בהמה בתוכה. נהפכה ותד לעיר גדולה לאלהים! בתי-סדות והיכלים רמים יכללו הדרה והסגן אדם רב ישתקשק ברחובותיה... ואנכי נופל על פני וקורא: "הה, וילנה! הבי לי נא דניך... אתעלסה באהבים בחברת משכילך, סופריך, חכמך ומליציד, רעי"-והנה יד נוגעת בי ותעירני, איקץ והנני פה בעירי פה"ק" (1).

כדי להפיג את שממן בדידותו היה יל"ג מרבה לכתוב מכתבים לדידיו מרחוק ולשיח עמהם בכתב. אם כי שבועות וירחים עברו עד קבלו מהם תשובה, כי מסלות-ברג לא היו עוד כמעט ברוסיה בעת ההיא והפוסטה היתה מתנהלת לאט. כן החל או יל"ג לכתוב מאמרים פובליציסטיים בעתונתם הגרמניים של ליצירים ופיליפון וב"המגיד". עד העת ההיא הופיעו באוסטריה וגאליציה רק "מאספים" עבריים, המקדשים לחכמת ראשית העתונות העברית. ישראל, ועתון העוסק בשאלות-היום ובחדשות לא היה עוד בעברית; אולם בשנת 1856 החל זילברמאן להוציא לאור בליק, עיר פרוסית הקרובה לגבול רוסיה, את הטבעון "המגיד", כדי להודיע להקוראים-העברים את החדשות ממהלך מלחמת-קרים שהיתה אז. "המגיד" התפשט מהרה בכל רחבי רוסיה, ויהי לבית-ועד לכל המליצים והסופרים הזקנים והצעירים, בעזרו להתנתחות הכשרונות החדשים. וגם יל"ג נמנה בין עוזריו הראשיים של "המגיד", שנתן לו את היכולת לפתח את נסיתו הטבעית לפולמוס-ספרותי ולסאטירה.

בשנת תר"ך הוציא יל"ג לאור את ספרו "משלי יהודה", שבו אסף את "משלי יהודה". מבחרי המשלים מהאגדה והמדרש וממשלי העמים, מאיוזופוס היוני עד קרילוב. שיחות החיות, העופות והצמחים בהמשלים האלה מלאות חיים, ולפעמים גם הזמר (תודו ובדיחה) בריא וטוב. יל"ג הראה לנו כאן את כל יקר סגנונו ואת כל עושר שפתו הטבעית, אחרי הסירו ממנה את התכשיטים הכבדים של המליצה. גם הקראים אספו להתריסמואטיה שלהם את משלי יל"ג הכתובים עברית נקיה. ספרות המשל היתה אצלנו עד העת ההיא קרקע-בתולה, ויל"ג היה הסופר המומחה הראשון שעבר אותו.

את המשלים שלקח יל"ג מסופרי העמים, ביחוד מלאפונטין הפראנצי, תרגם באופן חופשי ונסך עליהם את הרוח העברי המיוחד, כי המשל מתאר בדמות ספורי-ילדים את ארדת העם ותכונתו, הוא קול ההמון ותמצית השקפותיו. החיות של יל"ג הן עבריות לגמרי: הן עוסקות בלמודים, קוראות אספות וצומות ובוחרות להן, רבנים. המשל הור געשה טבעי לגמרי אצל יל"ג, ושום ריח תרגום אינו נודף ממנו. הנה, לדוגמא, השועל והחסידה":

זבח משפחה הנה לשועל הערום -
ויעש משתה ויקרא הערום
אתו את החסידה, היא גדלת
האפים.

ותערף שלחן מלא נחת,
ממעמים, מעדיים ווני מרקחת;
פתות אותם פתים ונתון בצפחת,
שפיה צר מלמעלה ורחבה מתחת.
ותשלח אפה אל תוך הצנצנת
ותמלא כל גתח טוב את פיה,
לנתחיה, לנתחיה הוציאה
ובארף אפה תקחרו.
אף השועל - אהה צרעת נושנת!
חרום מעודו הנהו
וקצר אפים -
השועל עומד שחוח
בעני בפתח,
עומד ומרים ריח נוחח
ומזריד רירו אל זקנו כמים,
כי לא יוכל לקחת
לו מתוך הצפחת
לשבור רעבונו כל גתח.
וכבאו בן הלף מר בחמת רוח
רעב גם זעף ונבו קרוח.

ותהי הכרה: מרקוה פמים,
כי הנה חרומה וכלי רע עינים,
לא נתן כספו בפשר וחלב.
ניתן המרק בקערה וישימינו
לפני האנפה לאכול ממנו;
אף הנה! כי אפה במגדל הניאה
קחת מן הקערה מרק אל פיה.
זיקם חרומה וילקחהו
את המרק באשר ילק הכלב
(כי מי זה ישליף בחוצות כספה?)
דמאימה החסידה לא טעמה.
ותדם החסידה, דבר לא אמרה,
ובלבה עמק הדבר שמרה
לאמר: יבא היום ואשלמה!
לתקופת הימים קראה החסידה
לאכל אפה את השועל ידידה,

או משל יפה אחר, הלקוח מאוזופוס, ויש דוגמתו גם במדרש - השועל היושב בתענית":
על כרם בן שמן נחמד לעין
עבר שועל זולל וירא מנגד
על שריוני הנפנים ענבי מגד,
ותבל נפשו לענבים ובי יין;
אף, אהה, מבוא לכרם אין,
כי סביב לו גדר ומשובת חדק,

(1) דרום אף

ויבחר האדם האדם כמו ,
 ובכל אות נפשו חמס פרקמו
 עדי מבחר הגפנים היו חרם:
 אהה, שועל נמהר, מה-זה עשית?
 עתה הן שבת עבית בשית
 ובשרה כי רזה רמפוש מנער,
 עתה צר יהיה לך ברוק המשוכה,
 סגר גן-עדרנה עליך כסחר.
 כה נעצב הוא וירא כי אין ארוכה
 וישב וענה שנית נפשהו.

וכנאר בקיטור טב גבו גב חמר,
 ובקור שניו אז התמלט. ויאמר,
 אחרי שומו אל הכרם פניהו:
 מה-יפופית, כרם ארץ מברכת,
 גם אביך יפים, טובים ומגדלים!
 אך מה חפץ בך, מה-יתרון ונחת,
 אם את אשר תתן תשוב לקחת,
 וכבוא איש בך ערום בן ישוב ללכת.
 הכרם הוא התכל, נחנו השועלים.

יל"ג המציא גם משלים מקוריים, שרובם לא רעים. הנה, לדוגמא, הפרות
 הנושאות ארון ה':

עת על הפלשתים כבדה יד אלוה
 ותכם בעפלים ותרב בם נה,
 וסרנימו גמרו
 לשיב למקומו ארון אל שמים
 ולכפר פניו בתשורת אפים;
 או צמד פרות בעגלה אסרו
 וישלתום. ויהי בהיותן בדרך
 ויהי כל ראם ויכרע בדרך
 לפני ארון האלהים רב הערה;
 ויגבה לב הפרות, סיניהן רמו:
 אאת מי יוקירו - אמרו - יותר ממנו?
 ולמי יסגרו העברים אם לא לנו?
 הלא בלמים נחשבנו גם אנו,
 כי משא קדש נשא על שכמנו.

בה הגו הפרות, ככה התנאו,
 עד לגבול בית שמיט הגיעו באו;
 שם את הארון הלויים הורידו
 ובמקום קדוש אותו הסמידו,
 ועצי העגלה לעצי עלה בקעו
 ושתי הפרות לטבח הובילו -
 או לא בעתה לראות השכילו
 כי לא להן הכבוד אשר ראו,
 כי אם לארון אל עליהן נשאו.

זה חלק רעה אוילי עת גדלהו,
 כל ראיו בכרבה שפה יפטירו;
 לו חכם הטביל כי לא אותו יוקירו,
 כי אם אדר היקר אשר עליהו.

השתדל שהמיניסטריון להשכלת-העם ירפס את, משלי יהודה" על חשבוננו בתור
 ספר נחוץ לבתי-הספר העבריים; וכשלא עלה הדבר בירו נאלץ לשלם את דמי ההדפסת
 מפרוטותיו האחרונות, שלא שבו עוד אליו. באחד ממכתביו חזא כתב:

דמות מכירת ספרי כדמות מכירת חמץ. אנכי דחוף ומבוהל לבערו מביתי, וחנני מוכר
 אותו לנכרים, אשר לא ידע שעת עברית... ויש מהם אשר ישליכו אנורת כסף את
 בערו כמו פור יתנו לאביון, כי בעני המחזיר על הפתחים סחברי ישראל היו. זה רע גורלם
 בעולם הזה ובעולם-הבא איני יודע כמה! (1).

(1) אנה ליד.

גם מצבה הקים יל"ג בדרך-הלצה לכספו, שירד לטמזין בהדפסת הספר:

„פה נטמן צרור-קֶסֶף, יחיד לבְעָלָיו!

כְּמָה רְסִיטִי זְעָה נִזְלוּ עָלָיו! —

כִּי טְמָנְהוּ בְּכִיסָם עֶמֶק וְקָבְרוּ אוֹתוֹ הַמְּקַבְּרִים.

הַיָּסָר, כָּל סוֹפְרֵי אֶרֶץ, וְקָחוּ מוֹסֵר, הַמְּחַבְּרִים! (1)

ימי מנורו יל"ג בשאוויל. עיר-מחוז אחרת במלך קובנה. שם פתח לו גם בית-ספר לנערות, שהרבה מקנאיו יותר מהכנסותיו:

„מעט הוא השכר הנתן לנו מן הממשלה לכלכל נפשנו ונפשות בתינו; נוסף לזה באו ננכים בביתי, וינכבו את כל כלי-כספי וטליתי ותפלי, בערך 75 רוב"כ. וגם עתה עוד לא חושב מעמדי, אף כי צלחה בידו לפתוח בית-ספר לנערות... עוד לא ישא פרי תנובה, ועוד לא ירבה הטובה, וכבר רבו אוכליה, הלוחשים עינם וכחדדים שניהם עליה" (2).

בשאוויל נולד ליל"ג גם בן, וחלק מעתותיו הפנויות הקדיש לחנוך ילדיו שהלכו וגדלו. צקריאה ובכתיבה היה יכול המשורר לעסוק איפוא רק בערב, אחרי כל עמל היום הקשה.

סי יתנך בצל קורתיו וראית את עבודתי--כותב יל"ג בחרוזים קלים לאחד מירידי-וידעת את עמלי, ואת קשי גורלי; בקר חיי כבר פנה, במלאת לי שלשים ושלש שנה, ואני עודני עומד יומם ולילה, על משמרתיו הכן כבן-חיל; עודני עמל מבקר עד ערב, להביא לביתי טרף, ורגלי תמיד נעות, ללכת לשעות, אל בתי-הספר, אשר לא יתנו אמרי שפר, ולרעות סאין הפונה, את צאן ההרנה, תלמידים ותלמידות, שדים ושדות. ובשוכי עיף למעוני, עוד לא ארנע כרציני. כי עוד אבלה עתי. להורות ולנהל את בתי; ובפנות היום, ובכלות הפעלים זשבו הצללים, אז נפשי בקרב, תעמול כל הערב. לחרות על לוח, כל מעלות הרוח, לשפוך בל פעיני, על הספר לפני; כי כמזון לנזיתי. כן הוא צורך נסור לנשפתי. להרות זלחנות מלב דברים, ולהבין במפרים. כן עיף ורפה-כה, לא אדע מנוח, עד הסגר העין. עד אישן כהלום-יון. חיש תחלוף התנוסה, ובטרם בקר אקוסה, לשוב אל מבלותי, האוכלות כל ימותי, המכלות כחי, והמחריבות מוחי. כן רנע לא אנוח. בבשר וברוח, כן תמיד אסובבה, עד זקנה ושיבה. כנלגל בית-רחים, מדרף מחרת מים" (8).

בימי שבתו של יל"ג בשאוויל כתב כמה מאמרים בהעתונים העבריים-הרוסים שבתו בטילו. „ראזסוויט", „דיין", „ציון", וגם „גולום". ואת עבודתו הפובליציסטית בשלש לשונות המשך גם בצאתו לגור בשנת תרכ"ז בעיר טילו שבאותו הפלך. שם נתמנה יל"ג למשגיח על בית-הספר ומצבו החמרי הוטב; אולם הכרדיות הזסיפה להציק לו, כי היתה טילו „עיר נכחדת" וריקה מבל משכילים ואנשי-רוח לא פחות מפוניבו ושאוויל. יל"ג מתאר לנו באחד ממכתביו את העיר החדשה, שבא לגור בה:

„העיר טילו יושבת על תל הרים נבנונים ועל מי מעינות. בתיה בניים בלי סדרים כאריח על גבי אריח, זה יוצא וזה נכנס. בימי הגשמים הסוחה בקרב חוצות מרבה להכיל, וכל העיר דגא בערמת זבל גדולה; ואדים נפסדים יעלו מן הכצות ומן הנקאים ומקלקלים הנשיסה ומפסידים הריאה. זה שבתי בעיר הזאת כארבעה ירחים ועוד לא הסכנתי לשאוף אורה המקולקל זלשתות מימיה. סמורה היא בירי רושמי קורות הימים. כי בהיות יד האפיפיר תקיפה היתה העיר הזאת „ארץ גזרה". אשר שמה שלחו ביד פשעם כל הפושעים והמורדים

(1) אגרת ל"ג. (2) אגרת ל"ח. (3) אגרת מ"ו.

מכל ארצות הקאתוליות לשאת את שנים; ועוד היום יש רחוב אחד, הנקרא, הרחוב הסיבירי; ואני אומר, כי השטן רבב על כנפי רוח זלעפות ועבר בטיסה אחת על פני הכפר הזאת, ועל גבו שק מלא חרבות; ויקב חור בשקיו, וישלו ממנו מלא כף בתי-חמר אשר בעפר יסודם-ויקרא שמש ט' ל' ז' עד היום הזה" (1).

גם התושבים בטילו אינם עולים בתכונתם על בני פוניבו ושאוויל, כי שלשתן יחד

הנה ערים נבחרות, צבורי בתי-הרם, גלים נצים, לא ישבו בם משכילים וחבטים ולא יגורו סופרים ומלצים, כי אם גורדי אנשים משחרים לטרף המון עברים נצים; פעט מהם סיהרים בסחרת פרוסיה במעשה-צעצועים ובפטריו צצים. ושאריתם משמרן הכלי שוא, קאאים ובעלי חצים, או תובשי בית-הסדרש ומחשבי קצים; וברם ישנים שנת מרטיטא, נרדמים בחזקה ואינם מקוצים, עומדים על עמדם בקשיות-עורף בשלחה ובטוחות, שלא יזיזום ממקום רוח המושל ורוח הזמן ובל הרוחות; ואלו האחד שיפיל ביניהם ועיניו פקוחות, או אשר שת לו אלהים מעט חכמה בטוחות. כל ימיו יהיה איש-סכאיבית וחמר טנחות, יתנו בכרותו ראש ולצמאו ישקוהו מים מלוחים מנודות נפוחות" (2).

יל"ג סבל רדיפות בהערים הקטנות הללו גם בתור סו פר המעורר את העם להשכלת וגם בתור מורה המפיץ את ההשכלה בפועל; כי המורים נחשבו אז כפקידים המסייעים להממשלה ללחוץ את היהודים ולהורותם דעת על-כרחם.

בקש גורדון לישוב בשלוח בטילו - קפין עליו רוגום של הקנאים. החשוכים האלה לא מצאו קורת-רוח במעשי שאני עושה לטובת בית-ספרי בפרט ולטובת ההשכלה בכלל; לא ישר בעיניהם מה שאני מכריח את הנערים לבוא כותיקין בבית-הספר. ללמוד ולדבר בלשון רומית; מה שפתחתי בית-ספר גם לנערות, ונערות רבות יוצאות שמה לשאוב מים של תורה; מה שאני סוגר סיהם של בעלי-הזיוות לבלי יטפלו דברים של הבאי ברוש-גלגל. ובניחוד העירו חמת המקנאים עלי מכתבים אהרים מטילו ושירי-התול אשר נדפסו ממני ב"הברמל" (עתון שיצא לאור ע"י ש"י סין בשנות תר"ך - תר"ס), אשר בם יריתי, כהדרי שותא פילבא" בסבלותם ובאולתם... ויתקוממו כננדי ויכתבו עלי שטנה ומרורות אל ארבע כנפות הארץ... כי מרביץ אנכי אפיקורסות ביניהם. ומרה סינות בבית-ספרי...

המהומה אשר נהיתה קה בעירי כפי הנראה היא מבה מהלכת עתה בין כל קהלות ישראל; כי ראו והתבוננו סורדי-האור כי אזלת ידם וכי קרן ההשכלה רמה עד כי יהינו שוחקיה לדבר בשער, על כן יחנרו שארית חמות להקהל ולעמוד על רש"ש" (3).

התמרמרותו של יל"ג על הקנאים החשוכים ועל יהדות הרבנים בכלל החלה להתבטא גם בשיריו מחיי העבר. בשנת תרכ"ח הוציא יל"ג את שירי יהודה, והוא קובץ של פואמות היסטוריות, העולות הרבה בערכן האמנותי על הפואמה הראשונה, "אהבת דוד ומיכל". והיותר אמנותית והנמרצה שבין הפואמות הללו, "בין שני אריות", הלוקחה מחיי אבותינו בזמן חרבן הבית השני - מננה את מורי-הדת, שהשקיעו את העם בלמודי-האמונה והרחיקוהו מטכסימי המלחמה.

שְׁחַתְךָ יִשְׂרָאֵל כִּי לֹא לְמִדּוּךְ
לְאִסֵּר מִלְחָמָה בְּתַבּוּנָה וְדַעַת,
בְּחַ וּמְרִי-נַפֶּשׁ מֵהִיּוֹעִילֶיךָ
אִם אֵין תַּחְבּוּלוֹת שָׁר, אִם אֵין
מִשְׁמַעַת.
בְּמָה מְאוֹת שָׁנִים מוֹרִים אֲשֶׁרֶךְ

(1) אגרת נ"ד. (2) ש"ס. (3) אגרת ג"ז

כוננו בתי מדרש — ומה הורו? הורו לשמור רוח, לחרוש אבן, לחשוף מים בבקרה, לרוש תבן. — לא גדלו שרי צבא תפשי מלחמה, לא הפריחו בך בל מעשה מחשבת; ומפלתיך לא גדלה כמות עתה.

המשורר משער, כי אלו הקדישו אבותינו את כחותיהם לחכמת-המלחמה ושכללו את כלי-הקרב שלהם היו מנצחים את הרומאים וממלכת-ישראל לא נחרבה; וזו היא השקפה תמימה. מכבדים אנו מאד את הנבורים שנלחמו אז בחרף-נפש על חופש עמנו וכבודו; אבל עלינו להודות, כי לוא גם גדלו מספרם ונבורתם פי עשר לא היו יכולים לעמוד בפני הממלכה הרומאית התקיפה, שכבשה כבר בעת ההיא כמעט את כל העולם התרבותי. אם מדינות גדולות ואדירות כקרתגה, יון, מצרים וגליה נאלצו לקבל עליהן את עול רומי — איך יכלה יהודה הקטנה להמשי צוואה ממנו? עלינו להכיר איפוא טובה למורי-העם, שלא נשענו על חיל ורכב, ונתנו ביד היהודים כלי-נשק רוחני להגן בו על קיומם עד היום הזה.

נכור הפואימה „בין שני אריות“ הוא שמעון, אחר מראשי המגינים על חומות תובן הפואימה. הוא נפרד מאהובתו, מרתה, והולך לקרב האחרון, לחיים ולמות.

שְׁלוֹם לְךָ, מֵרְתָה תַמְתִּי, עַד נֵצַח!
הִנְנִי שָׁב לְקֶרֶב כִּי נִרְפָּא הַפָּצַע;
שֵׁם טִיטוֹס יְהוּתָת, יִרְבֶּה שֶׁד וְרֵצַח —
הֲבִי לִי נִשְׁקִי, אֵל תִּבְכֵּי, מַה-בָּצַע? —
לֵךְ, שְׁמַעוֹן הַיְדִי, לֵךְ וְנִהַג חֵילְךָ!

יָקָר רֵגַע כְּפֹו — מֵהֵרָה וְלִכְּה.
עֵינַי אֶרְצֵן מוֹלְדֵתְנוּ עֲלֶיךָ;
אֵל תִּדְאָג לִי! מַה רְאִיתָ עַל כֶּכָּה?
אָבִי גַם אֲחִי מוֹקְעִים רְאִיתִי,
כָּל בְּעִיתִי מָוֶת לְרֵאוֹת נְסִיתִי!

וירושלים נפלה ביד צר, ושמעון עם אהובתו הובלו כשבויים לרומי. מרתה נמכרה לאמה להמטרונה אנריפינה, ושמעון נועד ללחום עם אריה-משחית ביורה. תושבי רומי ואציליה נקהלו להאמפיתיאטר לראות במחזה-השכוי, ומן הסוגר זנק אל המערכה ארי נורא ורעב, „על קדקדו כקפוד תסמר רעמתו, זנבו כארו ומתלעותיו פיות חרב“.

רֵגַע עָמַד הַפּוֹרְק, הַתְּבוֹנֵן בַּפֶּרֶךְ
(כְּמִנְסָה אִם מֵאֵבֶל תֵּאָוֶה הוּא טוֹב טָעַם,
הָרְאוּי לַעֲלוֹת עַל שְׁלַחַן הַמִּלְחָה),
אֲחֵר נִשָּׂא רִגְלָיו וַיֵּלֶךְ
הֵלֵךְ וְרוֹשׁ אֶרֶץ וְצַעַד בּוֹעֵם,
הִנֵּף הַמַּעְגָּל פֶּעַם אַחֵר פֶּעַם,
וּמִשְׁרָפוֹ עֵינָו לֹא יָגַרַע, לֹא יָרַף,
כְּמַרְגֵּל חָרֵשׁ הַסּוֹבֵב הָאֶרֶץ
לְתוֹר עֲרוֹתָהּ וּמְקוֹם יֵשׁ בָּהּ פֶּרֶץ.

וּכְתָמָר מְקֻשָּׁה יִתְיַצֵּב בַּתְּוֹךְ
הַמָּשׁ לְהַרְגִי, הַנִּכְבֵּן לְמַבַּח,
כִּימִינוּ הַמּוֹנֵפָה יַחְזִיק הַמַּאֲכָלֶת
וּבְנִצְצָהּ כַּחוֹתָם אֵל לְבוֹ יֵאֱמָצְנָה,
כִּי הוּא כָּל תִּקְוָתוֹ וְשִׂאֲרִית תּוֹחֶלֶת,
אִם יֵשׁ עַל פִּי אֲרִיָּה תִקְוָה עֲדָנָה.
גִּידִי מִתְּנִיזוֹ טָרְגוֹ וְשִׁרְיָדוֹ צָבוּ,
עֵינָיו הִסְמוּשׁוֹת בְּמֵאוֹרוֹתֶיהֶן נִצְבוּ,
כַּחֲצִים הַשְּׂנוּנִיִּים כּוֹנְנֵי עַל יָתֵר,

אך שם עמדה, כי פגשה בגרם,
 וגרמיו כמטילי ברזל ברזל ירעו,
 ובפגעה בעצם נשפר הלהב. —
 ומטען חרב נטר הארי אחר,
 ממחץ מכתו פרץ זרזוף דם שחור
 ובקול נהמו נשמע כהד קול
 נבאים;

אך בעבור שנים שלשה רגעים
 הבליג על כאבו ויאסף כחה
 וישב ויהלך אמים על המכה.

הולקות אחרי צעדי אויבו, כמחט
 הנמשך אחרי אבן השואבת. —
 פתאם נער הארי בהמון קול רעם
 וכברק ממרדתו השתער הפעם
 ומלא קומתו התקומם, וידם
 את כפו על טרפו אל מיל לבהו;
 אך שמעון נזהר ויקדם פניו, ובטרם
 התגח כפו עליו שלח חרבהו
 וידקר את טורפו אל ארבות כפותיו,
 ותבא החרב באחת מצלעותיו;

ושמעון, שבדו נשאר רק נצב החרב, הרים את עיניו לקהל האכזרים הממלא את
 הקרקס כמבקש עור - ובאותו הרגע ראה את מרתה אהובתו, שנמשכה אחרי נכרתה,
 הבאה לראות במחזה. זיק תקוה האיר את לב הגבור האמלל, וינסה לשמע בדיו את
 הארי, כמו שעשה לפניו שמשון - אך גבורתו נשתה.

ובטנו רפיש עד מעיו יצאו,
 ויעלע דמו ויפרק עצמיו,
 ויסחב את פגרו מתבוסם בגרמיו.
 כל העם בעלציותו קול רנה השמיע -
 אך מה נאקת מות מן היציע? -
 שם אמה עבריה מתה, גועת!

ויגח הכפיר אליו שנית בהמת
 זעם -
 עוד התחזק האמלל על עמדו הפעם,
 עוד רגעי מספר נאבק עם טורפהו,
 אך בזנבו בארז חיש ארצה הבהו,
 פרסותיו הנוראות תקע בלבבהו
 גם במותם לא נפרדו הנאהבים...

מעוררת לב היא גם הפואמה „במצולות ים“, המספרת מאורע אחד
 „במצולות ים“. מגוש היהודים משפאניה. באניה אחת, השטה על פני הים התיכון, ירדו
 המון גולים ההולכים לבקש להם ארץ מולדת חדשה; וביניהם שתי נשים עומות בגדי-אבל,
 „אשת הרב ממורטונה, אבו-שעם, ופנינה בתה, נערה יפה טובת-טעם“. ויחמד רב-
 החובל את יפי הנערה, וישלח את משרתו להגיד לה, כי אם לא תאות להיות לו לסיכנת
 יעלה את כל הגוסעים היהודים על אי-שעם וימיתם ברעב. ותען הנערה, כי אם יעלה רב-
 החובל את אחיה הגולים על חוף בטוח נכונה היא למלא את שאלתו. ויעש רב-החובל כן,
 ויזיל את הגוסעים למחוז-חפצם כדי למלא תאותו; אך בוש משברו -

ובלשון סתר פתלי האניה ילקו;
 ושתיים נשים עומות בגדי אבל
 תשבנה גלמוד על ערמת חבל
 - כי יתר הגוסעים אתן ארחו
 חוף מבטחים עלו, אותן זנחו -

הלילה יפנה, עוד לא עלה השמש,
 על המים מסביב חשך ואמש;
 כראי נורא חוד הים הגדול סרוח,
 על ברבי רוח חרשית יישן ינוח.
 חרדי סופה סגרו, הגלים ישתכו

וּבְרַגְלֵי יִשְׂרָאֵל עַל קִיר הַסְּפִינָה דָּרְכוּ,
 וּבְרַב קְרוֹעַ וּמְרַמַח שִׁיחַן שָׁפְכוּ:
 -אֲדֹנָי אַחַד, אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ.
 הֲגֵנוּ אֶתְאָנוּ לָךְ, אָנָּה קִבַּלְנוּ;
 אִם דָּמְנוּ יַעֲרֵב בְּקֶרְבֶּךָ עֲלֶיךָ
 הֲגֵנוּ לְמוֹת בְּנִדְבָה עַל מִזְבְּחֶךָ!
 דְּבָרוּ-וּתְשׂוּאָנָה עֲנִיָּהֵן הַשְּׂמִימָה.
 וּתְחַלְקֶנָּה מִמְכָּסֶה הֲאֵנִיָּה הַמִּיָּמָה...

אָנָּה בְּתֵי אֶתָּא יוֹם הַמָּר, יוֹם קִצְנוּ,
 אֱלֹהִים הַסְּתִיר פָּנָיו, לֹא יֵאָבֶה חֲלָצְנוּ;
 אֲבָרְנוּ אֲבָרְנוּ, אֵין לָנוּ מָנוּם
 בְּלִמְתֵי אִם בְּמִצִּיּוֹת הַיָּם אוֹקְנָנוּם;
 אֲבִיךָ מִת בָּאֵשׁ וְאֲנַחְנוּ בְּמַיִם -
 דְּרַךְ אַחַד הוּא אֶל שְׁעָרֵי שְׂמַיִם" --
 וּכְמוֹ הַשַּׁחַר עָלָה לְהַרְגָּ לְיָד
 וּתְקַמְנָה בְּלִבָּאוֹת אִשׁוֹת הַחֵיל,

האשה וילדיה. מאורע אחר של מסירת-נפש על קדושת הדת מתארת הפואימה, האשה וילדיה, הנוסדה על האגדה המסופרת בספר חשמונאים ב'. בעת שנזר מלך סוריה, אנטיוכוס אפיפאנוס, כליה על היהדות, הובאו לפניו אשה אלמנה ושבעת בניה, שנתפשו בשמרם את השבת. ויצו המלך העריץ על הנאשמים לסגוד להפסל שהקים, למען יסלח להם עונם; וכשלא שמעו לפקודתו המית את הבנים זה אחר זה ביסורים נוראים. ובראות העריץ את אומץ-רוח המומתים, השליך טבעתו בערמה לפני האח הקטן, שנשאר עוד בחיים, למען ירימהו מעל הארץ ויראה כמשתחוה להצלם; אולם גם חפצו זה לא נתמלא.

יִשְׁמַע וַיִּמְלֹט תִּיּוֹ עִם תִּיּוֹךְ,
 כִּי יֵשׁ לְפָקֶדְתִּי אֵין שׁוֹמְעֵת -
 יָרִים מִן הַרְצָפָה זֹאת הַטְּבַעֵת.
 וַתִּקַּח הָאִם אֶת עוֹלָה הָאֶחָד
 וַלְדָבָר אֶתוֹ הֶעֱלֶתְהוּ הַגָּנָה...
 וּפְתָאֵם נִשְׁמַע קוֹל בְּכִים, קוֹל פֶּחַד:
 -אֲדֹנָי הָאֱלֹהִים!" הָאִם שְׂאָנָה
 וַיִּמְרָאֵשׁ הַמְּגִדָּל אֶרְצָה נִקְפָצוּ
 וַיִּתְפַּוְּרוּ רָגַע וַיִּתְפּוּצְצוּ.

עוֹד שְׂאֵר הַקָּטָן, בְּמַעַט עוֹד יֵלֵךְ,
 יֵלֵךְ נֶבֶר וְתָם, טוֹב וַיִּפֶּה תֹאֵר!
 הֵן אַף דְּרַךְ דְּרַךְ עַל סֶף הַחֶלֶד
 זִיקְדִּמְהוּ מוֹת תְּחַלְאִים בְּנִעַר?
 אֲמַנְם תָּם וַנְעוּרִים לְמָאֵד וַיִּגְבְּרוּ,
 כִּי גַם רַחֲמֵי הַזֶּד אֶלְיוֹ נִבְכְּרוּ:
 הַיְלִיכֵי, בַת יַעֲנָה, בְּן־בְּטָנָה וַקְחִיהוּ,
 יַחִיד הוּא נוֹתֵר מִשְׁבַּעַת בְּנֵיךָ,
 דְּבָרֵי עַל לְבוֹ, הַצְּבָה הַמִּיָּהוּ,

הפואימה, אסנת בת פוטיפרע" מספרת את קורות יומי במצרים. הישמעאלים הביאו את הנער הגחמד מארץ כנען והציגוהו למכירה בשוק-העבדים, המלא "סחורה" מכל המינים.

מֵהֶם גְּמָדִים בְּבֵית יַעֲבֹדוּ,
 שָׂרִים וּמְחוֹלָלִים וּפְרָטִים עַל גְּבֹל.
 וְהַמֶּזֶן קוֹנִים שׁוֹנִים שְׂמָה נִקְהָלוּ,
 יִבְחָנֵם וַיִּבְכְּרוּם, לְמַחֲרָם יִשְׁאָלוּ.

שֵׁם בּוֹשִׁים חוֹמִים וּלְהָבִים יַעֲמֹדוּ
 מְלוֹד וּמְפוֹט, דְּמִשְׁק וּבְבֹל,
 מִשְׂבָּא, מַעֲרָב, מֵאֲשׁוֹר וּמֵהָרוּ;
 מֵהֶם גְּדֹרֵי קוֹמָה עוֹמְסִים בְּסַבֵּל,

ויבוא בין הקונים גם איש בא-בימים, עוטה שש ומכורבל רקמתים, הוא פוסיפר שר-הטבחים. וירא את יוסף, העלם הענוג שרוחו הגדיבה נשקפת מבגדי עבודתו, כהצין מקרעי עבים מנגד בימי הבציר אור שמש זרוח" — וייטב בעיניו ויקנהו. הוא הביאו אל ביתו המוקף

בְּדָמוֹת אִשָּׁה יָפָה מְרַבֵּת שָׂדִים,
הַנוֹשְׂאֵת קַרְנֵי פָּרָה עַל הַמִּצָּח
וּמַצְעֵנְעִים וְכֹד בְּשֵׁתֵי הַיָּדִים.
סָבִיב נָצְבוּ כָּל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם:
שֵׁם פֶּסֶל אֲמוֹן בְּדָמוֹת אֵיל קַרְנִים,
פִּיתָם וּבְעַל-צָפוֹן בְּדָמוֹת צָפַע,
מִצְבַּת חָנַם, סוּא, אוֹן וּפִיבְכָת,
וְהַמֹּן חֲמָנִים, וּמְחַקְקָה עֲלִימוֹ
תְּבֻנִית כָּל עוֹף, כָּל חִידָה הֶרְמִשֵּׁת.

פָּרְדִים נֶחְמָד שְׁתוּל עַל פְּלָגֵי מַיִם,
בו יַעַל כָּל עֵץ נֶחְמָד לְעֵינַיִם;
שֵׁם יָגֵן הַשָּׂקֵד, תִּפְרַח הַגִּפֶּן,
הַזֵּית וּסְתֵבֵל לְבֵנֵת הַצֶּמֶר,
הַרְמוֹן יִתְכַסֶּה בְּשֵׁנֵי תוֹלְעֵת
וְעִטְרֵת סִסְמֵנוֹ יִצְנֵף הַתְּמָר. —
וּפְסָל עֲזֹאוֹל אוֹ הַעֲשֵׂתֶרֶת,
הִיא בְּעֵלֵת הַשֶּׁפַע, אֱלִיל הַעֲתָרֶת,
חֲצוּב מִצוּר שֵׁם נָצַב עַל בֶּן שֵׁשׁ

בגן נפלא זה ראה יוסף לראשונה את הילדה הנחמדה אסנת, בת אדוניו, ברדפה בגבעול-שושנים אחרי העופר המשחית תלמי פרחיה. הוא נועד למורה לשון וספר לילדה זו, ובגדלם יחד אהב אותה בשביל יפיה ותומת נפשה. ויוסף עבד את אדוניו באמונה ובחריצות, ויהי לפקיד על כל ביתו; וגם בחכמה ובאצטננינות (ידיעה במהלך הכוכבים וסודות המזלות) עסק יוסף, ויחכם מאד בכל מסתרי מצרים ולהטי חרטומיה וידע לפתור חלומות כהלכתם. כן הצטין העלם בפי חזותו, וזוליקה נברתו, השונאה את אישה הכביר ממנה לימים — חמדה את טוב תארו. אולם יוסף לא חפץ לבגוד באדוניו ובאהובתו אסנת — ולא השיב אהבה לזוליקה; ועל כן הלכה קדורנית מנאותה המשפלה ותאותה שלא נתמלאה.

רק אִשׁ זָרָה תֹאכַל מִבְּנוֹת עֵינִיָּה,
תִּפְיֵץ אוֹר קָפְאוֹן עַל לְבַנֵּת פְּנִיָּה —
אִשׁ תִּאָּוֶה נוֹאֲשָׁה, אִשׁ תִּקְוֶה בּוֹזֶבֶת,
אִשׁ חֲשֵׁק לֹא נִמְלָא, אִשׁ אִשָּׁה אוֹהֶבֶת.

... הַזֹּאת הִיא זְלִיכָה מִיְמֵי קָדְמָה?
אִי שֵׁנֵי הַשָּׁן וּלְחֵי הָאָדָם?
שׁוֹשֵׁנֵת הַפָּנִים חוֹרָה, נִבְלָה,
גַּם עֲדַנֵּת הַבְּשָׂר צְמִקָּה, קַמְלָה;

האם והבת התהרו יחד באהבתן ליוסף (חבל שהמשורר לא תאר את מלחמת-הרגשות שהולידה התחרות זו אצל האם והבת), ובראות זוליקה כי ירה משה, נקמה ביוסף. ביום שחגגו המצרים את עלות היאור נילוס, המשקה את הארץ, יצאו פוסיפר ובני ביתו לראות בלהקת החוגגים, המריעים בחצוצרות ומכים בתופים — ורק זוליקה ויוסף נשארו בבית; ותעליל עליו זוליקה, כי חפץ לחלל כבודה. ויתן פוסיפר את יוסף בבית-הסדר, וישב שם כשנתיים ימים. ובתוך כך נלקחה אסנת לבית פרעה, ועמדה לשרת לפני המלכה. ויהי היום ופרעה חלם חלום שאיש לא ידע לפתרו, ותזכור אסנת כי יוסף הטיב לפתור לה את חלום-אהבתה בשבתו עמה בבית אביה — ותגד למלכה, וישלחו להעלות את יוסף מכלאו. הוא מצא את הפתרון הנכון לחלום פרעה, וקבל בשכרו:

שְׁלֵמוֹן וַיִּקַּר תַּחַת עֲבֹדוֹת וּבִשְׁת׃
 בְּמִקְוֵם בְּגֵד עֲדִים לְשֵׁשׁ רִקְמָתַיִם,
 טַבַּעַת וַיִּרְבִּיד וְהָב תַּחַת הַנְּחֹשֶׁת
 בְּמִקְוֵם בֵּית הַבּוֹר כָּל אֶרֶץ מִצְרַיִם
 אולם נמולו היותר יקר היתה אסנת אהובתו — שנתנה לו לאשה על פי פרעה.

דוד וברזלי. הפואימה היפה „דוד וברזלי“, שהיא אחת היצירות הראשונות של המזורר, מקבילה את חיי הכפר השוקטים והתמימים לחיי הכרך המגוהצים והמשחתים. סופרינו השתדלו בשנות החמשים לחבב את עבודת-האדמה על אחינו, כי הממשלה עסקה אז ביסוד קולוניות ליהודים (הקולוניות היהודיות בפלכי חירסון, פודוליה ווילנה נוסדו בעת ההיא); וגם יל"ג נמשך אחרי הזרם. הוא מתאר לנו את בעל-האחויות העשיר בגלעד, ברזלי, כאיש שמאס שאון הקריה וכל חמודותיה, ויבחר להתבודד כל ימי חייו הארוכים בסוכת-שדה ולרעות את צאנו. ברזלי יודע,

כִּי פּוֹרְטֵי הַנְּבָלִים בְּלֹא טַיִם יִבְכְּוּ
 וּבְבִתֵּי מְדוֹת יִשְׁבּוּן גַּם רַב שִׁבְרִי;
 עַל עֲפָרוֹת זָהָב נַחֲלֵי רִמְעָה נִטְוִי,
 גַּם יַעֲקֹב כָּל תַּאֲוָה זָרָא וְזָקָר. —
 וַיִּרְא מִשְׁכָּן לֹא פֹה בְּדָמֵי הַיָּעַר,
 הַרְחֵק וּמְנוּר מִתְּשׂאוֹת הַחֶלֶד;
 שֵׁם יֵשׁוּב הַיִּשְׁרִישׁ לַחַיּוֹת בְּנֵעַר

וְכֵן הַשְּׂמוּנִים יִתְעַנֵּג בְּגֵלֶד.
 שֵׁם אֵין לֹא כָּל הוֹד (1), אֵךְ אֵין לֹא כָּל נֶחַם
 עָרְשׁוֹ רַעֲנָנָה וּכְסִיתוֹ שָׁמַיִם;
 כּוֹכְבֵי אֹזֶר גְּרוֹתָיו בְּמַגֹּרֶת אֶלֶף
 וַיִּרְאֵי הַפְּנִים לֹא אוֹבֵל (2) הַמָּוֶם.
 רִנְנַת צְפָרִי לַיַּל לֹא קוֹל הַנְּבָל,
 מִשֶּׁק הַסְּבָכִים עוֹגֵב וּמְצַלְתִּים.

עד כמה בלתי מוצק הוא אושר בני הכרך והמשרה והתפארת הכל הן — נוכח ברזלי על פי הנסיון בעת שבא אליו מחנימה המלך דוד, הבורח מפני אבשלום בנו. הוא כלכל את המלך וחילו בלהם, וכשנכנעו לבסוף הקושרים חפץ דוד להשיב לברזלי את גמולו, ויקראהו ללכת אתו ירושלימה:

שֵׁם אוֹתָךְ אֶכְלָל, אֶגְמֹל חֶסְדְּךָ
 כָּל כְּבוֹד וְעֵנֶג יַחַד נַחֲלֶקָה;
 עֲמִי עֲמֶה, עֲבָדֵי עֲבָדֶיךָ,
 חֲקִים צַדִּיקִים לֹא יַחַד נַחֲקָה.
 תַּחַת שַׂרְךָ זֶה תַּחֲזוּ גִּזְתִּי חֶמֶד.

וַיִּרְבִּיר הַמְּלוּכָה תַּחַת רֶפֶת עֲדָר;
 צָבָא רַב וְנַחֲלִיפוֹת תַּחַת הַצָּמֶד,
 בְּמִקְוֵם מִקַּל רַעֲהָ שְׂרָבִיט וְהָדָר. —
 „קִימָה וּלְכָה אֵתִי!“ קָרָא הַמְּלָךְ
 וַיַּחֲבֹק לְשֵׁב וּבְעֵין הוֹמָעַת.

אולם ברזלי מאן לקבל את חסדי המלך, כי טובים בעיניו שדותיו, עדריו וסוכתו מכל סגולות מלכים. והוא השמיע למלך את האמת שקנה בנסיון רב:

הֲלֹא טוֹב מִסְבִּנּוֹת וּמְנִיחָה רַגַע
 מֵאוֹצְרוֹת עִם צָרוֹת מִכָּל עֵבֶר.

ודברי הזקן עוררו מחשבות-עצב בלב המלך הנדהם, שנתפכח רגע משכרון שלטונו וירא את הדברים כמו שהם.

(1) הוד כלאכותי של פנוק הכרך. (2) נחל.

וּשְׁנֵימֵנו עוֹד נִצְבּוּ בְּדַמֵי הַלַּיִל
 בְּנִצְיָבֵי שֵׁשׁ יַד אֶמֶן הַעֲמִידָה.
 וְיִפְגַּע לֵב דָּוִד, לֹא עָצַר חֵיל,
 וּדְמָעוֹת בְּנַחַל עֵינָיו הוֹרִידָה.

ובתוך כך עברו שלוחי ישראל את הירדן להשיב את המלך ירושלימה.
 זָבִין כֹּה נִכְה הַדְמָמָה הַפְרִיעִי
 תּוֹפְסֵי הַמְשׁוֹט בַּמַּיִם יַחְתּוּרוּ;
 גַּם קוֹל עַל הַמַּיִם עִם רַב הַשְּׁמִיעִי,
 גַּם דָּוִד גַּם רָעוּ מִשְׁנַת נַעֲרוּ.
 הַעֲבָרָה נִגְשָׁה אֶל זֶה הָעֶבֶר
 וּמְלֵאָתֵי רַב אָדָם וּכְלִילַת הַדָּר.
 וַיִּלְךְ דָּוִד לְמַלּוּךְ עַל עַם עֲבָר,
 וַיִּלְךְ בְּרוּלֵי לְרַעוֹת הָעֶבֶר.

י"ג מצא בטילו פרנסתו ברוחה, אלא שנצטער תמיד על היותו רחוק מהעולם הנאור.
 הוא כותב לאחד מירידייו:

שבתי בטילו טוב. לחמי נחן. מימי נאמנים; יושב אנכי בזה בסנוחה שאננה ובשלות השקט. אפס צר לי מאד כי המקום רחוק מסקור החיים המפכים כעת בטקוסות הגדולים. רחוק מסמלולי-הברזל ומסקום תורה; והמקום צר ואנשי-דעת בו אין. על כן תפוג תורה מלבי יום יום, ואני הולך אחורנית... וילדי גם הכה גדלים, באים בימים, ואין שם היכולת לנרלם ולאמנם כראוי" (1).

שמחתו של המשורר גדלה אפוא מאד כאשר נקרא בשנת תרל"ב לפטרבורג להיות שם לסופר הקהלה היהודית ולמנהל הענינים של חברת, מפיעי השכלה בין היהודים. תקופה חדשה התלה או בחיי יל"ג וגם ביצירתו. בשנת תרל"ד הרפים יל"ג את הספור השני של קבוצת ספורי-ההלצה הנקראה בשם, עולם כמנהגו. הספור הראשון מקבוצה זו, בשם, שני ימים זלילה אחד" נדפס כמ"ו שנה לפני זה, והוא מתאר את בערות יהודי פונדילובה, עיר טפוסית קטנה שהמספר שהה בה בדרך נסיעתו איזו ימים, ואת תעלולי, המניד מפיקביץ" אחרית שמחה גדול מן הראשון פי ארבע בכמותו, אם כי אינו עולה עליו. בערכו הספרותי, שאינו גדול בכלל. הספור השני מתאר את חיי החסידים וממשלת ה"רביים" בערים גבחות בקרימבילישוק ווארקישוק.

איש איש כי יחטא לאלהים - ואדם אין צדיק בזרקישוק אשר לא יהטא - ונשא כופר פדיון נששו למלאך סניו, הוא הרבי, ונסלח לו. דבר כי יהיה בארץ, רעב כי יחיה, בצורת ומטר פוחף וכל סכת מדינה כי תהיה, כל מחלה וכל תקלה וכל קטטה וכל גורה רעה - יפנו אליו וינשעו מכל אפסי הארץ, וצו על המלאך המשהות ויאמר הרף. כל איש מצוק וכל סר-נפש, כל איש אשר לו נושה וכל איש חסר פרנסה ונחשך בנים; כל אשה יודעת צרת נפשה. אשה עזובה ועצובת רוח, אשת נעורים כי תטאס, אשה עקרה אין לה נלך; דבר כי יננב. אדם קורא לחברו רשע, איש כי ירד עמו לחייו (2) - בכל כאשר לכל ישימו פניהם לקדוש ישראל זה, והוא מסרום שבתו ישלח דברו וירפאם ולא יוסיפו לדאבה עוד".

ווארקישוק עומדת על הנבול בין ארצות ממשלתם של שני, צדיקים, ר' וילפלי מקריזישוק ור' לייבלי מקרימבילישוק; ויתתרו יחדו שני ה"רביים", כי כל אחד מהם השתדל למשוך אליו את העירה והכנסותיה. וכשנלאו, היהודים המזכים להלחם יחד, שלת

(1) אגרת ע"ה. (2) עושק פרנסתו.

ר' ווילפילי להגיד לר' לייבלי לאמר: "קח נא את בתי לבנך לאשה, ואתנה לבתי שלוחים את זארקישוק, ומשבתי את ידי ממנה". ויישב הדבר בעיני ר' לייבלי, ויאמר לחוג את חנוכת זארקישוק, הנכנסת לרשותו, בכבוד והדר; וישמעו החסידים ויבואו אל התגינה מקצות הארץ.

איש איש עזב ככפיר את ביתו, עינו לא חסה על כליו, לא הפני אבות אל בנים; לא נבל לבם ולא נס כהם ללכת בדרך רחוקה ולעבור רגלי דרך הרבה מאות כפרות-ארץ פעם אחת. החנוני נזב את חנותו, וסוכר-המשקים-את בית-משקו; החיט הניח את סחצו מידו, והסנדלר-את סדנו מבין ברכיו; איש צרור-כספו בירו, אשר טפח ואשר אסף על יד על יד בזעת אפים ימים וירחים. וינצלו את ביתם ויעזבו את נשיהם ואת משפח בָּרוּם ובחוסר, למען לא יבדלו מתוך הקהל ולא ינרע נחלתם בברכת הצדיק אשר יתן להם. המונים, המונים נהרו סבל צד ומכל פנה אל זארקישוק; במסכת כבודות, רתומות לפוסים אבירים, מלאות כל טוב וכל יקר; במעלות העגלונים, נמשכות מצמד סוסות רעות המראה ודקות הבשר, טעונות אדם רב משא לעיפה; ובם עולי רגל עניים מרודים, אשר כל חילם בצרום, והונם-בילקישם אשר על שכמם...

וזארקישוק עיר שְׂפֵלָה יהודים, ובתיה בנויים כשאר ערי השדה אשר בני ישראל יושבים שם. בתי-עץ בעלי קומה אחת עומדים צפופים איש אל עבר פניו, בית יוצא ובית נכנס, אלה יעמדו ופניהם אל הרחוב ואלה פונים צדם החוצה; פה ישתרע גדר-קרשים המאחו פני עתי הצרית, ופה מקום סוגח וקוח בין הרבקים; אלה ספונים גבים (1). אלה מסוככים בנפרים, ואלה מסוככים תבן וחציר גנות.

ותמלא העירה הקטנה תשואות אורחים, המתכים בכליון עינים לבוא, הצדיק.
קול דהרות סוסים ורעש מרכבות נשמע מרחוק.

- הנה זה בא! הנה זה בא! נשמע פתאום קול החפיד העומד על המצפה.

בנשוא נהרות דכים בהיות בהם רוח סערות ותחבוש שְׂפֵלָתָם, כן התנשאו גלי אדם אלה לקול הקריאה הזאת... מן הבתים ומן ההצרות אשר התחבאו שם יצאו החסידים כדי ארבת לרוב ויפישטו על הדרך. וכרנע נראה ענן-אבק הולך וקרב, ושני אנשים רוכבים בסוסים אבירים דוהרים בכל עוז-לא ברוכבים הרבי! ואחרי הרוכבים ענלות-צב רתימות שנים שנים סוסים אסוצים-לא בעלות הרבי! ואחרי הענלות פְּרָפְקָה יקרה משוכה משני סוסים לבנים-לא בכרכרה הרבי! ואחרי הכרכרה מרכבה מרקדה רתומה לארבעה סוסים ברודים, הבושים מתג ורמן של כסף מעשה חרש להלל סאד; ונהדר בכבוד על המרכבה יושב על יריעה מרוקמת אדר היקר ר' לייבלי מקרימבילישוק בכבודו ובעצמו, לביש לבנים ועטוף לבנים כמלאך-השרת. ושני חסידים בחורים לבושי-מכלול עומדים על מסעף המרכבה לאחוריו, ושנים אחרים יושבים על המושב לפניו, מנהלים בסוסים ומשמיעים קול שוט. וגדוד פרישים, עשרה חסידים במספר, מלובשים בגדים כקוזאקים, רוכבים על סוסים קטנים מיוזנים, עוטרם את מרכבת-הכבוד משלשת עבריה; והמון צבים וכרכרות דוהרים ומכרכרים בכל עוז, ואחוריו כל אדם ימשוך. ולפניו אין מספר, המון רב למאד... ובגשת מרכבת-הכבוד, אשר הצדיק בעצמו יושב בה, אל רחוב העיר, יצאו סתוך הקהל חסידים בעלי-אנרופין ולבושי-להבית ויאחו במתג הסוסים ויפתחום, ויביאו את צוארם במסירות וימשכו את מרכבת-הכבוד על שכמם. והמון רב דוחה. וקול ההמון כקיל מים רבים קורא: ברוך הבא בשם ה'! ותבקע הארץ לקולם.

והצדיק אסף את כסף ה"פרדיון" הרב מהמוני החסידים, ויצו עליהם להמבל במים ול"סבב כפרות" למען ינקו מעונותיהם.

וכמעט נמיו צללי ערב והנה האירו פני זארקישוק מהמון נרות ומנורות, אשר העלו איש בחלוני ביתו. חסידים ואנשי-מעשה התעמקו כבר ימים אחדים לעשות את המְנִהָרָה (מְנִהָרָה) לכבד את רבם באורים; עתה הרליקן הנרות. העלו אבוקות והשיאו משואות וקָאָר העיר. ביחוד היתה האורה יפה לפני בית משכן הצדיק. בין ענפי העצים תלו פנסין של נר בעלי ננין הרבה. ועל כלונסאות של עץ היו ספודרות עשירות של זכוכית בתמונת שני משולשים מהופכים ומשולבים זה בזה, או חיתם דוד המלך (מנ-הדוד). ובכל בתי העיר כקטן כגדול נראו נרות דולקים שנים שנים ככל שמיטות החלונות; ותהי כל העיר כספודרת-אש גדולה-ויאר כל הלילה.

וכתום שבעת ימי החנינה שב הצדיק והמון חסידיו לקרימבילישוק, כדי לחגוג שם ברוב פאר ותכונה רבה את חתונת בנו עם בת ר' ווילפילי. בשמחת הרבי השתתפו כל יהודי העיר זולתי איזו נאורים. ביניהם נחשבה גם ה"שושנה בין החוחים", היא שרה היפה והמשכלת, היושבת בעליית קיר קטנה בצפור בודד על גג. שני חלונות העליה נשקפים

„אל תוך גן נחמד למראה מלא ברכת ה'. מתוך ערוגות שושנים ותלמי בשם ירימו ראשם עצי-תפוחים מתוקים לחך ונעימים לָאֵף. ובהעיר שהר. ובין ענפי העצים יקיצו הסזורים בעלי-הבגה, או יפתחו גם חלוני העליה; ערוגות הבשם ועצי התפוח יעלו את קטרתם לריח ניחוח. וקול ישורר בחלון. וידיים מסהרות ירוצו ויתרוצצו בין סיתרי הנבל ויעלו את הקולות ואת השברים לקחת אזנים ולצודד נששות. ויש אשר בין קולות הנבל ישמע גם קול אשה נסתרת מזמרת מערנים. והצפרים תענינה לעיפתה ובמקהלות תברכנה את ה'. ובצאת השמש על הארץ-תלך שרה הלוח וטפוף בין ערוגות הבשם ללקוט שושנים רעננות ורטיבות לשלחנה... שמלה ארוכה, בלתי יקרה אבל טהורה ונקיה כצל ילדות, מכסה בערפלי-טהר את כל בשרה. מכפות הרגל עד חלקת צוארה; ומתחת לשולי שלמתה הארוכה והרחבה תשקפנה בלכתה פעמיה היפות. מפגרות בנעלי-משי צרים ומרקבים“.

שרה גדלה בבית הוריה הנאורים באודיסה, וכמותם באה לגור עם אחיה הבכור מרדכי לקרימבילישוק, ומרדכי נמשך אחרי החסידים, וישיא את אחותו לחסיד מוכה-שחפת, שמת כעבור שנה לנשואיהם. וגם שרה חלתה מחלה עזה, כי כשל כחה בכלכלה את אישה במחלתו; אולם הרופא הצעיר אלבירט השיבה לאיתנה בתרופותיו ובדברי-הנחומים שדבר תמיד על לבה.

ואלבירט איש עול ימים בן עשרים ושש שנה, גדל קומה וטוב-תואר. חכמתו תאיר פניו וטוב לבו מציץ מחרכי עיניו, סאת זקנו גרועה ורק לחיוו ושפמו מכוסות בשער שחור ומוהיר כעין עץ הבנים (1). והבית אשר הוא גר בו נקי וטהור, וסדרים בו בכל פנית שאתה סינה... בבקר היה מקבל בביתו את החולים הכאים לדרוש עצתו, אשר רובם מבני עניים-ומעודו לא ספר ולא מנה כמה אנורות-נחשת הניחו העניים והאביונים על שלחנו... ועל השלחן לפניו יָרְאוּ פגרים מוכחרים וכתבי-עתים מיוחדים לדברי בני ישראל; וזמן פגיו-מצא לו להנות ולקראו בהם, כי לא שחק בקוביא ולא בא בית-מרזח“.

ותתאהב שרה בהרופא הצעיר והנחמד, אולם מרדכי לא הסכים לתתה לו לאשה זעצר תחת ידו את הנדוניה שלה, כעשרת אלפים רובל, כי בקש להשיא את אחותו להירשקה בן הרבי. אבל מקרה אחד הפך פתאם את לב מרדכי, החסיד האדוק, לכפור בתורת ה"רבי" ואמונתו. בן נולד לו, ויבוא הצדיק, הנועד להיות לסנדק, והמוהל שלו, ר' שרינצל, אל הכרית; והמוהל, שהרבה לשנות ולהשתכר בחנינותיו של ה"רבי", קלקל את מלאכתו-והילד הנמול מת. ויתאבל מרדכי על בנו ויחלה מרוב צער, וגם נדף בפומבי את ה"צדיק" וכל בני-חבורתו השכורים. כן באה על ה"רבי" רעה גם ממקום אחר, כי הפריעו חסידיו, עליו-החנינה, את מנותת התושבים, ויד הממשלה היתה בהם.

ויהי בחצי הלילה, כל יושבי קרימבולישוק עלו על ערשותם, והשומרים הסובבים בעיר קראו בחיל ויודיעו את שעת חצות-הלילה. אחר יושבו איש איש אצל כל פנה וינהקו ויפהקו ויהנו שנת לעיניהם. ברחובות ובשוקים דממה שלטת. אין קול ואין עונה ואין קשב. פתאם לפתע נשבתה הרממה ומרחוק נשמע קול ענות גבורה. קול בכח בקול המון הונג. ולהקת חסידים שכורים מלאים יין הטוב ירונו מטיב לב והולכים מבית הצדיק... ורפאל הסנדלר מהלל בשפתיו ומסיע להמזמרים על פי מדות המנגינה; ודוד לולבי והנקרא כך בשביל שהוא דק ונבוה; נושא על שכמו קלחת-נחשת גדולה הפוכה על פניה; וקליטא וברקוס. הצעירים שבחבורה, בעלי-אגרופין וכידיהם מוטות-עין. מתופפים בקלחת ומשמיעים קול פחדים, והמון רב אחריהם הולכים הלוך ורנן איש אל עבר פניו, ויהי כל הרחוב לחרדת-אלהים... ובעברם לפני בית שר-הגרוד, יצא אליהם איש-צבא אחר מן המשרתים את פני השר ויקרא בקול גדול רופית: הסו, עברים. ואל תריעו, כי נכרתי חוליה שוכבת על מטתה; לבו לדרככם דומם ואל תתרועעו!

- מי הוא זה ואיזה הוא אשר מלאו לבו לדבר כן? - שאל ר' תרשיאל.
- כפי שאני רואה, אמר זנוויל הער, יין הוא. אחד מאנשי-הצבא.
- אלמלי יין הוא. למד ר' בונם הפסח כדבר הלמד מענינו, כי אז היה לו כידון על שכמו. והרב מצומדת על ירכו; השתא דלאו הכי שמע מינה לאו יין הוא.
- מתחפש הוא! הבטיח רפאל הסנדלר - משרת בית המוכנת הארורה הוא ויוכבד. החוכרת מכם היין ושנאה להחסידים.

ויכו השבורים את החיל הכה ופצעו עד שחש שר-הגרוד לעזרת המוכה ושמה את בלבו בעדת ההוללים, שנפזרו לכל רוח. וכשנודע הדבר לפקיד-העיר תפש את הנאשמים וצוה ללקותם מכת-מרדות, גם בקהל החסידים בכלל שם הפקיד את עינו לרעה ומצא בהם גנבים ו"געלמים"⁽¹⁾, שמסרם לדין ולעבודת-הצבא; ו"הרבי" ר' לייבלי בעצמו, העומד בראש חבורת החשוכים וההוללים, גורש מן העיר ולהנאורים המעטים היתה או הרוחה, כי צמרו משלטון הקנאים.

אלבירט הרופא קנה מאת הצדיק את בית-זבולו וישנהו לטוב, ובנשאו את שרה, אהובת-נפשו, קבע את דירתו במקום קדוש זה... ובעת החתונה נוסדו רוזנים יחדו אל הבית הזה, ויצאו במחולות בחורים ובתולות בעצם המקום ההוא אשר היה הצדיק מטיל ליה חנא בהדי דשכנתא. ובמושב לצים ישבו וישחקו בשחוק הלוחותיים והקלפים. על השלחן אשר אכלו עליו השירים. מעתה תהיה עלית-הנשמה בבית הזה לא על ידי כונות וצרופי-שמות. כי אם על ידי קול נבל-עשור אשר תפרוט בו בעלת-הבית בידים חרוצות, ולפעמים ישמע במקום קדוש זה גם קול אשה מזמרת בפה.

השקפת ילני על ה"חסידות", המתגלה בספור זה, היא שטחית ביותר. הוא רואה רק את השכרות, ההוללות והמפשות של החסידים, ואינו מרגיש כלל בעליצותם הדתית, בהקסם המסתרי של תורתם ובהיופי המיוחד שבאנהותיהם ונגינותיהם. בתור אחד מחלוצי ההשכלה בדורו נלחם ילני בכל כח כשרונו בבערות ומחויקה; ועל כן שלח גם ללב החסידים, אויבי ההשכלה, את חצי מהתלוצות, שנהשבו לשנונות מאד בזמנו, והנראות כתפלות קצת בעינינו.

(1) בלתי רשומים בספרי-המשפחה שבבתי הפקירות.

משלי-התוכחה והפואימות הסאטיריות מחיי ההוה.

השחר". בשנת 1869 החל סמולנסקין להוציא לאור בווינה את הירחון "השחר" שנועד להפיץ אור ההשכלה בין היהודים, ובין עוזריו הראשיים נמנה גם יל"ג, שמלל לו בירחון זה דרך חדשה. שירו, בעלות השחר", שנדפס שם, מדיע לנו את התמורה שנעשתה ברוחו: מיום שהתבונן לבערות העם וסבלותיו חדל לבקש לו נושאים מחיי העבר ולשיר, תענוגים, אהבה וירידות, ונכוו הוא לכתוב מעתה רק שירי בקרת, תוכחה ועקיצה בלי חמלה על חיי ההוה.

מְנִי אֲזוּ לֹא אֲשִׁיר שְׂמִיחָה וְנִחַת,
 לֹא אֶקְוֶה לְאֹר, לֹא אֶחֱזֵק לְחֹפֶשׁ;
 אֲשִׁיר יוֹם מָר, אֲשִׁיר עֲבָדוֹת נִצְחִית,
 אֶחְלֹם דְּרָאוֹן עוֹלָם, עֲבָטִיט
 וְרָפְשׁ. --

רַק חֲמָם אֶזְעַק, רַק אֶכֶּל אֶעֱרָה.
 אִם בְּאֵלֶּה חֲפִצָּת - הִנְנִי, הִנְנִי!
 חֲפִצָּךְ חֲפִצִּי וּבְרָצוֹן אֲשַׁלְּמֶנּוּ;
 עַל הָרִי יִשְׂרָאֵל בְּכַנְפֶיךָ שָׂאֲנִי,
 וּבְשׁוֹפָר גְּדוּל, כָּל שָׂטָן לֹא יִסְתַּמְנֶנּוּ;
 מִחֲמַלְתִּי עַל עַמִּי וּמִרְחַמִּי אוֹתָם,
 אֲגִיד לְרַעֲיוֹ פִּשְׁעֵם וּלְמוֹרָיו חַטָּאתָם.
 הִנֵּח לִי! לֹא מְשׁוֹרֵר, כִּי מְקוֹנֵן הִנְנִי;
 לֹא אוֹסִיף עוֹד וַיִּמַּר, לֹא עוֹד אֲשִׁירָה.

יל"ג ראה את קשי-ערפו של רוב העם, הממאן להנות מאור ההשכלה ולשלוח את בניו לבתי-הספר של הממשלה, שנפתחו לפניהם בשנות הששים; והוא תולה את האשמה במנהיגיו ובמוריו הדתיים של העם. ועל כן קדש עליהם מלחמה בשורה של יצירות לקוחות מחיי ההוה, שכל כשרונו הסאטירי של המשורר מתגלה בהן. או בלטה התקופה השנייה. בעבודתו של יל"ג תקופת-המליצה, והחלה בה התקופה השנייה והיותר חשובה, תקופת המעשה והפולמוס, שבה אינו מדקדק עוד במשקל השירים ובצחות לשונם: כי השפה העשירה של התלמוד היתה לו למעין נובע של חזורים. עת מלחמה היא, וכל כלי-נשק רצויים.

תרועת-המלחמה הראשונה השמיעו ה"משלים הקטנים לילדים גדולים", שהרפ"ס יל"ג ב"השחר" בשנת 1871. המשלים המקוריים והיפים הללו מלאים תוכחה להרביים המחמירים בהלכות ועקיצה למנהיגיו החורשים רק טובת עצמם ואינם חסים על העם. הנה, לדוגמה, המשל, ברברים אבוסים:

שְׁבוּעִים שֶׁבָּעָה לְפָנֵי הַפּוֹרִים
 קִנְיָה לָהּ רַבָּקָה צְמֵד בְּרַבְרִים,
 וַתַּעֲמִידֵם אִתָּהּ
 תַּחַת הַמָּטָה
 וְלַחַג הַפֶּסַח אוֹתָם הִלְעִיטָה,
 לָחֶם הָקָה הַמְעִיטָה
 וְלַבְּרִיָּה הוֹשִׁיטָה
 רִיפוֹתֶי(1) וְלַבִּיבוֹת מִחֶלֶב כְּלִיזוֹת חֲטָה(2).

הָאֵח, מִה־שָׂמַח לְבָהּ וּקְרָבִיָּה רִנֵּי
 עַת מִיָּמִים יְמִימָה
 רָאִתָּם, מִשְׁשָׂתָם,
 וַתִּמְצָא כִּי הַבְּרַבְרִים עָשְׂתוּ, שְׂמֵנּוּ,
 וּבְשָׂרָם רָטְפָשׁ(3), וַתִּרְבַּ מְרָאָתָם,
 וַיַּעֲטוּ עָלַי כֶּסֶל פִּימָה(4).
 וּבְקֶרֶב הַתְּקִיָּה שִׁחָקָה אֶל עֵינַיָּה
 וַתַּעֲבֵר כָּל מִוִּבָּה עַל פְּנֵיָּה.

(1) גרש חוזקא. (2) מהעיסים הכתוק שבקרוב החטים, השמן כחלב הכליות שבבחה. (3) היה רשן ושכן. (4) על הקרבים נעשתה כמו שפה בולטת מחלב.

בעבור זמן מה החל יל"ג לפרסם ב"השחר" את הפואמות הסאטיריות שלו, המננות גם הן את הרבנים ומנהיגי הקהלות היהודיות ואת המנהגים הנושנים של המסורה בכלל. "אשקא דריספק". הפואמה "אשקא דריספק"¹) מספרת אך ורבה משפחה יהודית בשביל קפדנות של רב מחמיר. והמעשה קרה שוב בחג-הפסח, מועד שנוהרים ביותר בכשרותו. הנה ליל ה"סדר":

גרות המערכה יאירו במגורות,
ילדיו לשלחן מסביב כשתיילי זית,
אשתו טובת לב עוסקת בירכתי
הבית,
והיא לבוש פדים, עומה לבנים,
ובלב שמח ובצהלת פנים
יספר לילדיו נסי יציאת מצרים,
אף יבטיחם כי חיש אליהו יופיע
לישתות אתם יין מן הנביע.

על משת הסבתו בלב טוב עליה
גם אליפלט בעל העגלה.
כמה יגיעות יגע, איך ענה כחו
מרים הביא ממרחק כל צרכי פסחו!
יומם וליל עבר עבודת פרוך
גם נפשו גם סיסיו ענה בפרך.
אף, ברוך השם, הכל נעשה יפה:
יינו יתאדם מצתיו מעשה אפה,
כל זוויות הבית נקיות וטהרות.

ופתאם והנה מתלאה! מחדר-הבשול נשמע קול צעקת אימה: בעלת-הבית, שרה מצאה במרק גרניר שעורים, ולב כל בני הבית מת מפחד פן "יחמין" המאכל.

— אל תאמרי "אכל" — גער בה בזעם-
הגישי המרק ומלאי הקערה,
פן אנדיעך את ידי חסרת טעם.
מפני העופת יד אישה שרה יראה
אף חסה על עולליה אשר אהבה,
ובידיים רועדות ובלב יחילי) בקרב
הגישה למו ארוחת הערב
ובמרק החמץ הקערה מלאה.
אליפלט וילדיו אכלו וישבעו,
והיא ישבה מנגד, צמה, רעבה,
ובמרק הפגול ידיה לא נגעו.

כרגעים אחרים היתה הרממה,
חיש התעוררה שרה ומעלה שמה.
— אן תלכי? — אל בית המורה-הדוראה!
— אל תלכי! — קרא הוא מעצר רעה-
האף אמנם לבה צפון משכר?
הנה כל היום בחמור פרוך עמלתי
ומאום לא טעמתי, לחם לא אכלתי,
גם הילדים ירעבו ויבקשו אכל,
עתה יחמין הרב את אכלנו,
ומה-נאכל גם נחנו גם טפנו?
"אכל?... " הואילה לענות אותו שרה.

אולם הוה על הוה באו על בית אליפלט: ביום המחרת נמצא בקורה עוד גרניר אחד. ושרה האמללה לא יכלה נשוא עוד, כבד שתי שעורים, ותמהר אל הרב לשאל את ה"שאלה" בטרם ישוב אישה מבית-התפלה, כדי שלא יעכבנה שוב כמו אתמול. הוא עמדה על סף הפתח, בלב דופק בחוקה ובנפש דואבת, וחכתה למוצא פי הרב.

(1) בשביל דופן המרכבה — ראו להאגדה המסורת, כי בשביל דבר קפן כדופן המרכבה תרב הכרד ביתר (ניסין נו, א). (2) סתחלחל, תרד.

אז נשמע קול דובר—קול המורה הוראה: אָסוּר בְּאֲכִילָהּ, אָסוּר בְּהִנָּאָה,
 הַמֶּזֶץ! — חֲמֵץ הָאֶכֶל, חֲמֵץ הַבָּלִים. אָסוּר גַּם לְמִכּוֹר אוֹתוֹ לְעַרְלִים.

שרה עמדה וינעים אחדים כהלומת-רעם, ואחרי כן החלה לבכות, כי יראה לשוב
 הזכיתה, פן יכנה אישה על המרותה את פיו. ורחמי הרב נכמרו על האמללה, אבל לא
 צדה לתת לה, צידה וכלים חדשים מקופת העדה, כי אם שלח, שני מלאכי-השרת לשום את
 אלישט בחצר-המטרה ולקנום אותו בממון. ואליפלט שמר את עברתו לאשתו, וכצאתו
 חפשי כוס יין חיליו נבר

ויעש אליפלט לשרה באשר דבר. ושלום הבית
 מן הפסח שהוא לא חדלו שמה. הנה שמיר, שית;
 מצות (1) ומרורים ותשואות מלחמה, ובאחרונה נתן לה ספר
 זיבות ומהלומות, בריחות
 ימיבוכות ומיהומות, וישלחה מביתו לצמיותו.

ביחוד מבקרת קשה את, אכוריות הרבנים וחומרותיהם הפואימה, קוצו
 "קיצו של יוד". של יוד, שנכתבה בקיץ תרל"ח בעת שישב יל"ג על מעיינות-הישועה
 ב, בארה של מרים" (מאריינבאד). זו היא קינה גמירה על מצבה הרע של האשה העבריה,
 שחתלמד השפיל את ערכה וימרר את חייה בכמה חומרות וסינים.

אִשָּׁה עֵבְרִיָּה, מִי יִדַע חֲתִינָהּ?
 בַּחֲשֵׁךְ בָּאת יִבְחֲשֶׁךְ תִּלְכִּי;
 עֲצָבָהּ וּמְשֻׁשָׁהּ, שִׁבְרָהּ,
 מְאֻזָּיָהּ
 יוֹדְדוּ קַרְבָּהּ, יִתְמוּ תוֹכֶיהָ.
 הָאָרֶץ וּמְלֹאָהּ, כָּל טוֹב וְנַחַת
 לְבָנוֹת עִם אַחֵר לְסִגְלָהּ נִתְּנָה.
 אִךְ חַיֵּי הָעֵבְרִית עֲבָדוֹת נִצְחָת
 מִחֲנֻנָתָהּ לֹא תִצָּא אָנָּה וְאָנָּה;
 תִּהְרִי, תִּלְדִּי, תִּינִיקִי, תִּגְמֹלִי,
 תֵּאֱפִי וְתִבְשָׁלִי וּבְלֹא עֵת תִּבּוּלִי --
 הַבִּיאִי רֵאשִׁיךְ בְּצַעֲרֶיךָ, פְּנֵיךְ הַלִּיטִי,
 וּקְנֻצוֹתֶיךָ אֶל תַּחַת הַמָּעַר;
 אֶל הָעוֹמֵד עַל יַדְךָ מֵהֲדוּהָ תִּבְיִטִי,
 אִם גִּבֵּן אוֹ דָק הוּא, זָקֵן אוֹ נָעֵר?
 אַחַת הִיא לָךְ! הֵן לֹא אֶת הַבּוֹחֶרֶת--
 הוֹרִיךְ יִבְחָרוּ, הֵם בָּךְ יִמְשְׁלוּ,
 כְּחֶפְזֵן נִמְכָּר מִרְשׁוֹת לְרְשׁוֹת אֶת
 עוֹבְרָת.

ככה נמכרה גם בת-שוע היפה והחרוצה, הגבורה של הפואימה.

חֲפָר אָבִיהָ נְשׂוּא פָּנִים וְקָצִין
 בְּמִקּוֹם מוֹשְׁבּוֹ, הוּא הָעִיר אֵילֹן;
 רוֹכְבֵי הָרֶכֶשׁ (2) יַחְזִיק שָׁם, תָּא תְּרַצִּין,
 גַּם שְׁלֶחַן עָרוֹף לְנוֹסְעִים וּמְלוֹן.
 וּבֵיתוֹ הִיחִידָה בְּבֵיתוֹ הָעֵקֶרֶת,
 כִּי אִמָּה מָתָה עָלֶיהָ בְּנִעְרִיָּה,
 וּסְגָנִים הַנוֹסְעִים דָּרָךְ וְאֵת הַקָּרֶת
 כְּלָם פֶּה אַחֵר יַעֲדוּ עָלֶיהָ,
 כִּי אֵין בְּאָרֶץ אִשְׁתֵּי יַפֶּת תֹּאֵר
 כִּי הוֹדִיָּה בֵּת מִחֻזֵּק בֵּית-הַדְּיוֹאֵר.

(1) מריבות. (2) Почта

בת-שוע היא גם צנועה, משכלת ומבינה בכל מלאכה:

בית-ספר לא באה, הקדוהק לא למדה וכצורך השעצה וככל חקות ה-מדה
ובלשון עם ועם צחות דוקרת, אורגת, רוקמת, מנה, תופרת.

אולם מולה גרם לה להכשל בבעל שאינו הגון. בהיות בת שוע כט"ו שנה, מצא לת
אביה חתן כלבבו, וגם פנים לא התראו" — כי, למה זה ומדוע? ינשאו, יחיו יחדו.
וסוף האהבה לבוא. לעבדון, מחזיק בית-משקים בכפר פרעתון, היה בן יחיד, נער
כשחיה עץ" בשם הלל.

לו עיני עגל, לו פאות כנזבות, אך עלוי" הוא, בקי בשלש בבות.
לו פנים כפני גרונרת רבי צדוק¹, ובחריפותו ירוש הקרים ונדק.

וכשנעשה הלל בר-מצוה דרש, דרשה" חריפה, שפרסמה את שמו ורבים התברכו
בו. ותדבק גם נפש חפר בת, עלוי", ויאמר: "אך זה חתן לבתי היחידה, אך זה, קדיש"
לי, זה בן לי וירש". הוא שלחהו לוואלוזין להשתלם בתורה במשך שנתים ימים, ואחרי כן
הבטיח לו נדה מאתים זקוקים² ומזונות במשך שלש שנים והנג את התנונה ברוב פאר.
בת-שוע הובלה תחת חופתה

ובכלות הרב את שבע הברכות נערו המשרדים כגורי אריות,
ומכל פנה המטירו השפחות והנשים כחאו כף ומצאנה במחלות.

כל בנות אילון קנאו בהכלה המאושרה, ומי יאמן לדברי הנשים המפללות, האומרות
כי בת-שוע בוכה בלילות? "... היא נראתה לפנים כשמתה בחלקה

וביום השבת בעלותה בית הכנסת הביטו וראו בה מה-התיף בהדרה!
על שלמת משי סדין שיש לובשת, עיר³ וזהב ופנינים על חלקת צוארה;
הציניף המהור כנזר על ראשה, כמלכה קוממיות בין רעותיה צועדת,
גם הפרוש, עץ היבש, ותגנב לראותה -- כי גם לו בסתר נפש חומדת --
ובת-שוע ובעלה ישבו שלש שנים

ובעת ההיא ירד גם חפר מנכסיו ומבר את סוסיו, כי נתמעטו הנוסעים במרכבות-
הפוסטה מחמת מסלות-הברזל שנמללו בפלך. הווג אבר איפוא את מעונו האחרון, והלל
החל, לשחר לשרף" ולבקש לו מקור-פרנסה; אולם כל עמלו היה לשוא.

(1) האנדה סארת, כי החכם רבי צדוק ישב ארבעים שנה בתענית והתפלל שלא תחרב ירושלים; ולאחרונה
לא יכלה לבתו לעכל עוד שום כוון, והתפרנס מזה שסצן מיך התאנים והשליכן (נפין ט, א). (2) רובלי-כסף -
3) xmeab. (4) זרעונים צלויים. (5) סין תכשים.

ומה יעשה תלמיד חכם שאין בו דעה? לסוחר - אין לו כסף, לתזן - קול להיות גובה המס לא ידע לשון המדינה, לשוחט - רך לב הוא, למלמד - חלוש ראיה, אף על אחת מהנה שבָּעָה בטלנים.

ויצא הלל למדינות-הים לבקש שם אשור, ובת-שוע מכרה את תכשיטיה, ותפתח לה חנות ובית-מרכלת, למכור-פול ועדשים, גרש וסלת¹. כל היום היא עומדת בחנותה ומצפה לקונים, וגם את שני ילדיה היא מחנכת כראוי. הילד, בו חמש שנים, הולך בבקר בבקר אל ה"חרר" רוחץ למשעי, "פתו אתו וספריו בסדר";

ואחותו הילדה ביתה נשארה, כי ידיה הקטנות כפותין על לבה, פניה משנה קלסתר פני אחיה, עיניה באמה ובשלמתה החדשה, אמה תלבישנה ותסרק שערה, הקטנה בקול יונים קוראת בחבה: ובשחוק נחת שומרת את פיה, "תורה צוה לנו משה - מרשה..."

והלל שלח עוד לפעמים, בשנה הראשונה אחרי נסיעתו, מכתבי אהבה ומליצה לאשתו; אך אחרי כן נשתתק לגמרי, ובת-שוע היתה ל"ענונה". ושמועות שונות סבבו על אודות אישה: "זה יאמר נשא הלל אשה אחרת, וזה -- טבע במים שאין להם סוף; זה: עשה עושר וילך אי כתיים, וזה -- המיר דתו נמכר לעקר"². וירא אלהים בעניה של בת-שוע, וישלח לה גואל ומושיע. בבית-החומה אשר נוכח חנותה בא לשבת איש צעיר, כבן ל"ב שנת, ושמו פאבי (פייבוש), שנמנה למפקח על מסלת-הברזל החדשה הנבנה באילון. וכשהגיע האביב הקיצה העיר לחיים חדשים; מכל צד כנשרים יבואו אליה סוללים, חרשים, סופרים גם חופרים ובוני הגשרים -- ופאבי משגיח על עבודת כלם, כי היה האיש משכיל, מלומד ונאמן לב. כל היום עסוק פאבי בעבודתו, ובנחוה לפנות-ערב ישתעשע במוסיקה, בסויל, בשיחת-רעים, או יתבונן להעוברים ושבים לפני בית מעונו. וירא גם את "הענונה" היפה והענונה, היושבת כל היום בחנותה ומטפתת בתמלה רבה את ילדיה העוזבים -- ויכמרו רחמיו עליה. פאבי החל לבקר בחנות בת-שוע ולבוא עמה בדברים, ומתרה נקשרו יחד ביחסי ידידות ואהבה. וכשמוע פאבי כי הלל נמצא בליברפול (אנגליה) בקש את ידידו ששון היושב שם ושולח לו חשוקי-ברזל למסלתו -- להוציא גט מיד המעגן. ויאות הלל, החי בכר כרוכל עני, לגרש את אשתו בשכר חמש מאות כסף. נקל לשער משוש-לב בת-שוע ביום שבשר לה פאבי, כי כבר נמסר הנט להשלית-להולכה; ועוד יותר גדלה עליצותה כשהביע לה פאבי, האלמן מאשתו, את אהבתו, ובקש ממנה בכרעו על ברכיו שתנשא לו:

בת-שוע יקרת הערך, כל ימיה ריש ומררים תשבָּעי, הרי נא לי לאשה בצאתך לחפש! ובחיקי כראוי לך אשרך תמצאי.

ותען בת-שוע בחבה:

"המנצח בקרב ישא שבוהי -- אמתך אני, פאבי!" -- ותשקרה.

ויום לישנה נחשב להנאהבים בחודש ששה בדרך השליח המביא את הגט; ובתוך כך הגיעה השמועה, כי האניה "נחש עקלתון", שהלל הרחיק בה נדוד לאי הים אחרי גרשו את אשתו, נשברה אל הסלע על חוף אי כתיים וכל קהלה אכד ביום האסון.

(1) אחיות זו בנו ומדובקות אל לכה. (2) עבודה-זרה.

ובלב נבם הודתה לאל המושעות
על החישו בעתה לך פדות וישע .

שמעה בת-שוע ותגדר בך מעות
על אישה האמלל כי קמט פתע .

זהו המאשר הניע סוף סוף . הרב ר' ופסי ושני דיניו נאספו לסדר את הגט המובא ולמסרו לבת-שוע ; אולם לצרותיה של "הענוגה" האמללה לא בא עוד הקץ . ר' ופסי היה מפורסם לגאון מחמיר , היודע , רק חרוב והחרם , המרף ואסיר ; ובהתבוננו אל הגט ראה , כי השם "הלל" כתוב בו חסר יוד , ויפסלנו נגד דעת הדינים המכשירים אותו , ויקרא בקול גדול יהודית : "הגט פסול !"

פתאם אחזה השבץ ותלפת ,
ובקול בנשמה היוצאת מן הגויה
נפלה לארץ - מתה או מתעלפת ;
וירמוז הרב לשמש שנים
וישאה ויוציאה על בפנים .

בכבוד עופרת יוטל מכלי קרב
באשר יפגע שם הרג ואברן ומות ,
כן נגע דבור מפוצץ זה מפי הרב
בלבב האמללה שמה יושבת .
איך היתה פרנע כל תקנתה לשאיה !

ובת-שוע חלטה מחלה עזה , ויחרדו כל בני העיר לשלומה ונשים רחמניות טפחו עולליה . כי השתתף כל העם בצערה ; אולם בתוך כך נסגרה חנותה מאפס יד , ובשובה לאיתנה שכתו אנשי-החסד מהרה את "הענוגה הנצחית" וילדיה הסובלים חרפת רעב . רק פאבי זכר את בת-שוע , ויאמר לכלכלה עם ילדיה על חשבוננו , אבל היא בחלה בלחם-חסד בהשיבה לו :

בועת אפי אכל לחם כל עוד בי כח
ומירי זר מתנת חנם לא אקח לקח .
בת-שוע היתה לתגרנית פעוטה אצל בית-הנתיבות החדש ותכול מהרה
בעוני ובשפלות .

יפת תאר מנולת לזבשת סחבות ,
שערה הפך לכן ; אף כי זקנה איננה ,
קומתה-כפופה , עיניה צבות ,
וערמים ויחפים משני צדיה
יאחזו בכנף בגדה שני ילדיה .

ובחנות המרבה על שערי אילון
והנוסעים יצאו לסעוד לבם בחפזון ,
תבאנה לקראתם מבתי המלון
עבריות עניות מוכרות כל מזון ;
ובתוכן אשה אחת עינים תחוינה :

זו היא בת-שוע האומרת :

גם ההצלחה לי פעם פנים הצהילה - - אף קוצו של יוד הוא הרגני .

בשתי הפואימות האחרונות קצר יל"ג ביותר בנתוח הרגשות . אחרי שכעס אליפלט בעל-העגלה על אשתו בשביל ה"שאלה" , לא חדלו בביתו , מכות ומהלומות , מבוכות ומהומות - כאלו אין בין איש לאשתו גם רגעי חבה ונחת המוציאים כל מינא ורוגו מן הלב . כן אין יל"ג מתאר לנו איך חיו הלל ובת-שוע והשפיעו זה על זה במשך שלש השנים שישבו יחד . ויש שהגבורים המתוארים מביעים רגשות ועושים מעשים שאינם מתאימים להם . בת-שוע מחכה , למשל , "בעינים כלות" לבוא מכתב מאישה הנודד במרחקים ; וכשבושר לה פאבי שהלל שלח לה גט , גדל , משוש לבה" ולא נצטערה כלל . כן נושקת בת-שוע לפאבי במרם שנמסר לידה הגט - ודבר זה לא תעשה בת-ישראל

מנרעית
הפואימות .

צנעוה". גם הציור של האשדו היפה חסר חיים ואמנות. עינים כ"ללאות התכלת", לחיי רקמה, צואר כ"מגדל השן" — כל אלה אינם אלא מליצות וצבעים סתמיים.

בקרתו של יל"ג על הרבנים המחסירים היא שמחית ותמימה קצת. הרב מטריף את ברבוריה של רבקה, מתמיץ את ארוחתה של שרה ופוסל את גטה של בת-שוע לא על דעת עצמו אלא על פי דיני השלחן-ערוך ומפרשיו; שטחיות הבקרת על הרבנים.

וגם אם ישתתף בצערן של האמללות לא יוכל לעשות אחרת כי לכך מנוהו. תלונתו של יל"ג תחול איפוא בעיקר על התורה המסורה בעצמה, שאינה מתאימה לצרכי החיים; ואמנם הרגיש בזה המשורר, והוא קובל בכמה מקומות על סיני התלמוד וחומרותיו. הנה, למשל, הפואימה "ושמחת בחגך". היא מתארת לנו יהודי סוחר, ר' קלמן, היושב שבע שנים במוסקבה "בורד כאלמן", הרחק ממשפחתו החביבה הגרה בעיר קמנה; וכשהודיעה לו בתיה אשתו, כי מצאה חתן הגון לכתם הבכירה, ו"התנאים" יסודרו בימים האחרונים של חג-הסוכות — יצא ר' קלמן לדרכו כחודש ימים לפני זה, בעגלה הרתומה לשלשה סוסים, ובידו מטוב מוסקבה, שמלות ומנדנות. אולם, הדרכים התקלקלו מפני הנשמים, הנהרות גאו מלאו על כל גדותם, והגשרים התרועעו חרנו ממסגרותם.

ור' קלמן שם נפשו בכפו, וידפוק את סוסיו יומם ולילה כדי להגיע הביתה ל"שמיני עצרת". הוא שבע נדודים וענויים, "התגלגל במלונות בבויג ורפש", וגם, כליותיו היו אותו מוכיחות, כי לא קדמו עיניו אשמורות לסליחות, כי לא היה לו לתשלך נהר ופלג, ולכפרה — תרנגול לבן כשלג". אולם את רוחו אמצה התקוה, כי עוד מעט, יראה את בניו המזוהרים ככוכבים, יפקוד את אשתו, יתעלם באהבים, יפקוד איש במעונו כל יודעיו מלפנים, יראה תתן בתו, יראה המחותרים, ובמסכת בניו הגדולים עם הקטנים ישב לשלחן מלא ממתקים ומעדנים. ובתוך כך מוסיפים הגשמים לרדת, והסוסים העיפים משרכים דרכם בשארית כחותיהם. בליל הושענא-רבא עמד ר' קלמן, איזו שעות במלון, הרחק מעירו שש פרסאות. שם בחדר אפל, כחדר בית-הסוהר, קרא משנה תורה עם תקוני זהר, ולפניו במנורה גבוהה מנחושת מרופה, הדליקו נר כהה, נר שוה פרוטה, ושביבו הפיץ סביבו אור קפאון. ופתאם, נשא לתומו העין, ויבהל לראות כי ראשו על צלו אין (כי האריכו הצללים מפני הנר. בהלו, ובשחור התקרה התעלם ראש צלו), כי האמין, כאמונת ההמון, שזה אות כי ימות באותה השנה. למחרת בבקר טהרו השמים, ובלב ר' קלמן התחדשה התקוה להגיע לביתו בעוד מועד; אולם השעות עוברות, והסוסים עיפים וזוחלים בעצלתים. "אל סתר ההרים יורד החרסה, ולעיר מושבו תשאר עוד פרסה; אז פג לבו ועיניו ולגו דמעות: "בקשו עלי רחמים, הדים ונבעות, עצרו נא השמש, עצרוה כשתי שעות!" אך, אין רחמים בטבע", ובהתנוצץ הכוכבים הראשונים הגיע ר' קלמן לכפר אחד, הרחוק רק חצי פרסה מעירו.

וּכְבֹּר אֶמְרוּ "בְּרַבּוֹ", עֲרֵבִית יִתְפַּלְלוּ;	בְּרַחֲבֵי הַכֶּפֶר שִׁבְתוֹן וְדִמְמָה
וַיֵּדָא רַב־קְלֵמָן כִּי אֵין עֲזָרָה לְצָרָה	וּבְחַלּוֹנוֹת הַבָּתִּים אֲשֶׁר שָׁמָּה
וַיֵּצֵא לְרַבּוֹ וַיֵּאֲנַח מְרָה:	גֵּרוֹת רַבִּים דּוֹלְקִים, אֹר יִקָּר וַיִּפְּיעַ
הַפּוֹד יִדְדֵי לְמָלוֹן וּפְתַח סוּסֵינוּ,	כִּי הִתְקַדַּשׁ הַחַג, יוֹם-טוֹב הַגֵּיעַ.
כִּי לֹא גִלְדֵי הַלְּאָה — פֶּה נֶחַג חֲגֵינוּ.	וּבְצֵחֵר הַבָּתִּים "מִנִּין" אֲנָשִׁים נִקְהָלוּ

ובבית ר' קלמן שבתה שמחת החג; אשתו חלתה מיגון ודאגה לאישה כי איננו, התתן עם הכלה לא התראו פנים, ובמוצאי יום-טוב אחר הבדלה, מהרו המחותרים לשכור עגלה, וינסו משמה מנוכת חרב, ומשני השדכן השלך הטרף!

הוּי תְּחוּם שִׁבְתָּ! בְּמָה יִגוֹן וַאֲנָחָה הַבְּאֵת פְּתָאִים עַל זֹאת הַמְשֻׁפָּחָה!

חוסר השקפה היסטורית. תורת המסורה, המכבירה על מחזיקיה, נראה בעיני יל"ג כעשויה למטרה ידועה על ידי חבורת מורים ורבנים, המנחים את העם, בעמוד ענף; ודעתו של יל"ג קצרה מהבין, כי אותה התורה נתפתחה מאליה מחמת סבות שונות וכמה מאורעות היסטוריים. וכן עתידים שנויים ידועים להעשות מאליהם בפרטיה של תורה זו בכתם של תנאי החיים המשתנים, אבל לא מתוך תפיץ אגשים יחידים.

בקרת על המנהלים הרשמיים. שתי פואימות אחרות מגנות את המנהלים הרשמיים של הקהלות. הפואימה, שומרת יבם" מתארת לנו אברך נוסס, יונה בן הושע, הנוטה למות מקדחת עזה כשלוש שנים אחרי חתונתו עם מויבה אשתו. גזו של שומרת יבם". החולה כבר היה, בשחוף-עין, פניו כשולי קדרה"; אך כחות-העלומים נלחמים עוד בו עם מר המות. בעיניו, גוער ומות נפגשו, שחר ונשף, ועל מצחו החור חרת המות: לי אתה, היום אקחך גיא-צלמות". על גבי החלונות והשלחנות מפוזרים סמים, חתולים, בקבוקים, צנצנות, כי, גם הרופאים גם רוקחי המרקחת כבר לקחו חלקם, מלאו הצלחת"; ולמראשותי החולה יושבת אשתו היפה והעדינה, כבת כ"ב שנה, השומרת זה שבעה שבועות יומם ולילה על מטת אישה. ה' מנע ממנה פרי-בטן, ותחת זאת פקד את חמתה ותלד בן לוקניה; ואם ימות יונה תהיה האשה הצעירה זקוקה איפוא לחכות עד אשר יגדל הילד ויתן לה, חליצה".

עצב גבוה זה לא רחץ מצאתו, ומי יודע הנדיב ובעל נפש או בלי יהיה, ספר-עלב ובליעל? כל הון ביתך יקח בפתח החפוש, ופשוט עורך טרם ופשוט לך הנעל. פה יאברו נעוריה, מבחר ימיה.

חורי מויבה גועזו-איפוא, שיתן לה החולה, ספר-כריתות, בטרם יסגור את עיניו לצמיתות"; אך מי יערב לבו דבר אל איש גוע, אשר רוע מעמדו איננו יודע, לאמר: שלח את אשתך אהובתך, כי מת אתה, לא תקום ממסתך?". ועל כן נדחה הדבר מיום ליום, עד שאם החולה מצאה את לבבה להציעו לפניו בלשון רכה. ויבהילו את הסופר והעדים, אך הרב הרשמי, הממונה על ספרי-הפקודים, קם לשטן להאשה בדרשו בעד סדור הנט מאתים וזוים. חננו, רבנו, קח נא החצי!" התחננו לו ההורים האמללים, שמחלת בנם כבר אכלה את כל יגיעם—אך הרב באחת: "כסף עובר לסוחר מאתים זו!"

לא לשוא אכל בבית ספר הרבנים פתבג המלך עשיתי עשרה שנה— היא ידע כי מאתים יותר ממנה.

ובעוד שהורי הנוסס, ערשים הגה והגה לפיים את רבם, גם לקבוץ הכסף, לא חכה החולה ויגוע ויאסף—לצערו הגדול של הרב, שהפסיד בידים מאה זו... פלשמע הרב את אשר עשה לו המות וינחם על קשי ערפו, אך נחם ולא את... שני יוסף בן הפואימה השניה בשם "שני יוסף בן שמעון" מספרת לנו איך נספה איש שמעון. משכיל ונקי בעון אחרים על ידי היוף שעשה גזבר הקהלה. לשמעון הצדיק, החשוב מאד בעיני בני עדתו, היה בן יחיד ומצוין בכשרונותיו, בשם יוסף.

בן-שנה ברך יוסף על חלב
 השרים ;
 בן-שלוש קרא עברית ; בן-ארבע על
 בפנים
 עטוף במלית אל החדר נשאוהו ;
 בן-שש קרא רף גמרא עם רש"י ;
 בן-שבע תרץ בתוספות כל קשיא ;
 בן-שמונה - כל ידוק לא עממהו.

יוסף נתפרסם מהרה ל"עלוי", אולם לא ארכו הימים ובעיר נפלה הברה, כי "יוסף, יחד בדרא, הציץ ונפגע, היתה אתו רוח אחרת". הוא החל לשקוד על ספרי-השכלה, וכדי שלא לצער את אביו יצא לתוץ לארץ, לעסוק שם, במקום שאין מכירים אותו, בלמודי חול.

ובן גילו של יוסף היה אורי, בן יוחנן הסנדלר, נער השונה ממנו לגמרי בתכונתו. בעמל רב למד אורי לקרוא בספר, כי לא הלך לבו לא אחרי מלאכת אביו ולא אחרי תורת רבו. בכל יום הוא מאחר לבוא אל החדר בכובו לאמר: "כזה וכזה אמי צותני, אל החנות, אל האמליו שלתתני—והוא שט בתוץ ויוסוב ברחוב".

שם גרוד אנשי צבא בתף ומצלמים
 עובר בפה נושא במשטר הגלים,
 פה קפים ותכנים, שם שור האצטדין ;
 שם שרה ושדות בחבלים יפוזו -
 האמנם לא תנעם המראה הליו
 מן הפפר-הגדול, הקורנם והספרן ?

וכשגדל אורי התחבר לפוחזים ופועלי-און, ויהי לגונב-סוסים. הוא היה
 איש צעיר בשנים,
 מראהו לא נאה, בתפת הפנים,
 מסתפר קומי וזקנו עשויה ;
 מעיניו הקורצות ערמה נשקפת,
 על שפתיו העבות עזות מרחפת,
 אגרופו - אבן-יד לפגוע נטויה.

יום אחד בא אורי לחדר-הקהל ובקש את גזבר-הקהלה, ר' שמגר בן ענת, שיתן לו תעודת-מסע לנסוע בה לתוץ לארץ, כי היה מעביר סחורות בתשאי דרך הגבול מבלי שלם את המכס. ושאלהו ר' שמגר: "בחור כארום, מי אתה?"—ויען: "סחר סוסים אני, אורי בן יוחנן".—שמעתי שמעך, אמר ר' שמגר, אף גם ידעתך, כי לא בכסף תקנה, כי—במשיכה...". ויוציא אורי מכיסו, שמר כעין הקשת, שפור מיד את הענגנים מעל פני הגזבר. הוא עיין בספרי-הלידה ומצא, כי אורי הוא "נעלם", ויתן לו תעודת-מסע על שם יוסף בן שמעון, שעזב זה שלש שנים את הארץ. ויהי בהעבירו יום אחד דרך הגבול ערד סוסים ופרדים הדביקוהו השומרים ויאמרו לתפשו; אך הוא נלחם בהם וימת אחד מהם, ובהתפוזו לנוס אבד את אמתחתו, שבה נמצאה תעודת-מסעו.

ובתוך כך ישב יוסף "העלוי" בפאדואה (איטליה), ולמד שם במשך חמש שנים את תורת-הרפואה מתוך עוני ולחץ. הוא לא חדל לעסוק גם בספרי-הפוסקים והתלמוד, מפי

רבנים שמע למורים, ולא עבר על אחד ממנהגי היהודים. יוסף קוה, כי כאחד מחכמי ישראל הספרדים תהיה לו חכמת הרפואה הקרדום, בו יחפור לו אוכל, ימצא כל צרכיו, ובתורה יעסוק רק לשם שמים, ויהי לעצו העלוב לעינים, לישר מבית ומחוץ את דרכיו. הוא חלם כי יחבר ספר בשם, כחא דהתירא, ויתיר כמה תומרות שנהגו האחרונים (ומתקן דתי זה לא עבר על אחד ממנהגי היהודים?). וכשגמר יוסף חק למדו בקש להשתקע בארץ איטליה החפשית, אך אביו הזקן ואמו התולה קראוהו לשוב לארץ-מולדתו, כדי לבלבל שיבתם. ויעתר יוסף לבקשתם וישב לרוסיה, אך בהגיעו לתחנת הנבול — והגת מתלאה! בהראותו את תעודת-מסעו להפקיד הישם תבף במאכר כרוצח נפש. לשוא הצמדק האמלל: אני מעודי במסים לא סתרת, גם זה לי חמש שנים פה לא הייתי — כי אמרתו בנחשתים ושמדו בכלא. ובעת שהובילו את יוסף בין יתר השבויים דרך רחוב העיר פגש בהלוית אמו שמתה, והכיר את אביו האונן ההולך אחרי ממתה. הוא קפץ כנשוק נחש ויתר ממקומו, להשתמח רגע על מפת אמו, לחונן עפרה ולנשקו מנשיקות פיהו; אולם השומר הנהג אותו דמה כי הוא חפץ לברוח, וינער בו: הם, ממקומך אל תמש! ובעץ-חניתו הכהו על החומש, ויצנח לארץ ויתפח.

בין הבריות יצאה אמנם שמועה: שני יוסף בן שמעון הם, האחד בבזה שלח ידו, והשפט נקי-כפים — אבל השופטים לא השגחו בזה וגבו עדות מראשי-הקהל; והם ענו, בכתב מפורש כדן וכדת, כי שני יוסף בן שמעון אונם לא שמעה, וזה האחד כבר יצא לתרבות רעה — ועל התתום היה גם שמגר בן ענת. וישלחו השופטים את יוסף לעבוד עבודת פרך, ויראי אלהים נדברו איש אל רעהו:

בן יאָדוּ כָּל הָאֲפִיקוֹרְסִים בְּכֶם
הַהוֹלְכִים לְמֹד — חֲכָמָה יִנִּית׃

בשנת תרל"ט נפלה תגרה בין מנהלי קהלת-ישראל בפטרבורג ע"ד מנוי רב חדש; ויקצפו המתקוטטים יחד על יל"ג, המכנים את ראשו בהמתחלוקת, וילשינו עליו, כי ידו תכון עם הריבולוציונרים. בתור, מורה רשמי, וחצי פקיד היה יל"ג נאמן תמיד ביותר להמשלה, ובפרקים מקוטעים ממגלת אלכסנדר¹ הוא שופך חמתו על צרעת הריבולוציה שפשתה בארץ; האשמה שהטילו עליו משטיניו לא היתה איפוא אלא מנוחכת. אבל המשלה לא יכלה לברר מיד את צדקת יל"ג ותשם אותו במאסר; ואחרי שבתו שם עם אשתו כששה שבועות, נשלחו כגולים פוליטיים לפלך פיטרואבודסק אשר על הים-הלבן. הם באו לעיר הקטנה פודול, וישבו שם בודדים ונתוקים מהעולם הגדול; וכדי לגרש את עצבונם כתב שם יל"ג את המונולוג (שיחת המדבר לעצמו) הנמרץ, צדקתו בבית הפקודות. המלך האמלל, היושב בכלא, עוד וערירי, אסיר ברזל ועוני, שואל לעצמו: מה עון פעלתי? מה פשעתי? יען לפני ידמיהו לא נכנעתי — לפני איש רך הלב, בעל נפש נכנעת, אשר יעץ להכנע להכשרים? האם משרירות-לב את זאת עשיתי, כי עול מלך בכל לפרוק נסיתי? אם לא לכבוד עמי ולחופשו תרדתי? ומה מבקש זה הכהן מענתות? לבלי ביזם השבת משא ישאו! העת לנו אז לחגים ולשבתות בשעה שהצר הגיע עד שערי עיר-המלוכה? כן חפץ הנביא שכל עם הארץ מקמנם ועד גדולם ילמדו דברי ספר ותעודה; כל העם — מן היונבים עד הנשיאים

(1) כל שירי, כרך א', ספר ה'

כלם יהיו סופרים ובני הנביאים; חרישם יעזבו עובדי האדמה, דגלם ואזנים אנשי המלחמה, חרש ומסגר מן החנויות יצאו, וכאיש אחד יאספו אל ניות ברמה, ילכשו אדרות-שער ויתנבאו. או ישבת מאריך גרון ומקבת, כל כלי-יוצר שרף ישרפו בשבת, וכתתו את לעט למימרות — מזמרות, קרדום ומורג — לנבלים וכנורות".

הַיְהִיָּה גוֹי כְּגוֹה תַּחַת שָׁמַיִם?
 מִי יִנִּיר נִירוֹ, מִי יוֹצִיא לוֹ לֶחֶם,
 כִּי יִהְיֶה — הַיִּצְמַד יוֹם אִו יוֹמָיִם?
 וְכִיּוֹם צָר וּמִצְוָקָה מִי לוֹ יִלְחָם?

צדקיהו שואל איפוא: מדוע גדול כל כך ענשו? מדוע עורו את עיניו ושמוהו בבור, וטרם אור עיניו ממנו לקחו, עוללי טפוחיו אל עיניו טבחו? "והמלך מתנבא חזות קשה:

הוֹי רֵאָה אֲנֹכִי בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים
 וּמְקוֹם שְׁכֵמִי מִשְׁלִים תִּירֶשׁ הַקֶּסֶת;
 דְּבָרֵי בְּדַחֲלֻקָּה בִּיהִנְדָּה קָמָיִם:
 כָּל הָעַם לְמוֹדִים יִדְעֵי דַת וְסֶפֶר,
 הַבְּרִית תִּקְוִים, הַמְּשֻׁלָּה נְהַרְסֶת,
 אֶךְ דְּבָרִים וְנִמְקִיִם כְּעֶפֶר וְאַפָּר.

מצבו של יל"ג באותה שעה היה דומה לאותו של צדקיהו: הוא נלחם בהמורים הרוחניים לטובת העם — ושמוהו בבור...

יל"ג ישב בפודש רק מאה ימים, כי חתנו העורך-דין, בן המשורר זק"ן מרינה, השתדל להוכיח צדקתו ולקרוא לו דרור. אולם בשובו לפטרבורג לא הושב עוד על כנו בתור מזכיר-הקהלה, כי כבר נתמנה אחר במקומו. יל"ג נאלץ איפוא להתפרנס מעטו מני או ועד יום מותו ולחיות בדוחק, כי עשירי היהודים בעיר-המלוכה לא היו לו לעור לא בשעת גלותו ולא אחרי שחרורו. הוא השתתף בשנות 3—1881 בעריכת העתון "וסחוד" של לאנדוי, עבודתו ושתי פעמים (בשנות 3—1881, 8—1885) שמש בתור העורך השני של "המליץ". העתון "המליץ", שנוסד בשנת 1860 על ידי צידירבויים באודיסה, ועבר אחרי כן לפטרבורג. בהמון מאמרים ופיליטונים, שפרסם יל"ג בעתון זה, השתדל לעורר את העם לחיי עבודה והשכלה, ולפתח בלב הקוראים את האהבה לכל קנינינו הלאומיים. כן חנך יל"ג המון סופרים צעירים בהדפיסו את יצירותיהם "המליץ" וכבואו עמהם בכתובים כדי להורותם הדרך ילכו בו.

המאסר והגלות השפיעו לרעה גם על בריאותו של יל"ג, ומני או הלכו ודלו כחותיו הרוחניים והגופניים. בראשית שנת תר"מ הוא כותב:

מְרִינֵשׁ אֲנֹכִי פִּי רוּחִי חֲבֵלָה וְזִמְתִּי נִתְקוּ. נֵר אֱלֹהִים-נִשְׁפָּתִי בִּי כַּפְתִּילָה מִהִבְחַבְתִּי;
 יֵשׁ אֲשֶׁר הָאֹר מִתְמַר וְעוֹלָה וּמֵאִיר עַל סִבְיָו, וְאֲנֹכִי הוֹנָה דְּעוֹת וְכוֹתֵב לְנוֹנָה שְׁבִיבוּ; וַיֵּשׁ
 אֲשֶׁר יִדְעֵךְ וַיּוֹעֵם וְזִכְרוֹנִי בּוֹגֵד בִּי, וְלֹא אוֹכֵל לְצַרְף וּלְחַבֵּר אֶת מַחֲשָׁבוֹת לְבִי. זֶה הֵמָּה מֵרָאָה
 וּמַעֲרִיד כִּי מִסְּפֵלְתִי נִשְׁאֵר לִי — שֶׁבֶר בְּרוּחִי 11.

כן החלו בעת ההיא להכות התקוות הטובות על דבר עתידותיו של ישראל הזוכה התקוות. שמלאו תמיד את לב המשורר. בסוף שנות השבעים באה ריאקציה בהנהגת הממשלה, ויהוסייה ליהודים נשתנו לרעה; ובו' פיברואר 1980, יומים אחרי הרעש בהיכל-החורף, כתב יל"ג את שירו "סלוק שכינה" המלא יאוש:

(1) אגרת ק"ס.

הא שלמת אור, צר בָּה חלמותיך,
עלה אתי מזה, נפק גבה;
שם—מחזות שדי, פתונים לאלה.

צר, בעל החלמות, צר לי
עליך! —
שא אפוא פנורף, נחת בסתך;

יל"ג זכר אז בשברון-לב את חלומו הנעים שחלם בשנת תרכ"ג, בכתבו את שירו
הקיצה עמי":

הארץ בָּה עפה נחיה נולד —
בניה, אחינו לך יקראון עפה,
עד מתי תהיה קרבם פאורח,
למה מנגד להם תלך אפה?

הקיצה עמי! עד מתי תישנה?
הן גו הליל, השמש האירה,
הקיצה, שא עינה אנה ואנה
וזמנה ומקומה אנה הבירה.

יל"ג השמיע אז את פתגמו הידוע: "היה אדם בצאתך ויהודי באהלך", כי חשב שאם
היו היהודים לעם משכיל ואירופאי בהליכותיו — יקבלו מיד את כל הזכויות
האזרחיות. והנה באו עתה המעשים והוכיחו לו שנגתו, כי בתי-הספר החלו להסגר
הפונרומים". מעט מעט לפני היהודים, והם נדחו שוב לתוך רפש הבערות והעוני בתוך
התחום. ובשנת תרמ"א התחוללו הפונרומים" (הפרעות) על אחינו יושבי
הגלב, שדכאו לנמרי את רוח המשורר ונסחו מלבו את שארית תחלתו לימי אורה ופרוגרם
(התקדמות). יל"ג כתב אז את-שירו "אחותי רוחמה", לכבוד בת יעקב אשר ענה בן חמור:

זכה כפר את, אחותי רחמה. —
קימי גלכה — הוה, בית אם
אוהבת
לא אוכל אביאך בטח לשבת;
אם אין לנו ובביתה לא נגורה —
למלון אורחים אחר ללון נסורה.

מהדתניפחי, אחותי רחמה,
מהנפל לך, מה רוחך נפעמה,
ולחניך שושנים מהנבלו?
כי באו שורדים וכבודך חללו? —
לא לך החרפה כי אם למעניך,
מטמאתם תמתך לא נכתמה;

יל"ג הרגיש אז, כי ישראל הוא בן-חורג, בלי אם ובלי בית, בלי זכויות ובלי פרנסה
מכובדה, והוא אגוס ללקט פרוורים ולהתחרות עם פחותי-העם. והמשורר שפך מררתו
במשל סאטירי יפה "אדוני בוק". שבעים מלכים שבויי-מלחמה מתנוללים קצוצי בהונות
ידיהם ורגליהם תחת שלחנו הערוך בכל טוב של אדוני-בוק; וכשאכל לשובע, עדה נאון
ונובה, והחל, לזרוק עצמות, אל הנשמות, הרובצות עלי אדמות". אולם הכלבים החלו לנבות
וישבו בשניהם, את המלכים שכניהם, על הוציאם טרפם מפיהם. "ויתאוננו המלכים
הגשוכים רע באוני אחניהם: הביטה בענינו, ומיד כלבך הצילנו!" ויענם אדוני-בוק:

אתם הרשעים וכלבי צדיקים;
הן מאתכם יגיע להם נוקי,
ובכן הם הנזקים ואתם
המזיקים.

קרן-אורה שבה והגיהה את רוחו הקודר של יל"ג כשחננו תוכבי הספרות
העברית בשנת תרמ"ב את יום מלאת כ"ה שנה לעבודתו הספרותית של
המשורר. חתן היובל קבל אז מכל עברים ברכות ותשואות, וכאיש-התועלת
מטבעו התלוצץ עליהן בקודת-רוח:
חג-יובלו של יל"ג.

הנה יש לי עט זהב אשר לא אכתוב בו, ונביע-כסף גדול אשר לא אשתה בו, וזר-
דפני של כסף (שעטרה לי קהלת רינה) אשר לא אשימנו בראשי, חוג בתים של כסף אשר
אינם הולמים את החפלין שלי לפי שקטנים הם במדתם, ודלופקסא של כסף מצהב לקטרת
אשר אינני מקטיר" (1).

יל"ג נוכח אז, כי האהבה לספרותנו וסופריה חיה עוד בלב העם, וברנע של
רוממות-הרוח כתב את שירו, בנערינו ובזקנינו נלך:

עם אֶחָד הָיִינוּ, עִם אֶחָד נָהִי, מִן הַסְּעָרָה קָרָא קוֹל אֱלֹהֵינוּ —
כִּי מִמְקַבֵּת בּוֹר אֶחָד נִקְרָנוּ — נֶלְךְ בְּנַעֲרֵינוּ וּבְזַקְנֵינוּ!

הַסְּעָר מִתְחוֹלֵל, יְהִים הַרוּחַ, נְחִוִּיק בְּאֱלֹהִים, דָּתוֹ אֵל נַעֲוָה,
מִים יְדוֹנִים עַד צְוֹאֵר הַגֵּיעוּ — וְשִׁפְת קָרְשׁוֹ אֵל הַשָּׁבַח מְפִינוּ,
אֵל תִּירָא, יַעֲקֹב, אֵל נַפְשֶׁךָ תִּשׁוּחַ, רְאִינוּ רָעָה, עוֹד נִרְאָה גַם מוֹכָה,
רְבָבוֹת אָדָם לְשָׁבַח לֹא יִכְרִיעוּ! עוֹד נַחֲיָה בְּאַרְצְךָ כְּאֲשֶׁר חָיִינוּ.

כל שירי יל"ג". את האות היותר נאמן של חבתם לספרותנו ולהמשורר הראו חונגי היוכל
בקצצם את "נפוצות יהודה". ועד-היזבל הוציא לאור על חשבוננו בארבע ע
ספרים את כל שיריו, משליו ומכתמיו הפזורים של יל"ג, למען יהיה זה "למפת
לשאר חכמי-לב המושכים בשבט סופרים בשפת-עבר, בראותם כי יש עין רואה את פעלם
ואון שומעת את הגיוני לבם, וכי לא יעמלו לריק ולא ילדו לבהלה" (הקדמה).

בראות משכילי היהודים, כי נכובה תוחלתם מההשכלה הכללית, וכי
חבת ציון. תשועת ישראל ברוסיה אינה קרובה לבוא כאשר דמו מראש—נתגבר
בלבם הרגש הלאומי והחלו לחשוב על דבר תחית ארץ-ישראל. תנועה חוקה
של "חבת ציון" קמה בעם בתחלת שנות השמונים, ורבים מצעירי המשכילים נוסדו לאגודת
"בילו" ("בית ישראל לכו ונלכה") ויצאו לעבוד בועת אפם את אדמת-הקדש, כדי להחיותה
משממותה. אולם יל"ג, הספקן ובעל-החשבון מטבעו, לא נמשך אחרי הזרם. על הספר
"אויטואימאנספאציה" ("גאולת עצמו"), שכתב הד"ר פינסקר לעורך את העם לתחיה לאומית—
השיב יל"ג בשנת הרמ"ג בשיר מלא פקפוק בשם "עדר אדני":

מָה אָנוּ, תִּשְׁאַלוּ, וּמָה חַיֵּינוּ, לֹא אָנוּ, לֹא עֵדָה אֲנִיחָנוּ, רַק—עֵדָה. —
הָעָם נִחְנוּ כְּעַמִּים מְסֻבִּיבָנוּ אוֹ רַק עֵדָת אִישִׁים בְּעֵלֵי דָת אַחַת ?
הָבָה אֲנִלָּה לָכֶם סוֹד זֶה בְּנַחַת, לֹא נִצָּא חֲצֵץ לְהוֹשִׁיעַ נַפְשֵׁנוּ —
אֵךְ אֵל תּוֹצִיאוּ דְבָרָה מִן הַחֲדָר: אֵךְ הַלְנִצֵּחַ נַצְחִים יַעֲמֹד בְּחַנּוּ ?

גאולה רוחנית לא האמין בהצלחת הישוב החדש בארץ-ישראל, משום שהיהודים
אינם מסוגלים לחיים מדיניים ולאומיים בממלכה מיוחדת להם כל זמן שלא
יחמריהם. יקבלו את נמוסי אירופה ולא יעזבו את מנהגיהם המיוחדים. הגאולה צריכה
להיות איפוא בבת אחת גם רוחנית וגם חמרית.

(1) אגרת תפ"ה.

הרעיון הזה (של חבת ציון-כותב יל"ג-היה נעים לי כילד שעשועים כל עוד היונתו רעיון רוח. חלום חזיון-לבי; אבל בראותי בו עור ובשר ילכישוהו, ובעצמות ונידים יסוכבוהו, אחז בשרי פלצות. עמדתו משמים והייתי כאיש נדהם, כי אסרתו: אוי לנו אם לא יצלה חסן חובבי-ציון בדינו, ואוי אוי לנו אם יצלה חסצם בידם! או כתבתי (בהמליץ) את שני פאמרי: "נאולתנו ופדות נפשנו" ו"עזרא ועזרה". שבם נליתי את דעתי כי טובה לנו העליה לארץ-הקדש רק אחרי אשר נתקן עצמנו ונבסיר את הדור לכך. באופן אשר תהיה קדם או לכל הפחות יחד עם נאולת הארץ גם פדות הנפש" (1).

בשנת תרמ"ט יצא לאור באודיסה קובץ ספריו של המשורר בשם "כל כתבי יל"ג". כמעט כל הספרים האלה נכתבו בכונה מיוחדת ללנגל על בערות העם, וערכם הספרותי לא רב; גם לא דקדק בסגנונם כדרכו בשיר. מן המשובחים שבהם הוא הספור "העצמות היבשות", הלכות מחיי היהודים בימי ניקולי הראשון. יהודי אחד בשם ישלירב, שעלה למעלת פקיד בחיל הים, מספר את קורותיו:

העצמות היבשות.

מולדי העברים יושבי לבושי שוק אנכי. אבי היה תופר בגדים ושמו הישיל, והיו לו שני בנים ושתי בנות... אהי הזקן סמני כשנתיים ימים לא היה בבית אבי, כי הלך כאשר הלך לדרוש אלהים, ובפי מה שאסרו לי לכד תורה באחת הערים בישיבה והתעתד להיות לרב. ואיתי הושיב אבי אל שלהנו ויקרישני לסלאכתו, כי לתורה ולתעודה לא נראה בי סימן ברבה. ובעת שהייתי לוטר בחדר לא היו עיני ולבי אל ספרי כי אם אהבתי לאחוז במלאכה שמעמלת את הגוף. לטוט ברחובות קריה לרוח היום. להתרהין בנהר ולשחות על מני המים בימי הקיץ וללנגל שלג ולהליק על סני הקרה בחורף. גם האומנות אשר לסדני אבי לא עלתה בירי, כי לזרא היה לי לשבת תחת כל היום כורע וקורם על השלחן אשר לפני.

ולהישל החיט היה קרוב עשיר, "אברהם הנגיד", שהיה מתגבר לו; וכשנשרף פעם אצת ביתו של הישל ובקש ממנו עזר, השיב פניו בתרפה וכחש בו: "איזה קרוב אתה לי? שני וחמישי ושני אתה לי!" אולם הגיע היום שבו זכר אברהם את קרבתו להישל. בא התור למסור את אחד מארבעת בניו לצבא, ויעש קנוניא עם נוכר הקהלה זיספרו את בית הישל למשפתת אברהם, והנער הקטן בן עשתי-עשרה שנה, נלקח לצבא במקום בניו החוקים והגדולים של אברהם.

סעירנו לבושי-שוק-סופיף הספסר-במקום נלחו את נבהתי. הביאוני לעיר אם המחו, לוילנה. שמה אספו מכל ערי השדה נעים אוסללים כגילי עד כדי סאתים איש, מהם בני שמונה שנים ורק מתי ספסר מהם בני שתיים-עשרה ושלוש-עשרה שנה; ובעצם ימי החורף הנלונו סארצנו אל ארץ החוקה בסך אנשי-היל. עשר פגלות נתנו לצרכנו. עגלה לעשרים נעים, ויושיבונו עשרה עשרה בעגלה צפופים ודחוקים כדני-רקק, ועל העגלה אחד סאנשי-הצבא לשמרנו, לו יקראו "דוד". ונסע ונלך חליפות עשרים וזיורסט בעגלה ועשרה כרגלינו, ובעוד עשרת הכערים חשבים בעגלה עשרה חברים הלכים על ידיהם רגלים, וברדת הראשונים יעלו האחרונים על העגלה תחתם. כשני ירחים עשינו בדרך עד הגיענו אל העיר קנז. סמאתים היוצאים באו לקנו שמונים וחמשה, והנותרים סגרו סלכת אחרינו. רבים מתו בדרך ורבים חלו ויניחום במשמר בבוני-החולים עד אשר יקומו ויחיו סחלים, ויש גם אשר עזבו בדרך בערים אחרות מדי עברנו לשבתם שם... כל הימים אשר עברנו דרך המחוזות אשר בני

ישראל יושבים שם היו היהודים יושבי הערים ההן חרדים לקראתנו וינהלינו בלחם ובמוץ כשר לכל כושל; אף שחרו בערנו ל"דודינו" ויתנהנו אתנו במדת תרחמים ויחנו לנו לשמור מקודי ה', להתפלל ולשמור שבת מחללו. ואולם מיום צאתנו סגבול ממצבות בני ישראל הדלו הימים הטובים. ו"דודינו" עשו בני ככל הישר בעיניהם. שחמו תפלותינו ולא נתנו לנו את השבת לשמור. האכילונו מפתבנם. ואשר לא חפץ להתנאל במתבנם היה מוכה ומעונה ואין מושיע.

עוד היום לנגד עיני תמונת נער אחד מספסר העשרה אשר עליה נמנית. יהודה כ"ץ שמו. והוא כבן שלש-עשרה שנה וכבר הניח תפלין. והוא נברל משאר הנערים בקדמתו ובחכמת פניו ובקשיות ערפו; כי מן ה"חרר" לקחוהו לצבא וילמד הרבה בתורת ה' ובמצותיו חפץ מאד. וישימחו "דודנו" למסנע לו ולמטרה לנדופותיו ולמהלומותיו, והוא כשה לטבה יובל נגש ונענה ולא יפתח פיו. ובכל הדרך הגדול והנורא הוא אשר עברנו היתה נפשו בכפו תמיד ותורת אלהיו לא עזב ויפתה בסתר נב את לבנו להחזיק במעוז דתנו ולבלי תש אשורנו סדרך אבותינו. בנער הזה דבקה נפשו לאהבה אותו, כי היה משביל ומוצא חן. אף ידע לקרוא ולכתוב כתיבה תמה בלשון רוסיה. ונס נפשו נקשרה בו. ובכל עת מצוא בימי מנוחתנו למדני לקרוא ולכתוב לשון רוסיה, והיינו קוראים את הבתובות על התריסין שעל גבי החנייות וכותבים בנר או בפחם על השלחן או על כל כלי-עץ אשר ימצא. ובלכתנו בדרך, אם לא היתה סבה המונעת אותנו, היינו הולכים תמיד שנינו יחדו ונספר איש לאחיו את תולדותינו והמוצאות אותנו.

כבואנו אל העיר קנו. במקום שם הכהן הגדול חינה. נזרו עלינו להביא את כלנו כאיש אחד בבית-החדשה. בתחלה נסו לפתות אותנו בדברים ויבטיחונו אחרית ותקוה טובה זמנולות מלכים והמדינות; ולתכלית זאת הפרידונו איש מעל אחיו ולא נתנו לנו לראות איש את אחיו. ויביאונו לשבת בית אנשים נכרים להתרגל בדרך חייהם. ויום יום באו אנשים לדבר על לבנו ויעידו בנו השכם והעד, כי אם נאבה ונשמע טוב הארץ נאכל ונעלה לתור האדם המעלה. ובראותם כי שומע אין להם מאתנו נמרו לעשות חפצם בנו ביד חזקה. וביום אחד על צוארנו נרדפנו אל תוך הנחל השוטף שם, והכהנים והעם עומדים על שפת הנחל סוה וסוה ויטבלונו ויוזו עלינו מי חטאת לטהרנו. ובן הביאונו על כרחנו במסורת הבית-החדשה ויתנו לנו אלהים חדשים לא שערים אבותינו.

אבל לא בלי זבחים ועולות הובא כל הקהל הזה תחת כנפי האמונה החדשה! כעשרים איש מקרבנו בבואם אל תוך הנחל, אם מאש קנאתם וחום לבם בקרבם או אם סקרת המים אשר ננעה עד נפשם. נשטמו מתחת יד מנהיגיהם ויקפצו אל המים להמלט מפני נוישיהם. בראש הקופצים היה יהודה כ"ץ, ואנכי קפצתי אחריו מבלי משים, לחיים או למות; אבל המובילים אותנו היו נכונים לקדם פני הרעה, וירדפו אחרינו בצנות ובסירות-דונה וימשונו מן המים, אף פח ורשת ירו בנהר וידינונו. רבים העלו מן המים, ואחדים ממנו אשר לא היו קלים על פני מים אחזם השבץ. עוד היוז אוטור ברוח נשברה את המחזה הנורא הזה; עוד עתה לנגד עיני הנלגלות הצפות על פני המים מפרפרות ומתאבקות עם פח הסות. ואשר העלום מן המים בין החיים ובין המות אחוזם צנים-פחים ו) ויגאשו ויבואום אל בית-החולים...

אנכי נמלטתי בעור שני, כי גם לשחות על פני המים ידעתי גם סכנה גוי דחה איתן ולא שלט בי מלאך-המות; אפס כי כשני חדשים התהפכתי בצירי על משכבי תלוי בין השמים ובין הארץ, כי קדחת-המוח אחזתני. כחיותי מחליי הודיעו לי כי הובאתי בבית-החדשה, כי בהיותי קרוב למות צוה הכהן לפדות נפשו מני שחת-ויסדוני. את כ"ץ לא ימפתי לראות עוד, ולבי אמר לי כי טבע במי הנהר ואתאבל עליו ימים רבים. ואני בצאתי מבית-החולים

ואשוב לאיתני שלחוני לניקולאיוב לבית-חנוך יורדי הים באניות; אולי עמדו על זה בראותם ביום המהומה כי קל אנכי על פני מים... שם דשו את בשרי בחבלי הספינה כהדוש מתבן ו; כמה פעמים נפלתי מראש תבל על מכסה האניה והתפוררו כל עצמותי; כמה פעמים אכלתי חורב טבור-הארץ וקרח הציר-הצפוני בלכתנו באניה לטוב את הארץ... ובמלאת לי שמונה-עשרת שנה באתי לחיל-הים בתור "צעיר" (young), ובחריצותי ובחמלתי ה' עלי הנני היום שר-מלחים".

וגם עושר עשה לו ישלירב, כמו שהוא מספר בעצמו:

פעם אחת בלכתנו באנית-הקיסור, מעוז הים" מביב הארץ, עכרנו כעשרת ימים בכבוש האי איליאסקה למלאת מזוינו אבני-סחם ולחזק את ברקי האניה. בעת ההיא נשברה אנית-סוחר באה סארץ-סינים בקרבת חצי-האי ההוא אשר למסלכת יאפוניה יחשב, וישא הים את עובון האניה עד לנבולנו, ויהיו פני הים מכוסים שלל כל מחנה מן אל זן. ארונות חבישים וארזים, חביות מחביות שונות, שקי גומא ושקי עור ומלים של נצרים ומרצופין צפו על פני הים בדרך יום כה וכדרך יום כה. ונצא בצנית לצוד ציד להביא. וחק הוא להולכי-הים, כי שלל הים מחציתו לנושא, ומחציתו לאדוני הארץ אשר בנבולו יאוסף השלל... וההצלח לא עבודה קלה היא. היוצאים לאוסף השלל משליכום את נששם מנגד. כי מסחרת יום השבר האניה הים עורנו זועף. והספינות הקטנות בצאתן את החוף משחק הנה לנלים ותיכלנה להשבר על נקלה כקליפת-השיש. ואם המצא ימצא בשלל האניה גם מיני אוכל נפש אז יעלו מבטן הים התנינים הגדולים ודני הים לצוד האוכל לנפשם ויהרפו אל הספינות הבאות להשכן על פניהן. והיורדים במספנות יעשו עמהם מלחמה עד רדתם. – ומלקוח הכז אשר נשאנו בפעם ההיא היה הרבה מאד. אני יצאתי בראש צנת-הקיסור וארבעה מלחים תחת ידי ונמלאנה מלא ושוב שלש פעמים: קרנות-השן, נוצות היענה, עורות נמרים, מלתחות מלאות כרכום (2) וקנמון (3). הקאפה הטוב עם כל ראשי בשמים. ואת כל אלה מכרנו בכסף מלא בבואנו לאלכסנדריה של מצרים, ויהי פדיון המלקוח לחלקי שלשת אלפים שקל".

ופעם אחרת הלכנו, מסאראנאקאר לטוב את, דהר הטוב" בנגב אפריקה, ונשמע באשון לילה ואפלה קולות וברקים מרחוק. קול המורים בכלי-מסין. ונדע כי אניה חשבה להשבר בקרבתנו. ונעל על ראש-התגל ונראה במורד חוג השמים אניה גדולה כוערת באש בלב הים, ולנונה ברק השרפה ראינו אנשי האניה והנוסעים בה כצללים בורחים קופצים מן האניה אל הסירות או אל הנלים להמלט מן השרפה איש באשר יוכלו. ונמחר ונצא גם אנו בסירותינו להצילם, ובידי עלתה למשות מן המים איש אחר אשר צף על המים וידו אוחזת בקורה מוצלת מאש והוא עיף ויגע כל עוד רוחו בו. האיש הזה היה אחר מגדולי עשירי לונדון; ובהביאי אותו אל אניתנו ובטיוב רוחו אל קרבו, הרים את מורה-השעות זהב אשר נמצא בחיקו ואת שלשלת-הזהב אשר עליו ויתנם לי ויאמר: "משלטי ומישיעי! קח נא לפי שעה את הקטנות האלה לאות תודה, כי אין לי זולתן כל, כי כל אשר היה עמדי בדרך אבד לי באש ובמים; אבל עוד תשוב תראה תודה אחרת גדולה מזו בשובי בשלום לביתי. ויכתוב האיש במסר זכרון לפניו את שמי ושם אניתנו; ובעבור שלשה ירחים קבלתי על ידי ציר מלכות בריטאניה אלף ליטרא מנהה מאת האיש".

ככה היה ישלירב, כשולך השולה דגים מן הים. את כל טובו העלה ממעמקי מים,

וגם אשתו בת גלים היא".

ובך – מספר הוא – היה מעשה: בחורף שנת תרכ"ב עמדנו באניתנו בחוף אנטוורפן. בין שרי האניה נמצא גם השר נטה-קו. משנה לרב-החובל, והוא מאצילי טאמבוב כי שם לי אוחזת נחלה, ולו אשה ובת אחת. ויחלה נטה-קו בעברנו אי-עצרות, ובהגיענו לחולצנדיה

גברח עליו מהלחו ויִאנש. וישלח ויקרא אליו את אשתו ובתו, ויצו לביתו וימת. לפני מותי בקש את רב-החובל לכלי יקברו על אדמת נכר, כי אם להעלותו לארץ רוסיה ולקברהו שם בקברות אבותיו. וימלא רב-החובל את ידיו לשאת את נופת המת אל ארצו ואל נחלתו, ואשתו ובתו המתאבלות הולכות עסדי. בדרך הזה ידעתי את העלמה היתומה ונודעתי גם לה; ובסתר נטה לבנו לאהבה איש את רעהו. כעביר ימי האבל הנדתי לה את כל לבי, ונבוא לפני אמה וְתֹאֵת לְנו ותברכנו. ובכן היתה סרים נטה-קני לוי לאשה, וגם היא הביאה לי מוהר ומתן כעשרים אלף רובל; וזה כארבע שנים סתה עליה אמה ותעבור גם אחיזתה לנו, כי אשתי היא הוירשת".

אולם גם עשרו גם אושר משפחתו לא השקימו בלב ישראל את גענועיו להוריו ואחיותיו, שעזב בעודנו נער קטן. הוא לא יכול לשלוח להם מכתבים, כי לא ידע את שם משפחתם, והשם ישראל, שנתן לו אחרי המירו את דתו, נגזר משם אביו הישראלי; ולשוא השתדל כמה פעמים לבקר את עיר-מולדתו, לבושישוק, כי סבות שונות עצרוהו. אבל סוף סוף נתמלא חפצו העז כעבור עשרים ושבע שנה לצאתו מבית הוריו. וישתוממו בני העיר הקמנה לראות את פקיד-הים המפואר הבא לבקרו.

שתי כתפות צחורות חיברות על בנודו, בגד ירקק-כהה, מרוקמות טוכבי-כסף, שנים שנים לכתף; כנפות מעילן פתוחות סמול פניו למעלה ואחוזות למטה בכפתורי כסף קלל. מהמקום המגלה נשקפת כתינת-בד תשבץ דקה סן הדקה צחורה כשלג למשעי, ושלשה קרסי-זהב יאחיוזה על לבו. מהמקום המכסה מבין הכפתורים זוחלת שלשלת זהב גדולה מעשה-עבות ותלוי בה כל מעשה-צעצועים זהב סנור; וחשב אשודתו-רצועת עיר שחור נוצץ והרב גומד תלויה כנרנה על ירכו. על אצבעות ידיו טבעות רבות סמולאות כל אבן יקרה".

וביתור גדל תמהון בני העיר כשהחל הפקיד לדרוש על דבר אביו, הישל החיט" משפחתו. אז נודע לו כי

אביו כבר הלך לעולמו, ואמו, אשר שנותיה עתה למעלה מששים, עיניה כהות, והיא סחורת על הפתחים. אחותו הבכירה, שנתאלמנה זה שנים אחדות, יושבת בגור מצער קרובה לזה ומתפרנסת בדוחק סיניע כפיה, כי היא ובתה, אשר כבר בנרה והניע פרקה להיות לאיש, סתפרות כסמות ושמלות ואורגות חורי לסכור בשוק. ואחותו הצעירה נשואה לאיש, והסה סחזיקים בית-משקה בצד אחד הדרכים העולים לנבול פרוסיה, וגם הסה עניים מרודים וסף כדני-רקק תלויים בהם... המאושר מכלם הוא אחיו, אשר הוא מלמד תינוקות בעיר גרינקישוק הקרובה".

ויקן ישראל בית ושתי פרות חולכות לאמו כדי לכלכל את שיבתה, ובית-מלון — לאחותו הצעירה. ובעד אחיו ואחותו הבכירה קנה רחים-של-רוח, עסק שיכול לפרנס שתי משפחות בכבוד. וגם מציאה ביהיטח הדעת מצא ישראל במקום הזה. הוא התודע להמורה קאצאנוב, שנמסר לפניו גם הוא לצבא והתנצר מאונס בעודו נער קטן, וכשנדל שב לאמונת אבותיו. לשוא שלחהו לבית-מקלט הנוזרים, הושיבוהו בכלא, והביאו את משפטו עד הסינוד — כי הוא דבק ביהדות ולא הרפה ממנה. וישראל, שיש לו כל בלתי אֶמֶן מנותח הנפש" — התקנא בעוז רוחו של קאצאנוב, ויאמר להיטיב עמדו. ומה גדלה שמחתו בהודע לו, כי קאצאנוב הוא יריד נעוריו, שנתענה עמו יחד ונעלם ביום העברות — יהודה ב"ץ! ומשנה שמחה שמח ישראל בראותו כי יחסי-אהבה נקשרו בין קאצאנוב ותנה, בת אחותו הבכירה. הוא ברך את אגודתם, ויקן להם למחיה את הרחים-של-רוח. וכשנולד להם בן קראו את שמו יוסף, כשם ישראל, במרם עזב אמונת אבותיו, כדי לקיים זכרו בישראל.

ככה הקיצו העצמות היבשות לחיים חדשים"...

שניתיו האחרונות של יל"ג. השנים האחרונות עברו על יל"ג בצער ומבאובים. הוא התפרנס בדחוק מעניני ספרות שונים, ובריאותו התמוטטה יותר ויותר. גם מעט לכתוב ולשיר, כי נסתלק ממנו רוח-הקדש. כל חלומותי - הוא כותב - היו לדברים במלים, וכל משאות-נפשי למשאות שוא ומדוחים; וה' סר מעלי ולא יענני בחלומות חדשים" (1). בקיץ תרנ"א נגלו אצל יל"ג סמני מחלת הסרטן, ובחודש אב נסע להתרפא בברלין. שם עשה לו, שר המבחים, הפרופיסור בריגמאן, ניתוח במעיו, וכחודש ימים שכב בממה ועונה ביסורים נוראים. אולם רוח-ההתול לא עזב את יל"ג גם בימים הקשים ההם. הוא ברח את דעתו בשיר סאטירי, גם זו לטובה, שכתב אז על נתוחו:

הַרְוֵא הַמְּנַתֶּחַ	וַיִּקַּח אֶחָד מֵהֶמָּה.	וּמַצִּיעוֹתֶיהָ אַחַת לְקַתְּתִי -
עַל גַּב הַמְּזוֹבֵחַ	הַקִּיצוֹתֵי בְּקוֹל מֵר	אוֹלָם לְאִשָּׁה לֹא בְּנִיתֶיהָ
כִּפְשָׁה לְעֵלְהָ סְקָתִי ;	צוֹרֶחַ :	וְלֵךְ לֹא הִבֵּאתֶיהָ -
וַיִּן תִּרְעַלָּה הַשְּׁקָנִי	"אִוְיָה לִי כִי נִדְמִיתִי!"	וּמַה-לֵּךְ כִּי נִשְׁקָתָּ?"
(קִבְּעַת כּוֹס הַחֶמְדָּה)	הֵם, אֵל מָה תִּתְאַנֵּחַ?	לְדַבְּרֶיךָ אֵלָּה רּוּחִי
וַיִּפֹּל עָלַי תִּרְדֵּמָה ;	- הִרְגִּיעֵנִי הַמְּנַתֶּחַ -	שְׁקָמָה
אֲזַ מִבְּשָׂרֵי גִתַּח גִּתַּח	אֲמַנֵּם מִסֵּיד פֶּתַחְתִּי ,	וּבְלִבִּי אֲחִישׁוּבָה :
וּלְמַעַי עָשָׂה פֶּתַח	הַבָּשָׂר הַחַי הוֹצֵאתִי	גַּם זֶה לְטוֹבָה !

בשוב יל"ג לפטרבורג הוקלה מעט מחלתו, אולם רוב ימיו היה מוטל במטתו, וכשנתגברה שוב המחלה מת ב"ז ספטמבר 1892

*

אבינותו הכללית של יל"ג לא היה משורר של השתפכות נפשית קלה, שוטפת, בת-רגע, כאותה של מיכ"ל. הוא כתב את שיריו בעמל ויגיעה, בזע על מצח, וחטב, למש והקציע כמה פעמים כל מבטא, גם קשט אותו בסגולות אוצר-עפתו העשיר. הוא השתמש לפעמים גם במשקלים כבדים, אף על פי שידע כי טוב שיר בלי משקל ממשקל בלי שיר. יל"ג היה מלומד יותר מדי כדי להיות משורר לירי ושיריו משוכללים ומתוכמים ביותר כדי שיהיה הרגש שבהם ישר, טבעי ופשוט. גורדון המשיל את עמו למקבת... ואמנם ברוב שיריו איננו שומעים את קול דפיקת לב המשורר, כי אם את הלמות המקבת, אשר בה עשה שיריו" (2). גם בשירי-ציור של יל"ג יש יותר טיכניקה (אמנותיות) משוכללה מרגש עמוק ונתוח רחשי-הלב.

את המאורעות והאגדות סדברי ימינו שיש בהם מחזות נוראים, דם ואש ותיסרות עשן - כמו בני שני אריות, במצולות ים, האשה וילדיה - תאר באמנות גדולה ובהריצות רבה; אבל את המחזות והאגדות סדברי ימינו וחיינו שאין בהם שני אריות ומצולות ים, שאין בהם מעמדים ומסכות איומים ונוראים, או בולשים ומבחיקים, רק יש בהם מלחמה פנימית האובלת מבשר ועד נפש, הרהורי הלב, תאוות שלא נמלאו, התרופפות הרוח והששתו, אוסף הרצון ועוז הסנמה, וכדומה-את אלה לא הרגיש יל"ג, ולכן גם לא ידע לתארם על הלוח" (3).

טבעית ומפותחת כראוי אצל יל"ג היא רק הסאטירה. הלצתו מתבטאה על פי רוב במשחקי מלים ומבטאים שהוא לוקח מהתלמד. היא כבדה יותר מחדה, מעליבה יותר מעוקצת, מפתיעה יותר ממדנדגת. ויש שאינה אמטניסית ואסתטיית (מתאימה לרגש היופי) כל צרכה. לשגינותיו של יל"ג יש תמיד יסוד תועלתי או מוסרי, והן ערוכות נגד הבטלנים הבווערים, שאינם יודעים להנות ולהפיק תועלת מן החיים; או נגד

(1) אגרת ת"ב. (2) "יהודה ליב גורדון" מאת ר. בריינין, "השלח" ט"ד א', צד 68. (3) שם.

החמסים, העושים סחורה בתמימותם של אחרים. יל"ג הוא ולטיר העברי, שהבה בשבט הלצתו את כל מיני הבערות, וזנתקדשו בעם, ואת המשתמשים בהם להנאתם. יל"ג היה אחד הלוחמים הראשיים בעד הפצת ההשכלה בין היהודים, וכבן-מפלגה השתמש נגד מתנגדיו בכל מיני כלי-זין שבאו לידי מבלי הבחנה יתרה. השקפתו על גורל ישראל ועתידותו היתה אותה של רוב משכילינו בחרו. הם דמו, כי היהודים היו מעונים ונרדפים עד כה מחמת סכלותם ופראותם; אולם כשהחל אור ההשכלה לזרוח גם על העמים גם על היהודים היושבים בקרבם, בטלו כל הסבות של המשטמה וההבדל החברתי. מעתה לא יאמרו עוד משטינינו כי, היהודי לא יצלה לכל, אין בו כל תועלת:

לא יצלה לסופר, שפה לא יבן,
לסוחר - משקלו אבן ואבן,
ליועץ - חסר לב הוא ונלוו דרך;
כי כבר בא הנסיון והורה אחרת:

לבגדי אוצרות מהם יקחו
ובמלאכות מלכם בגוים שלחו,
גם לשפוף דמם בקרב לא ימנו,
עתה, בלשון עם ועם צחות ישית היהודי,
ובני עם אחר גם אותו יאהבו,
הוא יגש למו, הם אליו יקרבו (1).

ויל"ג לא הבין כי בדרך כזה לא תפטר עוד שאלת-היהודים, כי מלבד צרכים חמריים ורוחניים יש לנו בתור עם גם דרישות לאומיות וכל זמן שלא תמלאנה הדרישות האלה, תוכל ההשכלה הכללית להביא אותנו רק לידי התבוללות בין שכנינו לידי בטול קיומנו המיוחד. לא ארכו הימים ויל"ג ראה בעיניו, לצערו, את האות הראשון של ההתבוללות: שכתת הלשון העברית, החביבה עליו, מלב הדור הצעיר:

ובנינו? הדור הבא אחרינו?
הם מנעוריהם יתנברו אלינו;
— למו פצעי לבי ידו, יזובו —
הנם הולכים קדימה שנה שנה,
מי ידע הגבול עד מתי, עד אנה,
אילי עד מקום — משם לא ישובו...

ולמי אפוא אקמול אני הנביר? —
הוי, מי יחוש עתידות, מי זה
יודיעני
אם לא האחרון במשוררי ציון
הגני,
אם לא גם אתם הקוראים האחרונים!?

אולם המחשבות הנוגות האלה לא הביאו את יל"ג לידי המסקנה ההגיונית היוצאה מהן, כי ההשכלה לבדה לא תביא עוד תשועת ישראל. כן לא הבין יל"ג שגורל היהודים והשכלתם בעצמה תלוים בעיקר בתנאיו המדיניים, התרבותיים והלאומיים של העם שהם שוכנים בקרבו; וכשישתנה לטוב מצב הסביבה החיצונית יתפתחו ממילא גם חיי היהודים באופן רצוי. רק מוראי הריאקציה ורעש הפוגרומים פקחו את עיני המשורר — למחצה...

(1) ררך בת עמי.

הרומאן מחיי ההוה; ההכרה הלאומית.

פרץ בן משה סמולנסקין (1842—1885).

פרץ סמולנסקין נולד בט"ו אדר תר"ב בעיר הקמנה מונאסטר שציגה לדותו. אשר בפלך מוהילוב. אביו, משה, היה בעל-בית אמיד וחשוב, העומד ביחוס-מסחר עם העיר הקרובה סמולנסק; אולם אחרי לדת פרץ הורע מצב מסחרו ונחשב ל"זרד". משה היה גם "חקרן" קצת, ההוגה לפרקים בספרי פילוסופיה כ"מורה נבוכים" וה"כוזרי", וקרירותו בעניני דת השפיעה על ילדיו בילדותם. ואמו של פרץ, גישה-רבקה, היתה דברנית ומשלי העם שגורים בפיח, ובדברה הומיזה עליהם נוסף גם משלה. היא היתה חרוצה ואוהבת עבודה. אסיצת-לב ושמחה חמיד בחלקה הדל בחיים, יפה ונבונה-קיסה, חכמנית ובעלת רצון חזק, ואשה עבריה המונית ופשוטה. ופרץ נחל מלידה את כשרונות אמו בסדרה מרובה, ולא הכירו בו את בינוניותו של אביו (1).

במלאת לפרץ שנה אחת יצאו הוריו לנווד בהכפר הקרוב פאלום, ובנו להם שם בית-משקה. והילד פרץ, שבהולדו היה יפה ובריא מאד, גדל בלי עין-משנחת בין חכיות יין-דגן, וישאף אל קרבו עשן מקמרת האכרים הסבואים". אולם כעבור שנתים ומחצה לשבתם שם נשרף הבית עם כל כליו ומטלמיו, ומשה שב עוד הפעם למונאסטר שציגה עם אשתו וששת ילדיו בעירום וחטר כל. ובעודנו מבקש לו איזו פרנסה לכלכלת ביתו באה עליו צרה חרשה:

(1) "פרץ בן משה סמולנסקין, מאת ר. ברייטן, תרנ"ו, צד 10.

הבהן הקתולי של הכפר שיצאו ממנו, הגיש עליהם קובלנא לפני בית-המשפט וידרוש מידם להשיב לו את אות הצלב של זהב ובגדי-השרת שלו, אשר נתנם להמוג משה מסולנסקין בערבון בעד המשקים החריפים ששתה בביתו, ובשעת הבערה נשרפו יחד עם כל המטלטלים וכלי-הבית. הכומר טען, כי נתן את כלי-הקדש האלה להיהודי משה לפקדון, ולא הודה כי נתנם לו בעבוש, כמו שהיה הדבר באמת¹.

ויפול פחד העלילה על משה, שלא היה בקי בדינים, וירחיק נדוד מאימת המשפט לערי רוסיה הקטנה. „הבורח“ ירא לכתוב גם מכתבים למשפחתו החביבה עליו, לבל יודע להשופטים מקום מושבו, ובנדרו מעיר לעיר מצא את לחמו מ„החונות“, כי היה מטיב-נגן ומקבל שכרו בעד „תפלותיו“. אולם פרנסה זו נמאסה לו מהרה, וישב ללמוד כ„פרוש“ בבית-המדרש שבאיוו עירה ויאכל בית איש יומו. ובתוך כך נשארה משפחתו בלי משען ומשענה, אלא שרוח אשת-חיל כגישה-רבקה לא נפל גם בימים קשים כאלה. היא כלכלה את עצמה ואת ששת ילדיה בעשרים או שלושים הקופיקות שהשתכרה ליום מכבוס חטים, תפירת-שקים ומלאכות זולות אחרות כיוצא באלו. בכל בקר

כצאתה מביתה לבקש עבודה. היתה עוזבת את ילדיה בשתי מטות שבורות, צפופים ודחוקים. ברעב ובקור, מאין לחם לאכול ועצים להמקה, ולא היה איש או אשה אשר ישניח על בני עוני אלה. ובלילה היתה שבה למעונה הרל ומביאה טרף לילדיה – לחם ודגים-מלוחים; ואז היה בנוה-עזובים זה ששון ושמחה. אורה ונחמה. ומפיות הילדים הצוהלים לקראת אמם מכלכלתם נשמע גם לעג ושנינה. רנה וזמרה. כי קול נעים היה לדלדלים היתומים-החיים האלה².

ובעת ההיא נגול אפרוח אחד מקן זה של דלות ושלוה. הבן הבכור נלקח בעודנו נער קטן מחיק האם אמיצת-הרוח ונמסר לעבודת-הצבא. האסון הזה עשה רושם עמוק על לבו הרגש של הילד פרץ, ובספורו „התועה בדרכי החיים“, חלק א', תאר אתרי כן בצבעים נאמנים את המחזה הנורא של שוד הילדים לצורך הצבא. ובעוד אם הסופר מתעצבת אל לבה על בנה כי נלקח ממנה, ועל אישה שנדר למרחקים מבלי הודיע משלומה,

והנה עבר-אורח אחד מר למונאמטירשצינה ויספר לה כי בעלה מת באחת הערים אשר עבר בהן, ויודיע לה דבר מותו בכל פרטיו וממנו. האמללה האמינה לדבריו ותעש מספר מר לבעלה, ותשב שבעה ימים על הארץ. וכעבור ימי השבעה בא האורח אל האלמנה המדומה ודבר על לבה, כי תאות להיות אשתו כדת משה וישראל. אז הבינה השוממה, כי שקר דבריו ולא האמינה עוד לשמועה הרעה כי מת בעלה. וכעבור שתי שנים ומחצה שב הסת המדומה מנדרדיו, אחרי אשר נודע לו כי נמחה עינו והשופטים לא יבקשוהו עוד³. כי הכירו בצדקתו.

משה הביא זגנו מעט כסף ויחל לעכוב, במסחרים קטנים והצליח בהם; ואז השיגה ידו להביא לביתו משיבת שקלוב בחזר למדן להורות לקח לבניו, לליב הבכור ולפרץ הצעיר. ראשית למודי והילד פרץ הצמין בכשרונותיו הנעלים, כבן ארבע החל ללמוד תומש, וכבן חמש-גמרא. אולם בהיותו כבן שש נפסק למדו, כי חלה במחלת-סמולנסקין. האבעבעות, שנמשכה אצלו כחצי שנה.

על פי עצת רופאי-אליל ונשים זקנות – כי רופאים סומסכים לא היו בימים ההם בערים קטנות – רפדו את יצוע הילד החולה בשקי סובין למען ירפא ממחלתו. בשוב פרץ לבריאותו נהפך הודו למשחית, ופניו היפים והנאווים לא היו לו עוד; ועקבות מחלת-האבעבעות נשארו על פניו עד יום מותו. וכימי מחלתו שכח אה כל אשר למד וידע עד יום נפלו למשכב, יהודיו הצטערו מאד על זה⁴.

בשוב פרץ לאיתנו החל לשקוד מחדש על למדיו עוד ביתר עוז מבתחלה; והקטן, ששכח משנתו" חדש מורה את ידיעותיו. אולם הפעם למדוהו רק תנ"ך ודקדוק, ומני אז נתחבבו כתבי-הקדש על פרץ כל כך שהגה בהם בכל יום במשך כל ימי חייו. בשנת תר"ב ראה משה אביו חלום רע, כי מלאכי-חבלה קורעים את בשרו של שותף עסקיו בשביל שלוח כסף ולא פרע; ויהי בבקר ותפעם רוחו, וישב את כל חובותיו להגושים בו, ומני אז נתלדל מסחרו הקטן מחוסר כסף. ובאותה השנה מת משה, כבן נ"ב שנה, והשאיר אחריו אלמנתו ויתומיו בלי מקור-מחיה. גישה-רבקה נאלצה אז לעבוד שוב עבודת-פרך כדי לפרנס ילדיה; וגם פרנסות, רוחניות" היו לה. מספרים, כי היתה לוחשת על המכה, משבעת, עין-הרע" ומשתמשת בסגולות ותרופות לרפא ילדים שחלו מן הפחד או, שנתפסו בידי מוזיקים". כן היתה באה אל התנונות, לשמח תתן וכלה, ולסעודות-מצוה, והיתה נקראת בשם "חדת-הקהל". ועליו מטבעו היה גם פרץ הקטן. זה

היה ילד בריא ומלא תנועה ורוח-חיים. גם בתוך העוני הנורא אשר שרר בבית אמו לא חדל כל היום מצחוק ותעלולים, וידי ורגליו הקטנות לא נהו ולא שקטו. אם הטינה אמו את צעף ראשה בתיבה מתחת למטתה היה פרץ מוציא את הצעף מבין בלואי הפחכות וקורע לגורים; וכן היה עושה לשאר חפציה היקרים. אשר נזה אותם במקום סתרים, ולא היה משאיר מהם, שריד ופליט". בחשק גדול היה פרץ הקטן משבר ומנפץ כל הבא לידו. כאלו עתדו הטבע בעצמו למלאכת ההריסה" (1).

כעבור שנת האבל למות משה סמולנסקין, הלך בנו הבכור יהודה ליב, נער כבן י"ג שנה, ללמוד תורה בישיבת שקלוב; ומקץ איזו חדשים לשבתו שמה קרא גם לאחיו הצעיר, פרץ, לבוא אל הישיבה. ופרץ, שעודנו אז נער קטן כבן י"א שנה, עזב את אמו המטפת אותו בחבה רבה ונפשה קשורה בנפשו— וילך למקום תורה".

הילד פרץ לקח בילקוטיו: פת לחם יבש, פוזמקאות שהלצה לו אמו מעל רגליה ונבנית שבושה— וילך ברגליו ימים אחרים יחיד בדרך, עד אשר עבר את הדרך הרחוקה" ויבא עתה ויגע לשקלוב סחזו-המצו. כי שמה נשאהו רוחו סיום. שעזבו אחיו הבכור" (2).

וראש-הישיבה כתן את פרץ בתלמוד ויקבלהו לישיבתו, שרק בתורים גדולים למד בה. וכשמנתה הממשלה גם מורה של הלשון הרוסית לבני הישיבה, למד פרץ לשון זו בתפץ ראשית-השכלתו. לב והצטיין בידעתה. אולם ביחוד עורר בלבו אחיו הבכור, יהודה ליב, את התשוקה לעסוק ב"השכלה" ולקרוא בחשאי ספרי-מליצה עבריים, שהוא מעם כבר מעמם. גם מלאכת-הכתיבה למד ראשונה יהודה ליב לפרץ, וכשמאסה עליו העבודה לשבת כ"אגמון כפוף" איזו שעות ביום ולמשוך על הגליון בנוצת-אזו— שלם לו אחיו פרוטה אחת לכל גליון כתוב.

וכשהחל פרץ לעיין בספרי-השכלה נעשתה הישיבה צרה בעיניו, וחברת הבחורים הלומדים בה היתה עליו למשא. הוא החל לבקש לו אנשים נאורים ומשכילים לשית אתם ולהתרועע עמם, וימצא את אידל, הפילוסוף מעצמו". זה היה יהודי זקן, שסתר בישי געוריו באבנים טובות ומרגליות ונסע בכל שנה ללייפציג, ולעת זקנתו התבודד בבית קטן ויעסוק בספרי הפילוסופיה הגרמנית, בהתפרנסו משארית כספו שהרויח בימי מסחרו. אידל ידע איזו שפות זרות, ובני עירו חשבוהו לאפיקורוס נ"כסית", כי היה נודע לבוא אל הישיבה

לדבר על לב התלמידים: לכו והיו לבעלי-מלאכות, חרשי-מסגר, רצענים, תופרים, גנרים וכדומה — ואל תהיו במלנים מבלי עולם". ויתודע אליו גם הנער פרץ והחל לבקרו במעונו.

קירות ביתו היו סכמים ספרים בשפות שונות מהקרקע עד השָׁמַן... והזקן, שהיו זרות בתכונתו כמו בתכונת רוב האנשים המלוסדים מעצמם, היה שוכב משתרע על קרקע הבית בפשוט ידים ורגלים ונר דולק סמוך לראשו וקורא בספרי חכמה ומדע; וישמח מאד על הנער הנבון פרץ, אשר הפריע בקולו הנעים את דימית-המות בביתו. רבי אידל היה שופך לפני פרץ את שיחו והגיגו בחקירה והגיון, וזה האחרון אף כי לא הבין את כל הדברים הנשגבים והעמוקים. בכל זאת עשה אזניו כאפרכסת והדברים נזרעו על תלמי לבבו" א.

אידל השפיע הרבה על רוחו של הנער והשאיל לו ספרי-השכלה למקרא; וכשנודע הדבר לבחורי-הישיבה החלו לרדפו ולהביא דבתו רעה לראש-הישיבה. ויעזוב פרץ את הישיבה ויבא ללמוד באחד מבתי-המדרשות שבעיר, גם מצא לו איזו תלמידים והתפרנס בשכרו בהימים החסרים לו; כי חדלו בעלי-הבתים להאכילו על שלחנם בשביל השכלתו ועזותו.

ומיום שהחלו לרדוף את פרץ על השכלתו והסקרותו היה נכון לחרף את נפשו עליהן. אחרי הצות-הלילה היה פרץ מתננב לעזרת-הנשים אשר בבית-מדרשו, והיה קורא שם בספרי-השכלה מכל הבא בידו... ובעלי ותיקין² היו באים להתפלל טרם שנתן הנער המבקש את השכלה בת השמים" הוזה שנה לעפעפיו... במסירות-נפש ממש היה פרץ מתננב על בהונות רגליו להוציא בחשאי נר-תֵּלֵב סתך התבה. אשר השמש הקסדן והקמצן ישן עליה. ובנפול תרדמה על הבטלנים בבית-המדרש היה מדליק את הנר בעזרת-נשים באחת הזוויות וקורא וכותב עברית; כי עוד בימים ההם התעוררה בו התשוקה לכתוב על הנליון את הנות לבו וחזיונות רוחו. והיה בכל פעם אשר נתפש פרץ בידי השמש, נתן האמלל את גוו למכים ולחיו למורטים. כי גם הבטלנים הישנים בבית-המדרש עודו להשמש ליסר את הגנב כדי חטאתו. זאת היתה ראשית שכר-סופרים שקבל פרץ במוזמנים בעד, מליצותיו שכתב. ובתודע הדבר לשונאיו הביאודו, שלא בפניו. במשפט וינזרו אומר להלקות אותו ברצועה" ב.

כעבור חמש שנים לשבתו בשקלוב החליט פרץ להמלט מחמת הקנאים ולבקש לו ימנוחה במקום אחר. בתחלה אמר ללכת לז'יטומיר ולהכנס לבית-מדרש-הרבנים אשר שם, אולם מחוסר כסף לא הוציא את חפצו זה לפעולות; וילך לליובאוויץ כי הסוחר העשיר והחסיד הגלגב ר' משה, אחי ר' אידל הפילוסוף, נתן לפרץ מכתב-מליצה לה"רבי" סמולנסקין בקהל ר' מנדיל היושב בעיר ההיא. ויקבלהו ה"צדיק" בחבה וישימנו בין אוכלי-ה"חסידים". פרץ הקשיב שם לספוריהם של ה"חסידים" על דבר הנסים והנפלאות של ה"צדיקים", ויחזור על תורת רבי מנדיל, המעורבה מקבלה, חקירה-אלהית, פלפול ומוסר, אף על פי שלא הבין כראוי תורה זו.

והצדיק היה איש יחיד ומופלא בנינו. הפכים רבים התאהדו והתלכדו בו באופן זר. הוא היה מתננב נסור וחסיד נלהב כאחד. בעל שכל חריף וחד מאד, ויחד עם זה בעל-דמיון עז ונשוא; ענו ושפל-רוח מצד אחד, ואוהב שררה. מבקש שלטון ונאָה מהצד השני; סמתפק במועט וסואם בתענוגי עולם והבלי הזמן. ובכל זאת היה חומר כבף ולא נסנע מקחתו גם מידי ענייב טרודים" ב.

פרץ לא היה מוכשר אז, כמובן, להבין לא את הנפש העשירה והמופלאה של ה"צדיק" ולא את דרכי החסידים ותורתם; ועל כן התבונן רק למוציהם הכוללים, שגנה

(1) שם צד 18. (2) המשכילים להתפלל. (3) שם 21-20. (4) שם צד 22.

אחרי כן בספוריו. החסידים אהבו את פרץ, העלם, המשכיל, בשביל ידיעותו, נמוסד הטובים ושנינותיו החדות; אבל חיי הבטלה נמאסו עליו מהרה, ואחרי שבתו בבית ה"רבי" חדשים אחדים עזב את ליובאוויץ וילך לזויטבסק, עיר-הפלך. שם התודע להסותר העשיר זאב וילנקין, דודו של רבי מגדיל, שמצא בו חפץ. בעת ההיא הלשינו על ה"צדיק", שהוא מתנגד להשכלת היהודים ויסד לו "מלוכה" של חסידים נושאי-מנחה ומשלמי מס; וכדי להפטר מעונש גלות לסיבריה, נאלץ רבי מגדיל לעסוק למראה-עין ביסוד בתי-ספר ולבוא תמיד בדברים עם מליציו המגנים עליו לפני שר-הפלך. ופרץ היה המוציא והמביא בענין זה, כי הוביל את המכתבים הנשלחים בין ה"רבי" ועוזריו, והיה מקבל שכרו בעד חריצותו ואומן-רוחו; כי למרות שנאתו לה"חסידים" לא חפץ לגלות לה"מתנגדים" בעד כל הון את סודות המכתבים המסורים לידו. במשך שלש השנים שטמש פרץ לה"חסידים" כ"שליח מיוחד" השתלם בידעת הלשון הרוסית ויקבוצ על יד מעט כסף. אולם ככלות עבודתו זו לא ידע איזה דרך יבחר לו בחיים. כי כבר הגיע לשנת ה"ח ועדיין לא הציב לו שום מטרה מסוימה. מכריו של פרץ חפצו אי להשיא לו אשה עם נדוניה, אבל העלם המלא תקוות ודמיונות השתמט מהם, וילך לשקלוב לראות את פני אחיו הבכור, ומשם נסע למוהילוב, עיר-הפלך, היושבת על הדניפר. בעיר ההיא מצא פרץ את פרנסתו במשך שנה תמימה בעזר כ"משורר" לחזנים שונים, כי היה בעל קול נעים מאד ואהב את הנגינות העבריות של בעלי-התפלה. כן היה דרשן ו"מגיד" קבוע בבית-המדרש לחברת תנ"ך, וקבל בשכרו רובל אחד לשבוע, אולם פרץ הרגיש כי נוצר לגדולות מאלה, ורוחו נשאו לאודיסה, שהיתה משאת-נפש כל המשכילים העברים בימים ההם. הוא עשה את דרכו על פני המים, ועבר

סמולנסקין בתור
עוזר-לחזן ומגיד.

את כל נהר הדניפר בסירת-דוניה של סלח רופי, ויכלכל את נפשו במסעו רק בלחם צר ופי הדניפר, וישבע נדודים ותלאות רבות עד אשר בא ברוב עמל לקרים. האכרים אשר נסעו אתו התפלאו על אומץ-לב הנער העברי, אשר שם נפשו בכפו ובשעות-סכנה לא עזבתהו סנוחת-נפשו הנכונה. פרץ התענג במסעו על הדר הטבע ועל יפעת חופי הנהר, ואם רוח חרישית היתה מנשבת על פני הדניפר היה נותן קולו בשיר, וישורר, כל נדויה, נעריצך, ונתנה תוקף - וסרתיו התבללו עם שירי המלהים הרוסיים. הרעיון כי סוף סוף יבוא ויגיע לאודיסה, סחז-סצו, החיה את רוחו ונפשו. עד כי לא הרגיש את ענוי הדרך" (1).

ובדרך מסעו סר פרץ לערים שונות והשמיע שם את דרשותיו" בשכר. הוא לא סדר מעולם את דרשתו" במרם עלותו על הבמה, כי במח בנגונו הנעים, במשליו ושנינותו, בכת-דבורו ובלקוטי האגדה והדרוש השמורים בזכרונו, שימשיכו את לב השומעים הפשוטים. ואמנם השביע ה"דרשן" הצעיר רצון את קהל שומעיו, ואסף מעט כסף לצרכיו הראשונים האודיסה.

בבוא פרץ אל העיר הזאת בשנת תרכ"ב, היה כבן עשרים שנה. הוא סמולנסקין
באודיסה.
הביא מכתב-מליצה להרב דיינוב, אשר אספהו אל ביתו בתור מורה נמרא ופוסקים לבנו; והמנוחה בבית הרב, שישב בו כחצי שנה, נעמה לסמולנסקין אחרי נדודיו הרבים. אולם שאיפתו להשכלה ולחיי חופש לא נתנה לו מנוח, ויהי למורה עברית בבית זאמושטשין, ושם למד בשקידה רבה את השפות הגרמנית והפראנצית. מספרים, כי בעת שלא היה נר או נפט בחדרו, היה קורא בספרים לאור הירח. אחרי כן הורה סמולנסקין עברית גם לבני עשירים אחרים והתפרנס ברוחה; וגם את אחיו יהודה

ליב קרא לאודיסה וימצא לו הוראה לשעות. סמולנסקין יכול או לרכוש לו השכלה מתוך הרחבה, אך לא היו לו כל שיטה וסדר בלמודיו ועכב בכל מקצוע שהגיע לידו. פעם אחת נודמן לו לגור במעון אחד עם תלמיד-הרפואה, וינתחו לנתחיו חתול חי כדי לבדוק בקרביו על פי תורת הנתוח; וכשנודע הדבר לבעל-הבית גרש אותם מן המעון.

באודיסה החל סמולנסקין לעסוק גם בספרות. המספר בלשון הרוסית יוסף ראביניביץ, שהכיר את כשרונותיו הטובים, דבר על לבו שינסה לכתוב רוסית ולא יקדיש את כהותיו להשפה המתה; אבל סמולנסקין, התקוף בדעתו, כבר נמר לכתוב את יצירותיו רק בעברית, שפת עמו, ולא נחם ממחשבתו. בשנת תרכ"ז הדפיס בהוספה ל"המליץ" את מאמרו "בקרת תהיה" על הספר, אלישע בן אבויה" של לטריס; ובאותו הזמן פרסם גם את הספור "הגמול", שהוא חציו מקורי וחציו כתורגם מספורו הגרמני של הירצברג-פרינקל. הספור הזה לקוח מחיי היהודים בעת המרד הפולני האחרון, וכבר יש לו אותה המגמה הלאומית של יתר ספורי סמולנסקין. הוא מתאר לנו עלם יהודי קארל, שבת איזה אציל פולני, אוריליה, צדה אותו בקסמי האהבה למען יהיה בידה לכלי-חפץ בתעמולת המרד. קארל מוסר את נפשו על עניני הפולנים ומסתיר בבית-הכנסת מכונת-דפוס של המורדים; אולם כשהושם במאסר בנדה בו אהובתו, וחבריו הפולנים הניחוהו בעניו בבית-הכלא ולא השתדלו לשחרר את היהודי הנבזה. או נוכח קארל, כי צדק אביו המנוסה שהזהירו מלשית ידו עם צוררי עמו המקרבים את היהודי רק בשעת הנאתם...

פריץ שלח את מאמרו "בקרת תהיה" וספורו "הגמול" לאמו כמנאסטירשצ'ינה, והיא שמחה מאד על היצירות הראשונות של בנה, נשקה את הספרים ונשאה אותם תמיד בחיקה כתשמישי-קדושה. וכשהגידו לה ה"לומדים" בעירה, שהם ספרי אפיקורסות ואסור להחזיקם בבית יהודי, לא האמינה לידעיה, כי הרנישה שבנה הוא, אדם גדול" ועתיד להיות נחמתה בעניה.

בשנת תרכ"ז חלה יהודה ליב ברגליו, וישלחוהו הרופאים לרחוק את בשרו במעינות טיפוליים אשר בביהם; וילוה פריץ את אחיו הבכור בדרכו, כי קוה ליסד עתון עברי גדול באחת מערי אוסטריה. בסוף הקיץ נפרד סמולנסקין מעל ידידיו ומהים-השחור, שאהב לטיל מאד על חופיו—ויצא לדרכו. בטיפליץ ישבו האחים סמולנסקין שבועות אחדים, ומשם נסע פריץ ועבר באיזו ערים בגרמניה, בהתמלאן צער ורוגז למראה היהדות, שהיתה שם לצירימוניה" ריקה ביד ה"רבינרים", המשרתים ב"היכליהם" ומטיפים לבני-עדתם למחות מלבם את זכר הלשון העברית והתקוות הלאומיות. אחרי כן סר פריץ לפראג, העיר היהודית העתיקה, וביום הראשון לבואו רץ לראות את פני המלומד המפורסם בחכמת-ישראל ש. י. ראפפורט; אולם מצאהו מתאבק עם המות על ערש-דוי, ומראה הגאון הגוסס עשה רושם עמוק על "חולם התלומות" הצעיר. במות ש"ר כתב עליו פריץ קינה בחרוזים בשם "קנים והגה", שתורגמה גרמנית על ידי הד"ר הילר, סופר נאמן ומסור לעמו, שתרגם גרמנית את שירי ר' יהודה הלוי, בן-גבירול ואלחריזי. הוא היה מני או לירידו הנאמן של סמולנסקין במשך כל ימי חייו, ועשה לו כמה טובות.

סמולנסקין
באוסטריה.

שוחט ובודק". בראות סמולנסקין, כי אין לפניו עבודה חיה ומענינת כפראג, החליט ללכת לווינה כדי ללמוד שמה את תורת הפילוסופיה; ולתכלית זו למד את דיני השחיטה והבדיקה וקבל "קבלה" על ידיעתו באומנות זו למען ימצא ממנה לחמו בבירת אוסטריה. אולם בבואו לווינה עם אחיו הבכור באביב תרכ"ח מצאו להם לפי שעה עבודת מניה באיזה בית-דפוס. כעבור איזו חדשים פסקה עבודתם, ויהודה ליב הלך לפראנציסבאד לבקש לו משרת חזן ושוחט, בעוד שפרץ נשאר בווינה בעוני ובחוסר כל. זלמרות עניו הנורא גמלה אז מחשבתו של סמולנסקין להוציא לאור בווינה ירחון עברי. גם השעה שחקה לו. בעל-אחוות עשיר אחד מרוסיה לקח לו את יהודה ליב בתור בן-לויה במסעותיו לכרכי אירופה, שהלך לשם לבקש מרפא ותענוגים, ושלם לו את שכרו בד גריבה; ומהכסף הזה קבל פרץ את מאת הפלורין הראשונים להוצאת ירחונו, "השחר".

בחדש אלול של אותה השנה מסר סמולנסקין לדפוס את החוברת הראשונה של "השחר", הירחון העברי היותר חשוב בעת ההיא, שברא תקופה חדשה בספרותנו העברית בט"ו שנות קיומו. ובפתח דבר של חוברת זו ישמיע לנו כבר סמולנסקין את מנתו, שהיתה לו אחרי כן לעינים בכל עבודתו הספרותית. הוא מורה כפולה. הציב לו מטרה כפולה: להלחם גם בהקנאים החשוכים הבוים את הדעת, וגם בהמשכילים המתבוללים המתכחשים לעמם.

*

לפנים-כותב עורך, "השחר" - היתה המלחמה רק משנים, ועתה המלחמה משנים ומאחור; בעת אשר עיני העורים תחלינה להפיק לאט לאט, ויתנערו מתרמת האולת אשר שררה עליהם שנים רבות, יעצמו אלה אשר כבר באה חכמה בלכם את עיניהם מראות את השפה, אשר רק היא נשארה לנו עד הנה לקרב לבב כל ישראל להיות לעם אחד בארץ... המואסים בשפת-עבר יסאמו בהגוי בלו, לא שם ולא זכר להם בקרב בית ישראל, בוגדים המה לעמם ואמונתם! לא לבושת ולא להרסה לנו האמונה כי יבוא קין לגליתנו, כי יבוא יום ותשוב המסלכה לבית ישראל, כאשר לא יבושו כל העמים, אשר בצפיתם יצאו לפדות נפשם מידי זרים. פנינו לא יחורו אם נחזיק בידי השפה הזקנה אשר התהלכה אתנו סגוי אל גוי, אשר בח שוררו משוררינו וחווי עמנו בעת ישבו במנוחות שאננות על ארצם. ואשר בה שפכו כמים לבם לאלפים מאבותינו עת נשפך דכסם כמים לעיני השמש, כאשר לא יחורו פני כל העמים המחזיקים בשפתם בכל סאמצי כח... לכן ידעו כלם מראש, כי כאשר נסיתי ידי על המתקדשים החנפים אשר יתכסו בבגד קרש, והמה תחת שואה יתגלגלי להשבית דעת סבית יעקב-בן-גם ארים ידי על המתחכמים הצביעים, אשר ידיחו את בני ישראל בחלקת לשון מאחרי ירושת אבותיהם".

והדברים האלה נכתבו בשנת תרכ"ח (1868), בעצם תקופת הרדיפה אחרי ההשכלה הכללית! בשעה שיתר סופרינו העבריים היו שכורי החיים והאור, נתנו את כל הקדוש להם במחיר דיפלומים (תעודות-השכלה) וקאריירות (דרכי-פרנסה), וחשבו את הלשון העברית בעצמה רק לאמצעי המעורר להשכלה — באותה שעה הבין כבר סמולנסקין, כי ידיעת שפתנו היא יסוד הלאומיות שלנו, ורק בידה להציל מהתבוללות ההשכלה. כן השמיע סמולנסקין ראשונה את תקות הגאולה של עמנו ותשובתו לארץ-ישראל, בעת שיתר סופרינו נואלו לחשוב כי כבר מתה השנאה לישראל ובמל כל הבדל בינו ראית הנולד. ובין יתר האורחים. הרגש של סמולנסקין הקדים לראות איפוא את העולד מ ש כ ל ם של אחרים...:

התועה בדרכי החיים.

בהחזרת הראשונה של "השחר" החל סמולנסקין להדפיס רומאן גדול בארבעה חלקים, בשם "התועה בדרכי החיים". גבור הרומאן, יוסף היתום מעיר מדמנה, מספר את תולדותיו, גהדיו הרבים בכל ימי חייו, ואת התמורות השונות שחלפו עליו בבקשו לו דרך בחיים; ואגב הוא מעביד לעינינו את כל מראות חיי היהודים בעת ההיא, ואת אצרות בני השדרות השונות, שהתועה הנודד בא בתוכם. וזה ספור המעשה:

בעיר הקטנה עזובה ישבו שני אחים. שם האחד אהירע ושם השני יוסף. וינהלו האחים נחלה טובה מאביהם אחרי מותו, ויוספו לעשות יחד מקנה וקנין שנים אחדות. אך אשת אהירע, אשת מדנים, שלחה בכל עת מדנים בין האחים, ותקנא באסתר. אשת יוסף. כי יפת תואר היתה, ותכעיסנה תמרורים כל היום. הדבר הזה העציב רוח יוסף מאד. וינמר אומר להסדר מאחיו, ויבחר לו מקום לשבת בעיר מדמנה הקרובה אל עזובה, ורק נהר קטן הפריד ביניהן. שמה חיו יחד יוסף את אסתר בשלות השקט ויעשו עשר. לא בן היה לאהירע; מיום אשר נסרד מאחיו החלה שמש הצלחתו להסתתר, ומיום ליום ירד מטה מטה. כי לא ידע לנהל את מסחרו במשטר, ואיבול אשתו אהבה לעדות ערבים ותפור כסף כאמר. וכעבור שתי שנים מטה ידו עד מאד, עד כי באו הנושים ויקחו את ביתו וכל אשר לו וישבר מטה לחמו. ירחים אחרים היה אהירע בחוסר כל ותשועה רחקה ממנו, ואל אחיו סאן ללכת לבקש עזרה; כי מבלעדי השנאה אשר היתה ביניהם סעת נסדרו איש מעל אחיו. עוד שנאה גדולה ועצומה סמנה סצאה קן לה בלבנות שני האחים סעת אשר התרועע אהירע את החסידים המקשיבים לקול הצדיק בצבוע אל ויבוא בחברתם. כי כן הסתו איבול אשתו, אשר היתה בת אחד החסידים, אשר היה מרואי פני הצדיק מצבועאל. וכשמוע יוסף, אשר שנא תכלית שנאה את החסידים ודרכיהם—בערה בו חמתו על אחיו וכעזוב דת אבותיו היה בעיניו. . . ואהירע הוסיף אומץ להחזיק בברית החדשה את רעיו החסידים. ויכן להם בכל עת כרה גדולה בביתו. ויאבלו וישתו ויצאו במחולות למען הבעים את לב אחיו, וגם זאת הועילה להותו להביא רוזן באסיו.

וכשגדל המחסור מאד בבית אהירע, הלך לעיר צבועאל, לבקש עצה וברכה מפי הצדיק; ובשזבו משם החל פתאם, לתמהון כל יודעיו, לבקר בבית אחיו יוסף. הוא בקש ממנו עזרה בצר לו, ויוסף חמל עליו ועשהו למזכירו ומנהל חשבונותיו; אולם לב אסתר אשתו הגה תמיד אימה מיום בוא גיסה אל ביתם, וגם כלילה בעתה חלומות רעים. כלילה אחד השמיעה אסתר צעקה נוראה משנתה: "הצילו! תפשו את הרוצח!" ובהקיצה ספרה לאישה, כי ראתה בתלומה את אהירע מניף חרב עליו להמיתו. והחלום לא דבר שוא הפעם. באותו היום בא פקד-הפוליציה ושומרו ושמנו במאמר את יוסף, כי אהירע אחיו העליל עליו שהוא סותר בשטרות-כסף מזויפים, שהטמינם בארון-אוצרו. כששה חדשים ישב יוסף במאמר, וכשנודון לעלות לגרדום¹ קבל עם נכמרו עליו לבסוף רחמי אחיו האכזר; וישחד מכספו את המשגיח על בית-האסורים למען יתן להאסיר לברוח על נפשו, והקול יצא כי המית יוסף את עצמו בהטבעו בנהר העובר לפני בית-כלאו, כדי שלא להמיט חרפה על משפחתו. ואסתר הולידה בן כששה שבועות אחרי מות אישה, ותקרא את שמו יוסף, כשם אביו המת; ותגדל את בנה בעוני ובמחסור, כי מאנה לקחת עור מאהירע, עזכר ביתם ועושק הוגם, באמרה: "מידי מלך-בלהות לא אבקש חסד, כי עוד לא אבדה אמונתי בה". אולם כל עוד אמו חי לא הרגיש הילד בעניו והשתעשע בלב-שמח ככל הילדים בני-גילו.

בהיותי כבן השש שנים-ספסר יובק היתום-לא ידעתי עוד דאנה, ואף כי לא בכל עת נמצא לי לחם בהדרשו, גם שמלותי לעזרי לא לעדי בקיץ ולסחמה בקרה היו לי, בכל זאת ששתי אלי ניל בחברת ילדים בנילי. לפעמים הייתי הסוס ורעי הרוכבו. ובאחוז בשתי ציציות כסותי-רצתי. קפצתי, שאסתי רוח ודמיתי כי אין על עשר משלי. גם במקנה וקנין שלחתי ידי: מלא הקימץ עפר נתתי במחיר שנים שלשה חרשי-ארמה. אנייתי פרשו גם על סי-סרסנה, ואני בראשן לנחותן הדרך. גם לא אחת ושתיים הצלחתי לסלוכה ואדי למושל על חברת ילדים אשר בחרו בי. אך ימי שלותי לא ארכו יימי עוני קרמוני, כי אמי חלתה ותזיל על ערש דוי... ביום העשירי לחלוחה, בשווי סבית יששכר המלוה כמף בנשך, ששם הבאתי את סיר הנחשת הנשאר לפליטה עד אז משני המחסור ונתתיו בערבון בעד, אגורת כמף-ראיתי כי אמי תוירד כנחל דמעה.

מה לך, אמי, כי תכחי? - שאלתיה בניון.

-הה! בני, בני, הנני הולכת בדרך כל הארץ, ואתה תתור פה נלמוד בתבל כערער בציה, באין מנהל וטורה-דרך. הה! מה אעשה לך, בני?
-הנך הולכת בדרך? לברך? קחי נא גם אותי עמך. מדוע תעזובי פה נלמוד? מה חטאתי לך? הודיעני נא פשעי ולא אשוב עוד לבסלה!
היא חבקה אותי בזרועותיה ותאנח בשברון-מתנים: הה! בני, בני, אתה לא תלך עמדי, רק אני לבדי אלך אל ארץ תחתית, ואתה חיה תחיה פה עלי אדמות.
-אך איך תלכי בדרך רחוקה שאלתיה בתם לב כי לא בנתי לרעה-בעת אשר לא תעצרי כת אף לקום מסתך?
-עוד מעט ואדסא סבל הטכאיבים אשר ירכאי עד עפר נויתי ונפשי...*

במות אבתך לקח אחירע את יוסף הקטן אל ביתו המפואר והמלא כל טוב ויגדלנו כבן, גם מסרו למלמד לתורות לו תורה. וזה מראה ה"תדר" המפומי, שהיה מן המין הגרוע:

סחויץ נראה לעינים בניון קטן ושפל-קומה כמלונת כלבים, בניו מעצים דקים אשר ה"הדר". כבר בא רקב בהם. התבן, אשר היה לו למכמה או לנג, הגיע עד עפר ולא עצר כח לעמוד בפני מטרות-עז לבל ידלוף הבית; כי העזים הרבים אשר סביב שתי עליו לקחי סמנו די שבר רעבונם ויאכלו חציו. ומבית חיה רק חדר אחד מכוסה בפיח ושחור, וקורי עכביש סמסד ועד הטסחות על ארבעת רבעותיו, וקרקע הבית מכוסה בחסר היה לו לרצפה... תנור גדול לקח לעמדתו רביע החדר, בין התנור והקיר סיטין עמדה מטה רבודה, ולעבר השני-מטה קטנה מסנה, ועליה קש וחשש מבלי מכמה. נגד התנור עמד שלחן-עץ גדול לא משוח בשש, רק מכוסה בכתובת-קעקע(1) מעשה ידי המלמד, אשר עשה בעת לסרו בהסכין הקטן אשר לא הניח אף רנע מידו, ויפתח פתוחים-דמות היה ועוף גם מלות זרות... ססביב להשלחן ישבו כעשרה נערים, אחדים מהם הנו בתלמוד, ואלה בכתבי-הקדש; ואחד ישב ליסין המורה ויקרא את הקריאה בקול זמרה, אשר התלכד את קול בעלת-הבית, הנותנת זמירות לפני סטת סרי-בטנה אשר קלעה במטת-הקלע, ויהיו לאחדים... תואר המורה היה מורא מאד: איש קצר-קומה ודל בשר, לחיו צומקות, חוטמו ארוך ועגול כחוטם הנשר, שתי פאות ראשו שהורות משהור ויורדות כעבותית על פי שהותו. שערות-הזקן נראו רק זעיר שב זעיר שם על לחיו, אף כי הוא בא בשנים, כי בחשבו מחשבות כדמן לאחת אתה; ורעיתו עשתה כזאת גם מבלי חשוב מחשבות רבות. מכמה שחור וניצץ טריק מנוח בשמן על ראשו... לבו, המכוסה בשערות שחורות וארוכות, היה פרוע, כי לא רכס את שולי המעיל סמעל על צוארו. מכנסיו-בד לבש, אשר לפניו היה מראיהם לבן, אך עתה התפארו בצבעים הרבה מזפת, עפר ושחור, אשר נוססו כם; גם בנו הקטן, אשר השתעשע

(1) רשימות הקיץ.

לפעמים על ברביו, הוסיף על צבעיהם צבע להגדיל פאר אביו אשר בו יתפאר... רגליו היו יחפות, וכבוא דודי אתי הביתה התנשא המלמד וירץ הנה והנה כסתעתע. כי בקש את נעליו ולא מצאם; אך דודי הוציאהו כמבוכתו בגשתו אליו ויאמר: "הא לך תלמיד חדש". הוא שב למנוחתו וישב על מקומו. בגשתנו אליו העביר ידו על לחיי וישאלני: "מה למדת, בני?" וכשצוה המלמד על יוסף לצאת ולצחק בחצר, הפיל ארצה בהחפזו לצאת את כד המים העומד בצד הפתח וישברוהו. אשת המלמד התקצפה עליו מאד וחפצה לעשות בו שפטים נוראים, אבל המלמד הצילו מידה ותגרה קשה נפלה בינו ובין אשתו. יוסף ידא לשוב עוד אל החדר ולקת תורה מפי מורה ביתי, אך דודתו איזבל הציקה לו מאד, כי היה בעיניה כמוכיר עון אישה להורי יוסף, ודודו היה תמיד בדרך מפאת מסחרו שפרץ מאד ולא היה יכול להגן עליו; ועל כן החליט יוסף לברוח מבית דודו מיטיבו, שנהפך לו לתפתה. ואת מחשבתו זו הוציא לפעולות בעזר בחור-ישיבה נוכל אחד, מנשה, שהפיתו לגנוב מבית דודו כלי כסף וזהב להוצאות הדרך. מנשה זה היה בן-זנונים ומלא ערמה ותוך, ובהוציאו את הנער מחוץ לעיר הניחו לבדו בשרה והשיב את הכלים הגנובים לאיזבל, שנתנה לו מתנות וערך-בגדים בשביל שהצילה מן "הננע", מהיתום השנוא לה. אחרי כן הצליח מנשה לחזור לבית הסוחר העשיר אבינדב והיה לרע לבנו יחידו אבשלום; ובהטותו אותו מן הדרך הישר הביא שואה על בית אבינדב ועשק בערמתו את כל הזנו ויהי לראש-הקהל במאפליה, המבקש "חמאים" ומפיל חתימתו על התושבים. אולם סוף סוף נגלו כל מעשי תרמיתו, והרמאי שולח לארץ-גזרה לכל ימי חייו.

יוסף, שנשאר בודד בדרך, מספר את קורותיו:

השמש רד מאד; קרניו האדומות כרם לא עצרו עוד כח ללחום את צללי הנשף, אשר גדלו והאריכו סעת עד עת, ואשר לקחו לאחרונה עמדתם עד קצות הארץ. רגעים אחדים שבחתי את עניי ופחדתי, כי עיני נמשכו לתוסן אל צלוי אשר הלך הלוך ונרדל עד כי גדל מאד-ואיננו. אז שבה תונתי אלי, ישבתי ובכיתי זמן כביר כי חרדתי לרגעים משרי שחת, מנמשות פורחות אשר תשאנה הלילה לעלות על פני חבל. לקול עלה נדף ססר בשרי, למראה עין יבש אחזתני פלצות. כה הניתי בסר נפשי עדי נפלה שנה על עיני ואישן; אז בא החלום ברב ענין לבעתני בבעותי לילה... וכפתחי עיני אחזתני רעדה חדשה כראותי אורחת אנשים ונשים גם ילדים עוטרים עלי מסכיב, ובידי אחרים מהם לפידי-אש. בראיתי כי האחד שולח יד לגעת בי הרימותי קול גדול...".

זו היתה חבורת קבצנים, העוברים מעיר לעיר לקבץ נדבות. וכאשר ספר הקבצנים.

להם יוסף מי הוא, נכמרו עליו רחמי קבצן וקן וישאלהו: "התחפזין ללכת אתנו, יוסף? אם תאבה ללכת אתנו תשבוע לתם ולא תירא את איש".

ובדבריו, מספר יוסף, ננשה אלי אשה אחת ותבקרני מכף רגלי עד קדקדי ותאמר: "צד לי מאד כי לא נמצא בו כל מום; לוא היה עורך או פסח אמצתיו כבן לי, כי אז היתה לאל ידי לצבור על ידו כסף כסכבי על פתחי נדיבים... כל אנשי העדה ישבו על ענלותיהם וימש הלאה, זנם אני בתוכם. בחצות הלילה עמדו להנפש ולתת תכן להסיסים, ויבהרו למו בר נרחב; הנשים הבעירו אש והעמדנה קלחת גדולה על הנחלים, ובתוכה שמו בשר וירק-שדה, הילדים חוללו במחולות סביב הסדורה, והאנשים ישבו על הארץ וישוחחו איש את רעהו... בכל תאות נפשי אכלתי את המטעמים אשר הבינו, אף כי במק-עין נתתי את המרק לפי. ואת הבשר בידי, לא במזלג כסף ככבית דודי, והיה בפי כדבש למתוק בדעתי כי דודתי לא תמצא אתי. אחרי האכילה שכבתי לטח ואישן. גם שנתני ערבה לי. לאור הבקר העירני משנתי הזקן. אבי מקדאי. כפקחי עיני ראיתי, והנה כל העדה יושבת על הארץ, ואיש איש שולח במלאכה ידיו. סרתי לראות מה המה עושים, והנה האחד עושה חבורות-פצע בבשר רגלו, והשני יחבוש את עיני

הבריאה, השלישי יאסור את ידו במטפחת התלויה על צוארו, והרביעי. אשר לפני רגע רץ כסום. יחזיק בסלך... בבואנו העירה מרנו אל בית גדול הנקרא, הקדש, הוא בית מקלט לכל עניי בני ישראל הנודדים ללחם איה. כל אנשי חברתנו התפרדו איש מעל אחיו לבוא פתחי נדיבים, והזקן עצם עיניו ויצוני להוליכו אל רב העיר... ובכל לילה בהתאספם יחד ספרו איש לרעהו את מעשי תרמיתם; האחד יספר כי הצליח לנגוב מכתשת מבית-המבשלות, והשני יתפאר כי עלתה בידו לנגוב כלי-כסף מעל שלחן ערוך, וכנהנה רבות. גם בבית הזה השחיתו את רכבם, כי שכבו יחד כל האכפה, אנשים ונשים. עלמים ועלמות; רגע שחקן, ועד ארגיעה פיהם למהלומות יקרא. גם נגבו איש מאת רעהו, ותרב המהומה בכל עת.

במות הזקן, מנגו של יוסף, בבית, ההקדש, מסר לו צרור כסף ומכתבים; בעל-השם. ובעוד היתום מתעצב אל לבו על השארו שוב גלמוד בארץ, בא בעל-השם ויאספדו אליו להיות לו למשרת.

האיש הזה היה רב-קיסה ובריא-בשר, פאית ראשו וזקנו הארוכות ונבות עיניו הארוכות. מאד היו אדומות כרם; קולו עב מאד, מלבושיו כמלבושי כל היהודים הגרים בארצנו: בנד ארוך ופרוח על הארץ. מכנסי-כד לבנים, אזור-משי רחב על בטנו, על ראשו מגבעת מעור שועלים, צוארו וחזהו ערומים כיום הולדם – כי לא אהד מאלה אשר יבקשו להחשב כצדיקים ירכם את שוליו המעיל כמעל; בהונות ידיו על בטנו מתהת לאזור, וארבע האצבעות האחרות על האזור סמעל.

בעל השם הוביל את יוסף לעיר אשדות הגדולה, היושבת על מבואות הים-השחור, ויביאהו אל ביתו אשר ברובע מושב היהודים, המלא חלאה והנקרא בפי בני העיר, גדרות צאן. שם אכל לשבעה ושתה יין שרף, גם התרועע עם נערים שוכבים בטילו כל היום בתוצות קריה.

כזרי, אלופי ורבי, מספר יוסף, מצא לו כסף למכביר בכל יום ויום; ואם כי לא נרפא אף אחד מאלף מכל החולים אשר באו לדרוש לו, בכל זאת לא חילל שמו בעבור זאת. כי בעיר גדולה כאשדות ימצאו למכביר מאמינים בהבלים; אך עיני נפקחו ברבות הימים לראות כי שקר בימינו.

יוסף ראה יום אחד, כי צרור-הכסף שהניח לו הקבצן הזקן הורק על ידי בעל-השם, ומני אז שמר את צעדיו, כי אמר להשיב לו כמפעלו ולהריק את אוצר-כספו. והגה גלה אצל רבו עונות חדשים.

במכיבותינו, מספר יוסף, נרה אשה יפהפיה, כבת עשרים וחמש שנים. והיא היתה ידועת-הילי, ותבוא לדרוש ברבי. אני ישבתי בכל עת כאשר באו אליו דורשים בחדר הראשון, גם בפעם הראשונה כאשר באה האשה הייתי בחדרי. לכחרת בערב כאשר באה האשה שנית יצא הוא וישלחני אל רעהו אשר נר בקצה העיר הרחק כאד מביתנו, ויצוני לסגור דלת החדר הראשון ולקחת המפתח אתי, כי גם בידו היה מפתח להדלת. – לוא צוה כזאת עלי לפני שבועות אחדים כי אז לא מריתי פיו, אך עתה הייתי לאיש אחר, כי שמרתי דרכיו, לכן עניתיו: הנני הולך! – אך לא הלכתי רק התחבאתי תחת המטה. ואחרי אשר סגר דלת החדר בעדי, יצאתי מסחבואי ואביט בעד חור המפתח אל החדר אשר בו היה הוא והאשה, ועיני ראו מחזה יקר... הוא לקח כוס יין-שרף בידו וילחש עליו ויתנהו להאשה לשתות, אך היא כמעט ננעה בכוס ענתה כי לא תעצור כח לשתות כוס יין-שרף; אולם הוא הפציר בה לשתות, ויקח את הכוס בידו ויתנהו על פיה, וכמו חפץ להחזיקה למען תשתה תבקח: בימינו. אך היא הדפה ימינו אחר ותאמר: לא, אדוני, איש קדוש, לא לך לחבק חיק, אשת-איש... – אש עיניך תכבה אש קדושתו – ענה ברנש.

או יצא יוסף ממחבואו וידפוק על הדלת בחזקה, באמרו כי בעל האשה בא לבקשה; ויבהל בעל-השם מפחד נקמתו, וימהר לאסור את עגלתו, שהוא חוזר בה בעירות לרפא חולים, ויצא לרכו עם משרתו. המה באו לאחד מבתי-המלון, הרגילים בארצנו לפני חמשים שנה, והמתראים מבית ומחוץ כרפתים.

ערפל חתולתם מחוץ. ופיח ושחור יכסו את הקירות סבית. וקרקע הבית להם לרצפה. חצי הבית ארוה לפיסים, רפת לבקר ולצאן, וחצי השני מלון לעוברי-אירח, העוברים ברגל או בעגלה. אשר נפשם קצה בעמל הדרך וישישו כי ימצאו מקום מנוחה לנפשם העיפה. מטה וקר ומצע לא ימצאו בכל בית-המלון, והאורחים אשר ישעו בעגלה יוֹילו אתם כרים ומצעות וישטחום שטוח על השלחן ועל הססלים ותחתייהם ויכינו משכב להם; ואלה אשר רגליהם סופיהם, להם תהיינה ידיהם לכרים ומלבישם למצע. וגם המה ינוחו על משכבם בשלום. בהדר-המשתה יעמוד בתוך שלחן גדול בלי מכסה. ומשני עבריו לארכו-- ססלים ארוכים כאורך השלחן.

וכשמע בעלת הבית כי „צדיק נסתר“ ואיש-אלהים סר אל המלון, תרדה לקראתו ותכין לו ממבחר הממעמים, גם הודתה בפניו על כל עונותיה הנסתרים. ובין הערבים צוה בעל השם על משרתו שיצוד לו תול, ובשומו אותו בסתר בשק-עור צוה על בני הבית לבל יודו לנשת אל חדרו.

כלם שמעו וינעו ויעמדו מרחוק, סספר יוסף. והוא קרא אותי אחריו החדרה, ויצוני ללכת ולהביט אל תוך החדר מה נהיתה שם. שמעתי בקולו, וכבואי ראיתי והנה הבר מתנשא, קופץ הנה והנה, עולה ויורד כמו רוח-חיים בא בקרבו. נתתי בקול ויחדרו כל בני הבית אחרי ובישו ואימה חשכה נפלה עליהם. -- הנה, רבי. רבי! קראה האשה בקול מר מרגני לב -- רבי, אברנו כלנו, אברנו!

ויסגר בעל השם בחדר כדי לגרש את השעירים המרקדים בו, ופתאם נשמע משם קול צוחה נוראה; וכשמחר המשרת אל החדר השתומם לראות את „פני בעל-השם קרועים לגזרים ומנואלים בדם, עינו הימנית תדמע בדמע ודם ומראהו מורא מאד“. -- „גלחמתי את השד-- אמר איש-המופת-- גם יכולתי לו, אך גם הוא שלח בי חצי נקמתו“. ובני הבית ראו את השד המגורש בדמות חתול מכוסה נוצות הנמלט בער החלון, ויספרו בחרדה את תהלת „הצדיק“ ומופתיו. ובאותו הלילה, בעת שבעל-השם התהפך במכאובי פצעיו, גנב יוסף את מלתחת אדוניו וינס. אחרי תלאות שונות היה לעזור לחון נודד, ושמש אצלו בתור „משורר“ במשך איזו ירחים; אך לא יכול נשוא את גסותו ואת דברי-הנבלה שהשמיע באוני עוזרו בשעת התפלה. גם קפדה באה פתאם על החון בעיר מה בילה, כי הושם במאסר בתור סוחר בשטרות מזויפים וסוסים גנובים-- ויעובנו יוסף וילך ללמוד בישיבת שכולה. הוא בא אל העיר ברגליו ויעמוד להתבונן על בית-התפלה לנוצרים הגדול והבנוי לתלפיות, שחמשת מגדליו המצופים נחשת-קלל יתנשאו בשיא חסן ופאר עד לעבים-- והנה נגש אליו יהודי קנאי ויאמר להכותו על הביטו בהצלב, אולם זקן אחד נשוא פנים הצילו מידו. הוא הובילו לביתו ויאכילהו לחם, גם דבר על לבו דברים טובים; ושם ראה יוסף את נכדתו הילדה היפה, כבת י"ב שנה, ורגשי האהבה הראשונים התעוררו בלבו. פתותי הלחם והבשר היו בפיו כאבני-חצץ, אנלי זעה התגלגלו ממרום מצחו, ולא יכול לדרים את עינו להילדה הנחמדה היושבת ממולו. ומשם הלך יוסף לבית הישיבה.

באתי הביתה. סספר יוסף. ראיתי שמעתי ונבהלתי. כסאה נערים וילדים הישדכ. שטרים אל השלחנות הארוכים סביב סביב. אלה ישבו ואלה יעמדו על שתי רגליהם ואלה יעמדו על רגל אחת וינעו הנה והנה כנוד הקנה במים, וכלם יחד יצקו קול

גדול ולא יסף. קול הטילה ושפה בלולה כזאת לא שמעתי עוד מעודי. לכן עמדתי תחתי ואביט הנה והנה כמשתאה. אצל השלחן לסול הפתח עמד נער כבן שש-עשרה שנה ויקרא בקול סר צורח כאשה סקוננת על בנה יחידה כי מת: אמר רבא. אמר רבא. אָאָאָמַר רָאָאָאָבָא! -- ננשתי אליו ואבט בשניו. כי נכסרו נחומי עליו. אך הוא בראותי אותי מביט בשניו בחמלה שחק בקול גדול ויאמר לרעו: ראה זה חדש הוא!

הנערים החלו להתלחש על דבר התלמיד החדש הבא, והמשנית, איש זקן, גבה-קומה ובריא-בשר, שפניו אדומים כדם ובידו רצועה ארוכה—נער בהם. ואז הובל יוסף זהוצג לפני ראש-הישיבה היושב על הבמה. זה היה איש, כבן ששים שנה, קצר-קומה זבירא-בשר גם טוב-תואר, וזקנו הלבן והארוך הוזרד על פי מדותיו נתן לו הדרת-שיבה; אך עיניו השחורות המבריקות מתחת הבבות הלבנות והארוכות העידו בו כי לא בבית-הישיבה בלה ימיו, כי אם בא באנשים ויראה דרכי התבל די והותר". הוא היה לפניו, פקיד בבית הרצים בסוסים, וכשיצאה הגזרה ללמד את שפת המדינה לבני הישיבה ולמנות לה לראש איש היודע לשון זו, נתנה לו משרת ראש-הישיבה. יוסף נתן על ידו שלשה שקלים ונתקבל להישיבה, גם למד מהרה לדעת דרכיה ומנהגיה. התלמיד החדש הלך לבקש לו "ימים" למחיתו, והוא חוזר מבית לבית, וישאל בתחנונים: אולי תגדילו הסדכם את בן עני לתת לו ארוחה ליום אחד בשבוע?—אחד מבני הישיבה אוכל בביתנו—יענהו וילך לו אל בית אחר. בבית השני יתנו לו לאכול לשבעה בפעם הזאת, אך מדי שבוע בשבוע לא יוכלו להבטיח, וכה ילך מבית אל בית. ועל הרוב רק אל בתי העניים ישים פעמיו, כי העשירים יתנו לחם חק רק לאלה אשר הביאו מכתב מציד תהלתם מידי ראש-הישיבה או אחד מנהליה. ובימים שאין להם ארוחות קבועות מתפרנסים התלמידים מהלחם והאגרות שהם, אם דחל" אוספת בשבילם מבעלי-הבתים. ובין-העריבים, בעת התפלה בבית-המדרש, מתאספים בני הישיבה לעזרת-הגשים לאכול ארוחתם ולנוח מעמל היום.

מחזה נסלא סאר ראתה עין האיש אשר בפעם הראשונה דרכה רגלו על סף עזרת-הגשים בבית-הישיבה. לבית אספת סוחרים נהפך הבית כרגע; הנערים אשר לחם וכסף להם שלחו בספחר ידיהם, ואלה אשר לא לחם ולא כסף להם שלחו בגנבה ידיהם; והניתרים אשר גם בספחר גם בגנבה נעלה נפשם ישבו וישוחחו איש את רעהו ויספרו נוראות ונסלאות משודדים, ענקים ובני ענקים. סמכשפים ושדים. מלצים אשר ישאפו הלילה לעלות על פני הבל להוליך אנשים בתוהו. סטתים אשר יעזבו סשבנותיהם בקברות ויצאו לרפא חולים בעשבי שדה. או להרניו נפשות כבדי-עין. וכמה דברי חכמה המשמחים לב ונפש שומעיהם. כסחזה הזח, סספר יוסף, חזיתי גם אני בעת תפלת המנחה והערב. קולות סקולות שונים שמעה אזני; האחד קרא: מי האיש החפץ לחם?— ורעהו ענה בקול: למי לחם? למי לחם?— הא לך לחם!— אטרה וחצי בסחירו תקח. — לא כי רק שתי אגרות. — לחמי ננב! מי ננב את לחמי?— לחמי טוב סאר. קנה אותו— אין בידי כסף. — תן לי ערבון. — את צרעתי אתן לך בערבון, רע-עין!...— אתה נבת את לחמי. — שך אתה דובר, לחמי הוא. — שךך. גולן, חסן אתה. — יךך אפל. כלב!

בלילה ישנו בני הישיבה על הספסלים והשלחנות, ומראה הבית היה כשדה-קמל אתרי זח מלחמה ותרועה. אולם ארבעה נערים ישבו וילמדו בכל לילה תליפות, כדי שלא יפסק בבית קול התורה; וה"משמרים" יושבים לפני גר-חלב כהה ויספרו זה לזה מעשיות בשדים ומויקים, המאריכים לשון או המתחפשים לכבש כדי להתעות עוברי-דרכים. ויש אשר יעשו ה"משמרים" תעלולים בחבריהם הישנים, יתנו עפר וסאבאק באפם, או ישפכו מים תחת משכבם.

ויוסף הסכין עם ארחות הישיבה וימצא בה מנוחה נעמה. ארוחתו נתנה לו בבית בעלי-בתים הגונים, וראש-הישיבה הנחילו כבוד והושיבו ב"כת הגדולים". אולם נסיתו להתגלים ועזו-רותו הרסו חיש את מצבו שכונן לו. פעם אתה התל בכן עכבור, אחד מתקיפי העדה, הלומד בהישיבה, וינקם ממנו אביו בהסיתו את בעלי-הבתים למנוע ממנו ארוחתם ומרוב צער חלה יוסף במחלת הקחתת והובא לבית-החולים, ובתוך כך נפל כספו, שנשאר אצלו מבעל-השם, בידי זרים. בשובו לאיתנו נודע לו, כי חברו גרעון נמסר לצבא בשביל שקרא בספרי-השכלה, ובריבו את ריבו מיד חבריו גורש גם הוא מהישיבה וילך ללמוד בבית-התפלה של ה"חברא קדישא". אולם אחרי שסר צל הישיבה מעל יוסף נעשה הפקר, ועוד בלילה הראשון בא עכבור עם שני "מחפשים" ויובילוהו לבית-הסוהר שתניכי הצבא אסורים שם. בבית-הכלא מצא יוסף אחים לצרה, שנשבו כמוהו, וגרעון בתוכם.

כשתי שעות. ספסר יוסף, ישבנו אל השלחן ונשוחח; איש איש ספר את נגעי לבבו בקול רסטה ובלב מלא אהבה לדעיו... עת הערב הניעה ונתפלל כלנו יחד בלב שלם... ואחרי הארוחה לא הרים איש את רגלו ללכת לשכב. כמו צר לו להפריד מאחוות סרעיו... רק נר אחד קטן האיר את החדר... ובראות גרעון כי כלם ייחלו למוצא שפתיו ענה ואמר...: עצתי כי נספר איש לרעהו קורות ימי חייו עד כואו אל הבית הזה".

ובין האסירים הצעירים נמנה במקרה גם חנינה, בן אחירע דודו של יוסף; ובספרו את קורותיו נודע ליוסף, כי דודו נשתגע מרוב מצוקת-נפש, כי רגשי-הנוחם לא נתנו דמי לו. וגם דודתו המרשעת, איזבל, שהסיתה את אישה להתנקש בנפש אחיו כדי לרשת הונו, הרבתה אחרי כן את פצעי רוחו, ובנה חנינה חבל בה בסכין מחמתו על אביו.

כשקרב יום הפקודה, שבו יבחנו התניכים החרשים ויקובלו לעבודת-הצבא, גדל ביותר צער הצעירים השבויים. נער אחד מן הנתפשים קרא בתהלים עד חצות לילה, וקרא בקול בוכים: "אלי, אלי, למה עזבתני!" — ויוסף קנא בתם לב זה שדמעותיו מקילות את משא יגונו:

מאושר הוא-אמר-כי הוריו למדוהו לשפוך שיח! אכרה האמונה ביושר לב האדם מלבי, והאמונה באלהי החדר לא נשרשה על תלמיו... ובבקר-מוכיף יוסף לספר-בעמדי להתפלל נפתחו פתאים ארובות עיני כמו יד נעלמה ננעה בהן ואבך טרה באין הפוגות. בכיתי ובכיתי ואבקש לבכות עוד, ומרגע לרגע רוח לי, ורוח תקוה טובה התגנב לבוא אל חדרי לבי; אומץ לב ורוח בא לי פתאם. ואחי נכון ללכת אל אשר יובילוני. בעודני מתפלל נשמע קול גדול ברחוב, אך לא כקול אשר הסכנתי לשמוע יום יום. רק קול שמחה וכלי-שיר הולך וקרוב... ובעוד רגע נשברו הדלתות והמון חוגג התפרץ אל תוך הבית בתופים וכלי-שיר וזיין וכוסות בידיהם, וקוראים בשמחה: לחיים, לשנה הבאה בירושלים! — "שמעו תשועת ה' — קרא אחד מהבאים-אלהי ישראל שלח לכם עזרתו מקדש, כי נתן בלב הסלך להסיר את הגזרה הרעה, ועתה תצאו לחפשי; שתו ושכרו והללו את ה'!"... ברוב סרעפי בקרבו צלח עלי הרוח ואקרא: הזורעים בדמעה ברנה יקצורו! אחי בצרה! התזכרו את הלילה אשר בו שפכנו יחד שיח לאלהים בתפלות בן ישי? נתן לו גם עתה תודה בהזמרות ההן, אחרי כי קרא נאולה לנפשנו; קחו ספרי תהלים!" — כל הנערים סהרו לעשות כדברי ויקראו בחזקה ויבכו בקול. והנאספים גם הם בכו הרבה בכי".

בצאת יוסף לחפשי ראה, כי אי אפשר לו להשאר עוד בשכולה, וכעבור שנתים ומחצה לשבתו בעיר שב עוד הפעם לנודדיו וגלגוליו. הוא סר להעירה הקמנה נצב, כי ישם שופף נתן ארצה ועצרו בדרך. בית-התפלה היה שמם מלומדים בחצי היום, ורק

אנשי חדר. "פרוש" אחד נמצא בו שהקניט את האורח יוסף בבואו אל הבית, כי חשב אותו למתחרה עמו בפרנסתו. אולם המלמד, שהורה לתלמידיו בעזרת-הנשים, דבר על לב יוסף דברי נחומים ואהבה והובילו עמו לסעוד על שלחנו.

מראה הבית סחוף העיד כי אדונו לא עשה עשר. אך מבית נראה כי ביד חרוצים תכין אשתו מלאכתה; קירותיו היו טוחים ומשוחים בסיד לבן כשלני, בתוך עמד שלחן עץ ועליו מכסה לבן וזך, כסאות עץ סביב לו וכלם טהורים מהלאה, והרצפה משוחה בשיט וסיד אדום. מכער החלונות הקטנים, אשר מורקי ושוטפי במים; ואהת משמשיותיהם לא נשברה, יבוא אור כהה, ויבא בבל-הנחשת אשר מורטו-למען היות להם ברכ ונוצצו כזהב טהור מעל התנור. בעלת-הבית-מספר יוסף-קבלתנו בשמחה באמרה בקול נעים: ברוך בואך, אורח!-ותסב פניה אל אישה ותאמר: על זה אודך מקרב לבי, כי הבאת אורח אתך כאשר לא עשית זה זמן כבר ואקצוף עליך. אך עתה אסלה לך בראותי כי תבקש להיטיב דרכך. - כחולם הייתי. רגע הבטתי בכלי הבית ורגע בפני אדוניהם על-זוי-הלב, כי לא שערתי בנפשי מעודי כי בית צר כזה יהיה מעון שלום וברכה, ששון ואהבה.

יוסף השתקע בעירה והיה לבן-בית אצל המלמד, העני המאושר. ובתו התמימה והמלאה חן, חנה, החלה ללבב אותו בעיניה היפות ולדבר באזניו דברים ספורים אבל נעימים. בצאתו יום אחד מביתם אמרה לו: "חבוש מטפחת על צוארך פן יבולע לך" - וכשאמר יוסף כי לא יירא רע, "הסירה מטפחתה מעל צוארה ותתננה לו מבלי דבר דבר, ועיני אמה מלאו דמעות". גם הרב, איש-רם-הקומה ובריא-בשר עם חומם גדול ועינים קטנות, קרב את יוסף באהבה ויצייגנו לפני הרבנית המצטיינת בלמדנות ומתרשלת בהנהגת הבית. הרב אסף את יוסף אל ביתו וישימונו למורה לבנו; וגם לעזור בתפלתו היה לו, כי שמש הרב גם כשוחט וחזן. עד מהרה יצא ליוסף שם בעירה כ"מושלם" ומוכתר בכל המעלות, וכל האמות התברכו בו; אבל לא ארכו ימי שלותו. בערב יום-הכפורים הביאו להעירה שלשה אסירים יהודים, והרב פעל על השוטרים המובילים אותם שירשו להם לנוח ולהתפלל עם הקהל ביום-הקדוש; גם "כפרות" וכל מיני מטעמים הביאו להאסירים. ובמוצאי הצום קם אחד האסירים ושחט את עצמו, כי קצה נפשו בעניו. הרב, שבא בדברים עמו, הושם מיד במאכר, כי יצא הקול שהיהודים שתטוהו משום שרצה להתנצר; וגם יוסף, הגר בבית הרב, נאלץ להסתתר ולברוח בחשכת הלילה.

עוד לא עלה השחר, מספר יוסף. ואני הולך ברנלי גלסוד בדרך לא מלולה מכוכה בשלג נורא, העוברת בתוך היער. העצים הגדולים כבני-ענק, אשר כשו מזוקן ומהקרח הנורא אשר קנן בצמרתם, נראו כמלאכי-בלהות, והרוח אשר יתנגב בין דליותיהם יהמה כנפש נועת, אך לרגעים יסוף קילו סחמון קול העורבים הצורחים כמבשרי יום-עברות. אני הולך ורנלי תמערנה מרגע לרגע. כי הדרך היה חשך וחלקלקית. ולרגעים רחפו כל עצמותי, כי דמיתי כי קיל זאבי ערבות שמעה אזני ומרצחים-חרש ראו עיני.

אחרי הדין-והדברים שהיו ליוסף עם, גויים" וכלבים, שכר לו בכפר אחד עגלה יחד עם אברך צעיר ודל בשר, בעל פאות מסולסלות ויורדות עד שוקיו, הבורח לה"רבי" מפני אשתו וחזנתו. הם באו לעיר מרה ויסורו לבית-התפלה של ה"חסידים", והנה הוא מלא משוחחים ומקטרים כבית-משתה. העובר לפני התבה¹) קנה את תפלת החסידים. המעריב במחיר יין ואוות, כי חג היה באותו היום להחסידים לזכר צאת ה"רבי" ממאסרו. זקן אחד הזמין את יוסף לאכול על שלחנו, ובשובו לבית-התפלה מצא אספת אנשים גדולה הוללים וחוגגים, אלה יתנו בשיר קולם ואלה יצאו במחול, וכלם יתנו

(1) המתפלל לפני העמוד.

בכוס עיניהם". יוסף עמד מרחוק כגר, והנה נגשו אליו שני חסידים ושימו עליו עונש לשתות המש כוסות יין בבת אחת, או להלקות במגעלים. ויבהל יוסף מפני המלקות ויריק את כוסו בפעם אחת, ואז עזבוהו נוגשיו באמרם: אך מתחפש הוא, כי ייטיב לשתות כאחד מאנשי שלומנו. ביום המחרת סבבו החסידים מבית לבית, וישתו וירקדו בפשטם בגדיהם מעליהם, ובהניחם רק הכתונת, הטלית קמן והמכנסים. בבתים אחדים התרועעו גם נשים גם בתולות את השמחים אלי גיל, וכאשר שכח אחד מהחוננים כי אשה נכריה עומדת על יד ימינו וישקה מלאו כל הנאספים שחוק פיהם".

משם הלך יוסף לעיר צבועאל, מקום משכן ה"צדיק", ויסר אל ביתו.

הצד הצדיק, מספר יוסף. היה כחצר אחד השרים בקרב בתי עבריו. כחמשה בתים בנויים מעצים הזקים ועומדים על מוסדות אבנים היו למשכן לו ולבניו. בבית אשר נר הוא היה בית-התפלה ובית לאורחים אשר לשמעו מרחק יבואו. כבואי לבית-התפלה הסירותי מלתחתי מעל שכמי, כי אמרתי כי גם שם מקום ללין כבכל בתי-התפלה. אכן כרגע נזכרתי כי שנית. השמש נש אלי ויאמר: הן לא בית מלון אורחים הבית הזה, כי תציב לך פה יד".

לעת ערב בא יוסף אל החדר הגדול המלא אנשים ונשים, המצפים לראות את פני ה"צדיק". כל איש כתב את בקשתו על פתקה כדי למסרו לה"רבי", ויעש גם יוסף כן בבקשו את ה"צדיק" לקבלו בעדת המסתופפים בצלו.

שאון והמולה היה בחדר, מספר יוסף. מהמון קיל הנאספים אשר דברו כלם יחד; איש איש הרים קולו, צעק, גער, קרא, ענה, סבלי שמוע שפת רעהו, ואיש אחיו דחק. דחף, למען ימצא לו מקום בצד השלחן אשר אליו ישב הצדיק בהגלותו לקבל תפלת איש ואיש. גם אני ברוחי לי יד, ואעמוד כעמוד נכון על מקומי. הגליון בכפי כנס ואזרועי עם הקנה וכתפי במנדלי מבצרים סוככו בעדי לכל יטלטלוני טלטלה... פתאם קמה הסערה לדסמה... כאבני סצבה עמדו איש על מקומו, לא הרימו יד או רגל ועיניהם אל מקום אחד הצפינה, אל הפתח אשר בו יבוא הצדיק. הדלת נפתחה ויבא פני הצדיק, איש זקן כבן שבעים שנה. רם קומה וטוב רואי; זקנו הלבן כצמר צחר יורד עד חזהו. עיניו מסיקות אש נוער. כח ושלוה. להיוו מלאות כתפוחים אדומים, והוא לובש מלבוש משי לבן-אדמדם מכף רגלו עד קרקדו; טמנצפתו עד מנעליו כשהו משי, וכלו אומר כבוד. הוא הרים פעמיו בכבודות. ובטבט אחד השקיף על כל בני-האדם המיהלים לחסרו במאור פנים כאל חדר ומרבה להיטיב".

כשמסר הנבאי את פתקת יוסף להצדיק הגיד לו את קורותיו; וישתומם יוסף על הפלא, כי לא ידע שמכריו בנצב הודיעו לה"רבי" על דבר בואו. וגם הנבאי והחסידים החלו לקרב את יוסף, בראותם כי הצדיק כבדהו בדבריו בשביל תורתו. ועוד יותר גדל כבודו בעיני בני בית ה"רבי" אחרי שידע לחזור על ה"תורה" שהשמיע הצדיק לפני עדתו. הוא ישן בחדר-המטות שעל יד בית-התפלה, וארוחו שמנה נתנה לו על שלחן הצדיק. אולם גם פה לא מצא יוסף מנוח זמן רב. פעם אחת שמע את בחורי החסידים מגנים את ה"גאון מוילנה", המתנגד לחסידות, ושמים את שמו לשמצה; ויתחמץ לבו בקרבו ויחרף את החסידים ומוריהם, ויקומו עליו הבחורים ויכוהו הכה ופצו. אז נתן לו הצדיק חצי-שקל לסמן-ברכה, והגבאי שלחהו לעיר שבמה להיטיב את דרכו בקהל החסידים.

בבואו לשם קבלהו יהויריב, איש גבן וערום, שהוקם למפקח על דרכיו. ושלמון, סוחר נאור ועשיר המתהלך עם החסידים רק למראה-עין מיראתו אותם—מלא את כל מחסורי יוסף, למען הראות כי רצון ה"רבי" קדוש לו. אולם מהרה בא יוסף לידי נסיון קשה: יהויריב עשה אותו למרגל, הנועד לספר את כל אשר יראה וישמע בבית בעליו נותן לחמו, למען דעת אם לב שלמון שלם באמת עם החסידים. לב יוסף הבהו מאד על

התפקיד הנתעב הנתן לו, אולם מרפיון רוח ומראתו את יהויריב הנוכל לא יכול להשיב את פניו ריקם. וככה נודע מפיו ליהויריב, כי הנאורים מתננדי החסידים נאספו בערב אחד בבית שלמון וערכו כתב-תלונה על צורריהם החשוכים ועל שר-העיר התומך בם, כדי לשלחו לפטרבורג. הקובלנה נשלחה על ידי יוסף להעיר הקרובה, כדי למסרה שם להפוסטה, וכשנפלה ליד יהויריב הסית את שר-העיר בשלמון ושימנו במאסר. יוסף בכה בכי-תמרורים בהודע-לו את אשר עולל למיטיבו נותן לחמו באולתו, וידבר קשות באזני יהויריב מסיתו; ואז שם הנוכל גם אותו בבית-האסורים ויתענה שם ששה ימים עד שבא-המפקח העליון והוציאו לחפשי.

יוסף לא שב עוד להחסידים, כי המשכיל בני-מין אספהו אל ביתו וילמדוהו אנגלית ותורת-החשבון. וכעבור שנה לשבתו שם שב לשכולה, אחרי עזבו אותה זה שלש שנים, כי כבודד בתבל התגעגע לראות את מכריו מלפנים, שבביתם בכה רגעי מנוחה. הוא בא לבית הזקן שקרבו ראשונה בעיר, והנה נכרתו הילדה, שפרה, כבר היתה לעלמה רכה ועדינה, שעל פניה הארוכים ילינו עצב ומנוחה ועיניה השחורות תפיצינה אש. היא האירה לו פניה, וגם הזקן קבלהו באהבה ומגהו למנהל חשבונות מסתרו. יוסף בא לשבת בביתם, ובעתו הפנייה הורה את הלשון האנגלית לשפרה, ומעט מעט דבקה נפשו באהבתה. ומה גדל אשרו בשמעו מפיה, כי גם היא, העלמה היפה והעשירה, אהבת אותו, היתום העזוב, התועה גלמוד בדרכי החיים!

ואחזיק ביר ימינה, סספר יוסף, ואנשקה מנשיקות ששתי, אשר המו כנחלים בוערות. והיא לא משכה ידה; וגם כאשר משכתיה אחרי ואחבקה בשתי זרועתי בכח לא דברה דבר ולא נפתה להשיב ידי. עיניה קבו בשמרותיהן ותעמוד חבוקה בין זרועתי כנרדסה, אך כאשר נשקתיה על מצחה הטהור התעוררה כמו מתרדסה ותבט אלי בתחנונים, כאיש אשר אין בו כח להלחם את לוחמו מבקש נפשו. אז נפקחו עיני לראות איך גדלה אהבתה אלי. כי בעיניה היה המעשה אשר עשיתי כען פלילי, ובכל זאת לא נתנה לבה לקום בפני.

אולם האסון השומר עקבי יוסף לא הרפה גם הפעם ממנו. אם שפרה חלתה מחלת עזה וישלחוה הרופאים להתרפא על האי הילנולאנר, ויוסף מלוה בדרכן את החולה ובתה להיות להן למליץ לפני תושבי האי המדברים אנגלית. ויהי בעברם דרך עיר-המלוכה באו ברחוב חבורת אסירים החופרים תעלה, ואם שפרה הכירה ביניהם את בנה, שנדון לעבודת-פרך עולמית, ותתעלף מפחד פתאם. יוסף הציק אז לאהובתו, שתספר לו סבת הדבר וקורות משפחתה, ומה גדל שברו בהודע לו כי שפרה היא בת דודו אחר ע! רנשי הנקם והאיבה לבית דודו, עוכר אביו וביתו, נלחמו אז ברנשי אהבתו לשפרה, וביחוד נתעוררה שנאתו הישנה לרדתו, סבת כל האסונות. ויום הפקודה לא אחר לבוא. יוסף עם שתי הנשים יצאו לדרכם באנית-קישור המפלינה בים, והנה

עב קטנה עלתה מירכתי צפון. כמלאך שלוח להשמיע תרועת מלחמה. אחריה יצאו חיצי ענני אפל כהררי עד ויכסו פני הרקיע. מופה וסערה הניחו מן החרד ויאחזו בירכתי האניה וינערוה ויקלעוה. היושבים עליה חגו וינעו, והנשים התנודדו כשכורות סיון ותתענה בקיאו. איש איש מהר לרדת ולמצוא מחבא מרוח סערה. אשר קסה כמלאך אכזרי לשחק באניה. גם דודתי. סספר יוסף. אשר התחזקה רגעים אחדים. אמצה שארית כחה לרדת ותוחל על ידיה ועל רגליה. למען מצוא מסתר בתא האניה מתחת, ואנחנו אחריה; אך כטרם נגשנו אל הפתח שכבנו כלנו על הרצפה. כי הסופה נברה חילים ותניע את האניה כעלה ברוח. וברכ כח החזקתי בעמוד הברזל אשר עליו הגנ נשען בידי האחת. ובשנית אחזתי בידי שפרה אשר התעלפה ותעצם עיניה, ואקשרה אלי באזור. אמה אחזה גם היא בעמוד ותשב על הרצפה למולי ופניה בפני מח... אבדני כלנו. אברנו-הורידה דודתי בבכי בקול נורא-אנא, אלי. הושיעה לי!

ואיבת יוסף נתעוררה אליה ברנע ההוא ויקרא בקול עברה: „קראי אל השמן, אשר אתו עשית חוזה, לא אל אל שפכי נפשך כי דמים שפכת!“ ובהכירה את יוסף, „ספקה כפיה ותקרא: אייה!—ותאבד לנצה בתהום רבה, כי בהסירה ידיה מהעמוד מעדו קרסוליה וישטוף אותה הגל“. שפרה לא יכלה נשוא את האסון והשתנעה ומתה, ויוסף נדד להאמבורג ולונדון. שם ראה עוני ומחסור, והמסיתים ארבו לו ובקשו להעבירו על דתו בשכר. אך הוא בחר להפיל את עצמו לנהר הטיימה מאשר, למכור את נשמתו. אולם הנדיבים האורתודוקסים¹ מבני ישראל לא הסתפקו בזה, ולא חפצו לעזור ליוסף בעניו עד שיראה להם „ציציותיו הכשרות“ ויביא עדים שהוא זהיר במנהגי היהדות. ומי יודע אם לא אבד היתום התועה בעניו בארץ נכריה לולא תמך בידו המשורר בן-דוד והכניסו לבית-ספר-לזמרה, כי היה ליוסף כשרון מוסיקאלי. כן הציג אותו מטיבו לפני עלמה יפהפיה זעשירה ממכרותיו, ויוסף החל לבקרה בביתה וללמדה לפרוט על פי העונב. הוא התאהב בה מהרה, ובהתגבר עליו רגשותיו ברע פעם אחת ברך לפניה ובקש אהבתה. ויתר בו אף אחיה, החרד מאד על כבוד אחותו, ויקרא בועם: „מה לך פה, בן בלי שם, אוכל לחם חסד?... ברח לך כרנע פן תאחו ידי בך וגלגלתך מן המעלות כשקן נתעב“. ויוזין יוסף את מעליבו למלחמת-השנים, והאח הומת בכדור-מות בעוד שיוסף נפצע פצע אנוש ושכב ששה חרשים במטתו בלי הכרה.

הקיצותי מן החלום אשר לא אזכרנו עוד...—ססר יוסף-וראתי כי הנני שוכב על מטה ככורה בחדרים גדולים ומלאים כל טוב. משרתים רבים עוטרם עלי, משק כלי כסף וזהב ישמע באזני, ועלמת רכה וענוגה, אשר תארה בתואר מלאך טהור, או כפני אדם כל בני האדם בטרם שמעה בקול הסכית. יושבת אצלי; שפאלה סמוכה על המטה, אשר אני שוכב עליה, וימינה תסיר שערותי מעל מצחי לבל תכאבנה עיני, ועיניה תבטנה בי בלי השך. כמו קשורות הנה אלי בעבותות. וקוי סגטן יחדרו תוך עיני, תוך לבי. מי זאת הנשקפה?

זו היתה אהובתו היפהפיה, שסעדה אותו על ערש-דוי כאחות רחמניה. ומה גדל תמיהונו בהודע לו, כי היא באמת אחותו בת אביו; כי אביו לא טבע בנהר, כמו שיצא הקול, אלא נמלט למדינת-הים ועשה שם עושר, ומכתביו לביתו נאבדו בדרך. אולם מה גדלה גם מצוקת לב יוסף בהודע לו כי רצח את נפש אחיו, והוריד ביגון שאולה גם את אביו, כי אחוזו השבץ בשמעו את הדבר. גבר לא יוצלח כמוהו לא נוצר אלא לפגעים ומכאובים שגרם לעצמו ולאחרים, ובעקב אשרו אחו תמיד האסון. מחלת יוסף נתגברה מעקת לב, וכדי לפור את מחשבותיו הנוגות יצא לדרך. הוא בקר ערים שונות והתכונן לחיי אחינו במערב אירופה וברוסיה, בהודיעו את רשמיו והשקפותיו עליהם בשורת מכתבים לאחותו ולרופאו הנאמן. ובמכתבו האחרון מודיע יוסף, כי ראה בעיניו את מוראי ה„פוגרומים“, ובעמדו להגן על המוכים פגע בו כדור-מות וימיו ספורים... ככה כפר היתה ועיה בדמיו את כל השגיאות שעשה בימי חייו, המלאים מלמלים, תמורות ותהפובות.

סגנונו עול סמולנסקין, המגלה כבר את אפיו ב„התועה בדרכי החיים“, הוא יסד הרובאן. קל, משורבב, חטוף ומהיר, בלתי מלוטש ומליציי קצת. והוא מתאים לאופן תאודו הרטב, השטחי והמרפרף. סמולנסקין עומד באמצע בין התוזה הרומאנטי מאפו והסופרים הריאליסטים (המתארים את המציאות כמו שהיא) הבאים אחריו. הרומאן

הראשון שלו, כיתר ספוריו, הם חצי-ריאליים, כלומר — הם קרובים חצי-ריאליים. להמציאות בפרטיהם, בעוד שהקשר הכללי של המקרים הוא בהם בלתי טבעי, רומאנטי. גם הפסיכולוגיה של סמולנסקין אינה נכונה אלא למחצה. הוא מתאר על פי רוב כראוי את הרגשות הבודדים, את מצבי-הרוח הפרטיים, בעוד שהתכונה הכללית של גבוריו אינה טבעית למדי. האנשים הישרים שלו מאמינים יותר מדי להרמאים, ובכלל נראה כל גבור כאלו נברא רק לצורך תפקידו בהרומאן, כי אין אנו רואים את משחק הגונים ברגשותיו ובחיויו. סמולנסקין מנתח אנב רק מחשבות ולא הרגשות, ועל כן נראה כל הפסיכולוגיה שלו כהגיונית. ולעומת זאת הוא מיטיב לתאר את המחזות החיצוניים ותמונות האנשים, אם כי הוא מגזם קצת לפעמים לשם הלצה. לכמה מצויריו מחיינו בדור העבר יש ערך היסטורי, וחשיבותם היתה יותר גדולה עוד לולא היתה להמספר סינדינציה (נטיה) לגנות את מתנגדי ההשכלה.

ביחוד חזק אצל סמולנסקין הכשרון הפזבליציסטי (הנטיה להרצות כשרון פזבליציסטי. את דבריו בדרך מאמר), וכל רומאניו מלאים הגיונות והשקפות מפורטות על חיי האדם, החברה, ההשכלה ותעודת ישראל. ויש שהספור נעשה אצלו מפל להמאמר. החלק הרביעי של, התועה בדרכי החיים" נוסף, למשל, להרומאן כעשר שנים אחרי צאתו לאור, ומכתבי יוסף שהוא מכיל אינם אלא קבוצת מאמרים על עניני ישראל והפוליטיקה באירופה.

יוסף, גבור הרומאן, הוא בעל גפש עשירה ורצון בלתי חזק. תלאותיו תכונת יוסף. הרבות לא המיתו בו את רגש המוסר והכבוד, אם כי הקהו את חושך-האיסתיטי. הוא איננו עוד איסתיטי, אבל עודנו אדם ישר. שאיפתו למצוא לו מנוחה ומעמד בחיים מושכת אותו לכל מיני בצות, והרגש המוסרי שלו מוציאו משם. הוא מתברר יחד את ההשכלה והלאומיות, ונשאר נאמן להיהדות ותקותיה אם כי איננו זהיר במנהגיה. בדבר זה, כמו בכמה ממאורעות חייו, דומה יוסף לסמולנסקין בעצמו.

בעמל רב הצליח סמולנסקין להוציא לאור את שמונה החוברות הראשונות של, השחר"; וכשכלו כל האמצעים שהיו בידו לכלכלת הירחון הלך לפטרבורג ולערים גדולות אחרות ברוסיה לבקש לו תמיכה וחותרים. "סמולנסקין לא היה נכנס לבתי העשירים כמחבר עני העומד בפתח בלב קרוע ומורתח, כי אם כאיש העוסק בהוצאת רעיון גדול לפעולות ידים, אשר יפנה אל אנשים אשר הרעיון נוגע אל עצמם ואל בשרם" (1). ועל כן קבל סמולנסקין בדרך כבוד את העזרה הדרושה לו כדי לגמור הוצאת, השחר" בשנתו הראשונה. בהחבורת האחרונה של אותה השנה מספר סמולנסקין את כל התלאות שנשא כבר בשביל הירחון, בעוד שמכריו מרפים את ידיו לאמר: "עזוב את המלאכה הזאת אשר לא תחיה את בעליה, כי אמנם יש ויש לאל ירך לראות שכר לעמלך אם אך תסיר פנך מהשפה אשר עליה אבד כלח". אולם לסמולנסקין היה יקר רעיון תחית ספרותנו מחייו, ועל כן החליט לבסס כראוי את קיום הירחון, בטרם החלו את שנתו השניה. ובראותו כי קוראי-עברית המעטים ברוסיה אינם מכירים עוד את ערך מפעלו הגדול, אמר לפנות לטובי האומה שביתר ארצות אירופה. הוא הלך לשוויידיה, נורביגיה, נרמניה, פראנציה וסמעות סמולנסקין. ואנגליה, ועורר בכל מקום את משכילי היהודים לתמוך בהספרות העברית שקמה לתחיה ולחתום על, השחר". סמולנסקין הדברן הנלהב והמלא תקוות לאומיות היה בעיני, השרירים היחידים" וטובי היהודים בהארצות ההן כנביא המבשר

תחית המתים", ובהתענגם על מדברותיו הנשגבות נתנו ידם למפעלו. בברלין התודע סמולנסקין להמלומד הגדול צונץ העוסק בחכמת-ישראל, והוא מספר כי, דבר אין לו כמעט עם אדם, ויתנצל תמיד על אשר ימאן לקבל בביתו עוברים ושבים אשר נפשם נכספה לראות פניו באמרו: היום קצר, לא אדע יום מותי והמלאכה מרובה לפני". ובפאריו בקר סמולנסקין את המיניסטר היהודי כרמיה, ששמח עליו ואמר לו: „בשמחת לבב נכון הייתי להקריב עשר שנים משנות חיי לוא מצאה עוד ידי ללמוד שפת-עבר“.

המסעות הרחוקות הללו לא עברו על סמולנסקין בשלום, כי בקרבת העיר סכנת סות. מאלמי אשר בשוויידיה הדרומית נשברה האניה שנסע בה, ורק בדרך נס נצל ממות. „סמולנסקין היה אוהב לספר כל ימי חייו על דבר מאורע זה והנס שקרה לו, כי לא ירד תהומות, וכיד הדמיון הטובה עליו היה מפליג ומגזם את גודל הסכנה שהיתה נשקפת לו בים. ולפעמים בתקופ אותו יד המליצה היה מספר, כי שעות אחדות רצופות נשא על גלי הים, גם ירד תהומות, ובדרך פלא הציל את חייו“¹). אולם מיום האסון הזה החלה מחלת השחפת להכות שרש בגופו החזק של סמולנסקין, והכינה לו את קצו המקדם. מסעו הגדול של סמולנסקין, שהעשיר אותו בכמה רשמים וידיעות התבל והאנשים, ששמשו כחומר לספוריו הבאים, ורכש כמה נפשות להרעיון הלאומי — עלה לו אפוא במחיר יקר.

בשוב סמולנסקין לווינה בשנת תר"ל הצליח לסדר את „השחר“ כראוי, באופן שתוכרותיו תצאנה במועדן, מדי חדש בחדשו; אולם עדיין לא מצא שכר לעמלו הרב.

בשלש שנות „השחר“ הראשונות — כותב סמולנסקין ב„פתיח דבר“ להשנה השלישית — לא לבד שלא ראיתי שכר בעמלי, כי אם נטל עלי לעבוד עבדות עבד למען מצוא שכר להחיות נפשי ונפש „השחר“, אשר ההוצאות עליו רבו על ההכנסות, וכאם רחמניה אשר לא תסוג אחור מפני כל עמל ועבודה למען פרי בטנה כן טפחתי ורביתי אותו, גדלתיו והחיותיו, שנה מעיני גולתי ומנוחה לא ראיתי שנים רבות רק למען הקיסו והחיותו... אני הייתי הכותב והסופר, המניה ורואה-החשבונות והשולח אותו במועדו וכותב המכתבים וקורא את המאמרים... ורק כלילה, כלילה (על הרוב מן השעה העשירית עד השעה הראשונה. או גם השניה אחרי חצות הלילה) כתבתי את אשר היה עלי לכתוב למען „השחר“. ובעת ההיא כתבתי גם את הספר הזה (התועה בדרכי החיים), ולפעמים סבב עלי ראשי כנגלגל עד כי כמעט לא ראיתי את הניר בכתבי; ובכל עת ששתי אלי גיל כאשר מצאה ידי לנסור את העלה ולתתו לדפוס גם פבלי קרוא לדעת אם לא תפצאנה בו שניאות“.

ומכאן סמני החפזון והבהילות, הבולטים כל כך ב„התועה בדרכי החיים“.

בשנה השלישית לקיומו הוטב מצב „השחר“, כי יהודה ליב, אחי העורך, סבב ברוסיה והרבה את חותמיו, וגם הקהל החל להכיר כי הוא העתון העברי היותר חפשי והיותר „שמחת חנף“. שבו יפרסמו בחירי סופרינו את יצירותיהם. ובשנה ההיא הדפיס סמולנסקין ב„השחר“ את הרומאן שלו „שמתת חנף“, שיכול להחשב לבכורי עמו, כי כתב אותו בעודנו באודיסה.

הספור הזה, שרית בוסר נודף עוד ממנו, מתאר לנו שני רעים, דוד תוכן הרוסאן. ושמעון, שנתאהבו בשפרה, בתו היחידה והיפה של שמואל שקלי. דוד הוא „איש צעיר לימים, כבן שלש ועשרים שנה, טוב תואר, לחייו מלאות חן עלומים,

שערות ראשו ושפמו השחורות משחור עשויות בטוב טעם, בגדיו הקצרים נקיים מכל חלאה ושרשרת-זהב על צווארו". אביו היה רב בעיר שבורה, ובהיותו כבן י"ז שנה לוקח לחתן בבית אחד מעשירי עירו, ובלה זמן מה בעושר ועונג עם אשתו הצעירה: ובעת ההיא מרדו הפולנים בהממשלה ומשכו אתריהם רבים מצעירי היהודים. ויתחבר אליהם גם דוד הקל בדעתו ושואף לכבוד, כי נכספה נפשו להראות כגבור הודו במלחמה ולהיות לשר-אלף". וכשנברה יד הממשלה ברת דוד מן העיר ויעזוב את אשתו הצעירה וההרהר ללדת כעגונה. הוא בא להעיר הגדולה אשדות, ושמעון המורה הצעיר והישר חמל עליו ויאספהו אל מעונו, גם מצא לו תלמידים עשירים. אולם שני הצעירים הללו נבדלו זה מזה בתכונתם. שמעון היה איש מתון, מחשב דרכו, אוהב לבלות את עתו הפנויה בקריאת ספרים, וחבריו קראו לו "דוב" בשביל בדידותו התמידית ורצינותו¹; ודוד היה מהיר וקל-דעת, שהתרוועע עם צעירים ריקים ופוחזים המבלים את עתם בבתי יין והוללות. אין להתפלא איפוא, כי דוד מהר לשכוח את אשתו ולקחת ביפיו ובחריצות שכלו את לב שפרה היפה והתמימה. אולם יש שזכר אשתו יעלה על לבו בשכבו בלילה על משכבו ויציק לו במראות אימה.

פני אשתו התיצבו נוכח פניו כמלאך אכזרי מזכיר עון. רגע נראתה לעיניו יושבת שוטמה ויורדת בבכי, ועד ארגיעה נהפכה לגועת בציריה על משכר, וכמעט רגע הפיצו פניה אימה ועיניה שלחו זיקי אש זעם ויהדרו כחצים שנונים ללבו; ועוד אחת מעט והיא מרחפת ממעל לו ברוח, ופניה יפיקו נוגה כפני מלאך טהור, והוא פלאים ירד והתפתה יפתח פיו תחת רגליו.

ובקומו בבקר ישכת דוד את מראות הלילה וישוב להוללותו ולאהבתו. יום אחד גלה את לבו לרעו שמעון, שעמד נדהם כהלום-רעם לשמועה זו, כי גם הוא אהב זה כבר את שפרה אהבה עזה, אלא שנמנע מהביע לה את רגשותיו. והוא עורר למוסר את און דוד על בקשו לו רעיה במרם מצא מקור נאמן לפרנסת ביתו:

זכור ואל תשכח, כי האהבה לא תהיה לאהובתך למחפה בקרה ולא לעדי בקיץ. יעברו ימי השכרון, ימי התרדסה, וחפץ החיים ישוב למצא סמלות בלבה, וידיך לא תעשינה תושיה; או אז תהפוך האהבה עורף ותנום ספני המחסור האכזרי... האהבה תלך הלוך ונבל, ופרי האהבה יציצו כעשב הארץ. בניס ינלדו יקיסו וישאלו אוכל לנפשם - ואין... וגם רעיתך האהובה, אשר אמרת בצלה תראה אור החיים, תהיה עליך לסשא".

רגע אחד עלתה גם מחשבה על לב שמעון: חייך קודמים לחיי חברך; אלך ואזהיר את שמואל לבל יתן אמון בדברי קל הדעת, אשר בצלו תשבע בתו כעם ומכאובים". אולם מד השיב אל לבו, כי איש ישר לא יכה את רעהו בלשון כדי להוציא מזה תועלת. וכאשר שאלהו שמואל על דוד, הרבה לגזם בשבחיו למען השתיק את חפצו לדבר בו סרה. הוא איש דעת וישר דרך - השיב שמעון - וימצא חית ידו בכבוד, ואין טוב ממנו". אוריה, חותן שמואל, הרגיש אמנם בחוש של זקן מנוסה, כי דוד הוא רועה-רוח, ומאן לתת לו את נכדתו לאשה; אבל סוף סוף הכריעה דעת בתו הכרוכה אתרי הצעיר, כי ידע דוד לשית בחלקות לאהובתו ולאמה. דוד ארש לו את שפרה, ועיני שמעון, האוהב הנאמן ומדור-הלב, רואות וכלות; כי מלבד שנלקחה ממנו אהובת-נפשו על ידי מתחרה בלתי הגון, היה לבו חרד גם על נורלה בעתיד. יגונו גדל מאד, ובהתבחדו לברו בתדרו שפך באזני עצמו את מרי שיחו כדי להקל מעל לבו. הוא קלל את יומו ומולו הרע, וגם האשים את עצמו ואת הנהגתו עם אהובתו.

האטנם המקרה דָּבָהּ או אילתו סלפה דרכו? הן שפרה אהבה אותו כאחות את אחיה, ורק יען כי לא השמיע אהבתו באזניה חשבה כי מרום ונשא הוא. ולא איש כסוהו יאהב עלמה כסוהו. ואם על סיה נשפוט משפטו נאמר לו: תבן לבהמה, הצץ לעצל, ומכשול-לב לאיש אשר לא ידע דרכי החיים".

ו"בתר עניא אולא עניזתא"¹). להגדיל שבר שמעון קרה לו בימים ההם גם מקרה מעציב-מנוחך. הוא היה גר בבית חולדה האלמנה, המבקשת חתנים לשתי בנותיה בין כל הצעירים הבאים אל ביתה. וכשמוע בתה הבכירה, שעל פי מקרה היה גם שמה שפרה, כי שמעון מרבה לשפוך את לבו בחדרו ולהוכיר את שמה ברנשי אהבה — התפרצה אל החדר ונפלה על צואריו כנכונה לנשק לו. זו היתה עלמה

שפלת-קומה ובריאת-בשר, לחייה מלאות ואדומות כשני תפוחים גדולים, ובשפל פניה עוד תפוח שלישי אשר כסה כמעט את צוארה. מראה הנערה לא רע היה, ולולא עבי נבה ושפלות קומתה, ולולא התנהגו רגליה בכבדות כמו מנתרת היא על הארץ, כי אז היתה נערה יפה. מלבושיה וידיה היו טהורים במאד, ועיניה הפיצו בכל עת שמחה; קול שחוק לא חדל מנרונה, כמו לא ידעה עוד דאגה ויגון מעודה...

ברנע הראשון נבוך שמעין עד מאד, וישתאה וישתימם כי לא האמין למראה עיניו... הוא החריש עד אשר פתחה היא את פיה ותקרא בעליצות נפש: "תאות לבך באה לך פתאם, סחמד לבי, ועל כן העתיקה מפיך מלים". — אבל... — דברה לשון שמעין בכבדות. — מה אב ל? — שאלה הנערה... התדמה כי כן לא יעשה, כי לא לנערה לבקש אהבה? אבל מה לנו ולדרכי יתר בני-האדם? אני אשמע בקול לבי, והוא אמר לי: לא עת לחשות...

כשהוכיח לה שמעון משוגתה החלה לבכות, ורחמי הצעיר נכמרו עליה ובקש עצה איך להצילה ממבוכתה. אולם פתאם החלה העלמה לחרפהו בשם "בוגד!" — ואז שבה אליו המנוחה, כי ראה שאך תואנה היא מבקשת ללכדו בחרמה. ובתוך כך חשה גם האלמנה לעזרת בתה ותמטיר על ראש האמלל מבול של גדופים וקללות; ושתי הנשים מרות-הנפש לא הרפו ממנו עד אשר הגיד להן בערמה כי בעל אשה הוא...

והענוגה, אשת דוד, באה לבקש את אישה בא שדות, ותתודע במקרה לשפרה, וחדד לא ידע מזה. וכשהגיע יום חתונתם של הנאהבים הזמינה הכלה את הענוגה לבוא עם ילדה ולהמנות בין רעותיה למען גרש זמן מה את עצבונה. בבית ששון ושמחה, ורק על פני הכלה, היושבת עדויה בקשוטה, תשכון עצבת; כי חלום רע ראתה בלילה העבר, ולבה נבא לה דבר מר.

עלמות רבות היו בחדר, ותשחקנה ותדברנה יחד בקול המולה. ואישה לרעותה ספרה את הגיוני לבה ותקוותיה בקול לחש. אשר על נקלה נשמע בחדר השלישי ככל שיח סוד נשים. ושפרה גם היא סדברת את הענוגה. אך בקול דממה אשר לא נשמע אל כל העושרות אותה... — סתי יבואו הנה החתן והקרואים? — שאלה הענוגה — נפשי נכספה לראות את בחירך, אשר בלי כל ספק נבר נעלה וחבם. נחמד אף נעים הוא.

— רב תודות לך, בלי ספק יבואו בעוד חצי או רבע שעה — ענתה הכלה.

— ואז יאירו פניך...

כעבור זמן מה נפלה בחדר הברה: "הנה הם באים!" התתן "הדומה למלך" בא הביתה עם כל המחותרים — ומה גדלה השתוממותם כשנפלה הענוגה בזרועות דוד, ובקראה "אישי! אלוף-נעורי!" התעלפה מרוב התרגשות. החתן והכלה היו כנדהמים, והמחותרים נפזרו לכל רוח...

(1) הצרה רודפת את האטלל

שפרה אורשה אז לשמעון, אהבה הנאמן וישר-הלב; אולם גם הפעם שבתה שמחת הנאהבים לזמן מה, כי תולדה האלמנה גלתה לבית שמואל המחנות, ששמעון בעל אשה הוא. והנכוח ברותחים מפחד גם מפני הפושרים". הורי שפרה, שנכשלו כבר פעם אחת בחתן שאינו הגון, האמינו מיד להדבך וחיבו את שמעון שלא בפניו. וכבואו כדרכו לבית כלתו עמדה לפניו אמה, כמלאך= בלהות, פניה מפיקים עברה ועיניה מזרות זועה ותקרא בקול: צא מזה, בליעל! גם אתה אמרת ללכוד את בתי בפח, אך נוקשת במזמתך; ברת לך, פן אסגירך בידי השופטים!" כרעם מחצו הדברים את לב שמעון החף מפשע, כי לא ידע מאין באה עליו הצרה הזאת, וכשני ימים בלה במצוקת-נפש נוראה. אולם לאחרונה הצליח לגלות את מקור הדבך ולהוכיח כי שקר היא. הורי שפרה בקשו או סליחה מהחתן הנעלב על לא דבר, ושמחת הנאהבים היתה כפולה אחרי שהעיבה עננה כמעט קם את שמי אשרם. ועליצותם היתה גדולה עוד יותר לולא הטיל מאורע חדש נטף לענה בכוס ששונם. מדוד בא מכתב המודיע, כי החליט האהוב האמלל להפיל את עצמו לגלי הים אחרי שחייו אינם חיים בהנתקו מזרועות אהובתו, הנעלה ומהורה ממנו.

הגני מת!... - כותב דוד לאהובתו-שאי נא שמי על שפתיך ולא ברוגז... כל שומעי רעתי ישישו ולמשל אהיה לכל חשונים, כלם יאמרו: ראו כי שם חת חנף עדי רגע... אך לא חנף, כי אסלל הייתי".
שמעין לא נד הרכה לרעו... אך שפרה הקריבה אנלי דמע לזכרון אהבה האסלל.

הרומאן עמוס בספורים ומאורעות יתרים, וגם בוכחים ארוכים על יצירות ערך הרובאן. שיקספיר, גיתה וליסינג, שאינם שייכים להענין. בכמה מקומות מרגש בו מעם ילדות ובוסר, וקשר-המקרים הוא לא תמיד טבעי. שפרה מתודעה, למשל, להענונה באורח פלא. ודוד אינו יודע מזה עד רגע החופה כדי להגביר הרושם. דוד. כן אין המאורע בבת חולדה טבעי למדי, כי אין דרך אשה בכך. גם הנהגתו של דוד אינה מתאימה לגמרי לתכונתו, כי איש פוחז וקל-הדעת כמוהו לא יאבד את עצמו לדעת בשביל אהבה מהורה. יותר שלמה היא תכונת שמעון. שמעין. זהו יתום עני ועוזב מבני-הישיבה המעולים הסתנכים את עצמם. מוסרו הוא קים וקבוע ועומד בנסיון.

באותה השנה, תרל"ב, הדפיס סמולנסקין ב"השחר" גם את מאמרו הגדול "עם עולם". עם עולם, שבו הוא מעורר את העם לעשות בחייו ובדתו תקונים תקונים בזהירות. פנימיים ותיצונים. אולם סמולנסקין, שראה כבר בעיניו את התוצאות הרעות של תקוני היהדות בגרמניה - היה נוהר ביותר בעצותיו.

אחרי אשר הדת בישראל-כותב הוא- היא האגודה האחת אשר תאגד ותאחד לב בני ישראל בכל מקומות מושבותיהם, לכן עלינו לחשוב איתה לא רק בדת ואמונה, כי אם כארץ וממלכה ושפה וכל יתר המוסרות אשר יקרבנו לבות יתר העמים לעשות אותם לעם אחד. ועל כן בחצצנו לתקן בה תקונים חלילה לנו סנוע כאחד-מיסודותיה. פן ערער יתערער כל הבנין ולא תשאר כל אחרית ושם להעם הזה".

סמולנסקין מרגיש ויודע כי הדת קשורה במסורה ובתרבות של העם, ועל כן, מן הנמנע לחדש בה חרשות ולתקן תקונים בלתי אם כל ישראל או רובם יהיו בעצה אחת; אולם אינו מבין כי מגהני העם אינם משתנים על פי צו של מתקן אלא סאליהם, תחת השפעת התנאים התיצונים.

ציונית סוקרמה. באותו המאמר הביע סמולנסקין ראשונה בלשון ברורה גם את השאיפה לחדש את ממלכת ישראל, ברמזו על חליפות הפוליטיקה העושות את הדבר לאפשר:

„לא נוכל לאמר לעם נדכה: עזיב תקותך לשוב ולהיות לעם וממלכה בארץ. יען כי אזלת ירך ממצא הפצך. ולוא גם אמת היו דברי האומרים. כי מן הנמנע הוא כי עוד יושע ישראל וכי ישוב לארצו וממלכתו כמקדם-אף כי אין מן הנמנע בתבל-ישנם דברים אשר היום המה מן הנמנע, ואחרי שנים אחדות יצאו כבר לפעולות אדם. לו נבא איש לפני מאה שנים כי העם הקטן היונים, שארית השלטה מעט יון מקדם, אשר גם המה מפורדים בתבל-כי העם הקטן הזה ישוב ויכונן ממלכה; או כי עם סרביה, עם בזוי ורועה חזירים, יתרומם וייער ממלכה; או כי יושבי הרי-חשך (מונטיניגרה), עם שובב ופרוע, יצלחו למלוכה... כי אז כל השומע צחק לו“

גם אנו יכולים איפוא לקוות לגאולה פוליטית, כי „ישראל לא חדל מהיות לעם, וגם לא תהיה לעולם“.

בשנת תרל"ג מתה אמו של סמולנסקין בשנת השבעים לימי חייה, והמספר הזכיר בדאבון-לב, את ימי עניה ומרודיה ואת כל אשר נשאה וסבלה בחייה ואת יהבה אשר השליכה עליו, כי עתה כאשר רוח לו ויהרוך תחתיו את המכשולים שהיו פזורים על דרכו — בא קצה¹⁾. ובשנה ההיא חלה סמולנסקין במעיו מרוב עבודה וחיים קשים, ומחלתו ארכה כתשעה חודשים; אולם המספר הוריו התגבר על מכאוביו וגם בשכבו במטתו לא הניח עמו מידו. הרופאים שלחו את החולה למעיני הרפואה שבז'וא'יר ברונן, והמים רפאוהו. ובקיץ תרל"ג

אהבה בלתי מוצלחת.

„עברה על סמולנסקין מחלה עוד יותר עזה-מחלת האהבה. עלמה אחת סעיר קי. ברופיה באה לאביה ולביתו בווינה; והעלמה הזאת היתה יפהפיה, טובת חן, משכלת ופקחית ובת למשפחה מיוחסת. מלבד השכלתה הכללית ידעה היטב גם שפת-עבר, ותהי ממכבדי כשרונו של סמולנסקין וכל פזוריו וספריו משכו את לבה, ותאהב את המספר עוד בטרם ראתהו. ובבואה לווינה התודע אליה סמולנסקין, כי הוא היה מבאי בית אביה... סמולנסקין הרבה לדבר ולשוחח עם העלמה הזאת, וינלה לשניה את כל ברק שכלו המזהיר ואת כל עוז רגשותיו הסוערים תמיד בחבו; והיא הקשיבה והאזינה לכל הנה היוצא מפיו. ויהי בעיניה כ„אדם העליון“. וגם היא בנועם מדברותיה, ענת לבה, צלילות שכלה, עומק רגשותיה וקסם יפיה והודה היתה בעיניו כ„בת מרום“, ויאהבה אהבה-עזה. ככל אשר יוכל לאהוב בעל דמיון לזה כמותו... וילכו בכל יום, במשך חדשים אחרים, לשוח בגנים ולבתי-החיוון וישבעו זה לזו אהבת-עולם; וסמולנסקין הש בנועם, כי בשרונותיו כמו העלו אבר כנשרים, ויבנה מנדלים ברוח ויחלום חלומות נעימים, ולאשרו לא היה קין-אולם כשנוכחו ההורים, כי סמולנסקין עני הוא אף כי ילבש מהלצות. וכי „השחר“ לא מברה זהב ולא טוב „העסק“ אשר יעשו לבתם בעלת הנדונה-החלו להראות פניו נועמים להמספר העשיר בדמיונות וחזיונות והעני בכסף. ויחביאו את בתם מפניו בהתנצלות שונות. סמולנסקין חדל ללכת אל הבית הזה, ויכתוב מכתבים לאהובת-לבו כי תתראה פנים אתו... אך כל מענה לא בא, כי הורי העלמה התיצבו כצר בין הנפשות האהובות זו את זו, ויעליכו מבתם את מכתבי אהבה... ובראות ההורים, כי בתם שונה באהבתה לבעל „מעשיות“ ובכה תבכה ביום ובלילה על אהבה אשר עזבה ויבגוד בה, כי כן אסרו לה-היבילות לברלין ושם

השיאווה נגד רצונה לסוחר אחד... סמולנסקין לא יכול מלט משה יגנו וקנאת חמת נבר. כמעט השתגע מרוב כעם ויאוש. סצעי אהבתו היו עמוקים. וסצעי נאותו עסקי מהם... אולם עבודתו דרבה, שכלו הבריא ודברי אהיו רפאוהו במשך איזו חדשים".

„קבורת חמור“.

ב„השחר“ שנה רביעית הדפים סמולנסקין את הרומאן שלו „קבורת חמור“, שאופן תאורו המשוכלל בערך מעיר כי כבר מצא לו אז המספר איזו מנוחה והיה בידו לכתוב מתוך רוחה ומתינות.

נבור הספור, יעקב חיים, הוא בן העירה לכיש והצטין מילדותו תוכן הרומאן. בכשרונותיו הטובים ובהשתובבותו. אביו היה איש „מזור“, שאינו מאמין בהבלים וברוחות, ובקבלו משרת קברן חשב את המתים כדבר שאין בו כל רוח והיה מתנהג עמהם כאדם העושה בתוך שלו. „והיה כי נלאה במלאבתו הניח ראשו על גוית מת ושנתו ערבה לו“; וגם בנו הנער למד לעשות כמוהו. פעם אחת

הרהיב הנער עוז בנפשו לבוא כלילה לבית-הקברות, אשר הוא נוכח בית-התפלה, ולתת קול איום ונירא להרגיז לב כל ששכימי קום לבית-התפלה; וכאשר נודע הדבר. כי התפאר בו. קצפו בני העיר קצף גדול, ובלי ספק נשא עונו לולא קם אביו וישמיע כי אם יעשו דבר רע לבנו אז לא יוסיף לקבור סתים“.

אולם במות אבי יעקב חיים, והוא אז נער כבן עשר שנים, החלו בני העירה לרדפו ולהציק לו, וימצא לו מפלט בהשיבה.

וגם שם לא ארכו ימי שבתו, כי עשה דבר בליעל להמשינה בחרות אפו בו על כי הבהו ביום. ויתנפל עליו כלילה והוא מתעטף ביריעה לבנה וישים סחנק לצוארו ויריע באזניו: „השנה אתה מת!“ ומהפחד הזה נפל המשינה למשכב וחליו נבר עליו עד כי כמעט באה תקות בני הישיבה להמלט מידו עד עולם; אך יעקב חיים התהלל במעשהו זה, ולולא סהר לברות סן העיר מי יודע אם לא עשתה בו אשת המשינה כלה“.

השובב בא ללמוד או בישיבת כשו לה, וראש הישיבה כבדו בשביל כשרונותיו המצוינים ונבא כי יהיה ל„גדול“ בישראל, או ימיר את דתו ויהיה לכהן-גדול אצל הנוצרים. אולם „חבריו בני-הישיבה לא אהבוהו יען כי לענ להם תמיד ופיל עליהם בלהות כלילה, וגם קנאו בו על חכמתו; ועל כן ששו אלי גיל במצאם תואנה לנבל שמו ולהציק לו מאד“. בעת ההיא יצאה הפקודה להורות את הלשון הרוסית לתלמידי הישיבה, ויעקב חיים, שהצטין לטובה גם בלמוד השפה הזאת, היה בעיני חבריו לאפיקורוס וכנהו בשם „הכומר הגדול“. הוא נלאה אז לשאת את נאצותיהם, ויעזוב את הישיבה וישב ללמוד בבית-התפלה ל„חברא קדישא“; אולם כעבור איזו חדשים לשבתו שם, הביאה עליו נסיתו לתעלולים צרה חדשה.

בני „תברת לווה“¹ נוהגים לערוך להם בכל שנה בליל העשרים לחודש כסלו סעודה גדולה.

(1) מלוי המת.

כל היום יצטוו כל חבריה, בבקר השכם יתקבצו אל בית-התפלה ויתפללו וירבו סליחות, ובערב יעשו כרה גדולה, וכל טוב העיר לא יאצלו מהם. המה יאכלו וישתו כדת, כי דת היא להחברה לבל ימנעו מהנאספים אל הארוחה כל אשר ישאל פיהם; ואף אם חפש פעמים יבקש איש דגים ובשר ולביבות ויין-הדגן ושכר – ינתן לו חפצו כאשר ישאל ויאכל למלא בטנו, אך אל כליו לא יתן. ואם נם ימצאו בהם אנשים אשר יסירו הדת וישימו נתח בשר ודגים באמתחות בגדיהם, בכל זאת לא תמנע מהם שאלתם, רק אם יתמשו בכף ונואל אין להם בין ראשי החברה או ענוש יענשו. ואל הסעודה הזאת יחכו בכליון עינים כל בני החברה שנה ומסימה, ובה ימצאו נוחם בצאתם לשאת את המת על כתפיהם ביום סער וסופה, ביום סטר והקרח הנורא, או ביום אשר יכב שרב ושמש. ובשחוח עליהם נששם מנטל העבודה, ונם ויין-הדגן והממתקים, אשר יביאו אל פיהם תמיד אחרי כלות הקבורה. לא ישיבו את רוחם – אז יזכרו את הסעודה וינחמו.

ובטרם שיבואו כל הקרואים אל בית הסעודה, יתאספו ראשי החברה ונאמניה ושמייה" אל עזרת-הנשים שבבית-תפלתם, כדי, לבחון את הממעטים אם נעשו כדת.

כנורות רבות האירו בעזרת-הנשים, שלחן ארוך מקצה העורה עד קצה לארכה היה ערוך בכל מעדנים, ויין-הדגן ושכר עליו לרוב, קערות וכוסות ריקות ועצמות בהסה ושף ספוזרות לכל רוח. המכסה אשר עליו היה מנואל במרק ושכר, ופני כל היושבים סביבו העידו כי בטנם לא תהם, אף כי צמו כל היום ההוא; ובכל זאת פני כלם מסיקים עברה וזעם נורא מאד.

שערוריה נעשתה בפעם ההיא: התופינים, הנחשבים למבחר המעדנים, נגנבו מתוך המרחשת. החיט העורך את הסעודה ושלוחו, הנושא את הממעטים, הובאו לפני ראשי החברה, היושבים כשופטים החוקרים ודורשים ברצינות כדי לגלות את הגנב. כאשר יתפש בכף ימרט לחי" – אמר האחד. "ימרט לחי ולא עוד? – קרא השני – הנך שופט נאמן! אני אשבר כל עצמותיו". "העל זאת לא ישולח לעבוד בצבא?" – קרא השלישי. וככה החליטו השופטים, כי "פושע עריץ כזה, אשר יתן כבוד החברה הקדושה לכלימה", ימרט לעבודת-הצבא. כן נכתב בפנקס הקהלה, כי ממעם ראשי החברה ומנהיגיה יקבר הפושע בקבורת-המור" (1).

ויעקב חיים השוכב שחמד לו לצון וישלח ידו בהתופינים, נשא אותם לבית-המדרש והאביל מהמעדנים גם את זבולון המלמד התמים, המסתתר שם מפני אשתו ה"ארורה". וכדי להביא מהומה על גבאי החברה המבקשים את הגנב, הודיע לנשי רבי גבריאל ה"נאמן" ורבי גיצל-שמריה, ראש-הקהל, שנפלה תגרה בין בעליהן והם בכל רע, ותמהרנה הנשים לבוא לעזרת בעליהן אל האספה הסוערת, ותתנפלה בחמה שפוכה, האחת על רבי גיצל-שמריה, והשנית – על גבריאל ה"נאמן", ותהי מהומת מות בבית". ובתוך כך עלה יעקב חיים אל העליה הבודדה שעל גבי עזרת-הנשים, הידועה כמקום משכן שדים ורוחות,

ויבט בעד החלון רנע קטן על האספה והמלחמה האיומה אשר פרצה בקרבה. האחד אוחז בזקן רעהו והשני ישוך בשניו והשלישי יבעט ברגליו, והנשים תלחמנה אף הנה בחזקה ותקראנה בקול גדול מאד. ולבו סלא נחת מסראה עיניו; ואחרי כן פתח את החלון וישלח בו כר קרוע, וכרנע היתה חשכת קבר בעזרה. כל הנרות כבו מפני הרוח, אשר נשב בחזק סבעד חלון העליה, והנוצות כסו על פני כל הנאספים ותעלינה בפיהם ובאפסם. ולהגדיל המבוכה נתן המלאך קולו מסרוסים בקול כל חיה וכלב וחתול. ויצא לב כל הלחמים.

(1) סחוק לגדר שדה-הקברות.

וקול אדיר וחזק, קיל ססרק קירות בית-התפלה, קיל קירא: "שרים, סויקים, סלאכי-חבלה!", קיל קירא סקרב לב: "שמע ישראל!"-עלה עד העליה, וה"סלאך" שמע וישחק בכל לב, ועלם". אולם אחרית שמחת יעקב חיים היתה תונה. אחרי שטעם זבולון המלמד מן הלביבות היה לבו נוקפו על אשר השתתף במעשה הפשע; והוא מהר להשיח את דאנתו לאשתו, אשר חשה להודיע את הדבר לנבאי החברה. היא באה אל האספה ותקרא בספקה כפים: "סוברבובי! הלביבות ננב הננב, וכל המהימה עשה הוא, הוא ולא אחר... אל תשימו הסאת על אישי כי הוא פתו וסכל ולא ידע עד סה, כה אזכה להיות בנן-עדן כאשר הוא לא ידע עד סה".

ובשנדוע הדבר, כי ה"שקין", הל כישוי, הוא הננב, נשלחו שני שמשים לתפשו, בעוד שנמכר בפומבי לעבודת הצבא.

— "חמשים שקל אתן להחברה-קרא זמרי המוכם-ואספרהו לצבא בעד בני". ואני אתן סאה-קרא בוקי הסנדלר-ויהי כוסר בני". וגם אני אתן סאה-ענה זמרי-לא אחוס על הכסף, כי לחברה הקרושה יהיה". אך אני אסרתי בתחלה סאה-ענה בוקי. ואני אסרתי בתחלה כי אחסין לתת כסף מחירו". השילו גורל! — קרא אחר הנאספים.

ובעוד שהמריבים מפילים גורל על יעקב חיים, התננב הנער אל בית-התפלה ויקח את צקלונו וימלט על נפשו. הוא בא אל הישיבה הגדולה בעיר נזבל, ונמנה בין תלמידיה המצוינים. וכעבור איזו שנים לקחו רבי ניצל-שמריה, ראש-הקהל בכשולה, לתת לנבדתו אסתר, כי כבר נשכחה מלבו נגבת-הלביבות ולא הכיר עוד את הלכישני הננב. אסתר הכניסה ליעקב חיים ארבע מאות שקל כסף גדוניה, וגם הצטינה ביפיה: "עיניה זכות ומפיקות אור שלוח ועלומים, לחייה עגולות ואדומות כשושנים במרם הכן שרב ושמש, ושפתיה עמרו על שני חרוזי פנינים". היתום העוזב והגע-וגד משייבה לשייבה הובא עתה לבית איש עשיר, וכבר חזה בדמיונו את שנות המנוחה והאהבה שיבלה בבית זה, בהיותו סמוך על שלחן ניצל-שמריה; אבל השמן השיאו לגלות את הסוד הצפון בלבבו. הוא נוקש בשפתיו

וביום הראשין אחרי החתונה ספר לאשתו אשר אהב את כל הגדולות אשר עשה לפנים לאבי-אמה, אם למען סצוא חן בעיניה על חכמתו הרבה, או למען, תבקש סאת אבי-אמה, כי יסחה פשעיו סספר-הזכרונות, או למען הראיתה כי הוונג הזה סאת האלהים יצא. ואשתו ספרה זאת להזקנה, אם-אמה, והזקנה ספרה זאת להזקן; והזקן נפעס בשמעו והסתו בערה בו עד להשחית, ויבקש להסריר בין בת-בתו ובין הפושע אשר נכתב לקבורת ספור".

ורבי ניצל-שמריה הוא כבן שבעים, בריא-בשר ופניו כמו בחלבם, עורקים אדומים כתולע יכסו כמעשה ארג אותם ואת חוטמו העב, וקנו גדול ומסובך, עיניו ירקרקות" — והוא מטיל אימה על כל סביביו. הוא זוקנתו מהרו להביא את הוונג לפני ר' יחזקאל הרין היושב בבית-המדרש, ובקשו ממנו לסדר את הנט. אולם יעקב חיים טען, כי הוא אוהב את אשתו ואינו חפץ כלל לשלחה מעל פניו.

השמעתם את דברי בן-הזוסה? — קראה הזקנה בקול קורע לב בסנותה אל העומדים — הוא יאמר כי יאהב את אשתו ביום הראשון אחר החתונה! אתמול היתה החתונה, והיום יאמר לעין כל כי יאהבנה! הנשמע כזאת בכל ערי ישראל, כי יאהב איש אשתו ביום הראשון אחר החתונה? אוי לי ואוי לנפשי כי כאלה תשמענה אזני! ניצל אישי לא אהבני ולא דבר עמי כחמש שנים אחר החתונה, וכבר היו לו שנים או שלשה בניס; והפריץ הזה יאמר קבל עם בבית-התפלה בעזות-מצח כי יאהב את אשתו ביום הראשון אחרי החתונה. הנה! על חטאתינו! קץ התבל בא!"

גם אסתר הורידה את עיניה היפות כששאל הדין את פיה, אם חפצה היא להתגרש, כי אהבה את אישה היפה והנבון; אולם הזקן נתן עליה בקולו ויאים עליה עד שנאותה. זעל יעקב חיים נמל אתת משתי אלה: לקחת מאתים שקל ולגרש מיד את אשתו, וא להקבר בקבורת חמור.

— לא תקברני — ענה החתן — כי היום אעזוב את העיר ולא תראה פני עד עולם, והיא תהיה ענונה כל ימיה, או אז תתרפס לפני כי אשובי... — הוי רשע עריין! — קרא רבי גיצל בהמה שפובה וידך כף אל כף — הנשמע כזאת בישראל?... הנבל הזה יאמר לעזוב את אשתו ענונה"... — הלא אתה תאמר לעגן אותה ולא אני... כשטן קמת להטיל שנאה בין איש לאשתו, ועליך תנוה האשמה". — דבר דבר! — קרא ר' גיצל בשארית חמות — החתן את הנש כרנע אם אין? — כאשר תתן את הכסף אז אתן את הנש" — ענה החתן באומץ-לב. — כאשר תראה את אונך כן תראה את הכסף". — וכאשר תראה אתה את גבחתך כן תראה פני, ובתך תהיה ענונה כל ימי חייה"... — ואני אדע מה לעשות — אמר רבי גיצל — שימו על הבליעל פטטר ואני אשוב כרנע"... אך יצא מהבית ויעקב חיים נגש אל אשתו ויאמר: חיי בשלום ויבטי לי כי עוד נתראה פנים בשמחה — ויסהר לצאת אף הוא.

ובשוב רבי גיצל ושני שוטרים עמו, כדי למסור את החתן לעבודת-הצבא, היה כמעט משוגע ממראה עיניו בראותו כי הצפור נמלטה מפח". ויעקב חיים ברח אל כל אשר נשארו עיניו, ובהיותו בדרך במלון התודע לשר אחד, כי ידע לדבר רוסית, והשר לקחהו עמו כבן-לויה במסעותיו הרחוקים, וארכו כעשרה חדשים. ובשובם מדרכם דבר השר על לבו כי יתנצר ויעלה למעלה רמה, אך יעקב חיים מאן לשמוע בקולו. כן הציע לו השר, שהיה אחרי כן לשר-הפלך במאפליה, להשיב לו את אשתו בכת השלשון, וגם את טובתו זו לא קבל יעקב חיים, כי בחר לשוב לבית אשתו בערמה, כדי להציל את נחלתה מיד אביה הזקן. שר-הפלך נתן לו איפוא מרכבה רתומה לשני סוסים ושני מלוים בדרך, וישלחהו לכשולה; וכבוא הלילה התחפש יעקב חיים בתכריכי מת ובזקן לבן וארוך, ויארוב לגיצל-שמריה. ובראותו את הזקן הולך כדרכו לבית-המדרש ונר-דונג בידו להאיר לפניו, חסם את דרכו וקרא באזניו בקול העולה כמו ממעמקי שאול: "חמאת גדולה חמאת בהפרידך בין איש לאשתו, אשר שניהם יתומים, ואני אבי יעקב חיים באתי אליך להזהירך כי תמהר להשיבו אל אשתו, בעיר נמלה תמצאנו, ואם לאו — השנה אתה מת!" פלצות אחזה את רבי גיצל-שמריה ויתעלף מפתח פתאם גם חלה ונפל למשכב; וכאשר הוקלה מחלתו הורה על עונו, וצוה למחוק מן הפנקס את חרפת יעקב חיים ולהשיב את הנדה.

בכבוד גדול שב יעקב חיים אל העיר, אשר ברח מסנה בהרפס ודאנה זה פעמים. כאיש קדוש נערץ ויתנו לו מקום בראש בבית-התפלה, מבהר העליות היה חלקו, רבי גיצל כתב צוואה ויתנהו לראש ביתו ולאדון לכספו, ואסתר הרנינה לבו במאור פניה. ובהודע בעיר כי ידיו רב לו בשפת הארץ מהרו ויתנו על שכמו משרת סופר-הקהל, אשר תעשיר את בעליה ותעשהו למושל בעיר ולנורא על כל סביביו.

ו"תקיף" ערום היה בעיר ושמו זכדיה, ובהתאלמנו מאשתו נתן את עיניו באסתר, הענונה היפה, דבר דברי-בלע באזניה וילך לבקש את אישה כדי להוציא מידו גט, ולא מצאהו. אולם בשוב יעקב חיים בכבוד העירה שנה זכדיה את טעמו, ובהחניפו לו התקרב אליו יותר ויותר ויהי לדידו ואיש-סודו, למען הפילו בפח שטמן לרגליו. אסתר הזהירה אמנם את אישה כמה פעמים שישמור את נפשו ויתרחק מהנוכל הערום הכורה לו שוחה; אולם יעקב חיים לא שם לב לדבריה, באמרו כי אך "פחד נשים" הוא. פעם אחת לא נזהר יעקב חיים בלשונו, כדרכו, ויגלה לזכדיה את קרבתו לשר-הפלך; וגם ספר לו כי הוא היה המת

המתחפש, שהפחיד את ניצל-שמריה, לבל יאמין בהבלים. כן מסר לו בסוד, כי אחרי שיהיה שלטון העדה נכון בידו יש בדעתו להפיץ אור הדעת בין אחי הפתאים והחשוכים, וללמד לבניהם שפת-המדינה הנחוצה מאד בחיים. זוכדיה מהר לפרסם את כל הדברים האלה למען נבל שם יעקב חיים ולהדריך ממשרת סופר-הקהל. וכשראה יעקב חיים כי כלתה אליו הרעה, הלך מדתי אל דחי וילשין על יהודי העיר, הקנאים והבוערים, כי הם מצאים פרנסתם בהעבדים סתורות חוץ-לארץ דרך הגבול מבלי שלם את המכס. הפקידים עשו בדיקה גדולה בבתי העיר, ומצאו באמת כמה סתורות אמורות שהחרמו, ובעליהן, כ"ה אנשים מסובי העדה, הושמו במאסר. יקותיאל, השתדלן" נסה אמנם לשחד את שר-הפלך ב"שכתו" בלשכתו צרור-כסף, אך השר היה גרמני מלדה המעמיד על הדין וצוה להשיב את ה"אכדה" להשתדלן. אחדים מראשי העדה יעצו אז להשלים עם יעקב חיים, למען יתקן בעצמו את עותתו וישתדל לפני שר-הפלך הנוטה לו חסד לקרוא דרור להאסירים. אולם זכדיה קצרנו על המלשין וה"עוכר ישראל" והציע להחרימו ולהוציאו מקהל ה' למען יהיה זה לאות ולמופת לבני-מרי ולבוגדים באחיהם. ויעשו כן ראשי הקהל ויחרימו את יעקב חיים בגרות-דונג שחורים ובקול שופר במעמד עם רב. נקל לשער

את החרדה הגדולה אשר שררה בכל הבית בהשטע קיל האלה והשופר. נסוג כל לב, כל ברכים כשלו, ובחיל ורעה שמעו הנאספים את הדברים הנוראים, ואיש לא הרחיק עזו בנששו להביט בפני רעהו. כי כחוטאים היו בעיניהם ויתירו בקרב לבם על עינותיהם; ורק זאת בקשו סאלהי החסד כי ישימם בראש הרשע, אשר התעתד לשאת את כל העונות על שכמו עד אשר תסער השאול את פיה ותבלעהו".

וניצל-שמריה גרש מביתו את נכדתו ואישה שנתפרסם לגנאי, וצוה לפני מותו שישבו לאסתר את נחלתה רק אחר שיגרשנה יעקב חיים. גם יתר יהודי העיר התרחקו מן ה"מתחרם", שנתפרנס עוד מכסף התמיכה, שקבל ממיטיבו שר-הפלך, ונאלץ לגור מחוץ לעיר.

בבית קטן וצר, אשר קירותיו מכוסים בפיה ושהור ובסקום הרצפה עפר וחול, הוא בית אחת האברים פחין לעיר כשולח בעבר הנהר-ישב יעקב חיים על כסא עץ; ואף כי החריש בכל זאת העידו בו פניו, אשר שנו סאד בירחים אחדים, כי כמו סער יתחולל בקרבנו וכאש לא נסחה תאכל בססתרי נפשו. למולו יושבת אסתר אשתו עצובת רוח ונאנחה לרגעים, ובחיקה ישכב יונק אשר תניקהו מחלב שדיה ויישן במנוחה, כי לא יבין את פערות לב הוריו ואנחותיהם ולא יסחד עיר כסחד החיים ומקריהם".

בבדידות נוראה ושוממה כוז נחמו הבעל ואשתו איש את רעותו, ואף כי חמת נקם בערה בלב יעקב חיים ואמר להמיט שואה חדשה על בני העיר — בכל זאת במל את רצונו מפני דעת אשתו, שיעצה אותו לבקש שלום והשקיטה את סערת רוחו באמרה: "הן הראשים אשר ידם היתה במעל ישבו במנוחה בבתיהם, ונקיים אשר לא עשו לך רעה מעורך הובא אל בור; ואם תוסיף שנית לעשות כזאת תביא רעה חדשה על חפים מפשע, ואיבך יניעו אחריך ראשם וילענו לך, לכן חדל מרוגו ובקש שלום". יעקב חיים הלך לראשי העדה והתרפס לפניהם כאמרו, כי הוא חפץ לחזור בתשובה ולהשתדל שישחררו את האסירים, למען ישיבו לו את נחלת אשתו ויעווב את העיר. אולם זכדיה, שונא-בנפש והתקף בקהלה, לא נתן לו חנינה בעמדו על דעתו כי, למלשינים לא תהי תקוה".

וגם שר-הפלך החל להסתיר פניו מיעקב חיים וחל מתמך בידו, ומחטרוו הלך וגדל. הוא בא לגור עם אשתו וילדו באהל עוד יותר בודד ודל,

הבנוי מעצים דקים, אשר היו למסום נוסם, ונוטה לנפול לולא תסכו בו עסודי-עץ סבית ושתיץ. זוכיית חלונו האחד הפתוח אל השדה — נשברה לרסיסים, והגליונים, אשר הונחו על

השברים למלאות החסרון כתחבושת על מכה, לא הצליחו לעצור בעד. שלג ומטר לכל ימצאו מסלות הבית. כי אם הוכיפו עלטה על החשכה אשר שררה שם תמיד, ומה גם עתה בעת אשר השלג והכפור כסו במעטה עב את החלון מבית ומחוי".

ולמרות העוני והשממון הנורא הוסיפה עוד אסתר לבטוח בה' ולבקש דרכי שלום ואמת; אולם דברי נחומיה לא פעלו עוד על רוח יעקב חיים ההולך וסוער עד היותו כמוכה שנעוץ המדבר תועה על האלהים וצדקת השגתו. הוא נתן את ידו לאתדים מפליטי הקהלה. שנעלבו על ידי שלטון הקהל והחורשים רעה על העדה ומנהיגיה. בין שואפי-נקם אלה נמנה גם זמבי הצובע, איש עשיר ובעל-זרוע, שבנו יוסף ובתו-בתו נחלו קלון מראשי העדה, שהחליטו לבזותם בפומבי בשביל נשיקת-אהבה.

שק משוח בזפת ומקסה בנוצות כסה את כל גייתו ושל יוסף, ומנבעת נבוהה סאר וגם היא משוחה בזפת ומקסה בנוצות על ראשו; ידיו אסורות בחבל, אשר קצהו האחד בידו השמש האחד וקצהו השני בידו השני, ראשו כסוף כאנמון. ופניו, אשר כמעט לא נראו כי המכסה כסם עד עיניו-כפני מת. כן הובל ואחריו נערים למאות ירוצו ויקראו בקול: בעל-חטא! בעל-חטא! כי ביום הגדול הזה הוציאו כל המלמדים את תלמידיהם ממסגר החדר למען יראו בעיניהם את המשפט ויקחו מוסר... וכן היה גם משפט החוטאים. גם אותה הלבישו כחלצות כאלה, או כאשר פי בני כשולה יקבם, "בגדי החתונה", עדי הביאום אל חצר בית-הכנסת. שם שמו הנערים הגדולים מחצלת על ארבע מוטית-עץ ויעמידו את החוטאים תחת ה"חופה", ויתרועעו וישירו בקולות מקולות שונים ויסדרו להם קרושין בלעג וקלם. וכל העם עומדים וקוראים בקול: מזל רע! מזל רע!

אולם במרם כלתה ה"צירימוניה" המבוערה התעלפו: הנערה החוטאת מבושה ודאבון-לב, והחתן עם אביו הצובע התעוררו פתאום על העול הנעשה להם ותלשו את זקן השמשים וגם חכו בעם מכה רבה במוטות ה"חופה". וחמת הצובע על ראשי הקהל לא שככה עוד, כי כעבור ימים אחדים מתה החוטאת ממחלת לב, וישבע לנקום את מות בתו-בתו מידי המרצחים. הוא היה איפוא ראש-המדברים בהאספה הקמנה של פליטי העדה, שנאספו בחדר סגור באחד מבתי-המשתה בקצות העיר, כדי להתיעץ איך להביא שואה על אחיהם הצוררים אותם. והנאספים חכו בקוצר-רוח ליעקב חיים, הרוח החיה במועצותיהם — אולם הוא אחר לבוא. ולא לחנם.

בצאת יעקב חיים מביתו

נשב הרוח בחזקה וישלך קרח כפתים, ערפלי עלטה כמו את השמים ותהי חשכה איומה; ולולא לבנת השלג אשר הניע עד ברכיו, כי אז לא ראה דרכו אשר הוא הולך עליה... — שלום לך! — קרא פתאום קול מאחריו אשר נכר כרנע כי קול אחד האכרים הוא. ובשמע רגו תחתיו, ומבלי חשוב מה הוא עושה שלח ידו לצלחתו להוציא סמנה קנה-הרובים (שהוא נושא תמיד אתו לשם הגנה מפני אויביו); ומה נבהלה נפשו בראותו כי שכח אותו בביתו, ויעמוד על עמדו כנבר נדהם ובלהות-מות אפפוהו סבלי אשר ידע מדוע.

האבר נכנס בשיחה עם יעקב חיים וספר לו, כי פקיד העיר שלחחו להגן עליו מפני מרצחי-החרש שהקים עליו זבדיה מבקש-נפשו; ובעודנו מדבר עמו הוציא גרון מתגורתו ויכתו על ראשו—וימת. אחרי כן שם הרוצח את המת בשק, ובקשרו אליו אבן גדולה השליכהו אל הנהר. וכשהועלה ה"לוי" אחרי זמן מה בחכה של דיגים, מהרו ראשי העדה לקברו בחשאי בקבורת תמור, כמו שננזר על המת. גם להאסירים בעון הקונטרס באגדה (ננבת מכס הגבול) קורא סוף סוף דרור, כי הגישו ראשי הקהל משפטם להסינאם והאשינו את שר-הפלך בעצמו בשוד וזיופים; כי פקיד משוחד אחד עזר להם לשים סמרטוטים במקום

הסתורות המתרמות ולהכחיד כל זכר להעון. המנוחה היתה שבה איפוא לקדמותה בעיר כשולה לולא הטיל בה סער מאורע חדש. אסתר, אשת ההרוג, שבאהבתה לאישה לא חדלה מקוות כי סוף סוף יצליח לו להשלים עם אויביו—אבדה גם היא, אחר מעשה הרצח, את כל בטחונה בה' ובצדקת אחיה היהודים, ותבוא לחסות עם ילדה בצל הדת הנוצרית. ובמצאה לה חסות אצל בני אמונתה החדשה, אמרה לנקום מאויביה ותגלה את פשעם להשופטים. ההרוג הוצא אז מקברו, וכשנמצא הפצע במחו נשלחו ראשי הקהל ביד פשעם לארץ-גזרה. אולם זבדיה, "השאר שבעיסה"¹, הצליח בערמתו להנצל מכף המשפט, אף על פי שהרוצח הודה כי היה רק כלי-חפץ בידו. וזבדיה עלה לשבת על כסא ראש-הקהל ויתן תיתו על כל סביביו, והעיר "הברוכה" כשולה שבה, לפרוח" תחת ממשלתו כמקדם, עד כי התפארו וישביה שהיא

כירושלים עיר-הקדש, כי בה לא נראו אף עקבות הגלות. בה הלכו יחסי-הגל ביום התשיעי באב ואיש לא לעג להם; בה חגגו וחוללו במחולות בכל הרחובות ביום שמחת-התורה והשירים; בה עשו ערוב למען יוכלו להוציא ולהביא השלית והסדר ביום השבת בכל הרחובות וזר לא התערב ביניהם; בה שפטו משפט החוטאים, או קראו למספר על מות אדם גדול בראש חוצות ואיש לא כהה בם. גם בית-מקדש מעט היה להם, הוא בית-הכנסת הגדול הגבוה מכל בתי העיר, ואשר לפי דבריהם ישוה לבנין הורדוס ביסיו... והזקנים קבלו מפי אבות אבותיהם, כי הסיר אשר בו סתוהו לא במים ערבוהו כי אם בחלב וביצים, וגזרה גדולה היתה בעיר עשר שנים תמימות לבל יאכלו ביצים".

פרץ הרומאן. הספור "קבורת חמור" מצמין בהרצאה מתוקנה בערך, ובמקומות רבים— גם בהזמרה (הלצה מברדת) טוב ובעוה הרגש. וביסודו של הספור הונחה מגמה חברתית: להוכיח את כל קל קולו ועריצותו של שלטון הקהל, שהיה עוד בתקפו בימים ההם, אם כי רוב תמונות הרומאן נלקחו מהעבר הקרוב. מנהיגי הקהלות שלנו ערכו או כמה גמות, אכזריות ותאוות נמבוות בתוך עניני הקדושה והרגשות הדתיים, והובילו את העם כדרכי חשך וכליה. ובטרם שקפתו דרישות הזמן, החוקים והתנאים החדשים את שיטת ההנהגה הנושנה של מנהיגיו, כבר תגלילי היתה בה יד הלצים ותעלולי ההשכלה. ההשכלה. את בוא העת החדשה. בעוד שהמשכילים התמימים והגלויים לא יכלו לעמוד בפני המשטר הישן ונתחבאו מפניו בחורים ומסתרים—עלה והצליח השוכב הנאור הזה שנלחם בהבערות בכלי-הנשק של עצמה. הוא נצח את החיים בכח המתים. ומי יודע אם לא הצליח יעקב חיים לעשות דבר מה גם בעד השכלת בני עירו ותקון חייהם, לולא היה פטפטן, מתהלל וקל-הדעת; אבל אילו היה מתן ומיושב לא היה שובב.

כשהגיע "השחר" להשנה החמישית התרבו חותמיו ברוסיה לסרות המכשולים העצומים אשר הניחו הקנאים על דרכו. היראים והחרדים סגרו את דלתות בתיהם מפני "השחר" כמפני דבר וקטב. והוא, "השחר", קרע לו בחזקה חלונות בבתי-אפל ויבקייע דרך לקוי-אורו במסלכת החשך: הבחורים בהישיבות ובני היראים והחרדים התחבאו בחדרי-חרדים, בחורבות, בבתי-מרחץ ריקים, בעליות תחת הנג ויקראו את "השחר" בעלם והסתר; ואם נתפשו בקריאתם נרדפו על צווארם, ולפעמים היו גם סכים ומענים"².

(1) הסבה הראשית של הקלקל. (2) ספרו של בריינין, צד 67.

וסמולנסקין התפרסם לא רק כמפיץ אור אלא גם כאיש-חסד ועסקן לטובת הפרט והי-לל. ביתו היה פתוח להאורחים היהודים הבאים מרוסיה להתרפא בבירת אוסטריה: יושגי לוחות למשחק שח-מט פתוחים היו מונחים תמיד על שני שלחנות קטנים, וכל הבא לבקר את עורך „השחר“ היה העורך מבקשו לשחק אתו בשח-מט; וסמולנסקין היה משחק בחשק נמרץ ואינו מרגיש את מרוצת העת, אך כמעט תמיד היה הוא המנוצח וידו על דתחתונה⁽¹⁾. ויש שעזר להחולים העניים בכסף, בעצה ובטורח.

בקיץ תרל"ד שלחה ה„אליאנס“ (חברת „כל ישראל חברים“) את סמולנסקין לרומיניה, כדי להתבונן לחיי היהודים העשוקים והרצוצים שמה, למען דעת במה ואך להושיעם. הוא סבב בכמה ערים, ובדרשותיו הנלהבות שנשא בבתי-המדרשות עורר את יהודי רומיניה להסתדר לקהלות בתקנות כראוי. כן הציע סמולנסקין ליסד ברומיניה בתי-ספר לרבנים ומורים למען חנך בהם מנהלים רוחניים טובים להקהלות העוזבות כצאן בלי רועה. אולם „רשימותיו וזכרונותיו על דבר מסעו ברומיניה, שהגיש סמולנסקין לפני ראשי חברת כ"ח, לא פעלו את הפעולה הדרושה, כי רוח הדמיון היתה נסוכה עליהם, ואותות ומופתים, מספרים וציורים, תעודות מאושרות והוכחות ברורות חסרו בכתביו“⁽²⁾.

סלאכות
סמולנסקין
לרומיניה.

בשנה החמשית של „השחר“ הדפיס סמולנסקין קבוצת ספורים קטנים בשם „גאון ושבר“. שסופרו באורחת נוסעים לאמריקה על מכסה האניה. אחדים מהספורים הללו מתארים את חיי בני הכירוה ואת נכליהם ותאוותיהם של המשחקים בשער השטרות, שעמיל-זולה ציר אחרי כן בטבעיות רבה בספורו, הכסף; כי בהיות סמולנסקין בווינה התבונן לתעלולי האנשים האלה, הרחוקים כל כך מחוג משכילינו וסופרינו.

וכיטי מחסרו התודע (המספר) לסוחר-שטרות אחד בווינה, ויגלה בו הסוחר העברי כשדונות מצוינים למסחר, וימצא בו כל הסמנים שנתנו אדירי הכירוה בסוחר אפתי: עין חדה, סהירות ההחלטה, תפיסה קלה ושכל עסקני. וייעץ לסמולנסקין להתפוסף בחצרות הכירוה ולהתחבך בין הספרורים והמספרים⁽³⁾, אחרי כי הטבע חננו גם בחוש-ריח חד ודק, וינבא לו עתידות גדולים על שדה מסחר-השטרות העולים ויורדים, ויבטיח להיות לעזר לו במשלח-יד זה. אך סמולנסקין לא שם לבו לעצתו⁽⁴⁾.

חן מיוחד שפוד על הספור הקטן והתמים „נוחם שוא“ שנשמע בחבורת המכפרים לקול המית הנלים. שאול, גבור הספור, נולד בעיר יפה אחת באונגארן,

אשר כבתוך גן-עדן היא יושבת, כרטי חמד סביב לה ושדות נושאים פרי תבואה להרהיב עין וקיסוה. בעיר הזאת המלאה ברבה יושב אביו לכסא הרבנות, ויששש בצדק ומישור את ערתו. אשר חמשת אלפים נפש מישראל היו בה, וכל בני העיר למקטנם ועד גדולם אהבי את הרב... הוא היה איש מדה ותואר, זקנו אשר שיבה זרקה בו ירד עד חזהו, מצהו הזך השתרע למעלה ועיניו הפיקו מנוחה... הוא לא כעס מעודו, שחוק נעים היה תמיד על פניו, ומסתה שפריץ היה אהבה ומישרים... ולא רק בעיני היהודים, כי אם גם בעיני עם הארץ היה כמלאך אלהים. בלכתו ברחובות קריה הריסו כל רואיו את סנבעותיהם מעל ראשם, ורכים ננשו אליו וישקו ידיו; ורכים מהאכרים האמינו אמונה אומן, כי אם הוא יתן ברכתו לאיש או יברכהו אלהים בלי כל ספק... ואשתו היתה נאהבה ונכבדה עוד יותר.

(1) שם צד 59. (2) שם צד 75. (3) маляры (4) שם צד 44.

ממנו. כי היא היתה אִם העיר; בבית חולה שם היתה, בבית ילדה לא נעדרה, כי סת איש בעיר או בכתה לו... ולפי דבריה לא נמצא בעיר ההיא אף איש רע אחד".

ביתוד הראה הרב את אהבתו להשלום בעת שפרצה מלחמת-ההשכלה בקהלות ישראל.

היראים חרדו מאד להאמונה פן תפול שרודה לרגלי ההשכלה, ויאמרו להדיח את כל אלה אשר בשם ההשכלה יתימרו מהקהל; אך הרב עמד בפרץ וירבה להוכיח כי הלומדים שפות וחכמית לא יעברו ברית ה', ונהפוך הוא, כי מצוה היא ללמד שפת העמים. ולאות: כי מצוה היא לקח לו מורה ללמד גם את בנו ובת אחותו היתומה, אשר גדלה בביתו, שפה ודעת. ובדבר הזה השקיש הרב, והיראים חרדו מלחרף שם המשיכילים, והמשיכילים לא נזורו אחור מחוקי דתם".

ושאל בן הרב, ובת חזרתו היתומה גדלו כשתילי-זית, וישוּו בחן ויופי ולב מבין, עד כי כאח ואחות נראו בעיני כל רואיהם". והרב והרבנית יעדו את הנערה לבגס היחיד, העתיד לרשת את כהונת אביו; אולם הרב ראה, כי בהדור הבא עתידים להיות הרבנים חניכי האוניברסיטה, ועל כן החליט לשלוח את שאל, במלאת לו י"ח שנה, לבית-מדרש-המדעים בווינה. פרידת ההורים מבגס הנחמד, משושם ונחמתם לעת זקנה, היתה קשה עליהם מאד, והרב והרבנית הסתירו את צערם ודמעוניהם זה מזה כדי לעודד רוחם.

והעלמה לא נחה ולא שקטה שלשה ירחים ותעש לילה ליום למען תפוג כתנת ומטפיה וכל אשר יחסר לאיש בעיר נכריה, והרב ואשתו התבוננו למעשיה וישמחו בלבם... ובסרם עלה על העגלה בלוית אביו. אשר לזה אותו עד ווינה, נשק באהבה עזה את אמו ואת העלמה. — עודנו ילד! — אמרה אמו בקול דממה אל הרב בראותה זאת... ולחיי העלמה ארסו כשוישנים, ועיניה דלפו דמע זמן כביר עד אשר נחמה אותה הזקנה ותסר דמעותיה מעל לחייה היפות בנשיקות פיה".

והרב הביא את בנו לבית קרובו בווינה ויעד לו שם מעון וארוחה, ושאל הצמץ בשקידתו על למודיו, בלבו הסתור ורוחו הנדיבה. הוא התרועע עם צעיר נבון אחד בשם זרתי, העובד בבית-מסחר, ויחדו טילו בשעה פנויה, גם שוחזו על קורות ישראל ומצב ספרותו. אולם כעבור שבעה חדשים לבוא שאל לווינה, בא שמן ובלבל את חייו הבהירים, המלאים עבודה יפה והגיונות נעלים. בן-גיל, חברו מעיר-מולדתו, בא גם הוא לווינה להשתלם בלמודים, ותחת לעסוק בפילוסופיה כדי להיות לרב, כרצון הוריו, נכנס למחלקת הרפואה בהאוניברסיטה. וצעיר קל-הדעת והולל זה התחבר עם סטודנטים שכורים ופחוחים, במשכו אחריו ליון הפריצות וההוללות גם את שאל התמים ועדין-הרוח. בלילה הראשון הובילו לבית-המשתה, הצבי" לשמוע שם מנגינות הצוענים, וכשבקר זרתי את שאל ביום המחרת, מצאדו, שוכב על ערשו ופניו כפני חולה וראשו חבוש במטפחת". — הסכלתי עשו—אמר שאל ברנשי חרטה— כי נתתי ידי להוללים, אך זעתי אשמר מפניהם". — הוזהר לך ושומר נפשך!—הועיד בו גם זרתי ידידו— שזה תמיד לנגד פני אביך ופני אמך, גם פני כלתך המהורה והתמימה אל תשכח".

אולם כל הבא בכף השמן לא במהרה ינצל ממנה. שאל נמשך שוב אחרי המומאה והתאזה, "כי איש צעיר לימים כמוהו אשר לו רגש חם ואהבת הכבוד ילכד על נקלה בפת; ואם רק ילעינו לו רעיו החדשים ויאמרו כי חרפה היא לעול-ימים לבלי שמוח בחיים, יבוש להפרד מהם פן ילעינו לו". הוא עזב את בית קרובו, למען היות חפזו לנפשו, וימצא לו מעון אחר בקרבת בית-החולים, כי גם הוא החל ללמד את תורת-הרפואה כדי להיות בצורה אחת עם חבריו הדוללים. ובני זהבירוהא שלו עשו להם כים אחד ויסבאו ויוללו

איש על חשבון רעהו, כי העניים שבהם אמרו: הבה נבטל את זכות-הקנין ולא נבדיל בין עשיר לרש!

כעבור שלשה ירחים הלך זרחי לבקר את שאול בבית-הקאפה, העטלף, כי שם בלה ימיו ולילותיו.

כטאורה בתחתית הארטה, מספר זרחי, נראה בית-הקאפה הזה. רצפתו מכסה בבויץ וכתליו במיח ועפר, חשבת קבר שכנה בתוכו, ולולא קול המשחקים והשותים יין-דגן, אשר שאונו עלה באזני בעורני ברחוב, כי אז דמיתי כי אל קבר הזכילוני רנלי... בראותי פני שאול -- אשר ישב אל השלחן ופניו אל הקיר. כי על כן לא ראני בתחלה -- נבהלתי ונעויתי סראות. כי סניו שָנו עד כי כמעט לא הכרתיו; העלומים נדרו הלכו מהם. ותחתיהם לקחו מקיטם קסטים ובהרות. עיניו כמעט שקעו בחוריהן ושערותיו ורדו בלי סדרים על רקתו. זקנו גלח ושניו אשר היו לבנות כשלג חשך משחור תארן. ובפתחו פיו הפיץ נועל-נפש... בני החברה שחקו בקלפים, ויטשכו ידיהם מעל השלחן רק בהחזיקם בכום יין-דגן או בשלחם אותן להתעולל בשתי הנערות אשר שרתו אותם. הנערות האלה היו פטל החלאה. קולן בקול העורב הרניז לב, ועזות-מצחן והנבלות אשר עברו סרנע לרנע על דל שפתותיהן העירו בקרבי נועל-נפש עד כי אמרתי כי עוד מעט ואתעה בקיאי... אך בראותי, כי שאול שולח יד אל אחת הנבלות לצחק עמה, לא עצרתי ברוחי ואקרא: שאול!... הבה תזכור את אביך הישר באדם ואת אמך תפארת-נשים ואת...?

ושאול נבוכ מאד בראותו לפניו את ידידו הנאמן והישר זרחי, שהיה בעיניו כמוסר צדי, ויתנכר לו בתחלה; אולם אחרי כן עזבו יחדו את מערת-הפריצים למרות השכורים שהתקוממו ולעגו להם, ושאול נשבע בלבב נשבר ועינים דומעות כי ישוב ללמדו ויעזוב לנצח את חבריו המשחתים. וזרחי לא התבונן, כי רוח היין דובר בו, וכי דמעותיו, הנה דמעות שכור -- וישמח על התמורה הטובה שבאה ברוח עמיתו. ועל כן גדל שברון רוחו בהודע לו, כי שאול נתפכת עוד באותו היום, ושב לבית-המשתה עם רעיו שבאו לקרוא לו.

אחרי כן נודע לזרחי, כי הלך שאול מדתי אל דחי וגנב שעון בבית קרובו כדי לשומו בערבון; וכעבור זמן מה פרסמו העתונים, כי נתפש הסטודנט הפושע בנגבו גם בנד באחד מבתי-הקאפה והושם במאסר, אלא שמחר לברוח משם. שאול התחבא שלשה ימים בווינה, ואחרי כן הלך לעיר-מולדתו כדי לבקש סליחה על עונותיו הכבדים מנשוא מהוריו וכלתו בטרם ישא עגשו -- אך השמועה הרעה קרמה אותו. אביו היה תולה בעת ההיא, זכות-אחותו היתומה שרתה לפניו וקראה אצל מטתו את חדשות העתונים; ובהגיע אליה הידיעה המעציבה על דבר שאול, נשמט הגליון מידה והיא נפלה מעל הכסא ותתעלף. החולה הנבהל קרא אז לעזרה את הרבנית הזקנה, ובקראה מלים אחדות בעתון אחזה השבץ ותמת. והזקן החולה גם הוא לא נפרד ממנה, כי ביום השני בא הרגע האחרון אשר פדהו מכל צרותיו. ובבוא שאול הביתה ראה את אביו ואת אמו נשואים במטות לבית-עלמים ואת היעודה לו אמורה בכבלים -- כי הוכתה בשגעון.

שאול התחנן לפני השופט כי ידון אותו למות כרוצח נפשות הוריו, אך הלז ענהו:

משפט טות הוא רק לאיש אשר אין עוד כל תקוה להיטיבו, אבל לאיש חסכיר פשעו לו רק עונש אחד יש. ואם איש ישר הוא יקבלנו באהבה, והעונש הזה הוא -- הנוח ס"ו. -- ואת הדברים האלה צפן שאול בלבו ויקבל עליו את המשפט הנורא הזה, ואחרי אשר ישב ששה יחדשים בבית-האמורים יצא לחמשי. ומני אז ילך תמס כל היום. יברח מן החיים ומכל

שמחה, ואם ישמע שחוק או שיר או יחרוק שן וינים כמנופת-חרב, ואת חננה ישא בלבו הננוע".

בשנת תרל"ה התודע סמולנסקין להעלמה ליאונורה טימקין מווארשה, נשואי סמולנסקין. שבאה לזינה לבקר את קרובתה היושבת בבית-מלון אחד עם המספר.

העלמה הצטיינה ברוב יפיה וחנה, בטוב טעמה, בנמוסי הליכותיה, בשכלה השנון ובעז דעתה. ותעש על סמולנסקין רושם עז מהרנע הראשון אשר ראה אותה. וכל אשר הוסף סמולנסקין לדבר אתה, להתבונן אליה ולהתוכח אתה בעינים ספרותיים – בן גדל ערכה וחנה בעיניו. ביחוד הפליאה איתו במשפטיה ההרועים וההרועים על חזונית הסופרים. ליאונורה טימקין חנכה על ברכי הספרות האירופאיות בידו אומנות ומורים נוצרים, ובכל זאת למדה בבית הוריה לאהוב ולכבד את תורת ישראל ומנהיגו בכל לבבה ונששה. אף כי לא ירעה שפת-עבר. וסמולנסקין, מיזם ראותה אותו, היה לאדם המעלה ולאיש-המופת בעיניה. אשר לא ראתה כמותו בין הצעירים בווארשה. נועם הליכותיו. שיא דעותיו. וזהר שיחותיו ועוד הנשותיו לקחו את לבה וישבו את נפשה (1).

סמולנסקין ואהובתו הודיעו להוריה על ידי המלגראף כי אורשו, וקבלו מהם בתשובה ברכת מזל-טוב. ולחג-הפסח נסעו הנאהבים לווארשה, ויחוגו את חג התנאים ברוב הדר ופאר בבית אבי הכלה, שהיה, חסיד אדוק ונאור, עשיר נדיב ונשוא-פנים.

ימים אחדים אחרי התנאים נסע סמולנסקין עם כלתו לשוח סחין לעיר, ויהי בדת ליאונורה מעל המרכבה ותצנח ותשבר רגלה, והשכב חולָה ששה שבועות ורגלה חבושה בחתילי ניפסים. אחרי אשר קרה האסון הזה האמינו הורי הכלה וקרוביה כי סמולנסקין יחזיר את התנאים לכלתו. אחרי שלא היתה תקוה כי רגלה תרפא לנטרי; אולם סמולנסקין הודיע את חבתו היתרה לכלתו בימי סחלתה ויהי נאמן באהבתו לה (2).

בכ"א נובימבר 1875 בא סמולנסקין עם אהובתו בכרית-הנשואים, ובששת אלפים הרובלים שהכניסה לו בנדוניה שלה שכר דירה מרוחת ויערוך בה כלי-בית ומכשירים נאים.

בהשנה הששית של השחר החל סמולנסקין להדפיס את הרומאן בן שלשת גמול ישרים". החלקים, גמול ישרים". גם הספור הזה מתאר – כיצירתו הראשונה של סמולנסקין, הגמול" – את יחוסי הפולנים להיהודים בעת המרד הפולני האחרון; וגם מגמתו היא להוכיח, כי ליהודים ישנם צרכים לאומיים וסגולות רוחניות לא פחות מיתר העמים, ובלחמם בעד עניני לאומים זרים ישלו נפשם בתקוות שוא.

מרכז המאורעות של הספור הוא בית שמעיה, הנשקף בין גנות עצים תוכן הרומאן. וירק בקצה העיר שתיקא. שמעיה הוא יהודי נאור ודבוק בהתהרות, ואירופאי בכל הליכותיו. אביו היה רב באוסטריה, וזה כעשר שנים הביאהו אחד האצילים לשתיקא בתור סוכן המפקח על נכסיו. הוא גר ברחוב הנוצרים, הרחק ממושב היהודים, ורק בימי מועד בא לבית-התפלה; ובנו לבש מלבוש כעם הארץ, ואת בתו נתן ללמוד לשון וספר ולפרוט על פי הנבל". הסוכן הבודד לא היה בא לאספות היהודים ולא נמנה בחברותיהם, כי בעתו הפנויה אהב להנות בספרים. ועל כן היה שמו לחנא בין יהודי העיר, אף על פי ששמעיה עשה להם כמה טובות בהשתדלו בעדם לפני האציל אדוני העיר. האיש היחידי בעיר הקרוב ברוחו לשמעיה הוא ישעיה, בתור-ישיבה כבן י"ח שנה, המתננב

בלילה מהשיבה כדי ללמד מפי הסוכן שפות ודעת. בלילות אפל ומטרות-עזו אנו רואים את הבחור הזה מובע בבוץ כרתוב-הנוצרים הרחוק, בשומו פניו לבית שמעיה, משכן תאור הרוחני.

הבית הזה לא גדול היה, כי גם המשפחה אשר נרה בו לא גדולה היתה, רק שמעיה ואשתו ובנו ובתו ומשרת ושפחה-אך נאיה היה במראהו סחוף ואף כי סבית; כלי יקר לא נמצאו בו. אך סדרים ונקיון נפלא. אשר לא הסכינה עין לראות בכל העיר ההיא; קול ששון ושמחה ושיר-עליונים לא נשמע בו, אבל מנוחה ושלות השקט. בחדר הראשון הרבוע, אשר דרך אולם באו בו, ואשר ארבעה חלונות לו, שנים לצד מזרח ושנים לצפון, ישב שמעיה אל השלחן. לפניו ספר פתוח והוא משים עיניו בו בשום לב עד כי לא התבונן כי איש בא הביתה. ישעיה עמד רגעים אחדים בתחלה בהאולם לנקות את רגליו, ואחרי כן בצד הדלת לפען נקותן שנית, אף כי לא עלה בידו להסיק זממו, כי רק את השק אשר לפני הדלת כפה כלו בבוץ ועל רגליו עוד נשאר פתנה וכהנה, והמכסה אשר על ראשו ובגדיו הזילו כצנורות מים. בכרכו את ארון הבית בשלום, הרים היושב את עיניו ויתבונן בקרא רגעים אחדים כי לא הכירו, ואחרי כן עמד שהוק קל על שפתיו בקראו בקול רצון: ברוך בואך, ישעיה! — וכל הרואה את המראה הזה שחק בלי ספק וכמהו, כי כחול משוי מסים היה ישעיה; בגדיו ומכסה ראשו רבקי בבשרו, ושתי פאותיו רבקי בלחיו עד כי לא מראה אדם היה לו.

הבחור היה, גבה-קומה חדל-בשר, לחיו לבנות ורוות, אשר על כן נראו פניו כארוכים מאד, שתי פאות ארוכות ירדו משני צדי מצחו הרחב, ושתי בבות שחורות כמו על שתי עיניו השחורות והמפוצות אש. הוא החליף את שמלותיו הרטובות ולבש לפי שעה חליפת בגדים קצרים בגשתו להתחמם אצל התנור. אחרי כן הגה ישעיה בספרים והתוכח על ענינים שונים עם בעל-הבית, איש כבן ששים, גבה-קומה עם זקן קטן ולבן על קצה הסנטר, חוטם ארוך ושורע ומצח גבוה. ובנסרם את למודם ושיחותיהם הזמינה אותם בעלת-הבית למעודת-הערב; וצפורה בת הסוכן, ילדה נעימה ונחמדה כבת י"ג שנה עם שתי מקלעות-שער ארוכות עד ברכיה, פי צר וחוטם קצר — בקשה בחן ילדותי מאת ישעיה לכל יסיר עוד את בגדו הקצר, כי כך הוא יותר יפה. וברגע ההוא קרצו הוריה זה לזה בעיניהם, ומחשבה נעימה אחת באה בלב שניהם... הם היו מצפים כבר לחם שיוכלו להכניסו לאוניברסיטה, כדי שיהיה הפתור. הנבון הזה לרופא או לעורך-דין וישא את בתם; אולם נפש ישעיה היתה דבוקה עוד בהשיבה ותורתה, בהמורה הנעלה רבי נבריא אל העומד בראשה, ובמנהגי חבריו ותלבשתם. הוא לא שכח עוד, כי חבריו בעיר מולדתו קראוהו "ממור", כי אמו הענינה נחשדה שהרתה לזנונים לקרובה העשיר שתמך בידה, ורק כמות האמללה בדמי ימיה מחרפה ודאבון-לב נודע כי חפה היתה מפשע... ועל כן אהב ישעיה מאד את השיבה בשתיקא, שאספה אותו ברחמים והשכיחה מלבו את חרפת מולדתו.

ובעת ההיא נכנס הסוכן שמעיה לרשות אדון חדש. האציל הקודם עזב את אחוזתו זה כעשר שנים, כי אשתו הצעירה בגדה בו, והבעל הנעלב בקש מרפא לשברון-רוחו במנעמי פאריו העליוה ויטוש את ארמונו.

החדרים היו שוממים, וכלי הבית כבר היו לברות לשני תלעים לולא נגבו מהם על יד על יד משרתי השר אשר נשאו לשמור את הבית. הרבה מהכלים היקרים כבר נמכרו, גם אברים אברים מהמנורות נפרדו וילכו איש איש לבית-משתה אחר בלוית אחד המשרתים אשר נרונו יבש סצמאה. שמה ושאיה שררו בכל פנות החדרים הרבים, אשר עשרת שנים לפניו היו מלאים אדם ושמחת החיים. וכבר ידעו כל בני העיר למקטנם ועד גדולם כי שדים ולצים

אנו את הארמון למשכן להם. שם ילינו ויתחוללו ויחילו במחילות ביום חתונת בניהם ובנותיהם השדים הקטנים, כי סודעת זאת כי גם השדים פרים ורבים כבני-אדם".

אולם הארמון היה משממותו בבוא מפאריז האדון החדש, בן אחותו של האציל הקודם. הוא היה, איש צעיר לימים כבן עשרים וחמש, יפה תואר מאין כמוהו וחכם לב ואוהב חיים ושמחה, כי על כן קצה נפשו בתחלה לשבת רק בודד בארמון. הוא שלח לקרוא אליו את סוכנו שמעיה, וכשהשיב הלז כי יבוא בעוד שלשה ימים כעם האדון הצעיר ויחרוק שניו בועם, גם קוה למצוא תגואות על הסוכן, כי בלי ספק גם הוא נגב ואיש-מרמה ככל אחיו. ומה השתומם האדון בראותו לפניו בפעם הראשונה יהודי לובש תלבושת אירופאית ומדבר בלשון ברורה ובכבוד. שמעיה לא נתפעל כלל מקצף אדוניו, ובמנוחה בקש סליחתו על אחרו לבוא, כי היה עסוק בעבודתו, גם ישב בעצמו על הכסא וסדר את חשבונותיו בדעה צלולה. וכשהביע האציל את תמהונו על זה שמצא, יהודי אשר לו לב אמיץ ולא יחת מפני גערת אדון—השיבהו הסוכן: אמנם זכור כי לא חטאת היהודים היא, כי אם חטאת האדונים אשר ירבו להשמיע גערה, גם בעת אשר לא להם הצדקה. האדון הצעיר החל להרגיש קצת עלבון בדברי שמעיה, שאינו מקבל מרות, אולם הלז אמר בבטחה ובהכרת ערכו: בעת אשר אעבוד עבודתי או הנני הסוכן, אבל בעת אשר נדבר לא בדבר עבודתי או הנני אדם. והאציל נוכח מעט מעט כי יש לו עסק עם איש ישר, נאור ונכבד, ובצאת הסוכן הושיט לו את ידו ויאמר: הנני מכיר לך טובה, כי עזרת לי להסיר מלבי משפט מעוקל על דבר היהודים".

הוא חדל לבקש חשבונות מהסוכן בהשענו על אמונתו, וגם בקש ממנו שיציג לפניו את בנו עמיל. העלם הזה נראה כבן אחד האצילים הגדולים, ובתארו, בכל הליכותיו ותנועות גיותו, בניבו ובמלבושיו היה נחמד מאד. במהרה, היו השר והעלם העברי לרעים נאמנים וכאתים מלדה ומבטן, ואל כל אשר הלך תוביל אתו את אוהבו. והאדון הצעיר בקש מאת עמיל שיסתיר את מוצאו העברי בהציגו אותו לפני האצילים הפולנים שהחלו לבקר את ארמונו, שנתמלא תשואות אורחים ושואן עליוזים.

וארמון השר הוא בית גדול, בו תחתיים ושניים. התחתיים המה ההצי במעבה האדמה, וההצי ססעל לה, כי על כן החלונות קטנים מאד; והשניים המה חדרים גדולים ונבוהים. וחלונות גדולים קרועים בהם לארבע רוחות הבית, העומד בתוך הגן הרחק כברת ארץ סודך-המלך, ובין שדרות אלונים כבירי ימים יעברו העיברים אליו. בקיץ הסראה הזה נעים לעין מאד. להשדרות ברכות-מים משני עבריהן, בתוך הברכות ישחו דגים סצופים ברצי זהב וכסף. וביניהן פרחים ושושנים נחמדים לעין, וססעל להן בקיץ יראה הבית גם הוא סצפת בעלים ופרחים ססביב. על שלבי המעלות יעמדו מעבר מזה וסזה אריות פתיחים סאבני-שיש מעשה ידי אמן; על האחד ירכב יובל אלהי-הזמרה וכנורו בידו, עיניו גשוואות השסימה, פיו פתוח מעט כמו ישמיע קולו, ולמולו ישב אסור אלהי האהבה. עיניו ילשוש ובידו חצים וקשת".

בארמון זה הכיר עמיל ראשונה את שמנה וסלתה של החברה הפולנית, ושם החל לחוש את מנעמי האהבה בקרבת אלי שבע, אחותו היפה של האדון. ובעקב האושר אוהות הקנאה. ביהוד היה עמיל כקוץ מכאיב בעיני שני אצילים: בן-סוסי, איש גבה-קומה וחסון כאלון, שכל עשרו הוא, שפמו הארוך מאד, אשר יראה כשתי שני המולג שהתפרדו לשתי קצוות, כי קוה שברבות הימים יהיה לו, לחכה ללעלות בה עלמה עשירה; והשני לו כל-בי, בעל זקן-לחיים שחור וארוך ואשה יפה וסודרת, המתימר תמיד בסוסו האבירים ובכלביו היפים. בנשף אחד הרבו שני האצילים הללו לחרף את היהודים כדי לעקץ

את עמיל, אולם הוא ידע להשיב חרפתם אל חיקם בהשכל ודעת, ועל כן נועצו בסתר לנקום ממנו. הם החליטו לגלות לאלישבע, כי עמיל אוהב עלמה עבריה, מרים בת שמריה נערה יפה ותמימה, שהוריה האורתודוקסים למדוה לשון וספר בעצת רעותם הנאורה דינה, אשת יואל; כי בת-שבע בתה, ילדה יפה ונבונה, התהלכה כאחות עם מרים ולמדו יחד אצל מורה אחד. ואז, קוו צוררי עמיל, תקע נפש אלישבע מהעולם היהודי הנחמד, שאין לכו שלם עמה. ולהגדיל אסון עמיל נועצו שונאיו להסיר ממנו גם את לב מרים ולמשכה ברשת בן-סוסי, האורב לבנות יהודים עשירים למען חלל תומתן וכבודן ולקבל מהן כאות-אהבה טבעות משובצות באבנים יקרות. את הפצם זה הוציאו המרעים לפעולות בעזרת בת-שבע.

היא היתה אחת מאלה אשר הטבע יצרם להיות מלאכי-מרום או שדי-שחת, כי נתן להם לב טוב וקשיות-עורף גם יחד. ובמות אמה כבדה עליה יד איובל, אמה-חורגתה, ומרוב כעש ומרי הקשתה את לבה ולא חמלה על רעותה מרים שהיתה למכשול בהדכה. שתיהן אהבו את עמיל הנחמד, וכדי להפטר מצרתה דברה בת-שבע בתחלה על לב מרים שתעשה רצון הוריה ותהיה לאשה לבן-הישיבה ישעיה, האוכל על שלחנם בשבתות; ובראותה כי רוח מרים זר לישעיה, הנקרא בפיה בכנוי-הבון „גללון“—קרבה אותה לבן-סוסי האורב לה. איובל עשתה את בת-שבע למפקחת על בית-היין שלה, כדי שתמשוך לשם ביפיה את האדונים המרבים בשתיה; ושם הציגה בת-שבע את מרים לפני בן-סוסי וכלבי.

האדונים הנכבדים קדמו פני מרים בתרועת שמחה. כי אור שבעתים ראו עיניהם בהופיעה בהוד יפעתה להם בכוכב מאיר בשמי-ערבות המנרש מפניו חשך; וכאשר פתחה פיה, וחן אין קץ מלא את כל הבית בניבוח הנעים עד כי היו כשבורים ממראה עיניהם ומשמע אוניהם—אז עזבה בת-שבע אותה אתם. ומרים כמעט לא התבוננה בהתחרה בבית לברה. דברי חלקות אשר לא שמעה מעודה פרצו מעל שפתי האצילים הגדולים, ומה נס מעל שפתי האדון המרוסם הנקוב בשמו בן-סוסי, כפרץ מים כבירים ועברו כל חק. בתחלה לא נעמו לה החלקות האלה כשטף מים קרים אשר ישטוף מכלי משים נויית איש בחימה, אבל לאט לאט הסכינה אזנה בהם ותחל לשחות בגלים הנעימים. וכו ימצא איש, המסרש ידיו לשחות, את קברו במים אדירים הן לא דבר זר הוא”

ובעוד שהרשת היתה פוזרה לרגלי מרים, הגה ישעיה באהבתה ושת עצות בנפשו אך לגלות לה את מצפוני לכו ואהבתו להדעת, בחשבו בתמימותו כי העלמה היפה תקרבהו בשביל השכלתו. ישעיה היה בודד וגלמוד בהישיבה, כי לא מצא נחת בחברת הבחורים הבוערים, ועל כן מהרו להתעורר בלבו גענועים עזים לרעיה אהובה בחיים. ובעוד שרגשי אהבתו למרים הלכו והתגברו, בא שמשון השדכן והציע לפניו שדוך עם אותה העלמה. „לך לבית-המרחץ—אמר השדכן—ולבש כתונת לבנה ועשה את שערותיך, העלת מסרק על ראשך וסלסל פאותיך והיה חתן“. ישעיה שמח מאד על ההצעה, ובבואו לארוחת השבת קבלוהו שמריה ואשתו בחביבות מיוחדת. עיניהם התבוננו רגע

בפני מרים, וכרגע כוננו אותן אל ישעיה, כמו יד נעלמה תצוה עליהם במפגיע לעשות כזאת והם לא ידעו. מרים ישבה בדומיה ותסב עיניה מישיעיה וכמעט יראה גם להביט בפני אבותיה. אביה נסה כפעם בפעם לדבר אליה למען תרים ראשה, אך היא ענתה רק בשתיים שלש מלים ותוסף להשפיל עיניה. אמה התבוננה לזאת ותבט בפני שמריה ותקרוץ עין. יחדו שהקי מטוב לב... ולוא ידעה הבת מחשבות לב אמה, כי אז אולי אדמו פניה מקצף ותחרוק שן על כי ערב לבה לחשוב אותה ליונה פתח”.

תחשכנה לחסר לנצח, הפיצו עוד אור כהה, כאור נר טרם יכבה". נפש בת-שבע קרבה כבר לשחת בבוא שמריה אל חדרה, ובשמעה את מוסרו הנורא, פרץ נחל דם מפיה, יעיניה כוסו בשמורותיהן — ותאלם לנצח".

ישעיה בא לשבת בבית שמעיה הסוכן, כי אחרי שאברה תקותו לשאת את מרים לאשה גבר עליו השעמום ביותר ובקש לו נוח שאנן וחביב לפור בו את מחשבותיו הנוגות. וגם שמעיה מצדו בקש מאת ראש-הישיבה, שירשה לישעיה לגור בביתו, למען יורה עברית לעמיל ויקרבנו לעמו וליהדות. על הדבר הזה שמחה ביתו צפורה, הכרוכה זה כבר אחרי ישעיה. הילדה גדלה פתאם ברוחה וגם בגייתה עד כי בשלשה ירחים היתה כמעט לנערה, ואבותיה החלו לפחד בראותם כי פתאם לפתע גדלה ומדברה היה בנחת ותפלם מעגל רגלה; את שעשועי הנוער השליכה רגע אחרי גדה ותכן לבה אך ללמודים, ומה גם לשפת-עבר אשר היתה לה למבחר שעשועים". וגם עמיל, המשכיל האירופאי והמתבולל בין הפולנים, שש על קרבת בן-הישיבה שבוהו לפנים, אחרי ראותו את מומי החברה הפולנית, המדברת אליו ידידות מן השפה ולחיוץ. הוא שקד על הלשון העברית והתהלך עם ישעיה כאח: אולם בעת ההיא בא מאורע ששנה את הלך רוחו של עמיל ורתקו שוב להחברה הפולנית. הכהנים הקאתולים הרימו גם המרד, כדי להסיר מאמונתם את עול הממשלה הרוסית, והאצילים הפולנים בקשו לכבוש שוב תחת ידם את האכרים המשועבדים, שאלכסנדר השני שחררם מעולם. הם, אצרו אוצרות כלי-קרב ונשק ואבק-שרפה במערות יער ובסתר בתי-התפלה, וכינו גום למלחמה". וגם עמיל נמשך בכל עוז רגשותיו אחרי תנועת המרד לשם החופש היקר לכל איש נאור ובשביל אלישבע אהובתו. הוא גלה את סודו לרעהו ישעיה כדי לסחוף גם אותו אחרי הזרם; אבל ישעיה היה לאומי ודבק בעמו יותר מדי כדי להפקיר את עצמו בעד עניני לאום זר, כי הרגיש שאפילו אם ינצחו הפולנים לא יהנו מזה היהודים ולא יקצרו לעולם את אשר זרעו בדמעה. והשלום החל לטור אז מנוה השלוה של הסוכן, כי דרך עמיל הרחיקה אותו גם מאביו וגם מרעהו; וכבוא האביב תעה ישעיה בסביבות העיר תפוש ברעיוני-עצב. הגה יום ל"ג בעומר:

רוח צה יפוח על פני הכבר אשר לפני העיר שתיקא. השמש יופיע בהודו ויאיר פני כל החי, וגם על העץ וירק-דשא ישפוך יפעתו, וכמו חיים נפח בהם, וכמו ניב-ששתים ברא להם, ויחד יפצחו רנה ויביעו בקול גדול את אשרם ושלותם. ההרים עמי ירק-דשא, והעצים הרעננים שלחו מעפותיהם המכוכות בעלים ירקרקים, ועין להם כמו זה עתה רוו מטל. שם על ההר, אשר האוהבים לצאת לשוח בשם ציון יבנוהו, ירעה עדר עזים ורחלים מפורדים ומסורדים לכל קצותיו, ונער קטן עם שוט ארוך פי שלש סמדתו נוהג בהם ומחלל בחליל קטן... ביער המכסה את ראש ההר יתהלכו בחורים ויבקשו — מקלות לזו או ערמון ישר... אלה יפצלו בהם סצלים ויעשום למקלות-תפארה, ואלה יכופו אותם ויעטו מהם קשת לירות בה הצי-עין עד למרחוק. והבר המשתרע לרגלי ההר מלא אנשים וילדים, נשים ועלמות, ונראה מרחוק כמכוסה במכסה של צבעים שונים. „אלה הכירו בגדם העליון מעליהם ויכסו בו את הארץ, וישכבו עליו ועיניהם השמימה נטויות, ואלה ישכבו ועיניהם החדורנה בלי ספק לשאול תחתית; זה שוכב וזה יושב, זה יתהלך וזה יתגלגל, זה ידלג וזה יתרוגן. והנערים כמעט כלם הגורי קשת חצים המה, ויקלעו אל העצים ואיש ברעהו. ואלה אשר אין כלי-קרב בידיהם ישחקו כהעולה על רוחם; האחד יעשה נסלאות בעמדו על ראשו ורגליו נטויות למעלה, והשני יעמוד על ארבע ומכסה-הראש על גבו בתנך, והבון נערים יקפצו עליו איש אחרי רעהו וינהרו לבל ישליכו את המכסה בקפצם, כי המפיל את המכסה ישא עיניו זיעמוד על ארבע ועל גבו יקפצו-רעיו. וקול כל חיה וכל עוף מסביב ישמע, אשר הנערים ישכילו להשמיע בנרוגם. חג היום,

כי כל הנשים לא ילכו אל החדר, ועיד זאת כי יצאו לשיח בשרח. וביצים אדומות כדם נתנו, להם הוריהם".

אולם ישעיה לא השתתף בחגיגה, כי נפשו תאבל על רעהו ההולך בדרך-תחתיתים, מבלי שזכל להרחיקו ממנה או לנלות את הדבר לאביו. ובעודו צולל במחשבות-תונה, עבר על פני בית-המקלם וראה את משרתי הבית מכים ופוצעים את שמריה, שבקש לראות את פני בתו העצורה שם. רחמי ישעיה נכמרו על הזקן, ובהודיעו להממשלה כי בית-המקלם געשה קן למסתר המרד—גורשו משם כל הנזירות; וגם מרים נאלצה לשוב להוריה, אם כי „נקל היה לה לרדת לירכתי בור משוב לבית אביה“, כי הרתה לזוננים... ואתרי גלותו מצפוני המורדים ברח ישעיה לעיר-המלוכה, וכעבור ששה חדשים עמד במסה ונכנס למחלקת המשפטים בהאוניברסיטה. הוא נמר את למודיו במשך איוו שנים, ויהי לעורך-דין מפורסם באהבתו ליהדות ולבריות ובהצלחתו בבתי-המשפט.

ובתוך כך העבירו המורדים את משפחת שמעיה למעון אחר, והכינו בביתו השוקם זהבודר שמרות-כסף מזויפים, בהעשירם את קופתם על חשבון אוצר-הממלכה. אולם עמיל בדק את החשבונות ומצא, כי כלבי ובן-סוסי העוסקים במלאכה נגבו מן השמרות ושמל בכליהם; ובאמרו לנלות את הדבר למנהיגי המרד התנקשו הנאשמים בנפשו. וגם הכהנים וראשי המורדים נאספו לאספה במערת בית-מקלם הנזירים ובקשו לדון למיתה את עמיל על גלותו את סודם לישיעה הבוגד, ורק בעמל רב הצליח להציל את חייו. עמיל המסור בכל לבו לרעיון שחרור פולין, נוכח אז כי רוב חבריו בתנועת המרד הנם אנשים פחזים, אז גם רמאים ומרעים; ומי יודע אם לא נפל רווחו ולא הסתלק מפעולת המרד לולא עודדה אותו אלישבע אהובתו בחבקה אותו בורעותיה הלבנות. ומהרגע ההוא אשר שפתיו נגעו בהיד השלחה אליו, החלה אש יוקדת ללהט את לבו ותצת את כל קרביו עד כי לא ידע עוד מה עמד. דמי הגעורים התגעשו בקרבו ויהיו כגחלי-אש, ולא מצא מנוח לכף-רגלו וירץ בחדר הגה והנה, כמו בקש מערכת-צבא להתנפל עליה ולהכריעה תחתיו לעיני האשה אשר בה בל חיי רווחו".

ועמיל הראה גדולות במלחמה עם חיל הממשלה ונתמנה לשר-אלף; אולם סוף סוף נצחה הממשלה, והמורדים הזכו ונמלטו להממלכות הקרובות,

רק עקבות הצרה והעוני והמחסור אשר הביאו עוד נראי בכל מקום. כשודדים פשטו על כל הבתים אשר ידעו כי ימצאו בהם דבר מה וישלחום באש, ואת ארונהם שלחו לארץ תחתית אם ערב לבם לקום בפניהם. ויגדל העיני בכל הערים האלה וסביבותיהן. אך לבני ישראל גדלה הצרה כפלים. כי בכל עת המרד הרבו הפולנים לשדוד ולחמום ככל אשר מצאה ידם, גם כספם גם נשמתם לקחו אם ערב לב איש לעמוד בפניהם. ואחרי כן ביום הפקודה כאשר נתנה הממשלה סם על הארץ. היו המה הראשונים לשאת בעל המס הזה; כי אצילי בני פולין פרחוק ברחו. והנתפשים אסרו וישלחום ביד פשעם. ורק היהודים נשארו על מקומם וישול עליהם הגורל לתת כופר השאת הארץ בעת אשר כל מעיני השכר נכמרו. ויפנו אל ימין ואל שמאל למצוא מוצא למחיה ואין".

אולם מפלת המורדים לא שללה מבית שמעיה את פרי נצחון עמיל ועוז-רוחו. אלישבע נשארה נאמנה לו באהבתה, ובהתגירה היתה לו לאשה. וגם ישעיה זכר את מרדה החביב אדרי ששקמה הארץ, ולקח לו את צפורה בתו לאשה. ככה באו הישרים על שכרם ונמולם.

הספור „גמול ישרים“ הוא מסוכסך ומסורס ביותר, ובכמה מקומות נראים שרץ הרומאן. כבר סמני הירידה בכשרון המספר. אולם לרומאן זה יש ערך לאומי מיוחד, כי בו השתדל סמולנסקין בראשונה להוכיח, שהיהודים צריכים לנהל פוליטיקה לאומית מיוחדת לעצמם בארצות פזוריהם, תחת לעמול לריק בעד עניני לאומים זרים. את הדבר הזה הבינו שמעיה וישעיה, שלא נמשכו אחרי תנועת המרד מחמת דבקותם בעמם וברוח היהדות. שני אלה הנם הנבורים האידיאליים. נתבנרו לעומת אלה של מאפו ויל"ג. בעוד שנתמיה, המפוס האידיאלי של ה„עית צבוע“, הוא רק מליץ בעברית, אוהב השכלה ועושה טוב וחסד סתם—דואגים כבר שמעיה וישעיה לתקון היהדות ושכלול חיינו הלאומיים כאנשים מנוסים ובעלי השקפה חברתית קבועה. וכן נוכחו כבר הנבורים הללו עד כמה משפילה ומביאה לידי התבוללות תכנית-ההנהגה האידיאלית של יל"ג: „היה יהודי באהלך ואדם בצאתך“. שמעיה וישעיה חפצים להיות יהודים נאורים גם מבית וגם מבחוץ, גם בחייהם הפרטיים וגם בחברה, כי צרכיהם האנושיים והעבריים נתמזגו כבר יחד. הם מתחילים כבר להרגיש בערך התרבות הלאומית המיוחדת שלנו, המעורבה מיסודות הציביליזאציה (התרבות וההשכלה) האירופאית והמסורה של היהדות. ואותו ההבדל שבין המפוסים האידיאליים של מאפו ויל"ג וסמולנסקין ישנו גם בין הסופרים הללו בעצמם.

הנבורים
האידיאליים.

התמונות
האנושיות
והיהדות.

היי המשפחה סמולנסקין, שהיה נודד ונעזב וחסר בית וחבת אנשים קרובים כל ימיו— של סמולנסקין. דבק באהבה רבה במשפחתו והיה לבעל ולאב מופתי.

בבית-הדפוס היה סמולנסקין עובד, עסקן, מופר ועורך, ובבואו בערב אל ביתו היה מסור מעליו בפרוזודור הבית את נעליו ובגדיו ולובש בגדים נקיים ונעלים מגיהצים, ויהי נקי לביתו וילבש צורה חדשה. צורת איש-מנוחה ושמח בחלקו... הוא לא זרק מעולם מרה בביתו ויתנהג בכבוד עם רעיתו, והיה עובר על מדותיו משום שלום-בית. בימי שמחה ומועד היה סמולנסקין עורך את השלחן ומסדר עליו את הכלים בטעם ובסדר נעים. הוא היה הולך על פי רוב בעצמו אל החנות או אל השוק לקנות צרכי אכל וידע היטב במה לבחור ובמה למאום. חזון נפרץ היה לפגוש את סמולנסקין בבקר וסלו בידו ובו ביצים, גרש, כרוב ושאר ירקות והוא שמח בה „מציאות“ אשר קנה... הוא בעצמו היה רוחץ את ילדיו באמבטות של מים קרים. כשהיתה האומנת הולכת לטיל עם ילדיו בגן היה הוא מלגם והולך לא רחוק מאחריהם לשמור עליהם לבל יאונה להם רע וינצרום כבבת-עינו. אם נפץ אחד מילדיו למשבב היה סמולנסקין סוערו על ערש-דווי ונוזל שנתו מעיניו בלילות למען ישם עין על הילד החולה. סמולנסקין חפץ לחנך את בנו ברוח היהדות ולהניח ליסוד השכלתם ידיעות שפת-עבר. כשהיה מטיל עם ילדיו או יושב אתם בבית היה מספר להם אנדות קצרות, יפות ונעימות, אשר תכנן היה לקוח מהמדרשים ומספרי חכמי ישראל של שנות הבינים, והוא היה מתבלן בבדיחותת משמחות את לב הילדים. האנדות הקטנות האלה, אשר היה בודן מלבבו בין רגע, היו תמיד מסודרות וערוכות ומסופרות בטוב טעם ובכשרון נעלה... הוא אסר להחזיק בביתו תמונות וציורים המתארים ציד החיות, שפיכות דמים וחבוקי חשק, לבל יפעלו על לבות הילדים פעולה רעה... הוא הראה תמיד פנים יפות וצוהלות לילדיו, לבל יעביר רוחם ויעציב לבם; ובחלותו היה דואג מאד לבניו, ובהביטו אליהם היו עיניו מתמלאות דמעה, אך היה מסתיר את חולשתו זאת מעין כל¹.

(1) שם, עמודים 81—90.

בשנת תר"לח החל סמולנסקין להרגיש מחסור בפרנסה, כי הכנסת, השחר" היתה מצומצמה ביותר; ועל כן החליט להוציא לאור עתון שבועי בשם, המביט", שלא יהיה לו דבר, עם האמונה, למען יוכלו גם שלומי אמוני ישראל לתת לבניהם לקרוא בו". העורך קוה, כי העתון הזה, העוסק רק בידענות התבל והטבע, בהליכות עולם וחדשות שונות—יתפשט בנקל בין העם ויביא לו רוח הגון; אולם מעה בחשבון, ואחרי שיצאו כ"ו גליונות מ, המביט" נפסקה הוצאתו. סמולנסקין הדפיס בעתון זה שורת פליטונים יפים בשם, "עלי חמד", ואחד מהם, "לילת הרוח", תורגם רוסית וגרמנית.

ובאותה השנה, 1878, נחשד סמולנסקין בעון התחברות להסוציאליסטים הריבולוציונרים, וכפשע היה בינו ובין בית-הסוהר. פריימאן הדפיס ברפוס של סמולנסקין את העתון הסוציאליסטי, האמת" והתהלך עמו כרע, זכשהושם במאסר בשביל כמה עונות מדיניים נמתח חשד גם על סמולנסקין. אולם מהרה נתבררה צדקתו, כי באמת התיחס סמולנסקין תמיד בשנאה להסוציאליסטים היהודים, שהיו בעיניו כ, פושעי ישראל". ועל פי משפטיו, שהשמיע על, המהרסים" בכמה מקומות מספוריז, אפשר לראות כי לא הכיר את הצד התיאורי של שמתם.

בשנה התשיעית של, השחר" הדפיס סמולנסקין את מאמרו הגדול, עת למעת", שבו הוא מגנה את, השכלת ברלין", אשר הרחיקה רבים מן היהדות. החקירה היבשה הניסה כל לחלוחיות מיהדותם של אחינו הנאורים, והם נשרו מגוף האומה כאברים צומקים; ועל כן משתדל סמולנסקין לחדש את הרוסאנטיקה הדתית, את יצירת הדמיון והפיוט בתוך היהדות, ולבססה על הלאומיות. על השאלה: איך נפיה חיים חדשים בקרב העצמות היבשות, אשר החלו להתפרד מן הגויה?—הוא משיב כי יש ליסד בתי-ספר לרבנים ומורים, שמהם תצא יהדות חיה, מרגישה עם כח צמיחה גדול.

ושמתו של סמולנסקין היתה גדולה בהוכחו זמן מה אחרי כן, כי התעמולה¹ שלו בעד הלאומיות ותחית היהדות עשתה פרי. בסוף חורף תרמ"א נסע סמולנסקין לפטרבורג ולכרכים אחרים ברוסיה כדי לאסוף כסף לצורך הוצאת ספריו ומאמריו בכ"ב חלקים, ובכל מקום מצא חברים-לדעה זלאומיים נלהבים שקבלוהו בכבוד גדול. זו היתה, עת התעוררות הרחומות והתרגשות הלכות בקרב ישראל. רוח מחנק נפש היה מרגש באויר, כאלו כלם חשו כי עוד מעט זיתפוצץ הרעם על בית ישראל ויכהו שאיה. והימים ההם היו ימי דרת מחשבות חדשות בקרב צעירינו, אשר נוחים היו להתפעל ולהתלהב מכל מלה שהיתה חדשה בעיניהם². הסטודינטים היהודים קבלו איפוא בתרועת עליצות את ראש הסופרים הלאומיים, ובהכינם לכבודו משתאות וחגיגות נשאוהו על כפים בקהל רב. ותלמידי האוניברסיטה שבמוסקבה הגישו לסמולנסקין למנחה עם-זהב עם הכתובת: ופדויי ה' ישובו ובאו ציון ברנה".

מסע-נצותן זה ברוסיה הלביש רוח חדש את המספר, וספורים חדשים החלו להתרקם במוחו. ובשובו לוויגה חדש את הוצאת, השחר", אחרי שנפסקה כששה חדשים, ושלם את חובותיו הרבים בארבעת אלף הרובלים שאסף מהחותרים על הוצאת ספריו במהדורה חדשה. בהוצאה זו החל סמולנסקין לעסוק בראש שנת תרמ"ב, בעשותו כמה שנויים ותקונים בספוריז. אולם התחזויות

יחס סמולנסקין להסוציאליסטים.

עת לטעת".

הרוסאנטיקה הדתית.

נפיצה שניה לרוסיה.

ספורי סמולנסקין במהדורה שניה.

החדשים שעלו על לבו לא יכלו לרקום עור ובשר, כי בעת ההיא החלה בריאותו להתמוטט מרוב עבודה ומשבר-רוח. השמועות על דבר ה"פוגרומים" כנגד רוסיה הרגיזוהו מאד ונסכו עצבת ומרירות על רוחו הבהיר. והוא כתב אז שורת מאמרים נמרצים ונלהבים על מצב אחיו הרצוצים ועל "חבת ציון" או תנועת הישוב בארץ-ישראל, שנולדה אז.

בשנת תרמ"ג חלה סמולנסקין בשחפת הריאה והגרון, והיה אנוס להפסיק מהלחיו. את עבודתו בבית-הדפוס, אם כי הוסיף לכתוב עוד בעד, השחר. ועל ידי זה נתלדלה פרנסתו, ונדיבי היהודים בווינה כלכלו את הסופר החולה ואת בני ביתו. אולם בטרם יכבה נר כשרונו של סמולנסקין התרוממה עוד פעם אחת לבת-קדשו, ויכתוב מתוך אפיסת כחותיו הגופניים את הספור היפה ביותר, נקם ברית, שהוא "נקם ברית". מעשה שהיה והוה ויהיה בכל מקום ובכל זמן.

גבור הספור, בן-הגרי, נולד לאב למדן וחצי-משכיל ולאם תפשיה בדת, המתקה את מעשי הגויים ושואפת להתבולל ביניהם. וזקנו הלמדן והחרד על דתו התפשר עם אמו בתנוך נכדו, ויורו לו גם עברית ותלמוד וגם למודים כלליים; אולם השפעת האם על רוח בן-הגרי גברה והכריעה. כשנדל בא לעיר-המלוכה כדי להכנס להאוניברסיטה, ושכר חדר במעון אלמנה צעירה ויפה של שר-אלף, שמצאה קורת-רוח גם ביפי תארו והליכותיו וגם באהבתו לסדר ונקיון.

והתהלה אשר שמע בגלל האהבה הזאת הוסיפה לשים עליו משמר לבל יפריע אף רגע המשמר בכלי החדר, וכמו לוא כלי-קדש היו כן ירא לשלוח ידו ולגעת באחד הכלים ולהניעו ממקומו. ואם קרה מקרה רע, כי הביא במנעלו גרניר חול או עפר אל החדר - אז סגר את החדר על ספרו ובמטפחתו נקה את הרצפה עד היות לה ברק כבתחלה. וזה הדבר אשר עצרהו סהביא אל ביתו את חבריו, גם אלה אשר לא מסקור סחצבתו יצאו... וכאחד מבני הבית התערב בכל שטחה ובכל חג, אשר חגגה בעלת-הבית, ולא רק כאחד מראשי הקרואים כי אם כארון הבית נחשב תמיד. ובגללו הרחיקה מביתה גם את הנסוך נ, אשר נר בביתה, בהצותו את בן-הגרי ובנשאו מאיש-ריבו זה מכת-לחי. והדבר הזה נתן משנה שטחה בלבו... כי במקום הזה ראה עין בעין כי תמה נכרתה כל שנאת הדת.

בחלום נעים כזה חי בן-הגרי כארבע שנים—עד שהקיץ לראות עמל ויגון. אחרי שקדם בברכה את בעלת-הבית בחג הפסח של הנוצרים, מסרו לו שני מכתבים. הוא קרע את מעטפת האחד—והנה בלהה! העולם חשך בעדנו—כותב אביו—קוינו לאור והנה חשבת צלמות, יחלנו לשלום והנה בעתה! האספסוף פשט בעיר מולדתו על בתי ישראל וישחית בתמת רצח ואבדן את כל הנמצא בהם, הרג או פצע כל יהודי הנופל לידו ועשה כל נבלה לעיני השמש. לאביו שברו המשחיתים יד, ומצואר אחותו רוח מה גולו את עדי-הזהב, ובאורח פלא נצלו טמות בהסתרם במרתף. וגם הנוצרים הנאורים השתתפו במעשי השוד והרצח, בשכחם פתאם את כל השכלתם וכל רגש אנושי. ולא על הבית והבסקף אשר היו למשסה—מסים אביו את מכתבו—אף לא על כבודי וכחי אשר עלו רגע אחד בתהו לבי דוי, כי אלה וכאלה תקרינה בתיים, אך על כל אלה היו למשסה בידי מרצחים בחוצות בלי מפריע, והמה אלה אשר להם הקדשתי כל חיי לקרוא להם אחי!

נבהל. נפעם ונדהם אחו בן-הגרי בראשו בכלותו את הקריאה. כאיש אשר שב אל נהו, והנה הוא וכל אשר בו היה לסאכלת אש. כאיש אשר אין ברוחו נכונה רץ הגנה והנה בחדר. וישכח רגע גם בעלת-הבית ואת הסדרים אשר אהבה, וידרוך ברגליו על הפסיטים ו היסים

ועל הרצפה אשר אחסול סרטה בשעיה למען היות לה ברק כראי מלוטש; גם ככלים הרבים אשר עמדו על השלחן שלח כסעם כסעם את ידו. וירם כלי אחר כלי ויאחזהו בידו ויתבונן בו ויצניחהו על מקום אחר. כמו אך זה היה חסצו להסוך החרר וכל אשר בו על פניו. ופתאם כמי נכשת סעעל ידיו סנר את הדלת על ספנר וישב על הכסא, שתי ידיו העמיד על השלחן ואת פניו שם בכפותיהן, וישב זמן כביר כנבר נדהם".

צערו של בן-הגרי היה עמוק ומכאובו גדול, כמו זה עתה נחתה בו יד המכים; אבל מחשבותיו לא היו ברורות, ולא ידע בעצמו אם יש בהן מעין חרטה על נפיתו להתבוללות והתרחקותו מעמו, או דאגה למצב אביו, או בוששה על אשר חזר אביו מדרך הפרוגרם והתבוללות למראה הצרה הבאה עליו. ובתוך כך זכר את המכתב השני, ויפתחהו והנה הוא מאמו, הכותבת לו: „בני מחמדי! צר לי מאד, כי האדיבו לבך בשמועה לא טובה; ולוא על פי יצא הדבר כי אז לא הודעתך מאומה מכל אלה, כי למה זה נרבה דברים במקרה רע, אשר אל נכון כענן כלה יעבור ולא יזכרוהו. ובהודע לעם הארץ כי אנחנו מעבירים השמועה בכל הארץ, הן אז תהיה להם הצדקה לשנוא אותנו כי נשמיע בשתם בקהל... ועל כן אמן לבך, בני... רק סרטן ילך אחורנית ולא בן-אדם ארון הדעת".

הדברים האלה עודדו את רוח בן-הגרי, ויקרא כאיש היוצא ממבוכה גדולה: „אך זאת היא חכמת לב, תפארת נשים! רב כח לבה גם מכת לב אבי!“ „ופתאם התחלחל כנגב כי ימצא; יד דפקה על הדלת, ויזכור כרגע את בעלת-הבית וימהר להציג את הכסאות על מקומם, וגם לישר הדורי המצע על הרצפה, ואת סטפתו העביר על הרצפה להעביר בתם שהשאירו המנעלים אחריהם“. הדופקים היו חברי בן-הגרי, שבאו לקרוא אותו לאספה שנועדה בבית-התפלה לכבוד סופר עברי גדול, העובר דרך העיר, וגם להתיעץ על האמצעים כנגד ה„פוגרומים“. אולם בן-הגרי הסוכר כי „בפשע עמנו“ באה עלינו הצרה הזאת, ענה לחבריו: „לא אלך עמכם, ואף אתם לא תלכו אם יש בלבכם דעת ומשפט, כי בזה תעלד אף עם הארץ, כי תראו לבל את איבתכם ותאותכם לנקום נקם“.

בימי-החופש מלמודים שב בן-הגרי לעיר מולדתו, ולא מצא שם נחת. בית תורו, שהיה לפניו נוה עושר ושלוה, נתרוקן ונתדלדל וענן עצבת שוכן בו.

אביו שם אמנם לאיתנו, אך רוחו לא נכון בקרבו לטן היום אשר התפך עליו בלהות-המסים וירא חתת; סני אז יירא לנפשו ולעירו וגם לכל עדת בני ישראל, לרנעים יאנח כילד חולה ויביט כביבו כמו תרועת שודדים יקשיב סרחוק, ואל בתו יביט ויתפלץ... וכאשר לפנים לא נשמע אף פעם שם ישראל בבית ההוא, כן יזכור כיום בשם ישראל כפעם בפעם. ומרי יזכרהו בן אליו ירגו וישחד; והדבר הזה היה לשבט-מוסר לאמו הרבה יתר מכל השבטים הנוראים אשר חלו בה בימים האלה... וגם רוחמה, אשר לפנים רוח חיים סלאה ואור תמיד הופיע סבין סמורות עיניה השחורות-אף היא נאנחה לרנעים בהביטה אל אביה, וכמו צעירף יגון כסה הוד סצחה ויעיב את כרק עיניה“.

וכן לא מצא בן-הגרי נחת ונהה¹) לשברון רוחו בצאתו בין ידידיו ומכריו הצעירים. אלה שקועים ביגונם וידיהם רפו, ואלה מתאגדים לאגודות ומאספים כסף לשוב ארץ-ישראל. „לבנות הריסות ציון!—קרא בן-הגרי בלב רגז ודואב—אוי להן לאונים שכך שומעות! הנה בה שזבב פתאם העם הזה משוכה נצחת עד לקרוא בקול בשם ציון ואדמת יתודה; הן על

זאת הוכו תמיד כי יבדלו משכניהם, וכעם הארץ לא יתחשבו, והנה הם שבים אל קיאם להרחיב הפרץ.

בן הגרי שפך את לבו בהיק אמו, ועצתה היתה, כי יבקש נחומים לו בחברת אוהביו מאז בארמון האציל מ., ושם ינוח לו מעט מועף רוחו. כדבר אלהים היתה עצת אמו בעיניו, כי עם בני האציל למד יחד בבית הספר, ועם בתו שחק כאח עם אחות. הוא בא אל בית האציל בלב דופק מזכרונות נוער, ומה גדלה עליצותו

כאשר האירה העלמה, אשר גדלה ותיף, את פניה לו. ותושט לו ידה באהבת רעים ואחים, ותביע שמחתה בפה שלא לראות אותו בתפארת אדם, כי היה לאיש. וגם אמה הראתה איתת אהבה ושמחה לו, ותבקשהו כי ישב ימים אחדים אהם עד אשר ישובו הבנים וחבריהם מהשדה, כי יצאו לצוד ציד. ומה סלאו כל חדרי לבו ניל עד כי חשב להבקע כאשר קראה לו העלמה ביום השני והשלישי ללוחה בדרך, כי יצאה לרכוב על הסוס והוא על יד ימינה, ויעברו הרים ועמקים מרהיבי עין. זה כמה לא ראה בן-הגרי תזארת השדה; בעיר-המלוכה ראה אך פושעים צצים כעשב השדה וערצים כארוי-אל, מרסה תוציא לחם וכרסעות עשוקים יפרצו היקבים יין-אבל הארץ כי תוציא צמחה וננה את זרועיה תצמיח כבר נשכחו סלבו. ותרוחו עינו נחת בכל אשר מסביב לו; נבעולי-הפשתים אשר נשאו ראשיהם המבריקים לעין השמש ויגדלו סאד, עד כי בעברו בין שורותיהם עם העלמה היו עליהם סתרה מזה וסזה; שדמות הרגן והחטה אשר נשאו יכול למכביר. והמה השחו ראשיהם כמו עץו איש את אחיו באהבה ובגלי מים עיברים על פני כל הכבר נראו מרחוק; שדמות החציר לבהסה, אשר השתרעו עד קץ מראה העינים כמו קמו בירקרק חרוץ. ובהם משובצים כל אבני-חן בצבעים מאלופות מרובבות; גם שריקות העדרים וקול הרועה בחלילו עם משק נלי הנחל על פני חלקי האבן - כל אלה דברו אך בשפה אחת. שפת האהבה; וגם שפתי בן-הגרי נעו ונסתחו כמעט כשפתי ילד קטן אשר ינסה לשנות בדברי הדובר בו.

ובשובו לפנות ערב ממילולו עם בת האציל נקרא לאולם האורחים.

הוא בא אל חדר גדול, אשר ארבעה חלונות לו וקירותיו מצופים לוח ארז עם מעשי צעצועים כזר סביב סתחת להמכסה. בפתך עמד שלחן גדול וסביבו המון כסאות גדולים מעשה אמן כלם, מצע יקר יכסה על כל הרצפה, ועל השלחן מיחס גדול סאד, אשר מרט למען היות לו ברק; ולאור הנרות הרבים יבריק הוא והסם הגדול אשר עליו יעמוד, וכל הכלים אשר עמדו על השלחן התנוצצו ויפיצו קרני אור. העלמה ישבה על כסא וראשה נשען אל הקיר מאחריה. ובבואו הניפה ידה לו בחן לאית כי יקרב וישב על צדה; וכאשר נתן ידו לה החזיקה בה, וחום עבר על כל בשרו סבף רגלו עד קדקרו.

בן-הגרי היה, כצולל במצולת אור עיני העלמה, אשר הרבתה לשיח עמו, ולא התבונן שפני אחיה, ששבו מן הציד, הפיקו תמהון בראותם את קרבתו לאחותם. הוא לא הרגיש גם במבטי הזעם שבונן אליו בן-שבמה, השונה באהבת העלמה; ותחת זאת הרגישה בזה בת האציל, שהוסיפה להאיר פניה לבן-הגרי ולשיח עמו ידידות כדי להקניט את בן-שבמה ולהלהיב בו את רגשי הקנאה והאהבה. אולם מקסם כזב זה לא ארך זמן רב. בקום העלמה ממושבה לראות בשלל הצידים הצעירים, חורו פתאם פני בן-הגרי כמת: הוא ראה על חזה את עדי-הזהב של אחותו רוחמה... הוא זכר כי העדי הזה שודד ממנה בעת הפרעות שנעשו ביהודים, ויתחנן לפני העלמה: ורי אותו הלאה ואל יתעב יפך, כי האיש אשר מידו הוא לך—הוא שודד בצהרים". אולם בתשובה על תחנתו הוכה מכת-לחי רועשת מאת בן-שבמה, נוזל העדי והמגישו לאשכר לאהבתו.

כסוכה מרעם עמד בן-הגרי על מקומו, אלפי רעמים המו באזונו ורכו רבבות חזיונים עמו מול עיניו בכל מראה וצבע, וכמו לא הוא כי אם אחר הניף ידו להשיב הרפה לסחרפתו.

רק זאת חש כי ידו הורמה לכפר חרפתו; וברנע ההוא אחזו בו שש ידים וגלגלוהו סהמעות, וקול שחוק אדיר וחזק פרץ מהחדר והיא השביח גם את שאין אלפי הרעמים.

ובהיות בן-הגרי כבר בחוץ שפגו עליו בעד החלון מים קרים לקול שחוק גדול שהתפרץ שנית. אולם הוא לא הרגיש מאומה ברנע ההוא, וישב תחת העץ נבוכ וקפוא וריק מכל רעיון וחפץ. ורק כעבור זמן מה התעורר לקול נביחת כלב, ויחש פתאם את צערו ומכאוביו. אז זכר את כל אשר קדמו ואת החרפה שהמים עליו בן-שבמה, ובמצאו ריבולכר בכיסו התאושש וקרא: „בדמו אכפר חרפתי!“ בן-הגרי תעה כל הלילה סביב להארמן, ומהפכה רוחנית התחוללה או בקרבו. הוא נוכח עד כמה גדולה שנאת האזרחים הנוצרים ליהודים, ועד כמה עמוקה התהום שביניהם. יהוסי-ידידות קלים מכסים אמנם לפעמים תהום זו, אבל לא יסתמוה לעולם. כל שיטתו בדבר האחוה הכללית ובטול הפרוד הלאומי הוכחשה איפוא כחיי המציאות¹. היהודי מוצא קרבה פנימית ומרגעה רק בתוך עמו האמלל והבודד בגויים, ורק בו עליו להדבק, אם לא יחפוץ להיות קיסם² גדח בין גלים סוערים.

ובתוך כך עלה השמש, וקרניו פרצו להם לאט לאט דרך, בין מפלשי עבי המל ותראה הככר בכל הדרה; מנוחה שאגנה בכל אפסי הארץ, ואל כל מקום אשר תבטנה העינים תראה אך יד הטבע הגדיבה אשר לא תבדיל בין משפחה ובין שבט ולשון. או החלה המנוחה לשוב גם ללבו המרתח של בן-הגרי, ורגשי הנקמה השתתקו בו. הוא השליך את הריבולכר תחת אחד השיחים ושב לאמו העירה. ובעברו על בית-התפלה שמע קול יללה מרגיו רוח, כי אותו היום היה התשיעי באב, יום צום ומספד על חרבן בית-המקדש. בן-הגרי עמד על סף הבית וירא המון יושבים

„על הארץ כאבלים על מת, רגליהם יחסות וראשיהם כפוסים ועיניהם סקור דמעה וקולם מרגיו הרוח ומבעית הלב. רנע עמד על עמדו כמשובע ממראה עיניו. כי לא הבין בטוהה ויהי בעיניו כמשובע או כחולם חלום... ופתאם התנפל על הארץ. ובחזקת היד הסור בסעוף עין את מנעליו מעל רגליו וזירם הלאה, ובשתי ידיו ספק על ראשו ויתן קול בבו אשר השביח רנע כל הקולות יחד... ובהביעו בשפתיו דברי הקונה, ציון הלא תשאלו לשלום אפיכך?— החלו עיניו לפכות דמעית כמעני מים ויבך ייוסף לבכות, ונתת מאין כמיה היט בבכיו... ובקומו מסקומו ככלות התפלה הביט סביבו כמו עולם חדש תראינה עיניו, עולם של אחדות. אחבה ואחוה. אבל כטרם עוד המפיק להביא חשבון מחשבותיו, נגש אליו אבי-אביו הזקן כהוד קומתו ובוזו תפארתו וירם ידו ויתן אותה על ראשו בקראו בקול רועד: „אלהים יחנך. אפרים בני!“ פני הזקן המפיקים כבוד וישר. עיניו אשר בהן נוצצו כמפירים אנלי-דמע. זקנו הלבן והגדול היורד עד חזהו ועליו יתגלגלו דמעית כאנלי-טל. וקולו אשר כנחמה ותקוה ומליחה גם יחד נשמעו בו-הפיצו הדרת-קדש מסביב; ולא רק על לב אבי אפרים כי אם על כל העוטרם עליהם מסביב שפך רוח חן ותחנינים. להשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותיהם.“

ובן-הגרי ששב בכל לבו אל עמו, החליט לכפר את חטאת הנהגתו עד כה ולעלות לארץ-ישראל כדי לעבוד אדמתה; כי הנקמה היותר יפה מאיבינו היא, נקם הברית, שנכרות מהיום הזה והלאה להיות איש לרעהו לעזר, ואיש לאחיו יאמר חזק ונתחזק בעד עמנו וארץ. אבותינו!

ערך הספר. סמולנסקין תאר בהספור „נקם ברית“ את המהפכה הפנימית שהביאו ה„פוגרומים“ בשנת 1881 בלב צעירינו הנאורים. רבים מהם שבו לעמם זעלו לעבוד אדמת ארץ-ישראל, אחרי שנכזבה תוחלתם באופן נורא משאיפות התופש והאחזה שפשטו ברוסיה בשנות הששים. הלאומיות שלהם היתה בנויה איפוא על ההחלטה כי הפרוגרם לא ימהר, או לא יביא לעולם, תשועה גמורה לאחינו הנרדפים. אולם יש להוסיף, כי הלאומיות של סמולנסקין בעצמו לא היתה תלויה במהלך הפרוגרם והתנאים חסרון שיטה של החיצונים לבד, כי היא היתה נובעת ממקור רגשותיו. ורק מחסרון שיטה ברורה של לאומיות חיובית ונתחוצה כשהיא לעצמה. לאומיות חיובית. בחר המספר לעורר את הרגש הלאומי בתארו את בדידותנו ושנאת הגויים לנו.

בתחלת חורף תרמ"ד נסע סמולנסקין לבקש ארוכה למחלתו האנושה במיראן, ומשם בתב לירידו המשורר דוליצקי:

לוא ראית אותי עתה לא הכרתני, כי אני הוא. במשך השנה הזאת זקנתי ושכתי, כחי עזבני ואור עיני גם הוא אין אתי. בשרי כחש ועצמותי שופו ולחי גם, והנני כנל של עצמות אשר רק קרום דק סן הדק ישוככהו לכל יתפרד ויהי לאין; כי בכל צרתכם לי צר, ומטראה עיני איך אחיה בראותי את חסם האחים הנעשה בארץ“.

במיראן הוסיף סמולנסקין לערוך את „השחר“, ומחלתו הוקלה מעט, ובקיץ תרמ"ד הלך להתרפא בגלייכינברג, אולם שם נתגברו שוב מכאוביו. בסוף אותו הקיץ שב המספר לוינו האחרונים יסיו האחרונים החולה. ובראשית חורף תרמ"ה הלך סמולנסקין שנית למיראן של סמולנסקין. והיה גר שם

בבית-אירחים, ואחת הניירות היתה סיערת ערש-דויו. הרופאים צוו עליו לבל יקח עש בידו וינידו לו כי הכתיבה תקריב לשחת נפשו; אך החולה לא שם לבו למצות רופאו. וברגעים שהיה יכול לתפוש עט בידו ולכתוב בו היה תופשו, ולפעמים היו מתמלטים גם חרודים ומהתלות מפיו כאלו סמולנסקין הבריא והעליו מושך בו. אך רגעים כאלה לא רבים היו ביום או בשבוע, ועל כל רגע ורגע, שהיה כותב, שלם במוח עצמותיו... בחדש טבת התנברה סחלתו של סמולנסקין עוד יותר, ובכל זאת היה נוח ורך להאנשים הקרובים אליו. ועדינות נפשו לא עזבתהו אף רגע... כשנכנס חודש שבט תרמ"ה החל סמולנסקין לחוש כי יסיו חוצצו ורגעיו ספורים, וכי אספה כל תקוה לרדת מעל ערש-דויו, לכן התאמץ בשארית כחותיו ומהר לנסור את הספור „הירושה“. למען לא יכלה המספר טרם יכלה הספור; ויכתוב סמולנסקין בשכבו על מטתו את הפרקים האחרונים של „הירושה“ על גורי ניר בחפזן גדול, למען לא יקדמנו המות, באותיות זקופות ועקומות...

בט"ו שבט נברו מכאובי הסופר עד סאד, ויהן לו דרופא טורפיוס להקל ולהשקיט את מכאוביו העצומים, ויהי כל היום כמטושטש ולא הכיר את הנכנסים אליו. ולסחרת בבקר, ביום ט"ז שבט תרמ"ה, כאשר נכנסה הנזירה, אשר שרתה את פני החולה, להדרו – והמצאהו מוטל על הקרקע בפשוט ידים ורגלים וכל רוח אין בקרבו. כפי הנראה ירד מעל מטתו בלילה לשאוף אויר אצל החלזן ויפול ומת" (1).

החלק השלישי והאחרון של המפור, הירושה", שהחל להדפס עוד בשנה הירושה". השמינית של "השהר" (תרל"ו), ראה אור רק אחרי מות המספר. תאורי המפור הזה הם משורבכים קצת, אולם יש בו גם מחזות יפים ונאמנים. גבורה הראשי זר חיה הוא בן דומיניה ומורה עברית, שנעשה לאומי, כבן הנרי בנקס ברית, מפני צרות עמו בארץ-מולדתו.

תבונת הכללית סמולנסקין היה בעל דמיון עז, אבל לא פיוטי כאותו של מאפו. בחזיונותיו אין כמעט שירה, אבל יש בהם הסתכלות⁽¹⁾ רחבה, אם כי שטחית, בחיים. גם בהשיחות הארוכות של התפלספות והשתפכות-הנפש, הממלאות את כל ספוריו, יש רק מעט ממעוף הפיטן ומעומק הרגשות; ותחת זאת יש בהן הסברה רחבה לאמתיות ידועות, והשקפות הנקנות מתוך התבוננות חיצונית בחיי האדם ופגולותיו. סמולנסקין איננו מעסיק כי אם מרחיב גם ברגשותיו וגם בהניזנותו. הפובליציסט, המסביר והמעורר מתגברים בו על פי רוב על היוצר, הציר וההוגה. כמעט לכל ספוריו ישנה מגמה קבועה מראש, אולם אין זה מקלקל את טבעיות גבוריו. הראשיים שבהם שייכים לסוג האנשים היותר ידוע לסמולנסקין: בני-הישיבה שנתפקדו על ידי ההשכלה. ביסוד תבונתם של הגבורים הראשיים הללו (יוסף, יעקב-סמולנסקין בתור חיים, ישעיה וזרחיה) יש חלק גדול מתכונת סמולנסקין בעצמו, וכמה ממאורעות חייהם קרו גם לו. ועל כן הם מתוארים בטבעיות רבה, אף על פי שהצד האמנותי אינו משובלל בכלל בספוריו של סמולנסקין. הוא כתב אותם קטעים, קטעים בעד חוכרות, "השהר", וזה גרם להם חטיפה ובהילות, סרום וחזרה.

סמולנסקין, העתונאי הטרוד, לא היה עורך מראש תכנית מסיימה ומדויקה חזון ורגשנות. לא לספוריו ולא למאמריו הגדולים. רגשנות⁽²⁾ סובייקטיבית (עצמית) מתגלה בכל יצירותיו ומפעליו, בעוד שהם לקויים בנוגע לדיוק, שכלול וחשבון. סמולנסקין נעשה מספר לא מאהבתו להאמנות אלא כדי לפקוח את עיני אחיו על צרכי חייהם; והוא נעשה לאומי לא על פי שיטה חברתית ברורה אלא מחמתו על עמו הרצון.

(1) наблюдательность. (2) чувствительность.

הפובליציסטיקה¹;

הדרישות החמורות.

מוֹשֶׁה לִילִינְבֶּלוֹם (1843—1910).

מוֹשֶׁה לִילִינְבֶּלוֹם נולד בכ"ט תשרי תר"ד בהעירא קייזר אן שבפלך קובנה. אביו היה חבתן² עני, בקי במשנה ובאגדה, המגיד שעור בבית-המדרש הגאון נעוריים. לפני חבריו בעלי-המלאכה. את חנוכו, למודיו וקורות נעוריו תאר לנו אחרי כן לילינבלום בעצמו בספרו, "הטאות נעורים" או, הודוי הגדול של אחד המופרים העברים, צלפחד בר חושבים התוה"ה³ (וינה, תרל"ו). הספר הזה ראשית למודיו. הוא אוטו ביאוגרפיה (ספור תולדות עצמו) של המחבר, והמעשים המופרים בו הם פוסקים לאותו הדור.

ביום חמשה עשר בשבט תר"ח-ספר לילינבלום - לקחני אבי על זרועותיו וישאני לאבי-אמי, שהיה סלמד תינוקות; ושם ב"החדר" החל אבי-אמי ללמדני אלף-בית על גליון גדול הרבוק בדבק על לוח-עץ. סמילא סובן, שהמלאך הזורק מטבעות כסף ונחשת סן השמים לתינוקות של בית רבן לא בזה ולא שקץ גם אותי. אנכי לסדתי בשקידה, ולא עברו שלשה חדשים ואני כבר ידעתי לקרוא היטב בסדור התפלות... זקני, שהיה בקי בטקרא ובחכמת הדקדוק, לא למדני נמרא עד שעשני בקי בתורה ובנביאים ראשונים כמעט בעל פה... בילדותי הייתי מתחשא פעמים הרבה לפני אבותי ולא רציתי לאכול; ואבותי לא רצו להרעיב את הבן היחיד שלהם... והיו נותנים לי כסף כדי שאכל. אנכי שכרתי את הכסף, וקבצתי עשרה

1) הרצאת הרעיונות בדרך מאמר. 2) Монарх. 3) הכתחמש.

רובל כסף קימעה קימעה. חשבתי את עצמי לעשיר. אף על פי שלא ידעתי עוד שימים יבואו ואסבול מחסור לפעמים, וסך עשרה רובל יהיה בעיני כשלל רב... ואבי קנה לי ספר עשרים וארבעה מדפים זולצבאך שעל השער שלו היו מצוירים האבות: אברהם בשעה שעקד את יצחק, יצחק בשעה שברך את יעקב, ויעקב בשעה ששכב לרגלי הסולם שראה בחלומו; ולא עוד אלא שהיו מצוירים שם סדאכים בעלי ראש ובנסים. אבי הביא לי את הספר הזה ואמר לי שבחירו עשרה רובל, ואנכי מהרתי ונתתי לו את כל הוני ורכושי בעדו (1). בשנת תרי"ג מתה אמו של ליליינבלום במגפת הבולירה, אף על פי שנשאה עליה קמיע של קלף לשם הגנה; ומבחר ימי הנוער עברו על הסופר בלי רחמי-אם, בלי אהבה וחבה, מה שעזר להקשות את תכונתו ולשלול ממנה את העדנה והרוך. בשובו בערב מן ה"חדר" היה הנער משה ליב מבקש לו עונג ונחומים בספרי האגדה והמדרש, שהיו מצויים בבית אביו; ובהיותו כבן י"ג שנה יסד "חברה עין-יעקב" של נערים כגילו והגיד לפניהם שיעור באגדה, אולם החברה נתקיסה רק שבועים. ובימים ההם נשאיו.

היה ליליינבלום לחתן, כמנהג העת ההיא להשיא נערים קטנים.

ביום א', י"ז אלול תרי"ז-מספר הסופר-בשעה שהתעוררתי משנתי ובעצלותו של בן יחיד שכבתי על מקומי, אמר לי אבי: קוסה, החן! למה תשכב? לך להתפלל, כי המחולתת באה! אנכי לא הבינותי דבריו כלל, גם לא שפתי לב להבין אותם, כי היה בעיני כמצחק. קמתי, לבשתי בנדי, רחצתי פני, לקחתי את הסדור והתפלן והלכתי לבית-הכנסת. בלב שוקט התפללתי תפילתי, ובחברת נערים כגילי עליתי אחר התפלה על כפת התקרה של בית-הכנסת, שפעודי לא הייתי שם, כדי לראות דברים של הבל, שלכם של נערים חוסר לראותם. ירדתי, שבתי לביתי, והנה אמו של אבי מספרת לי כפור חדש, שכמתי לא עלה על לבי גם בחלום. היא ספרה לי שבאה אשה עשירה אתת מעיר ווילקומיר, ובתה, בתולה בת י"א שנה, עמה, ורוצה היא לקחת אותי לחתן לבתה ההיא. שאלתי את פי אבי על אודות הדבר הזה, ויספר גם הוא לי כן בעליצות יתרה ובלב שגח. אני לא הסכמתי לעצת אבי ובתחוננים גדולים בקשתי ממנו שלא יעשני לחתן. אף על פי שלא ידעתי כלל סבת מאיני להיות חתן. כמו שאבי לא ידע מפני מה הוא חפץ להביאני בבית ה"תנאים"... אחרי אכלי ארוחתי הלכתי, כמנהגי, למקום הישיבה שלמדתי בה... ובאמצע למודי בא אלי אחד מבית אבי ויקראני הביתה. באתי הביתה ואבי הליבשני בנדים אחרים ויובילני עמו. "אנה אנחנו הולכים?" - שאלתי את אבי, "לכתוב תנאים" - ענני בקרת-רוח. לבי נפעם בקרבי, ואחרי רנעים אחדים באנו לבית שאר-בשרה של המחולתת. ששם ניעדו לכתוב התנאים. ישבתי על הספסל בראש הקרואים, ומסרחק ראיתי ילדה קטנה. שהיתה בעיני כבת שלש שנים ויום אחד, והבנתי שהיא היא הכלה. "התנאים" נכתבו, והקורא אותם הודיע לכל הנוערים שהמחולתנת העוסדת מצד הכלה התחייבה לתת לי שלש מאות רובל נדוניה ולהשלישם קדם החופה. שתי שנים סזונות לפני החופה, ושש שנים-לאחר ההתונה... הנשים מהרו תכף לשבור איזה כלי-חרס, וקול כרעם פרץ מפיהן: "סול טוב!" (2).

הנער משה ליב נסע אז לוויילקומיר, ובבית מחותנו הוסיף לשקוד על למודי ותלמוד והפוסקים.

בשעה 10 בלילה-מספר ליליינבלום-הייתי בא הביתה, ואחרי אכלי ארוחת-הלילה הייתי לומד בפני עצמי מסכת ברכות עם כל באורי התוספות והמהרש"א עד שחי שעות ומחצה אחד חצות הלילה. אז הייתי לוקח את הסדור, דרך החיים והייתי כתורה את הודו הנדול עד תומי. פעם בדמעות שלישי ופעם באנחות לבד. ויש שהייתי קורא, בשבתי על הארץ

(1) חסאית נערים, עמודים 11 10. (2) שם ע' 17-16

מאמרי ה"זהר" הסבונים בשם תקון שלשה משמרות, והייתי מתמוגג בדמעות. אחרי כן קראתי קריאת-שמע שעל המטה... והייתי עולה על מטתי לישון אחר שעה 3 אחרי חצות הלילה, ולפעמים אחר שעה 4¹.

בי"ב אב תר"ט, בהיות ליילינבלום כבן ט"ז, וכלתו — כבת י"ג, הוכנסו בברית הנשואים; ומני אז החל ה"אברך" לסבול צרות ועגויים מחותנתו ה"ארוה", שלא הסתירה עוד את רוע לבבה. זהו כל השנוי שבא אז בחיי ליילינבלום, שהוסיף לעסוק בתורה מטני חירות. ולאכול מזונות על מזלחן חותנו כקדם. אולם רוחו החל בעת ההיא להתפתח מעט מעט ולשאוף לחיי דרוו. ספרי הרמב"ם, הבדר"שי ואברבנאל שבאו לידו הסירו מלבו את האמונה בסגולות וקמיעות ובאגדות זרות הבאות בתלמוד; וגם נסה לכתוב "מליצות". ולא היו ימים מועטים וחירותו של ליילינבלום החלה לבצבץ ולהראות החוצה.

ביום-הכפורים תרכ"ה - מספר הספר - נכבה הנר הקדוש, נר-הנשמה, שהדליקה חסיתי (חותנת). בלילה באתי הביתה, כנהוג, להשיב נפשי אחרי הצום; ואחרי שמרחח חסיתי את כל זוויות הבית בדבש לאות כסן טוב לשנה, מתוקה, כמנהגה המיד - ספרה בכבוד-ראש ובשבר-רוח את האסון שקרה לנו כי נכבה נר אלהים! אנכי עניתי לה בקרת-רוח: הלאוי שלא נדע לעולם אפון אחר חוץ מכבוי הנר ביום-הכפורים" (2).

ומני אז לא חדלו הקטטות בין ליילינבלום וחותרנו, האדוקה באמונות-הבל, עד שפסקו בראש שנת תרכ"ז מזונותיו על שלחן חותנו. כשנאלץ לבקש פרנסה לביתו, יסד ליילינבלום שתי "ישיבות" של נערים קטנים וגדולים והורה להם תלמוד בשכר; וכאן מתגלה כבר העסקן ואיש-המעשה שבליילינבלום. אולם נפשו בכתה בו על אשר הושע עול, המלמדות" על צוארו בהיותו כבן כ"ב, צעיר לימים שלא טעם עוד טעם חיים: מי ישיב לי עתה את ימי עולמי, שכלו בחלומות של תוהו ולא התענגתי עליהם כלל, כחרש מלידה שאינו מתענג על קול זמרה ושירים? מי ישיב לי עתה את כחותי החמריים והשכליים ומנות-לבי בימים ההם, שבם הייתי יכול להכין לי עולמי על ידי למוד חכמה וידיעה המחיה את בעליה בעושר וכבוד? (3) וצער הסופר על חיוו הפרטיים הכלים לריק עורר בו מחשבות על חיי היהודים בכלל, העוברים בלי עונג ונחת, בלי אור ויופי, מחמת סיגיה וחומרותיה של הדת. ואז נולד בו החפץ לפשר בין היהדות והחיים. בשנת תרכ"ח הדפיס ליילינבלום ב"המליץ" את מאמרו הגדול, ארחות התלמודי. התלמוד", שבו הנין על התלמוד מפני המשטינים עליו, ובקש מאת הרבנים לעשות תקונים במנהגי היהדות כדי להתאימם לצרכי החיים ההולכים ומתפתחים:

ראו רבנינו, עמודי דתנו, כי חדלו הימים אשר שתי סלכי ארץ מוסדות על ידינו, למען לא נוכל לעבוד את ה' אלהינו... עתה ימים יותר טובים באו לנו והננו נוהים אחרי חיי ארץ, לחיות ככל האדם... הביטו בעין חודרת וראו כי הסגנים הרבים, אשר אך דורות קדם יכלו לשאתם, בשבתם במצר ודבר לא היה להם עם אדם מעם אחר - לא יהיו כי אם למפנע לנו ולדתנו בימים האלה והמה יהיו נסבה לרבים אשר פרקו מעליהם עול האמונה וינתקו מוסרותיה... זכרו חובתכם לעמנו ולדתנו וראו, כי באה העת לקומם הריסות דתנו כהשכל ודעת, ולהרחיב צעדי עמנו בגרוע נדרים אשר יגדרו את דרך ה', ולדבר על לב עמנו לחדול מפרנסות נמכות. לתלמוד לטון וספר... שורו! הן רוח חדש נערה (4) בימים האלה על תבל ומלואה, ופראים יושבי מחשכים גם הם ישלחו בניהם לאירושה ולמור חכמה ודעת... הנת

(1) שם צד 29. (2) שם צד 49. (3) שם צד 59. (4) נב"ה: проявился.

הרוח החדש הזה עשה גדולות ושמות בארץ - ואתם תאמרו לכלוא אותו!... מדוע תחשו? הביאו עצה גם אתם, עשו פלילה, יסרו בתי-ספר לנערי ישרון... הורום מופדות האמונה... אכפו אספה חבר רבנים ומשכילים נאמני רוח יהדו ושימו עיניכם על כל דין וחק אשר נתן לנו מימי בעלי השלחן-ערוך ז"ל עד היום. והסירו משם כל דין חדש מקרוב בא אשר יכבד עלינו... הלא הדינים והמנהגים האלה לא פשטו ברוב ישראל ולא נגזרו במנין, ומדוע יהיו לנו לחקת עולם? הישנו כל הזמנים וכל המקומות יחדו?... אחלי, אדוני!... אל תאשמו אזניכם לקול אוהב עמו ואמונתו המדבר אליכם!" (1)

ליליינבלום, שכתב את מאמרו מתוך אהבה לעמו ודתו ומתוך רגשי כבוד להרבנים--קוה בתמימותו שדבריו יעשו פרי, והרבנים יצאו, לפחות, להתוכח עמו בדברי הגיון על עמודי העתונים; אולם תקותו זו הביאה לו רק מפת-נפש והנדילה את צערו על קלקול חיינו. תחת להביא מובה להעם המיט רק רעה על עצמו. התוצאה האחת שהיתה למאמרו של ליליינבלום היא--שהחלו קנאי עירו לפגוע בו ולרדפו באף. הרב בוילקומיר החרים את ספריו; ב"ג-העקד של, ספרי הדת היקרים וספרי תכמה והשכלה יחדו, שיסד בשביל חבורת צעירים--נתפרסם כאוצר מסוכן של מינות⁽²⁾, וגם תלמידיו נלקחו ממנו. בחורף תרכ"ט נברה ענינותו של הסופר ושני בניו חלו, ויכתוב אצל ממתם „נוספות". למאמרו הראשון. במאמרו החדש לא דבר עוד ליליינבלום להרבנים רכות ותחנונים. כי אם קשות ונאצות, וגלה בפעם הראשונה את ה„לחם" שבו.

הפצי הגדול בחבור הדת והחיים, - ספר ליליינבלום - כעסי על ראשי העם שלא שמו לב כלל לדברי שבמאמרי הראשון, סצבי הרע ולחצי בשעת כתיבת המאמר, כעסי על קנאי עירי אשר בשם הדת והאמונה רדפוני באפס, אשר גם להרדיפות ההן היה חלק בסצבי הרע שכבלתי מסני בעת כתיבת המאמר - כל אלה ססכו מרירות במאמרי, שהעליתי בו עשן באף כל היראים, אשר קראו דברי ויזוררו פעמים הרבה" (3).

במאמרו הראשון מבקר ליליינבלום רק את הדינים והחומרות שנתחדשו אחרי ה„שלחן-ערוך"; ובמאמרו השני הוא מחליט שנם ספר-חקים זה, שנתקבל ברוב העם, לא נעשה ברוח התלמוד, כי הוא מכיל כמה דינים הנובעים מה„קבלה" ומהויות ההמון. וגם בדתלמוד עצמו מוצא הסופר כמה אנדות ריקות מתוכן, שהוכנסו בו על ידי „מעתיקים חסרי דעת". ליליינבלום סומך איפוא על רבנים גדולים ונבונים כר' מנשה מאיליה ור' חיים מפיליפובה, שהניפו שבט בקרת על ה„שלחן-ערוך" וספרי פוסקים אחרים--הוא קורא לרועי העם להתאסף ולתקן את היהדות כדי להקל את עולה.

התבוננו נא, רבנינו, כמעשי אחינו באשכנו וראו, כי בשפלות ידו רבניהם, בעת אשר התעורר העם מתרדמתו... ירדה שם דת קדשנו פלאים, כי הצליחו שם האוהבים אך דרו; ובחפצם להיות ככל העמים נתנו לעסם תורה חדשה, וברת קדשנו עשו כאות נפשם, עד כי יעמלו עתה יראי ה' וחושבי שמו בארצות רבות ליסד שם חברה, שוטרי שבת". ומי לידכם יתקע כי בעוד שלשים שנה לא יעשו ככה השואפים אך דרו גם בארצנו אם לא הקדמו פני הרעה... רב לכם, רבנינו, לשבת בחבוק ידים. אל תתנו דמי לכם, כי עת פעולות העת הזאת, עת לעשות לדהנו ולעמנו. עת להסיר חרפת צוררינו מעלינו ופעל התלמוד... ולא יאמרו עוד גדולי סופרינו: המדבר על הרבנים כמדבר על העצים ועל האבנים" (4).

(3) חס"נ ע' 88-89.

(2) cрeчь.

(1) כל כתבי מ"ל, א', ע' 27-30.

(4) כל כתבי מ"ל, א', ע' 51-52.

מאמרו השני של ליליינבלום עשה רושם עוד יותר גדול מאשר קודם. הרבנים והקנאים השיבו על דבריו לא בדרך הניזון אלא ברעש וזלזולים כדרכם; ואם במאמריהם שהדפיסו ב"המליץ" השתדלו לדבר עוד בנמוס קצת, שפכו על ה"גבל" קתון של רותחים בהעתונים "הלכנו" ו"נונה הירח" ובחבורות מיוחדות. וליליינבלום מצדו הוסיף להשיב למחרפיו ולהמתוכחים עמו בשורת מאמרים מפורטים המצדיקים את דרישותיו.

גם בוילקומיר הטיל המאמר השני של ליליינבלום סער גדול, ובמשך כמה שבועות שוחחו בני העיר רק בה"אפיקורס" המסוכן שנתגלה בקרבם. על דלתות בתי-הכנסת הודבקו מודעות, המחרפות את ה"מסית ומדיח" הצעיר והמהירות להתרחק ממנו. ואמנם חדלו יהודי העיר לצרף את ליליינבלום ל"מנין"! ולקראו ל"עלות לתורה". ובעברו ברחוב לווהו הנערים בקריאות: "אפיקורס!", "כפורת!", "כלב צהוב!"—ועפרו בעפר לעומתו. כן חדלו כמעט היהודים לקנות בשר אצל חותנו הטבח, ולחם—אצל אשתו האופה; וביום שבת אחד, באה שאלה לפני הרב, אם לא נאסר ה"כעוגל" שבאו בו מיני תבלין אשר נקנו אצל חותנו". מספרים, שהחסידים התנקשו גם בנפשו של הסופר ואמרו להכותו מכות נאמנות או להשקותו רעל. בכל אופן ברור הוא, ש"ראשי הקהל" החליטו למסור את ליליינבלום לעבודת הצבא או לגרשו מן העיר; ובלי ספק הוציאו את החלטתם אל הפועל ללא תמכו משכילי קו בנה, עיר הפלך, בהנרדף גם בכסף וגם בהגינם עליו לפני הממשלה. וגם ר' יצחק אלהנן, ראש הרבנים בדורו, הזהיר על ידי הטלגרף את מנהיגי הקהלה בוילקומיר לבלתי עשות רעה ליליינבלום, למען השלום וכבוד ישראל".

ובתוך החשכה הבריק גם קו-אור אחד. באותם הימים הקשים והמרים, רוכאן קטן. שליליינבלום היה בהם כמנודה בעיני בני עירו, ולא היה יכול לא לצאת להיץ מחמת הקנאים ולא לשבת בבית מפני קטנות אשתו וחנותו—התודע להעלמה היפה ז'הנבונה. F. A. ובלה בחברתה כמה שעות געיונות. הוא היה כאדם גדול ונבור לוחם בעיניה, והיא נראתה לו כסמל היופי, התום והבינה. הם קראו יחד את הרומאנים, אהבת ציון ו"אשמת שומרון", שפטו על חזיונותיהם והשתתפו ברגשות גבוריהם. אולם בה"יחס" שביניהם לא נגעו באופן ישר. העלמה רשמה פעם אחת על הניר את השאלה: "האם לא יתחרט על נשואיו?"— והסתפקה ברמו זה; וגם ליליינבלום לא שאל את עצמו: "מה תהיה אחרית החלום הזה?" די היה להם ההוה. אולם כשהחליט הסופר, על פי עצת ידידיו מקובנה, לנסוע לאודיסה כדי להשתלם בלמודים, החל "יחוסו" לידידתו לקבל איזו צודה ממשית.

אמרתי בלבי... כותב ליליינבלום - כי בעיר החדשה לי יקל עלי להבין את עצמי. במשך ארבע שנים, אל האוניברסיטה, ואז יבוא חלומי. שהרי אשתי לא תאבה להיות לאשה למנולח-זקן... הגדתי את חזיונותי להעלמה... וכיד החזיון וכח הדבור הטובה עליה חזתה לי נעימות בלי מצרים. ססבת סכלותי לא הגדתי לה סאימה סרגשותי הנוגעים בה. רק הסתפקתי באיזו רמזים, שרמזתי לה בשיבי שנתתי לה לפני הפרדי ססנה, ובאיזו שיחות. ובן הסתפקתי בקנות שונות שהכנסתי אני בדבריה שדברה לי. כמו שהירגלתי סקידם להבנים בקנות שונות בדברי התוספות והמחרש"א. אף על פי שיוכל היות שהיא עצמה לא כינה בדבריה כלום כמו שהתוספות לא קונו בדבריהם כלום" (1).

אחד השירים שהניח ליליינבלום ביד ידידתו כמוכרת-אהבה, הוא, אנקת אסיר, שנכתב על ידי הסופר באב תרכ"ט, ביום מלאת עשר שנים לחתונתו, ושנדפס אתרי כן ב"השחר":

לימי חתנתי שנים עשרת
 שנים מלאו אפל עתה מלאו
 מיום שידד חפשי בידי חברה
 ומחירו שעשועים לי לא נמצאו ---
 הלהקין לי מאכל היא לי חברה
 ולגדל בנים, נמלם על כפנים?
 עושה זאת אמה, דוקהת - מוכחת,
 אך לא אשת למצוא בה חיי נחת ---
 הקמת כל רגש גם כל חוש יחד
 מרם אל לב אחר הם יובילוך...

ב"ט אויגוסט 1869 יצא ליליינבלום לדרכו, ובשבתו בעגלה נתגברו געגועיו להגפש
 האהובה שעזב אחריו, ואשר המתיקה לו מרירות חיו, והוא שואל את עצמו: הבאמת לא
 אראה עוד את פניה מחר? הבאמת לא אראנה עוד גם בשנה הבאה וגם אחרי כן? מה
 נורא הדבר הזה!... מדוע התרשתי בשבתי עמה כשעה בעת פרידתי? הלא היא אמרה לי
 לאמר: ביום מחר ירבה הנותם על הדומיה הזאת. מקובנה שלח ליליינבלום לידידתו
 מכתבי-חבה מתוך דמעות ושבר-רוח, וכדי להשקט המית רגשותיו וגעגועיו חזה לו
 דמיונות נעימים:

בעוד ארבע שנים, אחרי בואי במספר המטודינטיס הנכונים ללשכה הראשונה
 שבאוניברסיטה-אשוב הנה לראות את פניה ופני בני. אנכי אבוא העירה, אעבור ברחוב על
 סרכה, אפגע אותה לא הרחק ממני, אכיר את מצנפתי מעלי ואניע לה בראשי, והיא תתפלא,
 תביט אף תשאל את נפשה: מי הוא האיש הזה המשתחווה לקראתי? האם עבדי הוא או בן
 עם אחר? מדוע לא אכירנה? ... אך לא, אנכי אבוא אל בית-האזרחים. אשלח לכל מודע
 לבקש אותם בשם איש לא נודע להם לבוא אל בית-האזרחים פלוני, כי דבר חביב להם יש לו
 בפיו, וגם היא תבוא על פי בקשתי ולא תדע מה. אנכי אדבר אתם בשפת המדינה. והם לא
 יכירוני, אמר אליהם כי חבר אני בהאוניברסיטה אל צלפחד (ליליינבלום) יודים, אשר
 בקשני לראות פניהם בדרך מסעי להורי. אחרי כן אבוא ההררה, אלבש בגדי הישנים שבהם
 יצאתי מעיר מאר שא לוב (ווילקומיר), אחל לדבר אתם יהודית, והכירו אותי גם בחיות
 זקני מנולח. כי אני אני צלפחד יודים, והשמיעו כלם פתאם קול ששון ורעש"ו.

בבוא ליליינבלום לאודיסה התעופפו דמיונותיו הנעימים, ותחתם
 ליליינבלום בא מפה נפש. בכרך גדול זה, המלא תנועת-מסחר ורודפי תענוגים, לא
 באודיסה. שם איש לב לה, משכיל" העני הבא מעירה ליטאית לבקש חיים והשכלה.
 ליליינבלום נוכח מהרה, כי, אור מתעה היא העיר הזאת לרבים הולכי חשכים במקומותם.
 אין כאן שאיפה לחיי-רוח יפים ונעלים, אלא, חירות" זולה הבאה מהפקרות וקלות-הדעת;
 וכל קדשי היהדות, שהוא משתדל לתקנם בכובד-ראש ובחביבות רבה, מתוללים בכרך זה
 מבלי שום התבוננות ובאופן גם.

השכלת העיר הזאת בכלל הוא רוח חופש קר, יליד המסחר ואהבת התענוגים. היצוק על
 הויה (2) התחת, ולא השכלה פנימית הבאה ממקור העיון... עול הדת לא יכבד פה. רבים
 המעשנים פה בשבת בחוצות ובבתי משתה החמים בפרהסיה... אך התדמה, כי האנשים האלה
 אינם שומרי הבלי שוא באמת? לא, גם המעשן בשבת ילך להניד, קריש" על אביו הנפטר
 ובלכתו יעשן בשבת בחוץ, ולפני בואו בבית-הכנסת יכבה את הפינארה שלו; והמטלטל
 בשבת בפרהסיה ישפך מימיו בהיות סת בשכנתו. וידקדק סאד בתרנוול
 לבן לכפרות" (8).

גם תקותו של ליליינבלום להשתלם בלמודים באודיסה לא נתגשמה¹ בנקל. בקישי מצא פרנסתו מהוראה לשעות, ובקישי עוד יותר רב מצא מורים-מתנדבים שילמדוהו למודי הגימנאסיה. לא נפלאת איפוא, שליליינבלום זכר עתה בנענועים עזים את חייו בוילקומר, שהיו תמימים, מענינים ומלאים מחשבה ושאיפות רוחניות.

נפשי נכספה לכם, ימי קדם! קורא הסופר-הה, מי ישיב אתכם אלי? איכם, ימי שלותי בעיר מגורי ועמדי בני מחמדי עיני, נחמתי בעניי ושעשועי בצרות נפשי, בשבתי בתוך רעי טהורי-הלב, אשר יחדו המתקנו מוד. הנינו דעות. דברנו בענינים רמים במפרותנו? ... ומה נורלי היום ... הנני חי עתה חי תוהו. חיים שוטמים. נפשי נכספה לכל מחמדי נפשי-ואים... ומה אחריתי פה? מה לי פה ומי לי פה? (2)

והסכיבה החלה להשפיע מעט מעט גם על ליליינבלום בעצמו, שהיה קונסרוואטיבי³ מטבעו. הוא נתפכח ממקצת הרומאנטיקה⁴ שהיתה בו, ואיש המעשה והתועלת התעורר בקרבו. יחוסו למנהגי היהדות הלך והתקרר, וכעבור שנה לשבתו באודיסה יכלה כבר להתקבל על לבו השקפתו החפשית של א. קרוכמאל על זמן חבור התורה. ואז היה ליליינבלום לכופר בעקר, וכל עמלו בעד התקונים בדת נראה לו כמיותר.

כל האוצר שהיה בטוחי-כותב הסופר-כל רכושי שאצרתי בראשי במשך ימי-חי-היה לבו ברנע אחד ... שאלת חבור הדת והחיים, שעמלתי בה וסבלתי בערה צרות הרבה, היתה שאלה שאין לה כף טובה. הייתי כפילוסוף שנאבדה הימנו שיטתו. כבית-מסחר ושנשרפו סנקסיו... וסצאתי את עצמי בודד ונעזב בעולם" (5).

בספר „חטאות נעורים“, שנגמר בי' נובמבר תרל"ג, משתקפת כל תכונתו הבהירה והישרה של ליליינבלום. בסגנון פשוט וברור, שאין בו אף רית מליצה—ובזה יחיד הוא בדורו—מתאר המחבר את קורות חייו, מחשבותיו, פעולותיו ושגיאותיו. תאורי הספר יבשים קצת, אף על פי שיש בו השתפכות הנפש לא מעט. ובכלל לקוי הצד האמנותי שבו, והוא נראה כקובץ כתבים פרטיים שלא נועדו לדפוס; אולם בזה יש גם קצת „פיקאנטיות“⁶.

ערך הספר
„חטאות נעורים“.

יש בו פשטות יושר ונלוו-לב במדה שאין אפילו ב„ורויו“ של רוסו. אינו מסתיר טן הקורא שום שטות שעשה (המחבר), שום רעיון מוטעה שעלה על לבו. ויחד עם זה אינו מתהדר בעניות ואינו מתהדר בבערות. ומלא הוא ספר גדול זה מחאה חיה נגד המועקה שהחברה הישראלית מעיקה על הפרט. הוא צועק חסם על מעוט דמות החיים, שבא על ידי שלצינה הנפרז של האמונה הישראלית... ומחאה זו מצאה יד עזים בקרב הדור הצעיר, ומעטים הם הספרים העבריים, שהשפעתם היתה טובה כהשפעת הספר „חטאות נעורים“. פשטותו ואמתותו, פשטות הרצאתו והאמתות המציאותית של תכנון שבו בזמנו את כל הלבבות“ (7).

בספר „חטאות נעורים“ אנו מוצאים ראשונה ניהיליזמוס (בטול כל ניהיליזמוס עברי. הערכים הרוחניים) עברי. בשנאה יבושה ובקצת ציניות (פשטות נסה) מדבר צלפחד התוהה והגואש על כל הדעות ועיני הקדושה שהנתילוהו אבותיו; כי

(1) ообщественнаго (2) עם צד 7. (3) כחוק בנשנות. (4) הנסיה לרמינות ופוס. (5) עם צד 46. (6) אופן כפתיע וכנה את רוח הקורא. (7) הקדמתו של הד"ר י. קלוזנר. פ"ב, בראש כל כתבי מ"ל".

הנוכו הנרוע ורדיפות הקנאים הובישו אצלו כל לחלוחית דתית ועקרו משרש כל נרעין רוחני שורעו וספתו כמה דורות. בעוד שמאפו וסמולגנקין התיחסו בכבוד ובאהבה לעקרי המסורה, בעוד שיל"ג לא היה אלא מלגלג על הדת, שאינו יודע בעצמו בברור מה חשוב בה ומה אינו חשוב — מבטל ליליינבלום בספר זה את כל ירושתנו הרוחנית בכובד-ראש, במרירות של כופר המתאנח ומצטער על אבדתו. יש בכפר „הטאות נעורים“ מרעל המינות, משממין האפס. וזה הויק בודאי לרות הקוראים הצעירים, שאינם צריכים להשאיר בלי כלום, שאינם צריכים לראות את היאוש ובטול היש הרוחני בכל נולותם. הבמה לתהום זו הביאה כמה צעירים שלא נתבגרו לידי סבוב-הראש. וכל התנצותו של ספר „הטאות נעורים“ — היא טבעיותו.

הספר הזה נמר בחיי ליליינבלום את תקופת התקונים הדתיים, ליליינבלום בתור שהיתה מלאה התעוררות, רדיפות ומלחמת-הדעות. כל משכילינו וסופרינו סתקן דתי. במאה הי"ט הרגישו בצורך תקונים כאלה, אולם בעוד שאחרים הסתפקו בענין זה במליצות או בלצון — דן עליו ליליינבלום בכובד-ראש, ברוח בקרת ובבקיאות רבה בספרות התלמודית; כי מלבד הפואימה ⁽¹⁾ „המאטירית שלו“, „קהל רפאים“ (אודיסה, תר"ל), היו כל דברי הסופר הזה רצינים ⁽²⁾, שקולים ויוצאים מן הלב. ליליינבלום לא הפץ לשנות עקרי היהדות ותקותיה, כמו שעשו המתקנים קלי-הדעת בגרמניה ובאמריקה, אלא בקש לחדש את רוח התלמוד ולהשיב להדת את חופשה ומהלך התפתחותה הטבעית. כמו שחכמי התלמוד קבעו בשעתם סינים ושנו את הדינים והמנהגים לפי צרכי המקום והזמן — כך צריכים, לדעת ליליינבלום, גם הרבנים בזמננו לתקן ולשנות את מנהגי הדת לפי דרישות השעה. „אין דברי מוסבים — אומר ליליינבלום — על ריפורמה ⁽³⁾ של מחשבה, כעקירת תקות עמנו לעתיד לביאת המשיח ושיבת ציון, וכדומה, אשר מלבד שאין מופת ברור להכחיש בו אמונת העם, שעוד יהיה לעם מדיני במדינה מיוחדת בזמן מן הזמנים — מלבד זה הגה דברים כאלה הנם אך דברים העומדים בעולם העיון והחקירה, לא בעולם המעשה, ואין ריפורמה בעיון ובמחקר“ ⁽⁴⁾. ליליינבלום נלחם בעד הקלה מעשית מעול היהדות לטובתה של היהדות בעצמה, כדי שלא יפרוק הדור הצעיר לגמרי את עולה ולא ידחה הבר עם התבן. אולם לבסוף נוכח הסופר הזה בעצמו, כי אין לשנות מסורה עתיקה בידיים, וכי „אין לנו שום בסיס נכון לבנות עליו את התקונים, באופן שנוכל לתת תורה אחת או „שלחן-ערוך“ אחד, שיפיק רצון מן הדור הישן והדור החדש יחדו, ואפילו מרובם“ ⁽⁵⁾. י. מ. פינס צדק איפוא בהשיבו ליליינבלום, כי הפשרות בעניני דת אינן נעשות מדעת אלא מאליהן.

בשנת תרל"ג החלה בחיי ליליינבלום התקופה השניה, תקופת הרדיפה התקופה השניה. אחרי התועלת הממשית.

ספרי משרנישבסקי ופיסארב, שקרא בעת ההיא השפיעו על רוחו הפוזיטיביות. ביותר בדרך זה.

הכפרים האלה, המלאים רוח הפוזיטיביות ⁽⁶⁾ של איגנוס-קונט, היו כעין התגלות ליליינבלום. לבו, שנתרסק מן האמונות והדעות הרתיות עד תומו, היה כלי-קבול טוב להרעיונות החדשים על ערך העבודה וצורך התקונים בחברה הנוכחית, שהטיילים ⁽⁸⁾ נהנים בה יותר מן

(1) שיר-עלילה. (2) серьезные. (3) תקן ושנוי. (4) „כל כתיבי מל"ל“, א' צד 126. (5) שם צד 193. (6) השיטה החיובית, הבנויה רק על הנסיון והתועלת. (7) отяровение, גלוי-שכינה. (8) דולכי במל.

העובדים, על שווי-זכויותיה של האשה, על חירות ההרגשות, על ההערכה התועלתית של המדעים ואף של הספרות היפה, על העדר ערכה של אותה האמנות, שאין לה אלא היפה בלבד - בקצור, כל אותה השיטה... שבשנות הששים והשבעים היתה השפעתה כל כך גדולה על צעירי רוסיה ושהסוציאליזם: 1) של אז היה גזון הימנה ואף עתה יש לו יניקה ממנה" (2).

וליליינבלום כתב בימים ההם שורת מאמרים על הצורך לעסוק בענינים מועילים ולקנות ידיעות שמושיות, המביאות טובה ממשית לבעליהן. ולעומת זאת דרש לבטל כל מיני סינים שאינם נותנים ליהנות כראוי מן החיים, ולהרחיק כל מיני ספרות של חזיונות ופויט, המוציאים את האדם מעולם המעשה. בשנת תרל"ד הדפיס ליליינבלום מאמר גדול בשם "עולם התוהו", שבו הוא מבטל את ערכו של הרומאן "עיס צבוע", וגומר במסקנה: "צריך לתת לבני עמנו מבט נשמי על החיים, להשכיח מאתם את אירי חיי הדמיון, שהם מחזיקים בו".

ובאותה שעה שליליינבלום כתב מאמרים בשבח ההנאה החמרית והתועלת הממשית - גדל מחסורו ביותר. אשתו וילדיו באו אליו מילקומיר, ובית-המסתר שמצא בו משרה קבועה נסגר.

ואז באו ימים רעים למשפחת ליליינבלום. אשתו הוכרחה להעשות נְקֵלֶת (3), והוא נעשח מניה למפרים, שמקצתם עבריים ורובם ספרים-מעשיות דארנוניים. כמובן, לא הספיקו שתי המלאכות ביחד לפרנסתם. הגיעו הדברים לידי כך שהוכרח ליליינבלום למכור את חמשת חלקי פיסארב - פיסארב האהוב והיקר לו מכל! - כדי לקנות תפוחי-אדמה לימות החורף! (4).

ביוני 1877 השיב ליליינבלום את משפחתו לווילקומיר, כי מלחמת רוסיה וטורקיה, שפרצה אז, הפילה פחד גדול על תושבי אודיסה, העיר הרוסית ביותר קרובה לגבול טורקיה. ואז יכול ליליינבלום לשוב בנקל ללמודי הגימנאסיה, שעזב בהיותו מרוד בפרנסת ביתו, ושנן בסבלנות רבה את השעורים. בספר תולדותיו השני, דרך "דרך תשובה", מספר ליליינבלום מחייו בעת ההיא: "מעוני היה בדירה קטנה ואפלה, התפרנסתי בדוחק, ומקומי עד חצות היום עסקתי בתורת" (5). ואם גם יגידו לי הרופאים, כי בסבת הלמודים והיגיעה בהם תתקפני מחלת-השחפת, ובמשך שני ימים אחרי כלותי את הלמודים אמות - גם אז לא ארף מעבודתי" (6).

וה"פוזיטיביות" הניעה את ליליינבלום לעסוק בשאלת המפלגות, העבודה העבודה והרכוש. והרכוש, שהעסיקה אז את הנאורים ברוסיה. בשנת תרל"ח הדפיס ב"אספת חכמים" (הוספה ל"הקול"), משנת אלישע בו אבויה, המכילה את הדעות המתהלכות בין הסוציאליסטים:

מי שנוטל דבר מן העולם, שהבריות עוסקים בתקונו, ומכלה אותו לצורך הנאתו, הרי הוא נוזל את אוצר הסציאות, שהוא קנין העולם כלו העוסק בהכנתו. ומה תקנתו? צריך הוא שיעשה כנגדו, כלומר - שיסציא בעצמו דבר אחר. השקול כנגד אותו דבר שהשחית לצורך הנאתו. כדי למלא בזה את החסרון שהחסיר סאוצר הסציאות, בשביל שלא יתמוטט אותו האוצר... וכמה רעות גורם בלבול הסדר של העבודה וההנאה לעולם... פלוני עמל וטורח כל היום ולבסוף אין מעורתו מספקת לו. והוא מתאכזר על אשתו. על בניו ועל בנותיו; ולא עוד אלא שהוא משתדל להונות את הבריות... פלוני מבקש לעבוד ואינו מוצא והולך ומלפסם את הבריות; ופלוני אינו טורח כלל ומוצא קורת-רוח יותר מדי, ולא זו בלבד שהמתרות סזיקים לנושו אלא שחיוו כבדים עליו, והוא מבקש לו

(1) תורת בבול הקנינים הפרטיים. (2) במאמרו הנזכר של קלוזר, פ"ב. (3) עושה פאות לנשים. (4) שם, פ"ג. (5) "דרך תשובה", תרנ"ט, צד 8. (6) שם צד 21.

תמיד עסקים של שטות לבלות זמנו בהם; שהרי סוף סוף האדם אינו אלא חלק של הטבע. וכשם שהטבע מוכרח לפעול כך החלק שלו מוכרח הוא שיפעל ויעשה".

גם כתקופה זו, שליליינבלום הדל לדאג בה להיהדות ושם לבו לה, "אדם" שביהודי — חשב את ההתבוללות ל"הבל מזיק". ואף כאן באה מעשיותו לו לעזר: כלום שטת מיליוני בני-אדם יכולים להתבולל במשך זמן קצר? ולהמתין זמן ארוך הוא כבר דבר בלתי-מעשי⁽¹⁾. ובשנת תרמ"א באו ה"פונרומים", שפרצו בערי הנגב ובאודיסה עצמה, עיר מושבו של ליליינבלום — וההזרהו לגמרי לעמו. הסופר מתאר את מוראי הפרעות שראה בעיניו:

נורא המצב וטורה סאד! הננו כמו בסצור, החצרים שנורות על כסנר. וסרנע לרנע הננו צופים דרך השכבה אשר בשערי החצר וכדי לראות אם לא קרבו השודדים לבוא עלינו כחתף⁽²⁾. כל כלי הבית צבורים במערות, כלנו ישנים איש בבגדיו ובלי כרים ובכתיבת הטמנים במערות ספחד פן יפלו השודדים עלינו, למען נוכל אז למהר ולקחת את הילדים הקטנים; שגם הם ישנים בבגדיהם, ולברוח אל אשר ישאנו הרוח. אך האמיתנו לנו לברוח?⁽³⁾ וביום אחד, בו' מאי, היה כפשע בין ליליינבלום ובין הפורעים:

טיב לי כי ענית. הנה קרבו פירעי הפרעית אל הבית שאני יושב בו; הנשים הרימו קיל צעקה ויללה וחטפו את העלילים על זרועותיהן סבלי רעת אנה לברוח. והנברים עטרו נדהמים. כלנו דמינו, כי בעוד רנע יהיה כל יגיענו לבז. אך הודות לאל הם עברו חלפו להם ספחד אנשי-החיל⁽⁴⁾.

בעת צרה כזו נואש ליליינבלום מלמדיו ושכח את ממרת חייו הפרטיים מתוך דאגתו לעמו: "בני עמנו נתונים למשסה ולשמצה, אחיותינו לחרפה, כל תקותינו להרחבת זכויותינו עלו בתוהו, העם גם מנוסת חרב, צר ומצוק מכל עבר, ההוה מר, העתיד איום ונורא — ואני מבקש לי אוניברסיטה!" ליליינבלום נוכח אז, כיתר סופרינו, כי היהודים נרדפים לא מחמת חוסר השכלה, אלא מפני הבדל לאומי ונימוקים פוליטיים ידועים, שאין בידנו לשנותם. זרים אנתנו — זהו סוד כל צרותינו בימי גלותנו". אין לתקן איפוא את חיינו באופן יסודי בעודנו ב"גלות", אלא אחרי שנשוב לארץ-ישראל, במקום שנחדל להיות "זרים".

ואז התחילה בחיי ליליינבלום התקופה השלישית, תקופת העבודה התקופה השלישית. בעד תחית העם וישוב ארץ-ישראל. הוא נעשה אהד העסקנים הראשיים, המנהיגים את התנועה של חבת-ציון. ליליינבלום מחבר יחד עם הד"ר פינסקר והפרופיסורים צבי שפירא מהיידלברג ומאנדלשמאם מקיוב את הפרוגרממה (תכנית העבודה) הראשונה לחברות הישוב, והוא מתמנה למזכיר בהאגודה הראשונה של חובבי-ציון שנוסדה בראש השנה תרמ"ד באודיסה. ומני אז לא חדל ליליינבלום עד יום מותו להפיץ בעם את רעיון הישוב על די ספרים ומאמרים, שכתב בעברית, יהודית ורוסית. בתור איש מעשה שמר ליליינבלום תמיד על תנועת הישוב שלא תטה לצדדים מדרכה הכבושה על ידי זרמים רוחניים שונים, שהשתדלו איוו ספרים להכניס בה. הוא שאף רק להרכות את מספר אחינו העובדים על דרי יהודה, וכל מושבה יהודית שנתוספה בארץ-ישראל נראתה לו כלבנה חדשה "דרך לעבור גולים". לבנין בית ישראל". בספרו, דרך לעבור גולים, המכיל תעודות חשובות של התפתחות הישוב בא"י — כותב ליליינבלום: בעוד איוו שנים תבוא לנו

(על ידי הישוב) תקופה חדשה בתולדות ישראל... בהנינו זאת יפחד וירחב לבי, והנני מאושר כי נולדתי במאה הזאת!').

בסוף תרס"ה קבל משרה ב"חברה קדישא" של עיר אודיסה... ומשכורתו שם וב"חברת התמיכה" (להפועלים בא"י) נתנה לו אפשרות לחיות לא ברוחק ולחנך את צעירי בנו בהוגן. עד חצות היום היה לו יחס אל קבורת מתים. ואחר חצות – אל תחית עם ישראל. וכי אין זה סמל נשגב של כל עבודתו הספרותית? עד חציו-ימיו עמל לקבר את כל המת והנרקב בישראל סבא, ואחרי שעברו עליו שלשים ושמונה שנים, יותר מחצי חייו, ינע וטרח להחיות את ישראל הצעיר על ידי נניעה בקרקע אבותיו, אשר מקבריהם יציצו לנו היום חדשים" (2).

המשה פרקים לסוג יצירותיו הספרותיות של ליליינבלום, שנכתבו לשם תעמולה לאומית, מחיי משה". שייך גם הספר האליגוריי (הסמליי), "חמשה פרקים מחיי משה" (3). הספר הזה, שנכתב רוסי, מכיל חמשה מונולוגים (שיחות) של מחוקקנו משה, המתארים את מצב-רוחו בומנים שונים. בפרק הראשון אנו רואים את משה בשוכו אל עמו, אחרי שגדל בבית פרעה:

עדיין לא שב רוחי אלי, עדיין ראשי הולך וסובב עלי... במשך כמה שנים חשבתי את עצמי לנכד המלך, לבן הנסיכה תירסוטיס, בת פרעה, וכן הייתי גם בעיני כל הסריסים העוטים עלי, ובעיני כל החרטומים שלמדוני כל החכמות – ופתאם נפלה המסכה מעל עיני. אינני מצאצאי המלך, אינני בן להמפלגה החשובה של הכהנים, אינני גם מצרי – והנני עבד פשוט, עברי, בן לאותה יוכבד היפה והעצובה תמיד, שהיניקה אותי!... אנכי הנסיך המדומה. אהבתי תמיד בכל לבי את האשה העניה והנשכחה הזאת... וגם עיניה נתמלאו דמעות בכל פעם שהביטה עלי... ואישה, הוא עסרם אבי... עודני זוכר את הזקן הטוב והישר הזה. הוא היה שב הביתה נקשה ועיף. ומלוכלך כלו בחמר ובסיד – ובמה חביבים היו אז המבטים ששלח אלי! האמלל חפץ, כנראה, לחבקני ולנשק לי. אלא שהיה מתורא פן ילכלך בטיט את האפור שלי המרוקם בזהב. ויש שחיה יושב לו בפנה, הרחק ממני, והיה מפיח עמי בקול שהיו בו גם תחנה וגם צווי: משה חביבי, האמינה באותו האל האחד שגם האנשים הנעלים, אברהם, יצחק ויעקב, האמינו בו... עתיד אתה, משה מחמדי, להיות לאדם גדול – דיבה נא איפוא את ריב העשוקים והרצוצים... לא באנו הנה כמתנבאים, מבלי קחת רשות מאת פרעה, ועל כן אין להצרים שלך שום זכות מוסרית ומשפטית להתעמר בנו...".

בפרק השני משתומם משה על אחיו, ששפלו כל כך ברוחם עד שאינם מרגישים בעינים וסבלותיהם; כי, אלו היה רגש הכבוד להעבדים הללו היו מבקשים להם מוצא ממצבם הנורא. ועוד יותר מזה משתומם משה על בני עמו בפרק השלישי, בראותו כי הם מכבידים את אונם לקול הגאולה, שהוא משמיע להם, לא פחות מפרעה אדוניהם.

הם מתחילים לאלהים. שינאלם מעבודתם וישיבם לארץ אבותיהם, ובשעה שאני מתחיל לדבר באזניהם על ארץ זו ולהשתדל במקום הדרוש בעד התנשמות אותו הרעיון הקדוש – הם פונים אלי עורף, אם הגאולה אינה באה מיד בלהטי מטה-הקסמים ודורשת סגסם איזו קרבנות. מתחילים הם לחשוש לדעת הסריסים, והם קוראים: "הכאשתם את ריחנו בעיני פרעה ובעיני עבדיו!" (4) עד היכן הגיעה שפלותו של עמי!... ואותה הפאטריוטיות המכירה לארץ-המולדת אתם מוצאים לא אצל הדלים והעזובים שבעם, אלא אצל עשירי

(1) דרך לעבור גולים, תרנ"ס, צד 91. (2) מאמרו של ק-ר, פ"ד. (3) "Пять моментов" (4) "из жизни Моисея", 1900. שמות ה, כא.

ומיעתם, כמו דתן ואבירם. הידידים הנאמנים האלה של קרובי קרח ובעלי-בריתו חששים מכל עול. ועל בן אינם מרנישים בצער עמם הרצוי. מיום שסצא קרח את האוצר ונתעשר. מכובדים הוא ומיעתו ביותר בעיני כל צוררי עמי מחמת המתכת המלבבת שבידם. העושר שלהם מקשר אותם למצרים, ובמאנא לעזוב את הארץ המסציאה להם כל תענוגי ההיים, הם מראים לה חבה רבה... וזה הוא מקור אמוני!

בפרק הרביעי מתאר לנו משה את נתינת התורה ותמציתה:

סוף סוף הניע היום היותר גדול... יום כזה לא היה ולא יהיה עוד... הקולות והברקים מלאי את האויר. ענן כבד כסה את ההר הלזטה בערפל. הענן והעשן, החשך והאש, רעמי-השחק וקולות השופר נבללו יחד... והנה הופיע האלהים, ובבוד התגלותו זרח על ישראל: ונא השמיע לו בעשרה מאמדות את יסודי תורתו: רעיון אחדות האל והסופר. ומני אז היה ישראל ל"עם קדוש"...

ושני הפרינציפלים (1) הגדולים הללו, אחדות האל וערך הסופר, זרים לעמים אחרים. רבי האלים בשווא לעצמו מתנגד כבר לרעיון הסופר והשלמות. במקום שיש אלים רבים מונבל הוא כחו, של כל אחד מהם; ואי-הש למות נעשה באופן כזה לעיקר ראשון. במקום שהאלים נאבקים יחד ושואפים להתנבר זה על זה, לעשוק דבר מה איש מאת רעהו - שם האלים בעצמם מתנהגים לא תמיד במדת היושר... רק האל האחר יכול להיות איפוא למקור כל טוב והסר...

ישראל התפתח לעם לא בין פראי קזימים, אלא בקרב ממלכה משוכללה כבר, במצרים, ומיד החל לסבול מצוקי מעבדות; ועל בן אין לדמינותיו תמימות הילדות. להדמיון העברי ישנה תקונת אידיאל (2) נעלה, לא איפיו של משחק-תעתיעים. הלכך לא חזה ישראל מעולם ברוחו כעמים אחרים בימי קדם הניס כדמיות אדם, חיות בעלות כנפים, יצורים עם כסה ראשים, בני-אדם שחיו רכבות שנה, וכדומה. לאום שנתכבר. כעם ישראל, מתחלת יצירתו, לא יחזה לו משאות שוא ומדוחים כאלה.

בפרק זחמישי והאחרון אנו רואים את משה כאיש שמלא כבר את תעודת חייו מכלי מלא את שאיפותיו הפרטיות:

לא לחיות אני חפץ עוד, אלא לכלות את מעשי, להכניס את עמי לארץ כנען: הלא לנצח שאפתי תמיד. העם הניע אמנם כבר לפא ארץ-אבותיו, והוא יירשנה ויסצא לבסוף אותה המנוחה, שאליה כלתה נפשי כל כך, אבל אנכי לא אראה זאת בעיני... אלהים סנע ממני את האיש הזה! ואנכי בעצמי אשם בדבר. כשבא ישראל לסדבר צין לא שסמו לבנו. אני ואהרן אחי, למצוא לסועד הנכון (אואוים 8) עם עינות-מים בעד העם העיף, כי התאבלנו על מות מרים אחותנו. ובוה הוכחנו, כי איננו מוכשרים לעסוד בראש העם. לא לראשי העדת אב-משפחה: העם כלו הוא משפחתם.

שקיעת החמה של חיי ליליינבלום היתה שוקמת ונאה, אף על פי שדמימותה לא היתה דומה כלל לשלהבת הארגמן של בקר חייו... אבל הוא בעצמו היה מרוצה מן הראשונה יותר מאשר מן האחרון (1). "טובים היו לי הימים האחרונים מן הימים הראשונים - כותב הסופר - בדעתי בדעת נפש, כי עמלי לא היה לריק ועבודתי היתה בעד רעיון מרום ונשגב, אשר גם פעולה דלה וקלה הגונעת אך בקצהו רמה ונשאה מאד" (5).

(1) הרעיונות היסודיים. (2) משאינפיש. (3) כקום בכוכה צפחים בלב המדבר. (4) כאמרו של ק-ר, פ'ד. (5) דרך לעבור גולים, צד 161.

בשנה האחרונה לחייו התחיל מרגיש כי קרב קצו. המחסור והיסורים החליאו את גופו מעט מעט, ובחורף תרמ"ט הרגיש כבר שאיזו מחלה מקננת בו. יחוסו אל מחלה זו, שהכיר בה מיד כי מחלת-הסרטן היא, היה ראוי לסמואיקי (1) מימי קדם. הוא לא נבהל מפני חמות, הנשקפה לו ממחלה זו, ואפילו לא התאונן. לא צעיר אני עוד-היה אומר לפכיריו-ונגד הטבע אין עצה ואין תחבולה. רק אחת הייתי רוצה: לסדר את כתבי וולראותם נדפסים לפני מותי. ומיד נגש אל מדור הכתבים, וחלק אותם לארבעה צרכים (2).

הפצו של ליליינבלום נתקם רק למחצה: כתביו יצאו בהוצאה שניה, אבל הוא לא ראה אותה עוד בעיניו . . .

בחודש שבט הריע נתזברה מחלתו. העבירוהו לבית-ההולים ועשו לו נתוח, אבל ללא היעיל. ביום ו', ב' אדר ראשון, בשעה הרביעית בצהרים, רק שמונה שעות קודם פטירתו, דבר עם אוסישקין ושאל אותו, אם יש תקוה להרחבת ספר-התקנות של הועד לישוב א"י: כל כך היה מסור לחבת ציון עד הרגע האחרון לחייו" (3).

*

ליליינבלום היה לא יוצר ופיטן, אלא פובליציסט ישר בלבו ושכלו ועסקן של תכונתו הכללית של ליליינבלום. נלהב ומעשי כאחד. ספריו חשובים לא מפני ערכם הספרותי, אלא בשביל ערכם התברתי והתרבותי. אין בהם לא יופי, לא שירה ולא אמנות; אבל יש בהם השתקפות בהירה של חייו במשך דור שלם. על כל משכילינו וסופרינו עברו במחציתה השניה של המאה הי"ט אותן שלש התקופות, שמהן נארגו חייו של ליליינבלום—תקופות השחרור מעול המסורה, אפיסת האידיאלים והתחיה הלאומית. חק התכונתי הכללי העובר דרך כל חי ליליינבלום ועבודתו הספרותית — היא תביעת התביעות החיים החמריים וספוק צרכיהם. ליליינבלום דורש תקונים בדת לא מפני שהיא מעכבת את השכלת העם - כמו שדרשו רוב הסופרים החסריות. בדורו אלא מחמת שאינה נותנת ליהנות מן החיים כראוי. וכן עובד הסופר הזה במסירת נפש בעד רעיון ישוב ארץ-ישראל לא בשביל איזו מגמה רוחנית והקסם הרומאנטי שבן, אלא כדי להושיב המון יהודים על הקרקע ולתת להם פרנסה בטוחה.

גם יל"ג, והפובליציסטים קובנר ופאפירנה הביעו לפעמים שאיפות חמריות וריאליסטיות (4) כאלה; אבל ליליינבלום נתן להם את הבטוי היותר מסודר, היותר מקיף והיותר נלהב. הוא השמיע לנו את קולם החי והמתון כאחד של נבורי תקופתו החשובה.

(1) פילוסוף המבני יסוריו באהבה. (2) באמרו של ק-ר, שם. (3) שם. (4) מעשיות.

היהדות הליבראלית¹

ראובן אשר בן יוסף ברודס (1851—1902).

ראשית עבודתו הספרותית. ראובן אשר ברודס נולד בוילנה בכ"ה אלול תרי"א. הוא נתחנך, בנהוג, ב"חדר" וב"שיבה", והצטין מילדותו בכשרונותיו ונסיתו לספרות. ברודס החל להדפיס מאמרי-מליצה ב"הלבנון", המליין ו"הכרמל", ומשנת 1873 והלאה פרסם גם ספורים קטנים ב"השחר". בשנת 1876 בא ללבוז, והשתתף במשך ארבע שנים בעריכת העתון "הבקר אור" "הדת והחיים". (תרל"ז—תרמ"ו) של גוטלובר. ובאותו העתון הדפיס גם את הרומאן, בן שלשת החלקים, "הדת והחיים", שלא נגמר.

תוכן הרומאן לקוח ממאורעות המחלוקת, שפרצה בליטה בשנות תרכ"ט—תרל"א בין הרבנים והמשכילים מפאת התקונים בדת, שדרשו ליליינבלום וחבריו. גבור הספור, שמואל בן המלמד ר' ליב בעיר פלגות, הצטין מילדותו בשכלו החד ובכח זכרונו. קומתו היתה ממוצעת, שערותיו השחורות והמסולסלות מעט תסכינה את ראשו ואת לחייו, ואף אם לא חלקה לו התולדה יפי פנים במדה גדושה, נתנה לו תחת זאת עינים מפיצות נוגה, אשר תעדינה על חכמתו. כשהיה שמואל לבר-מצוה מת אביו, והנחלה, אשר השאיר, אחרי עבדו בזעת אפים עד שנת השלש והחמשים לימי חייו, היתה אך בית אחוזה בקצה העיר. אחרי מותו השכירה אם שמואל את הבית הגדול אשר לרחוב, ומכסף שכרו החיתה את נפשה ונפש בנה בבית הקטן שפל-הקומה, המכונה בנג-תבן ודולף, אשר עמד בקצה החצר.

(1) הכתונה והחפשיית

כשנתפרסם שמואל ל' עליו" בא ר' יששכר, "נגיד" עם הארץ וחובב תורה, מעיר קרובה, ויקתחו לחתן לבתו דבורה. אחרי, התנאים", שנכתבו שלא בפני הר"ר הוביל המתותן את החתן לעיר מושבו וישימנו בבית אחיו עד התתונה.

בליל התקדש חגי-המצות, אחרי צאת העם מבית-התפלה. היה שמואל קרוא בפעם הראשונה לבית ר' יששכר, לחגי עמו את שני ימי החג הראשונים ולערוך שמה את המדרש. שמואל... נפעם כפעם בבואו הביתה, ואת כל אשר אך למשמע אזניו שמע ראה עתה בעיניו. היא ראה את מנורות-הכסף בעלות ששה קנים. העומדות על השלחן ומפצות אור בהיר מאד. וסביבן על השלחן מפוזרים נביעים, מזלגות, ובדומה, כלם כסף מהור מעשה ידי אמן-ויתבונן כמו עד מאד. היא התבונן גם על הכפאות. היקרים ועל כל כלי הבית הנחמדים, וגם על התמונות המשוהות בששר. אשר תפיינה את קירותיו. הוא התבונן בכל אלה בעין חודרת, יען כי מעודו לא ראה כאלה. ובין כל הדברים ההם פגשו עיניו גם נערה בתולה כבת שש-עשרה שנה, גדלת הקומה ובריאת בשר-פי שנים בגדלו, ופי שבע ברחבו; פניה אדמו כתולע, ושתי מקלעית יוצאות משערות ראשה ותפלנה על כתפה, ומדי הבישו בה כמבלי משיים התאדמה על אחת שבעים. ואף כי רוח מבינתו לחש לו באזניו, כי היא המועדה להיות לו לאשה, בכל זאת לא היטיב להתבונן. כי מה יהיה בה? בתולה הלא היא בתולה... אולם לא כן דבורה; היא ידעה עד מאד באור השם, חתן, ותדע גם להבדיל בין איש לאיש, ועיניה חשבו לראות נער קטן ודל הנלקח להיות לה לאיש... לחייו רוות ושפתיו כמראה ההכלת, ומבטי עיניו, תנועתיו וכל מהלכו יעידו עליו למדי כי לא מש מאהלה של תורה...

ודבורה בכתה במסתרים, אולם לא דברה מאומה גם בראותה כי בבית הוריה נעשות הכנות להתתונה, בדעתה כי התנגדותה להוריה לא תפעל כלום וזויה תחשב רק ל"תצופה". וגם אחרי החתונה הוסיפה לשנוא את אישה, אלא ששמואל לא הרגיש בזה, כי ישב כל היום בבית-המדרש וישבת בפלפוליו החריפים אשר חדש, ובבית לא דבר את איש, בא בשעה העשירית בלילה ובבקר השכם שב למקומו". אז החלה דבורה לנלות את שנאתה לשמואל באופן שגם בן-ישיבה כאישה ירגיש בה; כי אחיה וגימותיה, המקנאים באהבת הוריהם לשמואל, הוסיפו גם הם לצקת שמן על המדורה. בעת שהוריה היו בחנותם, מנעה דבורה מאישה את ארוחתו ודברה אליו קשות וחרפות. "שימי לי לאכול — מתחנן שמואל — מדוע אשב בטל?" — "ובלעדי זאת האם תעשה כל מאומה? — משיבה דבורה — זה, בטלן, לו תדע עד מה אבזה צלמך הנמאס... אנכי אינני אשתך, ואתה לא תהיה לי לאיש".

שמואל יצא בקצף... מן הבית, אך לא ידע גם בנפשו לאן הוא הולך. רגליו, כדרכן, הובילוהו לרחוב בית-המדרש. אך לא בא אל תוכו. היא עבר על ידו תפוש מאד ברעיוני לבו, ומבלי משים הלך עד קצה הרחוב, עד מחוץ לעיר. הימים ימי קיץ, השמש בהדרה שלהה קוי אור ויופיו נינה לירקרק הדישאים הנחמדים על הככר אשר שמואל עמד עליה. רוח היום היה צח ונעים, עשבי השדה נתנו ריח טוב לאף כל הולך, ומי הנהר הקטן אשר ישמשו שמה הלכו לאט ויפוזו מידי קרני השמש. שמואל לא התבונן בכל המראה הנחמד הזה. לא ידע ולא ראה איפה הוא וכל אשר לו מסביב; ובכל זאת פעלו האויר הצח והרכמה הנעימה אשר שם על נפשו גם מבלי דעת.

ובלכתו בשדה פגש את מכרו האברך העשיר והמשכיל, שרגא, ויגלה לפניו את נגעי לבבו. והלו הורה לו תורה חדשה: "גוית האשה נקנית בשלשה דברים, אמרו חכמי המשנה; ונפשה ולבה נקנים אך בדבר אחד, והוא — האהבה". הדברים האלה

היו בתחלה כחידה סתומה בעיני שמואל, אולם שרגא הוסיף בכמה שיחות לפקות את עיני ידירו על האהבה ודרכי בני-האדם, והשאל לו ספרי-השכלה שהאירו מהרה את שכלו הבריא. שמואל נתפרסם מעט מעט לאפיקורס, הקודא בספרי-מינים⁽¹⁾, ונאלץ לגרש את אשתו. ואז הלך לקחת תורה מפי הרב הגאון ר' חיים מפיליפובה, שהיה ידוע למקיל ומתקן בדת, כדי להיות לרב נאור, הגודר את פרצות היהדות ומתאימה לרוח הזמן. כעבור זמן מה שב שמואל מלא תורה ודעת לעיר מולדתו פלנות, ובטרם ימצא לו כהונת רב נאלץ להיות למלמד, כדי לפרנס את עצמו ואת אמו הזקנה, כי בינתיים נשרף ביתה, מקור מחיתה. והמלמדות מררה את חייו, גם לבו היה דוה על חלום רבנותו שלא נתקיים. ויבקש לו נוחם במנעמי האהבה, שטעם בפעם הראשונה.

להרב הזקן בפלנות היתה בת-חורגת מלאה חן, ושמה חנה. קוצות שערותיה השחורות ותלתליה הסכו את פניה, שקידם היו דקים ויפים עד מאד, ואשר כח נפלא עצור בהמה למשוך אתריהם עין כל רואה; עינים מאירות ומלאות רצון נפחו רוח-חיים באף התמונה הזאת, ושפתי פיה הוסיפו גם הן עליה חן ויופי למרבה. חנה נולדה בוילנה לאביה הסוחר האמיד, שביתו היה מלא תמיר תנועת-המסחר ושאון צעירים עליונים; ובמותו היתה אמה, לאה, לאשה להרב בעיר הקטנה. וכאן חיתה חנה חיי בדידות ועצב, כי דבר לא היה לה עם האנשים המבקרים בבית הרב, ותזכור באנתה את ימי מחמדיה בעיר-מולדתה הגדולה. הצעיר האחר שנכנס עמה לפעמים בשיחה והחיה את רוחה היה שמואל, ויחסי-אהבה נקשרו על נקלה ביניהם. אולם השאיפה לתקונים בדת, ששמואל הוסיף להתזיק בה, הפרידה מהרה בין הנאהבים. שמואל הזכיר להרב קבל עם בבית-המדרש, כי בהמתו של דניאל החוכר, שהטריף מחמת שמאן להוסיף על משכורתו שלשה רובל לשבוע — היא כשרה על פי דין; ומני אז נסגר בפניו בית הרב, ואהובתו נכלאה בו כצפור בכלוב.

וזלמן, יענמעס⁽²⁾ השדכן, המסבב ומשנה את עיני הפוליטיקה בעירה לפי צרופי טרדוכיז, אמר לשדך את חנה לבן נפתלי, עשיר ועם-הארץ המבקש לו יחוס; ועל כן השתדל להרחיב את הפרוד בין שמואל והרב, ויסת את הקנאים בה, אפיקורס להחרימו ולהוציא מידו את תלמידיו. וחנה שמעה בבית הרב את מועצות הקנאים, המתנקשים בנפש שמואל, ולבה נשבר בקרבה. היא

ישבה בחדר-הסעות אשר בבית הרב בודדה וגלמודה. אור הערב לא עצר כח להאיר את החדר באור בהיר ונראה. אך כסו סלאהו ענן וערפל אשר יביא גם עצב עמו. לבנת השלג, הנראה בער החלון, נרספה נרספה לתכריכי-סת וסראהו הלבן שורר עתה הונה ויגון, למרות תעודתי להיות אות היקר והשמחה. חנה ישבה וראשה תסכה בשתי כפות ידיה, אשר נתנתן על השלחן הקטן העומד שמה, ומחשבת הנשף לא נראתה תמונתה. ואך כסלל מעשה חרש, ססל דמות האבל והיגון, היתה תבניתה. . . . סלחמה כבדה התפרצה כעת בקרבה, סלחמה אשר עלו בידה להכות לרסיסים לב עלסה רכה וענונה כחנה; שני רגשות סתגורים התאבקו והתרוצצו בלבה: סעבר סזה אהבת-אס ויראת כבוד אב-חורגה רב זקן ונשוא פנים-ומעבר סזה הצלת נפש ידידה ואהבה שמואל.

ובתוך כך נמשך לב חנה — שלא חש מעולם אהבה גמורה לשמואל — אחרי המורה הצעיר אפרת, שהיה מבקר בבית הוריה בעודנו תלמיד בית-המדרש-לרבנים בוילנה, וקבל עתה משרת מורה בבית-הספר שבפלנות. היא בקשה במכתב מאת שמואל שיקרב לה את מברו אפרת, ושמואל מלא את חפצה מבלי התבונן כי מתחרה מסוכן הוא מקים

(1) כנערים וזרשים סדרכי הצבור.

על עצמו; כי מעיניו של שמואל היו נתונים או בעקר. למלחמתו עם הרבנים. הוא החליף מכתבים עם המשכילים השואפים לתקוני הדת בערים אחרות, והקנאים מצדם פרסמוהו לדראון וקפחו⁽¹⁾ את פרנסתו.

ואפרת שמח מאד בהודע לו, כי חנה היא בפלגות ומבקשת קרבתו.

חנה הנה בזה-חשב אפרת בלבו. מה נפלאו מעשי המקרה! לפני שנתים ימים הכתה אהבתני שרש בלב שנינו, וכפורחת העלתה נצה. אך אנכי שחקתי אז את הפרח הנעים ההוא... אנכי רכבתי אז על כרוב הדמיון ודמיתי בנפשי כי ימי הלמוד לא כלו לי עוד, כי אפע לעיר-הבירה ואהיה לרופא. וכי גדולות ונצורות יביא לי העתיד ועל כן נדחיתי את האהבה הזאת בשתי ידיים... ומי מלל לי אז, כי בעוד שנתים ימים, בעת אשר כל ההרים אשר תליתי אז בשערה נפלו ואינם, בעת אשר אנכי הייתי לסורה בבית-הספר ואחפון לכונן לי בית... בעת אשר אנכי בעצמי הנני מלפך את נחלת אהבתנו בלבי - מי מלל לי כי בעת הזאת אמצא את חנה בעיר פגור... את חנה הוזכרת ומזכרת אותי.

הנאהבים החלו להתראות בחשאי ולטיל מחוץ לעיר; וכשנודע הדבר לדרב נער צבתו-החורגת על התחברותה לה, "גלות", וחפץ להשיאה על כרחא לבן נפתלי העשיר, אולם העלמה נלחמה על תופשה ועמדה על דעתה. רוח פריקת העול של המנהגים הישנים, חדר כבר גם לבית הרב, וגם תנועת התקונים בדת ובחיי היהודים, ששמואל עמד בראשה, בבר נשאה פרי.

נבוכים היו רבני ארץ ליטה, כי הקיפה התנועה מלוא רוחב הארץ הזאת. ועברה בכל עריה, חלפה בבתי-סדרשיה; ובכל מקום ומקום אשר הגיעו המכתבים (על התקונים) מצה ומריבה נשמעו, שאלות משאלות שונות הוצעו לרבנים, ובני-הנעורים לומדי בית-הסדרש יצאו הוצץ לקראת התקונים והחלו לפרוע פרעות בדיני השלחן-הערוך... וישמעו הסוכסים, החוכרים והקצבים, ויוסיפו גם הם לענות את נפש הרבנים, ויהי בהסתיף להם הרב שור, כשב או עז אשר שהטו ויצעקו מרה ויאמרו: נלכה נא ביתה-הסדרש ונשמע מה ידברו בני הלומדים, אלה הסכשירים את אשר מטריפים הרבנים.

שמואל מצא איפוא קורת-רוח בעמלו בעד עמו ודתו, שלא היה לשוא; וגם לצערו על חנה אהובתו, שבגדה בו, מהר למצוא נחומים באהבתו לרחל, אהות אפרת. שמואל היה דבוק אמנם ביותר באהבתו לחנה, אבל עלמה יפה זו בקשה רק חיי עונג ושמחה ולא השתתפה כלל בשאיפותיו הרוחניות; ועל כן הותר מאליו הקשר שבינה ובין שמואל, איש שכלו רוחני, ולעזמת זאת היתה קרבתו של שמואל לרחל יותר פנימית ויותר מתמידה, בי אשה זו הצטינה לא ביפיה אלא בבינתה והשכלתה. והקשר הרוחני שביניהם נתחוק ביחוד אחרי שהקימו שמואל, אפרת ואחותו בית-ספר לנערים ונערות. שמואל חדל אז מהיות מלמד ויהי למורה בטעם אירופאי, המדבר רוסית ולובש קצרים, ועבודת-התורה המשותפת לו ולרחל קרבה ואגדה יחד את שתי הנפשות. ובגן העצים והפרחים הסובב את בית הספר בלו הנאהבים כמה שעות של נחת ואושר, בשוחחם יחד על עניני החנוך של הדור הצעיר ועל רוח ההתקדמות והתקונים ההולך וכובש את חיי עמנו.

אולם עננה קלה העיבה את אשרם של הנאהבים תמימי-הדעות וישרי-הלב: רחל היתה, שומרת יבם. היא נתאלמנה מאישה הראשון, פלוני צקי, שהיה משכיל ועדין-רוח גם הוא, זמת זמן מה אחרי התונתם ממתלת האבעבועות מבלי השאיר אחריו בן: רחל אסורה איפוא להנשא לאתר עד שיחלוץ⁽²⁾ לה יבם, הוא אחי המת, ואסונה גדל על

(1) שללו - (2) יתן לה, חליצה.

ידי זה שלא נודע איפה נמצא אותו האח. חמיה של רחל, ר' מודרוס בעל ה"מטריאות" (1), גרש את אשתו הראשונה בהיותה הרה ללדת והחל לשתות לשכרה בעזבו את ה"מגידות" אומנתו, כי היתה בו תשוקה עזה לחיים ולעבודה רוחנית שלא מצאה ספוקה בלמוד התלמוד ונתגבר עליו השעמום⁽²⁾; ובכך נשכחו מלבו התועה בין אשתו הגרושה ובנה ולא ידע אנה באו.

וגם מכשול זה הוסר סוף סוף מדרך שמואל ואהובתו. בבית-המדרש שבפלגות למד בן-ישיבה בירזי, יפה-תואר ומתמשבל, והיה בחור ערום וקל-דעת זה אוכל "ימים" בבתי החשובים שבעיר ומבקר את הנאורים. הוא היה לוכד ביפיו וערמתו את לב העלמות, הכמהות לחברת גבר, היקר כל כך בעירה—ונחשב לאחד ה"מניעים" בגלגלי ה"פוליטיקה" העירונית. ויתן הבירוי את עיניו ברחל, והודיע לה כי הוא ה"יבם" המבוקש, בן מודרוס; אולם לא לחלוץ לה הוא חפץ, כי אם ליבמה. הוא יתיר אסוריה רק בתנאי שתקשר אליו לעולם. אולם בן-ישיבה, גם כשהוא ערום כהבירזי, איננו "גולן נורא". ויתנו עליו אפרת ושמואל בקולם וימשכדו להרב, כדי לאלצו לחלוץ...

ערך הספור. מהרומאן הראשון של ברודס נודף עוד ריח בוסר. סגנונו של המספר ברומאן זה הוא אמנם בהיר, פשוט ופחות מליצי מאותו של הסופרים שקדמוהו, אבל הוא בלתי מלוטש, יבש קצת ומימי ביותר. התאורים הם מקוטעים או משורכבים, ואין חייהם הפנימיים של הגבורים מבוארים למדי. אין אנו רואים, למשל, את התפתחותו הרוחנית של שמואל בטעמו מפרי ההשכלה, ואין אנו מכירים את רנשותיו החדשים בהתחברו להמורה אפרת, שלא היה בן-ישיבה מעולם, ובהיותו בעצמו למורה אירופאי בבית-הספר. שמואל האפיקורס והמתקן הוא סמל דמותו של ליליינבלום בדור ההוא; אולם הכופר החי הוא יותר טבעי מהמדומה. המתקן הצעיר המוסף להשתלם בהשכלתו צריך לצאת סוף סוף מעבר לנבול התקונים השמחיים ולהתעמק בשאלת עקריה של הדת; אולם דבר זה שקרה לליליינבלום לא קרה לשמואל.

ברודס השתדל בעקב לתאר את כל פרטי המחלוקת על דבר התקונים הדתיים, שפרצה בימיו, ולהוכיח את נחיצותם, ומתוך כך התרשל בשכלול הצד האמנותי של הרומאן. המנמה הפובליציסטית אכלה את הספור.

כשהחלה בשנות השמונים תנועת התחיה הלאומית, היה ברודס לאחד מעסקניה הנלהבים. הוא היה נואם טוב, והקדיש להרעיון הלאומי גם את עטו וגם את כת-הדבור שלו. ברודס פרסם ב"גן הפרחים" של מוח מאמר גדול על תחית הלשון העברית והרחבתה, דבר המתאים לתחית העם; אולם גם בהשפה היהודית המדוברת הרבה עסקן לאומי זה להשתמש לצורך התעמולה שלו. בשנת 1882 בא ברודס לבוקארישט, בירת רומיניה, הארץ המצטינת ברדיפות היהודים—ויסד במרכז זה של ה"גלות" עתון לאומי ביהודית בשם "יהודית". אולם בשנת 1885 נאלץ לעזוב

(1) בשיחתו הוא נוהג לצרף דברים שונים על ידי הסכום הכספרי השוה של אותיותיהם, כמו המאמר: "יית ישרה פונה היום" - בניוספריא (דומה בכספר להמלים) - ולא תאחר". (2) cыра.

את הארץ כנתין זר ולשוב לנאליציה, ושם נסה ברודס להוציא לאור כמה עתונים בעברית ויהודית („היהדות“, „הזמן“, „הכרמל“, „וועקקער“), שלא האריכו ימים מתוסר אמצעים.

שתי הקצות.

ובעת ההיא הוסיף ברודס לכתוב גם ספורים חדשים, גדולים וקטנים, והיותר חשוב שבהם הוא הרומאן „שתי הקצות“, שנדפס ראשונה בשנת 1888. תוכן הרומאן. הגבור הראשי, יעקב חצרון, גולד בעיר הקטנה סוכות אשר בוולין. הוא היה בן יחיד לאביו „החסיד“ העשיר והלמדן, ר' נתנאל, שפנקו מנוער ולא מנע ממנו את כל משאלות-לבו. ורגש-יופי חזק נתגלה בנער.

בית אביו היה פמוך לגן-ירק, אשר יעקב שעשע בו מדי יום ביומו. ועת כי הנצינים נתנו ריח, עת כי הגן העלה נצה. עת כי השמש שלחה קרניה ויפוזו זרועות העצים השתולים שם, עת כי שכבת-הטל הרימה ראש לקדם את פני השמש בבקר השכם-היה לב הנער שטח מאד, והם היו שעשועיו כל ימי הקיץ. וכאשר-גדל הנער סלסל בפאותיו. שם לב על נקיון בגדיו ועל ערך סהלכו ויתהדר בכל אשר מצאה לאל ידו.

יעקב היה לעלם, יפה מראה עד להפליא, בתור כארו וחסון כאלונים, ושערותיו הצהובות, עיניו השחורות ולחיו אשר אדמו כתולע הוסיפו על חנו. גם לנגן בכנור למד יעקב, והחסידים רגנו אחריו כי, כמעשה הגויים יעשה; אולם עושר אביו כפר על חטאותיו, כי ידע יעקב לחבר את אהבתו להיופי והשירה עם מנהגי החסידות. אחרי שנשא לו לאשה את שרה בת החסיד העשיר ירוחם, ועמד ברשות עצמו, החל להדר במצוות. „סוכתו בחג היתה מפוארה מאד, אף אתרוגו היה המהודר בכל העיר... גם בימי חג-הפסח שם עיניו ולבו לערוך את „הסדר“ בכל ההודר אשר מצאה ידו, ובימי חג-השבועות עשה מעקה מענפים רבים לביתו, אשר כל רואהו התפלא עליו“. וגם בנסוע יעקב לה„רבי“ הנחילוהו עשרו וכשרונו הפיזי כבוד רב. „הרבי בכבודו ובעצמו כבדהו לא אחת לשיר בשירים על שלחנו ביום השבת לעת הסעודה השלישית... וכל חון הבא אל העיר היתה ראשית דרכו לבוא לבית יעקב חצרון, כי למשפט פיו יחלו כל אנשי העיר“.

במות ר' נתנאל חצרון הנחיל אחריו לבנו יעקב את כל עסקיו, וביניהם גם ענין מסוכסך אחד שהיה לו עם אוזה סוחר מאודיסה. ר' נתנאל לא מהר לשים קץ לאותו הסכסוך, כי לא נועז לנסוע לאודיסה, שנחשבה בדור ההוא למלאה עון ופריצות, ויראי-חטא אמרו, כי „כשבוע פרסאות לבוא אודיסאה סביב סביב יבער הגיהנם“; אולם יעקב לא היה עוד „פחדן“ כאביו, ויחליט לנסוע לעיר-המוטאה. „בהסכם ה„רבי“ עשה לו בגדים קצרים, כאשר ילבשו בני הארץ, גדל שערות ראשו ממול ערפו למען אשר יוכל לאחד את פאותיו עמהן“, ובקחתו צרוז-הכסף בידו יצא לדרכו.

בבוא יעקב חצרון לאודיסה שכח כמעט את עסקיו, כי נדהם למראה הגהדר שראו עיניו.

יפעת העיר אשר אין ערוך לה, רחובותיה הישרים, אשר עצים שתולים יפארום משני עבריהם; הוצותיה אשר הכונים כללן יפים בחוסות בצורות ומסוארות בפטורי ציצים, במעקות מזהבים ובעמודים מעשה ידי אמן; שוקיה עם בארות בארות זורקות מים בין

גני שושנים ופרחים המיבבים אותן; לפידי הגז אשר יאירו את הרחובות, החוצות והשוקים באור בהיר בינות לעצים השתולים, אשר עליהם הירוקים יזהירו כוזהר תכלת חרקיץ; מצבות-הזכרון אשר תעמודנה בשיא נבהן ובחמן נון לדורות עולמים; נני-חסד אשר בתוך העיר ובמגרשיה, והים הנורא עם כל שכיות-החמדה אשר בנו בני-האדם על חופו-כל אלה פעלו מאד על נפש יעקב, כל אלה לקחו לבבו, העירו רוחו אף עוררו את רגשותיו בקרבו".

ביחוד התרגש חצרון, הנוח להתפעל, במילו על שפת הים, שראה בפעם הראשונה.

לפניו הים הנורא בהמון גליו, אשר בשצף קצף יהמו וירעשו, ועד בלי תכלית, עד כל אורך מרכז-מבטו ירמו, ינשאו, יחסרו, ובשיא חסנם ישטפו שטוף ועבור עד החוף, עד החומות הבצורות אשר כוננו ידי אדם לשים נבול למו... והציים האדירים, אניות-הקיסור אשר בתוך המים ומסלות-הברזל אשר על החוף יקאו כעדים כשרים, אשר הוצגו להעיד על ממלכת האדם בים וביבשה... הגלים ירעשו מאד מתגרת יד מושלם ובקול המולה רבה ישובו על עקבם עד מרחבי תכלת החרקיץ. עד מקום השמש, אשר בירכתים יטה תעמוד עתה כלה אדמונית; כנולת זהב טהור תעמוד ותביט במשול האדם בטבע, תביט-וקרנייה המופזות האחרונות מאדימות את פני המים ותתנה גם למו זהר כמו תנחמנה אותם מעצבם, כמו תשחקנה לפניהם להפסי דעתם".

והעורך-דין יורב, המנהל את משפט חצרון עם בעל-דינו, ראה כי איננו חסיד שופה ופרא, ויביאהו לבית מכרו הקבלן העשיר לצרכי הממשלה גבריאל אחיטוב. הוא חפץ להראות לבתו היפה של אחיטוב, ליזה, ולכלתו ראזאליה, אדם טבעי עם מוב טעם, שאינו רגיל עוד בנמוסי החברה הנאורה. ובבוא חצרון אל הבית היה מוכה-תמהון למראה עיניו; מן הרצפה בשלל צבעיה ומצעות מעשה-הארג אשר מתחת לרגליו עד הספון והמנורות המפוארות התלויות עליו אשר ממעל לראשו, מן קירות הבית המצוירים מעשה אמן עם התמונות המשוחות בששר במסגרותיהן המופזות ועד כל כלי הבית הנאדרים במעשה צעצועים ובפמורי ציצים-כלם עזרו להשתוממת לבבו. וביחוד הפליאו את רוחו ליזה וראזאליה, אשר, חן ונועם תשאנה גם בערך בגדיהן, גם בגדנדוד גון, גם בשיחן וגם בצחקן; עיניהן כמו תברוקנה, מחלפות ראשן כעין המשי לטוהר, וכל אשר להן הוא כאבן-חן, כאבן-שואבת".

השיחה הראשונה חלפה ועברה בדברים מקוטעים, שפת חצרון טרם תהיה בפיו כי לא היה אסון בסוד הנשים. ומה גם כי נפשו לא יכלה ערן מלט פשא לבבו ההומה מאד מכל אשר תחזינה עיניו ליופי: פתאם קמה ליזה מסקום מושבה ותלך ותשב על יד המנים (1), בידיה העדינות פתחה את דלתותיהם. ותעביר את אצבעותיה הרקות על פני המנענעים (2) בחפזה וקול השיר נשמע. חצרון נבהל. את אשר לא ראה מעדו הנח לנגד עיניו עתה! אמנם שמע את שמע המנים, אך עינו לא ראתם. ולא יבצ מה המה".

המנגינות עשו על חצרון רושם כביר, ויצא כנדהם מן הבית. ובשובו למעונו לא גם שנתו כל הלילה. הוא ערך בדמוינו את עיר-מולדתו סוכות מול אודיסה: "מעבר מזה מיט ורפש מרבה להכיל, בת-עץ קמנים ונגותיהם תבן נרפש, אין סדר לרחובות, אין משטר לחוצות וכצלמי-בלחות ינועו וינוודו האנשים ביניהם; ומעבר מזה הנקיון, הסדר והמשטר פה, הארמנות והפרושים, מאור הגז ובארות זורקות

מים, הגנות לשוח והים הנורא". ונדמה לו לחצרון, כי פה באודיסה יושבים אנשים לגמרי אחרים ויותר נעלים, החיים חיי תענוגים, עדן ויופי--בעוד שהוא מבלה את ימיו בחשך, ברפש ובסבלות. ושאלה חדשה עלתה על לבו: "האם לא אוכל גם לעבוד את ה' במקום הזה?" ובתוך רעיונותיו המסובכים חלפה ככרך גם תמונת לזיה, בשבתה על יד המנים ובאצבעות ידה הרכות תעבור על פני המנענעים ובפיה תשיר בקול ערב, לחייה התארמו כמעט ועיניה הבריקו...".

—הרהורים רעים—אמר חצרון בלבו, ובהשתדלו להסיח דעתו מהם לקח את כנורו בידו ויעמיק לנגן"...

וחצרון החל לבקר לעתים תכופות בבית אחיטוב, לדבר בעניני מסחר עם גבריאל הזקן ולהתעלם בחברתם הנעימה של בני ביתו. לזיה הזמינה אותו כמה פעמים ללכת עמה אל התיאטרון, ומנגינותיו וחזיונותיו פעלו מאד על נפשו הרכה והפיוטית ונשאורו לעולם של קסמים. גם יורב הובילו בכל יום, למקום ששעשועים חדש, למקום משחק ולבתי-משתה אשר גערות משחקות שמה ושירי עגבים בפיהן; וחצרון החל לדעת את מנעמי החיים, את עדן תשוקותיהם ואת טוב חמדתם". כעבור חודש ימים היה לאיש אחר, החיים המזהירים החדשים מחו ומשמשו ברוחו את זכר ימי-החשך שבלה בעיר-מולדתו הנרפשה, ויחליט להשאר כאן כל ימי הקיץ. מדוע זה—חשב בלבו—לא אשלח ידי למחת מפרי עין החיים, באין כרובים ובאין להט החרב המתהפכת השומרים אותו?"

ואהבת חצרון לזיה נברה מיום ליום. בסילו עמה באחד הערבים בגן-הפרחים שאלה לזיה את פיו על דבר ביתו ומשפחתו, וחצרון נתבלבל וכחש באשתו ושני ילדיו, כדי שלא יהיו למכשול על דרך אהבתו. אולם בשוכו קמעונו הכהו לבו מאד על הבגידה הזאת, ומלחמה פנימית התלקחה בקרבו. "הה! מה נואלתי ומה חסאתי!—השב בלכתו בחדר מלונו אחת הנה ואחת הנה—רב! אלכה ואשוכה לביתי, ואשובה לתמימות נפשי... לביתי? לעיר סוכות?... האם אוכל לשבת שם על ערמות העפר והאשפתות אחרי אשר ראיתי את אודיסה כלילת-היופי?... האם אשוב ואתענג על חברת "החסידים" בקול שיריהם כקול הסיר, אחרי אשר שמעו אוני קול הסנים וזמרת האופירה ושירת העלמות המשחקות?" וחצרון מרגיש כי כבר נלכד בפת, כי כח-קסם עצום מקשרהו לחייו החדשים ואין לעמוד כנגדו. האם לא צדקו ה"חסידים" אשר לא נתנו לי ללפת הגה? -- שואל הוא במרירות... אמנם כן, אש הגיהנם בוערת בקרב העיר הזאת, אש נוראה, אש שורפת ואוכלת כל לב ורוח"...

ולפני עיני חצרון מרחפת תמונת "לזיה בכל עצם יפיה ותפארתה: שערותיה השחורות אשר כללו את יפי פניה הצחים מחלב ואשר כגור תפארה היו על ראשה; לחייה אשר כשושני חמד ופרחי-ריח לקחו לב ותרהבנה כל עין; מפתח פיה הצר בשחקו הגעים כמשחק מלאכי-אל שם בשחק; מבנה גוה כפסל יצרו תרש במדה ובמחונה, ושתי עיניה אשר כהרים יורקי אש ירו חציהן". ולעומת תמונת-הקסם הזאת ערך חצרון שלא מדעתו את דמות אשתו הפשוטה והבלתי יפה, "ערד בגדיה, מכסה ראשה הגלוח, שיחה והגינה"—ונפשו נבהלה פתאם...

חצרון הרגיש כי בקוריו בבית אחיטוב מרחקים אותו יותר ויותר ממשפחתו, אבל לא עצר כח למנוע מעצמו את העונג הגדול הזה. תחת שעד כה היה מנגן רק על פי

השמיעה והחוש הפיוטי, למד עתה לקרוא את תוי-הנגינה, כדי שיוכל ללות בכנורו את מנגינותיה של ליוזה על הפסנתר. גם מורה לקח לו חצרון מתלמידי האוניברסיטה ללמדו היסטוריה וספרות, כי מעודו לא קרא בספרי רומאנים ושירה, ובשמעו בערב אחד שיתה ספרותית בין ליוזה ורעיה לא יכל להשתתף בה ונכלם מאד. וספרי הרומאנים הזרוחו מה היא „אהבה“, וידע ויבן גם את יחוסו לליוזה. . . . ובבוא יורב בבקר אחד למעון חצרון, מצאהו שוכב על מטתו ובוכה על אהבתו ומשפתתו. . . .

ויורב, המנהל את משפטיו של גבריאל אחיטוב, ידע כי עסקיו רעים מאד וכי קרוב יום אידו—ועל כן דבר על לבו לקרב אליו את חצרון העשיר, שיוכל להקימו ממפלתו אם ישא את בתו וישתתף במסחרו. ויישב הדבר בעיני גבריאל, וגם ליוזה אמרה לתת בחפץ לב את ידה לחצרון העשיר, החביב ויפה-התואר. אולם חצרון לא היה בקי במנהגי האהבה, ולא ידע איך להביע את חפצו ולהוציאו לפעולות; ועל כן נועצו יחד בני בית אחיטוב לחונ ברוב פאר את יום הולדת ליוזה, כדי לקשר אז אגודת הגאהבים.

והערב ההוא בא. בית אחיטוב נהדר מאד. כי ימים רבים כללו יפיו. . . הסנורות הציצו אור צח. ואנשים רבים, כם בחור ובתולה. עלם ועלסה—נקבצו באו בו. כלם לבישי מכלול, כלם יעדו ערי, השכחה תציץ סבין עיניהם, ברכות ותהלות לראש ליוזה בפיהם, ומתנות ליום-הולדתה בידם, ורגליהם עומדות הכן לצאת במחולות. . . . ליוזה היתה כלולה בהדרה. בגדיה החמודים הופסו גם הם חן לה. ושערותיה המקולעות ששישנים ופרחים היו כנזר תפארה לראשה; עיניה הבריקו מאד. ועל שפתותיה שושנים רחף צהוק קל ותיף במאד מאד, ותהיו-נושאת חן בעיני כל רואיה.

והנה הדלת נפתחה, וחצרון מובל בזרועות אהיטוב בא הביתה. חצרון היה הדור בלבישו מאד; בגדים חדשים ויפים עשה לו לערב הזה על פי המדה לכל הקיה ומשפטיה. והספר ערך קוצות תלתליו ויעש שפמו. והנה הוא כליל בהדרו. והבושת—בבואו בפעם הראשונה בחברה כזו אשר לא היה אמן בה—הביאה חכליל על לחייו, ותספף גם היא על חניו. כל הנאמרים השתיממו לטראהו הנהמר, לקוסתו אשר רמתה לתמר ולעיניו אשר ירו זיקי אש, והעלמות התלחשו לאמר—אין בכברים כמוהו ליופיו. אחיטוב העמידחו לפני כל הנאמרים לאמר: „זה רעי וידיד ליוזה—יעקב בן נתנאל חצרון“. ויקרב חצרון אל ליוזה ויברכה ליום-הולדתה. אף הושיט לה את השו אשר הכין לה: אגודת שישנים נהמדה לטראה, אחוזה בבית-יד של כסף טהור, אשר פתוהיה נפלאים מעשה ידי אמן; בינות לשישנים גליון ועליו כתוב ברב הוד והדר שיר בשפת רוסיה ליום חנה זה, ומתחת לשישנים צמיד (1) זהב משובץ באבני-חן מצרו סזה, ובפתוחו חותם כתוב: „מני חצרון לליוזה. אחיטוב ליום-הולדתה“—מעבר סזה“.

והאורחים עם האורחות התעלמו ושמחו כל אותו הערב, אף יצאו במחולות לקול מנגינות ליוזה על הפסנתר, שחצרון לזה אותן בכנורו.

ובטרם החלו הנאמרים לקחת ברכת-השיריה. ננש אחיטוב אל ליוזה וחצרון. אשר עמדו יחד בתיך הבית כמתעדים ללית את האורחים. ובקול גדול אמר: בתי! הנני לסלאות את משאלות לבך, וננדה נא לכל רעי ואוהבי. בערב יום-הולדתך. ויום שמחת לבך. הנני נותן לך את שאלתך. ובכל לבבי הנני סמכים גם אנכי לבחירך רצתה נפשך בו. . . . ויקח את יד ליוזה ויתנה ביר חצרון.

—ה יברך אתכם. והארכתם ימים בטיב ובנעימים!

—אמן! לסול-טוב! צעקו כל הנאמנים בתרועת שמחה, וליזה וחצרון נשקו ידי אביהם
ובדמעות עינים נתנו תודה לוי.

האזרח היחידי שלא לקח חלק בשמחה כללית זו היה הסטודינט לתורת-המשפטים
ברזלי. הוא היה בן להורים עניים, ובכשרונותיו הטובים כמו בעמלו הרב הצליח
לגמור את למודי הגימנאסיה ולהכנס לאוניברסיטה. וכשהחל ברזלי לבקר בבית אחיטוב,
הנעימה לו ליזה את חייו הקשים והמלאים עבודה, ויחוסיהם נעשו מהרה כל כך קרובים,
שנחשב לאוהבה ובחירה בעיני כל בני הבית. ואמנם הבטיחה ליזה לברזלי להיות לו
לאשה אחרי שיגמור, כעבור שנה, את למודיו באוניברסיטה, ותקוה טובה זו חדשה
את רוחו ונתנה לו כח ועצמה לעבוד. והנה בא פתאם האברך העשיר והיפה חצרון ויעמוד
לשטן על דרכו. ליזה החלה לדחות מעט מעט את ברזלי ממנה ולהתנכר לו; אולם הוא
הוסיף עוד להתנחם בתקוות שוא עד שבא ערב-המשתה ושם לאל את כל חלומותיו
הנעימים. לעיניו אורשה ליזה לחצרון! לעיניו לקחו את אוהבתו מבין זרועותיו ויתנות
לאיש אחר—ונפשו נבהלה מאד, ויוכה בתמהון לכב, ויבלעו כל מחשבותיו. כהלום-יין,
באין דעת וחשבון, לקח מנבעתו ויצא וינס החוצה, ועל צדי הרחוב הלך בצעדי ענק הלך
ומלל בידיו ורקע ברגליו, עיניו נהפכו בחוריהן וכל תמונתו היתה תמונת איש משוגע
בשנותו את טעמו".

כל הלילה תעה ברזלי כמוכה-שנעון ברחובות העיר, ובכיסו כבר נשא כלי-נשק
נורא, שבו ישים נקמתו באויבו חצרון, לפני זמן מה שלח מכתב לשלמה, בנו יחידו של
נבריאל אחיטוב, שנסע לסוכות כדי להשגיח שם על עבודת הבנין של קסירקיון¹, שנתנה
לו בקבלנות—ודרש ממנו על חצרון ומשפחתו. וכבר באה תשובתו כי יש לו אשה ושני
בנים המתכים בכל יום שישבו לביתו. ברזלי ידע איפוא את הסוד הנורא, שחצרון וגם
יורב הסתירו מבית אחיטוב, ואמר להשתמש בו בשעת-הכושר זו. הוא בא ביום המחרת
בצהרים לבית אחיטוב, שלא נעשו בו עוד סדרים אחרי המשתה, ושאל את ליזה במנוחה:
מה החלום אשר חלמתי אמש בלילה בבית הזה?" וליזה השתמטה מברור-דברים
בהשיבה לו, כי היא ברשות אביה העושה בה כרצונו; ובשבתה אל הפסנתר נגנת
את השיר הרוסי:

האם אָנְכִי אֲשַׁמָּה הַגָּנִי,   האם אָנְכִי אֲשַׁמָּה הַגָּנִי,
כִּי הִצִּית מִפֶּט עֵינֵי אִשְׁ-לְהֶבֶה,   כִּי מְנִי-אֵן צִלֹּ מִמֶּנִּי לֹא-סָר,
כְּלָפוּ הַבּוֹעֵר? כִּי הָאֱמִין לְשִׁמוּעַ,   וְכִי דָבַק כְּמוֹ אֶתּוֹ פְּרִית כְּרָתִי?
כְּדַבְּרֵי רְמָזִים... רְמָזֵי הָאֲהָבָה? ---   וְנִפְשִׁי בְּחֶלְהָ בּוּ, לְלִבִּי הִנֵּה כְּבוֹדֶךָ...

את השירה המעליבה הזאת שרה ליזה בקול רועד ומתוך התרגשות פנימית, כי
בלבה ידעה שחמאה לברזלי והוליכה אותו שולל. וברזלי לא יכול עוד נשוא את העלבון
והוציא מכיסו את מכתב שלמה, שהקים מהומה ומבוכה בבית. אחיטוב עמד כנדהם,
וליזה התעלפה, וקדחת-עצבים עזה הפילה אותה למשכב, שלא ירדה ממנו במשך עשרת
ימים. ובעת הזאת חדל חצרון, סבת האסון, לבקר את ליזה אוהבתו, והתהלך כצל מרעה
ויגון; אולם בשוב ליזה לאיתנה פגשה את מאהבה בטילה בגן-הפרחים, ואהבתם נתחדשה
שוב. ליזה היתה נכונה לסלוח לחצרון את כזביו, שהשמיע באזניה כ"אדם טבעי" שאינו
מושל ברוחו ושוכח בנקל את עברו; והיא חשבה רק איך להסיר מידי אוהבה את אסוריו

אשתו. ובדבר הזה היה לה יורב-לעור. הוא נסע לסוכות כדי לסדר את עסקיו של חצרון ולדבר על לב שרה אשתו שתקבל גם מאישה. אולם מה השתומם יורב בבואו להעיר הקמנה ובמצאו שם, רומאן חדש. שלמה אחיטוב התאהב בשפרה, אחותה היפה והתמימה של שרה. באותה שעה שחצרון, בן העיר הקמנה, הלך שבי אחרי תפארת הכרך והנמוסים היפים של יזשביז-גמשך שלמה כיליד אודיסה אחרי הקסם של חייתום והשלמה, שראה בפעם הראשונה בסוכות. הוא התאכסן בבית החסיד העשיר ר' ירוחם, חותנו של חצרון, ובליל השבת ראו עיניו מחזה נהדר:

הבית מלא אורה. נרות רבים יאירו את החדר אשר נקיון וסדר ישרו בו, על השלחן פרושה ספה לבנה, ושתי מנורות-כסף בעלות שלשה קנים נושאים נרות דולקים תעסודנה עליו; בראשו שתי חלות לחם מכופות מסטפחת ברה, המחכות לשוב האיש סבית-סדרשו לבצע עליהן, ומסעל להן מנורת-נחשת קלל תלויה במסוף הבית, וששת קניה יפיצו גם הם אור בבית... ר' ירוחם הלך בחדר אחת הנה ואחת הנה, ובקול נעים אף יפה שר את השירה, שלום עליכם, מלאכי-השרת... שלמה לא הפיר עין מן ר' ירוחם, אשר הסנוחה שמה אותותיה על פניו עתה, אשר עיניו תבענה כי שבע-רצון הנהו סאר, ואשר גם צעדיו בנחת ובישרים המה; לא הפיר עין מאשתו לאה, אשר בעיני אהבה הביטה אל אישה כמו סזרה צעדיו וכמו תשבע גם היא נחת סרצון אישה הטוב ובסנוחתו תקח גם היא חבל; לא הפיר עין סבתם שפרה, אשר טוהר תארה לקח לבו סאר... גם קדוש-היום, גם בציעת הפת, גם כל אשר ראה שלמה בערב הזה פעל עליו פעולה עזה סאר; זכרון אבות וססירת קדמוניה ראה בהושיט ר' ירוחם את כוסו לאשתו כי תשתה מסנו גם היא, ראה כי גם סאת הלת הלחם אשר ברך עליה פרס לה ולבתו והן קבלו את הסנות האלה בחן ורצון רבי.

מראה הפנים הצוהלים והמאושרים של בני הבית, וה"זמירות" ששר בעל-הבית בלויית נכדיו הגחמדים היושבים מסביב להשלחן—נשאו את שלמה לעולם שכולו שלמה, תום ועליצות דתית; ומבלי משים ערך את העולם הזה מל חייו באודיסה, שאין בהם כל מנחת-הנפש וכל עדן של קדושה. בשבתות כמו בימות-החול הוא סרוד ושקוע בעסקיו, ובשובו הביתה עיף ויגע הוא מוצא את ראזאליה אשתו, הרודפת תענוגים ושאון עליוזים, הנכונה תמיד לרוץ לכל מקומות-השעשועים, והממרת את חייו בקנאותה במנבעותיהן ושלמותיהן של רעותיהז. ושלמה שאל את עצמו בדאבון-לב: מה יתנו ומה יוסיפו לי השאון והרעש, ההמולה והמהומה אשר ימלאו את חי בעיר אודיסה משוש כל הארץ? מה יתנו ומה יוסיפו ההוד וההדר, היופי והתפארת אשר סביבותינו, בעוד אשר בלבנו פנימה יכת שאיה?"

ביחוד נלכדה מהרה נפש שלמה באהבת שפרה היפה והתמה, שהיתה בעלת עינים מזהירות ושערות שחורות ודקות, שירדו בשתי מקלעות ארוכות על כתפה. עלמה ענוה וצנועה זו היתה מבלה את ימיה בתפירת לבנים ובקריאת ספרי-השכלה בחשאי; ובהגישה בערב לבני הבית את התה מן המיחם הרותח על השלחן, היתה שולחת בננבה מבטים קלים לשלמה המנוהץ, הלבוש כ"אשכנזי" ומדבר רוסית, שהיה בעיניה כסמל ההשכלה והשלמות. וגם שפרה היתה בעיני שלמה כ"סמל דמות הענוה והשלום", ובהיותו לבדו עמה בבית היה שת לה בחלקות, מדבר באוניה דברי אהבה ומקניטה בדרך שחוק בגלותו את מסתרי ספריה. ומעט מעט דבקה נפש שלמה בעלמה נחמדה וחסודה זו, ולא יכול לדמותה לאשתו מבלי שיאכל איזה רנש מר את לבו.

רעיוניו הבהילו לצייר לפניו את תפארת שפרה, ואת דרכי חי המשכילות בכלל, וראזאליה בתיכון; מעבר מזה ישרת נפש חיים של שלום ומנוחה, חי שקט ודממה. שבת בית ולנציר ארחות תם, כמי השלוח ההולכים לאט; ומעבר מזה סוד משחקים. בחורים ובתולות יחידו, במ גמ איש ואשה, כלם הומים, איש אל כל בתולח ואשה יצהל, ושחוק וחקף על שפתי כלם... אמנם כן, אילת אהבים וגם יעלת חן היא האשה בת העת החדשה. תיטיב לנגן בקנים. תיטיב לחול במחולות, תדבר בשפית אחרות. תדע לקרוא בשם סופרים וספרים, ויודיה רב לה בחברת האנשים הזרים אשר יבואו לביתה, אי אשר תבוא היא לביתם - אולם מה לאישה בה? מה היא בביתה? ומה היא לאישה ולבניה?"

ושלמה הוסיף להתבונן לחיי היהודים היושבים בעיר הקטנה והמלוכלכה, והוא נוכח יותר ויותר כי נעלים הם במוסרם ותמימותם, בצדקותיהם ובאהבתם להבריות, על בני-אמונתם הריקים וקלי-הדעת שבאודיסה. בשבת אחת בא לבית-התפלה, כדי לשמוע דרשתו של "מגיד" אחד, ומצא שם המון אנשים היושבים וקוראים במשניות, "עין יעקב", "שלחן ערוך", "מגורת המאור" ו"תהלים". ובראותו ביניהם גם את הפועלים הפשוטים, העוסקים בעבודת הבניה של הקסירקטין שלו - דמה אותם מבלי משים להפועלים היהודים באודיסה, אשר "ביום-מנוחתם שכר ירדפו, וביום שבתם ומועדם יין ידליקם, שחוק הקוביא והקלפים יקח לבם, ואחרי תאוחם הונה יונן". בייחוד לקח את לב שלמה אחיטוב הג-הבכורים היפה, ובעונג רב הביט על ההכנות הנעשות לו בעיר הקטנה.

ענפי עין עבות הביאו ויפארו בהם את הבית פנימה, גם על מנורת נחשת קלל בעלת ששה קנים התלויה בכפון הבית בתיך, גם בארבע פנות הבית וגם בכל מקום ומקום אשר עין האדם צופיה, נתנו זמורות וארות; ויקחו סוף וקנה וגם נומא וינתחו אותם לנתחים ויעתהום לפזרם על פני רצפת הבית. וירי שפרה מלאות עבודה לעשות כבר, לכבם ולנהיך את סכסה הכסאות ואת כל אשר בספית ובמטפחות ובסדינים; אף לקטה עליו-עין יעלי פרחים ותרכיקם בלוחות-הזכוכיות אשר בחלון, ותעיש מהם ציצים ופרחים אף המונות שונות לפאר בהם את החלונות. ותקח גם ביצים ותקב חורים בשתי קצותיהן סזה ומזה, ותער את החלבון וגם את החלמון סתוכן. ותתן נוצות אפרוחים בחורים, ותתלה אותן בחוש בתקרה, לאמר-צפרים הן אלה...

בשפחה ובטוב לב יצא אחיטוב סבית-הדרש, ובנפש שפחה בא בלוית ר' ירוחם לביתו, אשר גם הוא כלו אומר, "יום טוב": חג-בכורים לה! חג-האביב לבני האדם! הנרות אשר יאירו את הבית סבינות לענפי-העין הירוקים אשר יסובו את מנורותיהם, הקנה והסוף אשר על הרצפת והזמורות והדליות אשר בכל פנות הבית, השלחן הערוך עם סכסה הבר הלבן אשר עליו, עם מנורות-הכסף ופטורי הציצים אשר עליהן-כל אלה פעלו עתה על נפש אחיטוב מאד; לבבו נמלא רנשות נעלים ונפשו כמו התרוססה על. וכמו הדרת-קדש חופפת עליו... פניו האירו, ומלבושי-הכבוד אשר עליו הוסיפו גם הם לזית חן לו. ושפרה לא המירה עין ממנו, ותשכח כרנע את כל. ותשבע דשן למראהו, ומאד גרסה נפשה להביע רנשותיה עתה לפניו; ותקצוף על אנשי הבית אשר לא יתנוה לדבר אתו הפעם כאשר עם לבכה. וחברתם היתה עתה לה למשא...

וחלילה-ליל אביב בכל הדרו; שמים שהורים מאד. ומראיהם תבלת-כהה נחמד למראה, הירח יקר הולך וכל צבאיו הכובים יעלו איש איש בסמלתו, כנקודות הכסף יוהירו.

וישטחו כל נפש וירננו כל לבב; רוח צח נושב בארץ, לוחש על הרשאים וכמו יפיה רוח חיים באף כל היקום, וכמו ישא על אברתו נשמת הבריאה ורוח כל המאשרים עלי תבל ארצו. עין אחיטוב לא שבעה לראות את המחזה הנחמד הזה מדי יצא החוצה, ועמד כאיש אשר לפניו נגלו תמונות יקרות אשר אין ערך למו...

— היהבה אדוני לעת אשר יבקעו השמים סמל? — שאל ר' ירוחם אתו בצחוק שפתים בצאתו גם הוא...

אחיטוב הביט בפניו, כי לא ידע מה בסיו. ויצחק ר' ירוחם עוד, ויספר לאחיטוב את אמונת ההמין כי כליל זה יבקעו השמים בהרף-עין אחר, וכל איש ואשה אשר יבין את הרגע ההוא והיה כל היוצא אז מפיו בוא יבוא, וכל משאלות לבו בהרף-עין הזה תקוסנה. וביום המחרת הזמין ר' ירוחם את שלמה לשמחת נכדו, ילד כבן חמש שנים, שהחל ללמוד חומש ו"דרש", כנהוג בוולין, לפני הקרואים. אביו, ר' ברודס, לקח

את מצנפתו הלבנה אשר נועדה לו ליום-הכפורים, ואשר קליעות מעשה עבות במשי ובוהב התולתה, וישימה על ראש הילד. וגם את סורה-השעות אשר לו הוציא מצלחתו וישם בכליו, ויקחו גם יתר הנאמפים את סורי-השעות אשר להם ואת שרשרותיהם. אשר בבקף ואשר בזהב, ויתנום להילד; וגם אחיטוב נתן את סורה-השעות אשר לו וגם שרשרת-הזהב אשר עליו. וירכבו את כל אלה על בגדי הילד ממול לבו עד אפס מקום. והילד עדה נאין לסראה כל השרשרות האלה, ואבותיו ואבות-אבותיו גם הם ראו ונהרו.

ואחרי שאמו הזקנה של הילד לחשה עליו כדי להצילו מ"עין הרע", העמידו את ה"דרשן" הקטן על השלחן, והוא השיב על השאלות שהציע לפניו בדבר למודיו ה"מקשן"; ילד קטן אחר שעמד על הכסא. ו"דרשה" זו, ככל הצירימוניה היפה והתמימה שזוהה אותה, שנועדו לעורר אהבת התורה בלב לומדיה הקטנים—עשו על שלמה רושם נעים מאד. לפניו נגלו חיים חדשים, המלאים תמימות, שלווה, עזן רוחני ורגשות דתיים נעלים, ועיניו ראו יהדות חדשה, צנועה ומלאה חן, שלא שעררה בני אודיסה. ויצמער שלמה על אשר רחק מאחזי התמימים והחביבים, החיים על אמונתם, ומתורת היהדות של המסורה; וימחר לתקן את המעות, ויקח לו את האברך המשכיל בנימין האלוני למורה בעברית ובקורות היהודים. ומעט מעט דבקה נפש שלמה, העודגת אל שלות-הרוח, תום וטוהר, — בחיי החסידים ומנהגייהם, ובכל לבו היה משתקע בתוכם לולא בא לפניו זכר אשתו ופור את כל חלומותיו הנעימים. גם לשפרה אהובתו נגלה הסוד, כי אשה לו באודיסה, ותגרשהו בתרפה מעל פניה; ואחרי ימים רבים של עצבון ויאוש היתה שפרה לאשה לבנימין האלוני, שפתח בסתר את ראשית השכלתה, ואשר נאלץ לגרש את אשתו הראשונה אחרי שנודעה "השכלתו" לחותנו החסיד הקנאי.

ויורב לא הצליח במשלחתו בסוכות, כי כל בני העירה התקוממו נגד אדם קשה זה, שבא להפריד בין איש לאשתו, והשמועה פשטה כי יצא יעקב חצרון מדעתו באודיסה ונלכד בשחיתות אשה, זונה ונצורת לב". פקירי הממשלה במלו את כחו של כתב-ההרשאה אשר ביד יורב, ושרה בכתה יומם ולילה ולא תפצה בשום אופן לשמוע לעצתו ולהתגרש מאישה. חלילה לי לקחת מידו גט-פטורין — אמרה האשה הפשוטה, האוהבת את בעלה בכל נפשה — גם אם באכזריות נוראה יכביד אכפו עלי, גם אם ידושו את בשרי את הברקנים". ובעצת ה"רבי" נסעה שרה לוילנה, כדי לבקש את זקנו של יעקב חצרון, העשיר הלמדן והמשכיל ר' יהודה עמנואל, שישב אליה את לב אישה. ועמנואל הוא

איש זקן. יפה תואר והדור בלבשו... האיש הזה עבר כבר את שנת השמונים לימי

חיו, אפס כי השנים האלה לא הניחו את ליחיו, לא השחו את קומתו, לא הפירו את הכליל לחייו, לא העבירו את הצהויק הענים אשר על שפתיו, ולא כהו את עיניו השחורות, אשר סבעד לגבותיהן תפיצינה אור בהיר, אור יקרות; השנים האלה שמו אותותן בו רק כי הלבניו שערות—ראשו—וקנה הופיפו תפארתו ויגדילו על הדרו... וביתו הוא גם בית-ועד לחכמים. כי נעבור על פני החדר הראשון, אשר נועד לדבר ססחריו, גם לא נתמהמה בחדר השני, המפואר בכלים סכלים שונים נעלים מאד ביפים, ונבוא עד לחדר השלישי—נשתומם על המראה אשר לפנינו: תיבית-עץ גדולות סהסד עד הספון לארבעה קירותיו סביב סביב סלאית ספרים גדולים עם קטנים, ובתוך החדר שלחן עגול, כסאות ססביב לו, וספרים רבים גם עליו. שמה ישב בעת מנוחתו, שמה יקבל פני הרבנים והחכמים הדורשים לשכנו, ושמה נשמע לעתים לא-רחוקות גם סשפטי פיו על היהודים והיהדות, על הספרים והספרים, ועל כל דבר הנוגע לכלל ישראל, לאמונתו ולהשכלתו, לדרכיו חיו ודעת נבוניו... על השלחן לפניו צבורים ספרים שונים גם בתמונתם, גם בתכנם וגם בשפתם. רנע יביט בנמרא, וסשנהו—כספר כתוב אישכניות המונח על ידו, פעם ישים עין בסדרש, ופעם—בספרי הפילוסופיה. פה „זהר“ ו„מורה-נבוכים“ נפשו, סרושי ראביע וספר-הסדות לברוך שפינוזה ספרו, תורה והבמה נשקן והאמונה וההשכלה היו תאפים בבית הזה.

עמנואל מאן בתחלה לנוע בדרך רחוקה מחמת זקנתו המופלגת, אולם שרה הפצירה בו מאד ובכתה באוזניו עד שנעתר לבקשתה. ובמשך הימים שיטבה שרה בבית עמנואל ראתה בפעם הראשונה חיי כרך, רחובות מהודרים, תלבושת נאה ונמוסים יפים, ותאות גם היא להסיר את המטפת מעל ראשה ולהתקשט לפי טעם המודע, כדי למצוא חן בעיני אישה בשוכה לראות פניו. ובבית עמנואל רבה העבודה: חייטים ומתפרות הלכו ושבו לרנעים, אשה מנדלת שער העושה בפאה נכרית גם היא ישבה בבית, ובנות ר' יהודה ובנות בניו ובנותיו גם הן מלאו את ידיהן בעבודה לקשט את שרה, לכלול יפיה ולהרבות לה הוד ותפארה.

ובתוך כך באה מהפכה פנימית גם בלב יעקב חצרון. אחרי שנתקררה קצת ההתלהבות הראשונה של אהבתו לליזה זכר את אשתו ושני ילדיו העזובים, והוריד דמעות מתוך גענועיו עליהם. ביחוד נתגברו רגשי הנחם בלב חצרון כשהגיע החדש אלול, ונשמע קול השופר הקורא לתשובה ולחשבון-הנפש. אולם גם לעזוב את ליזה ואת חיי החדשים והנאורים באודיסה לא עצר עוד כח, והמלחמה הפנימית דכאה את רוחו כל כך שהיה נכון לשלוח יד בנפשו. שמחת חצרון היתה גדולה איפא בהודע לו כי באו זקנו ושרה אשתו לגאל אותו ממבוכתו וצרותיו. חן שרה גדל בעיניו שבעתים אחרי שמה עליה תלבושת אירופאית, ואחרי שגלתה לו את אהבתה הנאמנה בהתאמצה לשוב אליו; ועל פי עצת עמנואל החליט הזוג להשתקע באודיסה ולבלתי שוב עוד לחיי העירה שנמאסו עליהם. בעקב החסידות—אמר הישיש המשכיל—תבוא הכפירה, ובעקב הנזירות תבוא הפריצות; ועל כן צריך היהודי הנאור לבור לו את הדרך הסמוצע, שיש בו גם הנאה מהחיים וגם אהבה להמסורה.

ועמנואל השלים לא רק בין איש לאשתו, אלא מצא גם מציאה גדולה בהיסח הדעת. בראותו את גבריאל אחימוב הכיר, להשתוממות לבו, כי הוא בנו הבכור, שברח מביתו בימי נעוריו כדי להלות לפקיד-צבא אחד היוצא עם המחנה הרוסי לעשות מלחמה באונגריה. והאב הישיש שמח מאד על בנו, שהתאבל עליו ימים רבים, כי חשבהו במתים, ושלם מהונו את חובותיו המרובים כדי להצילו ממשבר. בתי אחימוב וחצרון היו איפא למשפחה אחת, ולכבוד המאורע הזה ערך אחימוב משתה גדול לכל אוהביו וקרובי.

ועמנואל הישיש, היושב בראש הקרואים, הביט בדמעות-גיל על צאצאיו המקיפים אותו, ושמיע להם תורת-חיים:

שתי הקצות מסעי נפרדו: הנני רואה את בני הכבוד, את נכריאל, את בניו ואת ביתו, כלם שכיילים יחשבו, נתנו ספר-כריהות לכל סנהגי ישראל הנושנים, לכל תורתו וחקותיו, ואך לחדשות שמו סניהם, והנה בן-בני השני, הוא וחותנו ואשתו מחזיקים בנושנות, ולכל חדש, צא טסא' יקראי, ולא יתנו לבוא לביתם כל אשר הולידו ההכמה והתכונה בעת הזאת. והיהדות עומדת מרחיק ובוכה סצרת נפשה... בני! אל נא תאחזו בקצות! ברו לכם את הטוב ששתיהן גם יחד, וזרו הלאה את החלאה ואת הרע!

ערך הרומאן. הספור, שתי הקצות" הוא אחד הרומאנים היותר טובים בספרותנו, והוא נכתב, כנראה, תחת השפעת הספור "Auf der Höhe" של אוי אירב אך. יש בו יותר סדר ויותר ריאליזם מאשר בכל הספורים שקרמו לו בספרותנו, ובכמה מקומות מתבטא בו גם רגש פיוטי יפה. הגבורים הראשיים, יעקב חצרון ושלמה אחיטוב, שייכים לסוג עדיני-הרוח זרפי-עדיני-הרוח ורפי-הרצון. המרובים מאד בחברה המודירנית הגבוהה. הם נפעלים מהתנאים המוכבים אותם ולא פועלים עליהם, ומתוך כך הם סובלים תמיד מהתרועצות של רגשות שונים, והם מסוגלים לעשות בתומתם כל מעשי עול וסבלות. חצרון ואחיטוב מתאהבים, מתודים על אהבתם, מושכים ברשתם עלמות נקיות, והם נכונים לעשות מעשה מגונה מתוך שאיפתם להיופי והטוהר. אין להם כח לא לנרש את נשותיהם ולהסתלק לנמרי מהיי העבר שלהם, ולא לעמוד כנגד הקסם של אהובותיהם והחיים החדשים המתגלים לעיניהם; והם מפקידים את גורלם בידי המאורעות החיצונים המשתנים חליפות.

בת הכרך. ולעומת זאת שואפת ליוזה רק למכרה אחת: למצוא חתן יפה ועשיר במדה האפשרית. זו היא בת כרך טפוסית עם שאיפות ברורות וחמירות, המשחקת במשחק האהבה רק כדי לצוד את לב הגבר היותר נאות לה על פי חשבונה. גם רגשות ישרים, עדינים ויפים אינם מוזרים לליוה, אבל מעשיה נחתכים לא על פי רגשות כאלה, אלא על פי הערכים החמריים והמנוסים וההשקפות המעשיות, המקובלים בין בני חברתה.

אשה כשרה. וגם שרה היא תקיפה בדעתה, ואינה זוה מהעיקר הראשי שלה: אמונתה לבעלה. אשה כשרה זו אינה הפצה להתגרש מאישה, אפילו כשנעשה אפיקורוס, אפילו כשבגר בה. ואדרבה היא עושה כמה הנחות וויתורים במנהגיה ומלבושיה הרגילים, כדי לשוב ולמצוא חן בעיני האיש שבחל בה. ואין כאן שפלות-הרוח וקהות-הרגש, אלא חוש חוק וטבעי של קשר המשפחה היהודית האמיץ ביותר:

עמנואל. בלתי ברורה כלל היא תמונתו של הישיש עמנואל. אין אנו רואים היטב כיצד איש זה מחבר יחד את האמונה וההשכלה, ואיפה הם הנבולות של הדרך הממוצע שלו, המונח בין שתי הקצות. היהדות שלו היא קרה, ליבראלית⁽²⁾, סבלנית, אבל אין בה אותה ההתמונות של העבר וההווה של הישן והחדש, שאליה שואף המספר.

(1) תאור הדברים כמו שהם. (2) הצפית.

יסיו האחרונים ר. בריינן מתאר את פגישתו האחרונה עם המספר החולה של ברודס. בשנת מותו:

„בליל-סגריר בין ראש-השנה ליום-הכפורים, בשנת תרפ"ב, לפני המנוח אל מעוני. אנחנו הלכנו דרך רחובות הרינג". הרוח נשב בחזקה, הגשם הטורד הכה כרספיו הלחים והקרים בפנינו. בני ווינה רצו בחפזון הביתה, כי השעה היתה קודם נעילת השערים. קולות צלצול הפעמונים של הטראסביי היו יותר תכופים. ברודס הגביה קולו, שהיה נחר ונפסק לרגעים משעול כמיושך. הוא הרצה לפני תכנס של ציורים רבים, שעלו במחשבתו להכתב. התוכן היה מענין עד מאד. בכל הנושאים אשר הציע לפני היה עוקץ חד וענין סלבב. הוא הציעם באופן כל כך ברור עד כי ראוי היה לקחת עט ורק לרשום אותם על הגליון. אנחנו סרנו אל אחד מבת-הקאהה. הבית היה סלא שאין סוחרים עברים וחסם עברים. כלם ידעו את ברודס. האור וההום פעלו על נפשו פעולה טובה. נכר היה כי בביתו חסרו לו הדברים הכרחיים האלה. אנחנו ישבנו בקצה אחד החדרים סמוך לשלחן קטן. המשרת אשר הגיש את הקאהה היה פאני בראט" עם המספר העברי. באהבה וחבה התהלך עם ברודס, שהיה בעל תכונה דיסקראטיבית (1) ומרניש את עצמו מאושר בקרב ההמון הפשוט. אחרי אשר התחמם מעט שטפו דבריו כזרם על דבר הפפורים המוכנים והמזומנים שכבר ברמיזנו והם צריכים רק להכתב, לא יותר. בדומיה הקשבתו לדבריו שדבר בהתפעלות ובקול רם. ראיתי כי בהקנקן הישן הזה יש יין ישן מן המוכחר, ותוסם גם יין חדש. רוח היצירה החל לפעמו עוד הפעם, נר אלהים התלקח בקרבו ביתר שאת בטרם אשר נזור עליו להכבות לנצח" (2).

וכשהשמיע בריינן באותה השיחה משפט קשה על ספוריו של ברודס שכבר נדפסו, הכה המספר בכפו על השלחן ויקרא בהתרגשות: „עוד אראה לכל העולם כי ברודס חי, ויש בכחו גם לעת זקנתו לברוא גדולות". אולם הכטחה זו לא נתקמה, כי לא היו ימים מועטים ומחלתו של ברודס נתגברה עליו וימת בבית-החולים שבווינה.

*

תכניתו הכללית של ברודס. כמנגנוני הפשוט והברור ובאופן תאורו המדויק, הממודד וההדרני, עשה ברודס צעד כלפי הריאליזם, כלפי ההתכללות הטבעיות בחיים וציור המציאות כמו שהיא. רוב גבוריו הם אנשים חיים ומבעיים, המשנים את נטיותיהם לפי חליפות המאורעות והתנאים ההיצוניים. טבעית היא גם האהבה שבספוריו, כי אין לה על פי רוב שום תוצאות מעשיות, והגבורים אינם עושים בעדה שום דברים גדולים, שאינם נראים בחיי המציאות אלא בספורי הבדים הרומאנטיים. יחוס-הקרבה שבין הגבר והאשה הם על פי רוב אצל ברודס, כמו בחיים, רק משחק הרגשות נעים ומקסים, שאין לו פרי אלא פרחים. מגמת שני רומאני ברודס היא—להוכיח את חשיבותה של היהדות הליבראלית, המתונה והנאירה, המצרפת יחד היהדות הליבראלית. את רוח המסורה עם מנעמי התרבות האירופאית והמחשבות החדשות. ובמדה שישנה מגמה בשני הספורים הללו נתקלקל הצד האמנותי שלהם. הרומאן „הדת וההיים" לקוי כלו, וב„שתי הקצות" אבד עמנואל, בעל

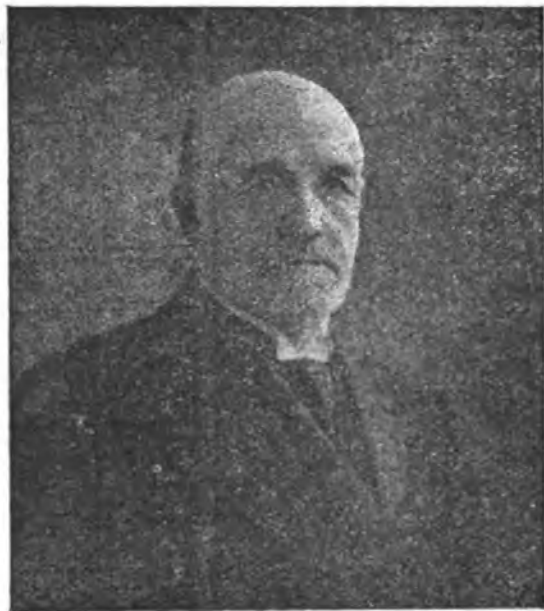
(1) נמיה לחבב את האנשים הפשוטים; דיסקראטיבית - שלפון הנם על עצמו. (2) ראיין אשר בן יוסף ברודס, לוח-אחיאסף X, ע' 74—566.

היהדות הליביראלית, את טבעיותו. וגם יהדות זו כשהיא לעצמה חמרה אצל
 חוסר היסוד הלאומי. ברום צורה ברורה ורוח-חיים, משום שחסר בה היסוד הלאומי,
 החי ופועל כל כך בספוריו של סמולנסקין. ברום נעשה אמנם לאומי
 נלהב בשנות השמונים, אבל שני רומאניו כתובים עוד תחת השפעת
 ההשכלה המבקרת וההורסת, ששלטה בעולמו לפני תקופת הבת-ציון. ואפשר שחיו
 הקשים והמלאים מלטול מנעוהו מלרכז את רשמיו החדשים כדי לברוא
 יצירות ספרותיות ברוח הלאומיות, ונאלץ לתאר רק את רשמי
 נעוריו. ברום

היה נודד ספרותי טיפסי. עני היה כל ימיו, וכל החזיונות המלויים את העני שאין לו
 רצון כביר הרסו את חיו. בתנאי חיים אחרים היה ברום יכול להיות מספר גדול, סופר
 מצוין, דברן מופלא; אבל הסביבה שהיה נתון בה, ובלי ספק גם תכונתו שנוצרה בנודדות,
 לא הכשירוהו להיות את אשר היה יכול להיות על פי הכנתו הטבעית" (1).

הנובילה ההומוריסטית.

מרדכי בן דן בראנדשטיין.

בראנדשטיין נולד בשנת תר"ד בהעירה בריגל שבנאליציה, והוריו האמידים חנכוהו כנהוג על למודי התלמוד. הם בקשו להבין את הנער בעל-הכשרון לרבנות, ובהיותו בן י"ב שנה מסרוהו לתלמיד-חכם מובהק, ר' פ"ל לאנדוי, כדי להכשירו לתעודה זו. לפי עדותו של המספר בעצמו, פעל עליו המורה הזה פעולה רצויה במדותיו הנעלות. זכהניע בראנדשטיין לשנת המ' נשלח להרב בלימנוב, כדי להתרגל שם בהוראה מעשית. אולם כעבור שנה לשבתו שם, הביאה אותו תתונת-הבהלה, שהיתה נהונה אז בישראל, לבית חותנו העשיר בטארנוב. וכאן החלה התקופה החדשה בחיי המספר. הוא התודע לרזוק זקן ומשכיל אחד מפרוסניץ, שאהב בכל נפשו את המליצה העברית וזיה מפין השכלה בין הצעירים בטארנוב. ואותו המשכיל הורה להאריך תחסד והלמדן שלנו נרמנית ופראנצית, ונתן לו למקרא מספריו העברים. לא ארכו הימים והקורא היה ראשית עבודתו לסופר. בראנדשטיין החל, כדרך המליצים, בכתיבת שירים שנדפסו הספרותית. בהמאספים „משל ומליצה“ ו„עברי אנכי“; ואחרי כן הרפים שורה של ספורים ב„השחר“, שעשו רושם טוב על הקוראים.

בראנדשטיין מתאר באחד ממכתביו את התודעותו הראשונה לעורך „השחר“:

„שלש הוברות „השחר“ הראשונות הגיעו לידי בסקרה, ותתאוה נפשי לראות את בעל התועה“. את סולנסקין הגדול בכבודו ובעצמו, פנים אל פנים. ותאות לבי נתנה לי.

זכיתי לבוא לוינה, ותהי ראשית מלאכתי לבקר בהיכלו של סמולנסקין. היכלו של האיש הגדול מרבבה הזה היה אמנם רק חדר קטן וצר ברחוב שפרל הקטן, במסלה הרביעית, והוא גם חדר-המטה, חדר-האכל, וכו', וכו'; אבל בעיני היה מקדש ה' מסמ, כי את הבתן הגדול מאחיו ראו שם עיני, והוא עובד על מזבחו ומשמש בקדש, כלומר—עומד על שלחן רעוע וכותב את ספוריו באימה וביראה. חתמתי קודם כל על „השחר“, ואחרי כן נמנמתי באזני העורך את רחשי לבבי על מכתב-עתו בכלל ועל „התועה“ ויקר תפארת גדולתו בפרט, ככל העולה על רוחי המלא או. ובצאתי מלפניו נתתי על ידו את חזיוני „אליהו“, ויבטיחני לקרותו כשיפנה. —בבקר יום השני, בטרם עזבי עוד את בית-מלוני לצאת למלאכתי בעיר, והנה קול דופק על דלת חדרו, וכרנע—נפתחו השמים וארא מראות אלהים. „התועה“, כלומר סמולנסקין, בכבודו ובעצמו עומד לפני ובידו גליון נרפס. ובראש הגליון שחור על גבי לבן באותיות מרובעות: „אליהו הנביא מאת...“—הנה הכאתי לך בזה העתקת-דפוס ממאמך אשר נתת אתמול על ידי, והוא יבוא בהחברת הרביעית היוצאת זה עתה לאור—אמר לי סמולנסקין—ועתה ראה הקדשתך היום ומלאתי את ידך לכתוב פסורים במכתב-עתי, כי לכך נוצרת“. ומה אשרתי או! סמולנסקין הגדול בכבודו — ובעצמו הקדישני לסופר בישראל, ומי ידסה לי ומי ישוה לי ומי יערוך לי עוד!

וחושו הספרותי של סמולנסקין לא המעה אותו: בראנדשטיין נוצר באמת להיות. הצייר הנאמן של הצד המנוחך בחיי החסידים שבגאליציה. בספוריו המברחים ישנה אהבה תמימה ורום אנושית, קצת שיחות של פלפול בטלני, הרבה הומור (טבעי וכמה „צורך היהודים תאורים נכונים מבערות אחינו בגאליציה. הנה, לדוגמה, הספור בעיר גריליב“. „צורך היהודים בעיר גריליב“.

גריליב היא עיר קטנה בלב ארץ גאליציה. לפנים היתה עיר אהלי-עץ, ואנשי רפש ושיט מלאו את רהובותיה הצרים והעקלקלים, אך השרפה אשר שרף ה' בה ויצורר היהודים—אשר הפקידה הממשלה בימים האלה לראש-הגליל בקרבה—שני אלה עשוה לעיר נאווה ויפה. כי אחרי אשר שרף ה' בחסדו ובהסלתו את אהליה המלאים כל חלאה וכל צחנה, ותדר אז עת צרה ליעקב, כי ראש-הגליל לא נתן לבנות עוד בתי-עץ כבתחלה ולהניע בית בבית בלי כל משטר וכדר ככל העולה על רוח יהודי העיר, ובכך נאלצו לבנות להם בתי-אבן בתבנית אשר התוו למו אמני הבונים בהכמחם. ראש הגליל, „צורך היהודים“, לא נח ולא שקט עוד ויטהר את העיר מאנשי הרפש והשיט, אף שוה את פני ההיובות וירצפס בחלקי אבנים, ויתן צו כי לא יהיו עוד איש לשפך אשפה ומי-מדמנה לפני פתח ביתו, או כסף ענושים ישלם לאוצר העיר. ואותו היום קשה היה לישראל בגריליב, כיום שגלו מארץ-חסדה!

וגם את ההשכלה החל „צורך היהודים“ להפיץ בין צעירי העיר, המקרישים את כל מעיניהם להפלפול התלמודי; כי יהודי מלומד היה שר-הגליל והיה בקי בהספרות העברית. הוא השאיל בחשאי ספרי-השכלה בגרמנית ועברית להבחור שלמה בן ליפא המוזג ולרעהו נתן, והבחורים השתוממו מאד בשמעם את השר, שנחשב לגוי, מדבר עברית צחה, וגם בבית-המשתה של ליפא החל השר לבקר, בחפצו להכיר את הורי שלמה, תלמידו המקשיב, ומשפתתם. ובין כוס לכוס של יין טוב ראה שם השר את אסתר, בתו היפה מאד של ליפא. השר בא בדברים עם העלמה, שהורידה עיניה לארץ מבושה, ודבר באזניה חלקות שלקחו את לבה, כי כבר הרבתה לקרוא ברומאנים

עידעה מה זאת אהבה. אסתר אורשה אמנם כבר לכן הרב משיצאנוב, ילד נבער מדעת כבן י"ג שנה—ובכל זאת עשתה התודעותה להשר רושם עמוק גם עליו וגם עליה.

ויהי בחצי הלילה. דומיה נעימה פרושה על הבריאה כלה, ומנוחת שלום שפוכה על החיים אשר יחרלו עתה מעמלם ורגזם ויחליפו כח בזרועות השנה. צפון ותימן יפיהו שדות ונגים, יזילו בשמיהם לריח נוחח ברוח, וירח בשמים בין צבא כוכביו יתהלך כמלך בין גרודי חילו וישעיך זהר-כסף על האדמה וכל אשר עליה. ליל קיץ הוא בכל חסדת תפארתו, אבל עיני החיים סגורות להמחזה הנעים והנשגב הזה. גם ר' שלם יאל המניד, המסתמך הגדול, ינום עתה ויישן, יחלום כי יאבק את נבורי התורה ויוכל להם בחריפותו, אשריהו! גם שלמה ונתן רעהו ינחו בשלום על מסתם, ויחלמו לדעת חכמה מאין תמצא, ואי זה מקום בינה, אשריהם! גם עיני השדכן והבדחן, עיני ר' אהרן-שמואל, המשושטית בכל הארץ, סגורות עתה, לא יזוג זוגים, לא יחרוז על חתן וכלה, חפשי הוא רגע מעבודתו הרבה, אשריהו! וגם המאחרים בנשף לשתות יין בבית ר' ליפא, גם הם שבו כבר אל מעונם, סרוחים הם על משכבם וישתו וישכרו בחלום, אשריהם גם הסה! אך נפשות שתיים בכל העיר נרליב לא ינומו עתה ולא יישנו, הלא הסה: ראש-הגליל ואסתר בת ר' ליפא...

השר הנרגש מתהלך הגה והגה בתדרו ואינו מגיח את עמו מידו, אם כי מכתב-האהבה שערך לאסתר ארוך כבר למדי. ובאותה שעה, עמדה אסתר לפני חלון חדרה ותלחץ את מצחה הנוער לזכוכית החלון הפתוח, לקררו מעט, כי מלחמה פנימית קשה התחוללה בקרבה. מצד אחד ערכה את חתנה הנבער והנבוה, הצעיר ממנה בחמש שנים, מול השר היפה והנאור, וכל רגשי-אהבתה נטו כלפי האחרון; אולם מהצד השני זכרה את רצון הוריה החזק להשיאה לתלמיד-חכם, ופחדה מאד מפני דבת רבים בהלכדה באהבת שר נכרי. וככה עמדה אסתר תפושה במחשבות עונג וצער, תקוה ויאוש, עד כי חלף לילה ויעל השחר בהוד יפעתו בשמי תכלת, וירוגו כוכבי-בקר לרוח היום וצפרי-שמים פצחו רנה; ויבקעו לקולם גם מעינות עיני העלמה הסוערה וארכות דמעותיה נפתחו, ותבך ותרד בבכי, ותזלנה דמעותיה ותשטופנה את מצוקות לבה ותהיינה לה לאגלי-מרפא לרפאות את נפשה החולה, ותשאף רוח כי רוח לה ותשכב על מסתה ותישן שנת תמימים". וביום המתרת שלח השר את משרתו לקנות יין אצל ר' ליפא ולמסור דרך אנב את מכתב-האהבה לאסתר; וככה היה היין לציר-האהבה, המקשר את לבות הנאהבים ומחליף ביניהם מכתבים לעתים קרובות. ור' ליפא שמח בלבבו על השר המרבה בשתיה, ולא התבונן כי ישגה באהבת בתו.

ושלמה בן ליפא, המבקר בבית השר, ספר לו יום אחד את קורות שדוכה של אחותו. אביו ומחותנו הרב משיצאנוב נולדו בעירה אחת שבגליל קראקוי, ר' ליפא היה שמש ומוכר יין-שרף להחסידים היושבים לפני ה', והרב היה עוד מלמד, ויהי היום—מספר שלמה—ותקש אמי בלדתה ותרחה בין החיים ובין המות, ויתפללו בעדה כל תושבי בית-המדרש ובראשם המלמד כמשפט. ואבי נדר נדר לאמר: אם יהיה אלהים עמדי ויציל את אשתי מרדת שחת, והיה אם נקבה תלד ונתתיה לכן המלמד הזה לאשה". ובן המלמד היה אז בן שבע שנים, ויתנלגל את אביו אחורי התנור בבית-המדרש, ואנשי המקום נבאו עליו כי לגדולות נוצר ואחריתו תשגה מאד. וכאשר פצה אבי את פיו כן היה, אמי המליטה כת, ובשובה לאיתנה ויכתבו דברי התנאים והברית בין שני הצדדים". אולם המלמד, שהיה בתוך כך לרב בשיצאנוב, גרש אחרי כן את אשתו, שנדדה יחד עם בנה

הנער וילדתה הקמנה לעיר אחרת ולא נודע אנה באו; ועל כן נאות ר' ליפא להשיא את בתו להבן הצעיר שגולד להרב מאשתו השניה; כדי להקים את דברי הברית. לשמע הספור הזה חודו מאד פני השר. הוא זכר את מולדתו ואת אמו הגרושה, ודע מד כי הוא הוא בן המלמד שנעלם והנועד לאסתר על פי הברית. אולם השר התאפק ולא נלה את סודו לאיש, בהודיעו לאסתר כי עוד יש תקוה שאהבתם תשא פרי. ובתוך כך הגיע יום התעניתה.

בראש שלחן ערוך במנורות כסף ויין ומגדנות ישב החתן הדומה לסלך, ומבינו בחורי העיר נרילוב, אשר קדמו פניו כמשמש... למראה עין הוא כילד בן ששנה או תשע שנים, דל בשר וקטן-קוסה, ופניו הלבנים והארוכים יענו בו, כי לא הרבה תערוג נמשו לראות את העלמה היעורה לו... להתעטף בטלית הוחיל, ויקוה לחביש, משודיקי לראשו בימי החל ו, שטרייסיל" במועד ושבת, לשאוף עשן הטאבאק בעד קנה ארוך עם קלינה (גדולה בראשו ולהקרא בשם, מוננו" בעלותו לתורה—ותקיתו אלה הלא כתומן באו לו וסה תתאוה ותשאל עור נפש ילד כמיהו?—השוישבינין 2) הביאו את הבגדים, טלית ו, קיטל" ומצנפת ואבנט, ויהמו הכנורות והנבלים בקול יללה, ור' אהרן-שמואל השדכן והברדן ענה לקולם ויעורר תאניה ואניה בתרוזים זרים ומשונים. השמשים רצים הנה והנה והחזן והסניד עם כל יתר כלי-הקדש עומדים הכן, החופה פרושה והמחותנים מריכים איש את רעהו לקיים מאמר התלמוד: "ליכא כתובה דלא קמי בה 'תגרא' 8).—הבלה יושבת על כסא בין רעותיה, והיא בנציב-שיש לבושה שמלת משי לבן זור פרחי חסד ועלי הרם בראשה; לא תפתח פה, לא תניע שפה, ומבעד לצמחה יביטו עיניה אך אל הפתח באין הזנות.—שוישבינין!—קרא הברדן—הלבישו את החתן בשעה מוצלחת!" והשוישבינין החלו לעשות את מעשיהם ויפצחו כלי-השיר קול ענות שמחה, והנה—צורר היהודים" ראש הגליל, וליסינו עלמה מעולסת בצעיף באו הביתה. והאיש לבוש בגדי כהונתו, רביד זהב על צוארו ומנבעת תפארה על ראשו וחרב מעל למדיו, ויף מאד ויצלח למלוכה בעיני אסתר, אשר אורו בבואו, ותצלח עליה רוח חיים למראהו, אפס נבוכה ונדהמה בראותה את העלמה אשר ליסינו. ראש הגליל!"—נשמע הקול בבית החתונה, ואנשי הבית והמהיתנים והקראים השירו כרנע את כובעיהם מעל ראשיהם וישתאו ויחרישו, ור' ליפא נגש וישתחוה כמשמשו, ויתן ראש-הגליל את ידו לו ויאמר: "סה זאת, ידידי? לשתות כוס יין באתי, והנה ביתך מלא סזה לסה אנשים ונשים וסף, וקול שישון ושמחה ישמע בו, האין זה קול חתן וקול כלה?" —ננום ונכרח, רבותי!—התהנן ר' שלמיאל הסניד, אשר עמד הכן לסדר את הקדושיין—ננום ונכרח, רבותי! קרא עברית ויספוק את כפיו, כי צורר היהודים" זה יבקש אך תואנה להתנולל ולהתנפל עלינו ולאסור את כלנו בבית-כלא, אויה! ור' ליפא, אשר גם הוא ירא לנפשו מהודות כי יתן את בתו לאיש אשר לא נפטר עוד מעבוד בצבא המלך, ענה בסחד ובמורא: "לא, אדוני רב החסד, אבל זבח משפחה הוא לנו, כי באו מחותני וחתן בתי לשיש אתנו משוש יום או יומים, אך החתונה תהיה, אם ירצה השם, אחרי כי יפטר החתן מצאת בצבא, במלאת לו עשרים ושלוש שנה, אדון רב החסד והאניני". —הבינותי", ענה ראש-הגליל בצחוק.

והוא נגש אל הרב משיצאנוב, ויושט ידו לו לשלום גם מסר לו את מגלת היחש שלו. והרב פתח את הגליון ויעף עין בו ויחשב להתעלף ולנפול אחרנית, אך ראש-הגליל והעלמה אשר אתו חבקהו בזרועותיהם ויפלו על צוארו וישקו לו. אני בנגך יהודה! קרא ראש-הגליל; ואנכי בתך רבקה, קראה העלמה.—ילדי רחל אשתך היאטונה. דומיה אוימה

שררה בחרר, והקרואים והמחותנים והכלה והחתן עמדו כהולמים. ויתאושש הרב ויתחמק מבין זרועות צאצאיו ויטח את דמעות עיניו ויבט במ רנע ויאמר: „ראות פניכם לא פלתי, ועתה הראני אלהים אתכם בזה, אבל תנו כבוד לה' וענו פה נגד אחי ורצי אלה השלם לבבכם את ה' אלהי ישראל?" „שלם לבבי את ה' אלהי ישראל ותורתו, אב יקר!"—ענה ראש-הגליל. „עבריה אנכי בכל נפשי ומאירי" —ענתה העלמה אחריו. „רב לי!" קרא הרב ויבך בכי גדול, ויבכו אתו הקרואים כלם דמעות שטחה וניל".

וראש הגליל ספר לאביו הרב את כל המוצאות אותו מיום הפרדו ממנו. אמו הגרושה תעתה זמן מה עם שני ילדיה מעיר לעיר בחוסר כל, ובמותה רתם מורה אחד בשליזיה על היתומים העוובים ויאספם אל ביתו גם הורה להם דעת. ואחרי שגמר יהודה את למודי-המשפטים בהאוניברסיטה נתמנה לשר-הגליל בגריליב, כי השותה הממשלה את היהודים בזכותיהם ליתר התושבים והחלה למסור להם כהונות-הממלכה. וראש-הגליל הראה אז לכל הנאספים המשתוממים את כתב הברית והתנאים, שעל פיהו נועדה לו אסתר לאשה. כל הקרואים הביטו בתמהון על המחזה, והראשון שהתעורר מן המבוכה היה השדכן והבדחן. — „עפר אני תחת כפות רגליכם, מורי ורבותי—קרא הבדחן בקול גדול ובנגון—אך למה אתם עומדים כגדהמים? הרי בשר והרי יין, הרי כבוד וגדולה, והחתן מוכן והכלה מוכנת..."

„וראש-הגליל פתח את אזור חרבו ויסירה מעליו, וילבישוהו השושבינין את בגדי-הלבן מעל לבגדי כהונתו, והשדכן והבדחן הבין כי לא עת היא להאריך ולא הרבה להג עוד לעורר אֶבֶל בנטריאות וראשי-תבות כדרכו, כי אם אחז דרך קצרה וישתה כוס יין פלא ויקפוז על השלחן ויקרא שמח:

„ואתם בעלי-שיר פרטו עלי נבל,
אהרן-שמואל שרכן אחד בתבל!
תשמח ותרון כל הפמליה² של מעלה
והרב משיצאנוב יברך חתן וכלה!"...

למשתה ההתונה באו כל בני העיר למגדול ועד קטן, וגם אלה אשר לא נקראו באו לראות ולהתפלא ולהשתומם, ותהי שמחה גדולה מאד. וכטוב לבם ביון ויהיו כשוכחים כי ראש-הגליל בעצמו הוא אשר ישמחו היום בחתונתו, וגם אלה אשר יראו אתמול מנסת אליו ומבטיש בו התהלכו אתו היום יכעם אח ורע מקדם קדמתה. גם ר' שלמיאל המניד, אייבו הנורא מלפנים, אשר השכחו המיד ל„צורר היהודים" ושונא ישראל, גם הוא כרת היום ברית אתו לעיני כל ישראל ושיחו שניהם יחדו בשפת יהודית ממש כדבר איש אל רעהו... כבה שמח הקהל כלו, אך אחד מהם עמד כאיש נדהם ויהי כאלם לא יפתח פיו, הלא הוא דן דשי בן הרב, אשר ירש אחיו ראש-הגליל את כלתו ויקחה לאשה. אפס כי לא קנאת נבר תאבלהו—לא, הוא לא ישים לב להאשה אשר לקח אחיו, כי מה לה ולו?— אבל על הטלית וה„קיטל" וה„שטריימיל" וה„ספורוק" כי לקחו מאתו עליהם נפשו תאבל..."

ערך הספור. קשר המאורעות בספור זה אינו טבעי, והפסיכולוגיה של שני הגבורים הראשיים, שר הגליל ואסתר, אינה מבוארת כלל. כראנדשטימר אינו יודע לנתח הרגשות, והאהבה של ספוריו, כאותה של מאפו, היא כמעט תמיד

(1) צרוף רעיונות על ידי ספפר האותיות. (2) צנא החילות ומלאכי השרת.

רוטאנטיט, שמחית וחסרה יסוד נפשיי. היא תלויה במקרה, בנם וכיפי הפנים, שאינו מתואר על פי רוב גם הוא בדיוק. ולעומת זאת יש בספור זה, כמו בספוריו האחרים של בראנדשטייט, רוח התול בריא וטוב ותאורים נאמנים משיחות החסידים והבטלנים, ארחם ומנהגם.

סידוניה'. יותר מבעיים ומתאימים להמציאות הם היחוסים שבין גבורי הספור, סידוניה'. העלמה היפה וקצרת-הראות הנקראה בשם זה בחלה בחתנה, הצעיר העשיר והסותר הישר יוסף כספי, ונתנה עיניה בסטודינט של תורת-המשפטים, קארל אדמון. צעיר זה הוא בן להורים עניים, אביו עושה-כובעים ואמו מוכרת שומים ובצלים בשוק; ובהיותו מחוסר חנוך ישר וטוב מילדותו, גבה לבו מאד בלמודיו והתחבר עם הוללים ופריצים, אולם סידוניה, שאינה מנוסה בדרכי החיים, לא שמה לב לזאת, ונמשכה בעינים עצומות אחרי האיש ש, כבר כלה חק למודיו באוניברסיטה, ובעוד שנה או שנתים יהיה למליץ בבית-המשפט ובשם דוקטור יקרא". קסם מיוחד יש להתואר דוקטור בעיני סידוניה, והוא כסה על כל מערעותיו של אדמון והשיב את לבה מתתנה ההגון יוסף כספי, המצטיין בכל המעלות. ומנותתה של סידוניה נגולה, כי עליה לעשות מלחמה גם עם אביה, החסיד האמיד ר' שמואל ברזילי, שבחר לה חתן כלבבו וגם עם החתן הזה הקשור בה בכל נפשו.

הנרות אשר בסגורות-הכסף ישפכו זהר זהב בחדר מלא חפץ ויקר, אורם יחלק ויכפל אלפי פעמים בסראית הברזל אשר על הקירות, ומקרקע החדר עד הספון יתנוסס הכל בהוד והדר. בפתת החדר עומד עונב פתוח ועליו גליונות-השיר פתוחים, אך קולו לא ישמע כי הסון לשותותיו הלבנות כשלג תחרשנה יחדו, והעלסה היושבת עליו לא תעיר ידה להעירן ולשררן לתת בשיר קולן; כי עיניה ולבה אך אל אגרת קטנה כקף-איש ומפיקה ריח דודאים ו אשר בידיה הרכות. סידוניה יפה כלבנה, אך כעב קל יעיב עתה את זהר פניה וכענן-עצב יראה בסרום מצחה הצח מחלב. הסבין טורי האגרת אשר בידה יעלה עב הענן הזה?"

זהו מכתב מיוסף כספי המבשר את בואו לבקר את כלתו האהובה, כדי, להתייעץ אתה על דבר תכונת ביתם אשר יכינו להם וליעד את יום חתונתם". בשורה זו העציבה ביותר את רוח סידוניה, ולשוא נסתה המשרתת הנבונה והנאמנה לה, צילה, להוכיח לה, כי אדמון הערוך מול כספי נראה כקוף בפני אדם. בעוד שיוסף כספי הוא סותר חרוץ ויפה-תואר, נדמה אדמון האדמוני בקומתו הקצרה, בחטמו הארוך ובעיניו הקטנות והאמוצות, ל"תרנגול-הודי מתנפח". אולם דבריה שבו ריקם, כי אדמון האורב לסידוניה זה שבועות אחרים ומדיחה בחלקת לשונו ומרמת שפתיו—כבר קנה את לבה והעכיר את רוחה.

סידוניה לא ענתה דבר, כי אם העבירה את אצבעותיה היפות ברנש ובחפזון נטרץ על כל כפות העונב יחד, עד כי הסו סיתריו ברעם ורעש וכמעט נתקו מתנופת ידה. העלמה היפה חפצה להשביח את שאון לבה, אשר הכאיבה צלה בזעם לשונה, בשאון כלי-השיר והמונו... רנעים מספר פרטה סידוניה על פי העונב כאלו חפצה לנסץ את הכלי לרסיסים, אך לאט לאט שבה סערת רוחה לרסמה ותחדלנה גם אצבעותיה רנו, עד כי נדמו הרעש והשאין ומננינה נעימה חרישית לקחה מקומם. והנה נפתחה הדלת—ויוסף כספי בא החררה. בזריעות

פתוחות סהר החתן אל כלתו היפה, אך היא לא קמה לקראתו כי אם הושיטה את ידה לו ותברך את בואו בקול כחולה. — „סידוניה!“ קרא יוסף וישק את ידה ויחבקנה בעוזו אהבתו, אך למראה פניה אשר האדימו ויחורו חליפות ולמכטי עיניה אשר קדרו סכאב-לב ואי-חפץ נחתו זרועותיו, רפו ידיו ונשיקותיו כמו קפאו על שפתיו הדולקות. — „סידוניה, יקרת חיי, האם תחלי או לא תכיריני?“ — וסידוניה חורדה את ראשה ותרום.”

היא השתממה מפניו, ובכואה לחדר-משכבה עלתה על מטתה כקצת-חולה ולא ירדה עוד ממנה „עד כי נסע חתנה וישב לעירו ולמקומו, מבלי אשר יעדו את יום כלולתם“, ומבלי דעתו את סבת השנוי שבא במחשבות סידוניה. וימרר הדבר את רוח אביה, וביחוד את רוח אמה-החורגת, מרים, שחפצה למהר ולהשיאה לאיש כדי להפטור ממנה. ותקרא אליה החרדה את צלה, למען הציל מפיה דבר אמת על אודות סידוניה, המגלה לפניו את כל לבה; וכשמאנה צלה לגלות את צפונות גברתה, כעסה בה מרים ושלחה אותה מביתם. סידוניה נפרדה מתוך דמעות מעלמה יקרה זו, שהיתה לה לרעייה נאמנה, ובהביטה בעד החלון אחרי העגלה שנסעה בה המשרתת, אמרה במר נפשה: „צר לי מאד, צלה, כי תעזובי, תרחיקי ממני, בעת אשר קרבתך יקרה לי, וגלמודה אנכי בלעדך בערער בערבה“.

ובלבה של סידוניה החלו להתעורר גם רגשי-נוחם על אשר נחפזה לרחות ממנה בשתי ידיים את חתנה הישר והטוב, אולם אדמון מחר לנחמה מינונה בדברי אהבה וחלקות ושלח לאביה את ופסי השדכן הערום, שסכסך את הענין ובלבל את שני הצדדים עד שנאותו להשדוך. ובעת שנאספו הקרואים והסופר הכותב את ה„תנאים“ הגיע לסכום הנדוניה ושאל „כמה?“ — נעלם ופסי מן הבית, והמחותן שמואל ברזילי עם החתן אדמון באו לידי דין-ודברים. בעוד שהחתן דרש שלשים אלף כסף, כמו שהבטיחוהו השדכן, חפץ המחותן לתת רק חמשה-עשר אלף, כמו שהתנה בפירוש עם ופסי. — „חמשה-עשר אלף כסף אקחה אני? — דבר אדמון רתת— וכמה זה יקח אחד החיטים כיום הזה?“ — „דבר בזה לא היה עוד לעולמים! — ענה ר' גרשון עושה-הכובעים, אבי החתן, גם הוא חלקן— חמשה-עשר אלף כסף לבני?!“ והוא צחק בשאט-נפש, אף כי הכרת פניו ענתה בו, כי גם ס'ז אלף כסף לא ראה בעיניו מעודו. שמואל ברזילי בא בין המצרים, והחל להגדיל מעט מעט את סכום הנדוניה; אולם אדמון ראה את עצמו כנעלב, ויאמר: „לא נאווה לאדוני ברזילי לגרוע ולהוסיף כאיש אשר יקנה שור או כשב או עז בשוק-הטבחים“. פני סידוניה אדמו ויחורו חליפות למראה המסחר הנתעב הזה, ולחשה באוני אדמון: „רע עלי המעשה, קארל, כי תקשיח את לבך משאלת אבי ובקשתו, ותכאיב לו מאד בעד בצע-כסף“. אולם אדמון בקש את אהובתו שלא תתערב בדבר הזה, שאינה מבינה בו; ובראות ברזילי כי אין דרך לנמות ימין ושמאל, נאלץ למלא את חפץ החתן, כדי שלא להמיט חרפה גדולה על בתו בהבטל שני שרוכיה זה אחר זה. הוא התחייב לתת שלשים אלף כסף, בחשבו לשלם רק החצי, כדרך המחותנים; אולם אחרת חשב אדמון, כי צוה להוסיף בכתב-התנאים: „ולסלק קודם החופה ליד החתן במוזמנים“. הקערה נשברה למול-טוב, ובאותו הרגע הופיע ופסי השדכן, „פניו צהלו משמחה ועיניו אורו לנונה ברק הזהב אשר יקח בשכרו“.

אבל תקות הנוכל לא באה. אדמון עמד על דעתו, כי אם לא יתנו על ידו או כל כסף-הנדה שהבטיח ברזילי יתבטל קשר הארוסין, וסידוניה נוכחה מעט מעט כי אך אל הכסף ישא בחירה את נפשו ואהבתו לה אינה אלא כסות-עינים. ובפקחה עיניה לדאות גכוחה נקעה נפשה מפוחז זה, שאמר להתעשר מהון אביה ולפרוע בו את חובותיו

המרוכים שחב מתוך בזכו והוללות. או כלו כעשן כל חלומותיה הנעימים של סידוניה, ותשב כל היום בודדה ועצובה מבלי כל אהב ורע, בעוד שאמה-חורגתה הנדילה את שברון רוחה בתוכחתה המלאה חמת איבה. ועל כן שמחה סידוניה מאד על המכתבים הנעימים שקבלה מצלה הטובה, אשר נשאה בתוך כך לאיש, הירמאן כרמי, הסוכן באחוזת אדונו בן-יעקב. היא תארה לפניו את החיים השלמים והמאושרים בכפר מושבם, שדה-טוב:

„שתי פרות לי ברפת, פרות ברודות(1), בריאות וטובות-טראה. אותן אצל אדוני מסקנהו הרב ויתנן לי ביום חתונתני. ומה אהבתי פרותי הטובות האלה!... בבקר בבקר אתן בליל-חמיץ לפני פרותי, ובאכלן על אכוסן את הפֶּרְקָה אשב להגלן על הדומי ואחלוב את חלבן אל ספל-העץ, אשר אחזיק בין רגלי בטח כאחת השפחות אשר בין המשפּתָנוּם(2). מזוינו(3) מלאים מכל תבואות הארץ, מפרי האדמה ומפרי העץ, ומכל אשר יאכל לבד נפש לא נקנה פה כל מאומה; כי גם היאור יתן לנו את דגתו, הדבורה—את דבשה, והתרנגולת—את ביצתה, ובסכלא הן צאן לנו, ואוזות רועות באחו, וכלוב סלא עוף-כנף... כסף אין לנו וזהב לא יבא באוצרנו, כי הלא רק מאשר לאדוננו נאכלה ונשבעה ואל כלינו לא גֶתָן, אבל מה לנו לכסף ולזהב? אין כסף גם לטלאכי-סרום בסרום, גם גרה אחת אין בצלחתם, והסה ששים ושסחים!... הכלב הנורא בארץ, עו-הנפש אשר לא ינקה כל הקָרָב אליו, הוא כרת את בריתו אתי. ואך ראה את פני התנפל לפני ויתאבק בעפר רגלי, ויהי לאות כי הכיר בי את אשת אדוני ונברתו. והחתול הערום, אשר ביום בואי גם מפני ויתבונן בי מרחוק בעינים מפיקות ערסה ומזמה, כעיני אסך-חורגתך ביום הפרדי סמנה—גם הוא השלים אתי עד מהרה, והנה הוא רובץ עתה לצדי, מתחכך בכנדי ומלקק את כפיו בלשונו ומעבירן על עיניו, כהמבשלת הזקנה בבית אבותיך בלהשה על עין-הרע“.

וכבוא האביב, הזמינה צלה את סידוניה לבוא אליה, כדי לרפא את שברון-רוחה כהדר הטבע, המקיץ לחיים חדשים. „פניתי ביתי—כותבת הרעיה הנאמנה—הכינותי לך מבחר חדריו, והטבע גם הוא יעזור על ידי להרהיב נפשך ולהחיות לך ממראה עיניך אשר תראי בשדה ויער, כי דשאו הר וגבע ועמקים יעטפו ירקרק חרוץ(4)... האביב הזה, אשר חדש פני האדמה ויעוררה לתחיה, יחדש רוח נכון בקרבך ויעירך ויעוררך גם אותך, והקיצות מחלומך הרע אשר חלמת“. וסידוניה מהרה לעשות כדבר רעותה, שקבלה את פניה בשמחה ואהבה רבה, גם השתוממה על השנוי הגדול שבא בחזותה מיום שנפרדה ממנה. „לחיה המלאות כחשו והלכינו, ועיניה הגדולות והשחורות כאלו הגדילו והשחירו מבתחלה; צחוק שפתיה היפות חלף ואיננו ותונה חרישית לקחה מקומו, ותמונתה כלה כאלו המכה(5) מעט“. אולם עצבה של סידוניה הוסיף לה קסם מיוחד של ענוה ושלוה רצינית(6), גם מראות התולדה מהרו להצהיל מעט מעט את רוחה.

רוח קדים חרישית יכה נלים בשדי-תבואות ועצי הגן ינודו, יניעו ראשם וירקקו נטפי מים אל החלון אשר צלה וסידוניה עומדות עליו, וסידוניה שאפה רוח ותעצר ברעותה מסגור את החלון השתוח.—אל נא צלה, אמרה, כי נטפי מים אלה ישיבו את נפשי העיפה ורוח-חיים יפח באפי רוח קדים זה. ומה נעים החוץ הזה לעיני!... בעיר כי ירד גשם חדר בחדר באתי להחבא, כי מהתענג ומרוך יראתי הצנ כף רגלי על ארץ נשמה ביום מסר פן אטנף נעלי ושמלותי תרטבנה; לא כן אנכי עמדי היום, עת יורמו מים עבות וקול יתנע

(1) полосаты (2) מרבץ צאן ובקר. (3) אכמינו. (4) זהב. (5) שחה. (6) серьезная.

שחקים, עת ירעם בשמים ה' וחציו יתהלכו ארצה, עת ינהג בעזו קדים וירקיד כמו ענף יער—או כהולך בחליל אתהלך תחת שמי ה', ולוא גם ארחץ הליכי במי-ברכים וכל לבושי אנאלתי; כי ארחץ בנקיון נפשי והזבותי לבי להביט מעללי אל אדיר ונאור ולהתכונן בנפלאותיו כי רבו, ושכחתי עניי ועמלי".

וצלה מצאה בין כליו המאובקים של אדוני הכפר גם עונב ישן ושבור, שעל "ארבעה וחמשה מיתריו, אשר נשארו לו לפלטה, שממית בידיה תתפש ותארוג קוריה (1) באין מעצור". ותנקו, ותתקנהו, וסידוניה פרטה עליו ותשפוך את נפשה הנכאה במנגינותיה; כי בשכחה את אדמון כחלום רע שנרד ונמס לאור הצבע וקסמיו, שבה וזכרה את אוהבה הישר והטוב יוסף כספי, שדחתה ממנה באולתה—ומרירותה כמו דמעותיה השתפכו בשירת-תוגה.

ויהי היום וצלה ישבה אצל החלון ותפרה כדרכה, "ואונה תתענג על שיר סידוניה ומנגינותיה, והנה מרבבה מרקדה תסור אל החצר ואנשים שנים ממהרים לרדת ממנה. האנשים האלה היו עטופים באדרתם עד חצי פניהם, כי הגשם לא חדל ומטר נתך עוד ארצה, ובכל זאת עמדו על מקומם ולא מהרו הביתה: וצלה התביינה בהם בעד חלונה ותרא כי יתמהו האנשים איש אל רעהו על צלצלי העונב וקול המשוררת כעל דבר אשר לא פללו לשמוע במקום הזה, ותבין כי אדוני הכפר המה". היא מהרה לקראתם בידירות וכבוד, ותפנה להם חדרים מיוחדים בבית, בספרה להאורחים כי המשוררת היא רעוהה, בת אדוניה מלפנים, סידוניה ברזילי, המתארכת כעת בביתה. וכשמוע בן-יעקב, אדון הכפר, האוהב מהתלות, את המנגינה העצובה, אמר "אל רעהו הצעיר, אשר בא אתו, בצחוק ובקול דממה: "זכור נא, ידידי, ואל תשכח את שם הנערה היפה ועצובה-הרוח, כי הלא איש צעיר-לימים אתה ועליך לנחמה ולשמחה מינונה". ובאותו הרגע חורו פני האורת הצעיר, כמות, וקרסוליו מעדו ויתשב לנפול אחורנית, אבל התאמץ ויתחזק על עמדו, ולמען הסתיר את פניו מעין רואה העביר את מאפחתו על מצחו כאלו ימחה את זעם אפיו בה". הצעיר הזה היה יוסף כספי, שקנה את האהוה שדה-טוב מדי בן-יעקב, כי מרוב געגועיו על סידוניה אהובתו עזב את מסחריו ושאון קריה, ויבוא להשכיח גם הוא את יגונו בהחיים החדשים והשוקטים של הכפר. ומה גדלו איפא השתוממתו ומבוכתו במצאו בכפר זה שקנה את הנפש האהובה לו!

הוא גלה את כל לבו לבן-יעקב, והלו חמד לו לצון, כדרכו, ובשבתו לאכול אל השלחן הערוך, המלא ברכת ה' ומקושט "בשושני-רית ובפרחים מרהיבי עין"—ספר לסידוניה לפי תומו כי הוא מכיר סוחר צעיר אחד, יוסף כספי, שחלה מחלה כבדה ואנושה מתוך געגועיו על אהובתו שבגדה בו. פני העלמה האמללה אדמו והלבינו תליפות, וקריאת "אווה!" יצאה מלבה הנשבר, אך כרגע זה עצם בן-יעקב את עיניו ויעצור ברוחו ויזורר בחזקה פעמים אחדות. ובכן לא התבונן בו איש כי שמע את צעקת העלמה וראה ברעתה, והוא מחה את שער שפמו ויאמר: "התעמיתי על דבר אמת, כי באמנה חולה האיש הזה מאד, ואסונו עוד יגדל שבעתים כי ימאן להרפא... ואהבת עלמה, אשר אולי לא תשזה גם באחת מאנחותיו, פעלה כל זאת. האם לא השחוק הוא, שרתי?" ובעוד שרגשות שונים הציקו לסידוניה ודכאו את רוחה—נתן בן-יעקב אות, ויוסף כספי יצא מחדרו ונפל בזרועות אהובתו הנדהמה.—"אמותה הפעם!" התיפתה העלמה בלב נשבר לרסיסים. — לא, כי לתי תי תשובי הפעם, ותשובי תיני גם אותי, סידוניה רות-

זוי ונשמת אפי!" — ענה יוסף באמונת-אומן ואהבה רבה, ויפול על צוארה ויבך, ונמ
דיא בכתה על צואריו".

סידוניה היתה לאשה ליוסף כספי, ארון הכפר שדה-טוב, כרת משה וישראל, וכרת
הספרים הטובים והישרים בלכותם, אשר לא ירצחו נפשות יצורי דמונם ולא יתנו איתם
לראות שחת, כי אם יגדלו לתורה ולחוסה ולמעשים טובים... והארון בן-יעקב נסע וישב
אל ביתו שמח וטוב לב על התשועה הגדולה אשר היתה על ידו לנפשות נוגות, ויבטח את
יוסף ואת אשתו היפה לשוב אליהם ולשמיח אתם שנית כעת חיה, לעת תהבוק סידוניה
בן או בת".

ערך הספור. סידוניה" מכיל קצת פיוט ותאור יפה, אם כי מקושט בקצת
בית העירה. רומאנטיות, של הצעירות התמימות בהערים הקמנות. סידוניה היא בת
העירה הטפוסית, הרודפת אחרי חתן עם דיפלום, מבלי הבחין אם
הוא ישר או נבל, יפה או מכוער. בעל ההשכלה-העליונה נראה בעיניה כסמל השלמות,
זאינה רואה את כל מנרעותיו המוסריות והחמריות. בן מחליפה עלמה קלת-דעת ושטחית
זו את השקפותיה ורנשותיה לפי צורך השעה, כי התרבות של האשה החדשה לא
עוררה עוד את שכלה ולא שנתה את תכונתה המבעית הנוטה לקלות ושטחיות.

הדבוקי. ספור מבדח וטפוסיי מחיי החסידים בגאליציה הוא, הדבוק, או שני
תתולים בשק אחר".

גדול היה כבוד הצדיק שבקשוא והארתו רבה סאד, אך רבים סכבודו ותארתו גם
יחד היו הוגו ורכושו וקנינו. ביתו היה כהיכל שרים בנוי להלפיות ומלא כל שכיות התמדה,
כרכותיו כמרכבות רוזנים, וסופו יכלו להתחרות את אכירי ערב אשר בארות סלך. ואת כל
ההיל הגדול הזה עשה לו הצדיק—בתפלתו".

אולם פתאום בא מאורע שהעיב את זוהר אשרו של הצדיק הזה, ר' יקמן. דוד
זיה לו, ר' בירינה, ונמ הוא

צדיק מושל ביראת אלהים, ובירת מלכותו היתה העיר הבליהב, קרן בן שטן בקצה
ארץ גאליציה המזרחית. מלכות הצדיק הזה לא נעשה במלכות צדיקנו מרקשוא אפילו כהוט
השערה, ודבר לא היה להצדיק ר' בירינה עם בן אחיו, כי גם אותו ברך אלהים בעשרה
וכרכוש ובצאן אדם, אשר סרו וישרצו וירכו ויעצמו סיום ליום, על בן לא רעה עינו בשאר-
בשרו היושב על כסא אבותיו בעיר-סכורתו לבטח. ויהי היום ויפת השטן את שרי המדינה
זיבנו את סמלת-הברזל עד גבול ארץ רוסיה, ותעבור הספלה גם בעיר הבליהב. אז הניעו
ימים אשר אין חסץ בהם להצדיק, כי סכונת-הקיסור, בת הסטרא אחרא (1) והקליפה, נכרה
בעונותינו הרבים על הקדושה, כמשפחה, ותביא אתה לבקרים אשכנזים, צרפתים ואנגלים,
אנשים רעים וחטאים מכל ארצות הגוים אשר מעבר לים ומתחת להרי-החשך; והמה סרד
עברם בעיר הבליהב נטעו שמה זמורות זר, דעות נפסדות ומחשבות זרות והרהורים רעים,
ותרבה האסיקורסות והחסירות נתמעטה, ותמעט גם הכנסת הצדיק ותלך הלוך וחפור
סיום ליום".

(1) הצד השני, היא הסומא בלשון הקבלה.

וידבר הנבאי הערום, ר' בירך, על לב הרבי" שילך וישתקע ברקשווא, מקום יותר מבשר לפרנסה. — "יעצת בשת לנפשי, ר' בירך—נאנח הצדיק—אתה אומר אלי לצאת למלחמה על בן אחי ולקפח את פרנסתו ביד חזקה, ומה יאמרו הבריות?" אולם דעתו של ר' בירך הבריעה, כי גדל העוני בבית הרבי", ויסע

כרב עם ובהדרת מלך. עם כל בניו ובני בניו ועם כל בני ביתו הזכרים נסע הצדיק, וגם כל חסידיו היושבים הלכו איתו, ומהם בחר לו ר' בירך הנבאי ששה אנשים גבורי-כח, גדלי-קומה ועזי-נפש ושיסם נבאי-משנה לעמוד לפני הצדיק ולשרת את פניו כאשר יצום. והקול נשמע בית הצדיק מרקשווא כי דודו הרב הקדוש מק"ק הבליהב בא לראות את פניו ולהשתטח על קברי אבותיו הקדושים; ויסהר ויצא לקראתו בסוסיו וטרכבותיו ובהמון חסידיו ובכל כבודו ותפארתו, ויבא את האורח הקדוש ואת האורח הבאה לרגלו אל ביתו, וישמח בו שמחה גדולה מאד. וגם על ר' בירך הנבאי שמח הצדיק. על פרקו הנאה וזקנו המגדל, על מדברו הנאה ועל טוב טעמו וחכמתו, ויבר בו כרע ניצוץ נשמתו של הישע בן נון משרת משה איש אלהים.

הצדיק הצופה נסתרות לא ראה את הרעה הנשקפת לו מאת דודו, אם כי ההמון הרב הקיף עוד באותו היום את הבית, ותשוקתו גדלה מאד לראות את הצדיק החדש ולהתברך מאתו. וביתוד התאוה העם מאד לראות את ר' בירינה הקדוש בהשתטחו על קברות אבותיו.

לא הדש ולא שבת היום, לא סיעד וחג, ובכל זאת שבת שבתון בעיר רקשווא ודומיה שוררת בכל פנותיה. שבתה העבודה בבית וחדלו סקנה וקנין בחוץ, החנויות פגורות על מסגר ורגל בלתה מן השוק בעצם היום, ואיש או אשה לא יקאו ולא ימצאו בעיר כלה... בחור ובתולה, זקן וזקנה, טף ונשים, הרה ויולדת, גם ענך ופסח יחרו, כל אשר אך ישא את רגליו ללכת בהן על הארץ, כלם קדמו היום אשמורת, ועזבו טרם היות הבקר את העיר. והנם נחמס עתה בחצר-מות, בית מועד לכל חי, ועיניהם כלות לראות בכוא הצדיק מהבליהב להשתטח על קברי אבותיו הקדושים...

הצדיק!—קראו הצופים מעל גג בית הקברן—הצדיק הנה הוא בא! וכרנשת התרים, אנשי אנית קילומבוים בלב ים, בשמעם בפעם הראשונה, ארץ! ספי הצופים בראש חבל—כן גדלה הפעם רגשת הנועדים בחצר-מות לשמע שם הצדיק. הם קפצו, דלגו, רצו, גם נוקשו ונפלו, ואיש את רעהו ואשה את רעותה הדפו ויתננשו.

והצדיק השעין, את ראשו על מצבת קבורת אביו הקדוש, ואחרי עמדו דומם כשעה חדא, התעורר ויספוק כפיו ויקרא: "גזרה היא מלפני אבי שבשמים ואותה אין להשיב!... והריני מקבל עלי עול גלות ועול גרות, להגלות מעירי וממקומי ולגור פה בעיר הזאת". לשמע הרברים האלה קדרו פני הצדיק המקומי, ר' יקטן, בעוד שכל הקהל שב משדה-הקברות שש ושמח, כי זכתה העיר לשני צדיקים.

ולא לחנם הצטער ר' יקטן. בבית הצדיק מהבליהב רבה התנועה, והמונים, המונים של נושאי מנחה מיחלים כל היום לתפלותיו וברכותיו, ובבית הצדיק דמתא השלך הם. הוא עומד בזוית זו ומתפלל תפלת חנם, כי אין דורש ואין מבקש לה ואין משלם בעדה אפילו שוה פרוטה, ואשתו הצדקנית עומדת בזוית זו ומתפחת ובוכה על תחנוניה, כי המר שדי לה מאד בשברו להם כל מטה-לחם, ועוד מעט ויאלצו,

חלילה, לננוע באוצר המנוצר ולאכול מן המוכן. הבנים והבנות כאבל-אם קודר יהלכו חנה והנה, אין פוצה פה ואין דובר דבר כי גדול הכאב מאד. ורבקה'לי הנערה היפה, בת בן הצדיק, כלה צנועה וחסודה האמונה עלי תולע, גונה ושוממה נשקפה היא עתה בעד החלון". אולם ר' נתן, הנכאי והשמש של הצדיק ר' יקמן, הוא ערום ופקח לא פחות מר' בירך, גבאו של ר' בירינה; וימצא תחבולה איך לגרש את הצדיק שהסיג את גבולם.

יום אחד באה לרקשוא מרכבה נהדרה עם שני אורחים עשירים ותעמוד

לפני פתח הצדיק הגולה, ואזכרי העיר עם בחורי בית-הסדרש והסון תינוקות של בית רבן נסבו עליה ומששו את כל כליה מכות ומחויז בהתכוננם בה בינה. ובני-החיל אמיצי-הלב אשר בקרבם הרפו גם לגשת ולננוע בקצה אצבעותיהם בהסיסים עצמם, השומדים ביראת כבוד ובענוה יתרה, בירעם לפני מי המה עיטדים, לפני אברכים סופלנים ובחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא, ועל כן יתנו את גוים למסששים ואת זנבם למורטסים, ולא יבעטו במ להרע להם, חלילה—. „אבל הרפוי!—נער במ הרכב—אל תתחרו בסופי, מן ישתובבו והייתם להם למרסס!“—אין אנו יראים את הסיסים כלל!—ענו אברכים אחדים בטח וינאו להעביר את ידפ על טוב ציארם, אך פתאום צהלו הסיסים ויניעו את זנבותיהם ויטשהו במ על פני אחד הבחורים, ותחרר כל המחנה כלה וינעו ויסוגו אחור.“

ובאותו הרגע נשמע קול רעש גדול וצעקה גוראה מבית הצדיק, המלא מפה לפה אנשים ונשים. אחד משני האורחים שבאו במרכבה היה א תו ז = ד ב ו ק (1), זהאורת השני ספר, כי הביא את אחיו התולה להצדיק כדי לרפאו ממחלתו הנוראה. אולם הרוח הרעה המבעתת את החולה לא נחה ולא שקטה במעמד הצדיק מהבליחה, זאדרבה החולה התנפל עליו בחרפות וגדופים. הוא התקצף, וייתמרמר מאד, ובהתעותו כאיש אשר יאחזנו השבץ רקע ברגליו ויחרוק את שניו ויך באגרופיו סביבו, ויצעק בזעף אף ושצף קצף: „הוי נבל ובליעל, איש דמים ומרמה! האתה זה איש-המופת, צדיק כביר וקדוש אלהים עליון? לא, לא אותי תשלה, רשע עוכר ישראל“. לשוא נסה אחיו של החולה לעצור אותו ולהשקים את רוחו הנרגש, כי

האטלל תחמק פתאם בחזקה סזרועות אחיו; ובלטשו עינים סזרות זיקות סביבו הסה ויצעק בקול סחדים, ויאסר להתנפל על הצדיק החרד כעלה נדף ונשען על ר' בירך הנכאי, אשר גם פניו חורו כמת—. „אחנקך!—צעק—ארקך, ארקעך עם יועצך הרע, נח זי הבליעל הזה, יחרו! או התרסה בנפשך, כי לא ידעתך, נבל זעום ה', רב סק"ק הבליחה? גם את אביך הצדיק ידעתי, והנה הוא יושב בדרד בפנת נן-הערן, בוכה ומתאבל כי הניח בן רשע ומרמה את הבריות כסוך... תן תודה, איש כבד ען—הוסיף, הדבוקי בקול ילל נורא—חזור בך, איש און ומרמה, כי מן תקשה את ערסך ימֶת ברעתך סות נבלים. ושרי-שואל יקלעו את נפשך תוך כף-הקלע ומנו לנו יצנסוה צנסה 2), כאשר ישללו גם לי על רוב חטאי ולא יתנו לי חנינה, הוי ואבוי לי! והאורת התפלץ ויכרע תחתיו וישל לארץ, שערו ססר, עיניו קסו בחוריהן, פניו ארטו כדם ויז קצפו על שפתיו, ויהי לזעוה ולבלחה לכל סביביו. ולא יכול גם הצדיק להתאסק עוד, כי איטה גדולה נפלה עליו ותאחזוהו פלצות, ויפסוק את כסו וידבר בקול נחבא סחרדת פתאום אשר באתהו, ויאמר: עתה ראה דרכך, בירך, ואשר עיללת לי, אויה! הביטה וראה כי יש אלהים שופטים בארץ, ואתה פתיתני ואסת להסיג נכול אחר ולרשת נחלה לא לי בסרטה וחמס—והנני ברעתי...“

(1) בו נתגלגלה, לפי אמונת ההסון, נשמת איש חיסא שמת. (2) יגלגלה ככדור.

וגם בירך הנבאי אשר לא ידע הכלם, גם הוא נבהל ונבעת הפעם וילבש חרדות כלו וידם כמו אבן, וכל בני בית הצדיק והסידיו כלם מקרוב ומרחוק עם כל הפון השומעים מגדול ועד קטן חלו ורגזו ויתסהו איש אל רעהו: „מה זאת? מה זה עשה אלהים לנו? ...“ והנה פתאם השמיע „הדבוק“ קול שריקה נוראה, ויקפוץ ממקומו ויתנפל על הצדיק האמלל ויטלטלנו טלטלה אל ר' בירך פקידו הנמוג ספחד, ויקשלו איש באחיו וישלו שניהם תחתם. וה„דבוק“ השתובב בשיבה נצחת, ויבטה כרוב, וישאג כנמר, וינעה כבן-בקר, ויצהל כפוס, ויצרח כעורב, ויילל כנשוף, וישמיע קול כל חיתו יער יחדו, ותהי חרדת אלהים במהנה“.

כאשר שב רוח החולה אליו, נמעה המרכבה עם שני האורחים, מלפני בית ההבליהבי הנכלם, ועליה חסידים מטפסים מפנים ומאחור כעל מרכבת צדיק הדור בנסעה, והמון אדם רב אחריה, אנשים ונשים וטף, ויבואו עד בית הצדיק דמתא. והצדיק ר' יקמן „שמע את כל הנהיה בבית דודו ויצת לבו בקרבו ויהי לאבן“.— „שלום עליכם!“ אמר הצדיק בתרדה גלויה, בהושיטו להאורחים את ימינו הרועדת: אך „הדבוק“ כמעט נגע בקצה אצבעותיו ויתר ממקומו ויצעק: „אוי לי כי נדמיתי, כי מלאך אלהים צבאות נגע בי!“— „מה שמך ואי מזה תבוא?“ שאל נתן הנבאי.

— „בושתי וגם נכלמתי, ענה הדבוק ויורד לארץ ראשו, שמי זנביאל בן יואליק, ובשם הרב סטפושאני נודעתי בהתהלכי באשמותי בארץ רוסיניה בימי חיי הבליו. חטאתי, עייתי ופשעתי—הוסיף בכני תמרורים—תסיס-דרך וירא-שמים הייתי בנלוי, ובסתר עשיתי כל תועבה ואלעג לכל קדש ואבזו תורה ואפר חק, ואנוע בעיני ואמת בלי תשובה, ומאו ויטלטלני שדי-שחת, יצירי חטאתי הרבות, מסקום למקום ומנו לנו בלי מנוח, אויה לי!“

והחולה התייפח ובקש מתוך דמעות את הצדיק, הנורא על כל סביביו, גם בשמים ממעל וגם בשאל מתחת—„שירחם עליו ויתקן את נשמתו החוטאת בזכות כל העדה הקדושה העומדת עליו. גם הנאספים בקשו, עליו רחמים בתפלה ובתחנונים ובדמעות-שליש, כי נכמרו נחומיהם ולבם נמס ויהי למים. ויפצרו בהצדיק להעתר להנפש האמללה הזאת, אשר אך בידו להושיעה מרעתה ולתקנה, כאשר ישמעו ויראו עין בעין כהיום הזה. גם ר' נתן הנבאי נפעם עד מאד מדברי הדבוק ובכיו, ויפצר בהצדיק לרפא את האמלל מחליו. ויתאישש (ויתאישש) הצדיק הנבהל, ויאמר בתרדה להרוח הרעה המבעתת את החולה:

— „אם כך הוא רצונו של הקדוש-בירך-הוא, ואם באסת יש לי איזו זכות למעלה וקצת דעה בשמים, כאשר את אומרת, כי עתה הנני סופר את נפשי ורוחיי ונשמתי על קדושת שמו יתברך, ובצרוף כל העדה הקדושה הזאת הנני גוזר עליך, נפש זנביאל בן יואליק, רב מקיק טפושאני, שתצאי ברנע מנוף האיש הזה, דרך אצבעו הקטנה דוקא, ולא תזיקי חלילה לא לאיש ולא לאשה ולא לשום בריה שבעולם. ראי השבעתיך, מהרי וצאי!“

— „אבל רבי סורי וקדושי—צעק הדבוק במסקו את כסיו—איכה אצא וסלאכי החבלה יחבו לי בחוץ לשוב ולגורני בחרסם ולהכניסני בהרבי השקר היושב מסולך, ורע לי עתה מאו, אוי לי על שבריי!“

ונפש הצדיק יצאה כמעט מפחד בשמעו את הדברים האלה, ויקבע להנשמה החוטאת והגודדת מקום-מנוחה בגן-העדן. וברגע הזה התפוצץ אחד מחלונות החדר לרסיסים, והאורת בעל ה„דבוק“ שאף רוח ויזור בקול גדול, וישלח את אצבעו למעלה— והנה ספת דם עליה לעיני כל ישראל“.

וגרוש „הגלגול“ הרבה לפרסם את גדולתו של הצדיק ר' יקמן, וכבודו גדל שבעתים מבראשונה, „כי יצא לו שם בארץ בנפלאותיו אשר עשה, וישמעו רחוקים ויבאו; ותהי דקשוא למעין-ישועה לכל מוכה-אלהים ומעונה, ואף כי להצדיק בעצמו ולביתו ולר' נתן הנבאי, אשר היה גם הוא למופת מיום דברו פה אל פה את הדבוק באוני כל בני עירו“.

„והצדיק מהבליהב ברח בהחבא מרקשוא, עיר גלותו, הוא ור' בירך הנבאי ואשתו ובניו ובני ביתו, והנם נעים ונדים ומענים בדרך כחם", בבקשם לחם בין אנשים שאין מכירים אותם ואינם יודעים את חרפתם. אולם מעט מעט נגלה הסוד, כי „הדבוק" לא היה אלא — שלוחו של ר' נתן הגבאי..."

בראנדשטיטר רואה רק את הצד החיצוני והמגוחך שבחיי החסידים, כיתר הסופרים העברים שקדמוהו, ואינו מעמיק להסתכל ברגשותיהם על החסידות. הדתיים, בהיזופי שבעולמם הפנימי. אולם הוא מתאר את החסידים לא מתוך התמרמרות וקנאת ההשכלה, כיל"ג וסמולנסקין, אלא מתוך בדיחת-הדעת של המורים האוהב ללגלג ולבדח. „שום סופר לא התלוצץ כל כך על החסידים, ושום סופר לא פגע בהם פחות ממנו"¹. שני הצדיקים שבספור „הדבוק" הם אנשים ישרים ורפי רצון, שגבאיהם הערומים משפיעים עליהם לרעה ומוליכים אותם בארצות עקלקלות. הם עומדים על מדרגה אחת של התפתחות רוחנית ומוסרית עם ההמון הרב הנמשך אחריהם. וגם ההמון הזה המאמין בהם, כמו „בטלנים" היושבים לפניהם, אינם בני-אדם רעים וחטאים אלא בוערים ואמללים, שתנוכם ודרכי חייהם מגעו מהם את האור והחופש הרוחני.

*

על פי סגנונו המליציי מעט ועל פי קשר-המאורעות התמים והפלאי קצת ברוב ספוריו שייך עוד בראנדשטיטר לסוג המספרים הרומאנטיקאים. פחות או יותר. כסמני הרומנטיקה יש לחשוב גם את השקפתו האופטימית² והתמימה קצת על המעשים והחזיונות ותכונת בני-האדם, ואת קמוצו בנתוח-הרגשות של נבוריו. כאיש אמיד ומכובד בעדתו סלגלג משוב לב. (משנת השלשים לחייו הוא נושא את תואר-הכבוד „יועץ קסרי") כותב בראנדשטיטר תמיד מתוך בדיחות, הרחבת-הדעת וטוב-לב. „הוא נהנה מן הפוטוגראפיות הקומיות"³ שצלם, שמח במעשי-ידיו ואוהב את נבוריו שהוא מהתל בהם מתוך חבה"⁴. „אם גם התלתי בם על סכלותם — כותב בראנדשטיטר לאחד מרעיו — אהבתי אותם על המדות הטובות שהם מצטיינים בהן הרבה יותר מאחינו הנאורים החדשים, ועל דעתם על-כל-פנים את התורה אשר גדלתי עמה, ואשר הנאורים בעירי לא ידעו ולא שמעו וגם לא יחפצו לדעת ולשמוע ממנה דבר. וכשם שלא נלחמתי אנכי בהחסידים ולא שנאתים, ככה לא נלחמו גם המה בי ולא שנאוני ולא עשו לי כל רעה מעודי". ואמנם היה בראנדשטיטר הסופר העברי היחידי בדורו שלא נרדף מחמת קנאים, כי לא הקדיש עליהם מלחמה בשם ההשכלה. „אצל בראנדשטיטר לוחמת כמעט תמיד הבערות עם הבערות. ההשכלה אינה עוברת בספוריו בתור „החלוצ", כי חס עליה ומגע ממנה את החצים המרעלים של יושבי-החשך; ותחת זה בחר להעמיד את הכחות השחורים אלה מול אלה, והם מתנגחים יחד"⁵. הצדיקים בעצמם מפחדים מפני חלומות, מתים ו„גלגולים", ואמונות-ההבל מהרסות בעצמן את שלמון-החשך שנבנה עליהן.

ספוריו של בראנדשטיטר המלאים תאורים נכונים, אם כי מגוזזים לפעמים קצת לשם גחוך, יצאו כבר בשלש מהדורות ותורגמו לאנגלית, רוסית, פולאנית ויהודית. ביחוד הרבנו לקרוא בהם בחשאי בתורי בית המדרש בגאליציה, ורבים מהם נתעוררו לחיים חדשים כבני-הישיבה ברוסיה שקראו את ספורי מאפו וסמולנסקין.

(1) הקדמתי לספורי בראנדשטיטר, הוצאת תושיה, תר"ע. (2) הנופה לראות רק טוב. (3) המניחות. (4) שם. (5) שם.

שירת הטבע.

מרדכי צבי (הנצי"ר) מאנה (1859—1887).

מרדכי צבי נולד בראש חדש אייר תרי"ט להורים עניים בהעירה ראדושקוביץ שבפלך וילנה. אביו, ר' משה, היה מלמד ראשית למודים לתינוקות ותורת רשימות על מצבות-אבן לקברים; ואמו, תמרה, היתה מוכרת בלי-זרם בשוק, והיתה ידועה כתגרנית קולנית ואשה-קזאק. אולם כל הפרנסות הללו לא הספיקו למחית המשפחה הקטנה, שחיתה בדוחק. אחרי מרד הפולאנים, בהיות מרדכי-צבי כבן חמש שנים, נשרף בית הוריו בין יתר בתי העירה, ומשה ואשתו נודדו למרחקים, כדי לבקש עזר מאחד מקרוביהם שגר באחת הקולוניות שבנגב רוסיה. וכעבור שנה שבו הנודדים לראדושקוביץ ראשית חנוכו. ובנו ביתם מחדש, בהוסיפם להתפרנס בדוחק מעסקיהם הקודמים. אז החל ר' משה ללמד לבנו

תורה ונמרא וכתב עברי, ויצטיין הנער עוד בראשית למודיו בשכל ישר ובתפיסה (1) נפלאה, עד כי מצא און לו להבין דברי התלמוד בלי עזרת מורה. וכרוב תשוקתו אל המקרא והנמרא, כן גדלה תשוקתו גם למשורר בשבט-סופר. אך החל לכתוב אלף-בית היה כתב-ידו יספה להלל, אותיותיו מעשה-הושב, ועל כל אות ואות קשר כתרים. גם הרבה להתוות תוים ולצַר ציורים. "מזרח" וצעצועים שונים" (2).

הכשרון הציורי הגדול של מרדכי-צבי החל להגלות, אלא שלא מצא לו מקום להתפתח כראוי. הוריו העניים הצטיינו גם בקמצנות נפרזה, ולהנער החלש והעדן לא היתה שום רווחה לא במוזנותיו ובגדיו ולא במעונו. הוא היה כלוא כל היום בבית, ולא התענג גם על מראות-הטבע היפים הגלויים לפני כל בן עיר קטנה. עודני ילד—כותב

(1) הבנה. (2) תולדות מ"צ מאנה הכתובות על ידי א"ל שינהרין.

המשורר') - ישבתי בעירי אך לא יצאתי לשוח, כי ההיה כדבר הזה או הנשמע כמוהו בימים עברו, זה כמ"ו שנה, כי יסכין ילד לעזוב את בית-כלאו, את חדרו הצר והאפל, לצאת לשוח בגנים ולרעות בשושנים, לראות תכלת-השמים ולשאוף רוח צח שפיים (2) "?. בשנת תרל"ב, בהיות הנער כבן י"ג שנה, נשלח ללמוד בישיבת, שואבי מים במינסק, ושם סבל מחסור ורעב, באין, כסות בקרה ואין כר לרפר יצועו, ומאבלו לתם-חסד, כדרכה של תורה לבן-ישיבה. הישיבות בעיר הזאת היו נחלת אנשים קנאים, אשר לקחו גדולה לעצמם לרדות בצאן מרעיתם, ומן העשירים המפורסמים, גדולי התורה, אשר התנוססו או בקהלת מינסק, טרם נמצא אף אחד אשר יקח המכשלה הזאת תחת יד לפקח על הסדר ועל הלמודים בבתי-הישיבות ועל תורת החיים והבריאות של התלמידים (3), במינסק התודע מרדכי-צבי להרב הקפדן ר' גרשון-תנחום, והעתיק בכתב-ידו היפה את חדושי-התורה שלו; וגם נסה להיות משורר-עוזר להתחן "ישראלקי". ובשנת תרל"ז שב הנער לעיר-מולדתו נדכא ונקשה ממחסור ועמל-תוהו, ויחל לבקש לו מטרה ותכלית בחיים. הוא עסק זמן מה במלאכת השעונים ויעש בה חיל, וכשנתגברה עליו התשווקה לאיזו עבודה רוחנית החל ללמוד אומנתו של סופר סת"ם (4). אולם סופרי הסת"ם בעירה, צבי ואברהם בנו שחור, שהיו אנשים משכילים, הרגישו כי יש למרדכי-צבי כשרון מיוחד לציור, וישלחוהו לווילנה בראש שנת תרל"ז, כדי שינסה להבנם שם לבית-הספר-לציירים.

בשבא העלם לווילנה נתקבל בישיבת ר' מיי לא, וישן שם גם אכל "ימים", כנהוג, ובחשאי החל לבקר גם את בית-הספר לציירים, הבמה פה תוכל להפתח - כותב מרדכי-צבי להוריו - ובתוכה היא רחבת-ידיים. הנתתי שם בגדי של שבת וסגרתי אותו על מסגר אשר נתן לי השמש; ואם אמצא מקום אשר אוכל לתלותו שמה או אקחנו מפה... גם אודיעכם, כי מצאתי פה כר-מספא אשר הבין בעדי השמש לישן עליו (5). כן התחיל מרדכי-צבי ללמוד בלילות את הלשון הרוסית בהסתתר באחת מפנות הישיבה. אולם צערו גדל על אשר אין לו מקום פנוי ושוקט לערוך בו את לקחיו בציור, ויש שהיה מבקש את השומר לסגור בבית-הספר בעזוב אותו התלמידים, כדי שיוכל להתבודד ולעבוד שם במנוחה. כן היה קשה לעלם עדין ותמים זה לשאת מסה על פניו ולאכול לתם-חסד; ועל כן גדלה שמתתו כשהחל להרויח מעט כסף מפרי-עמלו, והיה בידו לעזוב את הישיבה, אחרי שבתו בה כשנתים ימים, ולשכור לו מעון בעד 30 קופ. לשבוע. גם אריה לבנון, בן המשורר אד"ם, נתן לו את תמונת אביו להגדילה ולפארה ולהבין ממנה בשכר איזו העתקות. ואז החלו למרדכי-צבי חיים חדשים של עבודה, חופש-הרוח ותענוגי האמנות. הוא הביט לאחור, ונפשו דאבה על שנות נעוריו שכלו בתוהו, בדלות וחשך.

"ימי עלומינו - כותב הצייר - ספו תמו מארץ החיים, אפסו ונדרו כחזיון-ליל... אתנפלא על קברותיכן, שנותי, וברמעות ארטיב פרחי מטעיכן אשר אכלו, נבלו בלי עתם. איכה נקטשתן בעורבן בלשד עלומיכן? איכה נהדפתן כהנרוף עשן בעת אשר לבבי יכסף לרכוש לו אשר עמכן? איכה זה חיש עברתן ולא השארתן ציון למזכרת אהבה? שמש ילדותי חיש חיש עד אפסי ים באו, טל עלומי בטרם בקר עלה שמימה, וימי נעורי נפלו כעמרים תחת חרמש, בעוד לא הבשילו אשכולותיהם לשמח לבבי בינם. עפו, ספו, גם חלפו, ואנכי על משואותי אזרע דמעי".

גם בשירו הראשון, "כעלות השחר", מעלה מרדכי-צבי מן העבר רק זכרונות-תוגה:

(1) אגרת 86. (2) גבעות חשופות סבלי יער. (3) מאמרו של שיינהויין. (4) ראשי תבות: ספרים תורה, תפלין, כוזות. (5) אגרת ה'.

אך שוא נחמתי, שוא חלום נעים, אך בני אדם עקשו הישרה—
 אפפיני זכרונות וחלומות רעים—
 אשר בימי העבר לאהרים אספתי—
 כליון חרוץ סביבי מעשה בני-אדם
 ושוחות עמקות אשר ברו ידם,
 תהפוכות אראה על כל שעל.
 הבריאה הנדיבה כל טוב לא חסרה,
 ואת נגה נפשי חיש יקדירו—

אולם כבוא האביב יצא מרדכי-צבי לסביבות עיר וילנה, ומחוזות הטבע הצהילו את רוחו בקסם יפים:

שם פסו בפרחים עצים רעננים,
 פסו בפנינים—ברקסי מל לילה;
 ושתולים עלי פלג וך שאננים,
 ונטישות יושימו הנבה מעלה,
 שם יברק נחל בין שושני ריח,
 וכרצי כסף גליו יתגלגלו;
 על חפו כל ענף ימצא מנוח
 בשדרות אלונים סביב יגדלו—
 רחמני נא, אביב, אתך שאני!
 בכנפיך מרפא לנו, לנשמה... (1)

ובתוך כך נבר המחסור על המשורר הצעיר, כי שכר עבודתו המקרית בציור לא הספיק למלא גם את צרכיו הקטנים. ובקין תרל"ט יש שהיה סובל רעב ממש:

הם, עלם גלגב, אל ראמות תריעו! הן יתך, ימים בך אמץ הרוח
 נפש עט סופר וישבור חיש הלוח;
 עת שורר—הוי רעב—קולו ישמיע! (2)

ותלאותיו הרבות, כמו מלחמת-הקיום הקשה, נסכו עצבת קלה על מרדכי-צבי, שלא סרה עוד ממנו כל ימי חייו. הוא אהב את הבדידות, ובקש לו נחומים רק בעבודת-הציור ובהדר הטבע. בהתבודדו עם מראות התולדה היה המשורר-האמן מרגיש עונג נפלא, שכל המאשרים בארץ לא טעמו מעולם דוגמתו. הנה „עת אשרי“:

עת זיקים תפיץ חרסה משמים
 ובזר זהב סביב שדי תבואות מאירים;
 על ים זה עת יעבור רוח צח שפים,
 יכה גלי כתם יפים, מזהירים—
 לאבני גזר ובביר-רקמה נמשלים,
 על שרון, על פרמל לרב ינהקו—(3)
 עת מהיכל קדוש, מסבבי היער,
 תפסֶה זכה, דקה, עולה שמים;
 בין סכות סרעפיי יהם הסער,
 יכה ראש עציו, ינקפו עפאים—(4)

(1) „האביב“, (2) „הם“! (3) כל הבית (השורה) היה אינו מוצלח, כי המשורר לא ראה טעור את הכרמל והשרון, והובנום לא, ינהקו“ (רק חסור נוהק, צוח), אלא יוממו. (4) ענפים.

עיני תכלת משוּשְׁנֵי עֲמָקִים;
 דְּמַעֵי גֵיל נֹצְצִים רְסִיסִים יִרְעִיפוּ
 מִגְבִּיעִים עֲמָקִים מְלֵאֵי מַל שְׁחָקִים—
 אֹן מְאֹשֶׁר חֲלָקֵי בְּאֶרֶץ מִתְחַת,
 בֵּן עֵדֶן הַתַּבַּל, מִקָּל שׁוֹר נִקְהָה... .

עַת חֲבַצְלוֹת בַּסְּפִיר מְזֹהֲרוֹת
 תִּסְמַמְרְנָה בְּצַל מַחְמַת וַיִּקֵּי רִשְׁף,
 עֹרְבִיקֶיהֶן וַיִּנְקוּ שְׂפַע מַל אֹזְרוֹת,
 חֲדָשִׁים לִבְקָרִים אִו לַעַת הַנְּשִׁף—
 עַת בֵּין עֲנָפֵי הַזֶּד עֵינֵי זֵיו יִשְׁקִיפוּ

באביב תר"ם חלה מרדכי-צבי ויאנש, כי המחסור החלישו והכשירו לכל פנע ומחלה; אולם חפץ החיים גבר בו ושב לאיתנו. ואז שב המשורר הצעיר להטבע החביב עליו, ויצא בבקר על הרי וילנה לשמוע את תפלת השחר הנפלאה של התולדה:

וּבְמִקְדָּשׁ אֵל עֵתָה תַבַּל נִהְיָתָה,
 שְׁמִשָּׁה בְּמִנְזָרָה, קָדַשׁ אֲדַמְתָּה,
 בְּקַטְרֵת קִישׁוּרָה וּבְמִזְבְּחוֹת הַרְיָה;
 אֵתָה הִכְהֵן, בֶּן אָדָם, אֵיכָה?
 עֹדְךָ עַל-עַרְשׁ, עוֹד נִרְדָּם הַנֶּה,
 וּבְבָר אֹזֵר תַּבַּל יִרְנִין כָּל בְּנֵיהָ!

הַנְּנִי, הַנְּנִי, שַׁחַר אֲעִידָה,
 וּבְמִקְדָּשׁ אֵל בְּדָד אֲבִכָה, אֲשַׁדָּה.
 וְלִיּוֹצֵר כָּל הַיְצוֹר עֵינֵי תִשְׁעִינָה;
 הַנְּנִי פֹה בְּדָד עַל הָר, עַל מִזְבֵּחַ
 אֲקַמִּיר לְבִי כְּלִיל עוֹלַת נִיחֹחַ;
 קַחֲנָה, שְׂדֵי, קַחֲנָה וּרְצָנָה!

ביחוד אהב מרדכי-צבי לשוח עם חברו, צייר כמותו, על הר = הארמון.

העפּלנו עלות יחדו בנשף בהיר—מספר המשורר—ובעת אשר העמקים הסתתרו בנבכי צללי ליל, האיר הסגדל (אשר על החר) מויקי החרסה. הגענו אל מטרתנו ונשב לנוח, והעלם קפץ כעפר אילים (1) מסקומו בראותו כדור-זהב לפאת ימה. —שלום לך, שמשו!— קרא בעליצות נפשו ההוֹסָה—דמיתי כי כבר סרת להגפּש, געתה אחוך, מה אדמו פניך! ראה, ראה, הנה קצה הכדור טבע בערפל מופז ושלשה צבעים יופיעו על פניו; ראה-איך תשתרענה יריעות סרוקסות בתכונות נהדרות על אפסי חוג רקיע. ושמה, הבט נא: עדר רחלים כצמר צחר, ראה איך יתאדמו! הבט שם הלאה, הלאה, יער—חי נפשו! לניוני ענקים סמה, חיל רב. אתיו, נפו נא להעתיקני מסקומי, הן סרום מושבי סכס, ראה נא הפנינים המתגלגלות על הַיִּלְיָה; הבה, נדלנ נא וגאסוף מלא חפנים! ראה, ראה, הנה דוב שחור יסק בארבע רגליו על כדור השמש—ח! ח! ח! לאט, לאט יסק עליו. הבט איך נשתנה צבע הכדור סבער לחשרת (2) הערפל הרובין על העיר. עתה יטבע עמוק עמוק ואיננו! שכב בשלום, שמשו, בחביון אפריונך (3), ובוא נא סחר להשביעני ענג כיום הזה (4).

בקיץ תר"ם גמר מרדכי-צבי את בית-הספר-לציור באות-הצמיינות, ושב לעיר-מולדתו לנוח מעט. וחבת הוריו, קצת הרוחה שמצא בביתם והאוויר הזוב שבעירה השיבו את נפשו העיפה מעבודה ומלחמה ארוכה עם המחסור. או כתב את שירו היפה, הלילה, שחן-שלוה מיוחד נסוך עליו:

(1) צבי צירי. (2) cryzenie. (3) בסתר המטה-הנשואה שלך. (4) אגרת ל"ה.

5. על קש גל שוכב דל. על רף בר הונה שר; נחו חיש כל בני איש!	3. יער שם שנתו נם, רוח אט סעיפיו יט, כל קול נם. השלף הם!	1. עבר יום, שמש דום! אדם עב, סהר שב. חשכת צל בפתה כל.
6. לבי אף, יפעם, יף; סעה, הו, אים בו! רוחי חת, אין לי שנת...!	4. יישן הר, תום בר. נדמה עץ. נאלם בץ, ושדות ניר חדלו שיר.	2. רוח צח בקנפו יף; אל כל חי יוביל שי: ריח כור, נעם קר.

בסוף קיץ תר"ם החל מאנה לעשות הכנות לנסיעתו לפטרבורג, כדי להכנס שם להאקאדימיה-לציוור, והגיוני עצב" התעוררו בלב העלם הנקשה והעיף כבר מרוב עמל וחיים קשים:

אם גם שם הלאה אור נגדי יופיע,
 אף מי יודע אם עדיו אניע,
 אם לא תעלינה תקותי בתהו?
 איך קרנת מלך לי תאיר פניה
 ומכיר לי אין שם באנשיה?
 וקעורה מי יושיט לי את ידה?
 חשכת צלמות העתיד נראני,
 על כל שארומי בדממה יעני —
 פלגי פו, חרסה, שבכה על אפקים,
 לבשו אדרות צבע, אתם שמום,

ושחזו בתהום בתם, עבים אדמים!
 שירו, בעלי כנף, שירת ערבים,
 רגשו, רוחות ערן, שם בין עפאים,
 רעו, קוצרי שדה, אוגדי אלמים!
 הזילי בשם, עדינה שושנה,
 ושתי שפעת לח, אלה רעננה,
 שאפו, הוצידי, מרגוע לרונה!
 אני פה צר לי ביניכם לשבת,
 פצעי לא נרפא עוד, נפשי באבת,
 אם כלכם תתעלסו — אני אהמיה!

נסיעת מאנה ברות נכאה חבש מאנה את צורו הדל, ובהפרדו מרעיו והוריו מתוך לפטריבוג. צער ותבה יצא להדרך הרחוקה אחרי התקוה וזיו האמנות המרמזים לו. והנה הוא מתאר לנו את רשמי המסע בהנוף¹ הור לו:

בעת שהסכינה עם כל הכבודה² קרבה אל עיר-המלוכה, דמיתו כי אל עסק-רפאים נוסעים אנחנו. יפי התולדה הם גם כן; יערים ירקרקים, הנושאים בחיקם צל נעים עב קור משיב נפש, גם להקית מנגני התולדה הכטיביב (נן בין סרעיהם—כלו; שדות-ניר עם צבעים שונים מתבואות יונות, המשתרעים כיריעה יקרה על ארץ רבה ומתנוססים בפאר כל צמח—אפסו; הרי-חול תלולים, הספארים מחוות הטבע המיד, גם הם עוד אינם. ארץ-מישור בלי תכלה לנגד עיני. סככי טיהום אחדים ספוזרים ומפוזרים: זאנטי-בצה לסככור יתנו עדיהם, כי ארץ-בביל³ היא הארץ הזאת. יערים קפנים מעולפים בצעיף תונה עפרו מנגד, וטוהר השמים עוב מקומו לערפל עצב, אשר פרש מוטות כנסיו ויכסה זוהר שמש... הלאה!... השמש יצא וינלה לנגד עיני את התמונה והציור הנפלא אשר תראה העיר פטריבוג לכל המביט עליה ממרחק. כפות ענילות נערמו יחד ותתאמצנה לעלות מעלה ועלה וצחק באלפי זיקי זהר שמש; שדרות ארוכות של גני היכלים נשאו עליהן פלגי אור החרסה, וביניהן הביטו נקודות ירקרקות מננים ופרדסים. וכל אלה נערמו, נצבו יחד כמו נד, ומעת לעת הלכו הלך וגדל... קיל הליל המכונה. בית-הנתיבות הגדול והעתיק רץ לנגדנו ויקבלנו בפתחו הפתוחים להנהגה, וחיש סדר נחשף לפנינו גם תוך העיר הזאת. והנה היכלים וטירות נשנות יתנוססו משני צדי הרחובות הרחבים סאד...⁴

תפארת עיר-המלוכה והמראה הנהדר של הים, שראה מאנה בפעם הראשונה, עשו על נפשו הרכה והפיוטית רושם כביר והיה כחולם למראה עיניו. וביחוד הפליאה האקאדימיה-לאמנות, המלאה תמונות ופסלים יקרים, את לב הצייר הצעיר. שם עולם חדש המלא על כל גדותיו ציורים נפלאים מעשי ידי אנשי-השם אשר מעולם. מן המסד עד המפחות יכסו הציורים את הכתלים, וגם הכפות הנשאות והעגולות מעוטות בהם⁵. ומאנה היה אחד התלמידים המצוינים שהצליחו במבחן, ונתקבלו באותה השנה להאקאדימיה. שמתו גדלה איפוא ביותר, ובתשוקה עזה החל לעסוק בלמודיו ועבודתו, אלא שלא היו בידו כל אמצעים למחיתו. ועל כן הכיר טובה להמלומד העשיר והעסקן אהרן קויפמן, שנמצא לו בשעת דחקו וקבע לו תמיכה של י"ב רובל לחודש. גם שיר "רחשי תודה" הקדיש לכבודו:

וּלְפֶטְרִיבּוּגְךָ קָרִית מְרֻדָּה הַשְּׁלֵכְתִי,
וּתְלֵאוֹת חֲדָשׁוֹת מְהֵרָה סְבוּנִי;
וּכְעֶרְעֵר בְּעֶרְבָה בְּרֵד נֶאֱנַחְתִּי,
גַּם רָעַב גַּם קָרָה בְּמַעֲטֵי בְלוּנִי;
וְרֵאוֹת מְקֻרָב וְהָרִי מִמֶּרְתִּי
עוֹד הַגִּדִיל פָּצְעִי גַם הִרְעִישׁ לִבְתִּי. --
פְּתָאִם-הוּי, פְּלֵא! — הַסְּעֵרוֹת נֶאֱלָמוּ,
עַל יָם שְׁלֵאֲנָן הַתְּקוּהָ תִנְחִי;
שְׁמֵשׁ גַּם תִּבְלֵ לֹא עוֹד לִי יוֹעֲצוּ,
גַּם טוֹב וַיִּשַׁע הֵן בָּם תַּחֲזוּ עֵינֵי;
מִי זֶה לִי הַמְּתִיק גַּם נִתֵּן הַחַיִּים?
הַכְּרוֹב אוֹ שְׂרָף אוֹ מְלֶאךְ שְׁמַיִם?
מְלֶאךְ שְׁמַיִם הוּא צִיר עַל אֲדָמָה,
וּשְׂמוֹ אֶהְרֵן קוֹיפְמָן, הוּא הוֹשִׁיעָנִי.

1) страна (2) תכונתו להמסע. (3) בלתי פוריה. (4) אגרת ס' (5) שם.

בחרף תרמ"א כתב מאנה שיר-חיוון, תקוה לאובד, שהוא יצירתו הלירית הזוטר גדולה בכמותה; אבל לא גמר את השיר הזה, כי מאנה לא היה צל בכלל לכתובת הזוונות, הדורשת נתוח פסיכולוגי ועומק הרעיון, שני דברים שחסרו שורנו. ולעומת זאת משתקפים יפי התולדה, גם הרוך, הווק והתמימות של שירת צה בכהירות מספיקה באהו החוון של השתפכות-הלב. והרי תכנה של הפואמה הזונית הזאת, שנבוריה הם אליגוריים (1):

איש צעיר לימים, אובד מנוער, השקה נפשו בתקוה כח אמונה ויהנה לה אהבה טהורה. גם תקוה האירה פניה אליו, ואמה, אמונה, אצלה עליהם מרוחה ותאמר לדבק טוב. לא ארכו הימים וירא צולח, איש עשיר אך רע מעללים, את פני תקוה, ויאמר להביאה לביתי; ולמען הפרידה סאובד אהובה שבר לו אנשי-בליעל, אשר הדיחו את אובד במוקשים סמנו לו ער כי הלך מרחי אל רחי, ותקוה הובאה למרות רוחה לביה צולח. ותהי עצובת-רוח כל הימים, כי עמטה נפשה לירידה ולאמה אשר אהבה בנפשה; ולמען כפר פניה שלח צולח גם אחרי אמה, אמונה, ויביאנה חדריו ויכבדה וינשאה כל הימים למראה-עין אף כי לבו בל עמו. אמונה הביעה תנחומות לתקוה בתה ער כי סחתה לאט לאט דמעה מעל פניה, ובחברת אמה שבה לחיים חדשים. לתקופת השנה ילדה בן לצולח. ותקרא את שמו אשר. ואובד התנלנל כל העת הזאת תחת שואה, ויהי משחק להמקרים אשר סלטלוהו סלטלה-נבר מאסון אל אסון. אז באה אליו תונה, אשר כבר סצא חן בעיניה, ותדבר על לבו דברים טובים, דברים נחומים, עד כי הצליחה להשכיח מלבו שם תקוה אהובתו. ויבוא אתה במסורת הברית. ויצאו שניהם לגור באהלם אשר כישר, כי לא יכל אובד נשוא עוד את האנשים ותרמיתם וחיי החברה ותהסוכותיהם. מקץ ימים ילדה לו תונה בן ויקרא שמו יאוש, אמנם זכר תקוה אהובתו עלה תמיד על לבו ויפלה כחץ בליותיו...

מחזה ראשון.

השחר יחל לאט לאט להאיר חשכת הלילה. תחת ארוס ונשא שוכב אובד נרדם. יער גדול, עם ארזים כביר ימים, יסובבנהו. פה ושם יראו נזעי עצים נשברים ונעקרים משרש, בתגרת ידי הסער אשר התחולל יום אתמול. ולא הרחק תראה סוכה בודדת מנופצת לרסימים, אשר בה התנורר אובד עם תונה אשתו יאוש בנם. —

אובד (יקום כחפון מטשכבו וילך אנה ואנה תפוש ברוב שרעפיו בקרבו):

הוי, אנה אברח מתהפכות תבל, מתלאות נוראות תמיד בתרוני;
 תבל ונחתי פי מנה גרשתי,
 חיי לי קרוי כי רעל ירוני;
 ובשאת נפש על נפשי אביטה,
 כי גם היא בי, אמלל, בגר בגנה;
 עת מעקת יגון אשבע לרנעים
 מבלי און וכח על ארץ אפולה
 ובחבלי שנה עיני אף סגרו,
 אנפשי תתעורר—שנה לה אין—

ותהתל בי, אובד, בצחוק לה אהנת;
 אז תשאני על עבים ממעל
 וישעשעו נפשי חיונות שמים;
 אז תורידני לתהומות השחת
 ובחשכת מות עד מות אחרדה. —

כי תשומ בארץ תפגש אף נהי:
 שם תרב וזללה, שם אש אברהן,
 שם רעד ארץ, שם לבת הר נעש,
 שם כף עריצים, מאכלת רוצח —

(1) כושנים כשמים ברמת בני-אדם.

גַּם בֶּן הָאָדָם, גַּם אֵלִים אֱלֹהִים,
 אֵךְ שׁוֹד וּמְנַעֲרַת, אֵךְ פִּיד וְרֻצַּח
 אֵךְ קָזָב וּמְדַנִּים הֵן יִרְבֶּה נֶצַח,
 וּכְלֵי מוֹת הַמְצִיא בַתְּבוֹנַת נֶפֶשׁ;
 מִשְׁנֵי מְקָרִים אִם עוֹלָלוֹת נִשְׁאָרוּ
 יִשִּׁית גַּם לָמוֹ קָצִיר גַּם בְּלִיּוֹן,
 עַל אַחִיו, עַל אוֹהָבָיו כִּצָּר יִתְקוּמָם,
 יִרְדְּפֵנוּ וַיִּשׁוּפְנוּ (1) מִבְּלֵי חֲשָׁךְ,
 עַד יִפּוֹץ שְׁדוּד מִמֶּנּוּ בַל יִרְף. —
 גַּם פֹּה בִיעֵר אֲמַרְתִּי אֲשַׁקְטָה,
 פֹּה הִלְאָה מִתְּבַלֵּר אֲמַצָּא מְרֻגָע,
 אֵךְ אֵיךְ שְׁגִיתִי! גַּם פֹּה אֵךְ תְּהַפְּכוֹת,
 אִין יִשָּׁר וְצָדֵק בִּיעֵרִים סֵלָה (2):
 שָׁם חוֹמָם, טוֹרַף הַכְּפִיר בְּמֵאוֹרְתוֹ,
 שָׁם יִשְׁתֶּה הַפָּרֶס דָּם רַב כַּמִּים,
 שָׁם דָּב וְזָאב יִהְיוּ בֵּין עֲצֵי יַעַר,
 וּבְשׁוּבָה וְנַחַת מִבְּלֵי מִפְרִיעַ,
 כְּשִׁעִירֵי שַׁחַח יִהְרֹגוּ, יִרְצְחוּ. —

הוֹי, לִבִּי לִבִּי! שְׁלֵהֲבַת נֶצַחַת
 בְּךָ עֲמֹק, עֲמֹק מִכְּבָר הֵן שְׁקָעָה!
 אֵךְ אֲזָכֹר כָּל מְקָרֵי יָמִים מִקְדָּם
 וּלְבָבִי יִסְעַר, יִרְתַּח כְּמִרְקָחָה.
 עוֹדֵנִי עֲלָם שְׁלֵאֲנִן יִשְׁבַּתִּי,
 הַבַּת הַיִּפְה־פִּיָּה, תִּקְנָה, אֶהְבַּתִּי
 וּבְמִקְדָּם עֵינֵיהָ לִבִּי לִקְחָה.
 מִלִּיָּה שְׁאִפְתִּי, צִלְמָה נִשְׁקַתִּי,
 וְשׁוֹבַעַת נֶצַח לָהּ קֹדֶשׁ נִשְׁבַּעְתִּי:
 בַּל תְּבוֹא אֶל בֵּיתִי תוֹנֶה צָרְתָה. —
 אֲמָנָם גַּם הִיא מִמֶּנִּי הַתְּחַמְקָה,
 שְׁוֹא לָהּ קָרְאֵתִי, קוֹלִי לֹא הַקְּשִׁיבָה,

(כִּי שׁוֹנְאֵי בְּנֶפֶשׁ אוֹתָהּ הַסְתִּירוּ
 לְהִיּוֹת אֶל צוֹלַח אֵשׁה לְנֶצַח).
 וְתִקְרַב אִין תוֹנֶה בְּצַעֲרֵיהָ אֶלְמִנָּה
 מִסְּקָה בִּירְדָּה בֵּין סְבָבֵי יַעַר;
 פְּנֵיהָ חֲדָרוּ, עֵינֵיהָ שְׁקָעוּ,
 שְׁפִי תִהְנַהֵל, יְדֵיהָ תִרְעַדְנָה,
 וּמִבְּטַמַּת יִצְיִן בֵּין עַפְעָפִים;
 אֵךְ בְּנֵעָם קוֹלָהּ, קוֹל חֲדָשׁ גּוֹעַ,
 תִּנְחוּמוֹת הַבִּיעָה לִי בְּצָרְתָה,
 סִתְרוּ וּמִפְּלֵט לִי, אוֹבֵד, הִרְאָתָה
 בְּרַמִּי סִבְתָּהּ וּבְעַמְקֵי הַיַּעַר.
 אִין מִבְּלֵי דַעַת אַחֲרֵיהָ נִמְשַׁכְתִּי,
 שְׁכַחְתִּי תִקְנָה וּבְתוֹנֶה דְּבַקְתִּי,
 וּבְמֵלֵאֵת יָמֶיהָ בֶּן לִי יִלְדָה
 וְשִׁמּוֹ קָרְאָה יְאוּשׁ, פְּנֵיו מֶה רַעִים!
 דְּרִים, זוֹעֲפִים, וּזְעָעָה יִפְיָצוּ;
 וְשִׁנִּימוּ, הָאֵם גַּם הַבֶּן, סְבוּנִי,
 פֹּה בִיעֵר גַּם רָגַע לֹא יִרְפוּנִי.
 אֲמַרְתִּי: אֲשַׁכַּח כָּל עֲמָל וְחִלְאָה,
 אֵךְ הֵם רַק רַע, רַק יִגּוֹן יִזְכִּירוּנִי;
 דְּמִי כְּעֵלִיקוֹת יִינְקוּ, יִמְצִוּ,
 וּבְשִׁקְוֵי מִימֵי אֵךְ רַעַל יִמְסְכוּ,
 וּפְלָגֵי חַיִּי אֲטַמְּ, הֵה, יִחְרִיבוּ —
 (בְּקוֹל):

הוֹי, תוֹנֶה! יְאוּשׁ! הוֹי, יִלְדֵי הַתְּפִתוֹ
 חוֹסֵי עַל אוֹבֵד, הִרְפּוּ מִנִּי רָגַע!
 תוֹנֶה:

מֶה זֹאת לָהּ, אוֹבֵד, הַחוּלָה הַגָּדוֹל?
 אִין לֹא אֲעֻזְבָּךְ עוֹד גְּלַמּוֹד לְגוֹעַ,
 גַּם מְזוֹר וְתִרְוֶפָה אַחִישׁ לָךְ רָגַע.
 אֶל תִּרְדֵּשׁ בְּרוּפֵא, סְמִיוֹ אֵךְ הַבָּלוּ

הוי, אז אין כל עצה לך גם תושיה (1)
 שית לבך וזכר, לא אחת ושתיים
 אחריה נמשכת, רצת גם עפת,
 אותה הזקרת, ממני צחקת,
 ומה לך הביאה? הוי, איך שבתת?
 עת שלות ערן על ביתך רחפה,
 אז אתה השתעשעה, לא סרה רגע;
 אך במעט נפלת משמי האשר,
 אונה גם הזנה אך נהפך לשממה,
 ופני תקנתך אז עוד לא ראית—
 ובשמה לקרא איך עתה הסבלת?

אובד (כרגש לב):

לא! לא! לא בגדה בי תקנה אהובה!
 וידי צולח עם כל עושי חפצו
 הם תקנה מני עד נצח הסתירו,
 הם שמש חיי החשיכו, הקדירו! —

תונה (חובקת אותו באהבה):

הקשיבה נא, אובד,
 ושכח תקנה נצח, בי תראה חיים,
 ובגנו יאוש, מכבד לך ילדתי,
 גם הוא, הביטה, שם קרב אלינו. —

(מרחיק נראה יאוש הולך וקרב בעצלהים אל אבותיו).

בין טה וכה החל צולח לשטום את אמונה, אס תקנה, להרעיסה ולהבעיסה,
 ואז נקעה גם נפש תקנה סצולח, ותחשוב מחשבות כל היום להמלט עם אסה כצפרים
 מסח יוקשים. גם זכר אובד שם מסלות בלבבה, ותשאף לשוב לראותו ולנחמהו על כי
 לקחה מסנו בחזקת היד; ותבקש תנחומות לנפשה הנכאה בדרשה אחרי כל איש סצוק
 ופר-נפש לסהר להושיעו ולחלצו מסצר. וצולח לא חרל לצור את אמונה מיום אל
 יום, והיא השיבה חרפתו אל חיקו בדברים נכוחים ונמרצים, עד כי חרה אפו בה ויגרשנה
 סכיתו בחרפה, ויצו לכל משרתיו עושי רצונו לבלי תת לה סדרך כף רגל בכל גכולו.
 אז נרדה-אמונה סבלי סצוא סנוח לכף רגלה, ובעיר קראו הסונים המונים אחריה סלא,
 ותתע בהרים וביערים, ובחורים ובכפס סצאה סחסה ביום ובלילה. כעבוד יסים אחדים
 שמעה פעם קול אובד נאנח סתהפך בציריו על ססכבו ותכירוהו, ותחש לסקום שבתו ותנחמהו.
 וחספר לו את כל הקורות אותה ואת בתה, ותחי רוחו לשמוע כי עוד תקיתו חיה ועוד תאהבתו.

ה, שם לי נטפי פלא
 בן יום אתמול עוד לי נשארו,
 בין עיי מפלת אהלי מצאתי;
 אותם לך-אתן, אך תטעם אחרים
 ושמורות עיניך תסגיר תרדמה—
 עד תשכח כל מחלה, כל שור ונהי! —
 אובד:

ומה החלומות? אם הם לא יעובוני,
 אז אין עוד מפלט אל רצוץ כמוני!
 תונה:

החלומות? הרגע! גם אותם תשכח,
 כל דמיון שוא ממה יברח ברח,
 אך תסיר מפה גם זכר שם תקנה —
 אובד (כמקיץ מתרדמה):

תקנה! איך? האותה אשכחה?
 האם לא נדבאתי מר שבעתים
 מעת שכחתי שם תקנה אהובתי? —
 תונה:

הם, אובד! איכה כה מהר נאלת,
 כי תשוב ותצחק בצללים עפים!
 העוד שם בוגרה, תקנה, תוקירה?
 העוד יפיה יקח, אמלל, לבה?

ותקוה היתה עוינת את צולח סעת נדשה אמה מביתו. ויהי היום וצולח עוב את ביתו לרגל מסחרו, ותקח תקוה את אשר בנה על ידיה ותעזוב את הבית אשר היה לה לזועה ותצא לדרוש אחרי אמה, אך לא נודע לה איה מקום סנוחתה. ותשב ימים רבים באהל איש זקן סתבודד, אשר אספה הביתה בקרבת היער אשר התנור בו אובד. החורף עבר והאביב שב בכל הודו והדרו, ורוח תקוה שב לתחיה ותחי טובת לב כפי טבעה...

ובעלות השחר תלך תקוה על ראש הר נשפה (1) להעיר כל היקום מתרדמת הלילה כדי ליהנות מאור חיי מעשה ומפעל, ותדבר על לב כל היצור כי ילך באמץ-רוח ובלי כל פחד אל הסטרה אשר שם לו אביר הטבע להקים תעורתו בחלד. בין שיחים ירקקים ופרחי תפארה תלך בת-השמים זאת הלוך וטפוף, וקולה הנעים יפריע דומית השחר. מכל עברים יתרוממו הרים נשאים, וראשי אחדים מהם מכסים בשלג עולמים, ובינימו עמקים עוטפי ירק וברכות פים ונחלים. על מורד ההרים פה ושם יתראו אהלי רועים, והלאה בעמק שוכנת עיר גדולה. החזיון יוצא לפעולו מסחרת יום סער נורא, אשר השכית שקט הבריאה בסביבות מעון תקוה.

תקוה:

צִלְלִי חֶשְׁבֶת לִיל אִמְ אִמְ יִחַלְפוּ,
מִתְהַמּוֹת עֲרַפֵּל אֹרֶךְ זְרוּחַ,
שֶׁחַר יִבְקַע עַל אִפְסֵי קָדִים;
עֲנָנִים קָלִים כְּבִדְלַח הַלְבִינִי,
וּתְבַלֵּת שָׁמַיִם מַה יִיף מְרֵאָה!

עֲתָה מָה וְכוּ הַרוּחוֹת מְסֻבִּים!

מַה נְעִים רִיחַ נִיחוּחַם יִקְמִירוּ!
כָּל צִיץ, כָּל צִמַח בְּדִיו נִמְלֵאוּ
בְלִשְׁד הַחַיִּים מִנְטָפֵי הַנְּשָׁם,
וְפִי שָׁבַע יִשְׁנָא, וְגִדֵּל לְרִנְגִים. —

עֲרָנָה, צִפְרִים, הַתְּעוֹרְרוּ, צֶאֱצְאִי!
הִבֵּה נְשִׁירָה וְנִקְרָם צֵאת שְׁמֶשׁ
מִחֲבִיזוֹן שְׁפָרִירוֹ (2) לְמָרוֹם שָׁמַיִם!
עוּרוּ, רוּחוֹת קָדִים, עוּרוּ מִתְנוּמָה!
רְגִשׁוּ בֵּין עֲלִים! יְהִמוּ וַיִּצְלְצְלוּ,
וּלְשִׁירֵנוּ יִנְעֲמוּ כְּמַצְלֵתִים (3)!
אִם אֲמַשׁ חֲרָדְתֶּם כָּלְכֶם מִסַּעַר,
בְּנִקְיָי הַסְּלָעִים נִסְתֶּם, נִסְתַּרְתֶּם —
הַיּוֹם הֵן שָׁקֵט וְדַמְמָה בְּטַבַּע,
חֲלַף כָּל סַעַר גַּם פֶּחַד עוֹד אֵין;
גַּם סַעַר אֲמַשׁ לֹא הִשְׁחִית, בִּלְעַ
יֵצֵא מִמִּסְגָּר, אֵךְ שֶׁחַר הַרוּחַ,
הַסַּר כָּל קִימוֹר גַּם כָּל אֲדִי קָטָב
מִרְפֶּשׁ וּבְצָה, נְפָרִית וְנָתַר (4).

שׁוֹר שָׁם עֲנָנִים כְּתוֹלַע הָאֲדִימוּ,
כְּרַפֶּס (5) וּתְבַלֵּת בֵּינִימוּ יוֹהִירוּ
וְשִׁלַּל צְבָעֵי קִשְׁת שָׁם יִתְרוֹצְצוּ;
רְאִשֵׁי הַהָרִים שָׁם נִחְפִים בְּשִׁלְג
עֲתָה בְּזָהָב יִנְהָרוּ, יִבְרְכוּ.
שָׁם אֶהֱל רַעִי בִירְקָרֵק עֲפָאִים,
עוֹד צִלְלִי נַעַם לוֹ חוּגִים מְסֻבִּים,
וּכְבָר, אֲבִיטָה מִבַּעַד לַחֲלוֹן,
יִוֹשְׁבוּ נַעֲרוֹ מִעֲרֵשׁ מְרֻנֹע,
מִתְנוּמָה שְׁאֵנָנָה נִפְשָׁם הַשִּׁיבָה.
חִישׁ יִכְרַעוּ בְרָךְ וּבְרָדִם עַל לְבָם
יִודוּ אֶל חֶסֶד, כִּי בָרָא הַתְּבַל
וּבָה אֵךְ נַעַם הַכִּין עַל כָּל צַעַד;
וּתְפִלָּה זָכָה מְלַבֵּם נוֹבְעַת

(1) שוקם. (2) балдахинъ. (3) яхвалы. (4) натрий. (5) מין ארנ צחור ורק.

שפעת ירק רענן יאכל לרנייה;
שם הצבי בגאווה, שם גם כושנהו,
על שן סלע מבלי מרד וקפצו,
אחר כל ירק עיניהם יתירו! —
(ברנש רוח):

עורו, אנשים! התעוררו מתנומה!
הסירו כל עצב, ובאמץ רוח
למלאכה, לעבודה תצאו עד ערב;
שדר אדמתה וזרע בה זרעה,
אתה אפר ישר ונקי בפים;
אל תירא! עוד תמצא בה שבועתים
חלב בליות חמה ודגן שקמים;
כל חרש, הזילה זעת אפים,
פאר פעלה ובבורה גביע;
אונה גם הונה אז וגדל לרגעים,
גם צאצאיה אז להם תשיביע.
השלה בספק שם, סוחר באמינה,
שלח להמה על מי ימים רבים;
אל תפחד! הן תאסוף בסף תועפות (1)
הזן עתק, שם נכבד, כל ענג סלה!
רעשו שם, צבא, בחרבות ורקמים,
הגיתו על אויב שורד ארצכם;
אל תיראו מות! ארצכם תושיעו,
גם שם גבורים אדירים תנחלו!
רוצה שם, נער, ממקום שעשועיה
אל בית הפקר ושקיד בלמודים;
עזוב בית הוריה ונמה שכמה
לשאת כל פגע, אף שים אל לבך,
כי עוד יבוא יום אז תמצא אהלה
גם שקר, גם כבוד, גם ענג סלה. —

ישלחו שמימה, כי יריק אל שדי
שפעת ברכותיו על פעלי כפיהם. —

הם! מה קול הזליל שם אזני שומעת
יעיר קול הר הרים בדמי השחר,
ינעם מקול כנור, עוגב ונגל?
אילת חן על שן סלע בודדת
על ראש הר תלול שם הוקם נצבת,
ולקול שיר הרועה אונה קשבת. —

האח! עתה יצא בצבי תפארתו
השמש מקדים על חוג רקיע;
פלגי אור זך אל כל עבר ישטפו,
ובזהר זהב כסה כל עץ רענן;
שם הרים ובקעות—אורות וצללים;
שם עצים גם שדות—בתם ותכלת;
שם מי היאר בראי כסף וברקו,
עדרי עבי ספיר גם בו ישחו;
ובים רוח שקוף כגם אניה

בברק נוצתו יעוף אנו צחר;
שם על חוף נחל שושנה פתחה
כוסה ולשדה לרבורה חרוצה;
שם נמפי גשם ורסיסי טל ליל
כפנינים נפלאים ישלחו קרננים;
שם על בר נרחב הקוצרים נאספו
ותביאות ברן הגרנה יובילו,
וילדים נחקדים ביפי הזער
ציצים ופרחים לעשרות יקטפו;
שם אראה רועי, שם תחת הארז
על מצע עשב בצללים ינוח;
עדרו מגד על מורד הר הקוד

ככה יצאה תקוה יום ליום לשוח בנאות שדי ובחיש טצל ותשר בקול נעים, עד כי הגיע קולה לאזני אויב בבקר אחד בנדרו ביע. ואובד התעורר לקולה, וישן כה ובה ומצאת לוקטת פרחים ובנה אשר על ידה. הנאהבים שמחו סאד וישבעו יחדו סעתה

שבועת-אמונים. אז שב או בד לאהלו ויגד לאמונה כי נמצאה תקוה אהיבתו, ויחדו החישו אליה, מכלי הידיע שמץ דבר לתונה ויאוש הנרדמים בירכתי האהל. ואובד ותקוה עובו את הארץ הזאת ואתם אמונה ואשר, וימצאו מנוחה בארץ אחרת ויתעלפו בנעימים כל ימי הייהם"

בזנת הפואיטה. שיר החזיון, תקוה לאובד" מביע תלונה מרה על סדרי הבריאה והחברה. האובד והאומלל, הסובל מפנעי הטבע ורשעת זדים, מבקש את קרבת התקוה כדי שתנחמהו מעצבו ותבטיח לו ימים טובים בעתיד; אולם הצולח והתקיף עושק גם את הנחמה האחרונה הזאת מן האובד, בהכבירו את ידו עליו בעזרת עושי-רצונו ובהטירו מלבו כל תקוה לרוח והצלה. אך לשוא יבטח הצולח העריץ בעוצם ידו, כי לבו הקשה רהוק מאמונה באלהים ולא ימצא נהת בכל החיל שעשה לו בזרוע'. זמעט מעט יעזבו גם התקוה והאויש את ביתו, ויצאו לנחם את האובד המתענה תחת יד התונה והיאוש. אז תורה להם האמונה, שכבר קדמה למצוא את מעון אובד, כי המשכן האמתי של התקוה והאויש הוא בשמים, ויחדו יעזבו את הארץ המלאה רוגז וצער.

מאנה הביע כאן את רגשותיו הדתיים, שהיו חוקים אצלו תמיד, ואת נסיתו לפיסימיות⁽²⁾. אולם נטיה זו לא יכלה להיות עמוקה ביותר אצל משורר-צייר כמוהו, המרגיש עונג נפלא ואויש אין קץ למראה היופי.

לאומיות. באביב תרמ"ב, אחרי ה"פוגרומים", התעורר אצל מאנה, כמו אצל יתר סופרינו, הרגש הלאומי, והוא כתב אז את שיר-העם "עם עולם":

מה נשמע לרגעים	לא יירא כל רצח.
קול מכל אפסים,	לא יבול לנצח
כי אבל נבל עמנו?	עם מוציא רב אנשי רוח:
עצמתנו פסה,	הכהנים, הלויים,
כל רוח נמסה -	ומשוררים ונביאים,
אין עוד חיים בלבבנו?	חורתי אמרי-אל על לוח. —
הוי, שונאינו, הסו!	ובגלי החיים
הסר איבה נסו,	מתחת שמים
אז תפקחנה עיניכם;	עוד רב ממלכות ימחו;
אז תראי, תבינו,	רק עם הרבה בכו,
תשכילו, תאמינו,	רק הוא נצח יחי
כי נעלים אנו עליכם.	ומאוריו נצח יורהו

(1) בחוקה. (2) השקפה הרואה רק רע.

בקין של אותה השנה חפץ מאנה, כתום עונת הלמודים בהאקאדימיה, לשוב לעיר-מולדתו הקטנה כדי לבלות את ירחי-החופש בהונ משפחתו החכיבה עליו ובקרבת שדה ויעד; אולם קויפמאן, „מלאך שמים“ התומך בו, לא נתנהו לעוזב את עיר-המלוכה בהעמיסו עליו עקב חסדו עבודות שונות. לב המשורר העני התחמץ בו על העול, אבל לא חטא בשפתיו למיטיבו. וכשנתנברו עליו געגועיו להוריו ולעיר-מולדתו, כתב את השיר היפה, גסיעה אל אבותי על כנפי הדמיון:

— אל הורי, אל הורי כחץ שלוח
אטוש, אטיפה בין הרים ועמקים!

אטיפה על כנפי קיטור ורוח,

אנשא בעגרות רצות כבָּרְקִים!

הארץ תחמי תתנדר במחוגה.

היערים יצאו במחולת מחנים;

פלגלים יטקו מבלי הפוגה.

ומקול החליל תצלנה אזנים. —

האח! כצל ספו ערים וכפרים,

איש את רעהו חוינות ירדפר;

אך תעוף עין— גם רועים ועדרים,
גם חבל אפרים מהר יחלפו! —

חיש נאלם החליל, חיש שקטה המהומה,

הכבודה עמדה נתצלצל המצֶלָה (1);

האח! עתה חיש ממקומי אקומה:

שם הורי רצים נגדי אל המסלה! ...

וזרעות אהבה לקראתי נמיו,

ונשיקות בוערות שפתותי ידליקו;

ובלי כל הגה שרעפי והמיו,

ובעד עיני אש-בליותי יריקו ...

המשורר יורד בחיזונו ממרכבת מסע-הקיטור, והוא יושב עם הוריו בעגלה כדי לנסוע לעירתו לאור הבקר:

• עיני השחר מקדים נשקפו

וקצות רקיע כזֶהב יאירו;

צללי ליל קיץ מנגהו חלפו,

רק נעם קרה אחריו השאירו.

התבל בלה פקחה עפעפים,

ומקטרת מור מפרחי נוחם;

כל צפור, כל בנת, מקל אפסום.

שיר בקר, שיר תודה יהגו בכח. —

ידם חבקהני, עינים תרהיבני (2);

כל קור, כל הגה שפתותם דובבו

יבא בעצמי כצרי ויחיני. —

האח! כל היקים בא בעדי עדיים!

די שלום יקראו כל בעלי בנה!

אך נעלה מקול עוגב ומצלתיים

הוא קול הקוקיאה מראש הענף! —

ושדרות אלונים

רעננים ודשנים

כי עין יצהירו;

גם שדות, גם גנים,

גם חלקת שושנים (3)

אל שובי יגילו!

ולקול שיר-יהיה זה שקטה התולדה

ובגיל קדש תקשוב קול צאצאיה;

ולקול שיר זה מראש גבעה נחמדה

תרוץ עגלה ואני בין יושביה.

הורי מימיני ושמאלי ישובו,

אולם דמיונות הקסם האלה נדרו מדירה כחזיון-לילה ונדרחו מפני המציאות, שנראתה למולם עוד יותר כהה ומעציבה. המשורר העני תעה כצל בין החומות הנבוהות של עיר-הבירה, והתענה בשרב הקיץ, בהאזיר המקולקל של הכרך ובכדידות ענומה. רעו דיחדי הוא—היגון:

אָנא, יְגוֹן גַּעִים, אַל נִא תִּשְׁשֵׁנִי !
 חֲצֵף הַשְּׁנֵן הֵן טָבוּל בְּנֶפֶת ;
 עֲצַב אֲנִי וּבְדַד אֲשַׁכְּנָה ,
 אִין אָח וְרֵעַ, אַף שְׁמָה וְשֵׁאִיה ;
 אִי אַרְ קָל הִיקוּם, הַתְּבַל וְשֵׁאוֹנָה ,
 אוּ הַשְּׁקִיעֵנִי בְּתֵהוּמַת הַתְּפִת ! (1) —
 וּמִנְחָם אֶחָד לִי—עִמָּק הַיְמִינָה . (2)

ככה עבר הקיץ ביגון ושעמום על מאנה, וכשנתחדשו שוב הלמודים בהאקאדימיה גדלה תשוקתו אליהם שבעתים. הוא הוסיף לשקוד או על מלאכת הציור ולמודי הנימנאסיה, שתלמידי האקאדימיה עוסקים בהם, וילמד גם את הלשונות הנרמנית והפראנצית. וכן לקח מאנה חלק בכל תענוגיה של האקאדימיה. הוא למד פרק בשיר בלהקת האקאדימיה והשתתף בכל חגיגותיה. בכ"ז מארט של אותו החורף, 1883, חגגה, למשל, האקאדימיה את יום מלאת ארבע מאות שנה מעת שנולד הצייר האיטלקי הגדול רפאל; זמאנה מתאר לנו את פרטי החגיגה ההיא:

בל החדרים הרמים והנשאים קשטו בעדי עדיים, ופרחים ונצנים נותני ריח עסרו בכל אפסים. גם עצים רמים הוקמו, אשר הטו צל נעים על כל אפסי החדר הגדול, שבתוכו הצנו למראה קבל עם שלשים ושבעה ציורים גדולים ונפלאים, פרו הציור רפאל. ערו החדר הזה היה לפי טעם האיטלקים עם מצבות-שיש סכל המיתולוגיה. ובסוף החדר סיל הפתח, בין פרחים ונצנים רבים, התנוססה לתפארה על בסיס יקר תמונת הציור חצובה מאבן-שיש, שעשה ידו הפרופסור לאבריצקי, ועל ראשו זה-פרחים נחמד למראה. שני הציור הפיקו אהבה וגדולה, וקווצות תלתליו הוסיפו לו ליות-חן. הלאה מעט מן התענוגות הזאת, בסבך סרחי-תפארה אשר עלו עד הספון, הופיע הציור היותר נפלא סכל מפעליו. ליטון התמונה עמד שלחן יפה, ועליו עטרת-תפארת עשויה מרקועי סחי כסף טהור, אשר תשלח האקאדימיה בשם כל הציירים והתלמידים מרוסיה לרוסי, להניחה לכבוד-עולם על קבר האיש הרם הזה. ולשמאל התמונה עמדה כסה לכל המסיפים, הבאים לכבוד זכר היום בניב שפתיהם. להקת הסנגנים של הקסר באה לנצח בניגונת, ולהקת המסוררים עסרו הבן על עסדם. כל הבית סלא סעה אל פה שרים ורוזנים לבישי-מבלול, גם רבים מסשפחת הקסר באו, ובראשם נשיא האקאדימיה, אהי הקסר, הנסיך הגדול ולאדימיר עם רעיתו. אך צעדו רגליו על ספתן הבית הרעיסו הסנגנים שיר-תרועה לאות כי החל החגי...

באביב תרמ"ג הצליח מאנה במבחן, ומידאליה של כסף נתנה לו לאות הצטיינות. הדפעם נתמלא חפצו הגדול: הוא נסע לבלות את ירחי הקיץ בעיר-מולדתו הקטנה, ושש מאד לשוב ולראות את הוריו וידידיו אחרי שנפרד מהם זה כשלוש שנים. בסוף הקיץ הלך מאנה לוארשה, ושם התודע לח. ז. מלונמסקי ונ. סוקולוב, עורכי „הצפירה“, שבה החל הצייר הצעיר לפרסם מאמרים על הציור והיופי. ומשם שב מאנה לאפטרבורג, כדי לנמור את למודיו בהאקאדימיה; אולם בראש חורף תרמ"ד נתקרר ויחלה במחלה קשה, שהשאירה בנז, החלש ממבעו, סמני שחפת. מאנה נאלץ או להפסיק זמן מה את עבודתו, ובשבתו בודד בחדרו נברו עליו מכאוביו ומצוקי השעמום:

(1) „אל היגון“. (2) „עצב אנכי“. (3) אנרות-האליים.

שמים וארץ לומים בערפל,
 שלג וכפור בסו גם רום גם שפל,
 ופני כל היקום ישאו תו המות;
 חשבת ליל חרף פרוש על אדמה,
 כבעמק הרפאים תשלט הרממה,
 רק הפער יהם במרי עצבת.

בדר במעוני, הרחק משאון קרת,
 לבי בי רוי גם רוחי נעכרת
 מכאב השעיל המפרק עצבים;
 הה, ראשי, ראשי, להבת תאכלנו,
 גוי מסביב רעד קר יאחזנו,
 דם עורקי כבדקים רצים גם שבים (1).

כשהוקלה מחלת מאנה שב לעבודתו ולמדויו, ובימי הקיץ הבא נסע שנית לחדש את כותויו בעיר-מולדתו הקטנה, מבלי דעת כי נפרד הוא לעולם מהאקאדמיה החכיבה עליו. המחלה שקננה בהמשורר הצעיר לא הרפתה עוד ממנו, ונאלץ להשאר בבית הוריו גם במשך החורף תרמ"ה ולבלות את ימיו ולילותיו הארוכים מתוך שעמום ועצבות. אולם הקרנים הראשונות של שמש האביב שבו והחיו את רוח מאנה:

האח! הגה האביב,
 מחמד לב ועין,
 ובעת אביט מסביב
 שלג קר עוד אין!
 האח! על הר וגבע
 שפוד אור ונהרה,
 ותחי בתיה הפבע
 ענדה ור תפארה.

ובנעם קרני שמש
 יחיה, ופרץ פרוץ.
 אצאה נא לשוח,
 עתה צר משכני,
 שם תפשי אשאף רוח,
 אדע כי חי אני!

עזביני נא, מחלתי
 סירה נא, ליל אמש
 הקיצי נא, לבתי,
 עורי לקראת שמש! (2)

האח! הגה כל רמש
 עוב חנוי ארץ.

בקיץ תרמ"ה נסע מאנה לסלאוויטה, כדי לשאוף שם אויר צח ולשתות קומים, ומחלתו רפתה מעט, אלא ששבה ונתגברה בירחי החורף הראשונים, תרמ"ו, שישב המשורר בוארשה. שם הכין מאנה ציורים יפים לשערי המאספים השנתיים, "בנסת ישראל" של שאול פנחס ראבינוביץ, "האסיף" של ג. סוקולוב, ונס פרסם בהם שירים ומאמרים, בתתמו את שמו המצי"ר (3) מאנה. בתודש שבט שב מאנה לעיר-מולדתו, ובקרוב האביב נחה עליו רוח-התול ויכתוב פיליטון, "הרהורים רעים", מחיי העירה ומראותיה:

בדר משמים ישבתי בהדר, ועל עפעפי נפלה תרדמה. השנה היא הנחמה האחת בחיי עיר קטנה ההולכים לאט ומוליכים כשמן מיסיהם, בלי תנועה ובלו גלים. לולא היא שהייתה לנו, ואמר בן עיר קטנה, כי אז תמנו לנוע באפס עבודה ומעשה במשך ימי הקיץ הארוכים... ישבתי ונרדמתי, והנה יד שלוחה אלי ותעירני. פקחתי את עיני וארא מלאך דובר בי לאמר: קום כתוב! ואמר: מה אכתוב? ואמר: את אשר אתה רואה ושומע... עליתי על ראש פסגת השוק החדש ואביט מסביב, והנה ציור נחמד לנגדי—מראה עיר קטנה בראשית

(1) בדר במעוני. (2) "זכרון ליום ב' של פסח, תרמ"ה". (3) ראשי תבות: הבחור בדרני צבי יליד ראדושקוביץ.

ימי האביב. יערים קטנים בלבושם הירקרק אשר לא יבול על ראשי הרים נכוננים (1) יסובבו את העיר סבל אפסיה, ועלימו יתנוסס הר בית סועד לכל חי (2) הנשא סכלם בהדרת קדשו. אילנות כבירי-ימים ישותו כליל צלם על שוכני-רומה, וביניהם מופיעות סמרחק סצבות-אבן, שטסרום עמדתן תבטנה על העיר המשתרעת לרגלן להזכירה יום סקודה... ולרגלי ההר ילפת נהר קטן ארחות דרכו בשובה ונחת, ולא יעזו להשבות מנוחת הרפאים בטאון גליו. סעל כל ננות כתי העיר יתרוכס בית-הבנסת בשיא נבהו, הנושא עליו חותם הזקנה והשיבה. עיני סשוטטות הלאה. רחובות העיר מלאים ילדים סשחקים ומשוררים בלי ספריע. דלתות הבתים נפתחו, כלי-הבית רחצו לסשעי (3) והוצאו החוצה. שם יושב החיט בסחצו והסגדלר במרצעו בחצרות וברחובות, כי חג האביב הנה בא וכל ידים מלאות עבודה. גם הפרות והעזים עזבו סכלאותיהן ומטילות בחיץ לרוח היום; שמה נאחשו סביב עגלות אכרים, העומדות לפני בית-סשקה, והסספא יהיה להן לשלל; בקללות והנסת השוט ירוץ האבר לנרשן, וכמעט יסב פניו תשובנה למלאכתן. סכאוביו יוכל להרגיש רק האיש הנרדם בחרבוני-קיץ תחת העץ, וזבוב עז-פנים יעירוהו לרגעים בעקיצתו... שם תרנגולות תחת סקורת התרנגול סנקרות באשפה, וקרוב להן שתי עזים סננחות זו את זו כהלכה... נשאתי את עיני והנה פנים חדשות נראו על במת החזיון. בין פרות ועזים, בין תרנגולים וילדים חסופי-שט, תלכנה בנות ישראל הלך (4) לשאוף רוח לסנות ערב, ולבושן כליל "סודה", ומדברן בשפת רוסייה. הכל כמנהג המדינה. גם בחורים קצוצי סעיל וחובשי סנבעות לראשם, כשיהם עתר ענן הקטרת עולה ובידם סקלי-תפארה".

בחדש אייר תרמ"ו נסע מאנה לפטרבורג, כדי לבקש תרופה למחלתו אצל הפרופיסורים, והם יעצוהו לנסוע לארצות-הקדם החמות. בלב המשורר התולה נתעוררה אז המחשבה הנעימה ללכת לארץ-ישראל החביבה עליו מאד, ותקותו ציינת. הפרסית לשוב לאיתנו התלכדה עם שאיפתו הלאומית לראות בתחית ארץ-אבותיו. והחלום המלבב הזה הוציא מלבו הכואב של מאנה את שירו הזתר יפה, "משאת נפשי", היחיד כמעט בספרותנו ברוח החן הגונה, הצער הפרטי הנוח והשלחה הרכה השפוך עליו:

יום אך יום יביע.

רוח נואש ישוב יחי,

יחשב רבי-מחשבות;

ישבח מרדך, רפיון גוו,

ישאף אך נשגבות.

שמש אביב נטה ימה

עד לקצות שמים;

זו חבילי היצק שמה

תאנה לעינים.

סביב תשלט שלות השקט,

עלה בל יתעורר;

על ראש גבנון, בקדה, הוקם,

יושב לו המשורר.

סביב תשלט שלות השקט,

הם, קול משק כנף!

רוח צה על פני עברה,

ינע גם כל ענף.

מה נעמית, תר האביב!

הורדך מי ישמע?

תקות אגוש כי תבאנה

(1) כרכבים סנבעית קמנות. (2) סדה הקברות. (3) באופן נקי והלק. (4) המשך סורה סיס.

הה. מי יתן כנפי יונה
 לי גם לי תולעה!
 או כאדם לו רק הפשי
 אשב או אצאה.
 או אעופה אפע קרמה - -

ת אבר (1),
 נו כפלת;
 במחוגה הלאה, מעלה,
 תחצה ים התבלת.

המשורר רואה ברמזנו מחזות-קסם בארץ-אבותיו:
 אעבוד, אשיר, אשאף רוח,
 אולי ישוב פחי.
 אשבח עצבי, תגנת נפשי
 על תקותי קלו;
 ימים טובים, חיי שקט
 נגדי עוד יצחקו.
 איך, איך, אדמת קדש?
 רוחי לך הומיה--
 לו גם את גם אני יחדו
 נשוב עוד לתחיה!

שמש מזוהר האיר ארץ,
 יבדיק טל ערבים;
 שיר האבר, בריא, רענן,
 לשמע מאפסים.
 קול החליל משפת הנחל,
 דושה ישק העדר;
 קור שיר נעים, שירת עלמה,
 שם בפנים החדר.
 עלי שדמות-בר ופרי
 אעבוד גם אנכי;

אולם תקותו של המשורר החולה לא באה. בריאותו התמוטטה יותר ויותר, ואחרי
 כן איזו חדשים על ערש-דוי שם המות קץ, בחול-המעד סוכות תרמ"ז, לחיי מאנה,
 מלאים קסמי-יופי ויסורי-שחת.

*

שירתו של המצי"ד מאנה היא לירית⁽²⁾, כאותה של מיכ"ל, וכמעט
 כלה נובעת מחייו הפרטיים של המשורר. אולם רגשותיו של מאנה
 מצטיינים לא במרץ ועומק, כאותם של מיכ"ל, אלא ברוך ותמימות.
 צה אין נסיונות החיים, כי עולמו הוא יפי הצבעים וההארמוניה⁽³⁾
 תולדה. משורר צנוע וענו זה לא ידע גם את האהבה בתענוגיה ויסוריה,
 כי לא הספיק עוד להתעורר מהתמהון שהוכה בו למראה הטבע וכל
 הדרו. מאנה הצייר הוא המשורר הראשון בספרותנו
 שידע להעריך כראוי את היופי הפלאסטי⁽⁴⁾ של מראות
 וולדה. אולם הוא מתפעל רק מן המחזות הכלליים של הטבע, ואינו
 נזנן להשרטוטים הדקים והנקודות המיוחדות של התמונות המפליאות את לבו. סקירתו
 מאנה אינה חדה, מנתת ונוקבת, אלא מרפרפת, משוטטת. ולהרשמים הכלליים
 על היתה מספיקה שפתו העניה במבטאים, אבל הקלה והרכה ביותר.

(1) בעלת כנפים גדולות ומישפעות בנוצות. (2) מלאה חשתמכות הנפש. (3) הרהאמה ירהארות של
 ית והקלות. (4) הציורי.

התאור הטבעי; הקבצנות בישראל.

שלום יעקב אבראמוביץ (מנדלי טוכר ספרים).

שלום יעקב אבראמוביץ נולד בעשרים לחדש דיצימבר 1836 בקאפולין, עיר קטנה בפלך מינסק, אשר השה אלוה הון ועושר ולא חלק לה במסחר ומרכולת, כי אם כבוד האבע נתן לה, הדר יערים והוד החיים, עמקים ושדי-חמד סביבה⁽¹⁾. אביו, ר' חיים משה, היה למדן ומליץ בעברית, בקי בהיותו⁽²⁾ העולם ועסקן בצרכי צבור. הוא חנך את הנער על פי דרכו, ובהיותו כבן שש שנים מסר אותו ראשית למדיו. להמלמד המצוין יוסף הראובני, כדי להורות לו את כל המקרא והתרגום הארמי לפי הסדר. המלמד ההוא היה אומן-יד ומפתח פתוחיב על עין ואבן, ויקשט את קירות בית הכנסת הגדול שבעיירה בכתביות ותמונות שונות, גם עשה צעצועים לארון-הקדש; ובלי ספק התענג הילד שלום יעקב על מעשי ידיו של רבו, שהועילו אולי לעורר בו את רגש היופי. התלמד הקפן, שהצטיין בכשרונותיו המצויים. למד בחדר⁽³⁾ כי"ב שעות ביום, וכעבור שלש שנים ידע בעל-פה את כל ספרי התנ"ך.

ועוד אני מתענג—כתב אבראמוביץ—על אמרו נעם של חווי יה ומחזה שדי אחזו בנפשו, ציורי קדש נשגבים משנות עולמים, לקחני סלמדי אל גבול התלמוד, הענג הקרמוני וענג סלך הבשן במפרות כל יושבי תבל. בבואי שמה הייתי כאיש הבא בפעו הראשונה ליום השוק הגדול, משתאה למראה עיניו מיני סחורה ופרנמטיה (8) ודברי חסי הרבים והמשונים, ומשתומם למשמע אוננו קול שאון והמולה וצוחה מכל עבר ופנה. קיני וסוכרים, סרסורים וכוחרים ברעש גדול יחסוון וחשק ותשווקת המסחר יאחזון, כלם רצני דחופים ומבוהלים, זה בכרו וזה בחביתו ואיש אחיו ירחקון; אלה לאלה שואלים ואלה לאלה

(1) הגלות אבראמוביץ כתובות בירי עצמו, "ספר זכרון" תרמ"ט. (2) מ"ה"ה. (3) ח"ה"ה.

קורצים בעיניהם, מוללים ברנליהם, נושאים ונותנים, שוקלים וטרים¹, וקול
 בית במחנה. בכת ההגשמה² הנטוע בי נתתי דמות לכל הדברים וצורה לכל הבאים בשע
 התלמוד. התנא קמא³ והאי סאן דאמר⁴ נדמו לי כאנשים גאונים, קפדנים, לפני להבים
 פניהם, הרישא, סיפא ומציעתא⁵—כנשים צרות זו לזו, כל אחת סכחשת את חברתה.
 זאת אומרת כה וזאת אומרת לא כן, ורגזו וניבחו ואין נחת. וזו הבוגרת, האיילונית⁶
 הנערה שנתפתתה, וזה החרש שוטה וקטן והזב והזבה, גם השנים שאוחזין בסלית
 ושור שננח את הפרה, שור המועד ושור חם—כלם נצבו כמו חיים ברמיוני, איש איש
 בצירתו המיוחדת ובצביונו המשונה... כן אהבתי לשגל בפרם האגדה הנפלא. זה
 הפרם לא כגן עדנים הוא, אשר לו גדר עם בריח ודלתים, ומטעיו מגדלים ושתולים
 לסיניהם על ערוגותיו, שכלן סתאימות הולכות למישרים, והטבע אפור שם בחבלי חרשת
 מעשי ידי אמן—כי הוא כשרה יער ובר נרחב לבלי חק, אין גדר ואין סדרים וערוב כבד
 כאד בצמחיו. שם פרחים ואין מספר, נטיעים שונים ומסונים גדלים בערבוביא ושומים
 כצמח השרה⁷.

במלאת לשלום יעקב י"א שנה עזב את ה"חדר" ובא ללמוד בפני עצמו בבית
 המדרש, ובכל ערב היה אביו מסביר לו ה"ק נמרא. וכשעסקיו מנעוהו מלעשות זאת, די
 הוא הנער משכימים במרם עלות השחר והולכים יחד לבית המדרש כדי לעסוק בתורה.

אמנם כן—ספסר אבראמוביץ—צער גדול הוא לילד רך בשנים להשכים קום בעת שתקפה
 עליו שנתו, ומה גם בימות החורף, אבל בדיעבד כשקמתי ויצאתי לפעלי נהנתי בלבני,
 וישרי—שכר ההליכה והלמוד באשמורת הבקר—היה הרבה מאד. דומיתיה בכל רחובות
 העיר השקועה בתרדמה, גם הירח והבוכבים כמשמרותיהם ברקיע העירו את דמיוני והקשבתי
 קשב רב. אז ראיתי בחזיון את האיש נכריאל, הקורא כנבר ומבשר שעות הלילה בשמי
 השמים. מלאכי צבאות יודון יודון ופותחים את פיהם בשירה נעימה. עוד מעט ושערי
 גן-עדן ברעש נפתחים ואל-הכבוד יבוא בו. ראו בני אלים הליכות אלי מלכי בקדש—ונדמו
 דעמרו טרעידים איש על מחנהו ואיש על דגלו, אין נודד כנף ואין סוצה סה ומצפצף.
 ופתאם ירעם בכח ה', ועליון יתן קולו בככי. ככה וככה בלילה על בית-מקדשו השמש,
 על ירושלים עיר-תפארתו העזובה, על עמו, בני ציון היקרים, הנודדים בגוים, ועל
 השכינה⁸ העלובה הנודדת עמהם בנולה ובצרתם לה צר. עינו עינו יורדה מים—והיא
 שכבת המל על פני הארץ והסיסי-לילה על קוצותי⁹.

חזיונות התנ"ך והאגדה עוררו את דמיונו של הנער ופתחו בו את רגש-
 האהבה להטבע. היופי, ועיף מלמדיו היה שלום יעקב יוצא להתבודד בהיערים והשדות.
 המעשים את העיירה, ולהתענג על הדר הטבע.

שם—ספסר אבראמוביץ—בליתי עתותי כהלך-נפש ומראה עינים על יפעת התולדה והדר
 טאנה, וברכות הימים לבתני בזיו כבודה, נמשכתי אליה בעבותות אהבה ומשוש חתן על
 כלה ששתי עליה. יום יום יצאתי השרה לשחר פני אהובתי ולהתעלם באהבים עם יעלת-חן
 זאת. את שאהבה נפשי בקשתי בסככי היער ובחרש מצל, בנאות דשא ועל סי-סנוחות.
 ודא העבירה כל טובה על פני, סשחקת לפני בכל מקום. הייתי מקפץ אחריה על ההרים,
 מתרפק על העצים, אף ישבתי בין המספתים¹⁰ לשמוע שריקות עדרים; הזמיר השמיעיני
 את נגינותיו וקול התור נשמע במקלהית כנף רננים, כלם היטיבו נגן בתרועה וישירו שירת-
 דודים ליפתי, בת אלהים יוצר הכל¹¹.

(1) מתוכחים ומדיינים על המצא. (2) bouloche. (3) העקרה. (4) שם. (5) האלהות השוכנת בגן
 הירושלמי. (6) שם. (7) מקום מרגע רגיר. (8) שם.

אולם ימי שלותו של הנער לא ארכו, כי במלאת, לז"ג שנה מת עליו פתאם אביו, והניח אתריו את משפחתו בחסר כל. שלום יעקב נאלץ אז לעוזב את עיר-מולדתו החביבה עליו ולנוע על ישיבות סלוצק, וילנה וערים אחרות, באכלו "ימים" ובחיותו חיי צער, כדרך הבחורים העניים העוסקים בתורה. ובהיותו כבן י"ז שב שנית לקאפולי, ובא לשבת עם אמו בכפר מילניקי, הרחוק מהעיירה כעשר וירסטאות, אבראמוביץ
כפר. כי בתוך כך נשאה האלמנה לחיבר בית-הרחים בכפר ההוא. שלום יעקב לא אכל לחם-חסד בבית אביו חורגו, כי היה מלמד תורה לבניו,

וחיי הכפר השוקמים והיפים החיו את נפשו הנהלאה מנדודים ומצוק. אחרי בלותו ימיב רבים בין הספרים המאובקים והקירות החשכים של הישיבות, היה שש בעליצות רבה עני מראות הטבע החביב עליו, שנגלו לו שנית בעצם תפארתם. מסביב להכפר היו "יעריב גדולים עתיקי ימים, במ תרמוש כל חיתו יער, הזאבים שואגים בלילה לטרף וגם הדונ ידבין שם לפעמים. שם צפרים יקננו ומבין עפאים יתנו קול, אוח-הבר וכל עוף המים שב המה ומתוך הגומא בבצה יצוחו. ויאוד גדול ילפת ארחות דרכו וחלף בין עצי היער שמון ועבור עד בית הרחים יניע, שם ישתפך במורד ויניע את האופנים ברעם וברעש, ומקוי המחנה ושאון מים כבירים תצלינה האונים". שלום יעקב כתב אז שירי-תהלה לכבו התולדה היפה, והתענג זמן מה על חמדותיה: אולם הבדידות של הכפר היתה עלי מהרה למשא, ורוחו נשאו הלאה להכיר את התבל ואנשיה.

אברהם ל' החג. בשוב שלום יעקב לקאפולי התודע שם בבית-המדרש לאברהם י' החג, קבצן נודד ובעל-דמיון, שכבר עבר בכמה ערים וגליליו וידע לספר נפלאות מנגב רוסיה, מעושר בני וולין וברכת ארמטה. הספורים הלל מהמדינה הרחוקה והמאוישרה הפליאו את לב בני העיירה העניים, ועוררו ביהוד או דמיונו העז והגוח להתפעל של שלום יעקב. בלבו נולדה תשוקה כבירה לתור עריב וארצות חדשות, ולראות בעיניו את פלאי המרחק; והמקרה עמד לו. דוד מצד האו הגר בקאפולי ירד בעת ההיא מנכסיו, ובקראו שמיטה לנושיו נמלט מפניהם ולא גור אנה בא; ועל כן יצאה אשתו, שנתענגה ונשארה בחוסר כל, לבקשו בכל תפוצו ישראל. היא לקחה על זרועותיה את ילדה הקטן ותשב בעגלתו השבורה של אברהם החג, ורתומה לסוסה זקנה ועורת בעינה האחת, ותסע לדרכה; כי מסלת-ברזל עז טרם תהיה בארץ בעת ההיא. וגם שלום יעקב נלוה להנוסעים המזורים האלה, שלא ידו בעצמם אנה פניהם מועדות.

טלולים. קשה היה המסע בחום הקיץ ובאבק-דרכים, כי הסוסה הזקנה והדל התנהלה בכבודת תחת קוי-השמש הלוהטים, וגם צידה מספיקה ל היתה להנוסעים; אולם גם קסם מיוחד היה שפוך על אותה הנסיעה הארוכה והאמית בין יערים ושדי-תבואות, דרך ערים וכפרים. בבוא הנוסעים לאיוו עיר או עיירה, ד פרים למלון או לבית "הכנסת-אורחים", ואברהם ל' החג היה הולך להרב לבקש מכתב מליצה ותמיכת-כסף בעד הענונה הנוסעת אתו. ובמשך הטלולים והנלגולים הארוכ הללו למד אבראמוביץ לדעת את חיהם ומנהגיהם של הקבצנים בישראל, התופכ מקום חשוב כל כך ביצירותיו. כן שמשו הסוסה והעגלה של אברהם ל' החג כתבנ וסמל לה"סוסה" של אבראמוביץ ועגלתו המלאה ספרי רומל²) של ר' מנדלי מוכ ספרים. ההרפתקאות³) המרובות, שעברו על הנוסעים באותה הנסיעה הארו והמזורה, נחרתו עמוק כל כך בזכרונו של שלום יעקב, שהן חזרות ונעורות בכמה מספורי

1) медичная. 2) ספרי קדושה ומנהגי ישראל. 3) התלאות.

מקץ ששה שבועות לנחודיהם הגיעו הנוסעים לוולין, ושלוש יעקב החל לחשוב מחשבות אדך להפטר מאפטרופסו אברהם'ל החנר, שהיה עליו למשא בנכליו ועריצותו. הוא תפס את ה"פאכפורט" שלו, הרעיבו, הציק לו והשתרר עליו. ובכל מקום בואם התהלל אנהם'ל בבית-המדרש, כי הוא מוביל אתו בחור למדן ו"משכיל", ובהשתדלו לשדכו עם בת אחד מבעלי-הבתים אמר לחלק עמו בהנדוניה שלו. בבואם לקאמיניץ-פודולסקי הלך שלום יעקב לבקש את רעו מלפנים, אחד מבני הישיבה ששמש שם כעוזר להחזן; וכשנודע הדבר לאברהם'ל מדר לאסור את סוסתו והאיץ בשלום יעקב לעזוב את העיר. המה יוצאים לחך וחת עצבון ויאוש נחה על שלום יעקב, בראותו כי גודלו מסור בידי מעול נבזה וזן מנס ומפלט. ופתאום התבונן אברהם'ל כי סוסתו אבדה אחת מפרסות-הברזל שלה, ושלח את שלום יעקב לבקשה בדרך. ובעודנו עומד לבדו בשדה נבוך ומר-נפש—והנה מנבה רתומה לארבעה סוסים עברה על פניו. המרכבה עמדה, ומתוכה קפץ ויצא העוזר-לחזן, שנפל על צוארי שלום יעקב וישק לו. ואז קבל אברהם'ל את שכר הנסיעה, ושלם יעקב עם רעו שבו העירה.

אבראמוביץ
בקאמיניץ-
פודולסקי

אבראמוביץ בא ללמוד בבית-המדרש, ובחייו החלה תקופה חדשה. הוא התורע גסור להמשורר גוטלובר, הדר בקצות העיר, ובתו למדה לו את השפות הרוסית הגרמנית ואת כללי האריתמטיקה. אבראמוביץ החל לשקוד אן בחשאי על ספרי-השכלה שנים, ובהיותו לחזן לאחד מעשירי העיר הכין את עצמו מתוך הרחבה לבחינת מורה. אולם אשתו הצעירה, שנלקחה בלי הבחנה יתרה, היתה שונה ממנו ברוחה, ונאלץ לרשה כעבור זמן מה. בשנת 1867 נתמנה אבראמוביץ למורה בבית-הספר העברי, ובאותה השנה הדפיס את מאמרו הראשון ב"המגיד" על עניני החנוך.

וימי שבתו של אבראמוביץ בקאמיניץ לא ארכו, כי יצא משם נהדיששוב. והשתקע בברדיטשוב. בעיר זו מצא את הרעיה הראויה לו, שהיתה לשו חבתו הנאמנה בחיים, והחל לעסוק בקביעות בעניני ספרות. בשנת 1860 פרסם אבראמוביץ את הספר "משפט שלום", בקרת על הספר "מנים ועונב" של צווייפל, ובעבור שנתים ימים הדפיס את החלק הראשון של הספר המדעי החשוב "תולדות הטבע". בשנות הששים התעוררה אצל משכילינו האבה להטבע ועבודת-האדמה, והשעה היתה רצויה לכתיבת ספר פופולארי (ל בעלי-החיים, הצמחים והדוממים). ועל כן תרגם אבראמוביץ לעברית את ספרי-הטבע של הפרופיסור לינג, ובקבעו שמות להחיות והעופות השונים עזר להפנתחת השפה.

אבראמוביץ
נהדיששוב.
צירותיו
הראשונות.

בשנת 1863 פרסם אבראמוביץ את ספרו הראשון, "למדו היטב", שנתרחב אחרי כן באנת הבנים. והופיע בשנת 1868 באריכות בשם "האבות והבנים". הנבור הראשי, אפרים מעיר כסלון, הוא חכיד עשיר וקנאי, המציק לבנו יחידו שמעון בשביל "השכלתו" וחירותו הדתית עד שהוא בורח מביתו. וכן הוא מפריד בין שו וחזירה רחל ואהובה ה"משכיל" דוד, שלא ישר בעיניו. אולם לא היו ימים מועטים שפנים ירד מנכסיו, גם חלה ונפל למשכב, ודוד גמל לו כמה טובות וחסדים. שו התגם אפרים על רדפו את המשכילים, שהכיר בצדקתם, והשיב את בנו הנדה, שכן את אגודת בתו עם מאהבה. הספור, שנכתב ברוח לוחמי-ההשכלה, עשה בשעתו חשם גדול על הקוראים ותורגם מיד לרוסית; אולם האמן שבאבראמוביץ לא נתגלה בו עוד.

התקופה השנייה. בשנת 1865 באה התקופה השנייה בעבודתו הספרותית של אבראמוביץ: הוא החל לכתוב יהודית. בראותו כי הקוראים והמבינים עברית מעטים הם, נתעוררה בלבו אותה השאלה שהציקה גם ליל"ג: "למי אני עמל?" ועל כן החליט לכתוב את ספוריו בלשון מובנת לרוב העם.

השפה היהודית בזמני-כותב אבראמוביץ-היתה כלי ריק, אין בה דבר טוב זולתי להגריבה, הכלים ודברי תענועים-מעשה ידי פתאים, נלעגי-לשון ובני בלי שם, והנשים גם דלת העם היו קוראים אותם באין הבן; ויתר העם, אם כי לא ידעו ספר ולשון אחרת, היו נכלמים מאד לקרוא בהם, סן תודע אולתם בקהל... ומה גדלה איפוא מבוכתי בשומי אל לבי, כי אם אשנה בודה הזאת הלא כבודי בקלון אסיר. אבל אהבת המועיל נברה בי על הכביד המרוסה, ואמרתי: יהי מה! ארחם את היהודית, הבת לא רוחסה, ועת לעשות לעמי" (1).

האדם הקטן. הספור הראשון ביהודית, שיצא מעטו של אבראמוביץ, הוא "האדם הקטן", שנדפס בהשתדלות מנדלי מוכר ספרים" (1865), הפסיכונים²) שהמספר נקרא בו מני אז ועד כה. זהו ספור תולדותיו של אברהם יצחק התקוף, מנהיג-הקהל המתעשר על השבון הצבור ומתנתם באחרונה, לפני מותו, על כל העול שעשה. אבראמוביץ הוא הסופר הראשון שיצא להלחם בכשרון רב וסאטירה שנונה בעסקני-הצבור שלנו מהדור הישן, המקימים להם מעין "ממלכה" קטנה ומוצצים את לשדו של העם. ספור זה הוא בעין

כתב אשמה נגד בני-האדם הקטנים, אלו התקיפים ומנהיגי-הקהלות ופרנסי-הצבור, אלא שרוח השירה האסתית מכבצת גם שם מאחורי הגדרות הדחיות ומאחורי הפרגודים. מיד בתחלתו אנו מתפלאים לאותו הרמזן היפה, רמזיון של משורר אמתי: האדם הקטן, שהנער רואה בתוך עינו של כל אדם, זה האישון, שתחיל להעסיק אותו. שומע הוא את האנדות הנפלאות על דבר האישון, איך מתהווה ואיך נולד, והוא משתוקק לראותו פנים אל פנים; ולבסוף הוא מוצא את - האדם הקטן, אותה הבריה השפלה והמאוסה העוסדת בראש הקהל ורודה בו. ואולם הספור הזה בעיקרו נעשה סוף סוף למאמר פובליציסטי" (3).

כשרונו של אבראמוביץ לא נתבנר עוד כל צרכו ב"האדם הקטן", וגם המספר בעצמו לא מנה אותו הספור בין יצירותיו המשובחות שתרגם אחרי כן מיתודית לעברית.

בשנת 1869 בהיות אבראמוביץ כבן ל"ג שנה, כתב את הספור "פישקה התנר", ששכללו אחרי כן בשנת 1888, ונקרא בעברית "ספר הקבצנים". וכאן אנו רואים ראשונה בספרותנו ציורי-המבע מפורטים ויפים, הומר קל ובריא ותמונות חיות ומתוארות היטב בכל שרמוטיהן החיצוניים והנפשיים. מנדלי מוכר ספרים מספר לנו את מסעותיו עם עגלתו המעונה ספרים, ואת המאורעות שקרו לו:

פעם אחת הייתי סהלך בדרך, ואותו היום שבעה-עשר-בתמוז היה. ואני יושב לי על דוכני (4) בעגלה עטוף בשלית ומעוטר בתפלין, סחמר כלאחר-יד אחר פוסי בשוט שבידי ומתפלל שחרית, מתכוון ועוצם עיני שלא לראות את העולם לפני בשעת תפלה. והיא, התולדה, כלימר הטבע בלשונם, היתה באותה שעה, מעשה שטן, נאה מאד וממשכת אותי להסתכל בפניה, והיו דהורי-לבי סנצחים זה עם זה. יצרן הטוב אומר: "אסור - אל תסתכל!"... וכנגדו יצרי הרע מסית ואומר: "סותר! הסתכל ויהנה לבך, שומה שבעולם!"

(1) שם. (2) השם המבורח. (3) תולדותיו של אבראמוביץ כתיבות ע"ד פרושמאן, סרך ב' של כ. תהבי מנדלי טו"ם, אודיסה, תרע"א, פ"ב. (4) במה קטנה-הבושב שבעגלה.

ועמד ופקח לי עין אחת. ומיד נגלתה עלי היפהפיה הזו בהדר כבודה - ותמונה נאה לנגד עיני: שדות כוסמין (1) בלבלבובן, לבנות כשלג, אצל שורות שורות מוצהבות של חטים ושל גבעולי קמניות נבוהים וירקרקים; בקעה נאה צומחת דשאים וחורשה של אנוזים לשני צדיה ובתוכה שוטפת ברכת מים זכים כעין הבדלח, וזהרורי חמה בוקעים בהם וחופים פניהם בתורי (2) זהב וקשקשי כסף; עדרי צאן ובקר נראים מרחוק כנקודות שחורות, שחומות וארסמות בנאות-דשא שם. - „אוי לאותה בושה!“ - מיכרני יצרי הטוב... אבל היצרי הרע שבו מעלה לתוך חוטמי ריח-ניחוח של ערמות שחת ושל עשבים הנבלע באברים, משתפק לפני בנינות כנפי רננים משמחי לב, משיב רוח חם על פני, מסלכל פאותי ולוחש לי באזני: „ראה, אדם אתה, יהודי, ואל תבוא, שוטה, להדיר הנאה מן העולם!“ אני מנמנם ומתפלל, כביכול, ואיני יודע בעצמי מה אני מתפלל. ובטירוף הדעת דברי כעם יקנטור עולים במחשבתי מליהם...

הריני מעמיר פנים עצובים, מתאנח בחסידות ואומר אותן הפליחות הקבועות ליום מר זה בתהנוגים ובקול בוכים, וקול בכיתי הולך וחזק ביותר באותו פזמון שמרני לבבות בדבריו המרים האלו: „והשפיסון מצפון כשבולת שטפני, והציד שלה יד והצפיר והשעיר“. יהודי, מכיון שהוא שופך שיחו לפני המקום ואומר לפניו פזמון, כסבור הוא שעשה כל מה שבידו, ודעתו נחה וסתישבת עליו, כתינוק זה לאחר שלקה מוחה דמעתו ושותק. מיסב אני על דוכני ומחליק לי את זקני בנחת-רוח כאומר: רבנו של עולם! אני עשיתי את שלי ויצאתי ידי חובתי; עכשו אין הדבר תלוי אלא בך. עורה נא, התעורר נא והראני הסדך. אב רחום וצדיק! - „הידא, בהמתי! הרימה פעמך ולך נא ונא, במחילת כבודך!“ - אומר אני למימי בפה רך, מסיסן על שהייתי מזלזל בו מתחלה וקורא לו „גבלה“. והעלוב הזה מחוה לי קידה, כורע על רגליו הקדומות וכובש ראשו בקרקע ומתאנח, כאלו הוא אומר: „אדוני! ומספא מה תהא עליו?“ חייך, שפקח אתה - אומר אני, ומרמז לו בשוט שהוא רשאי לקום ולעמוד על רגליו. לא לחנם נאמר: „ציון, כך כל בהמה ועוף חכמו!“ כלומר, אשילו בהמותיך, כנסת ישראל, פקחות הן... אבל אין זה מעניני. ומתוך אמירה זו באתי שוב לידי ההרהור בכנסת ישראל, על חכמתה ודעתה ומנהיגיה, על אותן הבריות היפות שבתוכה ועל רוע מעמדה, המקום ירחם עליה. ראשי התחיל מתנדנד אילך ואילך, מחשבות לבי מתבלבלות, וכשפיסון (4) נראה לי בדמיוני - נכוכדנאצר וסיעתו פורעי פרעות בישראל, משברי דלתות וחלונות ומקרקי קיר. מהומה ומבושה ומבוכה. יהודים, קצתם לבושי טליות וקצתם טעוני חבילות של סחורה, סמרטוטין ובלואי-בגדים, אוזרים חלציהם, שואנים, הושע נא!“ ורצים... ואני נושא את רגלי, מתנבך כארי וקופץ - ומשתמח מלא קוסתי על גבי הקרקע.

דומה שחשפתי השנה, לא עליכם, וישנתי באמצע תפלתי. רואה אני והנה עגלתי טובעת בתך אמת-המים (5) ובאחד מאופניה האחרונים נתון פדן (6) של עגלה אחרת. מימי, רגלו האחת עומדת מחוץ לעבותות העגלה והוא מסושך, רחוק ולחוק, ורע רע לו. ומאידך ניפא קללות נמרצות עולות ובאות לי בלשון יהודית, ונגניחה ושעול כאחת נשמע משם. יהודי אתה! - אומר אני בלבי - אם כן לסיחש לא סבעי... ומיד אני קופץ ובא לשם פלא חמה. והנה איש יהודי סבוך בטלית ותפלית ומפליץ מפרפר לפני תחת העגלה. הרצועות והשוט כרוכים יחד, והוא מפרכם ומשתדל בכל כחו לצאת מן המצר. אני תוהא וצועק עליו: היאך! והוא משיבני בקול: היאך והיאך! אני משלח בו חרון אפי וכל חלוטותי הרעים שחלמתי, והוא חוזר ומשלחם בי, ואין אחד מאתנו רואה את פני חברו... אני לו: יהודי איך אינו בוש וישן בתוך תפלתו? והוא לי: יהודי איך אין מורא שמים עליו והוא מתנמנם? אני מקללו באביו, והוא - באבי ובאמי. אני חובט את כופי, והוא סתיר עצמו מאורו ועומד וחובט את סוסי. הסוסים מתהוללים

1) - (2) „צפון“, „הידא“, „הרימה פעמך ולך נא ונא, במחילת כבודך!“ (3) „ציון, כך כל בהמה ועוף חכמו.“ (4) נחש כמו שארסו מסוכו. (5) „צפון“ (6) 005

ומדקפים קומסיות, ואנו כועמים ומשתערים זה על זה כתרנגולים ומתכוונים להחזיק זה בפאותיו של זה. שעה קלה היינו עומדים שותקים ומסתכלים אחד בפני חברו. אמנם מה נהדר היה מראה זה! שני נבורי ישראל בטליותיהם ותפליהם עומדים בשדה זועפים וזועפים ומזומנים להיות פוטרם אחד בלחיו של חברו... אשרי עין ראתה אלה! עוד רגע ומכות-לחיד מתרנשות לבוא — ופתאם נרתענו לאחורינו ושנינו בבת-אחת קוראים תוהים ומשתאים:

— אוי, ר' אלתר!

— אוי, אוי, ר' מגדלי!

אלתר יקנה¹, מכרו של ר' מגדלי מכבר, היה, יהודי מסורבל בבשר ומפושט וכרסו עבה. פניו טובעים בים של שערות צהובות ועכורות, שיש בהן כדי להספיק פאות זוקן ושפם גם לו לעצמו וגם לכמה וכמה יהודים. בתוך ים של שערות זה עולה כמין אי חוטם רחב ועב, תתיכה הראויה להתכבד בה, שרוב ימות השנה הוא סתום ובטל מעבודה, ובשנוי ומת¹, כגון בפרוס² חנה-הפסח, זמן הפשרת שלגים, בעליו נוטלו בכפו, שוקד עליו וגורפו, והוא משמיע כשופר תקיעות גדולות. ר' אלתר היה גם הוא מוכר-ספרים, ונודמן יחד עם ר' מגדלי בדרך המביל לכס לון, בלכתם למכור שם את סחורתם. ובעודם עומדים ומסיחים על עניניהם, והנה איזו אברים באו בקרונותיהם והשתאו על שתי העגלות הטובעות בבוץ וחוסמות את הדרך, גם לגלג על היהודים העטופים במליות וקראו: ראו נא אותם, את הבריות היפות הללו! תפת רוחם של אביהם ואמם! הוי, פנו מקום, יהודים מצויצים³! העגלות הוצאו אז מן הבצצה בעזרת „דחיפתם החזקה“ של הערלים, בעת שהיהודים החלשים יצאו ידי חובתם בקריאות-זרוז: דחפו היטב, היטב דחפו! והיו נונחים ומפרפרים בכל אברי גופם ונראים כדוחפים, והאברים הלכו לדרכם בלעגם על היהודים המטפלים בסוסיהם ב„בנדי בהונה“, ובקפלם את כנף בגדם בדמות און חזיר כדי להרעימם; וגם ר' מגדלי ור' אלתר שבו למסעם. ר' אלתר היה יושב לו בעגלה תחת חופה של מחצלאות בלות, והאופנים של מרכבתו מרוסקי הירות, מהודקי חבלים ומשונים בשעור קומתם, מתגדגדים על הסדנים ומתרעשים בקול. מרכבה זו סוטה גבוהה ודקת בשר ותשושת כח מושכת אותה, והעלובה הזו גבה צרוע, כתוה ונשוך, אוניה זקופות ושזיר הפאה שבצוארה סבך בקש ובנעורת של פשתן, המבצבצים מן הענק לגרירתה הדקה והצנומה. ור' מגדלי, ההולך בראש עם עגלתו, כלה את ה„פסוקי דרחמי“ של תפלתו, והיצר-הרע החל להסיתו שיטעם מהמשקה, הדובשנין, השומים והבצלים שבתרמילו, כי „מה לו ליהודי בימינו ולנבוכדנאצר בימים ראשונים? אולם הוא מתגבר על תאותו ואינו מחלל את התענית, וכדי לפזר את הרדורזי דרעים הוא מתבונן ל„הדר אלהינו בעולמו הנאה“.

חריקע כלו תכלת בלא עב קל. החמה לזהשת. רוח לא נושבת, אויר לא מרפרף. תבואות ואילנות אינם סודעזעים, עומדים ומחרישים. הפרות אלו רובצות בשדה נטויות-טרון ומנענעות אזנים, ואלו כובשות קרניהן בקרקע, חוטטות ומעפרות בטלפיהן וגיעות מסני החום. הפר פושט זנבו ורץ, מנענע ראשו לצדדים, פתאם יעמוד, מרכין מצחו עד לעפר, שואף ומנשם בנחיריו, נוהם ובוטש ברגליו—והבל מפיו יצא. אצל ערבה זקנה, עקומה ומדוקת רעם עומדים סוסים צפופים, מאהילים זה על גבי זה בצוארותיהם, כדי לעשות צל כל שהוא, ומצלפים בזנבותיהם להבריח את דתושים והצרעין⁴ מעל גבם. בראש האילן עורב אחד סתנענע על ענף רך באויר העולם, ונראה מרחוק כאלו הוא מתללל עמוק טלית-קטן של לבן ותכלת יחד, משתזזה ונופל אפים בכפיסת ראש, רוקד

1) הדר הכובע. 2) מ"ו ימים לפני החג. 3) עפופים בציצית. 4) שרפיה.

תחתיו רקידה קלה, פקרקר אחת ושתיים בשעה רסה ומשתתק, פושט גרונו, מעמיד פניו ומתנמנם ועיניו פקוחות... שקט ודממה בכל הדרך. עלה לא מזרזוע, עף לא סורח, אלא יתשים וזוכים, עסא פזיאו (1) זה, הלולי וחנני להם בחללו של עולם, טסים כה וכה, מעופפים ועוברים אצל האזן, סומזמים לה, לחשים לה—ופורחים ואינם. גם הצרצור (2) והצלצל (3) מנתרים בין חציר וקסה, נודדים כנף, פושטים רגל ובצלצל מצלצלים...

תנה חם היום, חנה שקט ודממה—הם! ישנים מזשי אלהינו...

ואני—מספר ר' מנדלי—מוטל מפני החמה בעגלתי ואיני לכוש אלא חלוקי וסלית—קסני בלבד; כובעי החם בראשי שמוט לי לאחורי, והאנפילאות של צמר, שאינן פוסקות מעל רגלי אפילו בימות החמה, משולשלות לי עד עקבי—ומויע יפה יפה. ואלמלא החמה מכחה את עיני הייתי גהנה מועה זו, מפני שאוהב אני להויע ולהשתמח שעות הרבה על נבי האצמבה העליונה כמרחץ בעדנא דריתחא". גם ר' אלתר היה, מתפרקד (4) בעגלה, שוכב על נחונו וראשו סמך על שתי ורועותיו, פניו מאדימין וחוזו המסובך בשער מעלה. החמה מלהמת וצולה אותו כנדי מקולם (בשמנוניתו, מפיקה מתוכו את כל הלחלוחית שבו והוא מויע". ובשנתגברו ביותר הרעב והחום על הנוסעים וסוסייהם, ישבו ר' אלתר ור' מנדלי לנות בצל יער, זה, אריות", שהותיו ממסרות העגלה, רועים על ידם. ר' אלתר לא היה ממבעו איש דברים, אולם כשהחל בן-לוינו לסית עמו בעניני עסק מיד נתעוררה בו תאות הפספוס וספר את כל המוצאות אותו בהריד ש בירמוליניץ, ואת הזוונים ששודך שם ולא עלו יפה, אף על פי ששכר השדכנות היה לו כדבר בעתו, בהיותו מטופל בכמה בנים מאשתו השניה והצעירה לימים שלקח בזקנותו. וכדי להפיג את צערו, הוא מוחה בבית-ידו של חלוקו את הזועה מעל פניו ומציא מחיקו מקצרתו של זכוכית לבנה, שצורת יפהפיה עליה; נוטל את המסמר, החלוי בצמד שעל פיה, וגורף קנה המקצרת הקצר, העשוי חוליות, תוליות: החוליה העליונה עצם שתורה ומעוקמת, התחתונה אף היא עצם, והאמצעית, הגדולה שבהן, מעשה עבות שורה ומרוקמה בזוגיני (6) דקים. אחר כך נתן אש במקצרתו והתחיל מעשן, מסתכל כלאחר-יד בצורת היפהפיה ומשתמח מלא קומתו תחת האילן". וכשנפתם פי החוליה העליונה, שהיתה מוזהמת ביותר, ומרת לשוא לדשנה, היה, נוטלה מעל ראש הקנה, כועם עליה ומקללה, ונועץ במקומה אבוב (7) של נוצה". גם ר' מנדלי היה מרבה בספורים עד שבאו שני הנוסעים לדי עסק והיו מחליפים תחנות ב"ספורי בבא", ספרי "מענה לשון" בספורי, אלף לילות ואחר", כתבי, שיר המעלות" בקמיעות; מחליפים מאה סליחות של דפוס זימור במליות-קטנים של בירשיר, קינות מדפוס וילנה בשופרות, מגורות של חנוכה בשני-שועל, מגורות נחשת של שבת באבוקות להבדלה וב"דמילקאות" של צמר לחינוקות. ושני הצדדים רוחם נוחה ממשא ומתן זה, לא משום הנאת ממון שבו, שהרי אף פרומה אחת לא היתה להם ממנו, אלא מגוף העכב בעצמו, ששכר עסק--עסק".

בין כך ובין כך הניע זמן מנחה. רוח נעים נישב ועבים קלים, אורחים טובים אלו שהיו מצפים להם זה כמה, עולים ומטיילים על פני הרקיע. האילנות נעורים ומתחילים להודעוע בנחת, מנענעים זה לזה בראשיהם, מתלחשים ומסחחים זה עם זה בלשונם, לאחר שהיו עומדים ושיתקים ימים הרבה. רוח בא וסעורר תכונת השדה סתרדסתה—

(1) סברה . сурометчывыѣ . (2) סברחוב . (3) кувачья . (4) שוכב פקרקר על גבו —

באן על כרסו . (5) חלוי . (6) עניני זכוכית . (7) קנה דק .

והשבליים כלן מקיצות כתינוקות בקול המולה, מנפשות (1) ומנשקות זו לזו באהבה. בריותיו של הקדוש-ברוך-הוא מתעוררות בכל מקום שהן: בשדה וביער ובאוויר העולם. צפרי-רננים יוצאות זו אתר זו על עפאים ושיחים, גבוהים ושפלים, עומדות ומקשטות נוצתן בקנוח פה, בנדנדוד ובנענוע הנוף ומתחילות לומר שירה. צפורות-כרמים (2), מקושטות משי רקטתים וכל מיני צבעונין, רוקדות ומפוזזות כשהן טסות באויר, רקוד וטפוף וחי-חן להן. שתי חסידות נראות מרחוק בכתנותיהן הלבנות, רגליהן האדומות שכולות בבצעי המים ועיניהן נשואות למרום, כנשים צנועות אלו בשעת טבילה. בן-עוף אחד שוכב ופרוע פורח מאילן אחד לחברו כסתלהלה וקורא: "קוקי-קוקו!" כלומר, "איכה?!!" ועוף אחר מתוך דגן וחטה משיבו ואומר: "פוק-בער-ריק!" בחורשה המסוכה הזמיר נושא קולו ומרעים בגרונו נפלאות, וכל יודע נגן ביזו (3) שדה נמשלים כמשוררים לחזן מפורסם זה ומפלכלים בקול. אפילו הצפרדעים באנשים מסייעות לו ומקרקות; ואפילו זבובים ודבורים אינם שותקים. והילק (4) החצוף, מנוול זה אף הוא פורח ובזמזום מזמזם. כל אלה חברו למקהלה גדולה של רבבות אלפי סיפיות, להודות ליוצרים בנעימה. כל העולם נתמלא זיו, חיים ונעימות. והכל צוהלים. והנפש מתענגת לשמוע ולראות ולהריח את הריחות הנעימים מסביב".

שני הנוסעים עמדו להתפלל מנחה ולזפות את אופני עגלותיהם בזפת, ואחרי כן הלך ר' אלתר לבקש את המוסים, שתעו בתוך כך ביער. אולם החמה התחילה שוקעת, ועדיין לא שב. ויתעצב ר' מנדלי אל לבו, וכשנראו הכוכבים ברקיע שתי מעט יי"ש מהבקבוק והלך לבקש את חברו האובד. המשקה בלבל את מחשבותיו, ומתוך נמנום וכשלון על כל צעד בחשבת היער הגיע לגנה מלאה פולים וקשואים ושלה את ידו לאכול מהם: אולם באותה שעה הכהו ערל בריא מאחוריו, ואחר שקצץ לו פקיד אחד אחת מפאותיו הגיע בשלום להפונדק של חיה = טריינה. פונדקית זו הרבתה שיחה עם ר' מנדלי, כדרכה, וכשנדדע לה שהוא "קרובה" שמחה עליו והומינתו לסעודה-הערב.

החדר הזה שנכנסנו לתוכו הוא מדור מרווח ונמוך בלי רצפה. חלונותיו קטנים וזוגיותיהם מהן מרוסקות ומהן מטולאות, חתיכה על גבי חתיכה, ויש שלא נשתיירה בהם אלא חתיכת זוגית בלבד באחת הזויות, כשן יחידה בפי סבא, שמפני רוח מצויה היא מתנדנדת ומזדעזעת ובזמזום עצוב וחשאי מזמזמת. אצל כותל מזרחי, כלפי חוץ, מפסלים ארוכים עומדים ומסוך להם שלחן גדול, ואצל כותל מערבי כנגדם מקומה של סטה מוצעת בכרים וכפתות גדולות עם קטנות ועם קטנות שבקטנות מונחות זו על גבי זו כמנדל נבוח עד התקרה. על פני התלים למעלה תמונת קבועת והן מכוסות בקורי-עכביש, בפנדי זבובים וביצי כנים. ומתוך זוהמה זו מציצים מיני צורות משונות וציורים סופלאים. שם תמונת "מזרח" עם בהמות וחיות משונות: אלה חצין עז וחצין שור, ואלה חצין אריח וחצין חמור, חצין נמר וחצין שפיפון. שם המן בדמות קוזאק נבה קומה תלוי על עץ שאינו מניע אלא עד כתפיו, ונראה שלא הסן תלוי על העץ אלא העץ תלוי על הסן. וכנגדו עומד מרדכי בלבוש מלכות: קפוטה ואבנט ופוזמקאות ו"שטרייסילה" גדולה, ויהודים חטמנים, זלדקנים (5) ועבפאָתָנִים (6) סובכים אותו, איש כומו בידו, ומברכים ואומרים: לחיים, ר' מרדכי!... וזה נפוליאן האמלל אף הוא נלכד בשחיתותם... ומקומו בפונדק יהודי זה בין זליכה, אשת פוטימר מכוערה ומפוחמה וזונה בלה, שמושכת אליה את יוסף הצדיק בכנף בגדו, ובין לולב יבש והושענות חבוטות, נעוצות בכותל בצד אמסלרריה (7) אינה מאירה ועכורה, שהזבובים הטילו בה זוהמה ופסלויה".

(1) מחבוק. (2) башука. (3) כל בעלי החיים הזוים. (4) חסיל, жаз. (5) בעלי זקן דק. (6) בעלי פאות עבות. (7) серпан.

וחיה-טריינה התפארה בקרובה הלמדן, ואמרה לשוך עם בן ר' מנדל, נער שהגיע לעונת בר-מצוה, את בתה, ריבה נסה, שמנה ורחבה. לסתותיה שתי לביבות מטוננות, שערות ראשה מועטות ואינן מספיקות אלא לכדי שתי צמות דקות וקצרות, התלויות לה על ערפה. ואחרי שאכלו כל בני הבית קום¹ מקערה אחת גדולה של חרס, הפקיר ר' מנדל את גופו ושכב. לישון במטה מלאה כל מיני פשפשים, שמצצו את דמו כל אותו הלילה. לאור הבקר הלכו ר' מנדל והפונדקי חיים-חנא לבדוק את שתי העגלות המעוננות ספרים, שנשארו הפקר בשדה. וכשמשי ר' מנדל במחצלת² הפרושה על עגלתו של ר' אלתר, נראה לו כמין חי מווי עצמו תחתיה, ונרתע לאחוריו נבהל ומשתומם. המחצלת הוסרה כרגע, ובעגלה ישב ר' אלתר בעצמו כשראשו חבוש במטפת.

מיום אתמול עברו עליו כמה הרפתקאות³. כששקעה החמה תעה בדרך חשך ותחתיתם עד שנראתה לו מרחוק, מחזרת אש בתוך היער. האש הולכת ושוקעת. האודים עשנים והנחלים לוחשית. העישים מסביב למדורה נרמסים. שם פרורי לחם, קליפות של ביצים, של קשואים ושל בצלים ושומים, גם סמרטוטים קרועים ובלים⁴. על לב ר' אלתר עלתה מחשבה מרה, כי שירה של צוענים, הידועים לגונבי-סוסים, שבתה כאן; ובעודנו שקוע בהרהורי עצב—והנה קול ועקת שבר עלה באזניו מאיזו חורבה. הוא נטל בידו מקל עב, ובחזקו את רוחו נכנס לחדר צר ומעופש, והתיר לאור הלבנה את אסוריו של אדם אחד המוטל ארצה כפות בידיו ורגליו. והלו ספר לו, כי אותה הכנופיה של קבצנים נודדים שהניחתו כאן גנבה שני סוסים רועים ביער והוליכתם עמה. ר' אלתר שנס או את מתניו ורדף אחרי הגנבים, אף על פי שהתענית והנדודים החלישו את כחו. הוא רץ זמן רב עד שראה מרחוק את החבורה. „קרן אחד מוטל בדרך ואצלו אספסוף זקנים עם גערים, סף ונשים בכנופיה אחת, כלם קרועי בגדים, לבושי סמרטוטים ומתומה רבה בתוכם. זה מקיש בקורנם ואורר, וזה במגרה מנסר וגורר; זה יועץ וזה נואץ. קול ילדים וקול נשים נשמע ברמה, תוכחה ונאצה שמה, הרמת ידים ומכת לחיים, בכיה ושחוק עד לשמים“. ויגש ר' אלתר בלאט לשני הסוסים הגנובים, הקשורים מאחורי הקרון האחרון, ובדתכו את החבל בסכין עלה על גב אחד מהם וברח עמהם; אולם קבצן ארמוני אחד הרגיש בדבר ורדף אחריו, גם התאבק עמו עד שנשמע צלצול פעמון בדרך... ר' אלתר עודנו מספר את מאורעות הלילה, והנה שני ה„ארויות“ שבו מן המרעה עם אותו בן-האדם שהותרו אסוריו בחורבה. וכשנתן בו ר' מנדל רגע את עיניו קרא בהשתוממות: „פישקה!“ זה היה פישקה התגר, הגבור הראשי של ספורנו, שר' מנדל ראה אותו כמה פעמים בבית-המרחץ שבכסלון, מקום-שבתו הקבוע.

הרוצה לראות מרחץ זה בכל המוני יבוא לשש ביום הששי. שני רוסאים יושבים בזוית אחת וכלי-אומנותם בידם, ולפניהם יהודים הרבה. רוסא אחד מלח גולגולות, ואחד מעביר תער על השדראות, על השוקים ועל המתנים, חובל ושורט בבשר ומרכיב קרני-דאומנא⁴ — ודמם של ישראל שותת ונשפך על הרצפה כמים, מעורב בשערות נוזות ובעלים של חבילי זרדים⁵ חבושים. נר זה שאצל הרוסא העתילה שלו מתפרדת והנר אינו דולק יפה, אלא מתמוזז ומתיו ניצוצות ברתיחה, והשלחבת עכורה ומשונה. על כלונסאות⁶ שבכתלים ושבתקרה אצל התנור תלוים, כמו בחנות של מלבושים, כל מיני בגדים: פתנות, פוזמקאות, סליות-קטנים ומכנפים מכל המינים, קפוטות קטנות עם גדולות וכובעים חמים ומוקרחים בתוכם. קולי קולות על גבי האצטבה⁷ העליונה: יהודים קצתם שוכבים שם בלא כח, נאנחים ונאנקים, וקצתם מווינים בחבילי זרדים וצועקים: שמע ישראל, בני רחמים!

1) сыворотка. 2) цыновка. 3) приключенія. 4) банки. 5) עפים יבשים. 6) קנים. 7) репихи.

יהמו נא רחמיכם! אוי הבל, בני ישראל! אסיקו הבל, אסיקו הבל!... המרחץ מצונן, הכל צועקים, ואין פושט יד ומולף רותחין על אבני התנור המלובנות; עד שלבסוף עומד לץ אחר ומעלה הבל הרבה כהבל של ניהנם עד כדי חניקה. שני יהודים צנומים מתננחים זה עם זה על ספל סים אחד, זה מושכו לכאן וזה מושכו לכאן ואחד מגרף את חברו. מלמד בחוש אחד, התועה כאן בלא כלום, בא ומבריע בין שניהם – ושלשתם כאחד מטבילים מטפחותיהם המזוהמות ומשתטפים מתוך ספל אחד. חבורה של יהודים בעלי צורה, מיוחסים, עשירים ובריות חשובות יושבים בראש ומסיחים בעניני העיר ובצרכי צבור: בטכסה ובעזי-פנים שבדור, בתרומת הצבא ובבחירת ראשי-קהל ורבנים ובשר-השוטרים החדש... הכל עולים על האצטבה. החום גדול, הירים עוסקות, המטובלים נהנים – ולא בכדי חבטו חבטיא... בזכות המיוחסים ההבל מתגבר. קטן וגדול, נער זקן סודרזים ונוטלים את בליהם, כלם שלים ומתפרקים מתעדנים ומשמיעים יחד בקול „וי-וי-וי!“ בנעיטה ובנחת-רוח...”

בבית-מרחץ זה היה פישקה, שומר המלבושים, מניש ספל של חמין, מקפל כתונת מזוהמה ומכניסה לתוך בית-ידה וקושרה מבפנים כמומחה, נושא נחלת ונותנה לתוך מקטרתם של הבאים למרחץ. ובשכר כל היגיעות הללו קבל מטבע בת שתיים ושלוש פרוטות.¹ כן היה הולך וקורא בכל יום הששי בתוצות כסלון: „עמדו, בעלי בתים, ולכו לבית המרחץ!“ פישקה, היה רגיל להלך בלי „קפוטה“ אלא בכתנתו המלואה, ובבגד „ארבע כנפות“ מזוהם ומכנסים רחבים, עשויים קמטים קמטים ותלויים כשקים.² „ראשו עליו כקערה סגולה“ (זמרוד)³, פיו רחב, שניו עקומות וברכומיות⁴, מנמסם בלשונו ואינו הונה את ה„ריש“ כראוי, גבו מעוקם קצת והוא תגר ברגל אחת.⁵ בעיני בעלי-הבתים היה פישקה נראה, כאחד מבעלי „כלי-קדש“, ובשביל כך זכה לכמה דברים, כגון: לחזור על הפתחים בפורים ובתנוכה בכנופיה של כל משמשי המרחץ, הממונים על המים ועל הסקת התנור ועל ההבל ועל האצטבה העליונה; לבוא בכנופיה לסעודה של מצוה בליל „קריאת-שמע“ וברית-מילה אצל בעלי הבתים ולזכות בכוס יי”ש ופרוסה של דובשנית⁶, ולחזור בתרמילו על פתחי בעלי-הבתים ולקבל מהם תרומת מצה בפסח.⁷ רק לדבר אחד לא זכה פישקה ימים רבים: לא בחר בו ה„קהל“ לחתן תלי-רע, כדרך בני כסלון לזווג בשעת מגפה בחורים ובתולות עניים ובעלי מומים ולהכניסם לחופה בשדה-הקברות, כדי שיעצר הגנף. אולם אין לך אדם שאין לו שעה. מעשה ביתומה סומית וקבצנית אחת, בת יח, שנתאלמנה ונתארסה שוב לכתף⁸ אחד, וכשהיה הכל מוכן כבר לסעודה ולחופה חזר בו החתן משדוכו; ויבהילו את פישקה מבית-המרחץ ויכניסוהו לחופה במקומו כדי שלא להפסיד את הסעודה...

ואז החלו תיים חרשים לפישקה. הוא לבש „קפוטה“ חדשה, ופרנסתו נמצאה לו בשופי⁹. בכל בקר היה מוביל את אשתו העורת „למקומה אצל בית-העולם הישן שבתוך העיר, ושם היתה יושבת לה כדרכה תמיד על משטח תבן וקוראה לנדבות בנגון של קינות, שננע עד הגפש“. ובמשך היום היה פישקה מביא ומניש לה כמה פעמים בחבה את „מזונותיה, פעם תבשיל חם של גריסין⁷ פעם לחמנית⁸ כמה ופעם קשואים ותפוחים כבושים; מניש ואומר: אכלי, אשתי, וייטב לך! כן היה תזור ובא כמה פעמים ביום כדי „לסייע לה „ב„פריון“: להרצות המעות של נדבה וליתן לזה פרוטה אחת כנגד מעה של שתי פרוטות, ולזה – כנגד מעה של שלש פרוטות; להזכירה חובות ישנים, שיש לה אצל בעלי-בתים ידועים, שעברו עליה ולא סלקו מיד הנדבה ודחיה לאתר זמן; וגם לגרש

1) סגולה. 2) שטוח ומפושך כ"י דחיקה. 3) жемития. 4) עוגה עשויה בדבש. 5) טישא-סבל. 6) בישויה. 7) пшеница. 8) עוגה דקה. 9) בשופי.

מפניה פרה או עו, שנתאו להוציא מתחתיה מלא פיהם תבן". ביתוד היה הזוג עושה עסקים טובים בחדש אלול, בעת שהעם בא להשתטח על קברי-אבות. או היה יריד גדול, לכלי-קדש, כגון חזנים ושמיים, מקבלים ואומרי תהלים, נשים מקוננות ומקריאות, גבאות ועושות פתילות ומודדות שדה-הקברות וכיוצא בהם". אולם, מי שיש לו פת-קיבר רוצה פת נקיה". איוו קבצנים בעלי-מומים, שנדרו מכסלון לכרכי-הנגב והצליחו בעסקיהם, עוררו את קנאת בתיה ותפתה את אישה לנדוד גם הם ל"מרחקים". וכאן החלה להזוג פרשה של גלגולים ומאורעות.

פישקה הכין לר' אלתר ור' מגדלי מרק של בולבסים וכבד אותם בנוקניקה (1) שהביא בכיסו; וכצאת הגוסעים לדרכם עלה פישקה על עגלתו של ר' אלתר וספר את קורות נדודיו כדרכו, מתוך גמגום וסגנון קטוע:

"... סה אומר לכם, יהודים, השם יתברך הצליח דרכנו. בכל כפר ובכל עיר שבאנו לשם, מצאנו חן בעיני הבריות ולמי שהיינו פושטים יד נתן לנו. בכל מקום היה ה"הקדש" פתוח לפנינו, ודלתות הבתים לא היו נעולות בפנינו - החזר על הפתחים כמה שתאוה נפשך, פשוט ידך וקבל ושים בתרמילך! ... אשתי היתה מלסרתני הלכות קבצנות. בענין זה הייתי עדיין עם-הארץ ודיני החזרה על הפתחים לא היו מחוורים לי ופה אבל אשתי היתה בקיאה בדברים הללו לכל פרטיהם. היא לסרתני חכמה איך נכנסים לתוך בית, איך צריכים להתאנח כביכול ולכעכע (2), ואיוו צורה ענוסה מעוררת רחמים צריכים ללבוש בשעת נניחה; איך צריכים לבקש נרבה או לתבעה, איך להתרעם ולדרוש יותר מכפי שנותנים, לדרוש ולדרוש עד שיתרצו ויתנו, ואיך צריכים פעמים להודות ולברך, ופעמים לנאץ, לנבל ולקלל... ובהמשך הזמן באה אשתי בטרוניה (3) עמי, התחילה מנאצת אותי ומלעיבה ברנלי הכוללות ומכנה לי כנויים סנונים, ואוסרת שמעות גדולה מעתה בי. היא הביאתני בתור אדם המעלה, מן המרחץ לקחתני ונתנה לי סהלכים בעולם, בין הבריות; היא זכתה אותי בפרנסה טובה והעמידתני על רגלי, ואחרי כל אלה איני מכיר טובה לה ומתכוון להקניטה במעשי. ואני הייתי שומע חרפתי ואינן משיב, אומר בלבי: דרך האשה בכך... פעם אחת נזדמנו לעיר אחת, שנוח היה לי אלמלי נשאני הרוח לעזאזל (4) ולא לשם... בה פנעתי במלאך-הסות שלי -- "א קיינק אים אין די בייניע" - יבוא רלב בעצמיו!"

באותה העיר התקינו הצעירים ליתן צדקה רק לוקנים וחולים, ואת הקבצנים הבריאים שבאו לשם היו מכניסים לבית-מלאכה שיסדו והיו מעבידים אותם בשכר כדי מחסורם; ועל בן נמנעו הקבצנים מלבוא ל"סדום" זו. אולם באותה שעה חנתה שם שירה נדולה של קבצנים "פרשים" מ"קבצני הבר" (5), הסובבים תמיד מעיר לעיר בקרונותיהם, שהם נולדים ומתים בהם, מבלי שיהיה להם מקום-מושב קבוע. ויתאוננו הקבצנים ב"הקדש" מרה על התקנה: "וי על השחתת העולם! היכן החסד והיכן צדקות פורונו של ישראל?" ואחך מהם בריא ועו-פנים, הממור האדמוני פייבוש, כלה את כל חמתו בה-נגידים" הכרסנים, היושבים בעצמם במל ואומרים לאחרים: לכו עבדו! והוא הוציא מידיהם כסף בערמה. בערב אחד של חשך וגשמים עמד ה"ממור" ברחוב בית-הכנסת, ובנענעו על שתי ידיו בובה עמופה בסמרטוטים ומקופלת בכר השמיע קול תינוק נועה בבכיה, וגם השתיקו בדברי פיוס, בבכי ובתחנונים: אוי לי ואבוי לי, מתה אשתי והניחה תינוק קמן זה על ידי! ... א-א, הסי, צפורי, הסי!" ויעורר המחזה הזה תמלה בלב רבים מהעוברים והשבים, ויתנו את נדבתם על יד האב האמלל...

(1) קובאצא (2) להוציא קל מהגרון. (3) Царяния, צריצות ועלילות. (4) שר המרבר. (5) בני שדה, היז.

ובבית ה' הקדש' התחיל ה' ממזר האדמוני' לנגוב את לב בתיה הסומית ב' שפתי חלקות, משמש אותה בשמחה וברצון ומגיש לה כל דבר שהיא צריכה לו עד שלבסוף נתקרבו יחד ונעשו רעים אהובים. הוא היה יושב ומספר עמה, מפטפט ומנבל את פיו, ובתיה היתה פוקקת¹) אזניה כמסרבת כביכול לשמוע דברים מגונים. וכשהיה משבתה פעמים ואומר לה, שהיא יהודיה עבה ושמנה, כרסנית ובעלת בשר כפי טעמו וריחו, היתה מטפחת על נבו, גוערת בו בנויפה ושוחקת תוך כדי דבורה". ובמדה שהרכו להשתעשע יחד ולהתקרב זה אל זה נתחכבה בתיה יותר ויותר על פישקה בעלה, ונפשו בלתה לאשתו בעוד שהיה כועס ומתמרמר עליה. וביחוד היה דוה לבו כשהחליטה בתיה לבלתי לכת עוד ברנל מעיר לעיר, אלא לנסוע מעתה בעגלתו של פייבוש.

ה' הבקר אור, מספר פישקה, והפרשים יצאו מסדום, מעיר זו השנואה להם. יצאו בקולי קולות - קול רעש עגלות וצריחת אופנים, קול דברים מתוך נרוזות ופיות נפתחים, הכל אוררים את העיר: ארורה היא וארורים יושביה, הלאי שתהא שרוסת אש, בעל-בתיה יתרוששו וכנשרפים יתנוררו בעולם! שלשה קרונות היו טעונים קבצנים עד בלי סקום - יהודים ויהודיות, בחורים ובתולות, קטנים עם גדולים, ואני ואשתי בתוכם. שחקה לנו השעה ונכנסנו, למזל-טוב, להיך לניון פ ר ש י ם, שבמעלת הקבצנים העליונה.

מה אומר לכם, יהודי החביבים, עולם חדש נפתח לפני ונהייתי סאד בטושב הקבצנים הללו בימים הראשונים. הייתי רואה ושומע אצלם דברים מופלאים הרבה, שאין הפה יכול לספרם בכל פרטיהם. הייתי שומע איך הם מלגלגים לכל הכריות ומלעיבים בהן, ואיך הם משתבחים בשקריהם ודברי תרמיתם ומספרים את מעשיהם הרעים בלשון תהפוכות, לשון גנבים ורמאים. לייזש הם קורין, חלב של פרה שהורה", לצורת אדם -- לוח של מודה השעות", נגוב - נבם" בלשונם. את העשירים היו מקללים קללת הנם על לא דבר... הייתי שומע שיחת בחורים ובתולות, איך הם מתלוצצים ומשחקים ומשתדכים זה עם זה. בני עגלה אחת התחתנו בבני עגלה אחרת... בשעת הצורך היו סתחפשים, זה עשה עצמו קנר וזה סומא, זה נעשה נבן וזה מעוך וכתות, זו אלמית וזו נכפית²), ובעלי סומים גמורים במבע ברייתם, כנון אני ואשתי, עמדו אצלם במעלה העליונה. הם היו אומרים: סומים כנון שלנו הם מתנה טובה מאת השם יתברך לקבצנים...

וזה ה'ממזר' האדמוני - יבוא רקב בעצמו! - נתן עיניו באשתי ונטפל לה בכל נפשו. היה מטפל בה באהבה, מפנק ומעדרנה ומטעימה כל טוב: פול וקטניות וכולבוסין מבושלים וכל הבא בידו. אני הייתי רואה את מעשיו ואומר בלבי: מה איכפת לי? עפאל בה, פנק אותה, תן לה מעדני מלך. ומה אתה מבקש בזה? שטא לבקש אותה בעצמה בשביל יפיה ובריאות נוסה ולעשות מעשיך אלה ל ש מ ה? זה אי אפשר, שהרי היא אשת-איש, ואסור לך אפילו להרהר בה... מה עשה ה'ממזר' האדמוני? ... התחיל מתנכל לי בנכליו ונתן אותי לחרפה ולשנינה לכל בני השירה ואקל גם בעיני אשתי. לא הייתי שומע ספיה אלא דברי קינטור, נאצות וקללות: תהא כפרתי, ולך למיתה וקבר תקבר באדמה ותאכלך רמה ויתסקמק בשרך, אתה ששפשיקי, נבלה סרוחה, בריה שפלה... וזה ה'ממזר' - לא יעמוד לתחית הסתים, - היה מלגלג עלי דברי עונות ופשעים, להבאישיני ביושבי הקרונות, עד שהייתי ללענ ולקלם. לכלם... נעשיתי הסקר והבל עשו בי כרצונם... וכשהייתי בוכה מפני המכות הנדולות שהכוני, היו מתלוצצים ואומרים: שמחה זו שאתה שמה ושוחק מה היא? ראו נא איך פישקה מלבין שניו... פעמים היו משליכים אותי מתוך העגלה בדרך, וכשהייתי מדרה ורץ אחריה ברנלי החלושות, מאמץ שארית כחי ומנשם בקושי,

היו תוקעים בך והריעו בקול שחוק: אשור-היזא (1), סהר-מהר, פישקה! הביטו וראו כיצד פישקה נושא רגלים וכיצד הוא סרקד לפנינו, אל תשלט בו עינא בישא ו"י

כל הצרות והענויים הללו עוררו את החפץ בלב פישקה לגרש את אשתו ולהפטר מכל החכורה הרעה; אולם בכל פעם שבא להשמיע את הדבר באוני בתיה, והיא הניחה, בדרכה, את ידה על שכמו ואמרה: הוליכני, פישקה—מיד נסתלק ממנו הדבור ונהפך לאיש אחר. הוא החל או לשדלה בדברים טובים, ובחורם יחד על הפתחים היה מדבר על לבה להבדל מהעדה הרעה ולהשתקע באיזו עיר כדי לחיות בשלוה ובנחת, אבל היא דחתה את הדבר מעת לעת, כי דבקה נפשה בחברת האדמוני ובשעשועי הנרודים. וכשתקפו ביותר המצוקות על פישקה מצא לו אחות-לצרה. בתוך קרונות ה"פרשים" נסעה גם ריבה אחת בעלת-חמורת⁽²⁾, שהוריה עזבוה בעודנה ילדה והקבצנים אספוה והתעמרו בה, בהשיבם אותה ערומה ויחפה ברחוב העיר כדי לבקש נדבות ולאחוז בכנף העוברים למען מלא כיס אדוניה. ויחמול עליה פישקה, ושני המוכים והמעונים נתקרבו זה לזו וישפכו את מרי שיחם איש בפני רעותו בהרגישם בזה עונג נעלה. ומני אז רפתה קנאת פישקה לאשתו, המוסיפה להתעלם עם ה"ממור", ולעומת זאת עברה רוח קנאה על בתיה והחלה להתרפק עליו בדברי פיוס וחבה ולקנטרו בדברים.

פעם אחת באה השיירה לאיזו עיירה קטנה וסרה לבית-ה"הקדש" החרב, שבני העיר

מסכוהו בכלונסאות ובסוטות ולחשו לו שיהא סתחזק ועומד כך עד סאה ועשרים שנה. דרך שער גדול ורחב נכנסים לעזרה (3) אפלה, מוקפת כתלים רעועים וסרוסקים, וניצוצי אור בוקעים לתיכה בעד החרכים. קרקע של העזרה עשוי נוסות נוסות, ובכסה סהן עוסדים מי זוחלין (4) ומי גשמים, שמטפטים דרך הנג של תבן מרוטט ומנוקב ככברה. מקק (5) של קש מעוך וכתות סתנלגל שם עם שאר מיני סחבות, וסמרטוטים, כנון תרמילים קרועים, סחצלאות בלות, אצנתאות (6) ונילדאות (7) של נעלים, סוליים (8) שאין להם עקב ועקבי סנדלים מסוסרים ומחלידים, שברי כלי חרס, עינולי חביות וידות אופנים, שערות ועצמות וכיוצא בהן. כל אלה נובלים ומתכמשים שם בערבוביה ונותנים ריח. סן העזרה נכנסים לתוך בית דרך פתח נטוך, והדלת סובבת על צירה בנויפה ושריקה גדולה. חלונות הבית קטנים וצרים וסרוספים בארובותיהם, והזוגיות קצתן סוזהסות וירוקה עליהן בירכתים, וקצתן סנצנצות מפני הזקנה בנוונים ירוקים-צהובים משונים, ונצנוץ זה לא יפה לעינים כסריטה על גבי זכוכית לאזנים. ויש חלונות, שנייר עב וסטליות (9) משמשים להם במקום זוגיות. גפרים סונחים על גבי סדנאות כמין מפללים נמשכים לאורך הכתלים ולאורך תנור גדול באמצע הבית. סוט ארוך תלוי באויר ואחוז בשני חבלים הורדים לשני ראשו סן התקרה המפוססה, סזה אחד וסזה אחד, ועליו וגם על אונקליות (10) שבכתלים תלוים בגדים וכל מיני כלים של קבצנים, בין של קבצנים פרשים ובין של רגליים, שמתאכנסים שם בכנויפה זקנים עם נערים, גברים ונשים כאחד. ולא אכמניה בלבד ה"הקדש" משמש, אלא הוא משמש גם בית-חולים. פה תהא סיתתם של קבצנים חולים וזה שער השמים לעליות גשמותיהם. הרופא עושה להם כל מה שאפשר, מעמיד קרני-דאוסנא ועלוקות וסקיז וסרבה לשפוך על חשבון הקהל דמם של קבצנים עד שתצא רוחם, ובעל-ההקדש, שהוא הוא הקברן בעירו, מקבר אותם מיד בחנם... הוא גם ושתי הסלכה, או מרדכי כביכול כפורים, הוא הרוב כביכול העשוי על ידי אדרת-שער הסוכה לשעשועים בשסחת-תורה, הוא הלץ והוא הברחן והמלצר (11) בכעודת אירוסין ונשוואין. ולא עוד אלא שנמל לעצמו עד פרנסה

(1) חושה והתקדם! (2) горбатая. (3) предупре. (4) текущая вода. (5) סחי. (6) верхняя
 .кожа сапога. (7) חתיכות עור. (8) סנדלים. (9) סמרטוטים. (10) врюкы. (11) מניש המאכלים.

אחת, שהיה עושה נרות של חלב בשביל אנשי סקומו ובתי-סדרשות בעזרה של חקדש, וצחנת חלב מבושל עולה ונודמת עד למרחיק".

כשבאה הבנופיה להעידה היה בית-ההקדש מלא כבר עניים עזברי אורח, וה"פרשים" נלחמו עם ה"רגליים" בועף וביד חזקה על כבוש המקומות על הספסלים והקרקע, בשעה שפישקה הלך ושכב בעזרה ללון שם הלילה. ובחוג חשך אפלה. רוח קר מילל כזאבי ערב רעבים, הולך וסוער ומנשב מבין תורים וסדקים. קצוצי קש פורחים מעל הגג, יורדים ומתערבים בשאר מיני סחבות הטסים) באויר ומרקדים כשעירים יחד בתוך העזרה. ומיפין גדולות של גשם מטפאפות פעמים לשם". פישקה צמצם את עצמו באחת הפנות מפני הצנה, ונגענעים גדולים היו לו באותה שעה על בית המרחץ הכסלוני, שהיה בו תמיד, חום נעים ומשיב נפש". ופתאום נשמע קול ה"ממור", העומד בפתח הבית וקורא: "ראו נא את הבריה המשונה הזו... פה בעזרה אי את יכולה לשכב, הוכסית סרוחה ומלוכלכה?" ובדבריו הטיל בכל כחו לתוך העזרה משא כבד, שנפל ונתחבט בקרקע כמו אבן. זו היתה העלמה הנבנית, שה"ממור" תבעה לדבר עברה, וכשלא נשמעה לו השליכה בועף החוצה. הלבנת יצאה מבין גושי העננים ונשקפה בעד סדקי הגג, בהאירה את דמות העלמה האמללה שנתעלפה, ופישקה מהר לעמלה⁽²⁾, לעזרה ולהשיב רוחה. וכשרפרפה⁽³⁾ באבריה, נמלה על זרועותיו והניחה בוית שלו כשהיא מרעירה מקור, בכסותו אותה בחמלה רבה בהקאפומה שפשט. וכשהקיץ למחר בבקר ראה, והנה היא, נרדמת תרדמת ילד שעשועים. פניה מלבינים ורוח חמלה ותחנונים שורה עליהם. שפתיה מזדעזעות פעמים, משתרכבות ומרחשות, ודומה שהיא מבקשת רחמים ואומרת: חוסו נא ואל תצערוני, בני אדם! מה פשעי וחטאתי, ולמה קמתם עלי?"

את הדברים האחרונים ספר פישקה בעגלתו של ר' אלתר בחום וברגש, ופתאם נשתתק כמתבייש בפני עצמו. הנוסעים ירדו והלכו קצת ברגל, וכשעלו שוב על עגלתו של ר' מגדלי ושתו מעט יי"ש להפיג את עצבותם—שב פישקה, אחרי בקשות רבות, לספורו: ביום ערב שבת נתמלא בית המדרש שבעיירה קבצנים, שהיו

מתגוששים ומפסיעים זה על ראשו של זה ועומדים על השמש בדוחק גדול. כל אחד רוצה להקדים את חברו ולזכות בפתקת-הזמנה למעודות שבת אצל עשיר או בעל-בית אמיד. שהחמין שלהם מרובים וערבים וקונלייהם שמנים. למעלה מכל הפתקאות היתה הפתקה לחוכר מכס הבשר, ולמטה מקלן הפתקאות לכלי-קדש, לנכאי-צדקה ולעוסקים בצרכי צבור, שברסם רחבה, אוכלים הרבה ואינם מאכילים אלא מעט, מרבים באנחות ונניחות על עניי ישראל ומסעיטים במזונותיהם... השמש היח רתחני, ועמד ואמר בחסתו: קבצנים, למה נפלתם כארבה על עירנו העלובה!... והעניים עושים את שלהם, עומדים עליו צפופים, פושטים ידיהם וקוראים: הב, הב! וסי שיש לו נותן לתוך ידו של השמש מתן כפתר, והוא ניטל וצועק ומחלק פתקאות... ולאחר שנתפסרו הקבצנים ויצאו ופשטו בעיר איש ופתקתו בידו להאכסנאי שלו, עמדתי אני והנבנית לפני השמש ובקשתי ממנו בכריעה והשתחויה פתקאות בשבילנו. הציץ עלינו השמש בנחוך משונה ולא אמר כלום. אמרתי לו: חום ורחם על שתי נפשות עלובות, בעלות-טום, ותן לנו מקום לטעום תבשילין ביום השבת, שכל ימות השבוע אינה באה לפנינו גם כף אחת תבשיל חם. אמר השמש: תמר הפתקאות! כלום לא ראיתם כמה היו קופצים היום על פתקאות כאן, ולכם מה אעשה פתה? אמרתי לו: הא לך! ונותן תוך כדי דבור מעה נחשת לידו. נתבלבל ושתק שעה קלה. אמרתי לו: רצה נא במחילת כבודך! וצדקה תדא לך כשתרחמנו. נתעורר

(1) טעופים. (2) למעכה ולשופה בכח. (3) הוזה והניחה.

עלי ברחמים ואמר: שמעני, רבי יהודי! לפסוֹך איני צריך והסעה סוחזרת לך. עוד פתקה אחת יש לי ואותה אתן לאחד מכם. לכו והפסו (1) מי יזכה בה.
—תן לה!—אמרתי לו, רומז בידי על הנבנית.
—לו תן!—אמרה לו הנבנית, רוסזת בידה עלי—חייך (2) שלא אטלנה!

השמש הביט בהגאה על שני הקבצנים נדיבי-הלב, ובהחליקו את זקנו יעץ אותם לעמוד אצל הפתח בצאת המתפללים אתרי תפלת ערבית, ואז ימצא להם מקום לסעודה. ופישקה הוזמן לבית בעל-בית אמיד, אלא שנמל ממנו טעם המאכלים הטובים בחשבו שמה אין הנבנית מושפעת ברוב טובה כמותו. אחרי הסעודה בקשוהו ללון שם, ואף על פי שכלתה נפשו לנוח בבית חם ועל מצע רך—נחפו לצאת כדי למצוא את אהובת-נפשו. והם לא מהרו לשוב לה, הקדש, כי בין-השמשות מת שם זקן אחד והניחוהו בעזרה עד שיעבור יום השבת-- ויצאו לטייל מעט. הלבנה זורחת ומאירה את הלילה. רוח צת וחם נושב בנחת והנפש נהגית ומתגעגעת. המטיילים. נודמנו לסימטה אחת, ושם גנות ופרדסים ואילנות זולפים בשמים, וישבו על הדשא אצל גדר אחד. הם יושבים ומתהררים שעה קלה, והגבנית התאנחה ושרה בנחת ובנגינה עצובה את השיר:

אָבָא שְׁחַטְנִי,

אָמָא אֶבְלַתְנִי...

מעיניה היפות התחילו נושרות דמעות, פניה הצחים התלהטו, והיא ספרה בסוד ובלחש לפישקה את כל הענויים והמצוקות שהיא סובלת מה, ממזר האדמוני, השואף לחלל את תומתה. לב פישקה נתמלא חמה על הנבל ורחמים רבים על האהובה העלובה, ובאתו בידה המכסה פניה אמר ברגש: "חיתי! הנני למסור נפשי עליך..." או סמכה הנבנית את ראשה על שכמו, וחום נעים עבר בכל אבריו. הוא דבר על לבה דברים טובים ונחומים, וזרבו יחד שיחה נעימה על תקוותיהם לעתיד— ופתאם נשמע מרחוק קול דפיקה ויתקרב פישקה בחשאי, וירא את ה"ממזר" העומד ושובר את המנעול באחד המרתפים ויורד לתוכו, כדי לגנוב את גשעמי השבת שמצניעים שם. ויאמר לנקום ממנו את נקמתו ולסגרו במרתף למען יתפס כנגב. הוא, נוטל את החת שבדלת להכניס בו את הטבעת הקבועה במוזה ולפוקקה מחוץ ביתו, אבל הטבעת נצדדה קצת ממקומה ואין החת נוגע בה¹; וכשמשכו בכח, נפתחה פתאם הדלת במשיכה חזקה מבפנים, ופישקה נפל ונתקל בה, ממזר, שהכהו מכוח נאמנות וסגרו במרתף. כעבור זמן מה הוציאתו הנבנית מכלאו האפל, שנתאבק בו עם העכברים, ונישובם לה, הקדש" הוכיחה בתיה הסומית את אישה על טיילו בלילות עם "החצופה", גם הוסיפה על מדת המכות שהוכה בערב זה. ואז פנו הגאהבים לחצר בית= הכנסת, והגבנית עלתה ללון בעזרת הנשים אחרי גרשה משם את העזים, בשעה שפישקה שכב מאחורי התנור בבית-המדרש.

והקרע בין פישקה ואשתו הלך והתרחב, עד שהחלה גם לחזור על הפתחים עם ה"ממזר". אז נוכח פישקה מעט מעט, כי הוא והגבנית משמשים להכנופיה של הקבצנים, מה שהרוב להצוענים". הקבצנים מובילים אותם בעגלותיהם רק כדי לעשות בהם סחורה, להראות מומיהם בקהל ולעורר רחמי נדיבים. וישתדל פישקה ימים רבים לפתות את אשתו שתקבל מידו גט, למען יוכל לעזוב את הכנופיה הרעה והחטאה עם הגבנית ולשאת אותה

(1) הטיילו גורל. (2) אני נשבעת.

לאשה—עד שנאותה לו בתיה לבסוף. ובאותו היום המאושר הצליח מאד גם בחזרו על הפתחים, כי קבץ פרוטות הרבה וגם נודמן לברית-מילה, והשקוהו שם כוס יין ונתנו לו פרוסת דובשגין⁽¹⁾ גדולה, שהצניעה בעד הנבנית. אולם במהרו לה, הקדש" כדי למסור את התשורה לאהובתו, הגידו לו כי הכנופיה יצאה כבר לדרך, וה"ממור" הנובל הוביל עמו גם את אשתו והנבנית. לשמועה רעה זו חשכו עיני פישקה, שגשאר בודד ועוזב בעולם, ובאחוזו בידו את פרוסת הדובשנית הרטיבה בדמעות, כדבר שמשתייר לזכרון לאתר מותו של ילד שעשועים ויחיד להוריו'.

עצב ונכא-רוח יצא פישקה יחידי לדרך, כדי לבקש את הכנופיה, ואחרי היותו נע ונד ימים רבים הגיע לאודיסה. ושם תעה זמן רב בעירום ובמחסור עד שלמד את דרכי הקבצנים החרשים של כך גדול זה. יום אחד פגש אותו ברחוב בן-עירו הקבצן הכסלוני יונטיל, חתן חלי-רע, שפישקה רקד לפניו ביום חתונתו בבית-הקברות. הוא היה קטוע⁽²⁾, מחוסר שתי רגליו וזחל על ירכו, וסמוכות⁽³⁾ של עץ, כמין מבלאות קטנות, בשתי ידיו. ויונטיל ספר לפישקה, את כבודו הגדול באודיסה. הכל רואים כיצד הוא זחל על ירכו ונהנים. בחנויות הרבה מקבלים אותו ברצון ונותנים לו בעין יפה. הוא מתפרנס, ברוך השם, בכבוד וטוב לו'.

וסאוהה שעה ואילך—סספר פישקה—היינו סתועדים לשרקים, אני ויונטיל, ונגררים שנינו ברחובות העיר, הוא זחל ואני צולע. יונטיל לא היה סתכון בטיוול זה. לשם טיוול בעלסא, אלא כדי להראות לי את אודיסה שלו ולהתפאר עלי ברחובות נאים ובבתים יפים ובשאר דברים מעילים, כאלו כלם שלו הם וטובת הנאה יש לו מהם. בכל פעם שהראני דבר מה היה סציץ עלי בפנים סבהיקות, סנחך בנחת רוח, כאלו על ידי רחוב נאה סלוני ועל ידי בית נאה של סלוני יתגדל ויתעלה בעיני, והיה דוחף אותי בצד ובכתף ואומר: סה, פישקה! נאה היא העיר אודיסה? הנם בכסלון שלך סמא ראת כזאת?"

פישקה ראה את בית-הכנסת עם החזן הלבוש חלוקא-דגלחים, את פרדם העיר שמנגד לים השחור ואת בתי-המרחץ עם האספקלריות הגדולות—ודעתו לא היתה נוחה סכל הדברים המשונים והזרים הללו. וכעבור ימי הגשמים החליט לעזוב את אודיסה.

כיון שחם השמש—סספר פישקה—והקיץ היה סמסמש ובא, נתעורר רוחי בי ולא הניח לי לישוב שם במנוחה... עכשו הקיץ נראה לי בפנים חרשות. כביכול נתן לו סה והיה סלחש לי וסעיר בלבי הרגשות מוסלאות וסיני נענעים סשוניס... סעורר וסוכיר לי אותה, את הנבנית שלי. כל שיח, כל צפח וקול כל צפור היו סעוררים את דעתי עליה ונושאים לי שלום ססנה. ואני איני סהרהר אלא בה, ומדמה לי שכך היתה יושבת עמי, כך היתה סבטת, כך שוחקת וכך שפכה את נפשה. דמי היו סרתיחים בי, סרה-סחורה נעימה נפלה עלי ולבי סתנענע ונסשך לסרחוק, לסרחוק...

קשים היו עלי טלטולי הדרך בסקומות רחוקים ובין בני-אדם זרים. ויותר שהגעתי קרוב לתחומה של סרלון הונח לי ביותר. אורו עיני כשראיתי את יהודי סקוסנו. דבורם, הלובם וסנהגיהם שעשעו נפשי... אורו של סקוסנו השיב נפשי זהתחוקתי, ובלב נכון בטוח בהסמייתברך עשיתי דרכי ובאתי בבקר לתוך יער גדול. שם הצלתי את תרסילי מעל סכמי, ססטתי את קאטתי ונסתטחתי סלוא קוסתי תחת העץ בבין חציר ועשבים גבוהים ושכבתי לי בטח ואיני חושש כלום... ואני סוהק ועוצם עיני—ותנוסה על עשעי. ואלי קול נטמע כקול צערה וקשקוש עלים יבשים, הקיל הולך וחזק ותצערים הולכים

(1) עינת דבש. (2) איש סאבריו קטועים. (3) סשענות.

... מה זאת? תמה אני ורוצה לסקוח עיני, וסרוב יגיעה אברי כבדים עלי ואני שוכב כאן דומם. איני שומע עוד כלום, שקט ודממה מסביב ומנוחתי נעימה. ולאחר שעה קלה של קורת רוח שירה-עצובה חשאית עולה באוזני, ובמרום לי שכבר שמעתיה. שירה זו יש בה מעין מרירות וגיעם ביחד, סמלאה את עיני דמעה ואת נפשי רנשי עונג, והיתה לי כגשם ונוגה השמש הבאים פעמים כאחד. ופתאם החזיקיני בשער ראשי, לא ידעתי מי, זקול בהלה ובעתה שמעתי. אני מתעורר מהרה וסציץ מבין העשבים הסוככים עלי, והנה כד מלא נרגרים! סזרי אדמה מוטל על הארץ לנגדי, ומסנו והלאה בדמות אישה מרתיעה והולכת ומביטה לאחוריה ביראה ופחד. אני עומד מסקומי, נוטל את הכה והולך להחזירו לידה. לא הנעתי עריץ למקומה והכד נפל מירי. אני כמסורף—עוד מעט ואנו עומדים שינונו, אני והגבנית שלי, מתמיהים ושסחים!"

הגבנית ספרה לפישקה את הצרות שתקפו עליה מיום שנפרדו זה מזו, ואיך ה"ממור" מתעמר באשתו הסומית ומכה אותה הכה ופצוע, בדעתו כי אין תקוה עוד לאמללה בודדה זו להנצל מידו. ובעוד שני הנאהבים שופכים את שיחם איש באזני רעותו—נשמע ביער קול הכנופיה הקורא להגבנית.

"סנגד לחורבה אחת, בית-סלון לשעבר - מספר פישקה - ראיתי בתך היער עלות ידועות לי, ועל מקום פנוי סוקף אילנות סדורת-אש גדולה, ובגיבה בני הכנופיה יושבים ושסחים. יד הססור שלוחה לי בראשונה, נתן שלום לי ואומר: חיך, שהיו לי נענעים עליך, רכי פישל! ומכה זו לך מירי תעיד עלי כמאה עדים כשרים - ויד כל בני הכנופיה באחרונה. זה אל זה קורא: בואו ונקבל פני ה"נגיד", ומכל צד, מימיני ומשמאלי, נושאים לי "ברכות-שלום" משונות עם סכות, חביטות ומהלומות, עד שנפל כובעי מעל ראשי. ועד שאני עומד ומקבל סכות נאמנות וראש לי חסוי לפי שעה בכנף קפוטתי, אשתי מסהרת ובאה וקוראה בקול ששין: היכן הוא? היכן פישקה שלי?! ... שסחת אשתי צערתי יותר מסכותיהם של בני הכנופיה... נפשי היתה סולדת בה כשראיתיה בניזולה - אשה סוסית וזקנה, כחושה ותשושת כח... נשים ובתולות היו עסוקות אצל הסדורה בשפיתת קדרות ובאסיות כולבוסין. והכחורים יש מהם באים ומתקרבים להן וצובטים אותן כלאחר יד ומנבלים את פיהם כרברי ליצנות. הנשים כועסות, כביכול, ומוכנות להקרות את שניהם. הללו עוסדות ומקללות אותם ומסייסות בשחוק גדול, והללו בורחות, כביכול, מפניהם ונתפסות לרציץ בידם, כתרנגולת זו שבעצמה נספרת לתרנגול ובאה תחת כנפיו, כשהוא נתן בה עיניו, ומקבלת באהבה. ניקור זה שסנקר לה בראשה".

ופישקה עם הגבנית פרשו מהחבורה, והלכו ונסתתרו תחת אחד השיחים. שם דתיעצו על גורלם, והחליטו לברוח ולהמלט באותו היום מהעדה הרעה. פישקה התחבא ועלה על התקרה בהחורבה, והתנה עם אהובתו שתבוא גם היא לשם אחרי צאת הכנופיה לדרכה. אולם ה"ממור" גלה במקרה את מסתרו ואמר לשחטו בסכין לולא עכבה הגבנית בידו. ואז כפת ה"ממור" את פישקה ועקרו כנדי, בהניתו אותו לברו בהחורבה עד שהתיר ר' אלתר את אסוריו.

פישקה כלה את ספורו הנוגה, השמש בא והעגלות קרבו לכסלון. הכוכבים נוצצים זסוקרים להנוסעים משמי מרום בפנים מאירים, ובקצה השמים הלבנה עולה כמו מארץ זפני להבים פניה. דומה, שהיא אינה מבמת אלא עליהם, כי לכך נוצרה וניתנה ברקיע היא וכל צבא השמים העליונים להאיר לארץ ולדרים עליה בעיירות ולהולכי דרכים". ור' סנדלי ראה בצערו של פישקה, וכדי לנחמו שאל אותו לשם אהובתו הגבנית, כי אפשר

שיתגלגל הדבר על ידו למצוא את האבדה בחזרו בעדים ובעיירות. פישקה הודיע אז, כי שם הגבנית הוא ביילה, ושם אמה -- עלקה, ומוצאה מעיר בטלון. וכשמע זאת ר' אלתר הלבינו פניו כסיד ונשתמח מלוא קומתו על העגלה. ביילה היתה בתו מאשתו הראשונה שנתגרשה...

ר' אלתר ישב זמן מה כנדהם, ואחרי כן נתן קילו בבכי, הכה בידו על לבו ואמר: אמנם חטאתי! אני אני השימותי את חיה. כדבריה כן הוא: "אבא שחט אותך". ובשביל כך יד אלהים נשתלחה בי ואיתרע מזלי ונתקפחה פרנסתי, ובכל אשר אפנה לא אצליח". וכשנתישבה מעט דעתו של ר' אלתר, קפץ ונשבע שלא ישוב לביתו בבטלון עד שימצא את בתו העלובה מאשתו הראשונה ויציאנה מידי מעניה. ובאותו רגע עלה על עגלתו, חבט את סוסו ושב בדרך שבה בא...

ערך הספור. "ספר הקבצנים" הוא הספור העברי הראשון, שאנו מוצאים בו ציור נכון ומפורט במדה מספיקה של מראה האנשים וסביבתם, תאור נאמן של ההשקפות, הנמיות וחליפת הרגשות של הגבורים, ומתוות מפורטים ונאים מאד של התולדה. ביהוד חרשים כאן לגמרי הסגנון ה"מדרשי" העשיר, המדויק והקל, ואופן ההרצאה הפשוט והמבעי, שהומר דק, עוקץ ונסתר מורוג בו עם רוח חנינה ואהבה. שלוב המאורעות של הספור פשוט גם הוא, ורק הפגישות ה"נסיות" קצת של פישקה עם ר' מגדלי ור' אלתר ועם אהובתו הן זכר קלוש להאינטריגה הפלאית של ספורי הרומאנטיקה.

"ספר הקבצנים" פותח לפנינו עולם חדש ומראה לנו את חיי המפלגה ה"אדם" היותר שפלה בישראל, מפלגת הקבצנים. אבראמוביץ מגלה את ה"אדם" שבהבריות העלובות והנמכות הללו, שאין איש שם להן לב, כמו שעשה, למשל, מאקסיס גורקי לה"יחפים" הרוסים. תחה הסחבות והתרמיל של הקבצנים נראים רגשי אהבה וקנאה, בוז ועריצות, וביחוד רגש-מפלגה חזק, הבז ומתנגד למפלגות ה"נגידים". אולם רגשות טובים כאהבה וחמלה וקצת דמיון פיזי (ואסתניסות) מוצא אבראמוביץ רק אצל קבצנים שיצאו ממפלגות אחרות, כפישקה והגבנית, בעוד שהקבצנים מלידה הנם משחת-המדות ובני-בליעל.

הנכוד היותר מענין והראשי באמת בספור זה הוא ר' מגדלי מוכר = ספרים בעצמו, המופיע לפעמים גם בהספורים הבאים. הוא תאר את עצמו כאן מכל הצדדים. לפנינו עומד יהודי פקח ומרניש מהסוג היותר יפה של הדור הישן: רחמן וסלחן לגבי הבריות, ומרנן קצת על מדותיו של הקדוש-ברוך-הוא. הזילוסוף של רחוב-היהודים. אולם פילוסוף זה של רחוב-היהודים משלים סוף סוף עם כל פנעי בני-אדם ונגעי ה"גלות" והדלות, ואינו נלחם אלא עם עצמו, עם איזו נמיות רעות שפתח בו החנוך ה"גלותי". לבי מיסרני ואומר: כך דרכו של יהודי, שהוא מתערב בעניני ביתו של חברו, יורד לתוך נשמתו ובודקה בשאלותיו בשעה שחיא כואבת... "אי, מגדלי! כבר הגיע זמנך להשכיל, שלא לאמר לאדם את האמת בפניו כנער... אבל הנותם אינו מרבה להציק לר' מגדלי, כי מטבעו הוא בורת מן הצער, יודע לבטל בלגלוג קל כל דבר מכאיב וליהנות מן החיים במדה האפשרית.

בשנת 1869 פרסם אבראמוביץ ביהודית את הדראמה המאמרית "הטכסה", המניפה שוט בקרת נמרצה על עסקני-הקהל ובעלי-המזכות שלנו, המתעשרים על חשבון העניים.

זנבנים מחרבנם. וזאת העלתה חמתם של הפרנסים והקנאים, שנטרו כבר איבה לאבראמוביץ בשביל ה"אדם הקמץ"; ובהיות ידם תקיפה בברדימשוב אלצוהו לעזוב את העיר וללכת לו'ישמיר. אולם אבראמוביץ לא הניח כלי-זינו מידו, והוסיף לשלוח את חציו ללב עסקני-הצבור בספורו האליגורי⁽¹⁾

בוסת י".

שנרפס בשנת 1873. ספור המעשה לקוח מכתביו של ישראל המשונע, הגבור הראשי של המאורע. בחור זה לא חפץ לעשות את רצון אמו, האלמנה ציפה המתפרנסת מחנות של מיני צעצועים, ולשאת לו אישה ככל בני גילו, אלא היה ל"איכסמירן", המבין את עצמו לבחינה בשעור בית-ספר בינוני, כדי להכנס לאוניברסיטה ולהיות לדוקטור. הוא היה מתבודד בחדרו ועוסק יומם ולילה בלמודי החשבון וידיעות הטבע, גם היה משנן בעל-פה דברי הבאי⁽²⁾ והבלים, דברי ריבות ומלחמות, שבני-אדם היו מתנרים זה בזה, חובלים ומזיקים והורגים זה את זה מימי בראשית ועד עתה". עליו היה לזכור בעל-פה, ספורי-בדים ומעשיות נוראות בגבורים רעבתנים ושכורים גדולים, מעשיות בבריונים⁽³⁾ חסמנים וגולנים ידועים, מעשיות בגלגולים, במכשפים ומלחשים, בנשים כשפניות, באובות⁽⁴⁾ וידעונים⁽⁵⁾; וכל דברי-ההבלים הללו, שקשה מאד לשננם בימי הבגרות, דלדלו את גופו של ישראל, בלבלו את מוחו והשרו עליו רוח עצבות עד שהיה לפעמים כמטורף.

באחד מימי הקיץ החמים, בשעה שהשמש בוער כתנור, חש ישראל בראשו והלך למייל בשדה כדי לפזר את מחשבותיו הננוגות. הוא השתמח תחת האילן, ונדמה לו כאלו האילנות והדשאים, מתנענעים ומשתחווים לו איש ממקומו, כלם רוקדים כנגדו, רוקדים וסוקרים לו כמומינים אותו ואומרים: בוא ונרקד, דוד נעים, בהלולא⁽⁶⁾ של עולם...". ופתאם הגיע לאזניו מרחוק קול המולת בני-אדם ונביחת כלבים. ישראל עמד מיד והלך לשם, והנה, נערים פרועים מתגורדים על סוסה אחת דלה וכחושה, מלעיבים בה זרודפים אותה, משליכים עליה אבנים ושוסים בה כלבים רבים. והכלבים כמה מינים, מקצתם אינם יודעים אלא לנבוח, חורצים לשונם ונובחים, ומקצתם מתנפלים ונושכים בשניהם". ישראל, החבר באגודת "צער בעלי חיים", לא יכול להביט במנוחה על מעשה עול זה, והזכיר את ההוללים על רדפם לחנם את הסוסה העלובה והרעבה. — תאכל את בשרה — השיבו הריקים — ספחת זו מה אצלנו? אותה רעבתנית למה היא גוזלת מזונותן של בהמות המקום? — גולנים! — גער עליהם ישראל מתוך כעס — למה אינכם חוששים לאותם התישים זלאותם הסוסים הרועים שם בקמה, שאוכלים ומכלים יגיע כפיהם של אחרים הזורעים בדמעה וממלאים כרסם מפרי מעשיהם? כאן אתם מדקדקים עם סוסה רעבה על מלא כף חציר, ושם אין אתם מקפידים על הפסד מרובה, שהסוסים גורמים לאחרים. מה שהם מפסידים ורוטמים ברגליהם הרי היה מספיק למזונותיה של הסוסה ולמזונות צאצאיה וצאצאיה-צאצאיה לדורות עולם!... — "העהע!" — קראו זה לזה הנערים ואמרו — לקפתנו בשאלות הוא בא אלינו, והוא כועס! בואו, דודים!" וריקא אחד ציין⁽⁷⁾ בקולו, ומיד שבו בני החבורה וכלביהם לרדוף אחרי הסוסה, פצעוה, הממוה והבריתוה לתוך אחד הבורות.

כשבא הלילה הלך ישראל לבקר את הסוסה, ומצא אותה, רובצת במיט עיפה ושוממה בלא כח, ואלמלא גנחתי ננחה ברוחה הקשה, ואלמלא נפנוף והשפלת צלעותיה בכל נשימה ונשימה סבור היה נבלה מוטלת לפניו. — שקשק, שקשק! — פתח בלשון

(1) הספליי, המכיל כוונות נסתרות. (2) נוסכאית. (3) עיזוים ושובבים. (4) ככשפים המרברים מספורם. (5) בגלי עסיהות. (6) שבחה ותהילה. (7) שרק.

סוּסִית. ובהחליקו צוארה הנית פקיע¹) של קש לפניה. ומה השתומם ישראל כשהביטת עליו הסוסה בעיני צער, גענועים ותחנונים של אדם חלש ומדוכא לחנם ביסורים, והחלה לדבר אליו בלשון בני-אדם ובקול ההולך כמו מחבית ריקה. כאלו דבר רוח מתוך גרונה. היא ספרה לו את מצאה וקורותיה:

ובימים ההם היה בן-סלך אחר חכם ונבון ובעל מדות טובות. והיה בן-סלך זה נודד מסולדתו וסבית אביו כשעדיין הוא נער, ועובר בסדינות לראות את כל הנעשה בעולם, ועשה לו שם בנים. וסלך מצרים, ארץ שמאה בנלולי חרטומים ומנחשים וקוסמים, בעם על אותו בן-סלך, שבא כאורח לנור בארצו ונמלך כפמליה²) שלו ואמר: הבה נתחכמה לו לאברו מן העולם. ועשו החרטומים בלהטיהם והפכו את בן-סלך לסוסה והעבירו אותה בפרך, בכל עבודה קשה ובחוסר ובלבנים לבנין פיתום ורעמסם. ימים רבים טררו את חייה עד שעמד לה טושיע. בא בעל-שם ספואר, שכל הקוסמים כאין נדרו. אמר שם וחזרה הסוסה והיתה בן-סלך כבתחלה. כל ימיו של בעל-טופת זה וכל ימי תלמידיו אנשי השם אחריו היה בן-סלך נתון בשלוה, ועושר גם כבוד היו לו; וכשמתו שלטו בר שונאיו הרעים והפכו אותו שוב לסוסה בכשפיהם הרבים, וברמותו זו הוא מתהלך מגור אל גוי... כל הרוצה לרכוב עולה ורוכב עליה. מי שידים לו סכה וחובל בה... לעולם היא מושבת כעול, מושבת ומטינעת ונושאת חוסר ולבנים, שמהם הרי זה נבנו כסח. נצמה כרכים ועירות.

ישראל, שמוחו מלא חזיונות בדים ותעתועים, נודעוץ מן הספור והוריד דמעות על מולה הרע של הסוסה; אולם כשראה לאור הלכנה שהיא, אוכלת קש בגת-רוח ובחשק גדול כבהמה מלידה ומבטן, התחילו הרגשות משונות זו מזו מתנוששות בלבו. פעם נתגלגלו רחמיו על סוסה שוממה ועלובה זו, ופעם נתמלא עליה חמה, שהיא רבוצה בטיט ואינה חוששת. והיאך יטעם לה קש לאחר המכות הגדולות וכל הבא עליה היום! ועלה במחשבתו שמא כל המעשה שראה היום אינו אלא חלום, ושמא יש לו עסק עם סוסה פשוטה הדיוטית". הוא קם והתרחק ממנה, ובאותו הרגע השמיעה הסוסה אנתת בן-אדם³ ורחמי ישראל נכמרו עליה שוב והחל להוכיחה ולעקץ לה בדברי חרודים-על היותה שקועת בטיט. והסוסה השיבה, כי טוב לה להחליץ עצמותיה היבשות על מיט זה שהוא לה כשמיח³), וכי עברו עליה ימים עוד רעים מאלה, בעת שלא היו לה מעמד ומנוחה אפילו שעה אחת, והכלבים שבכלבים, רבותיהם הגדולים של הכלבים דהאידנא, היו עושים רצון בעליהם באמונה, והגיתו בעזרה את רשמי שניהם עד היום. ובאותה שעה נדמה לו לישראל כי

היו קולות וברקים ועמד רוח מערה. עמד גדול של אויר חוזר כנלל, סתרומם ושילה בחללו של עלם ומעלה עמו אבק וצרורות ושאר מיני דברים ומרקדים בערבוביה טשונה. כלם חוזרים רחופים ומעורבבים כרוחות ושדים, ומכניסים לתוכם את כל הבא לפניהם בדרך ורוקדים לקול מננינה חסופה ומטורפה-קול קרקור ויבבה, קול צפצף, צלצול ושריקה, קול נניחה ודנירה⁴), קול המיה וקול תאניה ואניה. והאילנות בשדה וביער עונים חלקם אף הם ברעש גדול, סתנעשים ומנענעים ראשיהם. הלבנה סזבהלת, נחשוה ונשמת בעבים⁵). וישראל, הופך פניו ומסתכל בסופתו ואינו מכירה — צורתה מתחלפת כסה וכמה פעמים ברגע. רנע היא נראית כדמות אדם: נרנרת צנוטה, פיקה⁶) גדולה בולטת, פאות קלוטות ומסובכות. פה פתוח ושפתים נעות ונניחות יוצאות מקרב לב... ופתאם נודעזעה, זקפה אזניה ועמדה על

(1) עמיה. (2) חבורת מקורביו. (3) хоберъ. (4) קרקור עוף דוגר—יושב על הביצים. (5) הכליטה שנרנרת.

רגליה בתולה, כאלו נחש הכישה. נתמתחה בכל סלוא נופה וכשכשה בזנבה, כסופה בטבע בריותה. ועד שהוא עומד ומשתומם ומין בריה משונה בא ועולה על נבה, חובטה ברגליו ושירק שריקה גדולה – ומיד הסופה קוצצת ועולה מן הבור, והיא ורוכבה נעלמן מעיניו... – הוי סוכתי! – צעק ישראל בכל כחו – והרוח הולך ופוער, והקולות הולכים ומתנברים. עמוד החוזר באויר חוטטו והוא חוזר בו בתוך שאר בריות משונות. שם כשפניות זקנות רוכבות על סכבדות (1) ומגרפות (2) ועלמות יפהשיות – אלה על שעירים, אלה על דיות וינשופים ואלה על חתולים."

וכשלא שב ישראל באותו הלילה הביתה בשעה הקבועה, דאגו בני הבית לשלומם והלכו לבקשו בשדה ובחורשה עד שמצאוהו שוכב תחת אחד השיחים ומתנמנם, נים ולא נים, תיר (3) ולא תיר, ופניו זועפים ומשונים. ומני אז נהפך לאיש אחר, והיה שרוי תמיד בכעס ובעצבות, ממעט באכילה ובשינה, מתבודד ויושב במל ומדבר לעצמו דברים משונים ומקומעים. כל בעלי-החיים נראו לו כסמלים של בני אדם ידועים, והיה נכנס עמהם בשיחה. הוא רואה את התרנגול הגדול שבחצר בהלחמו בחברו, והוא מוכיחו לאמר: כבוד מעלתך! הרי „גבר" אתה ובן חיל, הדור בכובע כרבלתך (4) עם ציצת-תפארת של נוצות בראשך, וצפורן חד כמסמר בעקבך הלא הוא הודך וכלי-זינך, גם דעת לך ובינה להבחין ולהבין, ומנהגך, אדוני, סלח נא אם אומר, לא לפי ערכך. משעה שכבוד מעלתך דר כאן בחצרנו המולה שם וצוחה. אתה קורא בגרון, מתקוטט ונלחם תמיד עם אחרים, והכל בשביל אהבת נשים... כלום לכך נתנו כלי-זין לנקר בהם איש את עינו של אחיו? ... מר אז ומר ברבור, השרויים כאן, הנהגתם טובה משלך. הם נראים שוטים והדיוטים, אבל הם צנועים ואבות רחמנים". אחרי כן שם ישראל את פניו להפרה ועגלתה, העומדות ואוכלות מתוך האכוס, ושאל בקידה והשתחויה: „מה שלומך, מרת פרה, ומה מעשך מטרונה כבודה? ומה מר שור, בעלך הנכבד? ... ולמה הוא להוט כל כך אחרי הבלי העולם בשוק תמיד בכל עת ואינו נותן דעתו על זה, שחובת גברא היא לצחק פעמים עם אשתו, לטייל עמה, לראות ולהראות עמה ביחד? ... הואילי נא וטעמי מעט מרקחת זו--הוא מורה בידו להאכוס--טעמי, מטרוניתא, ותני גם לעגלתך הבתולה לא תבושי, יפתי, עגלה עדינה!" ובעודנו מדבר באו מר צימפל ורעיתו ובנותיו לבקר את אמו, וישראל גומל „את האכוס מלפני הפרה, מכניסו לתוך הבית, מעמידו לפני האורחים הללו ומזמין אותם בקול הברה משונה כדרך שמוזמינים את הבהמות לאכילת מספוא."

לא היו ימים מועטים וקדחת עצבים קשה הפילה את ישראל למשכב. וכששבה בינתו אליו ופקה את עיניו ראה „זקן מגודל, פאות ארוכות וצורה משונה של כך אדם. והוא לוטש עיניו, מעוה פניו ודש ברגליו ומלחש עליו ואומר: „בת מחלת (5), אזלת אוסיא (6), בלוסיא (7), איבדור תבלונייכו (8), ההבדרו בחורשייא ולגו ישראל בר ציפא לא אתיתו. בין כוכבי יתבינא, בין בליעי שמיני וקאקי חזירי (9) אולינא. בטינא סרוחה דבר-טיט ובר-טינא מור וסור על סור, ועליו שונרתא אוכמתא (10) בת אוכמתא רועה שפיפונים לסמנגלוף, לאניגרון ולול בן שפן" (11). – פסיק, הפססיק! – נתעמש ישראל, ובעל השם שמח על סגולותיו שהעלו לו ארוכה, וחתך מן השלחן והכסאות שבע חתיכות עץ קטנות וחפן (12) שבעה קמצים עפר מתחת האסקופה (13) ומן החור, שברית הדלת נתון בו". אחרי כן הוסיף עליהם שבע מטבעות כסף, שנמל מאמו של החולה, אחת מפוזמקאותיו (14), שבעה חפנים אפר הכירה ושבע שערות מונבו של החתול ויצא ללחוש על כל אלה לאור הלבנה על פרשת דרכים. גם נזיה זקנה עמדה בזוית החרר, פהקה בקול, לחשה ורקקה על המזיקים וקללה אותם

(1) מטאבים. (2) жопаты. (3) ער. (4) гребень. (5) 6, 5, 7 שמות של שרים. (8) נתפורו ונתבסלו לראיכם. (9) אוזים לבנים. (10) התול שחור. (11) שמות של שרים. (12) מלא קומצו. (13) מפתן. (14) чужаки.

בלשונה: "מדאמצא איח מאמערי—תפח רוחן של אמותם!" ובתוך כך נכנסה בריינדיל המתורגמנית, המקריאה לנשים בבית-הכנסת, ששבה משדה-הקברות, אחרי שהשתמחה שם על הקברים והתפללה בשלום החולה והציעה לגלגל לו ביצים ולהתך לך שעה. כששב ישראל לאיתנו הוסיף. לשקוד על למדיו, וביום קיץ אחד נפרד מאמו מתוך דמעות ונשיקות ונסע לדניפרון כדי להבחן ולהכנס לאוניברסיטה. וביום הבחינה היה לבו טוב עליו, גם עודד את רוחו בכוס יין, אולם בראותו את המורים המלוכשים בנדי-שרד בכפתורים נוצצים והמביטים עליו בעיני זעם—מיד נתבלבלה דעתו. אחד המורים הרבה עליו שאלות ונגרר מעגין לעגין עד שהגיע להמעשה ב"יאהא הכשפנית"—ושם נכשל ישראל ונתקפח. ברנע אחד בא קץ לכל יגיעו ותקותיו, ומרוב צער לא היה יכול לשבת במעונו והיה שט כל היום ברחובות ומחוץ לעיר, וגם בלילה הבהילוה בשנתו תמונות משונות המביטות בו בכעס ובחרפה. בלילה אחד ענו אותו הלצים בחלומו עד שהתעורר וקרא כנבר, קוקוריקו, וכשנבהל בעצמו מפני קול קריאתו קפץ ונמלט החוצה, והיה רץ עד שנדמה לו כי נתקל באיוו אשה, בלה וכחושה, שאין בה אלא עור ועצמות. במקום עינים שני חורים מוקפים עור עכור, מזוהם ומקומט כעין קלף. הפה רחב ופתוח עד למתחת האזנים, והוא בור ריק, אין בו שן אחת אלא הלשון בלבד מפרכסת ומתפתלת שם כתולעת. על זרועה סל מלא סרטנים חיים וגדולים, זוחלים ומטפסים זה על גבי זה ומנענעים הצבתים שברגליהם". ומיד עלה הרעיון על לבו, שזו היא יאהא הכשפנית הרודפת אותו...

יום אחד עבר ישראל ברחוב וירא והנה שוטרים מכים נפש בהמה, וכשקרב אליהם נודעו עזו אבריו, כי הכיר את סוסתו הזקנה בפאה הסבוכה שלה, בגרירתה ובגבה הכפוף והמסורטט¹). ויפדה ישראל את השבויה מידי לוחציה, ויוציא אותה מחוץ להעיר שאין לה רשות לרעות שמה. הוא הולך בראש, והיא נגרת אחריו בעצלתים, פוסעת ועומדת בדרך. ויש שלא תזוו ממקומה או תרביץ באתת הבצות, וישראל מגלגל עמה ומושכה בפאתה. הוא עיף ומדוכא ושופך את מרי שיחו באזני עצמו: "כמה מגונים מנהגיה של זו: לא עלה על דעתי שכך תקניטני. אני מדבר עליה טובות ומבקש על נפשה מלפני המצערים אותה, והיא מצערתני ומטררת את רוחי! ... אני מדריכה בדרך, אומר לה: לכי לפני, והיא לאחור! אני לה: זה הדרך לכי בו, והיא מובעת בטיט! וכי כך נאה וכך יאה? יודע אני, אלמלי הייתי משים רסן בפיה, עולה ורוכב על גבה וחובטה במקל היתה הולכת לכל מקום שזוריתי לה..." ובני-אדם עוברים בדרך ורואים את ישראל המטפל בסוסתו ומושכה בציצת-ראשה, הם מלנלנים עליהם. "זה אומר: סוסה זריזה ומזורזה זו מניין היא לך, דודי? וזה אומר: מה לך, בן-אדם, ולבריה שפלה זו? הנה צעיר אתה וכח במתניך, הנח את הגבלה ולך לדרכך! ... והללו אומרים: למה אתה מצער נפשך ונפש בהמתך, הרכב את הבהמה על שכמך וטוב לשניכם".

והחמה שקעה, השמים התקדרו בעבים וקול רעם נשמע מרחוק. ישראל מהר לבקש לו מפלט תחת עצי יער גדול, ומשך אתריו את הסוסה בכח עד שבעטה בו. הם השתטחו על העשבים

וברק נורא בוקע חלוני רקיע וסאיר את הארץ בלהבות-אש. אחריו שיאג רעם וקולו הולך בחללו של עולם כקול רבבות נשקי אש יורי אבני-בלסטראות²) כלם בבת אחת. רוח מערה מתנעש, הוסה ומיילל כזאבי-ערב רעבים, כאלו סאה מכשפים נתלו היום ובשלהם הסער הגדול הזה. נעור היער הנרדם ועמו כל עשב, כל שיח וכל עלה, כלם מורעזעים ורועשים ובסמסוט לשונות משונות מסמסטים. ינשושים ועורבים ועטלפים הם וכל עדתם אף

(1) מנורד ופצוע. (2) אבני קלע.

הם משמיעים קולם בתוך מקהלה איומה זו—והיה רעש ונהימה, נניחה ונאקה, צפצוף וצוחה, עד שנשם גדול שוטף בועף ופיתם פיות כל אלו ונשתתקו כלם כאחד. נורא הוא לילה כזה בתוך היער, איום ונורא מאד! ישראל מתכנס תחת נופו של אילן, והוא רטוב ורועד בכל אבריו. בזכרוננו עוברים מחזה שריו ונבירותיו הסתוארים בספר תהלים, והוא רואה עתה את האלהים בעיניו. הנה הוא רוכב בין הבתרים—בין עבי שחקים! גוש ענן כבד, כלו שהור וצה ובהיר הוא בקצותיו, דואה שם במרום בדמות סוס גדול ככיר כח. צוארו האשל לבוש רעמה כלבנת כסף, נשימתו להב, מפיו יוצאים ברכים ולארבע רוחות השמים בטיסה אחת סתעיסאים—הוא הכרוב בעצמו ובכבודו שם. נבור נערץ רוכב עליו, לבושו ארנמן, תלתלי ראשו וזקנו הסמלסל בשלג מלבינים. אחריו הולכים נודדיו, צבאות ענקים, כעונ מלך הבשן וגוגיסונג מבני הרפאים, ועל ידם חיות קטנות עם גדולות לסיניהן. כבוד-ראש ובחפזון הם נוסעים, המקום ידעם לאן הם נוסעים, ומשאירים אחריהם נתיב מהיר ברקיע. הירח מושיט סקצת ראשו מבין מפלשי עבים ומביט אחריהם מסקומו ביראת הכבוד.

על ישראל נפלה תרדמה, וחזיונות מבהילים התעללו בו עד אור הבקר. וכשהקיץ היתה רוחו סרה וענומה אף על פי שהתולדה חדשה את פניה אחרי הגשם והיתה מלאה זיו ושמחה. גם הזמיר בזמירותיו עורר בלב ישראל רק זכרונות נונים, וכדי לפורם נכנס בשיחה עם סוסתו. היא התאוננה על הלצים המענים אותה בלילות ומתעללים בה עד שהיא נופלת תשושת כח. מחבלים שונים באים ורוכבים עליה, מויקים משלהם וכלי-קדש משלנו, מדיינים, שוחטים, מנקרים ומשניחים, ראשי כנסיות, גבאים, נזירים, בעלי-תפלות ותוקעי-שופר, מלמדים, פרושים, בחורי-ישיבה, משולחים, יהודים תמימים, יהודים כשרים, בני-עליה ובני-אבות, עד שדכנים, בדחנים ובטלנים, לומדי משניות ואמרי תהלים, מספיקים מכשירי חנוכה ופורים, נודרי המעגילות¹ והטבלאות ונוקדי מצה, נשים טבלניות, גבאיות, מקוננות ומודדות בית-הקברות וכיוצא בהם. ישראל נתמלא רחמים על הסוסה העלובה, דבר על לבה דברים נחומים והבטיחה כי הוא מרבה לעשות ולהשתדל בשבילה. ובדברו הוציא מכיסו חבילת מכתבים, שהחליף עם הועד של חברת „צער בעלי חיים“ על הטבת נורלה, וקרא אותם באזניה. ישראל עורר את רחמי הועד על הסוסה האמללה שהיתה כהפקר, והבריות נוקמות בה באכזריות בעד אכילת מזון כל-שהוא; והועד השיב, כי אמנם משונה סוסה זו משאר בהמות: „פרועה היא ואינה מקבלת מרות, פורקת עול וכוועטת כשתודמן לה שעת-הכושר. ולא די שמעשיה מכווערים, אלא אף נופה מוזהם. ראשה צרוע והפאה שלה קלוטה ומסובכה, ומצוה להרחיקה משאר בהמות העולם, שלא תוזהם אותן במנע. ולענין עבודה, הרי אין כחה יפה אלא למלאכות קלות ולא נקיות... ועוד היא מתחצפת לילך ולהזיק, ובאה כמה וכמה פעמים בשדי תבואה וגורמת הפסד מרובה לאכרים יושבי הכפרים... תתקן בריה זו שלנו את צורתה ולא תהא משונה משאר הבריות. וכדי לעשותה ראויה לקבלת טובה באחרית הימים אין לנו אלא לרפא משובתה.“ באותו רגע נשמע ביער קול צעקה, ואבר אחד עבר עם עגלתו המעונה עצים וקלל גם הכה בלי חמלה, את סוסו הדל, שקשה לו למשוך משא כבד נמנו ועומד לפוש לפרקים.“ ויגש ישראל לבקש רחמים על הסוס המוכה כחבר באגודת „צער בעלי חיים“, אולם האבר הניף עליו את שוטו וישלחהו לכל הרוחות שבעולם, ויברח וישב למקומו. וכשנתישבה דעתו עליו, החל לדרוש בשבח ההשכלה ולדבר על לב סוסתו שתקנה דעת, למען תיטיב עמה החברה „צער בעלי חיים“. אולם הסוסה הסיחה את דעתה גם מן

(1) הקנים לנגול ושפוחת המצות.

המכתבים וגם מן הדרשה, נמתה הצדה ואכלה עשב במנוחה. וככלות ישראל את דבריו והשתמח על הקרקע נעלב וכועס, קרבה הסוסה והשיבה לו: „כל מה שאמרת אינו אלא דברי-הבאי לבדך נפש כל חי. ואם לא השחוק הוא? כאן יושב לו ועד החברה, עסוק בהלכות צער בעלי-חיים ותורת חסד על לשונו, ושם מצערים את בעלי החיים ומכים אותם... אין מעשיהם של אנשי הועד הטובים אלא מעשי המשחקים בבתי-אמראות, וכל רחמיהם ותשועתם אינם אלא בדבר שפתים ואנחות.“ — „דין למלאות פיך שחוק—נער בה ישראל בנויפה—כשמסיחים עמך באמת ובתמים, כשמדברים עמך בדברים נכבדים, בדברי תורה והשכלה.“ — „כמדומני שממורף אתה ושוטה—השיב לו בנויפה גם הקול המדבר מפי הסוסה— לה, לבריה עלובה זו, אומרים: השבילי! ואני שואל אותך, ראשית, למה נגורה גורה זו דוקא עליה? והרי יש בהמות הרבה בעולם, סוסים וחמורים הדיוטים, שלא נתחנכו מימיהם באחת מן הארוות, ואף על פי כן הם מתפרנסים שלא בצער, והלואי שתהא מתפממת כמותם. והשנית... היכן כתוב שהסוסים—הכל חייבים בתעודת הארוה? ... מה ענין כלכלה ומחיה להשכלה? בכח מה אינם מניחים למי שהוא לאכול ולנשום ולחיות אלא עד שלמד מתחלה דברים ידועים? ... וכשבאנו לכך לא אכלא את פי ואומר לך דברים ברורים. דע שאין חפץ לבריה זו בהשתדלות מצדך, שיהיו צרכיה נתונים לה בחסד וברחמים, ואף לא שיהיו נתונים לה בשביל טובת הנאה שיש להעולם ממנה... אני ככל הבריות—תאמר בריה זו... וכשחיי יהיו תלויים ברחמי של מי שיהיה, הרי הוא כמו הודאה, שלו לברו ראוי לחיות ולא לי, ואם אין הוא לי אין לי להתקיים. וכשוה יחייני בשביל טובת הנאה שיש לו ממני, הרי הוא כאלו הוא העיקר ותכלית הברואים, ואני לא נבראתי אלא כדי לשמשו ולהועיל לו בחיי הבלי; ובאמת דריני נפש חיה בשביל עצמי... לא, שתדלני היקר, לא על רחמים, ולא על הנאה, אלא על האמת והצדק העולם מתקיים. מה אתה אומר, פטרוני?“ — „מה אומר ומה אדבר—גמגם ישראל גלשונו—אין הדברים אלא דברי „רוח“: הרוח מדבר היום מתוך גרוגך!“

— „הנני!“ -- קרא איזה שד שיצא פתאם מעמקי היער—הנני כי קראת לי!“ הוא היה, בעל בלורית גדולה וסבוכה, כובע אדום עם נוצות מכל מיני עופות על ראשו, ערפו שמן ובריאו ועיניו איזמות ומראהו נולן נורא, שרבים המית בחייו“. ומה גדל פתרו של ישראל בהודע לו, כי זה הוא האשמדאי, מלך השדים, בכבודו ובעצמו. אולם בעודנו עומד נבהל ונבוך, נגש אליו משרתו של האשמדאי, ברחא, ובתתו לו שלום במכת-לחי, כדרך השדים, „העמידו תחת קילוח מים קרים, דש והחליץ עצמותיו, הלבישו כתונת משונה, מצנפת ובגדי בד ועשה לו עוד כמה דברים הצריכים לגופו“. על ידי המצנפת שעל ראשו היה ישראל ל„רואה ואינו נראה“, ואז בא בכפו של האשמדאי, שטם וטייל עמו באויר והראה לו למטה על הארץ סחזות שונים ונוראים של שדי-קטל, ערים הרוסות ב„פוגרומים“, וקמוניות¹) גבוהות כנגדלים ומעלות עשן, שהן בתי-חרשת למכשירי-מלחמה. ופתאם ראו עיניו מראה נהדר של ארץ-חמדה:

„שרות עוטפים בר. חלקה אחת—חטה בשולה ועינה כעין הזהב, וחלקה אחת אצלה כוססת² פורחת ואודם ולוכן בה, ועל סצריהם ירקרק דשא, עשבים וציצים ופרחים נחמדים למראה. עדרי-צאן רועים בעמקים, עיזים ושעירים טטטפים על הרים ומקפצים על גבעות. — שמחה וניל בכל מקום, צפצוף וקול-זמרה—זמרת צפרים בחורשו, זמזום זביבים ויתושים הפורחים באויר, צרצור הנבים המנתרים בבין חציר, צהלת סוסים ונעיות בקרים באחו. על פני מישור גדול זרועים כפרים ומושבות הרבה, כלם מתקנים ומשוכללים

בבנינים נאים, ברפזים ובגננות ואסמים. בכרמים פרחת הנפן, ועצי-סאבל נושאים פרים בבנים, (סור 1) ואהלות (2) וקנסון (8) זולסים בשמים. הקטנים ששחקים ברחובות ופרקדים בבני-צאן, והגדולים מסובים תחת אילנות, איש סקטרתו בפיו ודברי-שיחה ביניהם. אוכלים ושותים ושמים.

„אשרך, ארץ, שככה לך!“ – קרא ישראל מתוך קורת-רוח והנאה, אולם כעבור רגע ראה והנה היתה האדמה הברוכה למדבר שממה. „אש אכלה נאות-דשא ולהבה להטה שדי-חמד, אין דגן ואין חמה. האילנות חשופים, כמושים, העלים והענפים גרועים. יגון חממה בכל מקום, לא נשמע קול אדם וקול מקנה, מעוף השמים ועד בהמה נשמו זאנים! – זה מעשה ההשבלה וזה פריה – הסביר לו האשמדאי בלעג ובזו כדרכו – ההשבלה בשבת הגדול נדרשה ללא שאלה ובאה למדינה זו בכל כלי-אומנתה: בדם ואש ותימרות עשן. באה ממרחק ללמד לאנשי-המקום ההדיוטים בינה ולעשות עמהם טובות. וכיון שגוי זה לא היה רוצה לקבל טובותיה, בשביל שהוא שומר אמונים ומנהגי אבותיו, למדתו יצת ודרך-ארץ בעל-כרחו“.

וישראל היה רוכב על מרפיה ושם זמן רב במיזמים בין קהל השרים והלצים, וראה במה דברים משונים ושמע מפי מלווי הרבה ספורים נפלאים. וכשמצא חן בעיני האשמדאי, החליט לעשותו לעסקן צבורי ולבעל-טובה הרוכב על הסוסה העלובה ולוחץ אותה. שד אחד יזדה לו אז את דיני הפרנס והלכותיו: „אנכי בל הקהל כלו – עשה הכל כרצונך ואמור: כך הוא רצונו של הקהל... פני ירא שמים – ראשית חכמה; יראת שמים היא פרה חולבת לאדם בעל-דעה... התאכזר במדת הרחמים – הוי אכזר חמסן, פשוט עור מעל עניים חיים ומתים, ובפני הכריות תתמלא עליהם רחמים ותתאנת במרירות... התחבר לתקיפים – וביתוד למי שידו תקיפה, וגם הטקסא⁴ ברשותו... לעולם תהא טובע... סכל את הבריות... ועיר ובהלות אל יב הלודך. כשתשמע פעמים קול ההמון, תינוק לא חכים זה, צועק וגועה בבכיה, לא תתפחד ולא תתן דעתך עליו... חלל השם... והתגולל על מגלה סוד. לשיעורו אחד מאתיך לספר כל מה שנעשה מאחורי הפרגוד שלך ויודיע מעשך ברבים – על חטא זה תשסה בו את הנערים, עזי הפנים שלך, ויתקלסו בו“.

ישראל נבהל וקרא בחמת רוחו: „אוי! איני יכול לרכוב... בחיך זחיי ראשך איני יכול!“ אולם האשמדאי לא שם אליו לב, הקהיל את כל הרוחות שלו, והממונה על המלחמה פ־כס⁵ את ישראל והלבישו את הבגדים הראויים לעסקן צבורי. הוא „גלח אתו והשאיר לו פאות נאות, נתן בראשו כיפה של משי, ועל הכיפה כובע-דרבנן. הלבישו כתונת פרופה⁶ בעניבה רפויה, שיש בה פריעת החזה, וטלית-קטן עליה, מכנסים-בר קצרים, סוליים⁷ ברנליו ופוזמקאות, קפוטת ארוכה ואכנט, ואדרת המה של גבות-שועלים. שמח הממונה במעשי ידיו, והוא מקפל שפתו התחתונה ונעשית דובדבניה⁸ אדומה, מעקם פניו עקימה משונה ומושיט לו את לשונו. ראה אותו האשמדאי ונהנה, שחק לו ואמר: „יפיית, ישראל! הדור אתה בלבושך, פניך נראים מטוננים בצפיחית בדבש, אתה מויע באדרתך החמה ומבהיק מתוך כובעך הנאה כאילת השחר“. פתאום גזר הממונה, כי דבר מה חסר עוד לישראל, ומיד עג עגולים מאחורי ראשו בתער-הנלבים והעמיד עליהם קרני-דאומנא⁹ לכבוד ולתפארת“. ואז, כשהיה פעלו תמים, נשאו הרוחות את ישראל בגילה וברנה, והושיבוהו על הסוסה, ובחבטם אותה בכח נחפוזה ונבהלה לרוץ כאילה שלוחה בנשאה את רוכבה, ששמע מאחוריו קול רעש ושחוק גדול. אולם במרוצתה

(1) мило (2) בין נופר. (3) ворица. (4) הסכסה של בשר. (5) קשם. (6) רכוסה. (7) סנדליים. (8) баня. (9) вишня.

השמיעה המוסה אנחה מרה, ששברה את לבו של ישראל, ונפל מעליה בטירוף הדעת כאבן. האשמדאי מהר אליו, הושיבו שוב על המוסה ובקש להשביעו שיהא נאמן לתפקידו עד עולם, אבל ישראל לא נשמע לו בשום אופן; ואז נתמלא מלך-הרוחות חמה, שם רגלו האחת בארץ והשניה במרום, אחז את המטרה בציצת-ראשו והטילו ככדור מנבהי שחקים. „אוי, אבדתי אבדתי!“ צעק הנופל בהתגלגלו בחללו של עולם, עד שנתחבט ראשו בארץ. ובאותו הרגע פקח ישראל את עיניו, וירא והנהו שוכב על קרקע התדר אצל ממתו, ואמו בוכיה ומסייעה לבני-אדם להשביכו שוב על המטה.

כשגודע לציפה האלמנה שבנה נכשל בבחינה, אמרה בלבה כי עתה יבוא קץ לכל הבלוי ולמדיו: אולם עברו איוזו שבועות וישראל עודנו לא שב לביתו. ותסע ציפה לדניפרון, ותביא עמה את בנה, והוא סר וועף ושרוי תמיד בעצבות עד שהוכה בקדחת ונפל למשכב.

— אלמלי שמעת מתחלה לתורת אסך—ששמיעה לו ציפה את מוסרה—ולא שנית מסדר העולם ומסנהגי אבותינו ונשאת אשה, לא היו באים עלינו יסורים קשים אלה. אוי המעשיות, המעשיות שלך!...

— „בל זה אינו אלא מהם, מן הלצים ההם“—אמר בעל-השם בנאוה של בר-סמכא. **הצנייה הזקנה לחשה, רקקה, פהקה וענתה לעומתו: תפח רוחן של אמותם!“**

ערך הספור. „סוסי“ היא יצירה שחציה ספור וחציה פובליציסטיקה, והיא מלאה רמזים כלפי הסררים הפנימיים והחיצוניים שאנו חיים בהם. מצד אחר מוסיף אבראמוביץ להלחם כאן בבעלי-הטובות ועסקני-הצבור שלנו, הרוכבים על „המוסה“ ויונקים את לשדו של העם; ומהצד השני הוא מרתם גם על העסקנים הללו בעצמם, שלא נתרבו בישראל אלא מתוך ההכרח של התנאים החיצונים הקשים והבלתי נורמאליים¹⁾, שהם מקור כל הרעות. אבראמוביץ הוא כמעט הסופר היתודי שהתייחס ל„מנהיגי הקהל“ שלנו באופן אנושי, אף על פי שהוא הרבה יותר מאחרים לבקר את מעשיהם ותאר לנו מהם טפוסים חיים ומפורטים. הוא רואה את הענין מכל צדדיו, והוא יודע כי מצבו החברתי והמדיני המיוחד של ישראל בארצות הגולה הוא שגרם לכל צרותיו. ולהמצב הזה אין תרופה זכונה לא בתחיה לאומית, כמו שחשב סמולנסקין, ולא בהשכלה, כמו שדמו כל סופרינו בימים ההם, אלא בשחרורם הפוליטי של היהודים. השחרור הפוליטי. אבראמוביץ ראה את הריאקציה²⁾ נגד ההשכלה שקמה ברוסיה בשנות השבעים, ואת הריאקציה נגד ההומאניות³⁾ שנגלתה אז באירופה כלה—זיבן כי לא מוז ולא מוז תבוא תשועת ישראל. לא על רחמים ולא על הנאה, אלא על האמת והצדק העולם מתקיים.

על חייהם הקשים של היהודים, המוקפים כמה גדרים מבית ומחוץ, מתאונן אבראמוביץ גם בהפואימה שלו „יודיל“, שנופסה בשני חלקים בשנת 1875. ולעומת זאת פרסם בשנת 1878 את הספור המבדח

מסעות בנימין השלישי.

בנימין נולד ונתנדל בק"ק בטלון, ובה נשא למזל-טוב את זוגתו זלדה, שפרנסה אותו מחנות קמנה. בני העיר הם, רובם ככלם אביונים גדולים וקבצנים נודאים,

(1) הסבניים המסוררים. (2) הנסיגה לאחור. (3) אהבת-הבריות.

אבל הכל-מודים שהם אביונים שמחים, קבצים טובי-לב, ובעלי-במחן משונים".
 תים בחלקם ואינם מן המהדרין כל כך באכילה ובהלבשה. אפילו אם הקאפומה
 ת, למשל, קרועה ומדולדלת ושוליה מזוהמים בטיט - אין חוששין לכך, העיקר שהיא
 מי ומבהקת... פת קיבר¹) ותבשיל של גריסין²) למי שיש לו - סעודה מספקת
 היא: ואין צריך לומר חלה של סולת נקיה עם צלי, "רוסילפלייש" בערב-שבת, למי
 לכך, זהו ודאי מאכל מלכים, שאין בעולם יפה ממנו... (חוב) שניטל לברכה
 ה עשר בשבת; זהו אצלם המשובח בפירות הארץ, שאין כיוצא בו, וכיון שרואים
 בא לפניהם זכר ארץ-ישראל, שהחרובין מאכל עוים שם, והם מסתכלים בו ונאנחים.
 ה באדם מישראל שהביא פעם אחת לבטלון תמר, ויהי לפלא, והיו כל בני העיר
 גם ועד גדולם, רצים לראותו. נטלו את התומש והראה בו באצבע, שהתמר, תמר
 תנב בתורה".

ובנימין לא ראה מעודו ערים אחרות, והיה, מצומצם בעולמו כאפרות זה בתוך הביצה,
 ולעת זו שקיבעת דירתה בתוך החזרת¹). כסבור היה שמחוץ לתחומה של בטלון הוא
 לעולם, ואין חיים טובים ונעימים כמו במקומו". המוכסן שבעיר נראה לו כעשיר
 שאין בעולם, "דירה נאה כבית-דירתו וכלים נאים ככלי-שמישו: מנורות נחשת
 ה זוגות; מנורת המאור אחת ובעלת ששת קנים משוקדים, כפתור ונשר על ראשה;
 קדרות נחשת וחמש מחבות נחשת; קערות בדיל מבהיקות, מסודרות שורות שורות
 ה) בירכתי הבית, ובלי נזמא כתריסר כפות ממביק: שני גביעי כסף, הדס-כסף
 מנורה לחנוכה-אחת, אורלוגין²) עתיק כמין בצל בתוך שני נרתיקי-כסף, שתי
 ת לשבת, ועוד דברים הרבה שאין להם שעור! אולם ספורי הבטלונים, אצל התנור
 המדרש, הלהיבו מעט מעט את דמיונו של בנימין והחל לשאוף למרחקים. הוא חפץ
 בעיניו את סולותיה של ארץ ישראל, שישמעאל שולט שם, ואת מעשי תקפס
 גם של היהודים האדמונים, או בני-משה, הם עשרת השבטים שכוננו להם ממלכה
 להדרייחשך ונהר סמבטיון. וכיון שנתן בנימין דעתו על הנסיעה היה שוקד בהתמדה
 על מסעותיו של רבה בר בר-הנה בים ובמדבר ומעמיק בהם בכל נפשו. אף זכה
 הספר, "אלרד הדני" והספר, "מסעות בנימין", שנסע לסוף העולם שבע מאות שנה
 לזמננו, והספר, "שבחי ירושלים" עם הוספות, והספר, "צל עולם", הכולל כל שבע
 בשבעה דפים קטנים - מדבר על הבריות הנוראות והמשונות ומספר תדושים ונפלאות
 העולם. הספרים האלה הם שפקחו את עיניו ועשו אותו למין בריה חדשה,
 כמשענו".

מטבעו היה בנימין פתחן משונה, והיה מתירא לצאת יחידי בלילה מביתו. כל יציאה
 לעיר היתה אצלו בחוקת סכנה, כי כל גוי וכל כלב קטן הטילו עליו אימת-מות.
 כשהחליט לנסוע למרחקים התחיל להתגבר על מורך-לבו, והיה כופה את עצמו
 דוקא יחידי בלילה, לישון דוקא יחידי בחדר, ולצאת דוקא מחוץ לעיר, אף על פי
 זה היה מתיש כחו ונפלו פניו מפתח".

פעם אחת יצא מחוץ לעיר בחודש תמוז כחום היום והפליג לתוך היער. היה נשען שם
 תחת העץ, קורא בספריו, שהיו אצלו בחיקו תמיד, וצולל בהרהורי לבו. והרבה היה
 לו על מה להרהר: רוחו נשאתהו לסדינות-הים, לאותן הסדינות בקצווי-ארץ... והוא

(1) לחם שומר. (2) ארץ. (3) סלדניי רומז. (4) יאטור. (5) פולא. (6) שגין.

רואה את עצמו מרלג על ההרים, מהלך בעמקים ובמדבריות ובכל המקומות הכתובים במפרץ נוסע והולך בעקבות אלכסנדר סוקרון ובעקבות אלדר הדני וחבריהם; הוא רואה במחזה את השפיפון (1) הנורא, את השמיר, זו התולעת הנפלאה, גם נחש, שרף ועקרב ומשלחת תנינים וזוחלי-עפר הרעים; הוא סניע ונא ליהודים האדמונים שם ומסיח עם בני-משה... ועד שהוא סהרהר פנה היום, ובנימין עמד, מתמתח בפשוט אבריו ונושא את רגליו לחזור לביתו. הוא מהלך ומהלך ועדיין אינו יוצא מתוך היער. הוא מהלך שעה, שתיים ושלוש וארבע, ולא די שלא יצא מתוכו, אלא שהוא נכנס בו לפני-ולפנים וחשך ישופניו (2) יותר ויותר. פתאום עמד רוח בערה, והיו קולות וברקים וגשם נורא סאד. בנימין עומד תחתיו, רועד מורם וממטר ומתעחד ואומר בלבו: דוב אורב לו, אריה יוצא ממסתרים... והוא גם רעב, עיף וצמא, שלא טעם מאוזה כל היום, ובעת צרתו זו עמד והתפלל תפלת ערבית, שופך נפשו ומתפלל בהתלהבות ובכונה עצומה. וכיון שעלה עמודי-השחר התחזק והלך בשם אלהי ישראל. הוא מהלך כשתי שעות בחורשה—והנה קול באזניו, והקול כקול להטים מזוין נדמה לו מרחוק—ונתבהל וגם ברגליו. אבל סיד היה לבו נוקפו ואמר: בוז לך, בנימין!... כלום גם אלכסנדר סוקרון כמותך? כלום נתיאש גם אלכסנדר סוקרון, כשהיה רוכב על הגשר והם הבשר מעל ראש חניתו, שהנשר הזה היה אוכל אותו והגביה עוף על ידי כך מעלה מעלה?"

ויאמץ בנימין את לבו והלך לקראת הגולן, והנה אבר נוסע בעגלה מעונה שקים זסלים, וצמד שורים נוהג בה. — "ראברי דיען! (צפרא טבא!)!" — קרא בנימין להאבר בפחד ובמורא, ומרוב בהלה וענויי הדרך נבוכו עשתונותיו ונפל מתעלף. וכשפקח את עיניו, ראה את עצמו מושכב בעגלה על שק גדול מלא בולבוסים, מכוסה בגלימא (3) של צמר עב. תרנגול כפות שוכב מראשותיו, מציץ עליו מן הצד באחת מעיניו ומסרסר בצפרניו, וסלים מלאים בצלים ושומים ושאר ירקות מתחת לרגליו... הכפרי יושב לו במנוחה על מקומו ומקטרותו בפיו, מעורר את שוריו ומזרזם בלשונו: "סאפ, היימא, סאפ!" אבל השורים עצלים ופוסעים פסיעה קטנה, והאופנים מתרעשים בקולי קולות". ושירה משונה זו לא היתה, כנראה, לרצון להתרנגול, כי בכל פעם שסיימו האופנים בשריקת ה"שלשלת" היה קורא, קוקוריקו" בועף ושורם את בנימין. הוא שוכב מבלבל ומדוכא, ונדמה לו, שנשכה לישמעאלים במדבר, והם מוליכים אותו לאחת המדינות, למכרו שם לעבד עולם. הלואי, מהרהר הוא בלבו, שימכרוני ליהודי, ואם ימכרוני לבן-מלך מאומות-העולם או לבת-מלכה, חס ושלום, הרי אבדתי, אבדתי לעולם ועד!... ובתוך כך אותו המעשה ביוסף הצדיק עם זליכה בא לפניו, ונאנח ברוחו הקשה". הכפרי נכנס עמו בשיתה, ובנימין ענהו בלשון מעורבת, והבטיח לו הבטחה טובה להפיס את דעתו: "ושינקי מעבי זונתי דאם משארקע שלישי—כום יי"ש, אי וחלה שאבאשקאווע בולקע, אי דאברע, גוואלד, דאנקיעט טעבע תשואות-הן!"

כשבאה העגלה לכמלון, נסבו עליה המון אנשים ונשים לקנות את הבצלים והבולבוסים, ובראותם את בנימין מתחת להגלימא רצו לבשר את זלדה אשתו, כי נמצאה אבדתה ולא תהיה עוד ענונה שוממה. ובאותו היום נתנו הכנויים "ענונה" ו"קדוש" לזלדה ובנימין, ואחרי שהקיו לו "המומחה" (4) דם והעמיד על גבו תריסר עלוקות שב לאיתנו הראשון. ומני אז היה בנימין בעיני עצמו כבקי בתויות-העולם ומלומד בפנעים, שראה דרבה דברים בעולמו, ורוחו אמיץ לעמוד בפני נסיונות קשים. הוא היה מרחם על חקרן שכמותו, היושב בעיר נדתת, בין הדיוטים ומפשים, ותשוקתו גדלה לצאת מהרת לדרך,

(1) מין נחש מסוכן. (2) ימים בו ויקיפו. (3) בנד עליון. (4) החובש

כדי לחזור ממרחקים, בכבוד ושם טוב ובבשורות טובות וישועות ונחמות לכלל ישראל, נאזו יכירו וידעו כל בני בטלון, למקטנם ועד גדולם, מי הוא זה בנימין...". דמיונו היה שקיע תמיד בחזיונות המרחקים, וכשהיה מסיח עם הבריות היו הדברים: "אינדיה, סמבטיון, אנטיקודה, שפיפון, שמיר, חמור, פרדה, חרוב, כצפיהות, ישמעאלי, קד, גולן וכיוצא בהם—יוצאים מפיו בערבוביה ובהתלהבות משונה". אבל מאין יקח בנימין להוצאות הדרך ובידו אין פרוטה? ואיך ישתמט מפני אשתו?

וימצא לו בנימין איש כלבבו ורע נאמן את "סנדריל-ה-א-ש-ה" וישפוך לפניו את כל רוחו. סנדריל היה איש תם וענו, העושה תמיד את רצון אחרים. הגדולים היו מתקלסים בו, והילדים חשבוהו לחבר. הוא היה מהלך בחברתם, מסיח ומשחק אתם ביחד ונהנה מזה הנאה מרובה... עוי-פנים שבתנוקות היו עולים על נבו וממרטם את פאת-קנאו. גם אשתו היתה מתעמרת בו, ומחלקת לו פעמים מכות באפה, והוא מרכין ראשו ומקבל אותן באהבה. בימים שלפני החג היתה מעמידתו לסיד את הבית בסיד, ומכסה את ראשו במטפתת וקושרתה מתחת לזקנו. הוא היה קולף לה בולבוסים, מגלגל ופותת את ה"לוקשין", עוסק במלואת דגים, נוטל גורי עצים ונותנם במערכה בתנור ומצית בהם אש, כאורח הנשים, ובשביל כך היו קוראים לו: סנדריל-האשה". כשספר לו בנימין, כי בדעתו ללכת לארץ-ישראל, במקום שאוכלים תרובים ותמרים כדי שביעה, ולמדינת ממשלתם של עשרת השבטים, ששם יש מלך יהודי—קנאו בו סנדריל ויאמר להלות אליו בדרכו. גם דאגת ההוצאות הסיר חבר טוב זה מלב בנימין, כי מכיון "שיש בתים בדרך, אפשר לחזור אנב-אורחא על הפתחים. ומה שאר היהודים עושים? היהודים מחזירים על פתחי אחיהם, זה אצל זה, הללו היום והללו מחר, ואין כאן לא בושח ולא כלימה, חלילה. הרי מנהג ישראל הוא, ואין זה אלא גמילות-חסד". ובכן החליטו שני הרעים לצאת לדרכם בחשאי עוד ביום המתרת, ולהועד יחד אצל בית-הרחים מתוך לעיר.

למחר כעלות עסוד-השחר, ועדיין עת צאת פרות בטלון אל השדה לא הגיעה—ובנימין דגה זה עוסד אצל הרחים של רוח עם צרוורו על שכמו. בתוך הצרוור נמצאו כל המכשירים, הנצרכים לו לנביעתו זו. היינו: טלית ותשליון, סדור, דרך החיים", "חק לישראל", ספר תהלים וכל אותם מיני הספרים שאילולי הם לא היה יכול לזוז ממקומו, כאוסן בלא בלי-אומנתו. קפוטתו של שבת אף היא היתה מקופלת שם, מפני שחובת יהודי היא לנהוג כבוד בבני-אדם ולהתנאות לפני הבריות. בכיסו נמצאו כחמש-עשרה פרוטות, שבשעת יציאתו עלתה בידו להוציאן בחשאי מתחת מראשותיה של אשתו...

ובין כך יצאה החמה בזיו כבודה והשקיפה ממעונה לארץ במאור פניה, ובהשקפה זו סקור חיים ועדנים לכל היקום. האילנות והדשאים, שראשם עוד נמלא טל ורסיפי לילה, מתענגים מטובה בפנים שוחקות, כתינוקות הללו שעוברים פתאים סיגון לשמחה וסבבי לשחוק על ידי צעצועים מבהיקים, כשהרסעות עדיין על עפעפיהם... לבו של בנימין שמח כל כך, עד שנפתחו שפתיו—וומר, "מלך עליון" יוצא מנרונו ומתנגן מאליו בנעימה דקה. קול רנתו נתערב עם צפצוף הצפרים, עם זמזום הזבובים. עם שריקת הצרוור, ועלו בתרועה—סזמור שיר למלך הכבוד בשמי-מרום.

הבקר הולך ואור-וסנדריל איננו... בנימין שרוי בצער גדול ואינו יודע מה יעשה. לחזור לביתו? חלילה לו! אלכסנדר מוקדון הרי הוא בעצמו הרס את הנשר לאחר שעבר עליו לאינדיה, כדי שלא יוכל עוד לחזור משם למקומו. ולצאת יחידי בלא סנדריל בן-ליתו?—לא נוח לו ואי אפשר לו... ועד שבנימין עומד מצפה ומצטער, נראה לו

מרחוק בדמות בן-אדם, מסק גזריל מסק אינו סנדריל, וכמדומה, שהדמות העולה שם עושה שטלת אשה ועל ראשה מטפחת. בנימין נתחלחל פתאם ופניו חורו כסיד. איקונין ו של אשהו נראה לו אשתו הולכת אצלו!

הוא הסתתר מאזורי בית-הרחים, ובעוד רגעים אחדים נוכח כי פחדו היה לשוא. סנדריל תולך וקרב, והוא, לבוש „חלאמיל“⁽³⁾ פסים, ומטפתת מוזהמת מקופלת וקשורה לו על לחיו. מתחת לשתי עיניו שרמת בעורו ומראהו כעין התכלת, מקלו בידו ותרמיל גדול על שכמו. אותה שעה נשא סנדריל חן בעיני בנימין ככלה נאה בעיני דודה, וישמת עליו מאד. הם יצאו בתפוזן לדרך, „ושולי בגדיהם מתבדרים ומרחפים באויר, והיו התיירים דומים לספינה שטה בים וכל וילונייה פרושים“. אולם מעט מעט נתחממו בלכתם, ובצאת השמש בנבורתו נפלו תיירינו עיפים ומוזעים בצל החורשה שבצדי הדרך והשתמחו על הארץ. החטטין⁽³⁾ והמריטות, שנעשו אתמול על פני סנדריל בידי אשתו, ושהגלירו⁽⁴⁾ כבר מעט-התחילו מפעפעים ומתמסמסים מויעה וחום והיו קשים לו כמחט בבשרו. שני הנוסעים התפללו בטלית ותפלין, וכשנתגבר אחר כך הרעב על בנימין התחיל מתחכך ופוחק, מלקק את שפתיו בלשונו ובולע את רוקו, מסלסל בפאותיו ונאנח; וכדי להסית דעתו מזה החל לנגן בלחש „אקדמות“ מתוך המחזור ולהתרנל בארמית המדוברת בין בני-משה. ובתוך כך הוציא סנדריל מתרמילו פת ופרוסות חלה, שנשתיירו מיום השבת, גם קשואים וצנון וכצלים ושומים, שמרת להכין צידה לדרך כאשת-חיל—ופני בנימין אורו. עודם נומרים את סעודתם, והנה כפרי עובר עליהם בעגלה טעונה ערימה גדולה של תבן, ויכנסו עמו התיירים בשיחה: „צפרא טבא! אמור נא, בר-נש, איזה הדרך לארץ ישראל?“—„לשרים אתם, יהודאים!“—השיב הכפרי—מה אתם דוברים ומוזעזעים את מוחי? דרך זו עולה שכרונה והם עלעסלאל!“ וברקקו בפניהם נסע לדרכו. גם שני התיירים הלכו לדרךם ברנלים כבדות וכושלות, והיו מתלבטים⁽⁵⁾ ומתגברים עד שהגיעו בין השמשות להפונדק שבכפר שברונה. ובעוד שסנדריל דאג לסעודת-הערב, השתמח בנימין, בעל המסעות שלנו, באין-אונים על הקרקע בזוית הבית. „גידי רגליו מתנפחים ועולים והדמים מרתיחים ומבעבעים ועוקצים, כאלו כתות-כתות של יתושים ונמלים מנקרים בתוכם. צדעיו⁽⁶⁾ הולמים כפטישים, קול המולה באזניו ואלפי-אלפים שביבי אש מכל מיני צבעים כברקים מתרנצצים לנגד עיניו. שנה קשה חוטפת אותו, ונדמה לו בחלומו כי הוא שומע ערבוביה של הוכא-ומלולא⁽⁷⁾.“

נניחה ונהימה, שריקה ולחישה, שעול ורקיקה, גריפת חוטם ומיץ-אפים. עוד מעט ובנופיה של בני-אדם נדחפים ובאים אל הבית ברעש והמולה. בנימין נרתע לאחוריו בקרן-זווית שלו, מצמצם את עצמו ומתכנס שם בכל אבריו, כדי שלא ירגישו בו, ושוכב על ששכבו בפחית-נפש. ובתוך כך נתמלא הבית אורה. נרות הרבה דולקים במנורות-נחשת, קצתן סיהן סתום בחלב מהותך ובפסילתן של פתילות, שנשתיירו סליל שבת, והנרות פדובקים ועוטרים על גבן בנם; וקצתן סיהן רחב יותר סדי ומשוקע מעט, והנרות סדובקים סן הצר בפחם ועמידתם עקומה. אצל שלחן ארוך סקצהו האחד חבורת בעלי כלי-זמר יושבים, איש כלי-אופנתו בידו, בודקו ומסמנו יפה יפה. הפך בודק את כנורו, סמעך לו בין הנימין באצבעותיו, וכל אחת משיבתו בנחת: ניס-נים, כלומר: הנני! הריק קשתך, דידי, ויטיך תחבקני. והנה הוא אוחו הקשתנית בידו, מחליקה ומזמנת לעבודתו. המחצצר פה אל פה יתלחש עם חצוצרתו. יביע לה את רוחו, והיא נשמעת לו ועושה רצונו. „הצימבלר“ זרועות ידיו יפוזו על צימבלתו, יכתש לה כתישין—והיא-

(1) דמות. (2) פיוטר בצבעים. (3) אכעבועות. (4) כמו בעור. (5) עמלים ומתענים. (6) ריקתיו. (7) שחוק-

סתרעט; סנהטת וסוסוסת בועף". והבדחן משנה את טעמו, וקרא בכח: "הררי! לכבוד הסחותנים ולכבוד בעליהבית ולכבוד כל הספובין בכאן היטיבו נגן בתרועה, זמרו משכיל!" ובעלוי-השיר יוצאים בשיר ומריעים תרועה גדולה בשמחה: בתורים וגם בתולות, זקנים עם נערים יוצאים בסהול ומרקדים ברנש. הכל מרקדים, הכל מכרכרים, אפילו ששפשים ויתושים סניחים סחוריהם ומתפזרים ונגררים על הכתלים. ובשעת חדוה נתמיטטו רגליו של אחד הסהוללים ונפל על בניסין בזוית הבית. והנה הוא סחזיק בו, מסתכל בפניו ושואג בקול: הוי, בניסין! ... סצאתי את האבדה ודרי הוא בידי! — לקול הקורא חדרו ובאו הרבה סבני החכורה, ובניסין רואה ומכיר אותם. אנשי בטלון הם, וגם הרב הבטלוני בתוכם... ועד שבניסין סחזיק ברבו בשתי ידיו ונחן ולהש לו את סודו, הרניש פתאם סכה רבח בצדו, (וסני הכאב סמרסרו) פניו כמו כאכילת סרור. והנה הוא נוער — סתנודר וסוחה דסעה סעל ריסי עניו ורואה שהוא לבדו בבית, אין אדם ואין אור נר. הלבנה נשקפת בער החלון, אצלו רובצת עגלת-כקר והוא חובקה בשתי ידיו.

מפחד פתאם קפצו ממקומם גם בנימין וגם העגלה, ובהתפוס לנוס נתקלו זה בזה, וכשלו שניהם בעבים¹) של שופכין ונפלו יחדו ברעש גדול". לאחר סבילה זו חדרו אל בנימין הפונדקי וסנדריל ונר דולק בידם, והוליכוהו בכבוד לחדר מיוחד והשכיבוהו על ערימת-תבן. והמנוחה היתה נעימה לו שם כל כך, שנתעצל לעזוב את המקום גם ביום המתרת. למה היה דומה? לספינה ששבתה על שרטון²) בים ואין רוח נושב ומוזיה ממקומה". ביום השלישי קמו שני התיירים והלכו לדרכם, ואחרי ימים רבים של נדודים באו להכרך צלמונה, שכנותו לא ראו מימיהם. הם תלו עיניהם לבתי-החומה הנבוהים ולכל מה שלפניהם ומסתכלים בהם ברתת ובתמהון-לבב, והיו מהלכים בצדי התחובות הליכה משונה על ראשי אצבעותיהם". — כסבור אני—אמר סנדריל ביראת-הכבוד—שווה מעין סממבול". — מה סלקא אדעתך, שוטה? מה לזו ולסממבול? — נענה בנימין, מעקם פניו בשחוק, כאלו סממבול היא עיר-מולדתו—סממבול, שוטה, יש בה ת"ק רחובות, כל רחוב יש בו ת"ק פעמים ת"ק בתים, בעלי חמש-עשרה או עשרים קומות, וכל בית דרים בו ת"ק בני-אדם! ובעוד ששני התיירים הולכים ומתוכחים באמצע הרחוב, באה מאחוריהם עגלה וכמעט שלא הויקה אותם בהדרבן³). העגלון עורר עליהם שוט וקרא: "הוי, בטלנים! למה אתם וזחלים כסרטנים וחוסמים את הדרך להעוברים?" — ושני התיירים נפרדו ונסו איש לעברו. "סנדריל רץ ונתקל בקורה, שהיתה מוטלת ברשות-הרבים, ונשתמח מלא-קמתו על הארץ; ובנימין רץ ונתקל באשה תגרנית מן השוק וסל מלא ביצים בידה. הביצים נשברו ועליו יצא קצף גדול". התגרנית פצתה פיה לבלוע אותו חיים וסמרה לו על הלחי, שנתלכלכה בחלמון⁴) של ביצים, ועוד ידה נטויה להחזיק בוקנו ופאותיו, אלא שנמלט לאחת התצרות.

כששבו שני התיירים לבית-המדרש, שהם מתאכסנים שם, מצאו את הבטלנים עומדים ומתוכחים על מטרת נסיעתו של בנימין. הם עזבו את עיני הפוליטיקה ואת מלחמת קרים שהיתה אז, והיו מדיינים זה עם זה אם יצלחו התיירים במסעם. — הנעו בעצמכם—צעק איציק פשטן, מתנגדו של בנימין—אלכסנדר מוקדון, שהיה רוכב על נשר ובא עד שערי גן-עדן, אם הוא אלכסנדר מוקדון, שמלך בכיפה, לא היה יכול לעבור את הרי-חשך, ברנש זה שלכם, נפש שפלה כמותו, לא כל שכן! ולעומת זאת הזכיה הייקיל בעל-מוח מספר "יוספון", כי בנימין יצלח לעבור את סמבטיון ולהגיע בשלום ליהודים האדמונים". הריב גדל כל כך, שאיציק החל לשנוא את בנימין, ולא נתן לו מנוחה לא ביום ולא בלילה. פעמים היה תולה בו קופה של נוצות וסמרטיון

(1) נצרכו ונתכרכמו. (2) סיר-רחץ. (3) מעלב. (4) מוסר-העגלה. (5) жадность.

לאחוריו, כדי שיהיה שחוק לרבים, פעמים היה משליך עליו בחשאי סמרטוט מזוהם והכפישוהו! באפר, ופעמים היה נוטל את סנדלו ומצניעו ולא מצא אותו אלא אחרי יגיעה רבה. כשהיה מתנמנם בלילה על משכבו היה נוטל קש ומוליך ומביא אותו על תפוח-עקבו עד שנרתע ממקומו, או שולח פתילת-נעורת תרוכה ומעושנת אל אפו, ונגער בהול ומבוהל, מעטש וגונח מפני העשן שעה שלמה". כן היה איציק מלבין את פני בנימין ברבים, ואמר כי לא יעלה ויבא לסמבטיון, "אלא כשיצמחו שערות על כף ידו, ואת היהודים האדמונים לא יראה כמו שאינו רואה את אוניו". וגם הנערים בחוץ החלו להתקלם בו, והיו מסקלים אותו באבנים וקוראים לפניו: שמיר, שפיפון!

לעומת זאת ניצאו שני התיירים בצלמונה את פרנסתם ברוחה בחורם על הפתחים. סנדריל-האשה היה נכנס בראש, ואמר: "צפרא טבא לבעל-הבית! מושך אחריו את בנימין בכנף-בגדו, לוחש לו באזנו ומאמצו שלא יתבייש, ודוחפו אחר כך לפניו, והוא בעצמו נרתע לאחוריו ועומד בהכנעה כעני בפתח". הם היו לשאזה בפי הבריות, ורוב בעלי-הבתים התענגו על דבריהם ונתנו להם את נדבתם בפנים שוחקות. ובלכתם ברחוב ל"עבודתם" היה לבו של סנדריל, נושא התרמיל, טוב עליו, ופעמים היה מנגן בלחש, בינו לבין עצמו, את הומר:

פּוֹרִים הַיּוֹם וְאֵין שְׁנֵי—

הָבָה לִי פְרוּטָה וְגַרְשֵׁנִי.

בנימין ישב בשלוחה ולא עסק אלא באכילה ושינה, ככל בני צלמונה, ותשוקתו לנסיעה רפתה כמעט. אולם לא ארכו הימים ומאורע אחד בא להזכיר לו את תעודתו, לטובתו ולטובת העולם. יום אחד לפנות ערב התנפלו המון נערים קטנים על שני התיירים, ונאנסו להמלט מפניהם דרך מבואת אפלים, עד שהגיעו במורד החר לגשר ארוך וצר. ובעלותם עליו, והנה—ר אייזיק דוד, "החכם" מבטלון לקראתם. הוא נתן להם שלום כמתרעם ומשחק כאחד, ואמר: בריות נאות! מתננבים לברוח מביתם, הם מתננבים. מה ועל שום מה? ... זוגתך, סנדריל, עתידה להפרע ממך, גמולך בראשך היא תשיב ביד רחבה, זוגתך ... ואמנם לבה אמר לה, ודאי במקום זה אתם, לה אמר לבה. והיא היתה רוצה דוקא לילך לכאן, היתה רוצה, ודוקא עמי, זוגתך". ובאותו רגע נשמע מאחוריו קול אשתו של סנדריל, הצועקת ומקללת ונכונה לקרעו כדג. אולם הנשר היה צר כל כך, ששני בני-אדם לא יכלו לעבור עליו בבת-אחת, וכיון שנאספו עוזרים ושבים מזה ומזה הוצרכו רבי אייזיק-דוד ואשת סנדריל לשוב לאחוריהם, ואף בנימין וסנדריל חזרו להצד השני כדי לפנות את הדרך להעוברים. ובתוך כך נתישבה דעתם של שני התיירים מהבהלה הראשונה—ונמלטו.

הם מהרו לעזוב את צלמונה, ושמו פניהם לכ ס ל ו ן . כשנכנסים אל העיר יש לדלוג

על בצה אחת שם. ואחריה על השנית ועל השלישית, הבצה הגדולה ביותר, שכל צנורות ומי-שופכין של בעלי-הבתים מקלחים לתוכה ומביאים עמם מכל טוב בכל יום תמיד, יום יום ומיני סחורתו וחציו מכמה גוונים וריחות משונים, הכל מעניני דיומא, ומהם אתה מכיר כל יום ויום מימות השבוע. כשמקלחים לתוכה שופכין מכרכמים (2) מפני החול, ששפין (3) בו את הרצפה, וסולכים ומביאים עמם קשקשת של דנים, בני-מעים וכרעי תרנגולים, מעט שערות וחתיכות שלפים (4) חרוכין (5), דוו יודעים, רבותי, שהיום יום

(1) לכלבדו; הכפיש—השקיע. (2) צהובים. (3) מקלחים ומנקים. (4) זרסות. (5) צרובות

בשבת—משכו וקחו לכם סל וחבילה של זרדין ורוצ, במחילת כבודכם, לבית-
 דרחן! כשהולכים ובאים לשם קליפות של ביצים, של בצלים ושל צנון, גידים של
 הצר-הכבד ומגפירי הגימלוח ועצמות גדולות חללות—שבתא שבא לכם, יהודים! יערב
 לכם ה"קנייל" בבני-מעכם! וכשאתם רואים קילוח הזוחלין רפה, ושם נגרים ומלכטים
 שוורי דייסה (1) נוקשה (2), חתיכות עיפה יבשה, סרטוט בלה ומסאטא חבוש—סימן הוא
 לכם שהיום יום ראשון בשבת, השואב עדיין לא הביא סים ובקושי הוציאו מידה-תסצית מן
 החבית עד כדי הרחת הקדרות, שטמנו בהן חסין לשבת".

בכסלון נתקבלו שני התיירים בכבוד הראוי להם, טולצה ומריינה, שתי נשים
 פורסמות, זקנות צנועות וכשרות, שהיו מתעטפות בכל יום בין הערבים, כידוע לכל,
 שיפה של שבת עם צניף סתור לראשן ויוצאות מחוץ לעיר להקביל פני מלך המשיח—
 לו הן שזכו יום אחד בין-השמשות למצוא בתחומה של עיר את תיירינן הנכבדים הבאים
 אלמנה, ולהבטיח למול-טוב בשעה טובה לכסלון. מיד בשעת הפגישה הרי זה ידעו
 תי הצדקניות הכל, מי האנשים האלה שהזמין הקדוש-ברוך-הוא לפניהן ומה מעשיהם—
 יזו שמחות". ובכואם יחד אל העיר לוו אותם המון נערים ואספסוף, וקראו אתריהם:
 "ושענא, יהודים אדמונים, הושענא!"

באותה העיר ראו בנימין וסנדריל ראשונה את הנהר הגדול סר חון והשתוממו
 ליו. הם החלו להתרגל לשוט על פני מימיו בדוגית (3), כדי שלא תזיק להם אחרי כן
 נסיעה בספינה על פני האוקינוס הגדול. מתחלה היו יורדים להדוגית ברטט וביוע (4)
 עבלים משעמום ובלבול-המוח, אבל כשעברה "מתלת-הים" הראשונה היו נהנים מהשיטה (5)
 אה מרובה. פעם אחת ראה בנימין, בלב הנהר מקום גדול ירוק כלו ונחמד למראה,
 סבור שהוא אי מגדל דשאים ומיני בשמים נאים; וכשנשא את רגליו והיה מוכן לקפוץ מן
 הדוגית על האי, חפז עליו רב-החובל בקול צעקה, מחזיק בו בערפו ומטילו לתוך הדוגית
 ת רב מאד, עד שנשתטח על קרקעיתה ושכב מבולבל ומצורף ולא הרגיש כלום אלא קול
 מן אצל הדוגית וסביבה נשערה מאד, כאלו היא נאבקת עם איזה פגע בדרכה ומתנהגת
 לכדות מרובה". ואחרי כן שמע מפי הערל, כי אין זה אי, אלא "רוקה סרוחה
 בלבית (6), שהסרתון מבעבע ומתכסה בה בכל שנה". פעם אחרת ראה בנימין במצולת
 הנהר את דמות הכובסות המשתקפת במים, ודמה שהן היפיפיות של ים, הקוסמות
 משוררות בנעימות.

יום אחד טיילו תיירינן בתחומה של עיר שמחים וטובי-לב, והחליטו לצאת מחר
 דרחקים דרך הנהר; והנה "עגלה באה לקראתם ושני יהודים בתוכה. אחד מסיע את
 סוס במושכות שבידו ואחד יושב בהיסבה על צדו, כובעו נשמט לו אל מול ערפו וקש יבש
 יזו—סימנים בדוקים למוחו של יהודי, שהוא מתהפך בתחבולותיו ורבות מחשבות וסכרות
 מונות בו". ויבואו שני היהודים בדברים עם התיירים, ויפתו אותם לשבת בעגלה ולנסוע
 עם לעירם פרדיונה, כי יקבלו שם בכבוד גדול ויוכלו לעשות את דרכם למרחקים דרך
 הנהר הגדול פרדון, העובר באותה העיר ומשתפך לתוך הים. התיירים נעתרו להם,
 כי היהודים שמו עליהם את עינם לטובה בכל הדרך, והאכילו אותם מטעמים משובחים,
 כמותם לא ראו אפילו בחלום. גם בכואם לפרדיונה הביאו אותם לאכסניה טובה, וערכו
 ניהם מעודת-ערבית גדולה. וביום המתרת הובילו אותם שני היהודים הטובים ומכניסי-
 צדקים לבית-המרחץ.

(1) גריסין. (2) שנתקשה. (3) סירת-דוגית. (4) חרדה. (5) טאבאניע. (6) סירחת.

כשנכנסו תיירינו לפרוודור, עמדו והשתוממו על הרצפה המבהקת ועל המשיטות (1) ודפנות השטוחות עליה, ונדמח להם שעושים (בפלטון 2) מפואר ומכושף זה, שכתוב בספר, מעשה בבא" ובספר, לילות אלף ואחד*. עוד טעט ובנות-מלכים ישיטות באות לקבל את פניהם, והם מזומנים לחיים נעימים ולתענוגות בני-אדם. אבל תחת בנות-מלכים בא אליהם איש-חיל אחר ומזרוז להפשיט בכבודם ובעצמם את כליהם... לאחר שנתפשטו בגדיהם נטלו תיירינו איש את צרורו בשביל לעטחם בבית-הסרחן, כדרך העולם... אבל איש-החיל הזה נטל את כליהם מידם והבניסם מחוסי-בגדים וערומים לתוך חדר אחר, ושם יושבים בני-אדם סביב לשלחן גדול מלובשים בגדי תפארת. תיירינו פונים ומביטים בה ובה ומתקשים בדבר, היכן הוא התנור שזולפין (3) עליו מיס שיהא מסיק הכלא, והיכן מויעים כאן. — צי טוט זשיריווסקי באני? (וכי כאן הוא ביי-בני ליהודים?) — שואל סנדריל... אהר-סהסזוכים אצל השלחן בא ונסתכל בתיירינו הערומים והמדולדלים, שאין בנופם כזית בשר אלא עור וגידים ועצמות, ומדבר אליהם מוסקבית כלשונו...

וכשהוציאו לאחר כך את בניסין וסנדריל מן הבית היה קשה להבירם, כל כך נשתנו פניהם: הראש מגולח, אין זקן ואין פאות, העינים קמות ונונה משונה להן כעין הזוכיות, המצח טעות-טעות זעה עליו, טעות גדולות וקרות, ועל פניהם צלמות. הם כפוסים ומשתוחחים, מדעועים ומרעידים, ומביבם אנשי-חיל מווינים. השמים התקררו בעבים, וסתוך הושך, ענן וערפל יצא ברק והאיר את החבורה הזו, ואהר הברק רעם...

שני התיירים, שנמכרו לעבודת-הצבא, הובאו להקסקימון (4), ושם הלבישו אותם בגלימת חילים, שהיתה נראית עליהם כקאפומה; הכובע של נכורי-מלחמה נראה בראשם ככיפה זו בראש אשה צנועה, וקנה-הרובה שבידם היה כמגדפה בידי משיק הכירות. הם לא צלחו כלל להעבודה, והוכו כמה פעמים בשוט ובאגרוף. סנדריל היה מהקה את מעשי החילים, ומתחנך בינו לבין עצמו בתכסיסי-מלחמה: מתמתח בכל קימתו, מגביה ראשו למעלה, מבליט חזהו ומנפח לסתותיו (5) כגבור, מרים פעמי רגליו, יגוד עקב ופוסע והולך מעדנות (6) כמו ברבור, הולך אל ימין וסובב אל שמאל וסופר ומונה צעדיו - אחת ושתים ושלוש, עד שלבסוף רגליו מתלבטות והוא נופל". כנגד זה היה התרגיל (קשה זור לבנימין, שהיה חושבו לשמות בלתי מתאימה לבעל-אשה, והיה טוען שכל הענין אינו אלא מקח-טעות, כי שני היהודים הרמאים סבבו בכחש גם אותו וגם את הפקידים. הוא התל להוכיר לסנדריל את נסיעתם למרחקים, ובליל קיץ אחד נסו לברוח מהקסקימון.

רוח חם נושב בחוץ, ענני-בתר (8) שהורים נקודים וברודים (9) נופעים ברקיע זה אחר זה, כאלו אלפי בעלי-ענלות הולכים שם וענלותיהם טעונות סחורה דרבה, וכלם נחפזים לבוא ליום הבסא, להיריד בשמים בסועדו. אף הירח כפוחר על יד סחורתו הולך עם האורה הגדולה הזאת לשלחה. לעתים הוא שולח ראשו, מטניח רנע מסבון שבתו לראות מה נעשה שם בחוץ, ואחר הוא נחבא שנית תחת יריעת-ערפל שחורה זפוחה ומפוחה (10). תיירינו סהלכים בחשאי על ראשי אצבעות רגליהם ובאים עד נדר החצר, מטפסים על צבורה של עצים ועולים משם לראש הנדר. ובתוך כך מתחיל סנדריל לפאר בלחש, כי זקנו, עליו השלום, בא אליו בחלום הלילה ואמר לו לברוח מזה. סתאם, נשמע קולו של איש-שיל מוויין, שעמד שם בקרן-זווית על משמרתו. הפליטים שלנו נבהלו מקולו ונשתתחו על פני הנדר, כובשים נשימתם, אינם זזים זזו כל שהוא ונראים כשני סמרטוטים גדולים סונחים שם יחדו. נחה שקטה מסביב והסמרטוטים החיים האלו זזים מסקומם, מטפסים ויורדים בזהירות מעל הנדר—והם מבחין. הם סהלכים על ארבע, זוחלים ועוברים מנגד

(1) ששיחים. (2) ארמון. (3) זורקים. (4) засапка. (5) לחיו. (6) ברוח התעוררות. (7) ההתרגלות.

בעבודה. (8) בתרים וגושים. (9) צנועים קיים קיים. (10) משחרה נפחם.

לשומר ומתסלטים, בעזרת השם, למיטתה אחת בשלום, שם קמו על רגליהם, עומדים ומביטים איש אל אחיו ועיניהם מבהיקות".

אולם שמחתם היתה עדי רגע. סנדריל שב לכלות את ספורו, וקולו נכנס לאוני קיד-צבא אחד העובר בסימטה, ויתפשט וישימם במשמר. ואחרי שישבו כלואים כמה ימים בית-הסוהר, הובאו הפושעים לפני בית-דין של צבא. אז קם בנימין לפני השופטים והוכיח גם, כי אין זה ישר כלל לחטוף בני-אדם ולמכרם בשוק כתרנגולים, גם מסר מודעה כי עולם לא היה מלומד בתכסיסי-מלחמה, וכל המעשה לא היה לכתחלה אלא אונס ורמאות. אאותה שעה, בא הרופא ונכנס בדברי-שיחה עם תיירינו, ולאחר שנתעסק בהם נתן אצבעו ל מצחו, ונענע בראשו לרמוז עליהם: חסרה כאן חוליה (!) אתה... הפקידים נמלכו זה זה, ופסקו—לשחרר את תיירינו מעבודת-הצבא. בנימין נתפטר מאתם בקידה ולשתחוויה משונה, וסנדריל מתמתח, מרים פעמי רגליו כאיש-חיל, יגוד עקב ופוסע בלך אתריו קוטמיות".

ערך הספר. במסעות בנימין השלישי תאר לנו אבראמוביץ תמונה מנוחכה, קאריקאטורה, מחיי הגלות העניים והפעוטים⁽²⁾. על החיים נאלו אודה המספר להתלוצץ מתוך חמלה גם ביתר ספורו, אולם כאן הניף ביחוד את שוט-הלצתו על האידיאלים⁽³⁾ הישנים של הגיטה. רוב היהודים המפוסים מהדור הישן מביטים על ההיסטוריה הישראלית, על ארץ ישראל ועל הגאולה בעיני בני-מין, אלא שהוא קונסיקבינטי⁽⁴⁾ יותר מאחרים. הוא מוציא אל הפועל את השאיפות ודומאמיות של הגיטה, והוא נעשה ל"דון-קישוט" יהודי, המגוחך במדה שהוא חסר אונים וידיעה. הוא מראה את התהום שבין אידיאלינו הישנים והמצויאות. גבור בטלן גבור הבטלן. זה אינו חסר לא כח-הדמיון, לא מרץ ולא ישר-לב, ורק תנאי סביבתו הגרועים וחנוכו המקולקל עשוהו לבריה משונה, שהמגוחך בולע בה את המעציב. הבטלנות היא מין תרבות משונה שצמחה על שדה הגלות, כשנזרעו בו זרעים היחוס הקדום של "עם סגולה" והאפסות⁽⁵⁾ הנוכחית: ובנימין מצטיין בכל מדותיה: לטאיפה לגדולות, בכוז לכל דבר שמחין לחוגו הצר, בעניות רוחנית וחמרית גדולה ובבטחון כביר בעצמו. הבטחון הזה הוא השרטוט המברך והסימפאטי⁽⁶⁾ של גבורנו, והוא המוכיח לנו, כי גם התרבות הבטלנית שלמה היא וטבעית לפי דרכה.

בשנת 1881 נתמנה אבראמוביץ למנהל בית התלמוד-תורה באודיסה, משרה שהוא נושא עד היום, וכעבור שלש שנים פרסם את הודאמה "הקריאה לצבא". ובאותה השנה, 1884, חגגו חובבי ספרותנו את מלאת כ"ה שנה לעבודתו הספרותית של אבראמוביץ, שהניחה את היסוד לבנין יצירה המשוכללה ביהודית. אולם זה היה תג-הפרידה להמספר מלשון זו, כי חדל מני או לתת לה את כחו העקרי. הוא עמד אז כבר על סף התקופה השלישית והיותר חשובה ביצירתו, שבה שב לעברית ונתן לנו את ספוריו היותר גדולים בכמותם ובערכם. בשנת 1887 פרסם את ספורו הקטן "בסתר רעם", המשמיע לנו איזה הד מה"פוגרומים"

אבראמוביץ
באודיסה.

התקופה
השלישית.

(1) בבגת. (2) הקטנים. (3) נושאי השאיפות. (4) נאמן להשקפתי. (5) Ничтожество (6) החביב והרצוי.

שהיו בראש שנות השמונים. ולאותם המאורעות שם אבראמוביץ זכר גם בהספור הגדול

ב ע מ ק ה ב כ א

שנדפס בשנות 9—1888. הוא מתאר את קורות חייו של הירשילי, שנולד ונתגל בקביאל, עיר מלאה אביונים, המתפרנסת מכסלון הסמוכה, בהספיקת לה מלמדים, סרסורים, מקבלים ובטלנים, בעלי-תפלות ובעלי-תקיעות, צדקניות זקנות הלוחשות על המכה ועל הספתת ותחלואי ילדים, תגרניות עם ביצים ושומן של אוזים לפסח, מורטות נוצה ואורגות פוזמקאות, שפחות ומניקות. הורי הירשילי העניים, לייזיר-יענקיל ומלכה-טויבה, לא שאלו את עצמם בשעה שנולד: במה תתפרנס בריה תרשה זו? — אלא נתחבמו בהשאלה הקשה: מה שם יקראו לילד? כי הבנים המרובים שקפצו ונולדו לפניו כבר נטלו להם את שמות כל קרובי המשפחה. ובעודם נבוכים בא למלכה-טויבה בחלום הלילה קרובה גדליה-הירש, שהיה ממליא בחייו כל מיני בגדים ונעלים קרועים ואוהב לשתות יין, והתחנן לקרוא את שמו על הילד כדי להמציא מנוחה נכונה לנשמתו; ובקשתו נתמלאה בלי רצון ורק למחצה.

כשגדל הירשילי היה אביו מחבבו ומשיבבו בשבת בראש השלחן, כדי שיסייע לו בנגן ה"זמירות"; ואחיו הגדול הנא-למיל, שהיה תמיד בר-פלונתא⁽¹⁾ שלו, היה מקנא ומלעיב בו בחשאי, מתעתע בקול נגינתו, מעקם שפתיו ותומך פיקא⁽²⁾ של גרירתו באצבעו, מנענע בראשו ומנפח לסתותיו כברבור. מתמלא הירשילי חמה ורותח כווד נפוח, מושיט לשונו לאחיו, מכניס אגודלו לבין אצבעותיו ומראה לו "אגרוף-רשע" ומלחש לו בכעס: הרי שלך לפניך... התבקע מתוך רוב קנאה והתפקע! אולם בני לייזיר-יענקיל התקוטטו יחד רק בצנעה ובלחש, כי הטיל עליהם אביהם אימה יתרה, ולא היה מראה להם תבה רבה ומאיר את פניו אלא בעת שחלו.

בבית היה הירשילי שלפוחית (8 נפוחה מלאה אויר, כובש את רוחו ויצרו לדברד הוללות; יצא לחוץ, פקעה השלפוחית, והירשילי נהסך לנער שובב שאין כרוגסתו ועשת כל מה שלבו חפץ — ידו בכל זורעו נטויה על כל הנערים כנילו. לידות אבנים, לתפיש עז בקרניה ולרכוב על גבה, להחזיק בזקנו של תיש-הצבור ולתלוש סמנו מלא חפזו שערות, להכאיב חתן וכלה תחת חופתם בסהמים, לרדוף אחרי השנועע ברחובות העיר, לקפץ ולהחזיק בענלה סאחוריה. בשעה שהפוסים מושכים אותה ורצים — מעשים אלו לא היה בין חבריו מפליא לעשות כמוהו. ובשביל כך חלקו לו חבריו כבוד, והיה להם לכהן ולראש בכל דברי שחוק והוללות. בפרוע פרעות בנערים השוכבים ועשו מלהסה ביניהם, היה הירשילי שר-הצבא להם וחבש כובע של נייר עם נוצות בראשו, וכל כחו ונכורתו נודער בזה, שהיה מצוה להלקות את הכל בלא הטא ועון כלל, רק לכבודו לכד... בימות ההסח היה הירשילי נוהג אספסוף של נערים לרחיצה בואור, זה מי בצה גדולה ומעופפת, שחזירי העיר שקיעים בה בטיט בכל נופס עד ראש היססם. והליכתם זו של בני-החבורה היתה ברעש ובשמחה וביר רסה. לא היה דבר בדרך שלא חלו בו ידיהם. בני-אוזים פעושים נחזים וגסים, הלוך וטפוף מעט בבנשיהם הקטנית, שלא התכסו עדיין בנוצות כראוי, והאוז הגדול, זה אביהם ופטרונם, מתמרמר למזעזעיהם, לעדה פרועה זו, שואף ונושא בנחיריו ומעקם את צוארו כמין שלטלת. העגל שם מטריח את עצמו ועומד מרבעו על גבי העשבים, מעמיד שתי עיניו ונתת איזו פסיעות לאחוריו, כשהוא מנענע בראשו ומשפיל מצחו לארץ, ולאחר כך הוא נמלך ומנביה זנבו ורוקד ובורח בדהרות⁽³⁾, דהרות נסות... והנערים עוד בשעת הלכסם מקדימים ומתירים את מבנשיהם ופוזמקאותיהם בחזון ובבהילות

(1) איש-ריבוי. (2) כפתור. (3) узымы. (4) קשיצת.

יתרה כל כך, עד שתיכף בביאתם למחוז חסצם הבגדים נושרים מעליהם, והם דולנים לתוך האנם—והמים מבעבעים ובבל-בול" סתכלבלים.—בשעה שבין מנחה למערב היו הנערים מתקבצים בעזרה של בית-המדרש ובאים להיריד שם, כל אחד מין מהורתו בידו, ונושאים ונותנים בחשק ובעיון גדול: זה סהליף מסמר ישן ועקום בכפתור של נחשת, וזה מוציא מאוצרו אנוז נקוב, שמשמיע קול חליל. ועליו קופצים שני קונים ומשתדלים לעשות עם בעל האנוז חליפין בשברי כלי זכוכית ומיני צבעונין (1) משונים; אחד אוחז בידו זנוגיתה (2) חלולה וירוקה ועושה בה עסק עם חברו, שמתפאר עליו בצורת-כרסום (3) סתה תלויה בשערה תלושה סונב הסום. הירשילי שלנו הוא היה המכריע בין התגרים הללו ומשער ערכו של כל מין סחורה ונושל שברו מכל אחד בשביל טרחתו. ועל הרוב לא נסמר יריד זה בלא תגרס. אין אחד שלא היו לו לבסוף תרעומות על חברו, והכל באו בטענה, שהמקח מקח טעות. והנה התגרים כועסים ומזרעמים, עוד מעט וקטטות ודברי ריבות עתידים לבוא לכלל מעשה— למריטז פאות ומכת לחי; וגער שובב אחד הרי זה עומד על גבם, תוקע ומריע בגרנת של אוזה שחוטה, להגדיל המהומה ולהאדירה. והנה רעש והסמולה, צעקה וצוחה גדולה, עד שבא ה"שמש" רחוף ומבוהל וניער בהם בניזפה, והגזופים השוכבים עוקרים רגליהם ובורחים ומתפורים כעכברים אל חוריהם".

פעם אחת נודמן רופא-חולים לקבציאל, וכל היהודים, למקמן ועד גדול, נעשו פתאם כואבים ודווים ורצו אליו להתרפא. וירא הירשילי את מעשי הרופא, ויאמר לרפא גם הוא את בני חבורתו. הוא התנגב ביום הששי בבקר וקמץ מלוא חפניו מן הקמח, הפלפלין (4), הכמון (5) ושאר מיני תבלין (6), שהכינה אמו העניה ברוב עמל לכבוד שבת— ויעש מהם מיני סמים וקילורים (7) בתוך צלוחיות קמנות. ובעודנו יושב אצל הגדר מאחורי ביתם ומצטער על שאין לו חולים לרפא, עבר עליו משה-יוסי, נער משולח ויתום נעזב, ערום ויחף, הרוכב על מטהו, מזרוז בשוט וקורא: הייא (8), הייא! בועט ברגליו ומבליט את כרסו, דוהר ומקפץ וצוהל כסום.—"משה-יוסי, משה-יוסי!—אמר לו הירשילי בלשון "קונדס"—סאתה סוצה, אתה רוצה, סהיות סולה, להיות חולה?"—סוא, לא, סס וסלום, חס ושלום!"—החזיר משה-יוסי ובקש אוכל לשבור רעבונו. ובאותה שעה נאספו עליהם עוד נערים שובבים, וכלם יחד פייסו את משה-יוסי ופתדו בתלקות שינית לחבול את רגלו במסמר ברזל: "שמענו, משה-יוסילי, אתה שומה שבועלם! כיון שתלקה בגופך והמכה באה עליך, הרי יהיו מטפלים בך ומכלכלים אותך בחסד..." הם נשבעו לו בתקיעת-כף ובנקיטת-ציצית שיעשו עמו בשביל זה טובות ויגמלו לו חסד, ואחרי שבדק משה-יוסי את ציציותיהם ומצאן בשרות פשט את רגלו, והירשילי תחב בה מסמר שהעלה חלודה והטיף על הפצע איזו ספות מסמי-הרפואה המתובלים במלח ופלפלין.—"אוי רגלי, באש בוערת ברגלי!"—צעק משה-יוסי בקול גדול, כשהוא מתחבט על הקרקע במכאוביו ומתבוסס (9) בדמנו, והשובבים הפרועים נבהלו ונסו לכל עבר. הנער הנפצע שב הביתה בוכה וצולע על רגלו הימנית, נפל למשכב והיה חולה ימים רבים; וכשהגיע הדבר לאזני לייזר-יענקיל, מתח את הבן-יקיר, המצטדק בדמע שגם חבריו עשו כמותו, על העמוד, והוא חזבטו ואומר: הרי לך לשמך ולשמם ולשם כל בעלי-טובות שכמותכם!" ימי ילדותו של הירשילי לא ארכו, ומהרה קפצה עליו זקנה ונעשה יהודי-קטן. הוא החל להתנהג ולהתהולל עם חבריו, "בחשבון ובוהירות יתרה, שלא לקרוע בשעת מעשה הקפומה הבלואה ושלא ישתמט הכובע ויהיו עומדים גלויי ראש, חס ושלום, שלא יתלוש האחד שערה מפאותיו של חברו, וכל עניני השחוק ומעשי ההוללות אצלם היו מעין

(1) חפצים צבועים. (2) פנינת זכוכית. (3) бабочка. (4) черецъ. (5) тмиъ. (6) בשמים. (7) משחות.

(8) סהר. (9) מתגלגל ומתזרפר.

דונמתם של אלו, שהגדולים בעלי זקן עושים". הירשילי החל להצות און גם לספורי הבטלנים אצל התנור בבית-המדרש, וביחוד נחרת בזכרונו המעשה ברבי ש מ ל ק י, זקנו של הנגיד רבי יודיל בקביאל, שקבל את "טבעת-המופת" במתנה מאת אליהו הנביא, והברכה שורה מני אז במעשי ידי צאצאיו. כשהציק הרעב להירשילי לעתים קרובות לא היה מבקש אלא זו בלבד: "מי יתן לי טבעת-המופת—הייתי מנחש בה ואומר: יהי רצון שתהא לי אכילה, חלת לחם נקיה, בשר ופשטירה (שגנה גם בימות החול "וכשקצה נפשו בהתלמוד-תורה וברבו, רב-החובל", היה שואל: "יהי רצון מלפניך, רבונו של עולם, שכל החדרים והמלמדים עם הסדורים ביחד כלם כעשן יכלו מהרה ולא ישאר מהם כל זכר!" לאחר ימים התחיל הירשילי מבקש מטבעת-המופת גם בת-מלכה נאה בדמות ביילה, בת שכנם בני ציון המזנג. בלחותם היו רצים ומשתעשעים יחד, "מרקדים יחפים ברחובות ורשים בשעת המטר בתוך צינורות המים, מתחזקים זה ביד זה ומקפצים ומזרים שיר הנגסם, שהתינוקות אומרים בימות הקיץ:

נָשִׁים וְחָמָה בָּרָה.   מַה יִּלְדָּה ? בֵּן !
הַכֶּלֶה הֵנָּה הָרָה !   וְכֵּה שָׁמוּ ? מִשָּׁה לִי...

אולם כשגדל הירשילי והתחיל לומר נמרא, היה מתבייש ומשתמט מפני ביילה, וכשפונשה בשוק פניו מתאדמים; ותחת זאת היה מסתכל בה מרחוק ובנגבה, ולבו מושכו לבתולה זו, שהיתה נוצה²) ובריאת בשר, לסתותיה מלאות ואדומות, ראש חוטמה מזרקף ועולה מעט, ועיניה השחורות כנחלי אש".

גם היהודים הגדולים והבאים בשנים שבקביאל היו מצפים תמיד שיושעו מענים וצרותיהם הרבות על ידי טבעת-המופת או גם אחר, והיו נוהגים להביע ביתוד את משאלותיהם מתוך שיחה בטלה בלילות-הקיץ הבהירים.

הבתים פתוחים. אין אור נר. אוכלים פעודת ערבית לאור הלבנה, סכרנים ברכת-המזון, והמונים, הסונים מניחים ויוצאים כנמלים מחוריהן: נכרים בלא בנדים עליונים, אלא בתחתונים ובטלית-קטן, נשים שכלותיהן התחתונות בלבד לעורן, ובתנותיהן אינן פרופות, הילדים חשופי שת וערומים. חברות חברות של שכנים משתטחים ושוככים בחוץ, בחורים וגם בתולות, זקנים עם נערים יחדו. קוי פז מנונה הירח בוקעים בין גנות בתי חוסר. יורדים ונמשכים על בני החבורה. והולכים ומתרפקים ועולים על כתלים ומפוזרים על הגדרות—ותופע נהרה על התול מטפס שם ומשחר לשרף, ועל פרות רבוצות כאמצע הרחוב ומעלות נרה, מסבשות בזנבן והוכסות את עצמן על הירך ועל השוקים ומתאנחות ונונחות מקרב כרסן... נשים שדברניות הן פותחות את פיהן ראשונה ומשמשות על פעורתן בערב זה, זו אומרת: הדייסה! אצלי נצטמקה היום יפה יפה עד שהיתה ראויה לעלות על שלחן מלכים, וזו אומרת: והקטניות אצלי נתבשלו כל צרכן עד שהיו ניטוחות! בתוך הפה; ואחת בשורה בשיה ומספרת את רוב אשרה, את המציאה שנודמנה לה בשוק: צנן גדול כגלגולת זימן לה השם יתברך לקנותו בפרוטה, ממנו אכלו בני ביתה היום בבקרה, גם בערב, ועוד נשתיירה חתיכה גדולה למחר... הנכרים—מתהפכים על גבם ומתפרקדים, נושאים סרום עיניהם וצופים בזוהר הרקיע ומתהילים בשיחה ארוכה על כל מה שנעשה שם בשמי השמים. הירח עולה ועומד בנבחי פרוטים מעל ראשיהם, והם מסתכלים ורואים בו צורתו של יהושע, וכל אחד מתלהב וקורא: הנה החוטם, הנה העינים!... סרוחק אצל הנשים שם יושב לו

(1) לבינה כסוגנה. (2) שפלת קומה. (3) תבשיל עב של גרסין. (4) מתפוררות.

לץ אחר ואומר לפניו מלי דבדיחותא, הנשים מעקמות פניהן ואיטמות אזניהן כמתרעמות על דבריו שאינם מהוננים, ובתוך כך הן שומעות ונותנות קולן בשחוק גדול. אף הילדים אינם יושבים בשלים, מיעבים זה תפוח עקבו של זה וזה תחת בית-השחי (1) של זה ומתננבים ופוטרים אחר על ראש חוטמו של חברו, בחשאי, כלאחר יד. בעל-החושם הסטור שואג בקול, והסוטר-פניו פני תם, כאלו אינו יודע קול צעקתו של זה מהו, והוא נוער בו ואיטר: הם, הם! האמות מקללות את ילדיהן: הלואי שיסתם פיכם! ואנב ידן נטויה וצורמות (2) אותם באזניהם. והאבות סתרנשים ועוזבים את משאם-זוסתנם בצבא השמים ומביטים לארץ. אחר ילק פורח בא ונמתכך לו בזקנו, ואחד יתוש נשבו ונחבא בפאת ראשו, והשלישי ספרכם בידיו וברגליו ספחד וצועק: וי, וי, סין שרץ זוחל מתחת לחלוקי על גבי, על-גבי!... פרה אדומה כרסתנית ורעבתנית שנדרה שנתה הולכת יחידית בצרי הרחוב ולוחכת ירק עשב שם, ובשמנעת למרבץ היהודים כאן היא מחורת אחוריה כלפי כבודם ועושה בפניהם דבר שלא כסנהג דרך-ארץ. כלם מתעוררים עליה בתרעומות, מבוים אותה ואומרים: נשו הלאה, היירא, בהמה!... ואיתה הפרה גרמה לשיחה רחבה, ושאלות הרבה נשאלו עליה: פרה זו של מי היא? כמה חלב הפרה נותנת? ושויה של הפרה כמה? ... ובא אחר ואומר בתמיה: כיצר מעריכין! יהי רצון שיהא לי העודף על סכים המעות מכפי שאתם מעריבין ואהיה רוטשילד הקבציאלי במקומנו. וכיון שזה סתח ואמר, יהי רצון, התהילו כלם אומרים, יהי רצון—והשעה שעת רחמים ורצון ובקשת טובה וזרכה לכל הקבציאליים, היודעים איש נגע לבבו, עניו ולחצו, והכל מבקשים ושואלים עד שנלאה לשונם.

אולם הבקשות לא הועילו לא להקבציאליים ולא להירשילי, וכשהיה לבר-מצוה התהילו הוריו לדאוג ל"תכליתו" ופרנסתו, ויהי ל"משורר" המסייע לאביו בהתפללו בימים-הגוראים בבית-מדרש אחד שבכסלון. לאחר "שבת נחמו" החלו להתרגל יחד בנגון, ונתנה תוקף ושאר הפזמונים, ומחנות-מחנות יהודים מתכנשים ועומדים אחורי החלונות ונהנים מטתק הקולות והסלסולים. ומשקרבו ימי הסליחות ורוח עצבות היתה שורה בעיר וביער, יצאו האב והבן לדרכם. בלילה הקודם נדה שנת הירשילי והיה מהרהר ושמת בנסיעתו בהתהפכו מצד אל צד, ובשובו בבקר מתפלתו מצא את אביו עומד ולבוש כבר בגדי דרך: "חלשי" לבלה וממורטט (3) מרוב ימים, שבת-ידידיו ושוליו מלוכלכים ברנב (4) ורוטב נקשה, המעורבים בעפרורית (5) טבק ירוקה ונוצצים בנגון משונה, וכלפי אחוריו הוא מרוסק ואניצי פשתן בוקעין מבין הקרעים, ומין מצנפת עתיקה, מוזהמת וקמוטה בראשו. וסנדליו המסולאים, המשומרים לדרך, עדיין לא היו ברנליו—אותם היו מחפשים עדיין ובדקו אתריהם תחת המטה במגרפה ובמרדה (6). גם אמו של הירשילי, שנסעה אתם והובילה לכסלון כלוב מלא עופות וקופה מלאה ביצים נתונות בתוך מוץ וסוכים—היתה עטופה ב"מיני בלואי סחבות וסמרטוטים עתיקים, שעל ידם נראה גופה עבה ביותר, וכמין מטפחת משונה בראשה יורדת על מצחה עד ריסי עיניה". ואף הירשילי נאלץ לעשות רצון אמו ולחבוש לראשו כובעו של אבא, שכבר נפסלה צורתו, ולחגור את מתניו במפה (7) של צמר. אז עלו וישבו בעגלה גדולה, שהיתה מלאה יהודים ויהודיות מכל המינים, ובערב הגיעו לכסלון וסרו להאכסניה של בעלי-העגלות, המלאה המולת אורחים. הירשילי נפל עיף ורעב על מטה שבורה בקרן-זווית, וכשהציקו לו הפשפשים ביותר ירד ונשתטח על גבי הקרקע. ולמחר יצאו הוריו לעסקיהם בעיר והניחוהו לשמור את הכלים, גם צרור-כסף קטן מטר אביו לידו משום שהיה כיסו נקוב. הירשילי הוציא מתרמיל אחד פת קיבר, בצל וקשוא

(1) подмышка (2) בטובין; צובמות; צרם—изувѣчивать (3) קרוע. (4) שכנונית. (5) אבק. (6) лопата (7) מטפחת.

ירוק, ואכל לתאבון בכל פה, כאדם שקם מתעניתו ומחליו ימים רבים, ואחרי כן התנבב ויצא לראות את העיר. לפניו נגלה עולם חדש, רחובות ארוכים ומרוצפים באבנים, ובהם, ערב רב יהודים, הכל רצים והכל בהולים ומסוכסכים כמו בשעת הדליקה. הוא נמשך אחרי ההמון עד שתעה ואבד את הדרך לבית-מלונג, ויהודי אחד, בעל נפש יפה, שנמפל לו בחבה ואמר ללותו ולהחזירו להאכסניה, הוציא מידו בערמה את צרור-כספו... ולייזר-יענקיל וביתו נתפרדו. הוא בעצמו בא לשבת בדירתו הצרה והדחוקה של שמש בית-התפלה שהוא מתפלל שם; אשתו מצאה מנוחה ומונוט טובים בחדר-המבשלות של איש עשיר, ששם שמשה כמבשלת קבציאלית אחת חכרתה, ובזכותה מכה ביצים ועופות לבעלת-הבית, וגם היתה מצפה שתעסיק אותה באריגת פוזמקאות ומרימת נוצות בלילות החורף הבא; והירשילי היה ישן על הספסל בבית-המדרש, בין שאר הבטלנים. מיום בואו לכסלון נעשה חוטמו זב, והיה מתעטש וגונח, גרונו נחר וקולו נעשה מרוסק ועמוס קצת, ובכל זאת עזר לאביו בנגינות הסליחות, וקולו הצרוד¹) נתן להן טעם מיוחד. גם ביום הראשון של ראש-השנה הצליח הירשילי לשרוק איזו שריקות גדולות עד שזעו כותלי בית-המדרש, ולייזר-יענקיל סלסל, מלך עליון²) בומר יוני של גבורי מלחמה, אבל ביזם השני איתרע מולו ונבר המון הקהל. „ויהי קולות ונאקות ונאקות“³), קריאת פזמונים ופזמונים בזעקת שבר ורעש, כעצי היער מתרעשים ביום סופה, צעקו גרונות, נאנתו לבכות, ספקו כפים, וקרקרים וראשים מכוסים בטליתות התנדנדו לכל רוח, והדחיקה והחום בבית-המדרש—נרא מאד! לייזר-יענקיל גופו מקור זיעה, ומרוח נושבת נחר גרונו ונפגם קולו והיה כאלם, כיונה מתפלל ממעי הדנה. ועזרה בצרות נמצאה לו תחבולה זו בלבד: כשהגיע לאחד הפזמונים, שנאמרים בקול רם, היה נועה בבכיה והוריד כנחל דמעות, מבליע בתוך כך הדברים בנעימה—וזה היה לרצון לפני כל. אשת השמש השתתפה בצערו וכדי להשיב לו קולו ליום-הכפורים רפאה אותו בכל מיני תרופות: נתנה עליו אספלנית⁴) גדולה מובובי-אספנין, עשתה רטיה מחלב ודונג ומרחתה על בשרו למעלה מן החזה, והשקתו תיריקא⁵) ממיני עשבים, שקבלה הם בידה מגויה זקנה, גם ציר של קשואים כבושין, והריחתו בעשן של נוצות חרוכות ובטבק, ולחשה לו גם לעין-הרע וכרכה אחת מפוזמקאותיה של צמר סביב לגרונו. ובערב יום-הכפורים בבקר נפתח פיו, אבל אין זה הקול קול לייזר-יענקיל, אלא כמין בת-קול יוצאת מגרונו, תחלתה נהימה משונה, עבה ונמוכה וסופה צפצוף דק ומרוסק.

עברו הימים-הנוראים, שמהם מתפרנס לייזר-יענקיל בכל ימות השנה, והנה התחיל מרגיש עקיצות קשות בצדו, ונשימתו כבדה עליו כל כך שהובילוהו בעגלה לבית החולים. ובצאתו משם, כעבור זמן מה, נשתנו פניו ונתדלדל בשרו, וגופו נעשה נל של גידים ועצמות, עד שכל רואיו נתמלאו עליו רחמים. הירשילי לא יכול עוד לשוב הביתה עם אביו החולה, ונשאר ללמוד בבית המדרש, כי מצא לו שם חבר את משה' ל', נער ענו, נבון ושקן, ורבי אברהם סקבל היה להם לאב ולפטרונו. זה היה „יהודי נאה“, חביב ומכובד, הרגיל לבוא בבתיהם של נכבדי העיר ולהתחמם כנגד אורם של העשירים. במוצאי שבת היה פוקד אותם, שותה אצלם כוס חמים ונכנס עמהם בדברי שיחה, ומציע להם פעמים שרוכים בשכיל בניהם... בגדו לא היה קרוע ומתמרטט ולא נמצא עליו רבב מעולם, לא היה רוקק ונורף את חוטמו בפני הבריות ומקנחו ביד או בשולי בגדו, כדרך שאר היהודים הנאים, אלא במטפחת. ירמילקתו נקיה בלא אבק ונוצות, ואינה מוזהמת בליחה סרוחה ובויעה נוקשה. זקנו אינו גדל פרע, והוא לבן כשלג. שפמו לא הפך, על ידי אבקת-טבק, לצהוב-עכור ממראה משונה. פניו מאירים ועל

שפתיו שחוק. נעים תמיד... כשהיה יושב בבית-המדרש אצל השלחן וספר פתוח לפניו, היתה השעה לו שעת רצון לספר עם הבריות ולשמוע חדשות, מה אומר פלוני ומה בפי פלוני, ובתוך השיחה ענה חלקו אף הוא. בשעת דבורו היה מחליק בידו את מצחו, מרים מעט את הירמולקי ומנשב בה על ראשו. איש טוב זה המה חסד להירשילי, ובהשתדלותו היה, סועד בשבתות אצל אחד ממבדחי, ובימות החול היו אנשי בית-המדרש מוזמנים אותו פעמים, זה לפת-שתרית וזה לסעודת-הערב, ועל דרך זה היה ניוון בצער, אוכל בצמצום, לא כדי שביעה, ויושב בתענית לפרקים. גם נענעים עזים למולדתו נסכו רוח עצב על הירשילי, והיה מרגיש את עצמו בודד, גר ונעזב, ובאחד הימים באה והממה אותו השמועה הרעה כי מת אביו מחליו—והיה ליתום.

וטרוב צרות ומיני פורעניות בחייו החיצונים התכנס הירשילי בעולמו הפנימי, והיה מוצא נתומים בדמיונות קסם ופלאי הבריות והמעשיות ששמע וקרא בספרים. דברי ההלכה שבתלמוד חרלו מלמשוך את לבו, והיה נוהה רק אחרי ספורי האגדה שבו, ומשה'לי חברו, שלמד אתו, היה מעוררו ברוב עמל מהיותו¹). פעם אחת בא לבית-המדרש אורח בעל חוסם ארום ועינים תועות, ועלה לתורה גם אמר בנעימה את ה"קדיש" אחר פרק המשניות שרבי אברהם לומד בבקר, "והיה מסלסל בשעת אמירתו הפאה השמאלית, עוצם עיניו ומנענע בראשו בחן ובהדרגה כתלמיד-הבס". כן נתן, יין של תקן" להבטלנים בבית-המדרש, כדרך האורחים ביום-המיתה של קרוביהם. ובתוך כך נכנס בשיחה עם רבי אברהם, והציע לפניו דרך-אגב שיסע הירשילי עמו והיה למלמד לבן שותפו העשיר, ואם ימצא חן בעיניו יקתחו אולי גם לחתן לבתו. אחרי שקול-הדעת קצר נאות הירשילי ויצא לדבר אל השותף; אולם כשבושש לשוב לבית-המדרש התחיל רבי אברהם חושש לשלומו והרבה דברים במנהגו של האורח נראו לו עכשו תמוהים. הוא מניח את ספרו ופוסע הנה והנה, מביט בחלון ולבו מכהו על שלחו את הנער היתום עם איש זר ומשונה. וירץ משה'לי לבקש את חברו וחזר על כל בתי-המלון עד שהגיע להאכסניה הקבציאלית, ושם מצא את האורח, שדבר אליו בחן ובנעימות והוביל גם אותו אצל שותפו. הם הולכים דרך מבואות צרים ורחובות עקלקלים עד צאתם מחוץ לעיר, ובעודם מסתחים זה עם זה הגיעו לאחורי בית-הקברות. שם פגעו בעגלה אחת, על גבה יושב יהודי, אותו העבותות בידו ברפיון והסוס פוסע פסיעה קטנה כרצונו. לא השפיק משה'לי ליתן דעתו על אותו האיש—והאורח אחזו בערפו והטילו לתוך העגלה, וכדפקם את הסוס נעלמו כרנע. אלה היו שני "המפנים", התופסים נערי ישראל כדי למכרם לעבודת הצבא.

והירשילי נחליץ מאותה הצרה שבה נפל חברו. בבואו להאכסניה הקבציאלית עם האורח, ישב הלז לאכול בתאבון את ארוחתו, והנער נדחף בין המון האורחים הממלאים את הבית, וירא—והנה ביילה, חברתו לפניו, באה בפתח! "כורם רותח עבר בכל גופו, ודאה פניה כראות פני אחותו ואהוביו מחמדי נפשו. כל בעלי קבציאל, הם ונשיהם ובניהם נראו לו פתאם במחזה, ושכת באותה שעה שהוא גר בעיר אחרת. ומתוך רוב שמחה ובלבול הדעת קפץ ופשט ידו ונתן שלום לביילה. ביילה דוחה את ידו ומרמות לו בשתוק קל שאין שואלין בשלום אשה, והירשילי פניו מאדימין מבושה ופונה כה וכה לראות שמא הרגישו בו אחרים בשעת קלקלתו". העלמה מסרה לידו חבילה קטנה, ששלחה לו אמו ובה, זוג פומקאות ישנות ועקביותן מטולאים, כתונת-בד ישנה כרוכה על קפוטה מסורסת ועשויה מאותה של אביו ובית-קפול²) על שוליה סביב". וישכת הירשילי את כל ענין המלמדות שהציע לפניו האורח, וילך עם ביילה ל"שער-האשפות", כדי למצוא

1) фантазия. 2) מסגרת טהוד הקפול מסביב.

לה שם משרת משרתת. הם מציילים יחד בעונג ונחת ברחובות כסלון, מסיחים בלי בושה בין בני-האדם שאינם מכירים אותם, והירשילי מרבה דברים כמעין הנובע ושואל על כל הנעשה בקבציאל, על אנשיה, פרותיה ועויה, אולם כשהגיעו החכיבים ל"שערי האשפות" נשתתקו ונתבלבלו, כי נגלה לעיניהם, אספסוף גדול של בני עוני והמון צורות ופרצופים משונים: חוטמים שרועים¹, חרומים², אדומים ונפוחים: מיני שפתים ולסתות משונות עם חטטין ובעבועים, מצחות מוזעים ומפוחמים—צורות מכוערות וצורות נאות שהעניות מנוולתן, כמושות ומקוממות בלא עת. ערבוביה של גופות: כפופים ועקומים וצנזומים, חשופים ועטופים סחכות וסמרטומים, והרגלים רגלי עני, פעמי דלים, עקבות מגולין, בהונות ואצבעות מציצות מתוך נעלות בלות וסנדלים מסומרים. ושם בלכול לשונות וקולי קולות משונים: עבים ודקים, דקים שבדקים, צרודים ומרוסקים, פיות פתוחים ונרונות מנגרים וקוראים, מי בפשטא ומי בשלשלת, מי ברעש ומי בנדגוד אברים³. כתפנים⁴, פועלים, שכירי יום וארתי-פרתי⁵ רעבים עומדים ומצפים שם לעבודה ושבר, ובתולות ונשואות באות לאותו השוק לבקש להן משרת משרתות. מיניקות ומבשלות. וביניהן סובבות סרסורות מבוהלות כמלאכי-הבלה, החוטפות את הנשים העניות בתרנגולות ומוסרות אותן להנבירות בשבתן את סחורתן בקול רם.

בעוד שהירשילי וביילה עומדים ומשתאים על המראה, נגשה אליהם הודיל הסרסורית, אשה וקנה, "דקת בשר וגבוהה, דקת חוטם ודקת שפתים ירוקות ככרתי⁶", דקת גרון ודקת קול. לסתותיה צנומות ועיניה כעין התכלת עששו⁶ מעוני ומוקנה, זפעמים אש מתלהאת בהן, מביטות ויורות יוקים וחצים שנונים". היא השמיעה באזני ביילה דברי חן וחלקות, ובהבטיחה למצוא לה מקום מנוחה, ששם תחיה בנעימים, הובילה אותה לדירתה, בית-חומר שפל ורעוע, ושמה לפניו לחם וירקות. ביילה אוכלת ועל לבה עולה זכר הוריה העניים והמדוכאים, שנפרדו ממנה בצער גדול, וסער הגעגועים המתרומם במעמקי לבה קרוב להשתפך בורם של דמעות דרך עיניה, אבל בעוד רגע באה התקוה הטובה לשעשע את נפשה, והיא רואה בחזון איך היא שבה לביתה עם צרור הכסף שקבצה, מביאה מתנות לאחיה ולאחיותיה וקונה פרה ושתי עזים לפרנסת משפחתה. והמחשבות הנעימות הניעו אותה כתינוק בעריסה ונרדמה על הספסל, גם ראתה חלומות משמחים: וכשהקיצה כבר באה השמש, ובבית היו נטויים צללי ערב. "קיסמין⁷ לחים דולקים ומתמרים" על גבי הכירה, וקולם כקול הסירים ברעש וקישור ותימרות עשן. ופתאום הם מתרזים⁸ ולשונות אש יוצאות ומלהטות סביב קדרה, שמתבשלת ומבעבעה ומביעה תוך-תוך! "הודיל הנישה לביילה באהבה רבה את סעודת-הערב, ולמחר הובילה אותה להודיה שינצה, "בעלת בשר וכרסתנית, עבה ושמנה ושפלת קומה, וחלקי הגויה מוצקים, מצואיה עד ירכה כלה מקשה אחת. הלסתות—כתמים כתמים כהים, ורשת של וורדין¹⁰ דקים ואדומים משתרנת ומצנצנת בתוך העור, והן רופפות ויורדות כנאדות נפוחים לצדי סנטרה המבופל בבשר... ומתחת למצחה המצומצם שתי עינים אמוצות" (שקועות בתוך הארובות ונוצצות כעין הזכוכית".

עולם חרש נגלה לביילה בבית שינצה. הכל נראה בו משונה, "ואף היא בעצמה נראית משונה. היא מסתכלת באספקלריא¹² מאירה על גבי הכותל לפניו, עומדת ואינה מכרת את עצמה—כריה חדשה נגד עיניה! דומה, צורה זו כנגדה אינה שלה, ולבה יודע שהיא צורתה, זו בעצמה היא ולא אחרת. ממשמשת בשערה, בקוצותיה המסודרות תלים תלים ומדושנות בשמן, מסתכלת בזיו פניה הכחולות, בחלקת צוארה וזרועותיה

(1) ארזים ביותר. (2) мукошопые (3) נושאי-סבל. (4) נודדים. (5) море. (6) השבו. (7) щепица. (8) עולם באש. (9) כתינים. (10) עורקים. (11) ארובות-כהות. (12) ראי.

התשפופות ובכסותה הנקיה, הנותנת לנופה לזית חן — ושוחקת מרוב הנאה". גם בני הבית מתנהגים עם ביילה בחבה יתרה, ואמרה בלבה כי אנשי כסלון הם טובים וחביבים ודרכם לפרכם⁽¹⁾ את המשרתות במלבושי כבוד ולהשביען נתת. אולם כעבור זמן מה שב לוי בחור, איש שינצה, ממסעיו, וכיילה ראתה פתאם כי נלכדה במצודה נוראה. לוי היה, זריו ומזורו, ומלבושו והלוכו כדת היהודים הבסלוניים. עור פניו עכור ומנומר בחמטין, עליו שורה צלמות וחוצפה יתרה, ותכלול⁽²⁾ בעינו הימנית, סמויה היא אבל לא סתומה. זו העין הסמויה אינה במלה ממלאכה, אלא היא מתגעגעת ומשתדלת להדמות לחברתה הבריאה בכל דבר, כתנא דמסיע לה. היתה העין הבריאה משוטטת ומבטת בועף, גם הסמויה הזו מרפרפת ונראית כועסת. היתה הבריאה סוקרת סיקור של ערמה ומצהלת, אף הסמויה עושה עצמה סוקרת בערמה ומצהלת כביכול". לוי היה סוחר בנפשות ושמת על, הסחורה היפה שנפלה לידו, גם החל להכניס אצל ביילה, חתנים, האומרים לקנותה כדי למכרה לבתי-הקלון שבחוף-לארץ. וכשדחתה האמללה את הנבלים החצופים בשתי ידיה, מינה עליה לוי את היפהפיה מלבינקה, אחת מבנות הקובה⁽³⁾ שאצל מעונו, כדי, ללמדה ראשית דעת ולהורותה מדרכיה". אולם ביילה הוסיפה להיות ביישנית וסרבנית, ולוי יסר אותה בשבט-מוסר, גם אמר להורידה אל המרתף, ששם יושבות הבנות הסוררות בלואות בחושך, ברעב ובצמא.

ובין העלמות הפרוצות והאמללות של הקובה היו גם טובות-לב, שלא נשתקעו עוד לגמרי במ"ט שערי זוהמא, והן חמלו על ביילה התמימה, הנפש החדשה שנאחזה ברשת. ביחוד השתתפה בצערה, התוגרית". בת טובים מהעירה דלפונה, שנלכדה בנכלי רמאי אחד, שאמר לתת לה עבודה בסטמבול הבירה — ומכרה לזמה. ובאותם הימים קרה מאורע שהחריד את לב כל העלמות. היתה ביניהן ריבה אחת, שהצטיינה יותר מכלן ביפיה, בשכלה וטובת-לבה, והן קראו לה, "הדוכסית"⁽⁴⁾. היא היתה בת משפחה נכבדה בפולין, וחתן נוכל אחד נשאה לאשה, עשק את מלבושיה והנדונייה שלה ומכרה ללוי בחור. ימים רבים נלחמה האמללה עם הפנעים האיומים, והיתה מצפה לישועה, אפשר יעלה בידה לרכך בדמעות את לבות מעניה וישלחה לנפשה, או שמא יעשו לה גם מן השמים ותברח מפניהם"; אבל תוחלתה נכזבה, ובכלות כחותיה כשלה ונפלה. ותהי, הדוכסית" חביבה ביותר על חברותיה, היא היתה להן לראש, הרגישה בצערן ורבה את ריבן מיד שינצה ולוי הלוחצים אותן; ועל כן שנאוה בעליה ונקמו ממנה כשבאו עליה נגע ומחלה. היא שכבה ימים רבים בבית-החולים נדחה ונשכחה, ובצאתה משם היתה, דווייה ומחולדלה, כתושה וכפופה, פניה מוריקות וראשה מוקרת ושמלה בלה עליה. ובאין לה מקום להניח ראשה, באה לעת ערב לבית לוי רעבה וצמאה ועיפה, אבל הדודה נעלה הרלת בפניה ונשארה העלובה הזו עוובה וגלמודה".

איתו הלילה, נסיך כישי זה, נראה בכל כבודו והדרו. תכלת שמים הכפה על ראשו, משובצה בכוכבי פז, צכי תפארתו ומטל סמללתו. נוח הוא לבריות, טוב ורצוי לכל כבואו, נושא להם ריחות ערכים של רשאים ופרהי נועם, ומשמיים זמירות יפות, קול הזמיר שלו המשובח בעולם. הכל יושבים ונהנים סזיוו, ופתאם נכנס בו רוח שנעון, הוא לובש קדרות וענן עצבים מחשיך את פניו. כבו הסאורות, אין נחת ואין נעימות עוד. הוא זועף, מתגעש ומתרעש בחמת רוחו. שותק הזמיר וחבוי בין עפאים, ובני-אדם נחזזים ורצים כל אחד לביתו, אומרים בלבם: ודאי מכשף תלה עצמו באחד היערים, ובשלו הסער הזה".

(1) לקדם. (2) 68220. (3) בית-הקלון. (4) הנסיכה.

ולמחר מצאו את "הדוכסית" תלויה על עץ בנגנו של לוי בחור, וחברותיה לוח לבית-הקברות ונשאו עליה מספר מר, בדעתן מראש כי גם להן שמורה אחרית רעה כזו. בלב, התוגרית" נתעורר הרהור תשובה, ותחל לשית עצות בנפשה אך להמלט ממשכן הזעוני והמומאה, וגם דאגה להצלת ביילה. התמימה והרכה בשנים שנאחזה זה עתה במצודה. כן נמצאו גם גואלים אחרים להעלובה. הירשילי ידע, כי מיום שהוליכה הסרסורית עמה את ביילה נעלמה מן העין, ולא באה לקחת את כליה שהגיחה בהאכסניה הקבציאלית; וגם מקבציאל הניעה לו השמועה, כי הורי ביילה נרזים ומצטערים מאד על בתם, שלא נודע אנה באה. הרהורי-עצב שונים מלאו אפוא את לב הנער בשבתו על הנמרא בבית-המדרש, ותמונת האבודה לא משה מנגד עיניו עד שהצליח יום אחד לנלות את עקבותיה.

הירשילי היה לן בבית אחד ממכרי רבי אברהם, רפאל הקומיס'י, אלמן צעיר, נבון וחצי-משכיל. הוא היה יליד פולין, ובהשתקעו זה לא כבר בכסלון ברקה

בריקה יפה ומצא איתה משונה מאד, משונה בבניניה וברחובותיה ושיקיה וביהודיה וחנוניה ותגריה, בהמונה ושאוניה ומשאה ומתנה וכל מנהגיה. זו העיר תחלת בנינה היא כשננה שיצאה מלפני השליט, אחד משרי מעלה, בשעה שנכנסה בו רוח של ליצנות. מרקולים 2) זה; שרמאי הוא ואין כמוהו לץ גדול באלים, נעץ קנה בפרחון, יאור גדול בימים ראשונים, והעלה שרטון, ובאו יהודים אובדים ונרחים, רוזים וכחוסים ופיזזים, ונתיישבו עליו בערבוביה, ופרו ורבו בסאד מאד ובנו להם חנויות הרבה קטנות עם גדולות, והתחילו עומקים במקח ומספר זה עם זה, סתפרנסים זה מזה וזושטים הרגל ואזורים, קוססיות" זה לזה — המה הבסלונים מעולם אנשי השם! ... פעמים שבעה סוחרים עולים מאשפות ופותחים להם חנויות ובתי-קסטורין 3) ונושאים ונותנים בפוסכי וביד רסה, והנה שבעה "משרתים" עולים מאשפות אחריהם וכולעים את הראשונים, וגם הם יורדים ונעשים דלים כבתחלה. ופעמים כדמות בן-אדם עוסד מן הרקק 4) ועושה כרצונו וסתרומס ומתגדל, וקול דבריו כקול ההסון, והבסלונים כורעים ומשתהוים לו ועובדים אותו ביראה וזאחד, ומנחת ישראל עמו ופרוטותיהם באהבה יקבל וברצון. והנה ערפנים אחד בא, שקקי גדול ונורא, שקקי ישקקי את הראשון ועולה ועוסד על בנו עד שתבוא גם לו שעת ספלתו. כך הגלגל חוזר בכסלון."

ועל כן היה רפאל מתון וזהיר ביותר בעניני מסחרו, ולא נתן סחורה בהקפה אלא ליהודי-סגולה ומהימנים, שאפשר למכור את שטרותיהם מיד למלוים ברבית. אחד המלוים הללו, שהיה לרפאל עסק עמהם, הוא ליביצי-האדמוני, בעל פנים מלובנים, חוטם ארוך וזקן קצר, המתקרב לעסקני-הצבור והלמדנים אף על פי שאינו בן-תורה. הוא השיא את בתו הבכירה והיפה חנצה, בעודה כבת ט"ו, לבנציה, נער כחוש כבן י"ג שנים למדן ומיחם, המשכים והולך בכל בקר לבית-המדרש, עמום בתרמיל גדול של סלית ותפלין, ויושב שם במשך כל היום. וכשפקח רפאל את עיני חנצה במלי דעלמא והתחיל משאיל לה ספרי-השכלה למקרא, מאסה באישה הכטלן ונתגרשה ממנו: אולם גם אהבתו של רפאל לחנצה לא מהרה לשאת פרי, כי באותם הימים הניעה לו שמועה רעה, שבעל בית-החרשת המספיק לו סחורה נכון לקרא שמימה. רפאל שבע כעס ורוגז ביום ונדודים בלילה, וכשנתנמנם קצת אחרי ליל קשה אחד של הרהורים רעים נתעורר פתאם בהול ומבולבל מקול כלי-זמר, המלוים לביתם איזו מתותנים ממשתה גשואים. הוא קפץ

1) Контрабанды. 2) מדיקור אלהי הכספר. 3) קונסטרות. 4) חפץ

וירד מעל המטה ובא ופתח את החלון בחדרו ונשקף בערו החוצה. רוח שחרית מנשבת ברפאל, מנשקת לו את לחיו ועיניו, מסלמלת בשערו ומצננת לו את ראשו ומישיבת דעתו. השמים מאדימין בפאת מזרח, ורושם של צורת הלבנה מבהיק כעין כתם לבן למעלה ברקיע. אור וחשך משמשיין בערבוביה, יום ולילה נפגשים, מנצחים זה עם זה ונושפים ברוחם—ובחללו של עולם כלו אומר שהחמה קרובה, עוד מעט ונראתה בכבודה! רפאל מעיף עין בהסחותנים, והנה פוסע והולך לו בנחת יהודי כחוש דל ומדולדל, אחר סאותם מיני יהודים היושבים צפופים עשרה בבית דירה אחת שם באחד המבואות הצרים והמטונפים: דלים ואביונים, שפלים ומדוכאים, שענן כבד של סרה שחורה שורה עליהם, והם זוחלים ומתיראים לשאת ראשם. עתה הוא הולך לו קומסיות ועליו בגדי שבת ונעלים ופוזמקאות ברנליו, ראשו זקוף, ידיו תחת לבגדו העליון נתונות על אחוריו, דעתו זחה עליו ורצונו שיחלקו לו כבוד. החליל סכה לפניו וכל בעלי השיר מנצחים על כליהם ומריעים לו בזמירות. נערים קטנים, יחסים ושולי כתנתם יוצאים להם לאחזריהם מתוך הסככים, רצים בראש, ויהודיה בעשיפה של שבת, מינורה מופשל למעלה ונתון לתוך חגורתה, וכנפי המטפחת בראשה מתבררות⁽¹⁾ ומרחשות באויר, מרקדת לעצמה צוהלה ושחחה...

רפאל משתוסס על המראה, מנענע בכתפיו ומעקם חוטמו, לומר שאין דעתו נוחה מכל השמחה הזו... עיניו משוטטות ברחובה של עיר, וכסלון לפניו בניוולה, במראה הבקר. הביבים⁽²⁾ ומייהשופכין, שנשפכו בחוץ בערב, נותנים ריח. לפני פתחי הבתים, שחלונותיהם פתוחים בדלתות סבחות, תלים תלים של זבלים ועצמות ופרורים סמיני מזונות מעופשים ופסולים. אלו החזירים, העשירים שבבהמות, שפרנסתם מצויה להם בכל מקום, בריח ולא בצמצום, אוכלים מן המוכן לפנייהם ומכרסמים⁽³⁾ בנהימה גרונית משונה מרוב עונג... ואתא בלבא עניא ונשך לחזירא ומהפך עמו בחררה⁽⁴⁾, והיה קול גביחה וחריקה גדולה, ולקולם נחפזים ובאים עוד שבעה נבחנים ומתקוטטים ונצים על עצם אחת. גם עורבים, בני בליעל אלה, רמאים וגנבים מפורסמים, מרקדים שם ומרקקרים ומשהירים לטרף. ועורב אחד מתננב ועולה על גב חזיר, פושט גרונו ועומד ומתבונן לו בעין פקוחה איך הוא גובר⁽⁵⁾ באשפה, וכיון שרפרר ומצא, מיד יורד מעליו ונופל על המציאה והוצף ופורח עם ציד בפיו. הפרות, הלנות בחוץ תחת כפת הרקיע, מהן עדיין רבוצות ומעלות גרה, ומהן עומדות על רגליהן ומתמתחות בפשוט הראש והזנב, ומהן מתחככות בכתלים, משיילות ברחוב ומריחות ולוחכות מה שנזרמן להן בדרך... ושם שיער אל רעהו יקרא, שניהם עומדים זקופים על שתי רגליהם האחרונות, מכשכשים⁽⁶⁾ בזנבם ומרכינים ראשם ומשתערים ומתננחים זה עם זה בקרניהם.

פתאם ראה רפאל, כי הירשילי קפץ דרך החלון מהחדר שהוא ישן בו, והוא רודף אזורי המתותנים. וימהר ללבוש את בגדיו ולצאת גם הוא החוצה למען דעת סבת הדבר, והנה מכל עבר רצים יהודים חצי-מלובשים, וזה נעליו לכד ברנליו בלא פוזמקאות ומרוד בדרך הלוכו בהכנסת זרועו לתוך בית-יד של קפוטתו, וזה מטפל אנב אורחא בכפתורי המכנסים, רוכס אותם ורוכס והם אינם מתרכסים על אפו ועל המתו". וכשהגיע רפאל למקום המהומה הגדולה ונדהק בין ההמון ראה את הירשילי עומד מוכה ופצוע. מחזיק בכנף אשה יהודיה בשתי ידיו, ואתה השוטרים תופסו בבגדו ממול ערפו, מושכו ומכהו באגרופו". המתותנת שכרכרה לפני המנגנים היתה הודיל הפרסורית, והירשילי הכירה ולא דרפה ממנה עד שתגידי לו אנה באה ביילה האבודה; ועל כן הערימה הזקנה והוציאה

(1) מתפדיות. (2) צנורות ובורות השופכין. (3) ליעים. (4) עינה—מקח פרנסתו. (5) בהבם יחפרי. (6) כניעים.

עליו קול, כי גנב דבר מכיסה. או יצא רפאל להגן על הנער וגם הירשילי גם הזקנה הובלו לבית הפקודות והושמו במאסר עד שיתברר הדבר. הם ישבו כלואים שם זמן רב, ורפאל גם רבי אברהם השתדלו לשוא להפיץ אור על הענין הכמוס: ובעיד שרפאל מתעורר לעזוב את העיר מהמת מצב עסקיו, באה אליו יום אחד, "התוגרית" וגלתה לו את מקום מחבואה של ביולה. השבויה האמללה וגם הירשילי הוצאו או לחפשי, ורייזה הטובה, הפונדקית של האכסניה הקבציאלית, קבלה אותם באהבה ותמלה רבה. אצל השלחן

ישבה ביולה שוממה ודומם כזו שהיתה חולה מסוכנת ובה בשעה ירדה ממצתה. דומם ובלא כח ישבה לה במלבוש משונה, זרועותיה השופות ופניה עצובים, וכאלו הם מספרים את מכאוביה הקשים לא בתלונה ותרעומות אלא בהכנעה ובקשת רחמים. לא היתה מסרבת לרייזה וטועמת מעט מרק, כתינוק חולה עושה רצון אמו ומנמא מספי רפואה שהיא נותנת לו. והירשילי עמד כנגדה מתרגש ואינו מבין עדיין כראוי טעמו של זה הכאב הגדול, שהיה רשום על פני ביולה ושפתיה המלובנות, וטעמן של אלו הרמעות הרותחות שנשנרו מעיניה טפות טפות לתוך כף של תבשיל בכל פעם שהיתה מושיטה איתה לפיה. לבו היה היסס לה, הוסס ומתמשך אליה בכל מאמצי כח, כלתה נפשו לחבקה ולדבר על לבה, לבטת ולהסיך רמעותיו עם רמעותיה יחד, ואלו אסרו לו: שקה לה ומת!—היה עושה זאת בשמחה וברצון. אבל הוא היה עומד מנגד ואינו זו ממקומו מפני הבישה... היה עומד נבלם ומתבייש, מתננב ומביט אליה מרחוק. רבי אברהם ורייזה עמדו להם לבדם בירכתי הבית, היא מטפחת פעמים על לבה ומקנחת הוטסה בבית-יד של כסותה, והוא עיניו ממיטבות, ושניהם מנענעים בראשם פעם על הירשילי ופעם על ביולה.

וגם למשה'לי, חברו האבוד של הירשילי, נמצאו גואלים. באותו היום שנשכה בידו ה"חטפנים" הלך אביו, שמואל'יק הסמרטור, אל המלון האדמוני, הרחוק כשבעה מילין מכסלון, למלא שם, כדרכו, את חביתו יין כדי למכרו ברווח מועט לבעל-בתים לצורך השבת.

השמש עמד ליר-סבואו בקצה רקיע השמים, ולפני בואו אל מנוחתו יצהיל פני אדמה בזיו כבודו, ונראו קנייאריו על ירק דשא ועצי היער כשחוק ידידות מבין צללי-ערב הפרושים עליהם—זמראה ננה זה במפרשי הצללים החשכים נותן בלב איש ניל ועצבות, נועם ומרירות גם יחד. בערב יום צח בקיץ הבריאה היא בכלה סתכסה בצעף ביום חתונתה, סתר פנים זה חן וכבוד ואהבה מוסוף לה ומגדיל תשוקת דודה אליה... שמואל'יק, סטרטטור זה, שבתוך העיר הוא הולך בכשיפת קומה מעונה ומדוכה וכל מחשבותיו כל היום אינן אלא לחמו וטרף ביתו, עתה בנאות דשא ובמנוחות שאננות אלה הוא כבריה חדשה, קומתו זקופה וכל חושיו מתעוררים בו. עיניו רואות ונהנות מעולמו היפה של הקדוש-ברוך-יהוה, אטו מריח ריח שדה ומיני בשמים ואזניו שומעות קול תרועת כנפיר-רננים מבין עשאים⁽²⁾, כלם אומרים שירה ולאל ברוך נעימות יתנו... ועד שהוא הולך נהנה ומדושן עיניו נראה לו מנגד בתוך היער כר נרחב, עוטה צללים ואור זרוע ביניהם כתורי (3) זהב עם נקודות מז—ויבוא וישכב במקום ההוא. שמואל'יק שוכב כרוח על ערש רעננה זו, עוצם עיניו ומנשם ואבריו כבדים עליו—האדמה מתחתיו כאם רחמניה מושבתו אליה ברוע כחה, ובכל משיכה ומשיכה היא מחלצת ממנו את מכאוביו. נותנו דבקה לעפר ורוחו מתרוסס ועולה והוא שונה ברוב הזיונות. חציר דק אחד מתלהלה (4) ומחליק לו את חוטמו ואת שפתו, ועוד נטע שעשועים אחד מכנים ראשו לתוך פיו של חלוקן וממעך לו צוארו ומבין עשבים צרצור (5) מריע לו באזנו, מזמר לו פזמון נאה ומישנו כתינוק. שמואל'יק

(1) הסוחר במטרומים. (2) עננים. (3) בור. (4) משתעשע. (5) сверчок.

שוכב הוזהו) וחולם בהקיץ. הוא סדמה לו היים של נחת ושלה, חיים שיש בהם לחם ושמלה, דירה נאה, גן נחמד ופרה ועזים שתיים".

והנה רעש אופנים באחת המסלות שביער, ושמואל'יק מתעורר ואומר: די לי, די חבוק ידיים לשכב! הוא עומד מעל הארץ, נוהק ומחליץ עצמותיו ונוטל את חביוניתו⁽²⁾ ובאותו הרגע נשמע מהעגלה העוברת קול מר צורח: „אוי, אבא!“—„משה'לי!“ צעק שמואל'יק נבהל ומשתומם והשתער על העגלה, אבל שני ה„חטפנים“ דחפוהו בכח ונפל לארץ. וכשנתישבה דעתו עליו וקם על רגליו כבר נתרסקה ממנו העגלה, כי נוסעיה חבמו את הסוס בעזו ומתרו לרוץ ארץ. שמואל'יק מתאזר בנבורה ומוסיף לרדוף אחרי השודדים, והוא רץ בכל כחו בשביל צר, „המתעקל והולך כרצועה בין שיחים ותבואות ועשבי שדה, פעם הוא מתעלם באחד בצעייהמים“⁽³⁾ בערבה, או יורד ומתחמק בשפלה, ופעם הוא נראה שוב עולה ומטפס על ראש הר ונבע". ובתוך כך כבר נעלמה העגלה מעיניו, מסביב „שקט ודממה, אינו שומע אלא קול פסיעותיו ואינו רואה אלא צלו רוקד על ידו לנונה הלבנה הפגומה, הנראית כחרמש של כסף ברקיע. עתים צלו משתמח על פני האדמה מרובה פי שנים מקומת גופו, ועתים הוא עולה ומתרפק על תבואות ועל שיחים ועצים, קורם וכורע כריעות משונות, כמעשה הבדחנים בבתי־קרקסאות“⁽⁴⁾. עברו השעות ורגלי שמואל'יק מתמוטטות, והוא עיף ונכשל בהליכתו ונופל באין אונים על הארץ. הכח הרותף אותו, שהיה אצור בלבו כאש בוערת, מתרופף שלא מדעתו, חושיו מתכלבלבים והוא רואה זרות במשך זמן מה. ופתאם הוא נזכר מה שאירע לבנו, קופץ ועומד ורץ מודדה, מגיע למורד ההר—והנה נראתה לו העגלה בעמק אצל גשר רעוע על בריכה קטנה. שמואל'יק מתנפל שוב על ה„חטפנים“ ונלחם בהם בחמת כחו, אבל בעלי־האגרופין הללו מכים ופוצעים אותו ואת בנו ועוקדים גם את האב בעגלתם כדי למכרו לעבודת הצבא. האמללים הרימו או קול צוחה נוראה, שהדו התריד את היער, והנה מרכבה באה לקראתם ונוסעיה יורדים לראות מה הצעקה הבאה אליהם. הם מביטים ומשתוממים—והנה גערה וניזפה וגרופה, יד חזקה וזרוע נטויה. ה„חטפנים“ נבהלו, הניחו את שללם ונמלמו על נפשם.

סיכאלספיר, ראש החכרנים של היין בגליל ואהליו, שהציל את שני השבויים מידי לחציהם, הוביל אותם לבית־החולים בעיר זו. הקרובה, כשהם פצועים, נדהמים ומתעלפים. וכשהבריאו שם אותו הנדיב את עינו למוכה והשתדל לכונן את מצבם בחיים. משה'לי הוכנס לבית־מדרש־הרבנים, וכשמאס את הרבנות הלך ולמד את תורת הרפואה באוניברסיטה; ושמואל'יק אביו היה לפקיד בבית משרפות היין שבכפר פ. המשתרע בנוף⁽⁵⁾ יפה מאד.

העמקים והבקעות השאננים שם יצהלו לך. ויקראוך למשכב עונג בנאות דשא ולהתערך בטובם. גם בריכת סים, משחקת לשניך ומשרכת דרכה שם בערבה. פעם היא מתעלמת בסתר קנה וסוף, ופעם היא מזנקת⁽⁶⁾ משם ויוצאת לקראתך בכל הדרה: ברציו⁽⁷⁾ כסף ותורי זהב, שהשמש עשה לה, כשהוא מנסקה ומסתכל בפניה—מוקרת לך ומלחשת לך נעיסות בניב נליה, ואתה בא ומתערטל⁽⁸⁾, קופץ וצולל ומתיחד עמה באהבה. וזה היער שם צומח עצי גופר, הענקים כאילנות, ראשיהם טרובי הענפים מעובתים וסבוכים זה בזה והיו לכיפה גדולה אחת, ונזעיהם החלקים מתישרים ועולים כעמודים נבוהים מרוחקים זה מזה, וירק דשא כמו טפיט של משי עם פקעים⁽⁹⁾ ופטריות־ציצים⁽¹⁰⁾ פרוש לרגליהם. ואתה רואה ואומר: אין זה כי אם היכל אלהים!... ובהררי־קדש אלה בא האדם והעמיד בית

(1) שקיע ברמינות. (2) חכיתו הקטנה. (3) жуны. (4) цера. (5) חבל ארץ. (6) משתפכת. (7) גרסאות, חתיכות. (8) מתפשט ערום. (9) почес. (10) פיות, גביעי הצמחים.

משרסות היין לשם אֵלֵהי זֶהב! והבית הזה, הבניו על תלו, מנשא בתוצפה כלפי שמיא את היטמו, כלומר את „קמוניתו“¹, מסנה יצא עשן, שסתגלל והולך למרחוק בחללו של עולם, סכה נלגל החסה ומשחיר את כל הבא לפניו ברדך“.

והבשורה, כי משה־לי ואביו נצלו מרעה והוקמו משפלותם, החיתה את רוח רבי אברהם, שנודקן ביותר בזמן האחרון מרוב צערו על תלאות הירשילי ומשה־לי, שנחשבו לו כבנים—וכמה קממים נתוספו במצתו. גם הירשילי הצליח לכונן לו איזה מעמד בתיים, כי בצאת רפאל להשתקע בלייפציג ונשא לו שם לאשה את הנצה אהובתו—הביא אליו את הנער הגבון והישר לעזור לו במסחרו. וברבות הימים גדל הירשילי ונתעשר, וידו להינריך כהן החשוב ונכבד בעיני בני עמנו בגרמניה. אחרי ה„פונרומים“ שהיו בנגב רוסיה בשנות השמונים שלחו אותו נדיבי ישראל במערב אירופה לבקר את הערים התרוסות ולהעלות להן ארזכה. ויבוא גם לקבציאל, והנה היא חרבה ושוממה,

ברחובותיה רסמה, ובכית־הקברות שם קיל נהו ובניה. והימים לא ימי אלול ימי תשובה ותפלה, כבי וזעקה ליהודים וימי אבל וכמישה² להבריאה, אלא ימי אביב, ימי אורה, זיו שרה וזוהר רקיע, ימי צמיחה, לבלוב³ ותחיה בכל העולם... ובשעת אבל זה להקבציאלים מרכבה באה ער ישער בית־הקברות, ואדם כבן ארבעים בסלבושי כבוד ירד מעליה. העניים העומדים צפופים בשער פנו לו מקום ופשוטו לו ידיהם והוא נתן לכל אחד מהם את נדבתו ובא לתוך בית־הקברות. ראוהו היהודים שם ותמהו, אמרו בלבם שסא שר וגדול הוא, קרוב לסלכות, ונתבלבלה דעתם ולא ידעו איך להתנהג בסניו. ומסני השירוף הללו אוחזים בכובעיהם, נרתעים לאהוריהם ועומדים מרחיק, והללו כובעיהם רוקדים ומפרספים⁴ על ראשם. משתחיים לו סמקוםם ומרתיתים⁵. והבכיה ספקה בכל סקום, ואף הנשים הסקוננות נשתתקו כלן בבת אחת, נורפות חוטמיהן ומכישות סתוך רסימי דמעה להפנים ההרשות בסיקור עין ובלחישת אחת באוני חברתה“.

האורח דרש לקברו של לייזר־יענקיל, ומכיון ששמעו הקבציאלים שהוא מדבר יהודית מיד נחה דעתם, קומתם נודקפה, נתקרבו אליו ונתנו לו שלום.

„על קברו של לייזר־יענקיל כבר עלו עשבים, והמצבת עליו רובה נשקע בעפרו עד שהיה קשה למצוא אותו. ההון עמד והתפלל עליו „אל מלא רחמים“, ובשחזור בתפלתו „את נשמת אליעזר־יעקב!“ נתמלאו עיני האורח דמעות ונתן ידו על סניו ופרש ובכה. משם בא האורח לקברה של האשה סלכה־טויבה, והחזן נשא תפלה גם עליה; אבל קולו לא היה נשמע כאן ספני קול הסונם של הכוכים הרבים אצל הגל הסמוך, גל חדש וגדול—זהו קבר אס וקברות שתי בנותיה, שנאנסו ונהרנו ביום אחד, ביום עברה וסרעות. ומתוך הכוכים שם קול ברמה נשמע, קול סתפלל ואומר: „את נשמת הקדושה האשה ביילה בת בנציגן ונשמות בנותיה הטהורות והקדושות“... שמע האורח את שם ביילה ההרונה ונדעזע בכל אבריו. עמד שעה קלה נדהם ותלוי ראש, ואחר כך ספק את כסיו ונאנח אנתה קשה סתוך לבו“.

ערך הספור. ב„עמק הבכא“ תאר לנו אבראמוביץ את התמונה היותר רחבה של הדלות הנוראה, ששררה אצל יהודי רוסיה לפני ששים שנה. ותמונה זו היתה כבר להימסורית, כי לא נשוב לראותה עוד בתיים. במחציתה השניה של המאה הי"ט קמו שני תזונות חשובים: שחרור האברים המשועבדים

(1) איוב־הגשן ש. (2) yvaganie (3) מריתה. (4) מרחמים. (5) רועים.

בארצנו וסחר האמיגראציה⁽¹⁾ היהודית למדינות הים-והים היטיבו במדה הגונה את מצבנו הכלכלי. כשרבו הצרכים אצל מיליוני המשחררים התפתחה התעשייה; וכשנדרו העניים המבקשים עבודה למרחקים נתמעט הלחץ בתחום-המושב, ובמקום הרעבים והבטלים באו הקאפיטאליסטים⁽²⁾, הנשלחים לכאן מארצות הזהב והשכר.

בהרצאת המאורעות וסדרם נופל „עמק הבכא“ מיתר ספוריו המשובחים של אבראמוביץ; ולעומת זאת הוא הספור היותר עשיר בטפוסים ותאורים שונים מרחוב-היהודים. בפעם הראשונה (את „האדם הקטן“ לא נעלה בחשבון) העביר כאן המספר לעינינו טפוסים תיוביים, והיותר חשובים שבהם הם רבי אברהם ורפאל. רבי האציל של בית אברהם הוא האציל האמתי של בית-המדרש, התמונה היותר נעלה שיצרה לנו תרבות הגלות והספר. איש טוב ופיטני זה לומד המדרש.

„משניות“ ו„זוהר“ לשם תענוג, מרקק במלבושיו והליכותיו ומתקרב להעשירים מחמת חושו האימיתי⁽³⁾, ואוהב את כל הבריות שבסביבתו משום שיש לו צורך לאהוב. ואהבתו לשני החברים, משה'לי והירשילי, או „השקצים“ בלשון חבה שלו—היא נעלה ביותר, כי יש בה גם קרבה רוחנית, גם רגשי חמלה לעוזבים. רק מקום חלק קטן השאיר אבראמוביץ: הוא לא הגיד לנו מהיכן רבי אברהם מתפרנס. הציטטציות טוב עשה. כך התמונה יותר אידיאלית, אם כי קצת רומאנטית. רפאל הוא חצי-משכיל מעולם המעשה, טפוס שהיה שכיח באמצע המאה שעברה. תציה-השכלתו נתנה לו את היושר וההגיון הבריא במסחרו, ואת הרומאנטיות, המוסריות התמימה והרוך הנפשי מתוך למסחרו. איש-המעשה שבו משמש את הבטלנות והרדיפה אחרי המליצה הריקה, שתי מגרעות שהקלו את ערכו של תציה-המשכיל מעולם הרוח—ונשארו לפקח זה מהציה-השכלתו רק התום והדמיון הילדותי, שתי סגולות היקרות כל כך בדור הבגרות שלנו.

בשנת 1890 פרסם אבראמוביץ את ספרו הקטן „שם ויפת בעגלה“, המתאר לנו פולני מבונה „יפת“, שנספח על בני ביתו של ידידו משה החייט, אחרי שנעקרו שניהם ממקום מגורם בפרוסיה מתוך עוני וגלות. יפת נעשה דומה ממש ליהודי בצביונו⁽⁴⁾, במדותיו והליכותיו, משום שידע מחסור, גלות וכל פגעי היהודים. מתחלה היה קשה לו לעמוד בנסיונות, „והיה נוח לו למות מיתה חסופה ברנע אחד מלהאריך ימים בחיי עמל וצער ובנגעי בני עמנו המשוונים; אבל מעט מיט הזרנל בהם ועשה חיל בתלמודו, עד שהגיע למדרגת השלמות במדות הקמצנות והסבלנות וההכנעה והשפלות זבסיגוף⁽⁵⁾ הגוף והנפש כישראל גמור, ומעכשו מתוקן הוא לגלות ומוכשר לקבל יסוריה ופגיעה באהבה“. אבראמוביץ הוכיח לנו כאן עד כמה דרכם של התנאים החיצונים הגרועים לעשות כל אדם לבריה משונה; ומעתה אנו מכירים את המקור העקרי שממנו יצאו כל הבריות המשונות, המדולדלות והמרוסקות, המתוארות בכל ספוריו.

בהספור „לא נחת ביעקב“, שנדפס בשנת 1892, תאר לנו אבראמוביץ ראשונה בעברית את טפוסו והתפתחותו ההדרגית של הפרנס התקיף מהדור החולף, הרוכב על „הקהל“ ומוציץ את לשד העם. עסקן צבורי מטפוס כזה, שהמספר מוכירו כמעט בכל יצירותיו, הוא רבי יעקב. דמותו הולכת ומשתנה כזו של השקצים⁽⁶⁾ המניחים מן הביצים.

(1) הנדידה. (2) הכספים. (3) תוש היופי שלו. (4) בדכותו. (5) עניו. (6) כעלייה-היהים הנוהלים.

מתחלה צורתם תולעה וזחלת ורעבתנית, ותולעה זו, משנתמלאה כריסה, נעשת לאחר זמן רמשיהם, סתעף בשלית של שני מאורגת סציצין (1) דקין כקורי עכביש, שיוצאין סנופו, וגח בתמימות על משבבו בלא תנועה. תם זה לאחר זמן נעשה שקין העוף, פורש כנפיו ופורח בגובה ונאון, מתהולל ומשתקשק באויר העולם. שלשה הגלגלים הללו עברו גם על סין בריה שלנו. בגלגלו הראשון היה תולעת ושמו יענקיל או יענקיל. יענקיל זה בקטנותו היה נער פשרת, זחל על נחונו, ואין בלבו אלא האכילה למלאות כרסו, די לו שהוא חי ואינו מת ברעב. ומתוך שהיה מכיר בעצמו מעיב ערכו, שהוא ריק וחצר ובריה קטנה, לפיכך הרכין ראשו בהבנה ועשה עצמו סדרם לבני-אדם כתולעת, והיא שעמדה לו בשפלותו שלא נטרד מן העולם... זה המשרת הקטן גדול היה, ואכל ושבע ועוד הותיר משבר עבודתו, פרוטה נצטרפה לפרוטה וזו לזו ומנה (2) למנה, עד שנתקבצו לכום מסוים (3), והלך ונשא לו אשה חציה-שפחה... אחר הנשואין נסה יענקיל את מולו והתחיל לשאת וליתן מעט מעט ולעשות עסקים בפני עצמו. היה מלוה ברבית לשבועות יהודים עניים ובעלי-מלאכה אבונים וחנונים קטנים ודלים. לאחר ימים היה מלוה אף המוסרים הקטנים בבתי-הערכאות (4) והקרושי-ברוך הוא שלח ברכה והצלחה במעשי ידיו, עד שבמשך הימים קבץ סמון רב וזכה להיות מלוה רוזנים ובעלי נכסים שבגליל. קנה שם ומעית, קנה לו בית ומטלטלין נאים, כדרך הנגידים, ובאותו זמן סתחיל אצלו הגלגול השני. תולעת יענקיל נעשה איש תם, מין בריה חדשה, ושמו בפניו-רבי יענקיל. סתעף בבגדי ששי ועל פניו סמיה התמימות. אינו חוזר עוד על הפרנסה בריצת רגלים כבראשונה, אלא הוא יושב במטוחה והפרנסה חוזרת עליו... מקומו בבית-הכנסת בפמליה (5) של מעלה כלפי המזרח... ומכניסין אותו בין אנשי-העליה, שנקראים לעלות לתורה בשם סורנו... צופה ומביט לכל מנהגי היהודים הכשרים ומשתדל להדמות אליהם: מה הם בנעלים ופוזמקאות, אף הוא כך; מה הם מצמצמין פניהם ומתאנחין אנהה חסידותית כשהם מדברים, אף הוא מתכוון להטביע בצורתו סימני התמימות ומתאנח בחסידות; מה הם מתנענעים בתשלום ומתחמאים (6) כתינוק לפני אביהם שבשמים, סרקדים כנגדו על ראשי אצבעותיהם, ודוהרו דולקים (7) ידובכו בקול: "וי, וי, אבא! אף הוא כן... הגלגול השלישי — ויענקיל התם נעשה איש שחץ (8) פורח ומקפץ על ראשי העם, ושמו רבי יעקב!

המון חנפים מעריצים את רבי יעקב, ומשבחים את מעשי הסבלות והעול שלה. שפלותו בימים עברו משתכחת לגמרי, והוא נחשב ללמדן, לחכם משונה, לרחמן, ליודע נגן ומימחה ברפואות, לאבי העדה ופטרונה. אחדים מבני סיעתו, איוו עוי-פנים ואנשי בליעל, המתמכרים לעבודה זרה בשביל פת לחם, מחזיקים בחוטמי כל בני העיר ונוהגים אותם ביד רמה. והיהודים, עם ממושך ומורם ונרעש וגפחד מעולם, הם בעצמם עוד יתנו למנהיגים הללו את חושמיהם, וכל אחד מודרו בנתינת חוטמו להיות מן המקדימין. ואחרי שהנבונים והנאורים קצת אינם מאמינים ברבי יעקב וטובותיו, הוא מתחיל לרהף ולדכא כל איש שיש בו ריח השכלה. מתנגדו הראשי הוא בני-סין המשולח, שהיה כמה שנים שליחו המסחרי של עשיר אחד, ואחרי כן הקדיש את כל ימיו לתורה. בעל-הבית אמיד וחשוב זה ששרה אשתו נהלה בית-מרוח גדול ופרקת ממנו עול הפרנסה — הוא הלמדן הנאור המפוס, הפקח המנוסה של עם עתיק, הפילוסוף התלמודי. בנימין היה

בקי במיליידעלסא, מעורב עם הבריות ומקבל את כל אדם במבר פנים יפות. היה

(1) חומים דקים סאר. (2) מאה זוו. (3) значительный. (4) בתי-הפקדות. (5) כנופיה. (6) мѣстуются. (7) ברקים כרתלהבות. (8) גאה והולל.

מעמיד כל דבר על האמת, כששואו ומשמעותו, בדעה סיושבת, ואינו סנום ומסלין דבר כמו הפויזים והבהולים בעמנו, והלך תמיד על פי דרכו והבנתו בכל ענין. דברי בנימין בנתת נשמעים, בקול דמסה ובנעיסה, ובשעת דבורו היה משפיל ראשו ועוצם עיניו. מעולם לא שח שיחה בטלה, אלא דבריו היו מעטים ושנונים, מערבים במשלים יפים, ויצא כברק חן-משלו תמיד ולא ההטיא הסמרה. ומתוך שהיה איפסנים ותשיכח דקדק על עצמו בשמירת בריאות נופו, וכל מעשיו כלם: שבתו וקומו, הלוכו ומאכלו—היו משוערים ומסודרים יפה יפה... כל היום היה בנימין יושב בחדר מיוחד על כסא-יצועו, מתעטף ב"חלאסיל" ונעלים קלים ברגליו וסעיין בספר. אבל כמעט מעולם לא ישב יחידי בחדרו ותמיד נמצאו אצלו מאנשי העיר, יהודים ויהודיות, סנער ועד זקן, שהיו משכימים לפתחו, בין אלו שבאו לחתיעין עמו בעסקיהם ובמשאמי-סתנם, ובין אלו מסקורביו, שבאו לבלות עמו קצת מזמנם בשיחת רעים, משום עונג נפש בעלמא.

בנימין הסבלן, הרואה כל ענין מכל צדדיו והנוח לבריות, היה חביב גם על הנוצרים; וכשנתפסו איזו אברכים, הסמוכים על שלחן חותניהם, בשעה שקראו בספרי-השכלה על הגמרא, הגין עליהם איש נאור זה והצדיק את השכלה לשמה נגד צורריה. אולם די הקנאים היתה גם בבנימין, בית-המרות שלו נסגר מתמת עלילה ששם לו מתנגדו רבי יעקב, ונשבר ממהלחמו לעת זקנה.

„בימים ההם“

בשנת 1894 פרסם אבראמוביץ את יצירתו היותר יפה „בימים ההם“, והוא תאור חייו של הנער שלמה, או איטוביאוראפיה⁽¹⁾ של המספר בעצמו. שלמה נולד ונתגדל בהעירה דלפונה, שתבנית כל בתיה שוה כמעט, מבית ומחוץ.

כשאתה פותח את הדלת, סיד אתה נכנס מן השוק לתוך בית-דירה סנוקה, ושם בכותל כנגד סניך אתה רואה פתח, שדרך בו נכנסים לתוך פרודור אפל, ברא חלונות ובלא תקרה—זהו מקום של עצים ושאר דברי-צורך, ופעמים הוא משמש גם לדיר של בהמה בהורף בשעת הקיר הגדול, או כשהיא מעברת וסכנה לה ללון ברהוב כדרכה תמיד. מצד אותו הפתח סניך לכותל מקומה של כירה גדולה לבישול ואפיה. כירה זו בייכוכא (2) לה סלמטה, הוא לול של תרנגולות, שם הן מטילות ביצים ודוגרות (3), שם הן סתנמנסות בלילה, ובהשכסתי-הבקר יוצאות ומטיילות בבית, ועלות על שלחנות ומסמלים ומסות כרצונן. סניך להכירה—תנור ארוך וגבוה, עשוי לבנים מזוככות, שמסיקין אותו בשביל לחמם את הבית בימות-הגשמים, ושני מסלים עומדים אצלו לצדדיו: זה שמעמידים עליו תסהו (4) של בשר נקרא „ססל הבשר“, וזה ששוסתין (5) עליו תסחו של חלב נקרא „ססל החלב“. שני התנורים הללו, הסמוכים זה לזה, ודופן של נסרים עם דלתים הבא אחריהם נמשכים בזה אחר זה לאורך כל הבית וסבדילים אותו לשנים, חציו הוא אותו בית-דירה הגדולה והרחבה וחציו מתחלק לכמה וכמה חדרים קטנים, שהם דירות לזונות של בני-הבית ולשכנים. בבית-דירה זו הגדולה כמין פעמון של חרסית (6) יורד כנגד תנור מן התקרה ושתי טבעות לו בשפתו לסטה, זו לעופת זו, ותולין בהן נבִּקְשֵׁת (7), כמין מתה מעשה רשת, ומבעירים על נבה קיסמין יבשים, להאיר את הבית בלילות, חוץ מליל שבת, שלכבודה סדליקים נרות של חלב בסנורות על השלחן, ובסנורת נחשת

(1) תולדות עצמו. (2) כוך, תא רציב בסלע או בחוכה. (3) יושבות על הביצים. (4) קערה גדולה. (5) סעידים. (6) חרסית. (7) *защелка*.

בעלת ששת קנים, התלויה בתקרת הבית. נברשת זו נותנת כשמש אור וחום, שמחה ועונג לאנשי הבית. לאורה משתמשים בלילות האורף ועושים מלאכה, או יושבים בכנופייה ומשתעשעים בשיחות נאות. נשים מנשי הבית, ופעמים גם אחת ושנים מהשכנות, הישבות יחדו על ספסל הבשר או על ספסל החלב עסוקות במריסת נוצות, ואגב גם ברכילות ולשון-הרע. במוצאי-שבת מעמידים את השלחן לפני נברשת זו, הכל מסובין אצלו ואחד קורא לפניו סוף ספר, גדולת יוסף וספר הישר, שומעים בנחת-רות ואוכלים לתאבון בולבוסין מבושלים. בלילי חנוכה — הקטנים סגלגלים על השלחן את החזיר, הוא בידוד-עופרת, והגדולים משחקים בקלפים ואוכלים צפיהיות בשומן. וכשמשננים עורות שמנים של אוזים ויטבים ומספרים ספורי-מעשיות כל אותו הלילה ואוכלים דלדולי-משמנים באהבה...

בביתו של אבינו-זקננו נמצאו על פי רוב הכלים האלו: ספסלי-עץ משושים וארוכים אצל התלים; שלחן ארוך בעל ארבע רגלים, שכלי ארום, ועל נביו באמצעיתו מצוירת כסין טבלא רבועה עם משבצות (1) שמונה על שמונה לבנות ושחורות בסירוגין (2), לשחוק האשקין (3); וארון עץ בעל שלש צלעות תלוי ועומד על גבי כלונסאות (4) בזוית בין התקרה ובין קרקע הבית, ודרך חלוניו נשקפים גביעי כסף וכופות של ברכה, הדס לכשמים, סנורה לחנוכה, קופסה נאה לאתרוג, קליפת-שבולל (5), יפה לכמה מיני תחלואים, טס (6) מעשה-צעצועים וכלי-זכוכית לבנה למרקחת ובגדים ותריסר כפות קטנות מזהבות — „סתנת-דרשה" לזקננו ביום חתונתו. ברומי של כותל תלויה אפסקלריה, שאי אפשר להסתכל בה בשום איסן אלא אם כן עולים על נבי ספסל, ולאחר כל המרחח הזו-דואים את עצמם בה משונים כאד — פנים ירוקים ולסתות נפוחות כשל מי שהש בשניו... למעלה משני צדיה תלויות תמונת נאון סלוני מעוטר טלית ותסלין ותמונת שר-צבא רוכב על סוס, נאכל חציו מזכוכים, גם תמונת „מזרח", משובשת בנייחות של בעלי-חיים משונים, שעדיין לא באו לעולם."

רבי חיים, אבי שלמה, היה איש חכם ומוכתר בנימוסיו (1), וזמנו היה נתון חציו, לפרנסתו, וחציו לתורה ולצרכי-צבור. כמה שנים היה בעל ספא (2) של בשר במקומו ונהג ברבנות מטעם המלכות, שלא על מנת לקבל פרס; והיה שונה לתלמידי-חכמים בתנם נמרא ופוסקים בכל יום (3). רבי חיים הוחזק גם לממחה ברפואה, משום שהיה בעל-נסיון, איש-מכאובות וחלש מנעוריו, והיה מבקר את החולים שהגלכו (4) המומחה לא הצליח להעלות להם ארוכה בהקזה, עלוקות וקרני-דאומנא. ובעניני הקהלה לא נעשה דבר גדול או קטן מבלעדי רבי חיים ועצתו. במוצאי שבת אחת, בימות הנשמים, נאספו אצלו מובי העיר כדי להתייעץ על הגזרה הקשה שגזרה המלכות, כי היהודים ילבשו מלבושי נכרים וישימו כובע עם מצחת-עור בראשם. האורחים יושבים אל השלחן הגדול לאורה של הנברשת ומול התנור שהוסק יפה-יפה, ועל הכירה המבוערת רותחת קדירת מלאה בולבוסין למעורת-הערב. שרה, בעלת-הבית, מכבדתם בשתיית חמין, הם מיני פרחים ומיני עשבים שלוקים (5) במקום תה, עם חתיכות סיקריקין (6) מעשה קונדיטון (7) — במקום סוקר. הכל יושבים שותקים ומחרישים בנימוס, נושפים בכל פה בכוסות של חמין ושותים מעט-מעט בבליעות קטנות ובהפסקות בין בליעה לבליעה. ואחד מבעיר את מקטרתו — היא כפיפה-ניפסית עקומה כשופר וצמיד-פתיל של כסף על ראשה האחד — מכנים פי הקנה, הנתון בראשה השני, לתוך פיו, עושה פימה-פיס-פום ומעלה עשן. המקטר מוציא מפיו עגילים-עגילים של עשן ומוסר בנחת ובמתינות את השמועה הבאה מהירידים, כי הגזרה החדשה נתגלגלה ויצאה ממנוטיפיורי.

(1) רבנים. (2) въ пережкы. (3) השאח-אס. (4) קנים. (5) раковина. (6) подносъ.
(7) נקי כמנהגי דרך-ארץ. (8) מכס. (9) царюльнякъ. (10) מבושלים. (11) — (12) כנראה — מסתים של רבין

— „כשראה מונטיפיורי שרע רע המעשה, נמלך בדעתו ובא ואמר כהאי לישראל: אדוני המלך! מכור לי את יהודיך ואני נותן לך דמיהם כך וכך מיליונים... — מהיכא-תייתי! משיבו המלך. קיצור הדברים, שני הצדדים נוסרים הענין בתקיעת-כף ונקישת-חסף כדבעי, ומונטיפיורי עומד ונותן דמי קדימה... והמותר הוא מתחייב לסלק לזמן המוגבל בקבלת הסורה, כלומר — היהודים... לאחר פתי-שחרית הולך לו המלך, כדרכו בכל יום, להסינאט ודעתו זחה עליו. — אדוני המלך! שואל לו הסיניסטר, מפני מה דעתך זחה עליך ולשמחה מה זה עושה? — כך וכך המעשה, החזיר לו המלך בשחוק נעים ופניו צהובים, עשיתי היום עסק טוב, בכך וכך מכרתי היום את יהודי. — אדוני המלך! אמר הסיניסטר, נבהל ומשתוסס וסופק את כפיו, מה זאת עשית? המקח מקח טעות! ותוך כדי דבורו הוא מוציא חשבון צדק מדיפתראות (1) ומנקבאות של סלכות ומראה לו בכירור, שחור על גבי לבן, שמחורה זו, כלומר — היהודים, הרבית שלה במשך כמה שנים עלה הרבה על מקח שויה, שהוא נוטל עתה“.

וכדי לבטל את המקח המציא המיניסטר את העצה הנפלאה להלביש את היהודים בנדי „אשכנזים“, למען לא יכירם מונטיפיורי בבואו לקחת את „סחורתו“. רבי חיים מסיל ספק באמתת הספור, והוא נותן עצות איך להערים על הגזרה החדשה. בהקפומה אפשר לעשות סדק מאחוריה ולהוסיף לה עוד תפר אחד וכפתור אחד, כדי לתת לה צורת זיג (2); ובכובע העור, ששתי אוזנים זקופות לו לצדדיו ופסיקה של עור נמשכת מלפניו מאן לאון, יש להטות את הפסיקה ותהיה למצחה „אשכנזית“. טובי העיר-התפלאו על העצה המחוכמה, ויצאו שמחים וטובי לב.

כל בני ביתו של רבי חיים היו מתחבים את שלמה'לי הקטן בשביל בריחות דעתו, חריפות שכלו וכשרונו לחקות כל תנועה זרה ודבור משונה של באי הבית. ביחוד היה אוהב לחקות את גיטיל המתורגמנית, המקריאה לנשים תפלות ותחנונות בבית-הכנסת. „מעוה פניו — ונראתה גיטיל כביכול בצורתה ובצביונה ובמעשיה: כיצד היא מנשקת את המוזה בכניסתה, וה „יפא“ שעליה בית-ידיה האחד קולט לתוכו יד ימינה, והשני נעור וריק ותלוי ברפיון; כיצד היא עוקמת שפתיה ואומרת „אל למושעות!“ ברוב חן; כיצד היא כופפת את גבה כחתגל עד שכתף אחת עולה ואת יורדת, פיסת (3) ידה תחת סנטרה ואצבע אחת על לחיה, וכיצד היא מקממת פניה ומנענעת תופמה, נושאת עיניה למרום ומדברת בלשון תחנונות“. הכל רואים בתעלולי שלמה'לי ושוחקים, וגם אמו אינה יכולה להתאפק משחוק, אלא שהיא מאימת עליו באצבע על תופמה: המתן נא, המתן, בחור נאה! אני אספר לאבא...“

והאב הכיר את ערכו של בנו הנבון, המהיר והמזורז, ומצא לו מלמד חדש את ליפא הראובני. זה היה אדם כחוש ובעל ראייה קצרה, עניו וצנוע ומרבה בשתיקה, נוח לבריות ורוח הבריות נוחה הימנו. סיבו ומנהגיו המתוקנים, דירתו הנאה וכלי ביתו הנקיים הכריזו עליו, שניצוץ חכמ-חרשים יש בו“. ליפא היה אמן לא לומר, החורת ומציר ציורים וצעצועים שונים לכל שואל, לא כדי לקבל שכר אלא משום הנאה וקורת-רוח שיש לו מאמנותו. בשעת הלמוד היה יושב בראש ומלמד מפיו וידי עסוקות באחת מהמלאכות הנאות, כגון ציור ופתוח-חותם, ומלאכה זו לא היתה מבטלתו מדברי-תורה ומערכת דרך הלמוד, אדרבה היא היתה מזרותו ביותר, והיתה יפה לנפשו ככוס יין לגופו של פועל הדיזט“. „פיו נעשה כנחל נובע מפיק מרגליות, ועיניו מתלהמות מאור תורה, והתלמיד רוחו מתלהט אף הוא, כלתה נפשו לתורת רבו ושותה בצמא את דבריו“.

רבי חיים, שאהב את המליצה והיה בעל לשון, צוה ללמד לבנו את כל התנ"ך, תחת שכל האבות היו מלמדים לבניהם בימים ההם רק את הפרשה הראשונה מסדר השבוע, בחשבם כי המרכה לעסוק במקרא בא לידי מינות¹). ומליצות הנביאים וחזונויותיהם עוררו את דמיונו העז של שלמה'לי, וראה אלהי הצבאות בדמות ארון גדול ונורא, נוקם ובעל חמה, ואחז רצועה בידו, ועל כל דבר-פשע הוא מכה מכת אכזרי. ובכל פעם שעבר עכירה קלה בשונג, כגון שדלג על תבה אחת בתפלתו, שכח ולא ענה אמן, או שתה מים ולא ברך, "שהכל" לא רקק ב,עלינו", או נתחכך ופרע ראשו — נתבהל ואמר בלבו: "אוי, אוי לי כי נדמיתי²!"

ביחוד היה שלמה'לי רוא חטא ב,ימים נוראים". ההשכמה לסליחות, הוריוות והריצה לבית-הכנסת ולבית-הקברות, היבוב והבכיה, הגנון העצוב של תפלות ובקשות ופנים ועזמים ועצובים של אמא ושל כל בני הבית — כל אלה הפילו עליו אימה יתרה, והיה רואה בחזון אל מלך יושב על כסא דין, שרפים והשטן, ושמים נרגזים מקול הקורא להביא ספר-הזכרונות ולשקול מעשיהם של בני-אדם. ומרוב צער ופתי-נפש³ לא היה נוח לו כל עצמו של יום-טוב כלו, לא הדגים והלפת ולא התפוח בדבש ושאר המאכלים הערבים. אולם יהודי הכפרים, הבאים להעירה לפני הימים הנוראים, היו מפיגים⁴ מעט את המרה-השתורה. עזובה ונשכחה היא דלפונה בכל ימות השנה מאין עובר ושב, ולפני ימים-נוראים היא נפקדת והומה מבני-אדם, הבאים לתוכה מן הישוב. עגלות מעונות טף ונשים, כרים וכסתות וחבילות ושקים מלאים מזון ותרנגולים כפותים, הגלכות ונמשכות ברחובות. בעלי-הבתים וקנים עם נערים יוצאים לקראת בני הכפר הנכנסים, כל אחד לקראת זה שמתאכסן אצלו, עומדים לפניהם ושואלים בשלוםם... והנכנסים מצדם עונים ומספרים מאורעות ומעשי-נסים ואת כל הקורות אותם בדרך: סדן של עגלה נתפקע פתאם, סוס כרע נפל, נשר נסתחף, תרנגול כפות הותרה הרצועה שברגלו ופרח, אשה מעוברת חבלי-לידה אחוזה, עגלה נהפכה ונמבעה בטיט, והכל חייבים בברכת, הגומל" שיצאו בשלום מן הסכנה. כלבים-כופרים⁵, אלו הגרים שנגררו ובאו מן הכפר עם בעליהם, מרגיזים עליהם את הכלבים האורחים, והנה נביחה ונשיכה, מריטה וחרוק-שנים בעדתם". בבית רבי חיים היה מתאכסן חנא, איש כפר-רתיים, הבא העירה עם בני ביתו. כל הדרך היתה סומתו הוקנה מושכת את הנוסעים בכבודות,

מושכת ועוסרת לסירוגין, הגיעה קרוב לדלפונה-חגרה בעוז סתניה, ולכבוד דלפונה ולכבוד כל הסוסים בכאן על הקרון היא ספשלת זנבה, זוקפת אזניה, מריטה שלפיה⁶ ודוהרת ונכנסת לתוך העיר טפוסה⁷ ונטוית-נרון בקפיצה, בדיצה וחדוה ובקול רעש האופנים. וצוציק הכלב רץ לפניו כסבשר ואוסר: פנו דרך, בית חנא בא! בית חנא בא! וכסה שלא טרוד הוא בשליחות-מצוה זו, אף על פי כן הוא נוהר סאר ושומר עצמותיו מפני כלבי העיר, הסובבים ברחובות, שלא יזיקוהו בהבל-פיהם. נפשו-הם תוהים על קנקנו⁸ מריחים בו בחושמם. כלומר: שלום עליכם! והוא מריח בהם ומשיב שלום בחושמו, ואינו שוהה הרבה, אלא כיון שמריח ותוהה בקנקנם מפני הכבוד מיד הוא מתמסר פהם ורץ לדרכו... עמדה הסוסה ובני-ביתו של חנא יורדים, מטמם שלמה'לי ועולה לתוך הקרון. חבריו, סבעלי החבריא השוככה, עולים עמו ושנים תלויים ועומדים בין האופנים מאחורי הקרון ואוחזים בו בידיהם. מושכים בעבותי-העגלה ונוזרים על הסוסה, שחעקוד רגליה ותלך. מניפים עליה שוט ומכים אותה ברצועה, שורקים בשפטים, צועקים וקוראים

1) אקורסות. 2) ננורתי. 3) עכסת-נפש. 4) מוציאים ומגרשים. 5) כפריים. 6) פריסותיה. 7) טפוספת והולכת בקלות. 8) בכוכן: בידקים אותי; תהה — *мыслилась*.

קול אחר: היא 1), הייא! והעלובה הזו פוסעת על־כרחה פסיעות סועטות לפני הבית, מתאנחת ועומדת. בני־החבורה בודקים את זנבה הסדולדל, וכל אחד תולש סטנו שערות כפי כחו. תלשו--יורדים מעל הקרון ומתחילים סדר העבודה בצוּציק. מדברים עמו בלעני־שזה ובלשון אחרת. לשון כלבים, ובוחנים אותו בלסודים, כיצד דיא ניבח, וכיצד הוא מרקד על כפיו האחרונות. מתחלה עומדים ומתעסקים עמו מנגד וביד־את־הבכוד, משליכים לפניו פרוורים ופתות־לחם ואוסרים לו בהבנעה: חטוף ואכול, צוּציקיל, חטוף ואכול! חטוף ואבל--הכל נהנים ומשחקים. אחר כך מתקרבים אליו מעט־מעט עד שלבס גס בו 2) ושוכחים מנהג דרך־ארץ. ומופה של התקרבות זו זריקת אבן, קול נביחה דקה וזעקת שבר--שבר הנל או שבר עצמות.

שלמה'לי היה מתעניין ומסתכל בתשוקה גם בבני ביתו של חנא, הנראים לו משונים. והלדות--נעלים ופוזמקאות גסים ברנליהן, ומלבושיהן חדשים, מנומרים 3) בגוונים ובצוירים וצצים משונים; מעמידות עיניהן הגדולות כשל עגל ומביטות, ואצבע אחת נתונה בפיהן. הילדים מלובשי בגדים חדשים, כתונת ומכנסים וארבע־כנפות ומצנפת ו"חלטיל", עומדים תלוי־ראש בכושה ובהסתר־פנים, אוחזים בראש חוטמם וממשמשים בנחיריהם, מדברים אליהם ואינם עונים, צועקים להם ושותקים, ופתאם שחוק משונה יוצא בכח מפיהם לתוך פיות־יהם, שוחקים ומקנחים את חוטמם בכנף־בגום 4). אין דבורם של בני־הכפר, אלא התלכמות שפתים ואין אבילתם אלא לעימה. הלעיסה ותנועת הלסתות בשעת האבילה געשית אצלם שלא כדרך בני־אדם העירוניים, ובכל גמיעה וגמיעה פיהם נעשה מפיח ומנפת בקול 5). חנא ואשתו הפשוטה והבריאה נראו גסים והדיוטים ביותר מול רבי חיים, הלמדן הענוני, ושרה אשתו, החלשה והמלומדת בכל ספרי הנשים. ביחוד השתמשה שרה בידעוניה בימים הנוראים. היא היתה, מורה הנראה לנשים בבית־הכנסת ומלמדתן מה להתפלל, אימתי עומדין בתפלה ואימתי רוקדין "קדושה", וקוראה לפניהן דברי תפלות ותהלות. ותפודה־לימון מוכן לה בעזרת נשים במקום מוצנע, ושאר מיני סמים חריפים יש לה שם, לישוב נפשה ונפש נשים מתעלפות 6). לפני יום־הכפורים היתה שרה קולעת פתילות ל"גר הגשמה", שמדליקים בבית־הכנסת, ול"גר החיים", שמאירים בבית; ועל כל חוט וחוט שהיתה מציתה היתה קוראה ברטע תחנה מיוחדת, וכל הנשים משכונתה מקיפות אותה ובוכות עמה. לא עברו לשלמה'לי שתי שנים מיום שהתחיל לומד וגנן, וכבר ראה ותר בדמיונו כמה ארצות רחוקות ונפלאות, והכיר לדעת לפרטיהם את כל מראות הקדם 7). הוא בדלפונה וזוחו ונשמתו באלוני ממרא, במדבר ובערבה, גר ובשפלה ובחוף ים־המלח ותחת אשדות־1) הפסגה. לפניו אנשים שמדברים לשון הקדש, ארמית, לשון תרגום ואשדודית. במקום משכן נשמתו--בני־אדם יושבים באהלים, רונכבים על אתונות ועל גמלים, וחמורים רובצים בין המשפתים 8); אוכלים רקיקי מצות וצפיונית בדבש ושותים מים מנאדות, תולכים יתף ובלא מכנסים, עטופי מעילים וסדינים, ונומים על חוטמיהם, הכל כדרך העולם 9). את טבע הארץ שהוא יושב בה, צמחיה וחיותיה, לא הכיר שלמה'לי כלל, ותחת זאת ראה תמיד במראה לבו, דודאים 6), נטף (ושחלת 6) וחלבנה 9), כרמים ותמרים ותאנים ורמונים וזיתים, עצי־שמים 11) ועצי־גופר. ממיני החיות ידע את התחש 11) בימי משה, את הארי והנמר, שמלמדים את בני ישראל גבורה ועוזות, ואת הצבי, שמלמדם לרוץ כמותו דחופים ומבוהלים, את שור־הבר, הרובץ על אלף הרים, ואת הראם 12) הגדול בהר תבור, שלא הכניסו לתבה בשעת המבול אלא חוטמו. ממיני הרמשים ידע את

(1) כהר. (2) не стѣсняются передъ ней. (3) צבועים בבהרות וצבעים שיניים. (4) стоки. (5) בני־שי־מרה. (6) мандрагоры. (7) כוזר שריתו טוב. (8) морская гвоздика. (9) халванъ. (10) акація. (11) дельфинъ. (12) антилопа.

השפיון⁽¹⁾, את השמיר⁽²⁾, שנברא ערב־שבת בין־השמשות זכו נבקעו האבנים לבית־המקדש, וכיצד־כנים. ומיני העופות ידע את־תורתו ותרגולא ברא, שהביא את השמיר, ובר־זכנא⁽³⁾, שביצתו נפלה פעם אחת וטבעה־ששים כרכים ושברה שלש מאות ארזים, וזו שדי, העוף הגדול שמכהה נלגל־חמה בכנפיו". שלמה'לי קנא אפוא קנאה גדולה בדבי נחום איש רוזיבי, זקן שפ־לקומה, עב־הכרם ובעל־צורה, העולה לארץ ישראל, ויראה שם הכל בעיניו. אותו זקן סובב זה כמה שנים בתפוצות. ישראל כדי להתפטר מהם בשלום ולקבץ נדבות בטרם צאתו לדרך הרחוקה, ורבי חיים הזמין את האורת ההגון לסעודת־הערב, והדליק לכבודו מגורות־הנחושת כבלילי שבת ויום־טוב. על השלחן היו מאיכים, בדברי שיחה על כותל־מערבי ועל מערת־המכפלה, על היר־הזיתים ועל קבר רחל אמנו ועל שאר תורבות וקברים הרבה, ומפטירין בשיחה מתוקה על תאנים ותמרים ורמונים, על הגפן ועל פרי הגפן וחרובים. המסובין נראים כאוכלים וכולעים רוקם, ועיניהם מבהיקות מרוב הנאה; ורבי נחום דברני הוא, מדבר ומספר, כאלו הוא בא עתה משם וראה את הכל בעיניו".

גם ספורי־האגדות בשדים ורוחות עוררו את דמיונו של שלמה'לי והטילו עליו אימה יתרה. כשיצא עם חבריו מן החדר, בלילות החורף, בתשע שעות, היו מהלכים לאור פנסים של נייר שבידם בקול רנה ובשמחה, תוקעים איש לתוך פיסת ידו המקופלת כחצוצרה ומתופפים בלסתותיהם הנפוחות; וכיון שהגיעו קרוב לבית־הכנסת הגדול, שהמתים מתפללים שם בכל לילה, לדברי יהודים בעל־זקן, נסתתם פיהם ועברו עליו בחפז ובמורא גדול, אותים בציצית וצועקים, שמע ישראל" במעמקי לבם". כן היה שלמה'לי מודעזע בכל אבריו למראה בעל־השם רבי אליהו, הבא לפרקים לדלפונה לגרש גלגולים ומזיקים בלחשים וקמיעות. זה היה יהודי גדל־הפאות, אר־הזקן וסתום־העין. מספרים עליו, כי הוא, מקהיל את השדים בשביל דבר־מה שיש לו אליהם, גומל שק שזמשמין ומפורם לארבע רוחות השמים, ונזר עליהם בדבר־לחש ובהשבעה ללקוט את השומשמן עד אחד ולהחזירם לתוך השק, שאם לא יעבדו אותם בפרך ורנע אחד יהיו בטלים ממלאכה אי אפשר להם שלא יזקו. פעם אחת שכח ולא העסיקם בלקיטת שומשמן, חברו עליו כתרנגולין של בית־בוקיא ונקרו את עינו. כשחזר שלמה'לי בליל קר אחד מחדרו, קבלוהו בני הבית בפנים נועמים ורמוזו לו שלא ישמיע קול.

בבית אור כהה, אמו אינה שם, אף מהנברים אין אחד. הילדים יושבים ענוטים, איש בקרן־זווית לעצמו. ומה יעשה? עמד על ראשי אצבעות רגליו ופסע בחשאי ועלה על גבי התנור להתחמם שם מפני הצינה, ואין מרגיש בו. מן החדר, שמשמש לדירת אחיו הגדול ואשתו, בעבר התנור, אור גדול ננה לעיניו. נשתתח מלא־קוסחו, מתננב ומסתכל מסקומו לראות מה נעשה בתוך החדר שם. ראה ונשתומם ובשרו מסר מסחר. הגה מטתה של ניסתו עומדת לפניו מן הוילון ואנוריאות⁽⁴⁾ של מהטים מתנצנצות לאור הנר תלויות עליו פראשו ועד סופו. וזה הפסל העומד תמיד בסוך ליד התנור נשתלק משם ועל סקומו גומא בקרקע כקבר פתוח. וכדמות אדם נורא מראהו אוהו ביד תרנגול שחור, מקטיר סיני מסים ומעוה פניו העיוות מבהילות, ובינתים הוא מכה את התרנגול בראשו ומלחש בקול הברה משונה: אֶה־בְּנָה, מְטִיָּה, אֶנְרָפְסִי, מְרוֹם, שְׁמַיָּאל". לוטש עיניו ומצדרן אילך ואילך, מנסח בפה ומלחש ואומר: מְצַפֵּן, מְצַפֵּן, מְצַפֵּן... בועש ברגלו, מנענע בידו, כאלו הוא מתנושש עם אויבו, ובכל מלה, מְצַפֵּן" שהוא מוציא מסוה הוא מכה בארופו את התרנגול על ראשו מכה רבה, עד שהעלוב הזה נועה ומגרגר ומסרפר מפני הכאב. אף מאחורי הוילון נשמע

(1) נחש קטן ומסוכן. (2) הולעת אנדית. (3) עוף אנדי. (4) קביצות.

קול צעקה ואנקה שובר לבבות, ובן-אדם משונה זה התחיל סנענע את נוסו ביותר, שוהה את נשיטתו ומוציא קול דברים בנהימה, כאלו הקול יוצא מתוך כרפו, נהם ואוסר: „תִּלְסַּקְא חִיָּשָׁה וּבְסוֹפֵיק פִּסְלִינְיָא“. ובשעת אמירת הלחשים אוהו את התרנגול בנרגרתו ומסבבו סביב לראשו, כמו שעושים לתרנגול-כפרה בערב יום-כפורים, חונקו ומסילו לתוך הנומא ומכסו בעפרה—והספיל חוזר לסקומו כבתחלה. לא הספיק לסתום את הגולל ונשמעה מאחורי הילון צעקה גדולה, ועמה קול בכיה דקה. אמו ואשה אחת מישיטות ראשן כאחת מבין היריעות, מבשרות ואיטרות: סול-טוב, נולד בן זכר!

לא פחות מתעלולי בעל-השם הרגיוה את רוח שלמה'לי גזרת האסכולות⁽³⁾. כששב פעם אחת לבית הוריו, שמע קול צעקה ובכי, כמו שבוכים למת. „אוי, מדת-הדין פגעה בנו — מקוננת שרה אמו ומצפתת על לבה — גורה רעה נגורה עלינו! — אמ-מא, אמ-מא! — עונים הילדים בבכי וחוככים ראשם בשתי ידיהם“. ויבך גם שלמה'לי, כי נודע לו שגורה המלכות על נערי ישראל ללמוד באסכולות, ובאותה שעה ראה בדמיונו „אנשי-חיל מזוינים תופסים אותו, מותחים אותו על העמוד ודשים בשרו בשוטים“. ביתוד הרבו המלמדים להרעיש את העיר על האסכולות, בדאגם כי הן עתידות לקפת את פרנסתם. הם היו מקללים את לילנטל, מפיץ ההשכלה בישראל, ועוררו את העם לגזור תענית-צבור ולהשתטח על הקברים בתפלה ובתחנונים. זו היתה התענית הראשונה שהתענה שלמה'לי בחייו. ככה עבר כל אותו הקיץ בבכי ובמספד, ואפילו הגויים המועטים שבעיר נראו כאבלים. ובני דלפונה לא סמכו על הגם וזכות-אבות בלבד, וימהרו להשיא את בניהם הקטנים ולהכניסם לחופה, כדי שלא תשיגם יר הגורה. גם שלמה'לי קנא בחבריו שהיו לחתנים, אף על פי שהוסיפו ליסר אותם בשוטים עם שאר התינוקות בבית-הרב, ונפשו חשקה בכלה כמוהם, אלא שנצל מן ה„בהלה“ בדרך גם כשמלאו להנער עשתי-עשרה שנה, יצא מן ה„חדר“ ובא ללמוד בבית-המדרש. אביו שנה לו בכל יום את פרקו, כשנפנה מעסקיו, ופעמים העירו משנתו קורם שעלה עמוד-השחר והיה מהלך עמו ללמוד תורה בבית-המדרש. ובאותה שעה היו ספורי-האגדה על הלילה חולפים בזכרונו של שלמה'לי.

העיר שקועה בשינה, ירח וכוכבים עוסדים במשמרותיהם ברקיע. דומה לו, שהעבודה רבה אותה שעה במרום. רוח קל כשיחלוף על פניו—הוא אומר בלבו: רוח צפונית נושבת במרום, אותה הרוח שהיתה נושבת לשעבר בכנור של דוד, התלוי למעלה ממטתו, והיה מנגן מאליו. קעקעו: תרנגולים באחד הבתים—רוח צפונית באה מתחת כנפי הנבר של מעלה ונונעת בכנפי הנברים של מטה. זעו עצים בננים—אילני גן-עדן מרננים. צפור מציצת שם—זו בת-קול מנחמת כיונה. ראשו נמלא טל ושערותיו רפיפי לילה—אלו דמעות נושרות מעינו כביכול. בדממת הלילה נשמע לו קול דממה של שכונה, מתאבלת על בניה, וצערה זה ועצבונה נראה לו בצורת הלבנה העצובה. דומה, סוד אלוה באפל מתהלך, ונשמת שרדי מנשמת בהשבת הלילה. רוחו של שלמה'לי הולך ומתרנש, לבו מלא שירה וזענועי קדש, והוא מתעורר ולומד תורה לשמה בנחת-רוח ובנעימה.

אולם הניצוץ הפיוטי שהיה בנער הביאו סוף סוף לידי בטול תורה. הוא מתחיל מתננב לעתים מבית-המדרש, ויוצא לטייל בשדות ויערים ולהתענג על זיו התולדה. יעלת-חן זו מאירה לו פניה, מספרת עמו מבין שבלים לוחשות של דגן, חמה ושעורה, רומזת לו בנענועי הענפים של אילנות ומן פסי⁽⁴⁾ אור, הבוקע בסבכי היער ומתמשך

(1) ככסה הבור. (2) בתי-הספר. (3) קרקרו. (4) קיי.

הדולך, הוד והדר תשוה עליו". הוא משתמח על מרבדים של דשא, ובר של אוזב מעשה רוקם מראשותיו, והיא משיבה עליו רוח עדנים, מסלסלת שערותיו ונושקת לו, ועושה לפניו הלולי-וחיניני. הזמיר טרעים בקולו נפלאות ובעלי-השיר בקהל צפרים עונים לו כל אחד בקולו, מי בצפצוף ומי בשריקה, מי בנעימה דקה של כנור ומי בנהימה של פנדורה, מי בתרועה ומי בתקיעה, גם קול צאן, צהלת סוסים ונעיית בקרים נשמע בתוכם. עופות יוצאים במחולות על האילנות, צפרי-כרמים מקושטות בשוהם יקר וצבעונים מסות ומרקדות באויר, הצרצור והחנב רוקדים בבין חציר באדמה. ששן ושמחה, יופי ועונג בעולמנו! בשוב שלמה'לי מטילו הוא מרמה את הוריו ואומר, כי הוא חוזר מבית-המדרש, ולבו מכהו על נגבת-דעת זו כמו על במולו מלמדיו. והוא מתירא מדינה של ניהנם, מפולסין! דנורא, מלאכי-חבלה ונח'י אש ונפרית שהרשעים נדונים בהם. הרהור תשובה מתעורר בלבו, והוא מדיר הנאה מן העולם ונומר בדעתו לשבת מכאן ואילך על התורה ועל העבודה בבית-המדרש; אולם היצר-הרע מוסיף להדיחו בתחבולותיו ומגרה בו את פראדיל, בתולה נאה ויעלת-חן. ריבה קמנה זו, בת אחד השכנים, שהיתה משתקת תמיד עם הילדים בבית רבי חיים, היתה פתאם בעיני שלמה'לי לעלמה יפת-תואר, ולבו חומד ומתאהה להסתכל בה בחשאי. הוא שוכח את נדרו, שלא יחטא עוד, ואינו מתירא אלא מפני מראית-עין. נוהר הוא כננב, "וחושר בכל אחד מאנשי הבית, שמא הוא יודע תעלומות לבו, כאלו עשוי כל-זכוכית".

פעם אחת לא נוהר שלמה'לי, ועוד מעט ונתגלה סודו. המעשה היה בשבת-נחמו, "יום שמחה וסעודה לבני ישראל הקטנים עם הגדולים. שבוע אחד או שני שבועות לפניו הקטנים משמיעים על הסעודה, מתקבצים חבורות-חבורות, וכל אחת ממנה לעצמה אהד מן החבריה לפקח על התמחוי⁽²⁾. ומאותה שעה ואילך זמן הכאת מכולת לילדים, כל אחד מביא מכל הבא לידו בכשרות או בנגבה, הכל מתקבל ברצון ואין בודקין למזונות. זה מביא פרוסת חלה, הפוח ירוק, שלא נתבשל כל צרכו, ולפת גנובה מן המוכן ל"צימס", וזה מביא קשוא גדול, שמרוב בשולו נתכרכמו פניו, וחתיתת לחם צנומה. אחד בא בצנן ובצלים, ואחד בונב של מליח". ולאחר שינה של צהרים, קול ששון וקול שמחה נשמע ברחוב לפני בית רבי חיים, קול מצהלות ילדים וילדות שנמשלו חלקם מן התמחוי. קצתם, שפם שחור לפיהם מאכילת אוכמניות⁽³⁾ מבושלות, ונראים משונים, וקצתם נפוחי-לסתות ומסורטי-חוסם---סמנים מכהקים לנבורתם היום במלחמה". רבים מהילדים לא הסתפקו בחלקם בשעת הסעודה, ויד איש היתה ברעהו, אלא שמהרו להשלים ביניהם, כי היום קצר והשחוק מרובה. ובין המשחקים היה גם שלמה'לי, שרדף אחרי פראדיל ועינו לא שבעה להסתכל בה. הנשים השכנות, שישבו בכנופיה על האצטבא לפני הבית, הרנישו בדבר, אלא שתאות-הפטפוט שלהן הסיתה מיד את דעתן מענין לענין — לאושר הנאהבים...

ומכיון שמעם שלמה'לי מתענוגות עולמו של הקדוש-ברוך-הוא, היה קשה לו לחזור ללמדיו ולעולם-הדמיון שהיה נתון בו עד כה — והיה מבקש לו שעשועים ובני-אדם קרובים לרוחו לשיח עמקם. בתקופת הגשמים, או סתם יום סגריר ומעונן, רוח לח וקר נושב, השמים מתקדרים, מתעמפים בעבים כבשלמה בלה ומטולאה, מלאים שתורים על גבי מלאים אמוצים-כהים, ופניהם זועפים וזורקים מרה-שחורה בכל הבריות — אותה שעה שלמה'לי בא אצל אייזיק נפתא, יהודי כחוש, ארוך ומתון. הגער יושב בקרן-זוית של ביי-נפתא, משתקע, בהרהורי-לבו ומסתכל. עלמה. מפוח גדול וישן מנשב בקול דממה-צרודה, ובכל נשיבה ונשיבה לתוך כור-הברזל ניצוצות עולים מתוך נחלי-אש וכבני

(1) מלקית. (2) קיס-המוניות. (3) סערמאקא

השף מעופפים ורוקדים שם. שלמה'לי מסתכל, ואותו המחזה שכתוב בתורה עולה על דעתו: השמש באה, אברם יושב בעלמה עצוב ומתנמנם—והנה תנור עשן ולפיד אש לפניו. בני־רשף מגביהים עוף ורוקדים, והרהורי שלמה'לי, ילירי דמיונו, עולים אחריהם. מיני צדוֹת ופרצופים משונים נראים לו, מרפרפים בתוך מחולת־המחנים של ניצוצות, והולכים ומצפפים על הכותל מגד. ובעוד שרוח שלמה'לי מס בעולמות מופלאים של תמונות־קסם, נראים לו פניו המאירים של אייזיק, המוציא, מתוך להבי־אש עשת ברזל מלובן, אוחז בצבת¹) על נבי הסדן ומקיש עליו בקורנם, ובחור בריא ובעל־כתפים כנגדו, פטיש חזק בידו ומקיש עליו בזרוע כתו. ובתוך כך משמיע אייזיק את בדיחותיו וחקירותיו, כי אוהב הוא לחקור „לתכלית כל דבר“. התוסם נחיריו למטה ולא למעלה, כדי שטפות הגשם לא תהיינה יורדות לתוכו; והונב ניתן לסוס, כדי לגרש מעל גבו את הזבובים. גם דברנים מן הזחין מצויים בברי־נפחא, כי רבים הבאים לתקן שם את כלי־תשמישם. זה בא במחרשתו ובתרמשו ובקרדומו, וזה בא במגעול שבור וללשוש סכיניו. אחד בא בסוסו להנעילו נעלי־ברזל, ואחד בא בשביל רקועי־עיגולין של ברזל על אופני עגלה. ושלמה'לי נהנה מחברת האנשים הפשוטים ובדיחות־דעתם, ומתחמם לאור העבודה הבריאה.

בימות־החמה הבהירים והיפים היה לבו של שלמה'לי מושבו למכרו השני, להירציל קיילים הנגר, יהודי כחוש וקטן, רתחן מטבעו ומדבר בהתרגשות ונענועי־יד. הוא היה פיימן ואמן, המורח לפאר מעשה־ידיו בצעצועים ופתוחים נאים, כדי להוציא מתחת ידו כלים יפים ומתוקנים. על ביתו וכליו, ועל הנן, רפת־הבקר, המתבן²) והלולין של עופות שמסביב לו היתה שרויה רוח נועם וחת־הכפר, וגם כלב היה לו, שלא בדרך יהודי העיר. כן היה הירציל מנגן בכנור בשעה שנחה עליו הרוח, ביחוד בימות־החמה בין־השמשות. העדר בא מן השדה. הפרות חלובות ורובצות ברשות־הרבים. מתוך הקיסוניות³) עולות ברפיון תימרות־עשן, נשים מבעות אש ומבשלות תבשילין לסעודת־ערבית. מתוך בריכה אחת מרחוק קרקור צפרדעים עולה, וזבובים ויתושים ססים ומזומזמים באיר. אותה שעה עומד הירציל בגוזזמרא⁴) שלפני ביתו יתף ובלא בגדים עליונים, אלא בכתונת ומכנסים בלבד, ונפשו משתפכת על הגיון בכנור. ילדים מתקבצים ובאים, פרוסות־לחם וחצאי־ביצים שלוקות בידיהם, וזקפים אזניהם ומעמידים עליו עיניהם. הוא מנגן בידו ומזמר בפיו ומתהולל בילדים. ופתאם כמו סער בנפשו, מעביר הקשתנית⁵) על נימי הכנור ופוסק. חוזר ומעבירה — והנה עברה וועם. עוד מעט — והנה יצא הקצף.

שבת משוש כנור, וקול הירציל בועף ורעש הולך בכל הרחוב וינועו החלונות מועפו. אייזיק והירציל יצאו מכלל בעלי־אומנות, ונמנו בין בעלי־בתים, כי התיחסו למשפחה נכבדה, ואבותם הורישו להם בתים בשוק ומקומות בכותל מזרחי שבבית־המדרש. הם היו רשאים לצאת ב„שזרימיל“ ובקפוסה של משי בשבת ויום־טוב, ובן־ציון, בנו של הירציל, למד תורה לפני רבי חיים יחד עם בניו. שלמה'לי היה מתכב ביותר את החבר הזה, שהיה בעל לב טוב, שתקן בטבעו וחרוץ בעסקי בית ושדה — והיה אוהב לטייל עמו.

יושב לו, למשל, בן־ציון ביום קיץ אצל פתח ביתו בחוץ, כחם השמש בנבורתו. הכלב משתטח על נחוונו לרגליו, ומנשם בקושי מרוב החום, ופעמים הוא מרים ראשו, מושיט לשונו וצודה—ופתאם זבוב בפיו. ומצדו רובצת תרנגולת פרושת־כנפים, ומתחתיה צפצוף אפרוחיה עולה. עת מנוחה היא למשפחה זו לאחר סרוצתה וניקורה באשפתות עד עתה. כלתה רגל מן השוק, אין עובר ושב. הפרות רועות בשדה והתינוקות כלואים בבית־רבן, והגדולים נוהקים ופזקקים, זה בביתו וזה בחנותו, וצטאים למים, למים קרים. על

(1) מ'קחים. (2) בית־חתכן. (3) אירכות־העשן. (4) прыльцо. (5) смышель.

אחד הכתלים חתול סטש ועולה, ובאמצע הכתול הוא נח; הופך פניו לאחוריו ומביט ונמלך בדעתו מה יעשה. יטש ויעלה או יחזור וירד. אותה שעה שלמה'לי יוצא בחשאי מתוך הבית, לאחר שנתפטר מתלמודו בשיעור הקצוב לו ליום, עומד ומצפה ונושא את נפשו למרחוק, לקו ירוק של ראשי אילנות בשיפולי כפת-הרקיע. ומיד הוא רואה את בן-ציון יושב פתח ביתו וקפץ ובא אצלו. בן-ציון עומד מסקמו, רומז בעקיסת חוטם והולך—ושלמה'לי אחריו. שניהם שותקים ויודעים, הליכה זו טיול ארוך הוא להם מחויף-לעיר. בדרך הלובם בתחומה של עיר נכנס בן-ציון עם חברו לתוך הגורן, לראות שרטה של חשש (1) חדש, שהובא לשם. אוירו של גורן מצונן ונעים, וריח טוב של חשש עולה ונבלע באברים. החברים הללו מסכימים בלבם לדעה אחת ומתפרקים על הערמה ומחליצים עצמותם בנחת רוח; שוכבים ומביטים לסגנונות (2) שפורחות ויוצאות, פורחות ונכנסות, ומצפצפת וטסת סביב קניהן מתחת הגג של תבן, ופיות פתוחים, חרטומים מכורכמים (3) של אפרוחים ערשילאים (4) סבבקים אובל, שלוחים מתוך הקנים לעומתן. — יוצאים החברים מן הגורן והולכים ובאים למישור גדול. שדות זרועים מיישרים והולכים בו לארכו ולרחבו עד למרחוק, ונוי ויופי בכל מקום. שם טוססת (5) צחה ואדומה מלבלבת, וחטה צהובה כעין הזהב כמסגרת לה ססביב, פרחי נועם כעין התבלת נוצצים בכר ויפים לעינים, ובריות משונות. יצירי-כפיו של הקדוש-ברוך-הוא, פורחות ורוקדות ומנתרות שם בצפצוף, בזמזום ובקול זמרה. בן-ציון מתבונן לשדהו שם ונהנה, השעורה אביב וטובה. והוא פונה והולך ששם ושלמה'לי אחריו. שניהם פני-להבים פניהם, שניהם שותקים ומדושני-עונג והולכים ובאים לאחו. שם רועים פואים כבולי רגליהם הקדומות. תחת ערבה גדולה מדורת-אש בוערת, טראחים אופה באור בולבסין ומשים עליה סעת לעת ענפים יבשים מעלי עשן, כדי לנרש את היתושים. סים אחד מקרוב כיון שראה את בעליו, את בן-ציון, היה זוקף את ראשו, מדלג ופוסע כמה פסיעות ברנליו הכבולות וצוהל—זהו „ברוך הבא!“ בלשון סוסית. בן-ציון מחזיר לו שלום, מעביר ידו על גבו ועל אחורו, מזרז את טראחים ומצוהו על דברי העבודה ופונה והולך ושלמה'לי אחריו, והם הולכים ובאים לפני ולפנים בתוך יער גדול...

שלמה'לי היה מדמה את היער בדעתו כבריה חיה, כמין אומה כניכול. נתקבצו להם במקום אחד המוני-המונים אילנות, זקנים וצעירים, גדולים וקטנים... יושב רוח קל, סיך הכל פרינשים, מנענעים זה לזה בראשיהם ומתלחשים יחדו... ורוח מערה, רוח צפון חזק כשינע בהם, ברעש גדול הם משמיעים קול להודיע בעולם את צערם ואת לחצם". שלמה'לי נכנס תמיד לתוך היער, ביראה, אפילו כשהוא שוקט ושאנן, אפילו בעת רצון, כשזמין לבוא ולנוח בצל קורתו ומקבל את אורחיו נחבה ובפרי-סנדיו— בדומטניות (6) ובאוכמניות, ומשמחם בננינות ובשירי-זמרה". המנוחה נעימה עתה מאד לשני החברים, אחרי ההליכה הסרובה, והם, חוזרים לעיר בניה-שמשות ונכנסים לבית-הסדרש בחשאי, שלא ירגישו בהם, ונומרים עבודת היום בתפלת מנחה".

שלמה מתחיל מחקה את מעשי בן-ציון ואביו, עוסק בנכוש (7) ועורר (8) בנגהירק שמאחורי ביתם, מגדל יונים, ועושה להן קנים של תבן בעליה, וגם עזפות מזמרים מצויים אצלו בתוך כלוב. מרביץ תרנגולת בסל על ביצים מתחת המטה, ושוחה עליה כמה פעמים ביום לראות היאך אפרוחיה מתבקעים ויוצאים. היה מעשה בברבורה אתה, שנתחבבה על בני-הבית בשביל יפיה, ובקשו עליה רחמים מלפני אמם שלא ישחמה לחנה-הפמת... לימים דגרה הברבורה והמליטה שנים-עשר אפרוחים בבת-אחת, וקבל

(1) חציר. (2) יאסוהים. (3) צהובים. (4) ערומים. (5) פואה. (6) земляника. (7) גלישת

העשבים הרעים. (8) הצירה.

שלמה המורה על עצמו להיות הוא מסגל בגידולם. הנער מנסה לחקת את מעשי הירציל גם בציור וחטוב, וכשאין הדבר עולה בידו הוא מתנצל שחמרים לו כלי-אומנות, איזמל¹) חד וצבעים שונים. אולם באותם הימים כבר הגיע הקץ לשלות ילדותו של שלמה. צרות רבות ורעות באו על דלפונה ועל בית אביו, והנער נורש מעולם שעשועיו ונתבגר קדם זמנו.

רוב בני העיר התפרנסו מהתעשייה של בד דק ומגוהץ, שארכו ורחבו כמפה זו שמקנחים בה הידים, והמשמש לצעיפים. הגרדים²) של גויים היו אורנים את הבד, והתגרים היהודים היו לוקחים אותו בכסף ובפקעיות של חומים, כדי למכרו בכל ערי ליטה בתור צעיף. הנשים היו משימות על הסבכה³) שבראשן צעיף לבן זה, ומתכוונות להגיהו כך שיהיו שני ראשיו יוצאים להן מאחוריהן כשתי לביבות רבובות⁴), ואצל כל אחת לביבה קטנה וקצרה כסניף בצדה. ומטפחת היתה מקפת בעיגולין של חבית את הראש הצנוף הזה, וראשיהם היו מתעבתים⁵) מלפניו זה בזה בקשר אחד, וחוזרים והולכים כל אחד לצדו כלפי האון ונתחבים שם. אצל נשים זקנות וצנועות היה קשר זה כמטפת⁶) בין עיניהן, והבחורות היו מצדדות אותו קצת לאחוריהן. אולם כשלבשו היהודים בגדי "אשכנזים" מחמת הגזרה, שגו גם הנשים את תלכשתן ובמקום הצעיף בא הצניף-הליטאי. אז דלל וחרב מקור מחיתם של בני דלפונה, וצרה גוררת צרה. באחד מימות-החמה גפלה דליקה, ותאכל בתים רבים. בכל רחובות העיר תלי-תלים של אפר ועליהם קימוניות מנישנות כמצבות בבית-הקברות. בני-אדם אמללים, ערומים ויחפים, צנומים ומצומקים כפגרים מתים, ומתגוללים בחוצות. מקצתם מחטטים בערימת-האפר של בתיהם השרופים, מבקשים שארית כל-שהיא מכל מחמדיהם שהיו להם, כמי שמטפל בנבלה של סוסו ומסתפק גם בנעלי-ברזל שבטלפיו. שמחתו של זה על מסמר ועל קדירה ועל בולבוסין צלויים, שמצא בתוך האפר, היתה מדאיבה נפש רואיו הרבה יותר מצערם של אותם העלובים, שהיו יושבים בחבוקי-ידיים שוממים ואכלים ותלויי-ראש⁷). גם בית הוריה של פראדיל גשרף, ויבואו לדור אצל רבי חיים, לשמחת לב שלמה. הוא הרבה לטרוח ולשמש את השכנים החדשים, ויחד עם פראדיל היה מוליך בעגלת-יד את כל פליטת השרפה. אבל לא היו ימים מעטים והורי הנערה עזבו את העיר בתוך המוני הנשרפים, המתפורים לכל רוחות תחום-המושב לבקש להם, או הנודדים למדינות הים.

ויד הדלות הכללית נגעה גם ברבי חיים. הוא הפסיד בעסק המסא ממונו זממן אחרים, כי בני העיר התחילו ממעטים באכילת בשר. וגם "צרת הבת" נתוספה לו. הוא שלח מביתו את חתנו, בעל לאה בתו, בשביל שעורר חמת הקנאים בנימוסי "עולם חדש"; ולבו היה דוה על בתו הנרושה, השוממה ומתגעגעת על בעל נעוריה. כל התלאות הללו דכאו מאד את רוח רבי חיים, וזקנה מהרה לקפוץ עליו. גופו נחלש ונתדלדל, ופניו נעשו כועסות. בשעת הלוחו בבית אילך-ואילך וידיו לאתוריו לא היו פסיעותיו תכופות בלי הפסק כדרכו תמיד, אלא היה פוסע ועומד, פוסע ועומד, נושך שפתו בשניו, לוטש עין ומסתכל בזעם וממשמש בוקנו, שהרבה שערות לבנות נראו בו. אתרי חורף קשה בא יום הפורים, ורבי חיים מתאמץ לקיים הסעודה כהלכתה, מחלק נדבות לכלי-הקדש והמוני הקבצנים והבטלנים, מנגן "שושנת יעקב" עם אורחיו, שנתמעטו בשנה זו, אלא שקולו נשתנה וכעין קינה נשמעה בו. עבר עוד שבוע ימים, והנה קרב האביב.

(1) סנין. (2) האורנים. (3) רשת-השערות (הויבז). (4) חלולות. (5) מקלעים. (6) תבשית-הסצה

משמים נשקף השמש בזיוו, מודיע להחורף גבורתו ומזהירו עליידי רוח קל וחם הזחרת ראשונה, שכלה זמן דירתו בארץ—וצאצא יאמר לו. והחורף עושה כנגדו מה ששכן רע עושה—סדחה יציאתו מיום בשקר וערמה. יומם בשני השמש נראה כמקבל עליו את הדין, מקפל כביכול את כליו, את השלנים שלו, סתפטר מפניו בדמע, סבכה על אלה שלבנים היו ונעשו שחורים, ומוריר, פלגי מים". וכיון שהשמש יפנה ויבוא בערב למלוני הוא סביט אחריו בזעף, חוזר ומוציא כליו ומשליך קרחו ככתחלה. אבל אינו לו ואינו לקרחו, בא קצו, הוא עובר ובטל!—זמן פתיחת הדלתות והחלונות הרי הגיע ליהודים, זמן הוצאת השלחנות והכלים מן הכתים החוצה לשמש אותם ולהנעילם (1) לכבוד הגהפסח, ומי משניח באכזרי זה, שהיה נוהג נשיאותו ברמה וירד סגדולתו? ...

הכל, אנשים ונשים, גדולים וקטנים, עמוקים בצרכי הפסח. בני-ישראל שטים בשוק בין קרונות ועגלות לקנות חטים ובולבסין, תרנגולים וביצים, שעשו איש-שדה מביא מן הכפר ליעקב אחיו יושב העיר. בית-הרחים שבתוך היערות סחוץ לעיר, אבניו הרי זה הוכשרו כהלכות הפסח, ואנשי העיר מביאים לשם חטים בשקים ובמלים סכוסים במחצלאות (2) ופדינים ויושבים ולנים שם יום או כמה ימים וממתינים עד שתגיע שעתם. כל המקדים ומביא הוא קודם לחברו בטחינה. בתי-נחתומים עומדים מתקנים לאיית מצות: מודדי הקסח, מנמכי המים, הלשות, המקטפות (3) והמרדרות (4), הנוקדים (5) והאופים ובודקי המעריכים (6) והטבלאות—כלם שם במעמדם. בכל מקום: ברחובות ובבתים, מרגישים עקבות הגהפסח הבא. קול הברבור נשמע בחוצות וקול תינוקות של בית-רבן לומדי, שיר השירים' עולה מ'הדרים', וקולם ערב ומשמח לב יהודי".

רק בבית רבי חיים שממון ועצבון. דאגותיו המרובות התישו את כחו והפילוהו למשכב, והנה הוא „שוכב בחדרו על המטה ושתי ידיו מראשותיו. פניו מלבינים כסיד, עיניו משומטות בבלבול-הדעת ומנשם בקושי". יום אחד בא לבקרו מכרו האציל הפולני יא הן, איש בריא, גבה-קומה ובעל-צורה, המכבד ביותר את רבי חיים בשביל ישרו ובינתו, הוא נכנס אל הבית בלזית שני משרתיו, האחד נושא בידו מקלו ותרמילו, והשני—אבוב ארוך של מקטרתו ופיו של אבן אקדה (7). המשרתים מלאו את המקטרת סבק והקישו בעשת-ברזל על צור, שחתיכת ספוג יבש מונחת על גבו, וכשנתו ניצוצות וניצת הספוג העלה האציל עשן. הוא מסלסל בשפמו הארוך ושם פניו לחדר התולה. — „מה אתה, פאן ראבין?! — אמר יאהן, עומד אצל הפתח, מנענע בראשו כתוהא ופניו שוחקות כביכול — דומה, שאין דעתו של רבי מיושבת עליו והוא כמתאש! היכן אומץ-רוחו? היכן חכמתו? — יש עתים, ששוא חכמת-אדם—משיב לו רבי חיים בשחוק מעושה ומר". האציל הרגיש בעוני שבבית, ולמחר באו שני עבדיו בעגלה והביאו שקים מלאים חטים ובולבסין, גם תרנגולים ושני ברבורים.

וכחו של התולה תשש מיום ליום, כנר שהולך וכבה, עד שבא הלילה הנורא בשבוע שלפני הפסח. רבי חיים שוכב מבולבל ועיניו סגורות. פיו פתוח למחצה, שפתיו מצומטות (8), קול גניחה מנכר בתוך לבו וכמעט שהוא מנשם. פעמים פניו מתעקמים והוא מתאנח ברוחו הקשה ורעדע לו". הנשים בוכות בחשאי ו„על ספסל ארוך, אצל התנור, יושב שלמה'לי מנגד ואומר תהלים לאור כהה של נר. תפלת זכה תרישית יוצאת מתוך מעמקי-לבו ברגש-אש ודמעות רותחות, ועולה מרם לאל חנון ורחום". הוא נודר נדר לעבוד את אלהים באמונה ובאהבה, ובכל רגע הוא נושא עין לאבין כדי לראות שמא גם נעשה לו והבריא. והנה אמו ממשמשת בגלי התולה,

(1) לנקותם בחטים או באש. (2) дыковки. (3) שופכת המים בעת לישת העיסה. (4) השופחות את העיסה בגלגול

המעריכים. (5) הנוקדים את המצות בנקודים. (6) ячменн. (7) карбушка. (8) янтарь—מכונסות.

לכתה בשמחה ואמרת לה בלחש: זיעה מבצבצת ויוצאת. — ארמ'מים! —
מפי שלמה קול הברה בכח, שמשמעותו: אורך, אל טוב, כי עניתני! הנער
עץ ממיל עצמו בכגדיו על המטה ונרדם מיד, וגם הילדים הקטנים שנתנמנו על
המסמלים הושכבו על משכבם. ובבקר הקיץ שלמה לקול יללה— והנה הוא יתום! ...

עברו שנים אתרות.

יום אחרון של פסח— יום טוב, חם ונעים, החמה בצאתה פורה ענני בקר ונשקפה
מסעונה, מן השמים, במאר פניה אל האדמה. יציריו של הקדוש־ברוך־הוא כלם, מקטנם
ועד גדולם, מקיצים משנתם הארוכה, שנת החורף, ויוצאים ששים ושמחים איש לעבודתו.
פרחי־אביב רעננים שולחים ראשיהם מבין הציר ועשבים רכים, מתנבנים ומביטים להעולם
באהבה. ערבי נחל סודרזים ומתעצפים בשלית ירקרקת, מרבניים ראשם ומסתכלים
באפקלריה מאירה של סיס כנגד פניהם. עופות אלו, שנדדו למדינות הים, לארצות
חסות, שבים מהגולה כתות־כתות ובאים לכאן, למקומות סנוחתם הראשונים. אוזות־הבר
שמים ומתלכטים שם בפתר קנה ובצה, ובני־אוזא הפראים פורחים מביב הסוף, עולים
ויורדים שם ברעש וצוחה. סנוניות מסות קל סהרה כה ובה באויר העלים, עסוקות בבנינם
ובתקונם של קנים חדשים גם ישנים. ברוך הבא! זוג דודינו החסידות! אף הוא כאן. זו
החסידה עקרת הבית עומדת על רגל אחת בראש האילן, מצדדת ראשה ומתבוננת לקנה
הישן שם, וזה דודה, צח ואדום, ארץ־הרגלים, ספיל לו קוסמית באנס, נותן עינו
באחת הבצאות, שכנסת צפרדעים מקרקרות שם בצבור; ופתאם חרטומו משתרבב, פיד־
פיד— וציד בסיו! יקיצה ותחיה בכל סקום, זחילה, קפיצה וריצת רגלים, רנה, דיצה
עלצל כנפים— אביב ויוס־טוב בעולם!

חנא חוכר הרחים בכפר־רחים, לא הרחק מדלפונה, קם זה עתה משנת־צהרים
לכבוד החג, והוא יושב על האצטבה אצל ביתו, מסתכל וגוחק. בניו הגדולים עומדים
עליו ומסיחים בצרכי הבית ובגשר שנסתחף בכפר הסמוך, והקטנים שמים ומשוטטים
ומזרזים מאד: קצתם עומדים אצל בית־הרחים על הגשר ומסתכלים במים, השוטפים
תחתיו דרך סבואיו המפולשים³ כגוש־זכוכית אחד ונופלים בכח ובהמולה גדולה למטה,
ושם הם מתפוצצים לכמה וכמה מפות דקות, מזהירות לאור השמש בגוונים משונים
כזהר ספירים ואבנים טובות ומרגליות; וקצתם מעמידים כלים לקבל לתוכם שרף הנוסף
מעצי־ברושים דרך הסדק שנעשה בהם". הסוסה הזקנה מתפרקת בנחת־רוח על פני
דשא, וצוציק, הכלב הכרסני וקצר הרגלים, מלקט עצמות של סעודת יוס־טוב תחת
השלחן, מגביה זנבו לכבוד הרגל, רץ כמזורף ונובת מתוך שמחה.

ובשדה־יער מאחורי הבית פרשה מעליזי החג וישבה לה על קורת עץ כנופיה בודדה
שרויה בצער: שרה האלמנה, שנישאה לחנא, ובניה. בתה הבכירה לאה, שבאה
לבקרה בתג, אצה לשוב העירה, כי היא יושבת כאן כמו "על גבי גחלים". היא שותקת
ועיניה מדברות, כל הבטת־עינה מדקרת־חרב, כל תנועת בניה תלונה, תוכחת־חמה
מסותרת". נדה היא לגורל אתותה הענוגה ואחיה הקטן, דוד'ל, הנראים כאן כקוץ
מכאיב בעין כל אדם, ואמה האמללה מתחננת: "לאה, לא אוכל עוד נשוא! לבי פצוע
ואת זורה מלח על פצעי. חוסי נא, חוסי, לאה!". ובאותה שעה עובר על פניהן שלמה,
שהיה ל"עלם יפה־עינים ורחב־מצח ושער ראשו תלתלים". הוא מסיח דעתו מכל הסובב

(1) акты. (2) כהרחב. (3) הפתוחים משני עבריהם.

אותו, והולך וקורא, כדרכו, בכוונה בספר קטן. בחור זה עזב את ה"ישיבה" ואת הנמרא, חדל מלמד תורה לבני חנא בשכר מוזנותיו, ומשנראו הדשאים הוא מתבודד ביער, מהרהר ומושך בקולמוס. לשדוכים אינו ברימול, והוא גורם צער מרובה לאמו. לאה עמדה לפניו בדרך, הניחה ידה בדרך שחוק על ספרו, ובהשארם לבדם בשדה נכנסה עמו בשיחה מרה ועגומה על "התכלית".

ובינתים פנה היום. מעט מעט ישקוט זיו שדי והקילות שם יחדלון. בזה אחר זה מתנוצצים הכוכבים — הנרות הללו בשמים. יער ושדה שותקים והכל נח. רוח-אביב הם ונעים כנפף (1) את כלם ומישנם ברחמים. הזמיר ישיר להם שיר ידירות, הצפרדעים סקרקות להם קרקורים פני קדם — ויצוריו של הקדוש-ברוך-הוא מתגמגמים. הנה ינום גם הנחר מתחת צללי אילנות ונומא (2) הסוככים עליו, מתכסה בערפלי-אד וקטור ונרדם — ומנחתו שלמה; אלא דג הצוף מתרנש ועולה פעמים, מרעישו וכטרו על פניו.

הספור "בימים ההם" מעביר לעינינו תקופה ישנה ונשכחה כמעט מחיי היהודים לפני ששים שנה. העניות בישראל היתה גדולה או למדי, אלא שעדיין לא גרמה צער עמוק לנפש מחמת שלא נולדו עוד צרכי העת החדשה. השלמות של חיי העבר לא נתפוררה עוד, ההארמוניה שלהם לא הופרעה, ולמרות העוני והבערות היה שפוך עליהם קסם פאטריארכאלי (3) מיוחד. איזו שלווה נעימה נסוכה על המראות והמעשים הקטנים של "בימים ההם", ואנו רואים כאן מעין אידיליה של הדלות. בלי-הבית הפשוטים, התנור הגדול והחם, הקיסם הבוער בנברשת, ספורי המעשיות בלילות החורף הארוכים, תמימות טובי העיר, האחוה שבין הגנים והיהודים — כל אלה מעבירים אותנו לעולם רחוק, האמנים הבלתי קדום וילדותי, שלא ישוב עוד. ונחמדים ביוחד בעולם חצי-אגדתי זה הם האמנים הבלתי מלומדים, כלי-פאיה ראובני והירציל. בתנאים רצויים היו עלולים להיות לציירים, לפסלים (4) או למנגנים, אלא שגם עכשו אינם מתרעמים על גורלם. נר כשרונם מאיר את העולם הקטן והיפה שערכו להם בתוך הסביבה של שפלות ודלות, והם שמחים בחלקם ומפצים איזו קרנים של יופי וזיו האמנות גם על הבריות הקרובות להם. אולם עתיד כזה אינו שמור לשלמה האמך-הסופר, שהרגש הפיוטי שלו דוחפהו להתקרב לכל ניצוצות-היופי התועים בעירה הנרחת. אותו סער הרוח ממקום גידולו ויטלטלנו כמה טלטולים עד שנמל כשרונו ועשה פרי.

בימי הרעש. באותה השנה, 1894, כתב אבראמוביץ גם את הספור האמטרי היפה "בימי הרעש", המתאר את נסיעתם של רבי מנדלי מוכר ספרים ורבי ליב המלמד לארץ-ישראל. בשורה טובה הגיעה לקבציאל, כי חובבי-ציון קבצו מיליונים רובל מן "הקערות" של ערב יום-הכפורים ומנדבות פרטים, והם נתנים אחוזות בארץ-הקדושה לכל דורש. וימהר רבי מנדלי למכור את סוסתו לשואב-מים, ורבי ליב עזב את המלמדות שנתרופפה בידו, ויחרו שמו פניהם לכרך שיחור, מקום מושב הועד. אולם שם גז חלומם הנעים, ורבי ליב היה למורה אצל "דוברי עברית", ורבי מנדלי שב לסוסתו ולספריו.

(1) מחבק. (2) זשואמא. (3) יפי העבר מדורות האבות. (4) שירת-אשר המטה. (5) חוסבי-פסלים.

בישיבה של גם את הסאטירה „בישיבה של מעלה ובישיבה של מטה“ פרסם אבראמוביץ בשנה הנזכרת. רבי מנדלי מוכר ספרים נודמן לבאר-של מעלה ובישיבה של מטה“ שבע, שעל נהר ויכסל, בשעת פחד „פוגרום“, ועלה על התקרה של בית מלונו לבקש לו מפלט תחת כפת הגג. ושם, בישיבה של מעלה“, פגע ביהודים אחרים המתחבאים בתורים, ויחדו נכנסו בשיחה של חבה. הפולני שכת את שנאתו להליטאי, וה„לועז“ המתבולל—את הכוז לאחיו האורתדוקסים. שעת הסכנה קרבה את הלכבות, וכל היהודים היו לאחים וחברים ברעה וטעם. אולם כשעבר הפחד והמתחבאים ירדו ל„ישיבה של מטה“, שב הפולני להקשיח את לבו להליטאי, וה„לועז“ התנכר לשניהם: לא ידעתים!

בשנים הבאות, הוסיף אבראמוביץ לכתוב עוד ספורים קטנים, וכשנת תרע"א חגגו יובל המסנה. כל מוקירי ספרותנו את יובל-המשנה שלו במלאת להמספר ע"ה שנה, ולעבודתו הספרותית—חמשים שנה. לחג לאומי נהדר וכללי כזה לא זכה עוד שום סופר עברי. ובאותה השנה הוציא ועד-היובל לאור מחדש את כל ספורי אבראמוביץ בשלשה כרכים.

חכונתו הכללית של אבראמוביץ. הספרותית. יצירותיו הולכות הלך וטוב עד שכתב לנו, בהיותו כבן ששים שנה, את הספור „בימים ההם“, היותר משובח בכמה פרטים. אבראמוביץ בחר לו דרך חרשה ומקורית לגמרי בספוריו: הוא כותב על פי רוב מעין „ביאוגראפיה“ של הגבור הראשי, ומחבר את המצבים והמאורעות השונים שבחייו על ידי „אינטריגה“ קלושה, הטפלה כמעט להענין. ועל כן אין ספוריו נראים כבנין מיושר, הערוך על פי קובץ חסונות. תכנית ארדיכלית² מחוכמה ומדויקת, אלא כתמונה יפה, או יותר נכון—כקובץ תמונות יפות הרבה המתגלות ועוברות לפני העין. והתמונות הללו לוקחות לב בהרווחה, העושר והרובי שבהן. אין אבראמוביץ „כהול על יצירתו ואינו חוטף ומצייר, חוטף וזורק פרורים, אלא—מתון, מתון, עשוי בת יצירתו להתפשט במקום ובזמן. צבעיו גרושים ושמיים, הבד שלו גדול ורחבי-ידיים, ומכחולו³ מטייל על הבד ברחבה ובלאט. וכדרך ציורו כן אופן-היצאתו: טעם זקנים ודברי-סבא נאמרים בנחת ובכובד-ראש. אל בחפזון—יש פנאי. שוהה הוא ומשהה את קוראיו על פרטים, ומרדק באותיות“⁴).

כחו העקרי של אבראמוביץ מתגלה בהתאור הטבעי של המראות התאור הטבעי. השונים בתולדה ובחיים. מפרנס הוא, את כשרונו מן החיים והטבע בדרך ישרה. הוא הסופר בעל-החושים הראשון בספרותנו. תחת ההשערה וההפשטה השליט הוא את החוש והמציאות⁵. כצייר מוטחה מרגיש אבראמוביץ בכל פרט קטן לתנועה קלה של הדברים והציורים המתוארים, והוא תופס גם את התכונה הכללית, את הנשמה שבהם. אולם כרוב הסופרים-הציירים ממעט הוא לעסוק בפסיכולוגיה, בחקר הרגשות, בירורם, קשורם והדרגתם. המראות התיצונים משכים אליהם את כל מעיניו, ואינם מספיקים בידו להתעמק בהעולם הפנימי של הנפשות. וגם התזות התיצונה של גבוריו ועלילותיהם מתוארת אצלו רק כפרט של התמונה הכללית, שהוא מצייר, ולא כחטיבה מיוחדת לעצמה. אנו מכירים את הגבורים הללו

(1) רקמת הספור. (2) של ארדיכל—ארכיטקטור. (3) עמ-הציורים. (4) כנרלי ושלשת הכרכים.

ביאליק, ריש כרך ג' של כתבי מנדלי, תרע"ב. (5) שם.

בתור, פועלים ומשתתפים בהמאורעות יותר מאשר בתור אישים פרטים בעלי דמות מסומנה ובולטת. אבראמוביץ מרבה לטפל בהפסיכולוגיה של הצבור הישראלי, של היהודי בדרך כלל, והסתכלותו לתוך הנפש הצבורית היא נכונה ועמוקה; ותחת זאת נעשה אצלו הפסיכולוגיה של הפרט טפלה להצורה הפלאסטית⁽¹⁾, והמהות האישית לקויה מחמת זה גם בשתייהן.

הסגנון החי. ובתור צייר טבעי נאלץ אבראמוביץ לכרוא לו גם סגנון חי וחדש. החווה הרומאנטי וחוקר הנפש מוצאים להם בלשון העברית העתיקה די מלים ומבטאים לצרכם, בעוד שהפוטוגראף המצלם כל צבע וכל זיו בטבע, כל גון וכל פרפור במנהגי בני-האדם ושיחתם - זקוק לעפה חיה, רכה ומדויקה. ושפה כזו צריך היה אבראמוביץ לברוא. הוא

נתן לנו את שפת עבר הגדולה והמאוחדת. את המקרא ואת המשנה ואת הדרש ואת ה"סרור" ואת הפיוטים ואת "מורה הנבוכים" ואת ה"חיי אדם" - את כלם התיר לבוא בנכולה, אך לא כמבוא אשכנזי ובליל-לשונות, ולא כהוראת שעה, אלא כחשיבת שלמה והיסטורית אחת, ובדרך של קבע. הוא מצא את היסודות⁽²⁾ העליונה ואת הסיונה האחרונה של תמציות כל הסגנונים ביחד. ללשון העברית היתה רוחה ונאולה. שוב שבו אליה כימי קדם הצבע והטעם וריח החיים, ומנדלי עור הוסיף עליה משלו: את המסשיות הפלאסטית ואת התנועה החיה ואת הענינה. מגולות הלשון העברית בכל הדורות ושפע חייה מכל הזמנים - כלם באו לידי גלוי חדש בבית-מדרשו של מנדלי. אזה מוצא בת עתה סאציות לשון המקרא, מן הצמצום, הבהירות והדיוק של לשון המשנה, מכבוד-הראש והזהירות של שפת הרמב"ם, מן הששטות, הנחת והנעימות של סגנון האגדה ורשי, ומן הרוך והתום והחמימות של התפלה והתחנה העברית... אין כמיהו מרניש, "אסור והיתר" שלה ואין כאונו כוחנת את הריתמוס⁽³⁾ הנפשי שבתוכה, את דופק לבבה... וכחו זה הוא שעמד לו למנדלי לעשות בימינו ולעינינו את הגדול במופתים: להרום את הקיר שבין שתי הלשונות, היהודית המדוברת והעברית. דומה, כאלו השיק⁽⁴⁾ את שתיהן עלידי צנור שופע מזו לזו, ושתיהן, כתאומים צמודים, או כהעברית והארמית בשעתן, חיות עתה חיים משותפים ויונקות ממקור אחד⁽⁵⁾.

בסגנונו, כמו באופן התאור שלו, אין אבראמוביץ דייקן וקמצן ביותר. הוא אינו מקצר במקום שאפשר ואינו סופר ושוקל כל מלה, כדרך המעולים שבסופרים החדשים. אבראמוביץ, אינו סודק טערות, אינו מתין ניצוצות ומפריח אבק זהב, אלא מוציא ונותן בשפע, חמרים-חמרים, טבין ותקילין⁽⁶⁾. ביצירתו אין, כלום מן האמנות הקלה והעליונה שרבתה בעולם עם שכלול הטכניקה, אלא הכל טבוע במטבע, העתיקות, מטבע של אמנות כבדה ובעלת-משקל, כזו של הראשונים⁽⁷⁾. ולעומת זאת מודירני הוא לגמרי ההומר של אבראמוביץ. ההתול שלו הוא בריא ודק, אינו עוקץ אלא מבדח, ויסודו לא ברנש כזו לאנשים ידועים אלא בהרגשת הרפיון והבטול של מעמד האומה כלה. אבראמוביץ הוא הסופר העברי הראשון ששם לב כראוי להמצב הכלכלי הגורא של היהודים, וכאן הוא מוצא את מקור כל הפסיכולוגיה וכל הפילוסופיה של הגלות. היהודי הוא יציר מדוכא ורעב, השולח קודם כל בכל דבר את, "קרני המשוש" שלו לבדיקת פרנסה ועסק; ועם ישראל כלו אינו אלא קבצן נדול, החוזר לפרקים הקבצנות. על הפתחים ומתקיים בנם, והשקפה בהירה זו על הדלות הכללית, שאין מוצא ממנה, על ה"תרטיל" הצבורי העמוק כההום - אינה מפילה עצבות על המספר.

(1) הציורית. (2) הרכבה הניגונית. (3) הבדה ופסק הניגונית. (4) הביא לידי מני. (5), (6), (7) שם.

אלא אדרבה מגרה בו את נימי הנחוק. „האמן” שבו מתגבר על „החוקר”, והוא נהנה ומתברך מהמראות המשונים והמגוחכים העוברים לעיניו בהפאנוראמה⁽¹⁾ של הגלות. רגשי החמלה והאהבה לאחיו האמללים מתרועעים בלבו עם רגשות התתול וזעזועי הלגלוג — ומתפרוד שביניהם נולדה ההתפשרות. אבראמוביץ למד להשלים עם הוסר של הצרות ולבטל גם אותן, ומוה נתפתחה אצלו סאטירה⁽²⁾ עדינה התפשרות. של פילוסוף-ותרן, הרואה את החיים מכל צדדיהם והמחפש את פצעיהם. בלגלוג קל כדי שלא יכאיבו ביותר. סאטירה סלחנית ופקחית דומה לזו מוצאים אנו אצל אנאטול-פראנס.

וככה הרחיב ה„אמן” שבאבראמוביץ גם את השקפתו. כיוצא מבית-מדרשם של הסופרים-ה„משכילים”, התחיל מטיף כמותם להשכלה ותקונים בחיים, ונלחם בבערות (האבות והבנים), בפרנסי-הקהל (האדם הקטן) ובצוררי-ישראל (הסוסה); אולם מהרה נצחו האמן והפילוסוף, וה„מוכח” היה לצייר מתון, לסוקר אובייקטיבי⁽³⁾. המספר נובח, כי לא חוסר-השכלה ולא קנאת-הדת גרמו בעיקר להמגרעות שבחיינו, אלא המצב הכלכלי והפוליטי המיוחד של ישראל. ואחרי שגורל היהודים תלוי בהפרוגרס⁽⁴⁾ הכללי, העתיד להוציאם בדרך התפתחות טמצבם המיוחד — דומה הסופר העברי המטיף להשכלה לתרגול הקורא לאור שלא בזמנו. אין דוחפים בידים את קרון ההיכמוריה. צרותיו של ישראל היו או בעיני אבראמוביץ כפגעי הטבע, שאין מקשין עליהם, ותיי „הגלות” המשונים והמרוסקים קבלו אצלו איזו נורמאליות⁽⁵⁾. מיוחדת, המסנלה גם לשלות-אושר ואידיליות.

(1) תמונה גדולה שמינללים לפני קהל-רואים. (2) הלצה עוקצת. (3) הרואה את הרבר כמו שהוא בלי יחס בשהוד. (4) התקדמות. (5) סבעיות.

נאולת היהדות; הסגנון המדויק.

אֲשֶׁר גִּינְצְבוֹרְג (אחרי-הגם).

אשר גינצבורג נולד בשנת 1856 בעיר סקוויר שבפלך קיוב. הוריו היו „חסידים“ אמידים, וחנכו אותו על פי רוח הדת. בהיות אשר בן מ"ז שנה כבר גדלה בקיאותו בתלמוד וספרותו, ואז החל להנות בתשוקה מיוחדת בספרי החקירה הרתית מהתקופה הערבית-השפאנית. כעבור שנה נשא לו אשה, אלא שנשאר עוד ימים רבים סמוך על שלחן אביו. ובמלאת לגינצבורג כ"ב שנה נסע לאודיסה כדי להשתלם שם בלמודים ולעמוד בבחינת הנימנאסיה; אולם בשנת 1882 שנה את דעתו, ושם פניו לחוץ-לארץ כדי לשמוע לקח באוניברסיטה. כמשך שתי שנים בקר את ברלין, בריסל וזינן, ורכש לו ידיעה באיוו שפות. וכשהאיצו בו הוריו לחזור לרוסיה, שב לאודיסה והחל להשתתף בתנועת חבת-ציון שנולדה או.

אולם לא ארכו הימים וגינצבורג נוכח, כי רעיון הישוב בארץ-ישראל ראשית עבודתו הספרותית. היה לעסק פרטי שסופו מפח-נפש. בשנת 1889 פרסם „המליץ“ את מאמרו הראשון, לא זה הדרך, המוכיח את קלקולי העבודה שכ „החוככים“. „צריכים היינו — כותב גינצבורג — להקדיש ראשית פעולתנו לתחית הלבבות, להגדיל את האהבה לחיי הכלל, להאדיר את התשוקה להצלחתו, עד שיתעורר הרצון, והפועלים יעשו באמונה... אך לא כן עשו נושאי דגל רעיוננו. בהיותם גם הם בעצמם אנשים מישראל, שלאומיותם מעורבת בפרטיותם, לא נתנם לבם לנצור תאנה אשר יאכלו אחרים פריה בעת שיעלו כבר עשבים בלחיהם!“ (1) (2). הם חפצו ליהנות מיר מפרי העבודה, ועל כן

(1) כשירקבו בקבר. (2) „לא זה הדרך“ א', על פרשת דרכים א'.

פרסמו „חשבונות יפים“, כי בסכומים מועטים אפשר להתנחל בא"י ולחיות שם חיים נעימים, ומשכו להישוב המון אנשים, „שרובם לא התעתדו כלל לקבל יסורים באהבה בשביל תכלית כללית“⁽¹⁾. וכראותם כי נפלו בפח ידיעות וחשבונות המיוניים, לא נמנעו מאז ועד עתה מלהרבות שאון ומבוכה ומלבקש תכליותיהם הפרטיות בכל האמצעים שבידם⁽²⁾. המאמר הזה, שהכניו אחד-העם לתום עליו, מכיל אפוא כבר בקרבו את גרעין שיבתו של הפובליציסט⁽³⁾, כי התחיה הרוחנית של העם קודמת לתחיתו התמריית, ושחבת-ציון נוצרה בעקב כדי לעורר את הרגש הלאומי. זאת השיטה הזאת עמל אחד-העם להרתיב ולבאר מני אז ועד כה בשורת מאמרים יפים ועמקים: גם יסד אמרת „בני משה“ שתעזור לו להוציא את רעיונו אל הפועל. בשנת 1840 נבחר אחד-העם לחבר הועד של „חובבי ציון“, שנוסד אז באודיסה, נסעתו לארץ-ישראל וכעבור שנה נסע לארץ-ישראל כדי להתבונן למצב המושבות העבריות שנוסדו שם. ובשובו מדרכו פרסם „המליץ“ את מאמרו „אמת מארץ-ישראל“, שעשה רושם גדול על הקוראים. הוא השמיע ראשונה השקפה בריאה והניזנית על הישוב החדש, וה„אמת המרה“ שלו בטלה כמה דמויות נעימים שנשתרשו בעם.

רגילים אנו להאמין בחזק-לארץ-כותב אחד-העם—כי ארץ ישראל היא עתה כמעט כלה שוממה, מדבר לא זרוע, וכל הרוצה לקנות בה קרקעות יבוא ויקנה כחפץ לבו. אבל באסת אין הדבר כן. בכל הארץ קשה למצוא שדות-זרע אשר לא יזרעו; רק שדות-חול או הרי-אבן, שאינם ראויים אלא לנטיעות, וגם זה אחר עבודה רבה והוצאות גדולות לנקותם ולהכשירם לכך, —רק אלה אינם נעבדים, מפני שאין הערביים אוהבים לטרוח הרבה בהיה בשביל עתיד החוק... רגילים אנו להאמין, כי הערביים הם כלם פראי מדבר, עם הדומה לחמור, ואינם רואים ואינם מבינים את הנעשה מפניב להם. אבל שגיאה גדולה היא. הערבי, ככל בני שם, הוא בעל שכל חד ומלא ערמה... רואים ומבינים הערביים, וביהוד יושבי הערים, את מעשינו וחפצנו בארץ, אבל הם מחשים ועושים עצמם כלא יודעים, לפי שאינם רואים במעשינו עתה שום סכנה לעתידותיהם. והם משתדלים אפוא לנצל גם אותנו, להוציא תועלת מן האירחים החדשים להיות לאל ידם, ועם זה שוחקים לנו בלבם... רגילים אנו להאמין, כי הממשלה הטורקית חלושה היא ופרועה כל כך, עד שלא תשים לב כלל לכל הנעשה בארץ-ישראל, ובעד בצע כסף נוכל לעשות שם הכל, ומה גם אם יהיו צירי ממשלות אירופה למחסה לנו. אבל גם בזה נשגה מאד. ה„בבשיש“⁽⁴⁾ הוא אמנם כח גדול בטורקיה, וגם רבי המדינה לא יעמדו בפניו; אך עלינו לדעת, כי השרים הגדולים הם עם זה גם פטריוטים⁽⁵⁾ וקנאים עצומים לדתם ולממשלתם, ובשאלות שיש להן איזה יחס לכבוד אחת מאלה ימלאו חובתם באמונה ולא יזעיל כל הון... וכאשר נצרך כל זה אל הממשלות הכלליות, הטבעיים והמוסריים, אשר בהכרח יפגוש על דרכו כל המון רב הבא להשתקע באיוו ארץ חדשה, ומה גם בהתעתדו לשנות שם כל דרכי חייו, להתהפך מסוחר לעובד-אדמה, —אז אם באסת ובתמים נחפץ להשיג מטרותנו בארץ אבותינו, לא נוכל עוד להעלים מעינינו, כי למלחמה כבדה אנחנו יוצאים, וכי למלחמה כזו דרושות הבנות גדולות: דרושה ידיעה ברורה ופרטית מסצב שדה המערכה ותכונותיו, דרושה שיטה שלמה וקבועה אשר תגביל מראש כל הפעולות העתידות, דרושים כלי-נשק טובים—לא חרב וחנית, אך רצון אדיר ואהדות שלמה—ויתר על הכל דרושים מנהיגים בקיאים ומוכשרים לכך, אשר ילכו לפני ההמון“⁽⁶⁾.

(1) שם. (2) שם. (3) סופר הכותב מאמרים על פנינים שונים. (4) מהן-שוחר. (5) קשורים לארץ-כולדתם, (6) אמת מארץ-ישראל א', שם.

אחד-העם ראה כי במעשי הישוב אין סדר, שיטה ובקיאות, כי המון סרסורים נזכלים מרמים את העולים לארץ-ישראל לקנות קרקעות ומנצלים את כספם, כי רוב המשתקעים שם נעשו לא אכרים, המוציאים את לחמם מן האדמה, אלא כזרמים, המוחרים ביין, וכי סופרים קציר-ראות מכרזים בעתונים בקולי קולות על כל שעל אדמה הנקנה בארץ ומעוררים עלינו קנאת הממשלה המזרקית—ולבו היה דוה על העבודה הלאומית הגדולה העולה בתוהו.

מלא רעיוני עצב, אחרי אשר תרתי את הארץ וראיתי מה שראיתי ביפו ובהמושבות, באתי ערב פסח ירושלימה, לשפוך שיחי וכעסי לפני העצים והאבנים, שארית מהמדינו מימי קדם. ראשית דרכי היתה, כמובן, אל ה"כותל". שם מצאתי רבים מאחינו יושבי ירושלים עומדים ומתפללים בקולי קולות. פניהם הדלים, תנועותיהם הזרות ומלבושיהם המשוונים—הכל מתאים למראה הכותל הנורא. ואנכי עומד ומסתכל בהם ובכותל, ומחשבה אחת תמלא כל חררי לבי: האבנים האלה עדים הנה על חרבן ארצנו, והאנשים האלה—על חרבן עמנו; איזה משני החורבנות גדול מחברו? על איזה מהם נבכה יותר?—ארץ כי תחרב, והעם עורנו מלא חיים וכח—יקומו לה זרובבל, עזרא ונחמיה והעם אחריהם וישובו ויבנהו שנית; אך העם כי יחרב, מי יקום לו ומאין יבוא עזרו? (1)

ואחד-העם הקדיש את עמו לתחית העם החרב. בלכתו בשנת 1893 בפעם השניה לארץ-ישראל מצא, שכמה מנבואותיו הקשות כבר נתקיימו, וכי הנסיון עצמו שם חזק ונכול להתהישבות המבוהלה. ה"אמת" השניה שלו, שהוסיף לפרסם אז, הוכיחה אפוא, כי אין לחשוב עוד כלל על דבר הרחבת הישוב בלמות, אלא יש לעשותו במים לנאולתה הרוחנית של היהדות. ובאותם הימים כבר נולד הרעיון בלב אחד-העם להוציא לאור אינציקלופדיה חדשה, "אוצר היהדות בלשון עברית", שיעזור להפיץ בישראל את הכרת-תורתו הלאומית. הספר הענקי הזה, שהנדיב ק"ץ ויסוצקי אמר להקדיש לו סכומים גדולים, נועד לפתור את "שאלת התורה" ברוח הזמן, כמו שפתרוה בשעתם ר' יהודה הנשיא, הרמב"ם ור' יוסף קרא: "ספך חדש נחוי לנו עוד הפעם, אשר יהיה כתוב בלשון עברית קלה ויכלול ידיעת היהדות לכל מקצועותיה, כל מקצוע מאת חכמים מומחים לו, באופן שנוכל לאמר עליו מעין דברי הרמב"ם על ספרו, שאדם לומד לקרוא עברית תחלה, ואחרי כן קורא בזה ויודע ממנו "השלח". כל היהדות כלה" (2). אולם הרעיון לא יצא אל הפועל, ותחת זאת התחיל אחד-העם להוציא לאור בשנת 1894 את הירחון החשוב, "השלח", והביע בו במשך שש שנים כמה רעיונות הנוגעים לתחית היהדות.

המאמרים הרבים, שפרסם אחד-העם ב"השלח" ובעתונים ומאספים שונים, מבילים מעין שיטה שלמה בתחיתו הרוחנית של עם ישראל. הוא מוכיח קודם כל, כי התמדת היצירה היהודים לא תרלו מעולם מהיות עם יוצר, וחוט הייהם הרוחניים הלאומית. לא נפסק בדרך ה"גלות" הארוכה. התנ"ך והתלמוד,

למרות המרחק הרב שביניהם בנוגע לתכנם, רוח אחד בראם וחותם אחד שבוע על צורתם. כי זו היא אחת התכונות היסודיות של רוח עמנו: שאינו נוח ל"ספרה" ואינו אוהב לעמוד בחצי הדרך, אלא מאחר שהכיר אמתותו של איזה רעיון ועשהו יסוד לפועלתו, הוא מתמכר אליו בכל כחו ועמל להגשימו בחיים בכל פרטיו ודקדוקיו, מבלי להסתכל לצרדים ולעשות "הנחות" לשם איזו מטרה שתהיה. התכונה היסודית הזאת היא

(1) ש. 2. על דבר איצר היהדות בלשון עברית, ש. 2.

שהולידה לנו תחלה, בימי חירותנו, את תורת הנביאים בכל קיצוניותה הסוסיט, והיא היא שהולידה לנו אחרי כן, בימי עברותנו, את תורת התלמוד והשלחן-ערוך בכל קיצוניותה הסעשית. הצורך לשמור על קיומה בעברותה ופזורה משך את האומה לצד המעשה הייצוני וקבע בלבה את האמונה, כי רצה הקדוש-ברוך-הוא לזכות את ישראל והרבה להם תורה ומצוות... כח היצירה שבעמנו לא מת אפוא, לא נתחלק ולא חדל מעשות פרי על פי דרכו בכל הזמנים, אלא שפריו נשתנה בטעמו, לפי השתנות תנאי החיים. אינו דומה פריו של העץ, כשהוא נמצא במקום גדולו הטבעי והחפשי, לפריו במקום זר לו, שהוא שתול ומשתמר שם בדרך מלאכותית, אבל העץ אהה הוא בטבעו הפנימי גם פה וגם שם, וכל עוד לא מת נזעו הוא עושה פרי לסינו (1).

עבודת היצירה התלמודית נמשכה בישראל גם בכל ימי-הבינים, ורק בתקופה האחרונה של שחרור מדיני והתבוללות, עמדה הקולטורה העברית מלדת. ולא מפני שפסקו אצלנו כח היצירה המקורית, אלא משום שאנו משתדלים להתקרב לשכנינו ואנו מפזרים את כשרונותינו על שדה התרבות של עמים זרים. לו התקבצו אל תוך גבולנו כל אלה הכחות המפוזרים ועבדו יחד עבודת הקולטורה הלאומית שלנו, כמלפנים, כי עתה היתה זו אחת מן היותר עשירות והיותר מקוריות בכל העולם. אבל הנחמה הזאת מסוגלת אך להדאיב לבנו עוד יותר, בראותנו את עמנו מוציא ואינו מכנים, מפזר ניצוצי רוחו לכל עבר, להגדיל עשרם וכבודם של שונאיו ודורפיו, והוא עצמו אינו נהנה משלו ואין אוצרו הלאומי מתמלא מכל העבודה הרבה של בעלי הכשרונות הגדולים אשר יצר בכחו. רוב סופרינו ומשוררינו הגדולים כותבים בלשונות זרות, ואמנינו המצוינים בוחרים להם נושאים ליצירותיהם בקורות עמים אחרים. רצה, למשל, הפסל אנטוקולסקי לברוא תבניתו של מושל רגזני ואכזרי, העושה מעשהד רצח בכל יום ונורא הוא על כל סביביו, ובכל זאת לא מת, אלהים בלבבו, והוא חוטא ומתחרט, חוטא ומתחרט—וכי יש לך נושא יותר נאות לזה מהורדוס המלך, כפי שמסרה לנו ההיסטוריה את תכונותיו ומעשיו? ובכל זאת בחר אנטוקולסקי למפעלו זה, כידוע, לא בהורדוס מלך ישראל, כי אם ביוהן האיום מלך רוסיה. וכן כשעלה על דעתו של אותו הפסל לברוא טופס של פרוש היושב כלוא בחדרו, בדול מן העולם, ועוסק בכתיבת ספרים—לא זכר את הגאון מוילנה, בן עירו, אלא בקש ומצא את הנזיר הרוסי גססור מהמאה הי"א, שהתבודד בבית-המקלט שבקיוב ועסק שם בכתיבת דברי הימים. ואפילו, חכמת ישראל, מקצוע שהוא כלו שלנו, לא נבראה על ידי חכמי ישראל שבמערב, בצונץ, גייגר ועוד, בשביל למצוא את החוט הרוחני המקשר יחד כל הדורות בחיינו הלאומיים, ובשביל לחזק את הקשר הזה על ידי הכרה היסטורית ברורה; כי אדרבה כונתם של החכמים ההם היתה לבטל את הקשר בין העבר וההווה של ישראל, ולהפריד בין חלקי העם המפוזר הזה. בוותרם בדרך זה על האחדות הלאומית של עמם, ובעשותם את ההיסטוריה שלו לחקירת, עתיקות מתות—קוו למצוא חן בעיני הגוים, ולהשיג את האידיאל היותר גדול של הימים ההם—שווי-הזכויות.

ההתבוללות, החקיי וההתבטלות, המתגלים במדה כזו בעולם הרוח והיצירה שלנו, מעידים אפוא כי חדל עמנו מלחיות חיים מיוחדים לעצמו ותש בו הרגש הלאומי. אבותינו, שנסגרו בתומות הגימה ונבדלו משאר בני-ארם, הקימו להם על אדמת נכר עולם יהודי מיוחד, שהגין עליהם מפני התבוללות רוחנית; אבל אנו היונקים מן הקולטורה הכללית והבאים יום יום ביחוסים קרובים עם שכנינו המרוכים ממנו—איך אפשר לנו

(1) "דרך תשובה", פ"ה, עפ"ד ח"כ.

להזדר מפני התבטלות לאומית? שאלה קשה זו הביאה רבים לידי מחשבה, כי אנו שיקבלו היהודים, זכויות אזרחיות" בכל ארצות פזוריהם, יבקשו להם גם, זכויות לאומיות", היינו - שתנתן להם הרשות ליסד מוסדי צבור, חנוך ושלטון מיוחדים, להשתמש בלשונם בדרך רשמית, וכדומה. חושבים הם, כי יבוא יום, ובני ישראל ירימו ראשם בגאון ויקראו לשכניהם בתוקה: אומה קולטורית עתיקה אנו, שיש לה זכות היסטורית באירופה: כמכם, ועל כן יש לנו צדקה לדרוש מאתכם, שתכבדו את סגולותינו הלאומיות ותתנו לנו יכולת לחיות בקרבכם חיים לאומיים מיוחדים כמכם. תנו לנו זכויותינו ^{אין זכויות} לאומיות בגולה. הלאומיות!"¹) אבל אחד העם סובר, כי זהו דמיון מתעה. שכנינו ירגזו או ישחקו לנו, ואת בקשתנו זו לא ימלאו לעולם. אם אפשר היה ליהודים להשיג בתוך רוב עמי אירופה זכויות אזרחיות, הנה היה זה רק מפני שהבטיחו להתבלע בעמי הארצות ולהיות עמהם ברבות הימים ל"בשר אחד". אבל זכויות לאומיות - בזה לא יטיל ספק מי שמרכין דמיונו לפני המציאות - לא ישיגו בתוכם". ואפילו, באחריות הימים, כשיחדלו האומות המושלות מהשתדל להביא לידי סמיעה את העמים הקטנים העומדים ברשותן - גם אז לא תמצא שום אומה אשר תודה בזכויותיהם הלאומיות של היהודים היושבים בתוכה, כי לא היה עוד ישראל מעולם עם מדיני מסדר באירופה. אין מכירים, זכות היסטורית של עם זר לחיות לו לעצמו חיים לאומיים מיוחדים בארץ אשר מראשית בואו לגור בתוכה לא נחשבה כקנינו הלאומי אפילו בעיני עצמו.

ולא עוד אלא אם נוסף ונגביר דמיונו עד שנאמין, כי בימות המשיח יחדו גם בני ישראל נחשבים בעיני שאר העמים כאומה מיוחדת שיש לה זכויות לאומיות בכל הארצות, - הנה גם אז לא יפסיק לנו זה לצרכי חיינו הלאומיים. שהרי גם הצרקה והיושר, אשר בשמם בא החלש לתבוע זכויותיו מן החזק בסגנון, בודאי לא יחייבו את החזק לתת על זכויותיו עצמו במקום שזכויות החלש מתנגדות להן ואי אפשר לשתיהן להתקיים יחד. ואין לך זכויות העלולות להתנגש ולהתנגד זו לזו כזכויות לאומיות של שני עמים הנרים יחד, לא זה בצד זה, ככאוצות שווייץ, כי אם זה בתוך זה, כבאיזו טאוצות אוסטריה. בכל עניני החיים היותר חשובים במדינה - סדרי החנוך, המשפטים ומנהגי החברה, הלשון והחכמה וכו' - אי אפשר שאומות שונות ימשלו בבת אחת, שכל אחת תכניס את רוחה בהם, ונטייתיהן של כלן ישמשו בערבוביה. בכל הדברים האלה הולכים על כן בהכרח ובצדק אחר רוח הרוב, והמועט צריך לקבל עליו את הדין בלי שום טענה, כמו שכך היא המרה גם בהתנגשות הזכויות האזרחיות של האזרחים הפרטיים. ובהיותנו אנחנו המעט מכל העמים בכל מקום, מה יש לנו צדקה לקוות כי יבוא יום ותהיה יכולת בדינו לחיות באירופה חיינו הלאומיים בכל סלואם?²

ולא עוד אלא שאחינו המערביים, שלכם מלא עדיין רגשי הכרת טובה בעד, הזכויות האזרחיות" הנתונות להם - אינם מעיזים כלל להוסיף ולדרוש להם גם, זכויות לאומיות". אדרבה הם מוצאים, כי אחרי החסד הגדול שעשו עמהם העמים, שבקרבם הם יושבים, עדיין "לאומיים" הם יותר מדי. וכדי להוכיח שהם, "פטריוטים" טובים ובנים גמורים לארצות-היהודים-כנסיה מולדתם, חרשו אחינו המערביים את ההלכה, כי היהודים חדלו זה כמה מהיות עם מיוחד והיו לכנסיה דתית. אולם השקפה זו הביאה אתם למשעול צר: מצד אחד אין ישראל רשאי להיות אלא כנסיה לשם שמים; מצד שני, הנה הקשר השמימי הזה נתרופף ביותר (כי רוח הדת נחלש באירופה

(1) שם, ס"א. (2) שם.

בכלל); ומצד שלישי, וזהו העיקר, הם מרגישים בלבם, למרות כל אלה, כי עברים הנם ועברים יחפצו להיות. כדי להסתיר אפוא מעיניהם את הסתירה שבין האמתיות האלה, מוכרחים הם לבקש מפלט באותה הדעה הקדומה⁽¹⁾, המתנגדת לכל יסודי החכמה בזמננו, כי כל עם ועם נוצר מתחלתו לאיזו תכלית ותעודה, ובעל-כרחו הוא חי עד שישלים את אשר שמו עליו ממרומים. ככה, למשל, נוצרו תעידת ישראל. היונים בשביל לפאר ולשכלל את היופי החיצוני, נוצרו הרומאים בשביל לרומם ולהאדיר כח האגרוף⁽²⁾. וגם ישראל נוצר בשביל תעודה דתית מיוחדת. ובכן נשאר עוד צל של אחדות ותפקיד להעם העברי, אף על פי שנלקחו ממנו גם הלאומיות וגם המוסרות הדתיות: „עם ישראל מת אמנם, אבל כנסת ישראל עורגה קימת ומוכרחת להתקים לפי שת עודת ישראל עוד לא נשלמה כלה כל זמן שה„מונותיאסמוס“⁽³⁾ המוחלט עם כל המסתעף ממנו לא נצת עוד כליל את העולם, ועד אז יחיה ישראל בעל-כרחו וישא ויטובל וילחם, כי לכך נוצר — לדעת את אלהים ולהביא אחרים לידי ידיעה זו“⁽⁴⁾.

אבל אחד-העם אינו יכול להסכים לדעה מוטעת זו של חכמי ישראל שעותה של
שבמערב. ראשית, „השיטה המדעית אינה מודה במציאות תעודה או
ההשקפה.
תכלית אף במקום שהיא נראית ביותר לבל עין פשוטה“⁽⁵⁾. ושנית, אין
הדעת סובלת, „כי עם שלם חי וקים ונושא עליו עול כבוד של תורה ומצוות ועול
ברזל של צרות ומכאובים וגדופים זה אלפי שנה, הכל בשביל ללמד לאחרים איזו
דעה פילוסופית, המבוארת כבר בהמון ספרים רבים בכל לשון ובכל סגנון, וכל הרוצה
ללמוד יכול לבוא וללמוד בלי כל עזרה מצדנו; וכל שכן בזמן הזה, שהרוצים
ללמוד הולכים ומתמעטים מיום ליום, שגם אנחנו בעצמנו הולכים ושוכחים תלמודנו
מיום ליום“⁽⁶⁾. תפקיד נאה הוא אמנם להיות „מלמד“ לכל העמים, „אולם במה דברים
אמורים אם היו „התלמידים“ גם הם נוחים וקלים ונוהגים כבוד ברכם כראוי. אבל עכשו
שהתלמידים עוי-פנים הם ובוועטים ברבם ומחרפים ומנאצים שמו כל הימים עד כי ימאס
חיו, עכשו הרי השאלה במקומה עומדת: אחר שחינו אנחנו אינם מביאים עוד כל
תועלת להשלמה התעודה, אחר שכתב-היקודש לא יאבדו עוד גם בלעדיו והפרוגרם
הדתי יעשה אפוא את שלו גם בלעדיו, אחר שאנו אין אנו עוד עתה אלא „מצבת
זכרון“ על דרך הפרוגרם הזה, ההולך ונשלם בלי עזרתנו — אם כן למה לנו
חיים וצרות?“⁽⁷⁾

אולם אין אחינו המערביים רוצים ויכולים להבין דבר פשוט כזה, כי משועבדים
הם ל„עבודתם הרוחנית“ הבאה מתוך „חירותם המדינית“. ואחד-העם שואל לעצמו:
המקנא אני בזכויותיהם של אחינו אלה? — והוא משיב באמת ובתמים: „לא ולא!
לא הן ולא שברן. אני, אם זכיות אין לי, לא נתתי גם נפשי תמורתן; אני, יכול אני
להניד בקול רם, כי אהובים לי אחי בני עמי בכל מקום שהם, מבלי שאצטרך לבקש
אמתלאות לדבר בשביל לישובו בדוחק“⁽⁸⁾; „אני הנני יודע „מפני מה אשאר יהודי“,
או יותר נכון, איני מבין כלל מה זו שאלה, כמו שלא אבין אם ישאלוני מפני מה
אשאר בן לאבי“⁽⁹⁾. אולם אחד-העם יודע גם זאת, כי הולכים ומתרבים יום
יום היהודים שאינם חושבים ומרגישים כמוהו, שהשאלה „מפני מה אנו נשארים יהודים?“
מביאה אותם לידי תשובות מוטעות או שליליות שונות, משום שתש אצלם ביותר הרגש

(1) „עבודת בתוך חירות“, עפ"ד א'. (2) שם. (3) האמונה באל אחר. (4), (5), (6), (7), (8), (9) שם.

הלאומי ואינו יכול להתרומם בשום אופן למדרגת ההרגשה של קרבת משפחה. ועל כן בקש אחד-העם ומצא תרופה העלולה לחזק את הלאומיות שלנו, והיא —

המרכז הרוחני.

„התרכוזות הרוח הוא חזיון פסיכולוגי ידוע, ופירושו: התנכרות איזה ענין רוחני בעמקי הנפש על יתר הענינים שבה, עד שמגיע באופן בלתי מורגש לאחדם כלם מסביב לו, לשעבד את כלם למטרותו המיוחדת לו ולשנות תכונותיהם לפי צרכיו... ומה שאפשר ברוח האיש הפרטי אינו נמנע גם ברוח העם. אם נשים עין בתולדות עמים שונים, או לו רק בתולדות עמנו עצמו, נמצא באמת הרבה חזיונות מעין זה, שבמשך תקופות ארוכות היתה נפש האומה משועבדת כלה לאיזה יסוד רוחני אחד, אשר הראה פעולתו על כל תכונות העם ודרכי חייו“⁽¹⁾. והתרכוזות כזו של הרוח, היכולה להשפיע על עם ישראל כלו ולחזק אחדותו, יש למצוא כעת ברעיון „חבת ציון“. כל מפלגות עמנו צריכות לבוא לידי הכרה ברורה והרגשה עמוקה, כי חיינו הלאומיים יכולים להתפתח בדרך אמתית וטבעית רק בארץ-ישראל; ואז יהיה באמת הישוב החדש בארץ-אבותינו למרכז של רוח, אור וחיים, המחפש תמיד את כחותיו ורגשותיו הלאומיים של כל העם המפורז. אולם בהיות עמנו מעונה ונרדף בגלותו, הוא נוטה לבקש קודם כל בישוב ארץ-ישראל לא את הדרך הנכונה לגאולתה הרוחנית של היהדות, אלא את הפתרון החטרי והמוטעה לשאלת היהודים המדוכאים; ועל כן מביא אחד-העם אותנו רנע אחד לעולם דמויני, שאין בו „גלות“ להתפתח. איך יכול המרכז וצרות חמרות, כדי לקרב את השקפתו על הערך הרוחני של חבת-ציון להרגש והשכל.

בחלומנו. והנה האנטיסמיטיסמוס (2) טרם יהיה בארץ, והתפתחות הדעות ההומאניות (3) לא נפסקה עדיין, אדרבה צעדה הרבה לפנינו; שאלת היהודים היתה כבר לנחלת ההיסטוריה, וישראל שוכן לבטח בכל הארצות בצל אימנציפציה (4) שלמה; ועם זה, כמובן, צעד גם הוא לפנינו על דרך ההשכלה והאימנציפציה (5) החיצונית. בטעם אושר כזה לא תעלה אויטואימנציפציה (6) על לב שום אדם, ואם היה, נמצא „בעל הויה“ כזה, היו הכל מביטים בפניו ברחמים גדולים. אבל לעסת זאת נתעוררה בלב רבים שאלה אחרת: שאלת היהדות בסובבה לאוסי. הקשר שבין כל ישראל התרופף מאד, באין דבר אשר יחזקוהו, באין גם צרה, אשר תדרוש עזרת אחים. מנהגי הדת והחיים קבלו בכל ארץ צורה מיוחדת, לפי רוח הארץ ההיא. ששח עבר עם ספרותה כמעט גשתכחה מישראל ולא נשאר לה אלא תפלת שבת ומועד, וגם זה לא בכל מקום. וככה יתפרדו בני ישראל לארצותם לנוייהם וכל חלק מהם ילבש צורה מיוחדת לפי רוח עם הארץ, סבלתי יכולת להיות „מציונים“ כעם אחד ברוח אחד. רוב העם אינם מרגישים כבר גם את הצורך להיות מציונים, והולכים וקרבים במנוחת לב אל קץ אומתם. אבל כה וכה נמצאים עוד אנשי-לב, המביטים בעצב ואנחה על נסיסת עם, הגוי הגדול, לפחות בשנים ובחליפות היסטוריות, והגם מבקשים אמצעים, במה לשוב ולקרב את אבריו המפוזרים לפחת בכל רוח חיים חדשים. ואחר שנאו, באופנים שונים ולא עלתה בידם... בא בלבם הרעיון לנסות דבר אל „פלישת ינה הזקנה“, ארץ הדת היהדות, אשר לא חדלו בני ישראל להודות בקדושתה על כל פנים כיתר העמים ולהביט אליה מפני זה גם באיזו גאווה לאומית. את הקשר הלאומי הזה, עם כל רפיונו, מצאו הלאומיים לשוב לעשותו יסוד

(1) הקדמת „על פרשת דרכים“, מהדורה אי. (2) השנאה לישראל. (3) של אהבת הבינות. (4) שחרור. (5) התבוללות. (6) שחרור העם על ידי עצמו.

לאחדות האומה, בהיותו מוחשי ועמך מחויב לנבול הארצות הנאורות השונות, באופן שיוכלו כל ישראל להשתתף בו, להשפיע עליו ולקבל השפעה ממנו. ולמטרה זו יסדו אנודה כללית, בלי הכרל ארץ מולדת, בשם, מחבבי ציון.

את מטרתה זאת העיקרית—אחדות העם—לא מצאה האנודה לנכון לפרסם תיכף בראשית מעשיה. בקוליהקורא ששלחה בכל תפוצות ישראל היא אומרת: הנה הרבה אלפים מאחינו יושבים בארץ אבותינו ואוכלים לחם החר... ואיך נובל ונראה כל העמים והדתות משתדלים לתקוע בה יתד חזקה, מרבים במחיר כל שעל ושעל סאדמת הקדש, בונים שם בתים טובים לאורחים וחולים מאחיהם ובתי-ספר ערוכים בכל לנערי בני עמם ודתם, ורק אנחנו, אשר הארץ הזאת, מלבד קדושתה, היא לנו גם ערש ילדותנו, —אנחנו כמו שכחנוה ולא נשים לב להרחיב נבול היהדות בארץ מולדתה מקדם? ... ולפי שמיסדי האנודה היו אנשים נכבדים ונבונים דבר ועשו הכל בהשכל ודעת ובזהירות ומתינות הראויה, לכן הצליחו לקנות לאנודתם הרבה לבבות בארצות שונות ולאסוף גם סכומים הגונים, —וסידי יצאה האנודה לפעלה: התחילה ליסד קולוניות לעבודת האדמה מבחירי צעירי עמנו ילידי הארץ ביחד עם אנשים בריאים וטובים גם מחוץ-לארץ; התחילה גם ליסד בתי-ספר שונים לתורה ודעת, לעבודת-אדמה ואומנות, ובכלל שמה לב לכל הדברים שיש בכחם להרים מצב היהדות ובניה בארץ. והכל ברוח אהבה אמיתית להעם והארץ, במדרים נכונים המתאימים למטרת-האנודה העיקרית, ובהשגחת אנשים ראויים לכך.

עברו שנים מספר, ומעשי האנודה נשאו פרי. קולוניות עבריות אחדות עומדות וקיסות על בסיס נכון, ובעליהן עובדים את אדמתם באהבה ואוכלים לחם בשמחה; בתי-ספר אחרים הפסיקו כבר לגדל דור אחד של תלמידים הגונים, בעלי תורה והכמה ודרך-ארץ, —ועוד כאלה וכאלה. —הקול נשמע בגולה, כי יש בארץ-ישראל אכרים עברים אמתיים, כלומר אברים אמתיים, החורשים וזורעים וקוצרים בידיהם ממש. אברים אמתיים, אנשים מן הישוב, הבאים מן השדה בערב וקוראים ושונים, ויין לא ישתו לשכרה... אכרים עברים בדור האים אנסיפציה השלמה! חיון כזה יקר סאד בארצות הגולה, ולא יאומן כי יוספר... ומה יפלא אפוא, כי רבים מגדולי עמנו התחילו לבוא לארץ-ישראל כדי לראות בעיניהם את הפלא? וכשבאו וראו כל זה ויתר מעשי האנודה, הרנישו בלבם רגש אהבה עסוקה לארץ-אבותיהם ולאחיהם היושבים עליה, המפארים שם ישראל לעיני העמים בהייה הטבעיים והבריאים; ואין צריך לאמר שנתנו ידם להאנודה, אלא שאחרים מהם קנו שם גם לעצמם נחלת שדה וכרם למזכרת נצח. ובעקבות הגדולים התחילו ללכת גם קטנים מהם, עד שהיה הדבר לסנהג בישראל, שכל בעל בעמין יחשוב לו להובא ולכבוד להחשב במספר מחבבי ציון ולבקר לפעמים את הארץ, בעת שהוא יוצא לחוץ-לארץ להנמש מעבודתו.

ונערי בני ישראל, שנתחננו בתי-הספר של האנודה, התחילו לבוא לארצות הנאורות... והנה הפלא ופלא! צעירים משכילים, שאינם לא אשכנזים ולא צרפתים וכו' — שאינם כלום, אלא בני ישראל מארץ-ישראל — ודי! הם יודעים אמנם לדבר בלשון עם ועם, אבל לשינם לעצמם היא לשון העברים הקדמונים... הסטודנטים האשכנזים והצרפתים וכו' בני דת משה, מתחלה שמעו ויתסוהו ויצחקו בלבם, אבל מעט מעט הורגלו בזה והתחילו בעל-כרחם לחשוב את הלשון הזאת כאחת הלשוניות. ובראותם את חבריהם הנוצרים נותנים גם כבוד להשפה הזקנה, שבה נכתבו, הספרים הקדושים, התחילו גם הם בני דת משה לזכור ולהזכיר, כי בשפה זו דברו אבותיהם באיזה זמן-קדום, וסוף סוף התחילו גם ללבוש גאות... ורבים גלו פתאם גם הן ונועם בצלצולה והשתוקקו ללמוד לדעתה. ומכיון שרבו החפצים ללמוד, נמצאו גם סלמדים, מורי עברית מארץ-ישראל עצמה, אשר יבכרו אותם

על פני המורים שלידתם בחוק-לארץ, כמו שמכבדים בכל שפה אחרת חיה את המורים אשר מארצה יצאו.

וכשראתה האגודה כך, החליטה להרחיב חוג פעולתה, ולעסוק גם בעניני לשון וספר. קודם כל יסדה בירושלים מכתבי-עתי עברי גדול ונכבד, הנערך על ידי חכמים מוסחים לדבר ומלא מאמרים מצוינים על דבר תכונות הארץ ויושביה וקדמוניותיה, על דבר מצב ישראל בכל הארצות, הייהם וצרכיהם וכו'. מכע זה קנה לו שם טוב בין כל בני עמנו, וגם גדולי כתבי-העתים באירופה ידעוהו בשם ויביאו דבריו בכבוד הראוי. וכשרבו קוראיו, רבו גם מופריו; ומשרבו מופרים מוסחים בארץ-ישראל, רבו גם מפרים טובים בשפת עבר, היוצאים לאור בארץ-ישראל ונקראים בחשק ושקידה בכל ארצות הגולה. וכה גדלה הספרות העברית בכמות, ועוד יותר — באיכות" (1).

באופן כזה היה הולך ומתפתח המרכז הרוחני בארץ-ישראל, אלו התכוונו בוני הישוב מתחלה להביא תחיה ונאולה להיהדות, והיו עושים את כל מעשיהם בסדר וחשבון. ואין ספק בעיני אחר-העם, כי אז היתה השפעתו של המרכז המרכזי משיע בכח החקוי. מתגברת וותר וותר על העם בכח החקוי. מדת החקוי שיש באדם היא אחד מן הדברים שעליהם עומדת החברה האנושית, כי היא משהו מנהיגים, לשונם והשקפותיהם של כל אישי החברה ונותנת לה טפוס אחד. ועל כן דורשת החברה תמיד איזה "נושא" של חקוי, איזה מרכז כללי, שכחו גדול למשך אליו את כל הלבבות ולעוררם לחקות את מעשיו. בהתקופה הקדומה, כשחיי האדם היו תמיד בסכנה והכח עמד למעלה מכל, היו עיני כל משפחה או שבט נשואות, ביראת הרוממות אל ראשם ומננם, "נשיא אלהים אשר בתוכם", והישות הפרטית של כל אחד, עם כל תכונותיה ונמיותיה, כמו נתבטלה לגמרי מפני הדרג-נאונו של ה"אידיאל" הזה" (2). דבריו ומעשיו והליכותיו נעשו על ידי חקוי לקנין הכלל כלו, זקנין הזה עבר אחרי כן בירושה מאבות לבנים והיה למסורה רוחנית, שכל בני השבט מחזיקים בה. אבל החקוי מהמין הזה, שמרכזו הכללי הוא "איש חי רב פעלים", מתמעט והולך בהכרח מדור לדור. לפי שכל דור חדש מקבל בירושה מן הקודמים לו את תוצאות החקוי עד אז, את הדברים שנעשו כבר לקנין כללי, וכל מה שדברים אלו הולכים ומתרבים, כן הולכת ומשתלמת צורת החברה בכל חלקיה, עד שסוף סוף יגיע הזמן שתהא צורה זו שלמה ומנובלת מכל הצדדים, מבלי שימצאו עוד דאשי הרור החי מקום להתגדר בו, להוסיף גם מצדם איזו דברים עיקריים. מרכז-החקוי הכללי הוא על כן מני או רק העבר בלבד, אותם "הגבורים אנשי השם" שהמביעו בזמנם דמות דיוקנם (3) בצורת החברה" (4).

אולם יש שמסורת העבר של עם אחד מתנגשת עם מסורה של עם אחר המפותח ברוחו יותר מן הראשון, ובני העם החלש עוזבים את נימוסיהם ומתחילים לחקות את מעשי העם החזק מבנו. ההתבטלות החדשה מפני החברה הנכרית מחלישה מעט מעט את ההתבטלות הישנה מפני האבות" (5). וכל קיומו של העם החלש עומד אז בסכנה. זה "לאומיים" שבו, הדואגים לגורלו ועתידותיו, מנסים מתחלה להקטין ערכו של הכח הנכרי ולהרחיק ממנו את בני עמם, עד שיוורה להם הנסיון, "כי לא החקוי מצד עצמו מביא לידי התבוללות, כי אם ההתבטלות היא המסכבת את ההתבוללות באמצעות החקוי, וכי על כן תחת לעצור בעד האחרון, צריך לבטל את ההתבטלות עצמה" (6). וגם למטרה זו הם משתמשים בכח החקוי, אלא שהם נותנים לו תכונה חדשה

(1) "דרך הרוח", פ"ב, ע"ד א'. (2) פרורים, "חקוי והתבוללות", ע"ד א'. (3) המנהג. (4), (5), (6) שם.

ועושים אותו לחקוי של התחרות. הם מעוררים את בני עמם לסגל להם את כל הדרכים המשוכללים של העם המחוקה והיותר חזק, כדי לגלות באותם הדרכים עצמם את רוחם הלאומי המיוחד.

כך היה סהלך החקוי, בימי קדם, ביחוסם של הרומאים להשכלת היוונים, ובעת החדשה, ביחוסם של הרוסים להשכלת המערב. אלו ואלו התחילו בהתבטלות מפני הכח הרוחני הנכרי, ועל כן — בחקוי החיים הנכרים, המהשבה והרבור והמעשה, בשלמותם; ופטרוויטים כקטון הרוסי, אשר נבו לחסום הדרך לנמרי בפני זרם החקוי, הצליחו רק לפרקים והצלחם היתה הצלה זמנית; עד שקמו פטרוויטים סקחים והתחילו לנהל את החקוי בדרך ההתחרות, להגשים את הכח הרוחני, סבת ההתבטלות, בחיי עמם המיוחדים לו, — אז פרה ההתבטלות מאליה והחקוי הוסיף עוד אוימן לרגש הישות הלאומית" (1).

תזיון מעין זה ראינו גם בקורות עם ישראל.

זמן רב עוד קודם שקמו, היליניסטים" (2) בארץ-ישראל לבטל את היהדות מפני ההשכלה היוונית, כבר התקרבו היהודים במצרים ליוונים ודרכי חייהם, לרוחם והכמתם, ואף על פי כן לא מצינו שנתעוררה בקרבם איזו תנועה חזקה לצד ההתבוללות; אדרבה, הם השתמשו בידעיותיהם היוונית לגלות על ידן רוחה העצמית של היהדות, להראות יפיה לכל העולם ולהשפיל מפניה גאון חכמת היוונים; כלומר, על ידי החקוי, שפכתו הראשונה היתה התבטלות מפני הכח הרוחני הנכרי, הצליחו לסגל להם את הכח הזה ולעבור אז מהתבטלות להתחרות.

אלמלי היו אותם ה"זקנים", שתרגמו את התורה ליונית בשביל יהודי מצרים, סתרגמים עם זה גם את אפלטון בשביל יהודי ארץ-ישראל, כדי לעשות את הכח הרוחני של היוונים לקנין עמנו בארצנו ובלשונו, אז קרוב להאמין, כי גם בארץ-ישראל היתה ההתבטלות עוברת להתחרות, ובאופן עוד יותר נעלה ויותר נכבד להתפתחות רוח-ישראל העצמית; וממילא לא היו קסים אז בעמנו, "בוגדים מרשיעי-ברית", ולא היה לו אולי צורך בחשמונאים ולא בכל אותן התולדות הרוחניות שפכתן הראשונה סונחת בזמן ההוא, ומי יודע אם לא היתה גם ההיסטוריה כלה של המין האנושי בוחרת לה אז דרך אחרת לנמרי. אבל הזקנים ההם לא עשו כן, ורק בזמן מאוחר הרבה, בימי השכלת הערביים, נעשה הכח הרוחני של היוונים לקנין עמנו בלשונו, אך לא עוד בארצנו. ובכל זאת, גם בעת ההוא, על אדמת נבר, עברה ההתבטלות בזמן קצר להתחרות, והחקוי בצורתו זו עשה נפלאות. השפה, הספרות, הדת — כלן חדשו נעריהן ויחד עזרו לגלות רוחה העצמית של היהדות על ידי הכח הרוחני החדש. וכל כך היה אז הכח הזה לאחריים עם ה"ישות העברית" עד שלא יכלו חכמי הזמן להאמין, כי נכרי הוא להם וכי אפשר היה לישראל באיזה זמן גם בלעדיו, ולא נתקררה דעתם עד שכצאו הגדה קדמונית, כי סוקרטס ואפלטון למדו חכמתם מפי הנביאים וכל החכמה היוונית נגובה היא מספרי ישראל שאברו בימי החורבן.

ומני אז עברו על עמנו עוד הפעם שתי תקופות בוו אחר זו: אחת ארוכה, של התרחקות נמורה, ואחת קצרה, של התבטלות נמורה. אבל גם הפעם הנה הוא הולך וקרב כבר אל ההכרה, כי לא בשתייהן הישועה, כי אם בדרך השלישית שבינתים: דרך השתלמות הישות הלאומית על ידי חקוי של התחרות" (3).

אחד הסמנים של הכרה זו היא תנועת התקונים בדת. מכיון שאחינו היותר חפשים בדעותיהם משתדלים לתקן את, נחלת-האבות" ולתת לה צורה מודרנית, הרי זה מכיח כי נתחזק שוב הקשר ביניהם ובינה, והם שואפים להגדיל את כבודה על ידי

השכלול ברוח אירופאי. וביחוד נוטה ה"לאומיות", שנתעוררה בישראל במשך שלשים השנה האחרונות, להשתמש לתעודתה בדרך, החקיי של התחרות. ה"לאומיים" שלנו מסגלים להם בכל מקום את מנהגי התרבות המפותחת של שכניהם, ויודעים לעשות אותם כלי־שרת למטרתם. מפני ה"תבוללות" אין אומחנו צריכה אפוא לירא גם לעתיד לבוא, אבל צריכה וצריכה היא לירא מפני התפרדות. כי אחר שתכונת עבודתם של בני עמנו להשתלמות ישותם הלאומית תלויה בכל מקום בתכונת הכח הרוחני הנכרי, השורר במקום ההוא והמעורר אותם לחקיי של התחרות, — הנה יש לדאוג, שמא תתפרד העבודה הזאת לדרכים שונים, לפי השתנות הכח הרוחני בארצות שונות, עד כי ברבות הימים לא יהיה עוד ישראל נוי אחד, אלא שבטים שבטים נפרדים, כמו שכך היה בראשית ילדותו⁽¹⁾. ומן הסכנה הזאת יש רק הצלה אחת: המרכז הרוחני בארץ־ישראל. "במצב ההתפרדות תוכל האומה להגיע להתלכדות חלקיה, למרות נטיותיהם המקומיות, על ידי מקום מרכזי, אשר מצד עצמו, לא בשביל איזה יחס מקרי וזמני, יהיה כחו גדול למשך אליו כל הלבבות" ולעורר בכלם את החפץ לחקות את התרבות העברית היוצאה ממנו. כל הרוצים באחדות האומה עתידים אפוא, להכניע סוף סוף מפני ההכרח ההיסטורי ולשאת עיניהם למזרח, אל מרכז־החקיי הקדמיני⁽²⁾.

היהדות מבקשת לשוב למרכז ההיסטורי, בשביל להיות שב חיים של התפתחות טבעית, להעביר כמותיה בכל מקצעות הקולטורה האנושית, לפתח ולהשלים את קניניה הלאומיים אשר רכשה לה ער כה, ולהכניס כבה גם לעתיד לאוצרו של הסין האנושי קולטורה לאומית גדולה, פרי עבודה חפשית של עם חי ברוחו, כמו שהכניסה לשעבר. למטרה הזאת יכולה היא להסתפק לעת־עתה בטועט ואינה צריכה לממשלה מדינית, כי אם רק — לברוא לה בארץ־מולדתה תנאים נאותים להתפתחותה: קבוצת הגון של אנשים עברים, העובדים באין ספריע בכל ענפי הקולטורה, מן עבודת־אדמה ואומנות עד עבודת החכמה והספרות. הקבוצה הזו, אשר יתלקט מעט מעט, יהיה ברבות הימים למרכז האומה, כי יתנשש רוחה בשחרתו, יתפתח לכל צדדיו ויגיע עד השלמות האפשרית לו. ומן המרכז יבוא אז־רוח היהדות אל כל ה"היקף" הגדול, אל כל קהלות הגולה, להחיותן ולשסור על אחרותן הכללית⁽³⁾.

אחד העם אינו מודה אמנם בתעודתו הלאומית המיוחדת של עם ישראל, כאמור לעיל, ובכל זאת הוא סובר — ובצדק — כי כל עם משתתף בהקולטורה הכללית של האנושיות לפי דרכו ומעשיר אותה על ידי סגולותיו העצמיות. יש להשתדל אפוא שעם ישראל יתרכו בארץ־אבותיו ויוסיף להתפתח שם בדרך טבעי כבימי קדם, כדי שלא תתמשש צורתו הלאומית המקורית וישוב גם הוא לתת פרי־רוחו המשובחים להאנושיות כמו לפנים. התרבות הלאומית, שהעם מטיב בה את תותמו המיוחד, מכילה, כידוע, כמה ענפים שונים, כמו ספרות, אמנות, נימוסים, השקפת־עולם, ולדעת אחד־העם — גם מוסר. כשם שיש אמנות המוסר הלאומי. וספרות לאומיות כך יש גם מוסר לאומי. יש

לכל עם ועם מוסר מיוחד, בהסכם לתכנית רוחו הלאומי ומהלך חייו ההיסטוריים. יש סציה או עברה מוסרית, שחמורה היא בעיני אומה זו ומדקדקים בה יותר מבאחרות, ובעיני חברתה קלה היא ואין משיגים בה הרבה. ולא אך בסדרנת השיבות של

(1) (2) שם. (3) "הציונות המדינית", א, ע"ד ב'.

מענינים המוסריים השונים, כי אם בעצם החלוקה של הטוב והרע אנו מוצאים הרבה הבדלים בין עם לעם: מה שזה הושב לטוב נחשב בעיני זה לרע, מה שזה חושב לחובה מוסרית גנותן נפשו עליה יחשוב זה לדבר שאינו מעלה ואינו מוריד. ובין הקצוות האלה במה מקים יש להבדלים דקים ודקים מן הדקים, שאין העין הגסה סרגשת בהם! תכונתו וצרכיו של כל עם, מצבו הגשמי והרוחני, המאורעות שעברו עליו בזמנים שונים—כל אלה נתנים צורה מיוחדת ליחוסו אל חזיונות החיים, ומטילא גם להשקפותיו. המוסריות ואופן הנשמתן במעשה.

המוסר כשהוא לעצמו—כלומר דרכי ההבחנה בין טוב לרע בבל ענפי חיי האיש הפרטי והיו החברה—הוא אפוא, אולי יותר מכל שאר מקצועות הקולטורה, קניין לאומי, אשר בו נמצא רשמי חיי העם ומצבו בכל הזמנים ובו נראה טיבו של הרוח הלאומי ואופן התיחסותו אל העולם אשר סחוצה לו ואל תנאי החיים ההולכים ומשתנים. ואם כך הדבר גם בכל שאר האומות הנאורות, שאינן רחוקות הרבה זו מזו בתכונותיהן ומצבן וקורותיהן, קל והוסר עם ישראל, שמראשית היותו הוא „עם לברד ישכון“, מובדל מכל העמים בדרך התפתחותו ומהלך חייו הנפלאים מימי קדם ועד עתה, —בודאי אי אפשר שלא יהיה לו מוסר לאומי מיוחד, המוסר בתכונות רוחו, בחייו ההיסטוריים לשעבר ובמצבו וצרכיו בהווה¹.

ומכיון שהרגש המוסרי תלוי בתנאים החיצונים של חיי העם, נחוץ מאד שיהיו אותם התנאים בריאים ומבעיים, כדי שתהיה גם התפתחותו של הרגש הזה ישרה ומבעית; היינו — נחוץ שישוב לפחות חלק מהעם העברי לארץ-אבותיו ויוסף לחיות שם באופן מתאים לגמרי לתכונתו ונטיותיו, כדי להמשיך את קיומו של המוסר העברי האמתי בעולם. אמת הדבר, כי גם הדת נעשית אפיטרופוסית² לתורת-המוסר ודואגת לקיומה, אבל היא אינה מוסיפה לפתח ולהרחיב את התורה הזאת; אדרבה, רגש-המוסר הוא המפתח והמרחיב את הדת ומושיגה. „הדת נותנת משפיע על הדת. אמנם תוקף ועוז להרצון המוסרי, אבל התוכן המוסרי בא לעולם על ידי סבות אחרות והולך ומתפתח לעצמו. הדת נותנת תיים להאידיאל המוסרי הממשמ³, בהעמידה אותנו לפני מצוי עליון, נושא האידיאל הזה בטהרתו, הדורש מן האדם לדבקה בו וללכת בדרכיו: „מה הוא רחום אף אתה רחום“ וכו'; אבל הרגש המוסרי הוא המגביל⁴ את התכונות האלהיות והולך ומצרפן מתקופה לתקופה בהסכם למצב התפתחותו בכל תקופה“⁵.

וככה מכנים אחר-העם גם את הדת לתוך התרבות הלאומית, התפתחות ולא תקונים לדת. ההולכת ומתפתחת לפי תכונות העם ודרכי חייו. אולם התפתחות זו של הדת נעשית ממילא במשך הדורות ולא בידי אדם. אין אחר-העם

„טאמין כלל לא בתועלתו ולא באפשרותו של תקון הדת בדרך מלאכותית“⁶. כל האומר לתקן את הדת הרי הוא בעיניו כאלו אומר לקרר את האש, כלומר שני הפכים בנושא אחד. הדת היא דת כל זמן שבעליה טאמינים במקורה האלהי, בעוד שרעיון התקון יוכל לעלות על הלב רק אחר שאבדה אמונה זו, והשכל האנושי לא יירא עוד מנשת אל הקדש ומלראות בו סגרות הדורשות תקון בידי אדם. המתקנים שקמו באומות העולם, וכן מיסדי דת הקראים בתוכנו נשארו אמנם בעלי דת; אך הנה הם לא היו „מתקנים“ כלל, במובן הרגיל עתה, כי אם רק כופרים בעקצת. כלומר, הם לא באו לבקר תוכן עניני הדת, כל ענין לעצמו, לאמר: זה כלו טוב וישאר כמו שהוא, וזה יש בו

(1) „דרך הרוח“ ג', ע"ו י"א. (2) מקחת. (3) отвлеченный. (4) определяющий. (5) ש"ס. (6) „искусственный“.

מנרעות ודורש תקן כך וכך; אלא שללו בפעם אחת את האוטוריטט (האלהי מחלק ידוע מן הספרות הדתית ועשהו חול, ועל ידי זה נפלו מטיילא המון ענינים, שנחשבו עד אז למצוות דתיות, ואבדו קדושתם, לא מפני חסרונם העצמי, כי אם מפני שלא היה להם עוד על מה להשען. ביחס אל החלק שישללו קדושתו היו אפוא המתקנים האלה כיפרים נמורים, וביחס אל זה שהשאירו בקדושתו נשאר גם הם מאמינים נמורים ולא הרשו להם לתקן בו כלום, אדרבה, עוד הוסיפו לדקדק בו יותר מכל שאר הסמינים. וזו היא שניאתם של המתקנים העברים בארצות המערב, שהם הושבים באמת לתקן, כלומר להניח בקדושתה את הדת בכללה עם ספרותה הקדמונית ולבטל עם זה מדעתם מצוות ידועות, מפני שאינן סתאימות לצרכי הזמן. ובוזה הם סותרים עצמם באופן זר ומתמיה, ואין להתפלא אם תקוניהם מביאים לידי בטול הדת בכלל, אחר שבאמת מושג התקון כולל כבר בתוכו מישג הכפירה, והבא לתקן אין לו מה לתקן ע"ד" (2).

ולעומת זאת סובר אחד־העם, כי הדת מתפתחת מאליה, כאופן בלתי מורגש, לאט לאט, על ידי מהלך החיים הכלליים, בלי כונת מכוון, רק מסבות מכריחות" (3). עם התקדמות התרבות בכלל נעשות שאיפות לב האדם יותר עדינות, והן משנות לפי דוחן גם את מנהגי הדת. דוגמה לזה אנו רואים בהחוק "עין תחת עין". החוק הזה נמצא אצל כל העמים הקדמונים—אצל ההודים, המצרים, היוונים, הרומאים וכו'—ומקורו עמוק בתכונת נפש האדם הקדמוני, שרגש הנקמה היה בווער כאש בקרבו ואי אפשר היה לכבותו אלא בדם" (4). אולם חכמי התורה־שבעל־פה פרשו את המקרא כאלו היה כתוב: מ מוון תחת עין. הם האמינו באמת ובתמים, שכך היא כונת הכתוב, וסוברים חיים היו להאמין כן, מפני שהכרת־הלב אשר שלטה בזמנם לא יכלה עוד בשום אופן לתת מקום למחשבת־פגול, שהתורה האלהית שואפת נקם ודם במדה כזו. והתפתחות ההכרה הזאת הלכה לאט לאט, ביחד עם התפתחות החיים בכלל. מתחלה היה החוק הישן בתקפו, אלא שלעתים נמצאו אנשים בני תרבות, שרגש הנקמה לא היה חזק בלבם כל כך, והם נרצו לתחנוני מי שחבל בהם לקחת כופר תחת מומם" (5). וכשהוסיף מספר אנשים כאלה להתרבות נשתכח מעט מעט החוק הישן, ואם היה לפעמים אדם שרצה דוקא לקיים בחובלו "עין תחת עין", היו השופטים והעם תושבים אותו לאכזר והיו משתדלים להשיבו ממחשבתו" (6).

דוגמה זו מוכיחה עד כמה הוסיפו מושגינו הדתיים להתקדם בימי הבית השני. אולם אחד־העם סובר, כי הגלות הארוכה של ישראל והתרחקותו מהחיים הטבעיים הקהו פסיקת הקשר אחרי כן את רגשות לבו והביאו ממילא לידי "התאבנות" הדת. נפסק בין החיים והדת. הקשר בין החיים והדת, ואין מושגיה מתהדרים עוד לפי רוח ההתקדמות של הדורות. להחזון הזה התייחסו סופרינו בזמן האחרון בשני אופנים, וגם שניהם בלתי נכונים. ה"משכילים" יצאו בתחלה למלחמה על האדוקים (7), בהשתמשם בכלי־זין הגיוניים: היו משתדלים להראות, כי אמונה פלונית אינה יכולה לעמוד בפני משפטי ההגיון ומפתי המדע, כי מנהג או חוק פלוני מתנגד למושגי המוסר או גורם הפסד מאיוזה צד לחיי הפרט או הכלל" (8); אבל פעולתם לא היתה רבה על העם, כי בתת דופי במנהגי־הזורות הקודמים ובלגלגם על ההולכים לפנינו הקימו לאויב להם רגש כבוד־אבות, החזק ביותר בלב האדם. וכן לא צדקו ה"לא־איימים" החדשים, הרואים חובה לעצמם לאמר קדוש" -- ולו רק מן השפה ולחזין -- לכל מה שנתקדש בעם מירושת אבות, בהאמינם אף הם באותו המשפט המוטעה, שאי אפשר להתבונן בעינים פקוחות

(1) הכח המחייב לו כוונתו. (2), (3), (4), (5), (6) "דרך הרוח" פ"ו, ע"ד, א. (7) הדביקס יותר במנהגי הדת. (8) "נחלת אבות", ע"ד ג'.

עבר ולראות מה שיש בו מן הזרות לפי מושגינו היום, מבלי להוציא עם זה גור־דין
 מה על ערכם העצמי של האבות, ונמצא כבוד האומה מתחלל ורגש האהבה
 יזחה מתרופף" (1). כנגד זה נוטה אחר־העם אחרי שיטת ההתפתחות, השלטת כעת
 מדע ובהקירת ההיסטוריה, והרואה, כל מעשי האדם ומחשבותיו כחזיונות טבעיים,
 נולדו מסכות מכריחות" (2). במקום המבקר והמתל, או המסכים לכל דבר מקובל בעינים
 טמות, עתידה שיטה זו להביא את החוקר, "שאין לפניו לא טוב ולא רע, לא חכמה
 לא צפנות, כי הכל הוא בעיניו פרי רוח האדם" (3). "בדרך החקירה הזאת אין אם כן
 ראשונים ואחרונים ולא כלום. לא אלו הם כמלאכים ולא אלו כחמורים, אלא הכל
 אי־אדם, שרוחם משועבדת לחקים נצחיים ועושה פרי בכל עת לפי מצבה ובהסכם לתנאי
 חיים הסובבים אותה" (4).

ומתוך שאחר־העם אוחז בדרך החוקר, הרואה את כל מעשי האדם והשקפותיו
 וזגם את מושגי הדת בכלל, כפרי הסביבה והתנאים החיצונים—הוא משתדל לעשות את
 התנאים האלה לטבעיים ורצויים. אנו שבים אפוא עוד הפעם ל"המרכז בארץ־ישראל",
 העתיד לברוא תנאי חיים בריאים לעמנו ולהחיות את לבו שנתאבן, וממילא תתחדש גם
 התפתחותה של הדת כבימי קדם. וזו תהיה גאולתה של היהדות מן הגלות הרוחנית.

כשהופיע הספר "מדינת היהודים" של הד"ר הרצל ונאסף בשנת תרנ"ז הקונגרס
 הציוני הראשון בבאזיל, נמנה אחר־העם בין המתנגדים הראשיים
 להתנועה החדשה של הציונות המדינית. מ"חובבי־ציון" הקודמים
 דרש אחר־העם רק שיכוננו את הישוב בארץ־ישראל במשטר וסדר וישימו
 יותר את לבם לצדו הרוחני, כדי שיהא מכשר להיות בעתיד
 להמרכז המקווה של היהדות; ולעומת זאת נראו בעיניו הציונים המדיניים כרודפים
 אתרי דמיון מתעה, אחרי שאינם עוסקים לעת־עתה כלל בישוב ארץ־אבותינו ורוצים
 לנחול אותה מקודם על ידי תכסיסי הפוליטיקה. ה"מדיניים", כמו ה"חובבים" ההולכים
 לפניהם, רוצים אלו ואלו לפתור בעיקר את שאלת היהודים ולהמציא רוחה
 חמרית להעם הנגש והחסר להם וזכויות; אולם בעוד שה"חובבים" עסקו במעשים
 רציניים פחות או יותר כשהם לעצמם ומעו רק בתכלית מעשיהם, בשאפם למטרה
 בלתי נכונה, טועים ה"מדיניים" גם בהאמצעים וגם בהמטרה. הם רודפים
 בארחות עקלקלות אחרי מקס־כזב. קודם כל חושב אחר־העם רכישת ארץ־ישראל
 על ידי משא־ומתן פוליטי, ובהסכם הממשלות והשולטן, לדבר קשה ורחוק מן האפשרות;
 ואפילו אם נצייר בדמיוננו, שכבר נתנה לנו ארץ־ישראל על פי "משארטר" (5) —

האטנם בזה כבר בא או נתקרב הקץ להצרה הנשמית? כל עניי ישראל יהיו אמנם
 רשאים אז לילך למדינתם ולבקש שם פרנסתם כאית נפשם, מבלי שישנשו על דרכם מכשולים
 סלאכותיים בתפנית "חקים סנבילים" וכדומה. אבל בזה שיוכלו לבקש פרנסה עוד לא
 יקשעו; צריך שיוכלו למצוא את סבוקשם. יש חקים טבעיים הסנבילים כח מעשיו של
 זדף הרבה יותר מחקים סלאכותיים. החיים האיקונומיים (6) בזמננו סורכבים בסיודות שונים כל
 כך, התפתחות כל ענף מענפי הכלכלה תלויה בתנאים סרובים כל כך, עד שאין שום
 יכולת לאיזה עם, אף היותר חזק ועשיר, לברוא בזמן קצר באיזו ארץ סקורו־פרנסה
 חדשים שיספיקו לאלפי רבבות בני־אדם... אין ספק אפוא, כי גם בהוסר המדינה יוכלו
 היהודים להתושב בה רק קטעא (7) קטעא, בהסכם לכח העם ולפי סדת התפתחות הבחות

(1), (2), (3), (4) שם. (5) רשיון השילמן. (6) הכלכליים. (7) מעם.

האיקונומיים של המדינה. ובתוך כך הלא יפרו וירבו גם המתיישבים בארץ וגם הנשארים בגולה, והתרבות הטבעית של אלו ושל אלו תגרום בהכרח, כי מצד אחד יצר המקום בארץ-ישראל יותר ויותר לבאים מחדש, ומצד אחר לא יקדע הרבה, למרות היציאה התמריית, מספר הנשארים בגולה" (1).

ובכן "עלינו להודות לעצמנו, כי קבוצת גליות הוא דבר שלמעלה מן הטבע" (2), ואין להשלות נפשנו אפילו בתקוה כי הישוב בארץ-ישראל ימעים את הדחק ואת תחרות (3) המסחר בארצות הגולה, בהוציאו משם חלק מהיהודים הנלחצים. רעיון "מדינת היהודים" אינו מביא אפוא שום תרופה להצרה הנשמית של עם ישראל בתור מקור כלכלי חדש.

או אולי יחשבו בעלי המדינה, כי בהיותנו אדונים בארצנו, ניכל לפעול בדרך הדיפלומטיה (4) על המשלוח להסיר את הצרה הזאת מעל היהודים המפוזרים בארצות? ... אבל התקוה הזאת נראית לי דמיונית כל כך, עד שאיני מוצא לנחוץ להאריך בבטולה. כבר ראינו כמה פעמים, ואף ביחס לעמים אחרים הקרובים יותר ללב המשלוח האדירות, מה כחה של הדיפלומטיה בענינים כאלו, אם חיל גדול סווגן כל צרכו אינו עומד על ימינה. אדרבא, אפשר לשער, כי בימי "מדינת היהודים", כשתנאי החיים האיקונומיים באיזו ארץ יביאו את משלחה להגן על עמה משני התחרות היהודים על ידי "חקים סגבילים", נקל יהיה לה אז מעתה למצוא פתרון פה להצדיק הדבר, באשרה: אם צר להם המקום ילכו למדינתם" (5).

ופחות מכל עתידה הציונות לגשם בחיים את האידיאל הלאומי של אחר-העם. אחר אלפי שנות רעה וצרות אין חקר, אי אפשר שיהיה עם ישראל שמת בחלקו, בהגיעו לבסוף למדרגת עם קטן ושפל, שמדינתו ככדור-הצחוק בידי שכניו האדירים ואינה מתקיימת אלא על ידי נכלי הדיפלומטיה והכנעה תמידית לפני מי שהשערה מישחקת לו; אי אפשר לעם עתיק יומין, אשר היה לאור גוים, להסתפק, בתור שכר לכל תלאותיו, במועט כזה שהרבה עמים אחרים, בני בלי שם ובלי תרבות, השיגוהו בזמן קצר, מבלי לסבול תחלה אף מעט מן המעט ממה שסבל הוא" (6). בעתיד דל כזה יכולים להסתפק רק אלה השואפים להפטר מהצרות החמורות ורדיפות האנטישמיות, אבל אחר-העם, הדואג בעיקר לתחיתה של התרבות העברית, בוויבן לה "מדיניות" הערוכה בטעם אירופה ואין בה כלום מתרוח העברי המקורי. הד"ר הרצל, יהודי מערבי הרחוק מן היהדות, ראה את האומה העברית כקבוצת אנשים שקורבתם ניכרת ושאיחודותם מתקיימת על ידי אויב משותף לכלם; ועל כן המציא את "מדינת היהודים", כדי למצוא בה מחסה נגד האויב המשותף הזה הקם עלינו מן החוץ. אבל אחר-העם סובר, כי אחדותו של ישראל בנויה על היהדות. ההיסטורית, כחה של קולטורה לאומית גדולה ועתיקה, שיצרה את בניה בצלמה ואחדה אותם על ידי טופס (7) רוחני אחד מוגבל, הקיים ועומד בזכות עצמו, ולא בחסדי האיבה החיצונית" (8); ועל כן צריך לבקש קודם כל מקלט בארץ-ישראל לקולטורה לאומית זו, שבה תלוי כל קיומו של העם.

אולם אחר-העם, המתנגד בכל עוז לשיטתה של הציונות, שמת בלבו על התנועה הלאומית הכבירה שהרעיון הציוני עורך בישראל, והקונגרס הבולאי נחשב בעיניו למאורע

(1) "הציוניות הדינית" פ"א ע"ד ב' (2) שם. (3) конкуренция. (4) מסיאוכתן פוליטי בין הנמים.

(5) שם. (6) "הקונגרס הציוני הראשון", ע"ד ג' (7) формаляр. (8) "הקונגרס ויצרו", שם.

השוב ביותר בחיי האומה. מי יתן - כותב הוא - ויכלתי לבוא כברית עם שר של שכחה, והייתי משביעה, שימחה כליל מעל לב הנאמנים את כל אשר ראו ושמעו בבזליא, ולא ישעיר להם בלתי אם זכרון אחד: זכרון השעה הגדולה והקדושה, בעמדם כלם - גרתי ישראל אלה אשר באו מכל קנצוי ארץ - כאחים יחדו, לבם מלא רגשי-קדש ועיניהם נשואות באהבה ונאון אל אחיהם הגדול (הרצל), העומד על הבמה ומפיף נפלאות על עמו, באחד הנביאים בימי קדם⁽¹⁾. בשעה זו של התרוממות הרוח ואהוה לאומית קדושה נראה הנבואה המנהיג הציוני בעיני אחד העם לא כ"דיפלומט", תואר השנוא לו ביותר, והנאולה אלא כ"נביא", המסוגל לברו להביא גאולה ליהדות וליהודים. הנבואה, או אהבת הצדק המוחלט, היא, לדעת אחד העם, תמציתה של כל תרבותנו הלאומית; ובכל פעם שבאה גאולה לישראל ותרבותו נתעוררה מקודם הנבואה חדרשה את רוחה של האומה, כדי להתקינה לישועה.

המושיע הראשון לישראל היה משה, והוא היה גם הטפוס המשוכלל הראשון של הנביא, הנבדל משאר בני-אדם בשתי תכונות יסודיות:

(א) הנביא הוא איש האמת. רואה הוא את החיים כמו שהם וקולט רשמיים כלי נטיות עצמיות, ומה שרואה הוא מניד כמו שרואה, בלי השבונות צדדיים. ומניד הוא את האמת לא מפני שרצונו בכך, לא מפני שבדק ומצא, שכן מחויב הוא לעשות, אלא מפני שכן מוכרח הוא לעשות, מפני שזו היא תכונה מיוחדת לרוחו, תכונה, שאין ביכולתו להשתחרר ממנה, אפילו אם רוצה הוא להשתחרר. ויפה אמר אחד החוקרים האנגליים, קרל ליויל: כל אדם יכול להגיע למעלת הנביא בבקשת האמת, אלא שכל אדם יכול להיות כך, באמצעות רצון כביר זיניעה מרובה, והנביא אינו יכול לבלתי היות כך, לפי שזהו עצם טבעי.

(ב) הנביא הוא איש הקצוות. מצמצם הוא דעתו ולכו באידיאל שלו, שבו היא מוצא תכלית החיים ולו הוא רוצה לשעבד את החיים עד הקצה האחרון, בלי שיור כל שהוא. בפנימיות נפשו נושא הוא עולם שלם, אידיאלי, ולפיהו יעסול לתקן גם את העולם החיצוני, המוחשי. מכיר הוא הכרה ברורה, שכך צריך להיות, וזה מספיק לו בשביל לדרוש בכל תוקף, שכך יהיה באמת, ואינו יכול לקבל שום אמתלא⁽²⁾, ואינו יכול להסכים לשום פשרה, ואינו נח מעצפו ותוכחתו, אף אם כל הוקם יתנגד לו.

ומתוך שתי אלו התכונות היסודיות יוצאת תכונה שלישית, המורכבת משתייהן יחד: שלטון הצדק המוחלט בנששו של הנביא, בדבריו וכל מעשיו. בהיותו איש האמת, אי אפשר שלא יהיה גם איש הצדק; כי מה הוא הצדק, אם לא האמת במעשה? זכהותו איש הקצוות, אינו יכול לשעבד את הצדק - כמו שאינו יכול לשעבד את האמת - לשום תכלית צדדית, לומר עליו במקום שהשעה צריכה לכך, או אף במקום שרגש האהבה או רגש החסלה מתקומם לו. הצדק של הנביא הוא על כן צדק מוחלט, שאינו סוגל משום צד, לא מצד הצרכים החברתיים ולא מצד הנטיות האישיות. ולפי שכך הוא מצבו של הנביא, שמצד אחד אינו יכול לתקן את החיים לפי רוחו בהחלט, ומצד אחר אינו מוכשר לרסות את עצמו ולהעלים עין ממגרעותיהם, - לכן אין ביכולתו להשלים עם חיייהוה, שהוא שרוי בתוכם. ונרעין של אמת יש במושג ההמוני, הרואה בנביא קודם כל "סניד עתידות". כי אמנם אין לו להנביא בעולמו אלא חזון לבו לעתיד לבוא, ל"אחרית הימים", שבו הוא משתעשע ומתנחם מעת לעת, כש"כום היגיוני" סתמלאה ואין בו כח עוד לצעוק ולהחמרסר על הרעה, שהוא רואה ססביב לו בחיי ההוה.

(1) "הקונגרס הציוני הראשון", ש. 2. סיובורג.

אבל כשם שאין הנביא נשמע לחיי השעה, כך גם היו השעה אינם נשמעים לו, ואינם מקבלים השפעת רוחו בדרך ישירה, בלי אמצעי, עד שתעבור החלה דרך „צנורות“ ידועים, שבהם היא מסתגלת לתנאי החיים החיצוניים, כדי שיהיו בני-אדם יכולים לעמוד בה. וה„צנורות“ האלה גם הם בני-אדם הם, אשר אמנם למעלת הנביא לא כהן ונביא. יגיעו, ו„קיצוניותו“ זרה להם, אבל קרובים הם לו ברוחם יותר מן ההסון ומסוגלים להיות מושפעים ממנו עד גבול ידוע. והם המה ה„בהנים“ של האידיאל הנבואי, העומדים בינו ובין החיים ומוליכים את השפעתו בדרכים עקלקלים, בכל שעה לפי צרכה, מבלי להקפיד על שהרתה ושמירת עצמותה בדרתה לעולם המעשה (1).

כשהחל רוח הנבואה לפעם את משה, בקש מתחלה צדק בין אדם לחברו, ועמד לימין העברי המוכה ביד המצרי, ולימין בנות יתרו העשוקות; ואחרי כן קם להציל את העם כולו, המשוועבד ומעונה בלי משפט. אולם מפעל גדול כזה לא יכול הנביא לבצע בלי עזרת כהן, היודע יותר ממנו לכוון דבורו ומעשיו לפי צרכי הזמן והמקום ולעשות הנחות ופשרות; ועל כן שמח על אהרן אחיו, שהיה לו „לפה“ לפני פרעה ולפני ישראל, שהתנגדו גם שניהם לגאולה. ואז יצא הנביא לשחרר את עמו מעבודתו החמרית והרוחנית. אחרי הוציאו את ישראל מבית-עבדים, הוא מאסף אותו ב„תחתית ההר“, „קורע לפניו את השמים ושמי-השמים ומראה לו את „אלהי אבותיו“ בצורה חדשה, בכל גדלו העולמי“ (2). רק אל אחד יש בעולם, ולו רק מצוה אחת: „צדק צדק תרדוף!“ אולם בעוד שהנביא מתבודד בראש ההר, כדי להשלים ולשכלל את תורת הצדק—התפרץ העבד המצרי ממחבואו והרס את כל הבנין האידיאלי החדש; והכהן, שהוא איש-השעה, נמשך גם הוא אחרי ההמון ועשה לו „אלהים“ כרצונו. אז נעה בקרב הנביא רגע אחד אמונתו בעצמו ובמפעלו, וה„לוחות“ נפלו מידו ונשתברו. אבל הנביא אינו יכול להפסיק עבודתו גם כשהוא רוצה בכך, וכמעט עבר הרושם הראשון—הוא חוזר לתעודתו הגדולה. הוא מוסיף לפסל „לוחות“ ולחנך את העם בסבלנות אין קץ, עד שבא מעשה המרגלים והוכיח לו כי עבדים מלידה אינם מסוגלים לחיי חירות לאומית, שיש לקנותה בקצת אומץ-לב. ואז החליט הנביא לקבר את דורו במדבר ולגדל דור חדש, חניך המרחב והחופש, הראוי יותר מאבותיו לעתידות גדולים. ארבעים שנה מטפל הוא בחנוך הצעירים. עד הגיעו לגבול ארץ-חמדה—ופתאם והנה מת הנביא ומשרתו נתנה לאחר.

מפני מה מת הנביא ולא זכה להשלים בעצמו את ספיעלו? הסבירה, כידוע, אינה נותנת טעם מספיק לדבר; אבל בחוש נכון הכירה, שכך צריך להיות. כשהגיעה השעה להנשים את האידיאל במעשה, אין הנביא יכול עוד לעמוד בראש העם ומוכרח לפנות סקומו לאחור. לפי שמאותה שעה מתחילה תקופה חדשה, תקופה של סלוק נבואה, של יתורים וזשורות, המונחים בטבע מלחמת-החיים, וסוף סוף מקבלת המציאות צורה שונה מאד מזו שראה הנביא בחזון, ונוח לו על כן לומר במדבר משיראה כל זאת בעיניו. „מגדל יראה את הארץ ושמה לא יבוא“. הוא הביא את עמו עד ה„גבול“, הכין את לבו לקראת העתיד ונתן לו אידיאל נשגב, שאליו ישא עיניו בצר לו וימצא נוחם וישע—ומכאן ואילך יבואו אחרים, המסוגלים יותר להתפשר עם החיים, ויעשו מה שיעשו וישיגו מה שישגו, אם מעט ואם הרבה, אך בכל אופן לא כל מה שרצה הנביא להשיג ולא איך שרצה להשיג“ (3).

נביאים ואנשי-מעשה ממין זה קמו לישראל בכל תקופה של גאולה ובצרון לאומי;

(1) „משה“, עפ"ד ג' (2), (3) ש.ש.

הראשונים עוררו רעיונות גדולים של תחיה רוחנית, והאחרונים סגלו אותם לחיי המציאות. זגם התנועה הלאומית, שקמה בישראל בשנים האחרונות, זקוקה ל"חבר כהנים". שיעסקו בעבודה לשעה ויכוננו הסתדרות כללית, כדי לגשם בחיים את חזון גביאי הגאולה.

בשנת 1900 נסע אחד-העם, על פי בקשת הועד האודיסאי, לבקר את המושבות בארץ-ישראל בפעם השלישית. ובחזרו מדרכו, כתב איזו מאמרים חשובים על "הישוב ואפיטרופסיו", והוכיח כי דרושים לנו בארץ-אבותינו פועלים עומדים לגמרי ברשות עצמם, משום ששיטת האפיטרופסות של הועד האודיסאי או של הנדיב מפא"ריו קלקלה את כל עבודת הישוב. כן פרסם או אחד-העם איזו מאמרים על "בתי-הספר ביפו", והורה את הדרך איך להשכין בהם את הרוח הלאומי. בין שנות 1904 --- 1895 יצא קובץ מאמריו של אחד-העם, "על פרשת דרכים", בשלשה כרכים ושתי מהדורות, והסופר שמח לראות כי רבו קוראיו והמחזיקים בדעותיו. משנת 1908 ואילך יושב הפובליציסט ישיבת-קבע בלונדון.

*

אחד-העם הוא סופר, רוחני, אידיאליסט, שנדל ונתחנך על היהדות המקורית, וקיומה יקר לו מכל. בעוד שליליינבלום, חניך ספרותנו העתיקה כמותו, קוה כי התנועה הלאומית החדשה עתידה למלא את צרכיו החמריים של ישראל, בקש אחד-העם בתנועה זו את מקור התחיה הרוחנית. אולם צריך להודות, כי כחו של אחד-העם יפה יותר בשלילה מאשר בחיוב. בקרתו על מעשי ה"חובכים" וה"ציונים" היא מתונה, הגיונית ונמרצה, אולי עוד יותר מן המדה הדרושה; ותחת זאת אין שיטתו החיובית של "המרכז הרוחני" הגיונית, וברורה למדי. אחד-העם צדק בודאי בדרשו, שהישוב החדש בארץ-ישראל יתכונן בסדר ובחשבון, אבל הוא מגזם קצת בחשיבותו של ה"מרכז" העתיד להתפתח שמה. כמה שלא יהא משוכלל ומתוקן מרכז לאומי זה, אין לדעת מראש באיזו מדה ירצו ויוכלו אחינו שבגולה לתקות את הרוח העברי שיצא משם. הרי אחד-העם בעצמו מוכיח לנו, כי אין לסדר בארצות הגולה חיים לאומיים מלאים כהלכתם מפני כמה מעצורים חיצוניים — ואיככה אפוא תבטל השפעת המרכז את המעצורים האלה? את העיקר הזה לא באר לנו הפובליציסט כראוי. מתון וספקן כמותו, שהשמיע לברו את קול החשבון המיושב בתוך ההתלהבות הכללית של "חבת ציון" ו"הציונות" — נמשך אפוא גם הוא אחרי השערות דמיוניות קצת בענין היקר לו ביותר. דרך יותר נאותה לפתרון השאלה המעסיקה אותו לא מצא אחד-העם — והסתפק שלא בטובתו⁽¹⁾ במועט האפשרי.

חשיבותו העיקרית של אחד-העם היא לא במה שכתב, אלא באיך כתב. סגנון מדויק זהו הפובליציסט הראשון שכתב עברית בסגנון מדויק ואירופאי נמור, שאין בו כמעט אף מלה יתרה אחת. סגנון נמרץ זה, המתובל בגודים, בשעשועי לשון, ולפעמים גם בקצת הומור — מתאים יותר לפולימיקה⁽²⁾ מאשר לפילוסופיה; ובכל זאת השמיע לנו אחד-העם גם כמה רעיונות מקוריים ויפים בחקר נפש האומה הישראלית והפסיכולוגיה החברתית בכלל. חוקרי אנגליה ופראנציה, שאחד-העם הרבה להגות בספריהם, נתנו סמוכות⁽³⁾ חדשות להאמתיות שהביא עמו מספרותנו העתיקה, וברק פילוסופי להשקפותיו.

(1) נגד רצונו. (2) פולמטיסטים, וכוחים. (3) משענות.

השירה הלאומית

חיים נחמן ביאליק.

ילדותו בכפר. חיים נחמן ביאליק נולד בשנת 1873 בכפר ראדי שבפלך והלין. אביו היה מאלה הלמדנים בעלי-הדמיון שלא יצליחו בעולם-המעשה, והיה מתפרנס כל ימיו ברוחק, מתחלה כעוזר לחוכרי-קרקעות, ואחרי כן בתור מחזיק בית-מרוח. בזמנו יין להאכרים היתה גמרא פתוחה תמיד לפניו, ומעיניו הנתונים לענינים רוחניים היו רחוקים מהסכיבה המלאה עשן הקטרת והמולת שבורים. הוא הנחיל לבנו את כח-דמיונו, וחיי השדה מהרו לפתח את הכח הזה אצל הילד. הכפר ראדי היה „גוה שאנן מלא יופי צנוע של טבע פשוט ובריא, שמה בחלקו ומסתפק במועט. זוהר-רקיע, מרחבי-שדה ודומית-חורש האומרת: ררשני!"⁽¹⁾ הילד חיים נחמן היה מבלה את חוב ימיו ביער הקרוב לבית הוריו, והיה אוהב להשתעשע אצל ברכת-המים שבו. שם לקחה אזנו את הצלילים הראשונים של שירת התולדה, שהדם השמיע אחרי כן המשורר בשיריו „הברכה" ו„זהר":

אל כמלכות-השְׁלֵמָה הנֶאֱדָרָה (4) —
לְעָבִי הַיָּעִר.
וְשֵׁם בֵּין עַצְי-אֵל לֹא שָׁמְעוּ בְּתִקּוּל קָרָהִם,
בְּשִׁבִיל יָדְעוּ רַק הַזָּאב וְגִבּוֹר צִיד.
הַיְתִי תוֹסֵף לִי לְבָדִי שְׁעוֹת שְׁלֵמוֹת.

וְאֵנִי בִימֵי נְעוּרַי, חֲמַדַּת יָמֵי,
אֶף רִפְרָפָה אֶעֱבִי רֵאשׁוּנָה פְּנֵף הַשְּׂכִינָה (3)
וּלְבָבִי יָבֵעַ עוֹד עָרוֹג וּכְלוֹת וְחַמוּם הַיּוֹמָם
וּלְבַקֵּשׁ מִחֲבָא לְתַפְלָתוֹ —
הַיְתִי מִפְּלִיג לִי כַּחֵם יוֹם בְּיָעַן

(1) מרשימות המשורר בעצמו, הנאות בסאטרו של הר"ר י. קלוזנר, „ח. נ. ביאליק", לוח-אחיאסף, חרס"ה.

(2) רחפה. (3) רות השירה והרוטמות. (4) הגדרה.

מתחד עם לבבי ואלהי עד באי,
פסוח ועבור בין מוקשי זהב (1).

אל קדש הקדשים שבניסר—אל בתי עינו:

מבית לפרכת (2) של העלים

שם יש אי קטן ירק, רפוד רשא,

אי בודד לו, כעין עולם קטן בפני עצמו,

דביר (3) קדש שאנן, מצנע בין צאלים (4)

של זקני יער רחבי-נוף ומסר בלי (5) צמור,

תקרתו—כפת תכלת קמנה (6),

הכפונה ומנחת על העצים ממש,

רצפתו—זכוכית: ברכת מים זכים,

ראי כסף בתוך מסגרת רשא רטב,

ובו עוד עולם קטן, עולם שני.

ובאמצע כפה זו ובאמצע אותה ברכה

זו נגד זו שתי אבני בדבר (7) קבועות (8),

בדברים גדולים ומבהיקים—

שני שמשות... (9—)

ממילי, מעבר הברכה השני,

דיג שב עומד על מצולת הנהרה (10)

ומשה משם רשת דקה רוססת (11),

מנערה (12)—ובצבעי הקשת אל עיני

נערת (13) הרסיסים קוסמת, נוססת (14);

כמו בוחש (15) הדיג סיר-זהר בכשפים

ומסנן (16) מרק-זהב לבללח הקערה (17),

ויזו גם ארצה נמפים דשפים, —

ולעני כחלום קר ומתוק נהרו (18).

אולם ילותו של חיים נחמן לא היתה מרוקמת מחוטי יופי ופיוט לבד. הדלות המנוולת והנוראה, ששררה לפעמים בבית אביו, הטביעה גם היא את חותמה בנפשו הרכה של הילד. יש שעשו הוריו את שבתם חול מרוב עוני, והתמונה המעציבה עולה בזכרונו של המשורר:

מחסר השלחן יין קדוש גם חלות,

המנורות חבולות (19), במקומן עשנים

מעוכים בפיוט (20) גרות רזים אחרים

מרקודי הכתלים... (21) ושבעה ילדים,

בלמו רעבים וקצתם ישנים,

יספו השלחן. אמני ענומה

לקול תתם שלום למלאכי השרת (22);

ובאשם על חטאו עני ינכה רוח

בוצע (23) אבינו בשכין פגימה

על פת לחם שחור וזנב דג מלוח...

עודנו לועסים ובטרם תברת

הפרוסה המבולגה במלח מפנינו, —

הפרוסה החמוצה, הפגומה, התפלה,

נעלענה (24) בדמעות בעלובים וגזורים —

ומירות נענה בקול אחרי אבינו

מבטן הומיה, מלכבות חלולים (25).

והמחסור הענום והאכזרי הטיל איזה צל על נפש הילד, והקשה את רוחו. בעוד שהדר הטבע עורר את דמיונו של הים נחמן ותשוקתו ליופי, לרוך ונועם—זרקה בו העניזת השוממה מרה, ונתנה לתכונתו איזה כובד וקושי. והננודים הללו של רשמי

(1) רשתות קרני השמש. (2) ספך. (3) חדר פנימי. (4) כונתו: צללים. (5) סזונים ומכוסים. (6) ררקיע. (7) кориндотъ. (8) החמה משהקפת במים ונראה כשתי אבנים מזהירות מלמעלה ומלמטה. (9) „הברכה“, שירי ביאליק. ספר א. (10) המצולה המאירה. (11) זורקת רסיסי כים. (12) מנענעה באיי. (13) ספל. (14) טבריקה. (15) בולל. (16) процеживаетъ. (17) קצרת-הברלח—הברכה. (18) „ורד“, ספר א. (19) כמושבות. (20) בקני סיס. (21) הלכה מרקרת והכתלים נראים כמרקרים. (22) הילדים אומרים. שלום עליכם. (23) חותר. (24) נבלגנה. (25) „שירתו“, ספר ג.

הילדות הראו את פעולתם על היצירה העתידה של המשורר. הוא נחל את שירו גם ממזמרי-היער הנחמדים ונם מהצרצר, המשורר המשעמם⁽¹⁾ של הדלות, משורר ערירי, צנוע, מסתתר, הנחבא אל כלים, מתלונן בנקיקים, שכן סדקים אפלים.

בהיות ימי סג'ריר ובג'שף הל'ילה. לחמם אין גחלת וגריסין בס'יר —
 בשלט בבית אבי דמי קדרות גדולה (2) — או הצ'יץ הצ'רצר מנקרת הקיר
 על גבי הבירה החתול מ'ולדת, וינפ'ר (4) שירתו היבשה, הריקה,
 בפל אין פת לחם, שאור — במ'שארת (3), כעש קוססה (5) לבי, נשמת'י ב'קקה. (6) (7)

בשנת תרל"ט, כשמלאו לחיים נחמן שש שנים, יצאו הוריו מכפר מושבם צאת הוריו לז'טומיר. ובאו לגור באחד מפרורי ז'טומיר. וכעבור עת קצרה מת אביו מעוני ותלאות, ואז גדלה דלות המשפחה שבעתים. בעמל רב מאד הצליחה אמו האלמנה לכלכל בלחם צר את ילדיה הרעבים.

אמי נתאלמנה, בג'יה נתימני; ודומם מתמצית מכאובה גאנחה. עד קמה מאבלה הדאגה קדמתה: ולכל מנוד ראשה ולכל תנועת ידה נסתתמו כל מקורי פרנסה, נסתתמו... הביטה מסביבה: נתרוקן עולמה, ואלמוז ויתם באשר עינה נבטה. גם קול האורל'גין (8) כמו המד מעטה, גם כתלי הבית כמו בוכים בדממה ובושה ובחמלה כל ווית החרישה. רבונו של עולם! — גאנחה האשה — סמכני כל אפל, אלמנה אנכי; פרנס'נא אפרחי, כתולעים, — מה כחי? ... או תוציא השוקה את חלבה ודמה. בערב היא שכה כל עוד בה נשמה, כל פרוטה הביאה גארה במארה, רקיקה בדם לבנה וטבולה במרה... (9) ובשוקה רצוצה כבלבה מדחה — עד חצות הלילה לא כבתה את גרה וידיה בפזמק, במחט ש'חה

ידומם מתמצית מכאובה גאנחה.
 ולכל מנוד ראשה ולכל תנועת ידה
 שלהבת הנר הודעושה, חרדה,
 כמו גדה לה: צר לי עליה, אמללה! —
 בשחר עם קריאת הנג'ר היא קמה
 במלאכת הבית עוסקת בדממה.
 מחדרי האפל, מתוך העריסה,
 בעד השתח ראיתי את גופה הקלוש
 לאור נר דל תכף על גבי העסה
 ויגדה הדקה שם תלוש ותלוש...
 יתגודר הספסל תחת הערבה...
 ולחישת חרישית וגאנחה חרבה
 עג כל טביעת יד, ער כל לישה ולישה,
 נעקרת ובאה מן החדר השני:
 רבונו של עולם, חזקני וסמכני!
 מה כחי? מה חיי? ואני בלתי אם אשה.
 ולבבי לי אומר ויודע הנני
 כי נטפה לבצק גם דמעת עיניה (11).

(1) скучный (2) דוכיה אלה. (3) рвануция (4) взынута. (5) לצה וסחנה. (6) הריקה. (7) ש. (8) השעין — часы. (9) השתכרה כל פרוטה בקלות, בדם ומיירות. (10) דק. (11) ש.

כשבשל כח האלמנה לפרנס את יתומיה, הובא היים נחמן לבית אביו-הזקן, שגר ראשית הנכבו. בפרור אחר של העיר. זה היה זקן קפדן ואדוק, ההוגה תמיד בספריו ומתבודד עם מחשבותיו. הוא אהב את הנער, המצטיין בכשרונות טובים, ומסר אותו למלמד, הדר בקצה הפרור. „ביתו הקטן של רבו עמד בין הרייחול גבוהים, בשפוע ההר, צפוי כל רגע לנפול אל התהום הפתוחה תחתיו. ושם, על קרקע התהום, הומים, מבעבעים ומפוזים מעינים, היוצאים מבטן ההרים. בימי הקיץ היו חיים נחמן וחבריו לומדים תהלים תחת כפת הרקיע בצל אילן, או תחת סכך הסוכה. ממולם התעקל הנהר (טיטיריב), והיער כאלו נסתכל בהם, והמעינים כאלו היו מסייעים להם לחזור בנעימה על פרקי התהלים“ (1). הנער עשה מהרה חיל בלמודו, אבל העציב את לב מוריו ומדריכיו בהנהגתו הפרועה, כי היה „שובב ועזי-נפש ו„מתפרץ“ מטבעו. הנה טפס חיים נחמן בידיו וברגליו ועלה על ראש עמוד-הטלגרף, וכמעט שלא נתנוק; הנה נתלה באילן, וכמעט שלא נהרג; הנה עלה בחצי-הלילה על ראש הגג וקרא כתרנגול. מחטאים נוראים כאלה אי אפשר היה לנקותו בלא כלום. המלקות ומכות-המרדות לא פסקו. במצוה זו, להורות היתום „דרך ארץ“, השתתפו עם הזקן לא רק רבותיו של הנער, שרדו בו בחוקה ומררו את חייו בתואנותיהם, אלא גם „בני המשפחה“, דודים ובני דודים, אשר משום „רחמנות על הזקן“ היו משתתפים עמו במצוה“ (2). . . . והמצוקות שסבל הנער הסבו מעט מעט את לבו משעשועיו ומכל הסביבה החיצונית, ורוחו נתקפל כלפי פנים. הוא התחיל מתבודד עם הרהוריו בעולם הרוחני המיוחד שעשה לו. חיים נחמן קרא בשקידה רבה, ומבלי הבחנה והבנה מספיקה, את הספרים השונים שמצא בבית זקנו: ספרי מוסר, קבלה, חקירה, מעשיות, וכדומה. וביתוד הרבה הנער לעסוק בתלמוד.

נִמְרָא הַיְתָה לְקַנְי שְׁעִיר־תְּגִילִים (3) וְסִמְנִים שָׁל הַרְבֵּה טְפוֹת חֶלֶב וּמְעֻזָּה, וּבְכֶרֶסָה — שְׁתֵּי שְׁעָרוֹת שָׁל וְקַנְי הַלְבָן, וּבִנְמִרָא הַזֹּאת, בְּמִעֵי (1) אוֹתִיוֹת מִתּוֹת חוּמֵי צִיצִיּוֹת פְּסִילוֹת שָׁל מַלְיָתוֹ הַקְּמֵנָה קָדָר פְּרָפְרָה נְשָׁמְתוֹ... (5)

בהיות חיים נחמן כבן י"ג שנים, בא ללמוד בפני עצמו בבית-מדרש בודד שבקצה הפרור. שם הוסיף להגות בתלמוד ולהשתקע בהרהורים ודמיונות מבלי מפריע. אולם הנער הפיטני, השואף תמיד ל„סתרים ורממה“, לא היה בודד גם בפנתו השקמה והענומה בבית ה', וגם בצאתו לחוץ. בכל מקום הרגישו חושיו הערים בקול המונם של החיים ובחליפות גוניהם.

וּחְבְּרֵי מְהֵרָבוּ: קָל עוֹף הַפּוֹרֵחַ, קָל אֵילָן עִם צֵלוֹ, קָל שִׁיחַ בְּיַעַר, פְּנֵי סֶהַר (6) צְנוּעַ לְאִשְׁנֵב זוֹרֵחַ, וְעֵלְמַת הַמְרִתָּף וְיִשְׂרִיקַת הַשָּׁעַר; פֶּל חֲרוּל (7) מְאַחֲרֵי קָל גְּדָר הַדְּחִינָה, קָל קֶרֶן-פֶּזוֹ מְתוּחָה אֶל עֵינֵי וְנִמְנִיָּה מְשֻׁמֵּשׁ, מְגַר אוֹ מְרִסְסֵי כּוֹס גְּבִישׁ (8), עֵלִית הַגֶּג, פֶּנֶת קִנְרֵי-עֶבְכָּבִישׁ,

(1) סאמרו הנזכר של קלונר. (2) שם. (3) נייר דפיה שניר. (4) בתיך. (5) „ואם ישאל הטלאך“, ספר ג'. (6) לבנה. (7) крапива. (8) хрусталь—הדולה.

תערובת האור עם החשך המתוקה ואימה פאחת בתוך באר עמקה, בת-קולי וצלמי שם... לשון האורלגון (1) ומשורר שן חורק בעבי-הקורה (2), וכמו שם מפרש באותיותיו הם הגים... (3)

אנשי כל גררי, התפוחים תקהים הומים עם נופם מגן שכננו, זבוב הומה, כן-סו של משה רבנו - כלמו חמדתי ויהיו לי רעים (4).

ביחוד לבש הנער רוח גיל בבואו בחברת ה, עדה השמחה של בריות הערה:

יעלו השדה: ביעף עובדים סיסים (5) ופזוים יברכו: צוין-צוין - ונגזו. והמון זבובי-הקמה קלילים פנוצות על כנפי אור נוכסים, פורחים, מנבנבים (6), מפרבסים (7) הומם בקמה ומרפרפים (8) ילבינו, יאדימו, יצהיבו, יפזו, נבלעים בנה וישבים מתגלים, כמו יד משהקת ורקת חפנים

על ראשי צפרירי (9) עתר (10) פרהים חיים, בעודם במחול חציר-זהב מתלהלהים (11) משחקים בזקים, מקלקלים (12) זרקים לקול נגני שדי, מקהלות ניר (13) יוקד - החרגול (14), הצלצל (15) שחורגים (16) ושורקים ויוצאים בצלצלים (17) נטר ונתר (18) ומזעזעים האויר הלוהט ושוקט ומרמט ברגש ובקטט מסתתר... (19)

לא ארכו הימים והשאיפה ליופי וחיים, הכמוסה בלב חיים נחמן, קרבה אותו למפרות-ההשכלה. הוא החל לחלום על הכנה לבחינת הגימנאזיה ונסיעה לחוץ-לארץ כדי נסיעתו ללונדון. להשתלם בלמודים; וכשקצרה ידו להוציא את מחשבותיו לפעולות, הטח את לב זקנו לשלחו, לפחות, לישיבת ולונדון, שבה נצמדו יחד, לפי השמועה, תורה והשכלה. אולם בבוא חיים נחמן להישיבה, נוכח כי דמיון כוזב הטעה. שם ישבו כארבע מאות בחורים ועסקו רק בתלמוד, כי המנהלים והמשגיחים לא נתנו לשום רוח השכלה לפרוץ בין התלמידים. ובכל זאת גברה על חיים נחמן השפעת ההמון הרב הזה של הצעירים ההונים בתורה כחשק ובנגון נפש - ובמשך זמן מה שכח את תשוקתו ללמודי-חול. האצילות הרוחנית, השפוכה על תלמידי הישיבה, לקחה את לב הפיטן הזהילני, ומהרה נבלע בהמולת הלומדים גם קולו המביע געגועים לחיים נעלים. ומעט מעט נמשך העלם אתרי קסם הלמדנות, ויהי לשקדן, הרואה את כל עולמו בהגמרא הפתוחה לפניו, כגבור הפואימה, המתמיד:

עוד יש ערים נכחדות (20) בתפוצות הגולה בקן יעשן במספר גרנו הישן - ובצאתה יחידי לעתות בליקה באחת מאלה הערים הפרוכות,

בשעה שנוצצים כוכבים מלמעלה, הדשאים מתלחשים ומספרות הרוחות, ושמעו אוניה מרחוק קול המה, וראו מרחוק עיניה אור נוצץ

(1) מטוסלת. (2) כנרה החורקת שנה בנסרה את העץ. (3) מכסאים מלים. (4) "זהר", ספר א'. (5) ласточки. (6) התנזע באויר. (7) מפרפים. (8) מרחפים. (9) רוחות-הבקר בלשון הכובלים. (10) עתרת שעת. (11) משהעשים. (12) מננעים. (13) новь, שדה שנהרשה זה עתה. (14) музичный. (15) בין ארבה. (16) רועים. (17) вивалы. (18) קפץ. (19) שם. (20) נעלמית ונשכחות.

בחלון, ובצדו - דמות אדם, הרמה
 לצלו של מת, מתנועע, מתרוצץ (1)
 מתרוצץ, מתנודה, והמית הגיון נבאים (2)
 תנשא על נבכי (3) השקט עדיף -
 או מתמיד באחד מבתי הבגדים (4)
 מאחר בגשף - תראינה עיניך. - -

כה יעמד הצער יום יום על מקומו
 מאז אור הבקר עד ראש האשמורה (5)
 כי חלק יחלק לידות את יומו:
 האחת לצרכו, השלש לתורה;
 וכבודד נזיר-רעים (6), אסיר אל פנתו,
 יעמד הצער לבן-פנים, קמוט-מצח,
 ויצר בגמרא את-מלא כל-נשמתו,
 ויצר - ויסגר בצדו לגצח. - -

עת גרי העיר אחרית שנתם ונומו,
 לא ירגיו את רבצם גם קול שקני קרא,
 ובטנם מקדמי-אשמרות יקומו
 התגבר בארי לעבודת הבורא;
 עת כל היקים יחריש היום ויחיל (7)
 עד יקים ינער לחיים חדשים,
 כמו יחלום חלומי האחרון, כמו יביל
 בסתר בגפיו תעלומות ולחשים
 ומליט את פניו בדממה נאדרה (8)
 ורגש כסתתר בין שולי שמלתו -

או יעור הצער משנתו הקצרה,
 יחלבש בחשכה ורץ אל פנתו. - -

ותשקע השמש ותהרר במצולות,
 ויעל הנגה מראשי הדבורים (9).
 עוד יותר ימכור (10) יטבו הקולות
 כמשק הדבורים, כהמית הדבורים.
 השמש המקנה בא, החריש ההגים
 לתפלת המנחה. התפלה במרוצה
 נגמרת. בחורי הישיבה נמוגים,
 נשקטים לברח החוצה...

החרטה, השורה - במקום שתצלהלנה
 גם עצמות דבאו לא ידעו ערומים;
 אל מורד-הנגבה - במקום שתגדלה
 בתולות אדמוניות ותפוחים אדמים...
 מה ירחב הלב ומה תשאף הראה! -
 הרוח במסגן רך, צלול ומצנן,
 ובגידו הרכה הוא מוחה הזעה
 הדלוחה (11) מקמטי המצח המענן.
 בישיבה דמיה. ארבעת הכתלים
 יעמדו בשקיעים בדממה אפלה.
 מכל תלמידיה רק שני פרושים בלים
 נשארו לשתי שיחה במלכה -
 או קול נער בודד בקע ועולה
 מנהם ביונה מזוית הישיבה (12).

כה גדול ונפלא אצור בעלם המתמיד, שאינו זו יומם ולילה מהעמד והגמרא ונותן
 כל תמודות התבל כופר תורתו; אולם יש שרגשית הנוער וחפץ החיים ישמעו גם הם את
 קולם, ומלחמה פנימית תפרוץ בלב הצעיר והנחלש. כשישבים התלמיד השקדן בעוד לילה
 ירוץ להישיבה דרך גנות ורחובות שוקמים -

או יש אשר ירקד בשטן לקראתו
 הרוח הפוחז משפעת התבלת (13).
 ושת לו בחלקות וסלסל פאתו,
 יפתנו בסתר, יפית הוללות (14).

(1) נדהף הנגה והנה. (2) ינונים. (3) מעמקי. (4) הישיבות שבהן כלואים הזכרים. (5) הלילה
 נחלק לשלש אשמורות. (6) רחוק מרעיו. (7) יחכה. (8) נהדרה. (9) שעל ארון-הקדש. (10) נעשי
 נמוכים. (11) העכורה. (12) "הבת-סיד", ספר ד', (13) הכביאה את האויר בלילה. (14) ידבר ויסית
 להשתובבות וקלות-ראש.

דְּשָׁמְרוֹת (1) שְׁתִי עֵינַי הַנֶּעַר תִּדְבַקְנָה,
כְּמוֹ רַחֲמִים תִּשְׁאַלְנָה: "חַנְּנִי, אָחִינִי!
עֵינֶיךָ הַשְּׁחֹרוֹת – תַּחֲתֵינוּ תִּמְקְנָה,
עֵינֹת אֲנַחְנוּ כִּי עִמָּךְ נִלְאַנִי.
יוֹם תָּמִים, יוֹם כְּנֶץ הוֹגְעֶת אוֹתֵנוּ
וְאִשְׁמוּרָה בְּלִילָה -- וְגַעַנִי, אָחִינִי!
שׁוֹב שָׁכַב וְתַנּוּחַ וְנַחְנוּ גַם אָנֹכִי,
עוֹד טָרַם יִשְׁנֶת דִּי הַחֲלָף בְּחַנּוּ" –
אֶךְ פֶּתְאִים יַעֲבִיר הַנֶּעַר אֶת יָדָיו
הַרְזוֹת עַל שְׁמֹרוֹת שְׁתֵי עֵינָיו הַדְּבִקוֹת
כְּמִגְרֵשׁ הַרְהוּרִים – וְכֵת קוֹל אֶעֱדִיו
הַתְּכּוּפִים תִּשְׁמַעְנָה הַרְחוּבוֹת הַרִיקוֹת.
אִז יִרְדֵּ הַרוּחַ אֶל יָרֵךְ הַנְּגָה,
הוּא לֶחֶשׁ, הוּא מִפְתָּה בְּקוֹל דְּמָמָה בְּקָה:
"רְאֵה, עֲלֶם חַמְדוֹת, מָה עָרְשֵׁי רַעֲנָנָה,
הַתְּעַנֵּג בְּטָרַם רֵאָתְךָ נִמְקָה."
"גַּם נַחְנוּ יִשְׁנִים" יִדְּבָבוּ בְּחִלּוּמִם
עֲשׂוּבִים וְדִשְׁאִים מֵאַרְבַּע הַרוּחוֹת,
וְגַם הַבּוֹכָבִים יִרְזֻמוּן מִמְרוֹמִם:
"יִשְׁנִים אֲנַחְנוּ בְּעֵינַיִם פְּקוּחוֹת".

וְרוּחוֹת תְּצִיר־נְנוֹת עֲרַבִּים נִבְאוּ
מֵאַלְיָהֶם בְּנַחֲרֵיהֶם, יִשְׁקוּהוּ שְׁכָרוֹן,
וְנִפְל גַּל רוּחַ מֵאַלְיוֹ אֶל פִּיהוּ –
וְרוּחָהּ גְּדוּלָה בְּתוֹהּ, בְּגָרוֹן.
אִז יִרְחִיב הַנֶּעַר אֶת פִּיהוּ וְשִׁאֵף,
וְהִרְחִיב אֶת מִפְסַח בְּתַנְתּוֹ הַפְּתוּחָה.
וְכֹאִישׁ שֶׁהִסִּיעַ אֲבָנִים וְיַעַף
יִבְקֶשׁוּ יִתְחַנְּנוּ כִּלְ קָרְבִּיו מְנוּחָה.
וְשִׁלַּח לְרוּחַ אֶת יָדָיו בְּלִי כַחַ
כְּמִבְקָשׁ: "קַחֲנִי, הַרוּחַ, שְׁאַנִּי
נְעוּפָה מְזֵה וּמְצֹאָנוּ מְנוּחַ,
פֶּה צָר לִי הַמְּקוֹם, פֶּה עֵינִי הַנְּנִי!"
אֶךְ חֲבָטָה (2) גְּדוּלָה בְּמִשׁוֹכֶת (3) הַנְּגָה
מִזְבִּירָה לְנֶעַר כִּי סָר מִן הַנְּחִיבָה,
וְזָכַר חוֹבָתוֹ וְזָכַר הַנְּגָה,
וְכָנֵם מִן הַחֲטָא יָנוּם בֵּית הַיְשִׁיבָה ...
"הוּי, תָּנוּ רַבָּנָן ... מִי יִדַּע יָדַע
אִם לֹא, כִּי אֶקְרִיבָה אֶת נַפְשִׁי וּמֵאֲדִי (4)
עַל מִזְבֵּחַ הַתּוֹרָה, אִז מִן הַמְּקַצֵּעַ (5)
אֶתְרוּמָם וּמִלְּאָה הָאָרֶץ כְּבוֹדִי?" ... (6)

אבל, כבוד" אחר היה שמור להמשורר הצעיר. שאיפותיו של ביאליק למרחב,
לחיי רגש ודרור, נצחו סוף סוף את "התמדתו". הוא נתחבר להבחורים ש"נתחמצו",
שרבו בתקופת התסיסה אשר קדמה לסגירת הישיבה הגדולה. כמה מהם נתפסו על
עברות שונות, או נמצאו בקראם בחשאי בספרייה-השכלה, והגרושים הלכו ורבו:
אף יש אשר גרשו ויצאו נדרחפים,
ושב איש בית-אביו בדרך-כים אבילות:
האחד-על שחקו בלילות בקלפים,
השני-על ספרו עם בתולות בלילות,
השלישי-כי מצאו הישמש מקמר
מקמרתו בשבת במוקום ידוע,
הרביעי-עם "מורה-נבוכים" הסתתר
בעליה, החמישי-לא נודע מהו (7).

ביאליק שב לקרוא בסתר ספרייה-השכלה, ולמד את הלשון הרוסית. הספר הראשון
בשפה זו שהגיע לידו היה קובץ שיריו של ש. פרוג, שהשפיע על יצירתו העתידה של
המשורר וחלק לה מהצער הלאומי והחכה להאנדה. כן עזר ביאליק להפיץ בין בתורי

(1) עשני. (2) הכאה. (3) גרר. (4) כל כחותי. (5) הפנה. (6) (7) שש.

הישיבה את רעיון חבת-ציון, שנולד אז, עורר את חבריו ליסד בחשאי אגודה לאומית, ופרסם ב"המליץ" תרנ"א מאמר "לרעיון הישוב". ואז הרגיש ביאליק, כי לא יוכל להשאיר נסיעתו לאודיסה. עוד ימים רבים בישיבה, ומבלי שאול את פי אביו הזקן החליט לנסוע לאודיסה, עיר ההשכלה, כדי לקנות דעת. בכיס ריק ורוח נכאה בא העלם לכרך רחוק זה, ותעה נעזב וערירי בין המוני האנשים הזרים לו. מעולם לא הציקו לו עוד כל כך הברידות והמחסור:

בְּמָטָן הִקְנִי אֶל מְסַכֵּן, חֲלָכָה (1),
וַיִּמְנֵן לִי מִקָּל וַיֹּאמֶר לִי: לָכֵה!
צֵא בְקֶשׁ מִשְׁמָטָה שְׂאֵבֵר בְּהַיִּים,
קָנָה אֲנִיר לְנִשְׁימָה, גָּנוֹב אֹזֵר לְעֵינָיִם;
לֶךְ סֵב עַל הַפְּתָחִים עִם יִלְקוּט עַל שְׂכָם,
בֹּא פְתָחֵי נְדִיבִים וְשִׁחָה עַל פֶּת לָחֶם.
וּכְבֵּר כְּשֶׁל כַּחֵי בְּנִדְרִים וְטָרַח—
אַהֶה, אֲלִי, אֲלִי! הֵתֵם הָאֶרֶח? (2)

כשהתודע ביאליק להסופרים העברים שבאודיסה, תמכו בו והמציאו לו איזו הוראה למחיתו. ה"ח רבני צקי הדפים במאספו, "הפרדס" שהופיע בשנות תרנ"ב-ג' את שירו הראשון, "אל הצפור", שבו הביע המשורר ראשונה גם את חבתו לציון והישוב החדש:

שְׁלֹום רָב שׁוֹבֵךְ, צְפוּרָה נְחֻמָּדָת,
מְאַרְצוֹת הַחֶם אֶל חֲלוּנֵי—
הַתְּשָׁאֵי לִי שְׁלֹום מֵאַחֵי בְּצִיּוֹן,
מֵאַחֵי הַרְחֻקִים-הַקְּרוּבִים? (3)
הוֹי, מְאַשְׁרִים! הַיְדַעוּ יָדַע
כִּי אֶסְבֵּל, הוֹי אֶסְבֵּל מִכְּאוּבִים? —
וְעַמֵּק הַיְשָׁרוֹן וְנִבְעַת הַלְּבֹנָה (4)—
הֵתֵנּוּ אֶת מוֹרֵם (5), אֶת נִרְדָּם (6)?
הַהִקְיָן מִשְׁנָתוֹ הַשָּׂב בַּיְעָרִים,
הַלְּבָנוֹן הַיָּשֵׁן, הַנִּרְדָּם? —
וְאַחֵי הָעֵבְרִים, הַזֹּרְעִים בְּדַמְעָה—
הַקְּצֹרוּ: בְּרָנָה הָעֵמֶר? (7)—
מִי יִתֵּן-לִי אֶבֶר וְעַפְתִּי אֶל-אֶרֶץ
כִּה יִגַּץ הַשֶּׁקֶד, הַתְּמָר! (8)

עוד לא עברו ששה חדשים לשבת ביאליק באודיסה, והנה הגיעה אליו השמועה כי זקנו ואחיו הבכור חלו וימיהם ספורים. וימדה המשורר לתת בעבות את בגדיו, ובששת הזרובלים שקבל לתוצאות הדרך שב לז'יטומיר.

הכל אבד!—זאת היתה המחשבה האחת, שלֵּתֵנִי ותלפֵּנִי (9) בכל הדרך. ובחצי הלילה, בשעה שעמדתי סאחורי חלון בית אבִי-זִקְנִי, נעור וריק בלי צרור הפצים, דוּפֵק על התריסים שופתחו לי—רק אלהים ידע את לבי. על הסף פנעה בי זקנתי, שיצאה לפתוח לי, והנה נתפסטה (10) והוריקה כלה, נכפפה ונתקטנה—לא נשאר ממנה כי אם החצי. ושפתיה הנובלות והכמושות דבקו בלחיי ותנשקני נשיות רבות מאד, ואני החזרתני לה נשוקה קטנה וקרה, נשוקת-חובה. ותמשיכני הזקנה בלאש אל החרר השני ותור לי על מטה אחת, שעומדת לפני סן הקלעים. הפשלתי את המסך—והנה אחי הגדול, כבן ליב שנים, שוכב במֵטָה. הוא הלך למות.

וזקני היה ישן ולא קם אפילו לקבל את פני. בבקר ראיתיו ולא הברתיו. מלאך-המות הציץ עלי סתוך עיניו הרלווחות (11). הוא הלך לכות מהמת זקנה. ה"שלוים עליכם" שנחן לי

(1) היידיש ליהודי עני. (2) "הרהורי לילה", ספר ד'. (3) הרחוקים ממני במקום, והקרובים לי ברוח. (4) мир. (5) мир. (6) "אל הצפור", ספר ה'. (7) אלומות התבואה. (8) "אל הצפור", ספר ה'. (9) הקיפה ואחזה אותי. (10) נבלה. (11) העבורות.

היה קר וזר. הוא נתן בי רק את עיניו העכורות וידו. וזקן זה, עם כל יבשותו וקשיו החיצוני, הרי אהבני בלבו אהבה גדולה ועזה" (1).

במות הזקן, נלקח מהפיטן הצעיר המשען האחרון בחיים. צער הבדידות נבר עליו, והוא בקש לו קרבת-משפחה ומהר לשאת אשה עוד בטרם מלאו לו עשרים שנה. לאחר חתונתו סחר ביאליק זמן מה בעצים, וכשלא הצליח בעסקיו השתקע בכוס נוביץ והתפרגם מהוראה לשעות. משם בא המשורר שנית לאודיסה, ויהי למורה בתדר המתוקן "החנוך". אולם מהרה עזב ביאליק לגמרי את ההוראה, ויסד עם הסופרים רבניצקי ויש. בן ציון את הוצאת ספרי-למוד "מוריה". ובימים ההם הוסיף המשורר לעורר את העם לעבודה לאומית ולחבת-ציון, שמרכזה היה באודיסה:

תְּחַזְקֵנָה יְדֵי כָּל אֶחָיו הַמְּחֻנְנִים   אִם לֹא אֶת הַמְּפָחוֹת (4) — רַק מִסֵּד (5)
 עֲפָרוֹת אֶרְצֵנוּ בְּאִשֶּׁר הֵם טָמִים ;
 אֵל יִפְלֵ רוּחֲכֶם — עֲלֵיוֹם , מְתֻרְנְנִים (2),
 בְּאוֹ שִׁכְם אָחֵד (3) לְעֹרֶת הָעַם ! — —
 רַב לָכֶם , אֶחָי , עִמְלֶכֶם לֹא שׂוֹא !
 הַבָּאִים — יִבְנִיתֶם וְטַחְתֶּם וְשִׁדְתֶּם (6),
 עֲתָה רַב לָנוּ אִם נִטְוִי הָקוֹ (7).

גם כשנתעוררה התנועה הציונית והקונגרס הראשון נאסף בבאזיל, השמיע ביאליק את שירו לכבוד הנאכפים הדואנים לגורל ישראל:

אִיד עִמְכֶם קִבְּצְכֶם מִפְּנוֹת הַגּוֹלָה ,
 נֶאֱקָתוּ הַמָּרָה אֶת כְּלֶכֶם הַקִּימָה ;
 וְהִנֵּה נִהְיִתָּה הַמְּרָאָה הַגְּדוֹלָה —
 וְתַפְרֵן מִמְּקוֹרָהּ הַנְּאֻמָּן הַדְּמָעָה
 הַגְּדוֹלָה , הַנְּעִימָה , הַבְּהִירָה , הַחֲמָה (8),
 אֲלֶיהָ נִתְפַּלֵּל וְהָ כִּמְהָ ... (9)

אולם המשורר הרגיש, כי התלהבות התחיה הלאומית לא ננעה עוד אל נשמת האומה בכלל, והיא רק חיצונית ובת-חלוף. דאגת העתיד הלאומי נתעוררה רק בלב מתי מספר, בעוד שהרוב הגדול של העם נשאר שקוע בעניניו הפרטיים ובהיי שעה. והמשורר מתמרמר:

אֲכֵן חָצִיר הָעַם , יָבֵשׁ הִיָּה כְּעֵץ ,
 אֲכֵן חָלַל הָעַם , חָלַל כְּבֹד אֵין קֵץ (10);
 אִשֶּׁר יִרְעֶם קוֹל אֶרֶץ (11) גַּם מִפֶּה גַּם מִשֵּׁם —
 וְלֹא נָע וְלֹא זָע וְלֹא חָרַד הָעַם . — —
 וְלֹא רָעַד בְּגִיל יַחַד לֵב כָּל הָעַם
 מִמִּיָּן וּמִשְׂמָאל וּמִיָּם וְעַד יָם ,

(1) מרשימות המשורר. (2) דברניים כשכחה. (3) יהר כאיש אחר. (4) זיו אי בליסון שעליה נשענת קירות התקרה. (5) יסוד. (6) הדורות הבאים, אהם תשכללו הבנין כפיח וסיד. (7) די לנו שנפוי הקו המסמן את התכנית — "ברכת עם", ספר ה'. (8) הדמעה על צרות העם. (9) "נקראי ציון", ספר ה'. (10) נוף כה גדול. (11) קול התהיה. (12) היהודים המתנוללים שנתקברו לעמם ע"י התנועה הלאומית. (13) כחפת שאון העם הרודף אחרי הבצע לא נשמע קול התחיה.

אלפי שנות חיי גֵדוּד, גְלוּת גְדוּלָה עִם מִתְגַּלְגֵּל בְּגִיּא גְלוּת חֲשֵׁכָה
 מְשׂוּאָה, כִּתְהוּם? —
 הִתְעוּ אַחֲרֵי הַלֵּב, אֲבָרָה עֲצָה מְגוּי. הוּא לֹא יִבְקַע אִם לֹא יִעִירֵנו הַשּׁוֹמֵ.
 לְמַד־שִׁבְטֵנו וְשׁוֹמֵ—הָאִם יְחֹשׁ כְּאֵב הוּא לֹא יָקוּם אִם לֹא יִקְוֵנו הַשּׁוֹד. —
 חֲרַפְתָּ נֶפֶשׁ בְּצַר מְלִבְדֵי מְדַשֵּׁת הַגּוֹ? (1) גַּם בְּתִלְקַע הַשּׁוֹפָר וּבְהִנְשׂוּא הַגֵּם —
 או אִם יִכְלֵךְ דָּאג מְלִבְדֵי רְאֵנָת הַיּוֹם הַיְתֵעוֹרֵר הַמֵּת? הַיְוִבְעוּעַ הַמֵּת? (2)

ולמראה היחס הקריר של העם להעבודה הלאומית נטה ביאליק אחרי השקפתו של
 אחד-העם, כי גאולתם הרוחנית של היהודים קודמת לגאולתם החומרית. צריך לחנך את
 העם ולהכשירו לתעודתו הלאומית, למען יבקש וימצא אחרי כן בעצמו את דרך התחיה
 והבצרון. על הדרך הזה רמו ראשונה אחד-העם, והמשורר נמנה בקהל תלמידיו הנאמנים
 ויהללנו בשירי-תודה:

וְהַשְׁעָה שְׁעַת תְּהוֹ-וְבָהּ, שְׁעַת עֶרְבּוֹב הַתְּחוּמִּים
 שֶׁל אַחֲרֵית וְרֵאשִׁית (3). שֶׁל סְתִירָה וּבְנִיָּן, שֶׁל וּקְנָה וְעֵלּוּמִים (4),
 וְאַנְחָנוּ, יְלִידֵי-בֵינִים, בְּיִוְדָעִים וּבְלֹא-יִוְדָעִים,
 לְפָנֵי שְׁתֵּי הַרְשָׁיוֹת גַּם יַחַד מְשִׁתְּחוּיִם וּמוֹדִים (5)...
 וְתִלּוּיִם בְּאֲמִצַּע בֵּין שְׁנֵי הַמְּגִינִימִים הַלָּלוּ
 כָּל רְגָשׁוֹת לְבָנוּ הַסְּתוּמִּים אִו נָבִי א שְׁאֵלוּ (6)... —
 וּבְעוֹד אָנוּ תּוֹעִים, נוֹאֲשִׁים וּקְמִי אֲמָה,
 מִתְּמַהְמָהִים עַל פְּרִשְׁת־דְּרָכִים וְשׁוֹאֲלִים: אָנָּה? —
 וַיִּנְצַנֵּץ כּוֹכְבָךְ, מוֹרְנוּ — — — (7)

בשנת תרנ"ט נסה ביאליק לכתוב גם פרוזה ופרסם ב"השלח" את הספור
 "אריה בעל-גוף". "אריה בעל-גוף", המתאר לנו מפוס של "קצפ" יהודי. אביו של "אריה
 צפפ" (התיש), "עם-הארץ זקן מן המוכסנין" (6) הזקנים שבדור החולף, היה מתזיק כל ימיו
 תיש הקהל" בחכירה מאת האדון, וכל בעלי העוים הווקקו לו וישיגו את חפצם ממנו
 בשכר קבוע". ואריה, אחד מבחירי בניה של משפחת ה"תישים", הצטיין עוד בילדותו
 כ"ערל-לב, גם-שכל ומטומטם" (9), הבורח מן ה"חדר" ומצער את רבותיו במשובתו;
 וכשנדל התחבר לבגיי-בריוני (10) של "פרבר הקצפים", ויהי כאחד מהם. בני הפרבר לקחו

את לבו בצביונם (11) ובקומתם, בעוֹד־פְּנִיחָם ובעותק (12) צוארם, וגם תלבשתם והליכותם
 סצאו חן בעיניו, ואין צריך לאמר בלוריותיהם (13) הסגודלות וכובעיהם החבושים עליהן
 וסוטים סעט הצרה—האין כל זה מעשה "בני חיל"? ומאז נתן דעתו על זה השתדל להרמות

(1) הירגיש עלבון בעת צרה סלבד כאב הככות? (2) "אכן חציר העם", ספר ד'. (3) ערכוב של פנהים
 ישנים ההולכים וכלים ושאיפות הרשות שהחלו לצמות. (4) של ישן וחדיש. (5) אנו אוהוים גם בזה וגם בזה
 כבלי דעת איך להכריע. (6) רגשותינו שלא נתבררו נקשו להם פותר וכבאר. (7) "לאחד העם", ספר ד'.
 (8) גובי-המכסים. (9) בעל לב סתום וחתום בפני הבינה. (10) הצעירים העריצים והשובבים. (11) דמותם.
 (12) חווק. (13) קוצות-השער הקדומות.

אליהם בכל מנהגיו: גדל בלורית והטה כובעו כמותם, עמד כמותם עמידה מאויששת (1) וקלה כאחת, פצה זרעונים בהיסח הדעת וכלאחריר כמותם, שרק שריקה חרישית בין השנים בהרעידו בשעת מעשה את רגלו כמותם, ונס איזה מין גאווה קפצה עליו, גאווה האומרת לכל: „כל הקרב הקרב יומת!“... — לא נתקררה דעתו של אריה עד שעמד והתקין לעצמו גם מעיל שחור, הצר מלמעלה ומתרחב מלמטה, כתבנית מעילי בני הקצפים. ומאז נתקבל לאורח נכבד בין „בני החיל“, ויתערב בכל מעשה נערותם וילך בדרכיהם ומנהגיהם ולבו גם (2) בהם. בלילות לן עמם באחו על יד המוסים הרועים, וביום התאמן (8) ברכיבה מהירה על נבי המוסים והתחנך ב„שייכת בני מעים“.

כשנשא אריה את „חגה שלו“ השתתף עם חבריו הקצפים בנגבת מוסים, עשה עמם „עסקי אופל וצלמות“ ויצא למסעות בלילות... אולם משהגיע ל„צורות“ ואסף מעט הון, משך את ידו מכל זה, הוליד בנים ובנות והיה ל„בעל-בית“ מיושב. „מכל מעשי נערותו לא נותרו בו כי אם זכרונות העבר, שהוא בונה עליהם כרכים גדולים של בדותות (1) וגוזמאות, ואהבה מפשטת, אפלטונית, לענין המוסים ולכל הנוגע לזה: לסוחרי מוסים ולמגדליהם, לעגלונים ולצוענים ולשיחות ע"ד מוסים“.

בבקר בבקר, כשההמה מטמטמת (5) בהלון, קושץ אריה צפף, בעל-הנוף, פתאם מטמטו, בכתנתו ובתהונו הלבנים — והולך מיד אל הארוה שבחצרו לבקר את סומו ה„ארמוני“. דרך חצר המלאה מערכות (6) קרשים, תלי תלים של קורות וצבורי עצים וכל מעשי יער, שבהם עבדו של אריה — הוא הולך ובא עד הארוה, פותחה ונכנס בה. בארוה, מימין לכניסה, חבוי בצל, על משטח הציר ותבן בתערובת זבל, עומד בלי נוע, כנוף סת וקפוא, סום ארמוני, שארמימותו נבלעת בשחור הצל, קשור באפסר (7) אל אבוכו, אזניו הקטנות מורדות — והוא נראה כמתנמנם או כמעמיק מחשבה. ממעל לראשו תלויה באויר גופת עורב שחור שנדון בחנק ונתלה בחבל דק בשמי (8) קורה לשמירה מפני המזיקים, המענים ומינעים את המוסים בלילות או קולעים להם קליעות ומחלפות בשער רעמתם.

אריה בא אל המוס, מניח את כפו החזקה והעבה על ערפו, מניה ואומר: „עמוד, ארמוני!“ — המוס מזדעזע ונרתע לאחוריו, אזניו מזדקפות וריסי עיניו מרפרפים (9). אולם אריה נוער בו בנויפה של חבה לאמר: „עמוד, נבל! אל תירא כי אתך אני!“ אחרי כן אוחו שנית ברעפת המוס, מטפח בכרשו המלאה, מביט אל האבוס לראות אם נאכל המספוא ונהנה הנאה מרובה בראותו את בטן המוס שנתמלאה ונתעגלה בין לילה.

לאחר שתעבור ידו על כל אברי המוס: על צלעותיו, על שדרתו ונס על זנבו — הריהו מתיר את האפסר מן האבוס, מוריד הדלי מן היתד התקועה בקיר ומנהיג המוס אל הבאר שבחצרו, להשקותו. ובעוד המוס שותה מתוך הדלי המוטה ביד אריה — האחרון עומד ושורק בשפתיו בקול נהימה דקה, כרי שישתה המוס לתיאבון. משיורי המוס הוא רוחץ את פניו וידיו נטילה של שחרית, מפני שכך הוא מקובל שהשיורים האלה יפים לנוף. ובהטותו את בלוריתו אל תחת סלון (10) הצוננים, נחשפים ונבעים על משמן ערפו שני גלילים (11) אדמדמים — עקבות קרני-דאוסנא (12): אריה נוהג להקזי דם בכל ערב ראש-חדש, מפני שזה מטהר, לפי דבריו, את הרטים מזוהמתם והריהו יפה למיחוש (18) הראש. והנוף המוצק והחסון, בעל גידי ברזל ויצורי נחושה ובעל פנים מלאים ואדומים —

(1) של החזקות והתעידדות. (2) התגאה. (3) התרנל. (4) פטורי-בדיה. (5) מוילה אור. (6) שורות. (7) נחבל. (8) ננכהו. (9) נעים, עולים ויורדים. (10) קלוח-מים. (11) עגילים. (12) баяна. (13) נאב.

שאף על פי שהגיע לחמשים עורגו כבן שלשים לכת - ישוב רטוב וסצונן בצעדים (מאוששים 1) בלויית סיסו אל הארזה, ועל כל פסיעה ופסיעה ננערות וסודעזעות לסתותיו 2) המלאות והבריאות".

אחרי כן "יטה אריה אל הרפת לראות אם כבר יצאה פרתו לרעות באחו כצאת הזעדרים, ויסור אל מטמורת 3) עצי ההשקה לראות אם לא נפרצה בלילה על ידי אחד משכניו הרבים, שבלם חשודים בעיניו על נגבת עצים". ובראותו, כי קימים הסמנים שנתן במערכות העצים לפני לכתו לישון, דעתו מתישבת עליו, והוא הולך לעורר את אשתו ושלושת בניו על ידי דפיקה חזקה בחלון. בדרך הלוכו יפתח אריה את שערי חצרו, בהשמיעו לחש המסוגל להרבות הפדיון: "מי סוחר, מי מוכר, מי קונה - יסור הנה". אזו יפשיט את קפוטתו, יפשיל את בתי-זרועותיה של כתנתו וישב בהרחבה לשתות תה. "מיחם נפוח וכרסן 4)", רותח ומהביל, יעמוד על השלחן סמוך אצל אריה. והוא משתקע בשתינו בעיון, בכבוד ראש ובכונה. כל נמיעה ונמיעה עושה רושם נכר בכוס. וכן הוא צומע ומערה 5) כוס אחר כוס - ואינו זו משם עד שזיוע היטב היטב". לעומת זאת אין אריה מאריך בתפלתו. "כריכה, נשיקה, ריקקה - חנה, שימי לחם!" פתי-השתרית שלו עשויה תערובת צנון ובצלים, ובאכילתה, משתתפים כל פרקי 6) פניו של אריה, כמחנה העובדת בכל גלגליה. וכשיבצע מעשהו זה, מרגיש אריה צורך בשיחה במלה עם העגלונים, הרגילים להתאסף אצל "מיטורו", או "חצרה-העצים" שלו.

בחברת האנשים הפשוטים האלה הרבה אריה לספר בכבוד עשרו ותקיפותו, בשבת פירות גנו ושעבודו על ה"פריצים" והקצפים, הלויים ממנו מעות ברבית כסף וגדולי קרקע. "ולמהפקקים 7) בעשרו ענה קצרות: עמד וחשף את הגבשושית 8) שבכיס מכנסו, מטפח עליה ואומר: "הרי צרורות!" ומיד נסתתמו פיותיהם". ביחוד אהב אריה להפליג בספורי מעשיות וברחות מנוזמות על כחו ונכורתו: "פעם אחת פרצו אל אורותו בלילה שלשה גנבים, שנתנו עיניהם באדמוני שלו ויאמרו לקנותו במשיכה. והוא, אריה, יצא ברנע ההוא דרך גם או לצרכו החוצה. אין עליו בלתי אם, תחתוניו" וכתנתו לבדם. וישמע זירא ויתנגב בלם ויארב להם, "ויחטוף" שנים כאחד בכלוריתם ויד קדקד אל קדקד, ואת השלישי הפיל ארצה בבעיטה קלה, ויאסרם ויניחם בעגלתו ויוליכם אל בית-הפקידות". או אנדה אחרת: "מעשה בחמשה קצפים שכורים שקראו עליו למהלומות, "ויחטוף" את האחד ברנליו ויניפוהו תגופה כהנף מטה ויחבט בו את הנשאים עד כלותם". ואם היה איש מזהשומעים מסופק באמתת הספורים,

הוציא אריה את סקצוקו מלבו במיפת חותך 9): ששק 10) את שתי אצבעותיו, הבחן והאצבע, כמלקחים, ויאהו במסרקת 11) המספק וינידהו כנוד הקנה הנה והנה, סנער ואומר: - עתה ענני נא, ענני, פרעוש, מי אדיר על הכל? האתה אם אני? - ר' אריה! ר' אריה! - סודה הננער בעלי-כרחו, מסרכם 12) לצאת מן הצבת 13) המעיקה מאד. - מי גבור על הכל, מי חזק על הכל? שונה אריה ומסופף ללחוף את צואר הסודה במקצת, המסרפר בידו כדג וסניו מתמלאים דם. - ר' אריה! ר' אריה! נואק המסופק בקול רצוף מעצמת הכאב - אם כן, ברח לך, כלב, לסאורתך, ואל תחרץ את לשונך במקום גדולים - מסיים ר' אריה את תוכחתו וירף ממנו. - ואתה למה תסוג אחור? - שונה שנית אריה לעגלון אחר הנסוג אחורנית - גשה נא אלי ואושך, בני! אל תירא, שוטה שבעולם! רק אין דבר, כי אם אניחך על צפרני האחת ובשניה אלחצך - כזה - ואתה מומט! ... ואריה הורה בעליל

1) חוקים ומעדרים. 2) לחיי. 3) אמבר. 4) בעל כרס. 5) שופך. 6) הלקי. 7) המסופקים.

8) העל הקמן. 9) ראה כחלפת. 10) הרחיב ופתח. 11) затылок. 12) כתפפר. 13) כלקחים.

בשתי צארכיו אופן מיתתו של פירוש מעוך הנדון ברסוק אברים, מה שחעיר את שחוק כל העגלונים והמשרתים".

שיחותיו של אריה היו מתובלות ב,שפיכת מעים, רסוק אברים, מליקת הראש, רציצת גלגלת ורמש הבטן", כאלו היה דורש בחכמת הנתוח. וכשבא ריב עגלונים לפניו, דבר המצוי עשר פעמים ביום, או יעץ להאחד לשפך בני-מעיו של השני, ולשני — למלוק את ראשו הצרוע של הראשון, או לעקור את נגרתו הנמבוה—הכל על מקומו יבוא בשלום". אולם כל זה נאמר רק, לתפארת המליצה ולברית הדעת, כי באמת לא היה אריה, בהול להשתמש בכחו; אם מפני שכבר שקעה דתית דמו מבחרותו, או מפני שהוא בן חמשים ואין זה לפי כבודו, אף על פי שהיה אריה עניו ושפל-רוח מאד. "הוא היה מקדים שלום, צפרא טבא" אפילו לארמאי¹ בשוק; הוא לא בוש לתחוב את כפו אל כיסו המזוהם של איזה עגלון או אבר ולהוציא מתוכו עקרי² טבק נמוחים מלא אצבעותיו לקטרת; הוא לא בוש, כשהיתה השעה צריכה לכך, להתחרות בנבורה עם אחד האברים בשוק ולהתגושש עמו בפני עם ועדה, ולסור אחרי כן עם המנוצח אל בית המרוח הקרוב לשתות מעומד, כוס-נצחון קנויה בכסף האבר. ובשביל ענותנותו וקרבתו להאנשים הפשוטים, היה אריה חביב על העגלונים. הם היו, מתכוננים לרדת לסוף דעתו ומתראים כפתאים מאמינים לכל ספורי מעשיותיו. וגם האברים השבוהו לאיש טוב וישר, ובהביאם העירה עצים למכירה היו משתדלים למכרם לפאני ארל". ביום השוק היה אריה, מודק³ ונדחק בין הקרונות והעגלות הצפופות⁴, המעונות כל מעשה עץ ויער, שואל כידיד ורע בשלום האברים הזקנים שאצל הקרונות, מהתל ומשטה בטוב לב בצעיריהם, צורם⁵ באזנו של זה וסופר⁶ על חוטמו של זה, או מברח דעתם בדברי גבלה; ואנב אורחה מממש בשק המונח על עגלה זו ובקופה של עגלה אחרת, מטפת בכרשו של סוס זה ובודק שני רעהו—כאלו אין דעתו ולבו כלל על מעשי העץ והיער ולא בא אלא לשאול בשלומם ולשוחח עמם מעט לקורת רוחם". אריה חוקר ודורש בכל פרטי עניניו וצרכיו של כל אבר, שהוא בקי בהם, ומענין לענין הוא בא לחקות את מנהגי היהודים כדי לברת את דעת האברים. הוא מספר להם על פי דרכו בפרוטרום את כל מנהגי הסדר של פסח, את סדר יום-הכפורים ומנהגי יתר המועדים, כל שיש בו כדי להתגיה את האברים ולהביאם לידי גחך; וביחוד הוא מטעים את כל אותם המנהגים שעולים ליהודים ב,דמים", כדי להוכיח עד כמה גדולים צרכיו של היהודי. ובתוך כך מכוון אריה את הרגע הנכון וגמר את קנית העצים במאמר אחד—וכעשר עגלות מעונות מעשי יער נעקרות בבת אחת, בקול שריקה וגניחה, מן השוק, להתפרק משאן במישורו של, פאני ארל".

אולם לא תמיד הצליח אריה לעשות עסקיו בשלום, כי יש שהיה בא לידי מריבות ומהלומות עם בני-אומנתו המתחרים עמו במסחרו. ביחוד קשתה עליו המלחמה כשנודמן לעמד על מקח אחד עם, אלתר תרנגולת", "ארם קמן, דק וצנום, שפניו הזעומים, אפר המחודד ועיניו הדלוחות מעורים⁷ בנידי תכלת רבים". סוחר-בעצים זה היה רתחן מטבעו, המתחרף ומגדף את העולם כלו, "וגם כשהיה שותק נראתה כל, ישותו" הקטנה כחמת מלאה זוהמא רותחת, רותחת ורותחת". אולם אלתר לא היה נועז בודאי לתגר מלחמה באריה לולא עמדו לימינו אשתו הגדולה והחזקה, בבא", וחמשת בניו הגבוהים ובעלי-

(1) הכונה: לגוי. (2) שרשי. (3) פתק. (4) הרחוקות יחד. (5) חולש. (6) מכה. (7) מחוכרים.

הזרוע. המתחיל בריב היה תמיד אריה. הגה הוא רואה את אלתר עומד בשוק על סמך עצים אצל אחד האכרים ממכריו, והוא נגש אליהם בתרעומות.

— קיש—קיש—קיש!—מכשכש אריה מאחורי אלתר, כמבריה תרנגולת, והוא מתבונן להקניטו ברטו לכניו. גידי התכלת המעורין בפני אלתר ובחוטטו סודעזעים; הארם שבהם (תוסס 1), מחלחל 2), ספעס וקופץ ועולה אל תוך העינים הדלוחות ומאדיסן... ובכל זאת הוא שוהה מעט על נקודת הרתיחה, מטה ראשו חקטן בעקלתון 3) כלפי אריה ומענעעו לכאן ולכאן ומביט בו הבטה זעומה והשקפה לרעה טלמטה למעלה.

— צפרא טבא למיטרא!—סונה אריה אל האכר, כאלו אינו חושש כלל למעמדו של אלתר זאינו מודה במציאותו כל עיקר—מה זה היה לך, מיטרא? ההבאת דוחן 4) השוקה ולי לא הגדת? תטיהני! הלא ידעת, כי גם באשפות חצרי, ברוך השם, מנתרין 5) ומנקרין תרנגולין ולדוחן הם צריכים, אותן התרנגולים. אבל מה זה אני רואה? עיני השעתני! לא דוחן—כי אם קרשים בעגלתך, ומה אפוא לתרנגולת ולקרשים?—קיש, קיש, קיש!! המאה נגדשה. חוד חוטטו של אלתר משהרבב 6) ומתחדד יותר ויותר, עפעפו הולכים זמטנצים כאלו הוא חפץ למצות את עומק חסתו ולצמצם את כל זעם סבטו ורוע עיניו בנקודה אחת, להטיל ארם באריה ולשרפו רגע אחד... צפף! יכנס רוח באבי אביך!—חפצה התרנגולת לצרוח מר—לולא באה פתאם מרדות 7) בלבה, בזכרה את המכנה הכיוכה בצריחה זו. אולם לבל יעמוד בחבוק ידים בעוד אויבו לנגדו, צורח פתאם אלתר בקול מר: „אריה! אריה! אריה!!!“ בקריאה משולשת זו, שנעקרה מעומק לבו הזועם והחרד ושנאמרה בחרוק שנים, כרך אלתר את אלפי קללותיו ורבבות נדוסותיו שהתרוצצו על קצה לשונו ומפרכסות לצאת...“

ובתוך כך מוסיף אריה להקניט את אלתר בדברי־חרודין, והאכר מצדו אינו דוחק את השעה, בדעתו „שכל ענלה שזכתה להיות לסלע־מחלקת 8) לשני סחורים סופה להשתלם פי שנים“. הוא מתחיל לקטר במתינות את מקטרתו, ואלתר רואה בזה סמן טוב ותוחב לתוך כיסו של האכר „את הכסף, לפי המחיר האחרון שעמדו עליו במרם נודקר התיש באמצע“: אבל מיטרא עושה את עצמו כחם, ומתחיל מחדש מן המחיר הראשון שדרש. ואריה, שנפשו קצרה בלהגם, קופץ וחוטף את השוט מיד האכר בשמאלו ואת מושכות הסוסים בימינו, וקורא: „ויו!“—ובדברו הוא מושך בשריקת שפתים את המושכות, והסוסים נועצים מלפיהם 9) בקרקע ומתחזקים לעקור...—לא! קורא אלתר באחוזו ברסן הסוסים לעצור במ...—לא תמוש מזה, צפף!—אמש, תרנגולת, אמוש... ויו!—עמוד!...—קיש, קיש, קיש, קיש, תרנגולת!—יהי רצון שיקשקשו בלגינא 10) אחרי ממתך 11), יהי רצון שינקרו תרנגולין על קברך, יהי רצון...—סור מזה אם אינך חפץ להיות מומת!...—צפף! צפף! צפף!—צועק אלתר בכל כחו ועוצר בסוסים—עשו, חם, ממור! הניחני גם אני לאכול פת לחם!“

וברגע ההוא הממה מהלומה נוראה את ראש אלתר הקטן, כי נחת עליו אגרופו של אחד מבני אריה, שחש לשם לקול הקריאה, צפף! אבל המוכה, שנטרפה דעתו מכובד המהלומה, לא הרפה מרסן הסוסים, אלא הלך ונסחב אחריהם בצעקו בכל פה: צפף, צפף! הושיעו! הצילו!“ ובתוך כך מהרו לבוא לקול המהומה כל בניהם ונשיהם של המתקוטטים, ויערכו קרב אלה מול אלה. ומקץ רגעים אחדים הגיעה המלחמה לעצם תקפה. ארבע היתדות, התקועות בארבע פעמות העגלה, להחזיק בתוכן את

(1) רותח. (2) חדר וניקב. (3) באופ; עקום. (4) проко. (5) מקפצים. (6) מתרחב. (7) בטובן—פחד האיטיש. (8) камень претянувенія. (9) פרוטירים. (10) בקופסה. (11) אחרי ארוגך במותך.

הקרשים - נשמטו והוצאו בידי הנצים, להיות למקל תובלים, והקרשים נפלו ונתפורו על הקרקע... (והתכסים¹) היה פשוט מאד. הנלחמים נפלו לשלשה ראשים. הראש האחד הבנים - עסקו ברציצת גלגולת על ידי המקלות שבידיהם; הראש השני - האבות - הסתפקו בתלישת זקן ובמכות לחי; והראש השלישי - שתי האמות, חנה וכבא, שרצו עם טפן אל המערכה באחרונה - שעו בדברי הבל ותפלות כאורח נשים, מעין שמיטת השביסים ופריעת הראש ושריטת הפנים². מסביב להנצים עמדו במעגלה ילדיהם הקטנים והתיפחו בקול. ומיטרא פתח בתוך כך את סוסיו, נתן לפניהם על דרבן³ המוט את טרסקל⁴ המספוא והסתכל במנוחה ביהודים המתחבטים. אולם באותו רגע נבהל לבוא אחד השוטרים, ולמראהו נתחדשה המלחמה ביתר עז. כל הנלחמים התלכדו פתאם למצוק אחר, כגוש תולעים נפתלים ונאבקים יחדו. אין קול ענות, כי אם מהומה ומכוסה, ומתוכה כדמות ראשים פרוצים לשמצה, פני להבים מלוכלכים בדם, שערות סומרות ומדובקות, בלוריות אחוזות בידים, אגרופים עולים ויורדים⁵. לאחרונה באו פקיד-השוטרים ושני רופאים לחבוש פצעי המוכים, ויערכו פרטיכל כרת. והנצחון היה לאריה, כי לו קמו למקנה קרשי המריבה בתשלומי כפל. הרגעים האלה היו היותר יקרים בחייו.

שלמונו של אריה בשוק-העצים היה אפוא בלתי מנבל, ובחצרו נערם אוצר גדול של מעשי-יער מכל המינים שאין דוגמתם אצל הסוחרים האחרים. גם עסק ההלואה-ברבית ואחוזותיו הכניסו לו רוח גדול. ובכל זאת הסתפק אריה בשם, בעל גוף⁶; הצטמצם בחברת האנשים הפשוטים ולא התאוה להכנוי, גביר⁷. אין אריה מוצא את עצמו מתייב לנהוג סלסול והדור ולדקדק ב„שאר המעשיות“ והנמוסים שהיהודים היפים נוהרים בהם. את כל אלה הוא מניח להם, ליהודים היפים, להתגדר⁸ בהם בבית-המדרש, והוא מחל על זה במחילה גמורה. ראשית, מפני שכל זה „עולה בדמים“... והשנית, כל אלה „המעשיות“ קשים לטבעו ונוטלים מעם חייו⁹. ומכיון שנתיאש אריה מלצאת מתחומר ולהתרומם למדרגת „בני-עליה“, עמד ושטם משטמה רבה את כל הנושא עליו תותם של עדין ופנוק, אצילות⁵ ורוחניות⁵. בשיחותיו עם העגלונים שפך את לעגו על פניו הצמוקים של המו"ץ, על „צלוחיותיו“ (פאותיו המסולסלות) של השו"ב המפומם, על עיניו התרוטות⁶ של הש"ץ בעלי-הבכי ועל מנרעותיהם של כל בעלי-הבתים ההגונים שכלם בשר-ודם ואינם מתכוננים אלא כלפי ה„קופיקה“... חסידותם וחשיבותם אינן אלא למראית-עין, ועשרם של „כל אותם המצורעים“ אינו אלא מדומה, הבל פורח - „פי-פופא“, והדרשות של דופי הללו, שהיה אריה דורש באריכות אתרי סעודת-הצהרים, בשבתו על האצטבא⁷ שלפני שער חצרו, היו מתקבלות ברצון על לב העגלונים וסוחריה-העץ הקטנים, העוינים את הגדולים והחשובים.

אגב, לא התגדל אריה ולא התרומם משפלותו, כדי שלא להקניט את אלהי-הקנאה. ככל האנשים הגסים שנעקרו ונתלשו במקרה מאשפתם ומולם הגביהם למעלה מאורים, ירא וחרד לרגעים מאימתו של איזה כח נסתר, תקיף ואכזר, הנוח לכעוס ויכול להפילו פתאם ממדרגתו ולהשיבו לאשפה כשהיה. ובחמור זה העולה בסולם, היה עומד ומרתת⁸: שמא תשבר הדרגא מהחתי - ואבריו מתרסקים⁹. אף על פי שהיה אריה מתפאר תמיד בכחו ועשרו, והיה משבט את אבותינו בני הדור החולף, שהבינו כהלכה, כיצד מבקשין כת בקערה¹⁰, והיו אוכלים לביבות גדולות כככרות לחם, פשטידות⁹, אוזים וקורקבנים¹¹ צלויים - בכל זאת היה מרגיש לעתים קרובות מעין „בטול היש“. את שיחותיו עם

(1) тартиха. (2) ראש. (3) סל או שק. (4) להגדל. (5) благополучество. (6) רכות ונינועות.

(7) הסעל. (8) מחד. (9) עינות סרובכות בשמים שונים. (10) קיבות-צפרים.

הענלונים היה מסיים בחקירה על דבר, מה שיהיה שם; ומדי הגיעו למקרא זה של המות היה משנה פתאם את טעמו וקלות-ראשו, ובהכנעה רבה היה מבטל את כל חיי העולם הזה, שאינם שוים אפילו „ביצה מוזרת“⁽¹⁾. „המיתה היא קץ כל הקצים והמשחק האחרון, שוטה שבעולם! — סיים אריה ברוח דכא — אתמול — הוא, היום — אתה, ומחר — אני. הכל הולך אל מקום אחד, ולכלנו יחשפו את שולי הכתונת, ערות“⁽²⁾ עד צואר... שכב, ארון חשוב, ועל צדך אל תתהפך! — והענלונים נאנחים ומשתתקים לזמן מרובה“. ביחוד גדל פחדו של אריה מפני אותו הכח הנסתר האורב לו ומתנכל באשרו — כשעברה על פניו „לוייה“ של מת. „ה„בר-מנן“ נשוא במטת נסרים וכלונסאות“⁽³⁾ מצורפים לשעתם, כראוי ל„בר-מנן“ הגון; העם הולך אחריו אבל וכפוף ראש, השמשים מקשקשים בלגניץ — קיש, קיש — צדקה תציל ממות!“ — ואריה מצטמצם ומתמעט יותר ויותר, עד שהוא נעלם לגמרי. „וברגע שהגיע השמש המקשקש לעבור על פני חבורת הענלונים, המודרזים להטיל פרוצות מחוקות אל תוך נקב הלגינא — כבר שוכב לו אריה במרתפו או נסגר בביתו, ומטה אזנו לקול הקשקוש ההולך ומתרחק, הולך ופוחת... וכל כך למה? — אלא להסית ממנו דעתה של מדת-הדין כשהיא קרובה אליו, כלומר: וכי מה אני חשוב בעיניך, אב רחום, שתפקדני ותשים אלי לכך?“

גם בתחבולות חיוביות השתמש אריה, כדי לפיים את הכח הנעלם והקפדן הדרוש רעתו. שש שמים היה שגור⁽⁴⁾ על פיו כשננע הענין אל ממונו, וגם מצא לו „כת שכנגד“ במכשפים, לחשים וסגולות. הוא היה נוהג „לשחוט תנשמת“⁽⁵⁾ כדי-נראה ולקברה תחת המפתן — להצלחה; לשמור את החולדה⁽⁶⁾ הדרה בעקרי⁽⁷⁾ ביתו כבבת-עינו, מפני שהיא שומרת את מזלו; ללחוש שלש פעמים בשחר בעת פתיחת שערי החצר את הלחש הידוע. ואפילו את צרורותיו, החביבים עליו מגופו, התיר אריה לפני הרבי הקו-בי, אם כי לא נתן מעודו נדבה לאיש; ומדי הריחו סכנה קרובה — מיד רתם את עגלתו וירץ אל הרבי להקדים רפואה למכה. אריה האמין, כי כל עשרו בא מברכתו ותקיעת-כפו של הרבי הקו-בי הזקן שיצליח בעסקיו, ואף על פי שבנו, הרבי הנוכחי, אינו מוטחא גדול כל כך, אבל הוא חשוב מפני זקנו המגודל, ו„כשאין דנים, גם הסרמן קרוי דג“. הצדיקים היו בעיני אריה, כמיני בעלי-מלאכה שיש לעולם צורך בהם, כמו המכשפים, להבדיל. הם בקיאים פחות או יותר באומנתם, ומחוצה לה הם, בני-אדם פשוטים כשאר הבריות, וגם הם אינם מתכוננים אלא כלפי הקופיקה“.

בדרכי זהירות וארחות חיים כאלה היה אריה „בעל גוף“ הולך במח והיה מבלה את כל ימיו בשלוח, לולא התאותה חנה אשתו להיות ל„גבירה“. היא הסיתה את אישה לדרום את ביתם הקטן והישן, שהיה כבר לחורבה כפופה וסחופה⁽⁸⁾ עם שדרת-נג שנתעקמה באמצע כשדרת הסוס — ולהקים במקומו מעצי-הבנין המשובחים שבחצרו בית-דידה גדול ונהדר. ימים רבים התנגד אריה לחפצה זה, כי נקבעה בלבו „ההזיה, שעליו להשאיר אותו אריה כאשר מצאהו מזלו“, וכל שנוי קל במנהגי חייו יגרום לו רעה ואסון; אולם לבסוף נצחה חנה. והרבי ברך את הבנין החדש, ויעניק לאריה סגולות למול טוב: „ארבעה מטבעות נושנים ומחוקים לטמנם בקרקע הבית בארבע פנותיו, קל"ח מחטי ברזל לשימם תחת הספים ושמירות וקמיעות לקבעם על משקופי הפתחים וכוזיות הבית“. וביום השבת של חנוכה הבית נערך משתה או „קדוש“ לכבוד כל ה„נגידים“ שבאותו הרחוב. אריה הראה להקדואים את כל מבואי הבית החדש, חדריו ורהיטיו היקרים אלא שהאורחים

(1) מקולקלת. (2) גלות. (3) מוטות. (4) רגיל. (5) родъ совы. (6) ласяца. (7) ביסוד, (8) נסויה על צרה.

המזכים שמו לכם יותר להשלחן הערוך לפניהם. הם „חטפו, לעסו, מחנו ויאכלו בכל סה וגם שמו בכלי המף אשר ברגליהם, והכל משום „מצוה לחסר“. ואריה עשה את עצמו כאלו לא ראה ולא התבונן, וכל כך נתבלבלה דעתו למראה כל אותם הפיות הלועסים, הלשוניות המתהפכות והשנים המזחנות והמפצחות⁽¹⁾; וכל כך תעה לבבו מקולות הקוראים „לחיים“ שהקיפוהו מכל עבריו, עד כי בתקוע לו ר' אהרן, זקן הגבירים והחשוב שבהם, את ידו לברכו – החזיקו פתאם אריה בוקנו ויאמר לנשקו בדרך שהוא עושה עם העגלונים, ורק בקושי גדול השתמט הלו מידו“. גם חנה התקשמה לשוא בכל תכשיטה היקרים, שהיו חבושים ימים רבים בפומק שבמעטקי הארנו, כי הגבירות שלחו אליה מבטי קנאה ולעג וקרצו עין אשה לרעותה בעברה עליהן בפנים צהובים ובתנועות מזוירות ומגושמות. כפל סנטרה התגפת והתעגל כפלח⁽²⁾ התפוח, ושתי לחייה היו מתלהמות ומאדימות כאבטיח⁽³⁾ שלוק⁽⁴⁾, או כאלו קבלה עתה שתי מכות לחי מיד אריה“. ביחוד גדל עלבונה של בעלת הבית כשהגיע תור אכילת הפשמידה השלישית, פשמידת הקיבה“. הגביר הזקן נגע בקצה חוטמו בעצב הפשמידה, המה את החוטם לכאן – וירח בנחירו הימנית, ואחרי כן הפתו לכאן -- וירח בנחירו השמאלית, ובאין אומר ודברים השיב את החתיכה עם המזלג הנעוץ בה למקומה, עצם את עיניו ויברך בלחש את הברכה האחרונה“. ואו מהר לתקוע כלאחר יד את כפו לכף אריה, ובנמגמו מעין הברכה הנהוגה התמלט מן הבית. גם יתר הקרואים החשובים יצאו אחריו בחפזו כנסים מן המהפכה – ומלכת הפשמידות נשארה כיתומה עלובה על השלחן, לצערה הגדול של חנה ולהנאתו המסותרת של אריה“.

ממתרת הזים ההוא לא סר עוד אריה, כדרכו, להאצטבה הישנה שלפני שער חצרו, כדי להרבות שיתיה עם העגלונים, וישב בודד, סר וועף על מדרגת האכסדרה⁽⁵⁾ היפה שלפני פתח ביתו החדש. הוא הרגיש, כי דרשותיו לפני מכריו הפשוטים לא תעלינה עוד יפה, כאלו נסתלקה ממנו רוח הקדש ואיוו חציצה⁽⁶⁾ דקה חוצצת⁽⁷⁾ עתה בינו ובין עולמו הקודם“. אולם יחד עם זה חש אריה, כי הוא והבריות החשובות, המתהלכות לאט ובדעה רחבה ומגרגרות ב„לשון טרובקי“ (לשון הקדש) – הם שני הפכים. ופתאם הגיע לאזניו קול צחוק גדול מתוך חבורת העגלונים שנתכנסה באמצע הרחוב. „יענקל, זקן העגלונים, יושב לו על מרסקל המספוא שעל ענלתו הנמוכה, מקטרתו נתונה בין שני הצהובות והרקובות והוא מקטר, רק ומדבר כאחד – אומנות המיוחדת רק לזקני בעל-העגלות – בקהל עגלונים צעירים ממנו, התלויים ויושבים בנס על כל פרקי העגלה שיש בהם כדי אחיזה ובית מושב במשהו, והם מבעים⁽⁸⁾ וחושפים את שניהם בצחוק פרוע ומביטים לצד אריה“...

סך הספור. ב„אריה בעל-גוף“ יש הסתכלות, הומר בריא ומעט ברור פסיכולוגי, דברים שאינם מצויים ביותר בשיריו של ביאליק. אולם השקפותיו ורגשותיו של אריה מתבררים לנו על פי רוב כמו שהם במצב עמידה, ואין אנו רואים אך דרגשות האלה מתפתחים ונובעים זה מזה. אריה הוא טפוס שנוגד מהשפעת הפרור הטפוס המרכב. משונה של שרמוטים זרים ויהודיים. בכחרותו נדמה לגמרי לפרחיה-הקצפים בחוותו, נשיותו וארחות חייו; אולם בבואו בשנים מתקררת אצל אריה התלהבות-הנוער-ונהלשת תאוותו לחקות את מעשי הבריונים הזרים, ואו ישוב לכצבץ היהודי שבו עם מתינותו ה„בעל-ביתית“, כשרונות-הפרנסה והשקפתו על העולם. אצל איש גם ומטומטם

(1) הספוציות. (2) חצי התפוח. (3) apyca. (4) סבישל. (5) יציע שלפני הבית. (6) סדצה. (7) ספסיקה. (8) מגלים.

זה מתגלה ערמוניות מסתריה דקה, בת התריפות וההכנעה של יהודי-הגלות; ורעבתן, קמצן ואהב את החיים בכל גופו וחסון כמוהו מרגיש לעתים קרובות ב, בטול היש" של כל זיי העולם היה ונזכר תמיד ב, מה שיהיה שם". רגש זה, שמרעיל את שלותו הבהמית והנאתו החמרת של אריה מן העולם, בא לו בירושה מאבות שנסתגפו¹ והתקלסו קצת יותר מדי בחיי-ארץ. הם ולולו בדבר שלא היה בידם לפי שעה, וניטל מעמו להורות. איזה, כח נסתר וקפדן" מבעית תמיד את אריה, מבלי הבנים שום אורה רוחנית או מוסרית לתוך עולמו הפנימי, כי יציר גם כמוהו אינו קולט אלא את הפחד שב, יראת שמים", אנב הופרעה מנותתו של אריה מתמת מצבו החברתי הקשה: יחיד הוא במינו, ואין לו מקום נכון בצבור היהודי לא בין הגבירים, המצטיינים בפינוק, נמוסים, למדנות, ולא אצל בני ההמון הגם, הקלים בעיניו והעוינים אותו בסתר בשביל עשרו.

שירת הזוהר. קרוב לשנת תר"ס כתב המשורר איזו שירים על יפי התולדה וחמדותיה, ובכלם הוא מרבה לשבח את שפעת הזוהר וחליפות גוניו:

בפקן היתי יודע צפיריים (2),
 עדת כרובים קלים, בני נגה מזהירים.—
 בבקר עם שמש עורני תפוש תנומה—
 וקפון לחלוני ודפקי לי: קומה!
 עורני מתלבש ובטנם אתנער
 מחיון הבקר—וקרצו לי: מהר!
 ובטנם גמלי הנהח אמצאה—
 ושקרו לי: צאה! וקרה כל שעה!
 ובטור אני נחפו עד גשמי אלימו—
 נירמוז: פוצו!³—אנכי אחרימו.—
 אז נפל בבקר, בטל-אורות נתבוסם—
 הכר הזהיר פתאם באלפי נגהות
 ויקרן הרשא באורים רבאות,
 ובשבע עינים כל ברקן (4) התנוסס;
 על כל קוק וקוק תרעד אבן-ברקת (5),
 וקרן אל חד כל נעצוץ (6) התנפץ
 ולציצת (7) פו דקה ורדודה (8) נחלקת.

ופתאם ממלכת הזוהר ננערה
 כנוע ספירים ושמשות בכבדה,
 סגורים לעין...—זה עמר ויקפץ
 בין צמחי הבקר העגל המלחה;
 נעדת חופרי אכל, קהל תרגנולים
 מתעלמים ומזעזעים את ראש הנהלולים (9)
 ויצחצח הכקר וינהר ויגחה...

אנכי כליל-זוהר (10) כצפור אחרדה
 וכצפור ברשת אור נפשי נלכדה,
 כמו חוטי-פז דקים עננים ורכים
 שזכבני (11) ויתפשו (12) ביצורי הזבים.
 התנערה, התחדשה בי ילדות מאירה,
 פי שוחק מאליו, בלב-שמש שירה.
 ממצע קרנים, מגיל ומננה
 אקרנה, אנהרה, אבושה, אמונה...

עורני שכור-זוהר, עוד רוחי נפעמה
 ורקומה בנגהות—ויאמרו: לקמה!

(1) התעני. (2) רוחית-בקר קלים. (3) החפורי. (4) жгучий терза. (5) шумрудь. (6) волочущая. (7) פרח. (8) שפחה. (9) מיני קוצים. (10) כולי מלא זוהר. (11) עפשוני. (12) נאחוו ונרקמו.

ובטיסה קלילה עדת הצפרירים
 התשומט ונצנץ בקמה פשמו,
 על ראשי שבלי-הדגן השעירים
 רעבי-משובה ירחפו, ילקמו...
 וזה ים-ההגהות רחב-הגדים,
 עד חם צהרים נתרחץ, נהחולל...---

ובנים די-נור זה ובשבלת-הזהר
 צללתי גם-אני ואכפג ים-אורים,
 ואצא פיי-שבע מזקק ומטהר.
 ובפרץ מעינים, בעוז אלפי מקורים
 של אשר וגיל 1), קרבי דץ 2) ים-ההגה,
 בסהוף ומרת מחולל 3), עוזה, שובבה,
 שתזנק 4) בבת-אחת מאלפי כנורים 5).

המשורר, היושב-ראוהל והרחוק קצת מן הטבע מתמלא באביב ובקיץ השתוממות נעלה למראה המרחב הפתוח והשטף אורה. הוא אינו מבחין ביותר בשלל צבעי הפרחים והנצנים, המכסים את השדות שאינם שלו; ובלילות-סהר שוקטים אינו מחליק בסירה על פני נהר מתנמנם, כדי לשמוע רחש גלים, רשאים ובריות שאינם ברשותו. לאיש-ספר שבמותו יש חלק יפה רק בוודר השמש, הזורח לכל שואפי-אורה. התפוצצות האור לכמה זהרורים וניצוצות עורכת לעיני המשורר המוכה-תמהון עולמות קסם זרועים פנינים, ארמנות-גביש⁶) והיכלי-בדולח⁷); התפרצות הנהרה בשטף כביר מעוררת בקרבו זרם גיל והתרוממות; והתמוגגת האור עם הצל, כנמות היום, מלידה בלבד אור וצל. ענמה קלה וגעגועים לאושר כמס ורחוק:

בין עבי אש ועבי דם
 השמש רד לפאת הים,
 וקרני אור בעד העב
 כחניתות ממרמות רב 8)
 וישק הכפר נגה זך,
 ויגת אש בירק הסבך.
 על ראש החרש יצק אור
 ונתן אש במי היאר.
 ויצף את ראש הנבעה פו
 בקמה זרק ויו ויו.
 ויש וישק כנף 9) היום
 וירד חי אל פי התהום.
 אז יבא כל היקום בצל,
 הפיל הלך-בא הליל,
 ורוח קל בא, נשב, גם.

וישק לי ויגל לי רז...
 הוא לאט עמי 10): אמן, תם-
 בקרן אור בערב היום,
 וימי הנעה, ילד טוב,
 יעופו חיש כמעוף העוף...
 פה נאלח 11) הכל, הכל סג 12)--
 יש עולם טוב שקלו חג...
 יש קרן ברוכה, פנת אור,
 שישמשה-צדקה, רוחה-דרור.
 שם תרתי מקום לך ולי-
 קום נעוף יחדו, נדאה בני!...---
 כי מה הבאב ומה החלום,
 הבאים אט עם צאת היום
 ומשכים את הלב התם
 אל קצוי עד, אל אחרית ים? 13)

וכבוא ליל הקיץ התם והמסתר, יוציא המשורר את ראשו בעד חלון חדרו ויבקש מעבר להעילון השתור סודות חייו ורמזים לחלומות בלי פתרונים:

1) כשיתפרצו וישפפו בלב המשורר מעיני אושר וגיל. 2) קעץ סתוך שמחה. 3) כאילו נסחף בכת זמרת מחול. 4) תתפרץ. 5) "והר", ספר א'. 6) 7) 6) 7) 8) ירה. 9) קצה. 10) כמובן - לחש לי. 11) נתקלקל. 12) סר מן הדרך הישר. 13) "בערב היום", ס"א.

מַעֲשֵׂה בְּבִטָּן רַחֲשָׁה שְׂמֵלְאוֹהָ נֹצוֹת,
 מַעֲשֵׂה בְּנִחְיָרִים וּמִסְמָרוֹת (1), בְּגִלְגָּלוֹת וּפְטִיּוּשִׁים,
 מַעֲשֵׂה בְּבִנֵי אָדָם שְׁחוּטִים שְׁתָּלוּ בְּמַרְיָשִׁים (2),
 וּמַעֲשֵׂה בְּתִינוֹק שְׁנִמְצָא בְּצַד אִמּוֹ הַמְדַקְרָה
 בְּשֹׁדֵי יָשָׁן וּבְפִיּוֹ פְּזִמַּת (3) שְׂדֵה הַקָּרָה ... (4)

לב המשורר מלא צער על חלליהתנם, שאין מעם למותם כמו שאין מעם לחייהם;
 אבל על בוננו גדול עוד מינונו. המוכים אינם מרגישים את גודל האסון והתרפה, ואינם
 מתקוממים בעונו נגד גורלם ומעניהם:

וּבָאתָ עִמָּם בְּיוֹם צוּמָם אֶל בְּתֵי-הַפְּלָתָם
 וְשָׁמַעְתָּ וַעֲקַת שִׁבְרָם וְנִסְחַפְתָּ (5) בְּדַמְעָתָם;
 וְהַבֵּית יִמְלֵא יִרְלָה, כְּכִי וְנִאֲקַת פָּרָא,
 וּסְמָרָה שְׁעֵרַת בְּשָׂרָהּ וּפְחַד יִקְרָאָהּ וְרַעְדָהּ (6):
 כָּכָה תֵּאָנֵק אִמָּה אֲשֶׁר אֲבָדָה אֲבָדָה ...
 וְאֵל לְכַבְּבֵם תַּבְּיִשׁ—וְהִנֵּה מְדַבֵּר וְצִיָּה,
 וְכִי תִצְמַח בּוֹ חֶמֶת נֶקֶם—לֹא תִחְיֶה זְרַע (7),
 וְאִף קָרְלָה נִמְרָצַת אַחַת לֹא תוֹלִיד עַל שְׁפִתֵיהֶם. —

וְהִתְאָכְוֹרְתִי אֲנִי אֵלַיךָ—וְלֹא תִנְעָה אִתָּם בְּבִכְיָה (8).
 וְכִי תִפְרֹץ שְׂאֲנֵתְךָ—אֲנִי בֵּין שְׁנֵיךָ אֲמִיתָנָה ...
 יִחְלְלוּ לְבָבָם צָרְתָם—וְאִתָּה אֵל תִּחַלְלֶנָּה ...
 תִּשְׂאֵר הַצָּרָה לְדוֹרוֹת—צָרָה לֹא נִסְפָּדָה
 וְדַמְעָתְךָ אִתָּה תִאָּצֵר דַּמְעָה בְּלִי שְׂפוּכָה (9),
 וּבְנֵיתָ עֲלֶיךָ מִבְּצָר-בְּרוּל וְחוֹמַת-נִחְוִישָׁה
 שֶׁל חֶמֶת-מֹות, שְׁנֵאת-שְׂאוֹל וּמִשְׁטֵמָה כְּבוֹשָׁה (10),
 וְנִאֲחִזָּה בְּלִבְבְּךָ וְגִדְלָה שֵׁם בְּפִתְּךָ (11) בְּמֵאֲדָרְתוֹ,
 וַיִּנְקַתָּם זֶה מִזֶּה וְלֹא תִמְצָאוּ מְנוּחָה. —

וְגַם אִתָּה אֵל תִּגְדֵּ לָהֶם, אֵל תּוֹעֵזֵעַ תִּנָּם פְּצֵעֵיהֶם,
 אֵל תִּגְדֵּשׁ עוֹד לְשׂוֹא סֵאת צָרְתָם הַגְּדוּשָׁה (12);
 בְּאֲשֶׁר תִּגַּע אֲצַבְעֶךָ—שָׁמָּה מְכָה אֲנוּשָׁה.

(1) מספרות שנתקעו בנחיריים. (2) קירות התקרה. (3) דד. (4) שם, „בעיר ההרנה“. (5) תמשך
 בדם הדמעות. (6) הפחד והרעדה יקראוך ייאחווך. (7) ההמה לא הביא לידי מעשים. (8) אנכי אהיה לך לאכור
 ואמנעך פהרים קול בבכיה. (9) דמעתך לא תרד בעיניך. (10) עצורה וסמונה בלב. (11) כנחש. (12) אל הוסיף
 למלא מדה הצרה הסלאה כבר.

כָּל בְּשָׂרָם עָלֵיהֶם יִכָּאֵב—אֲבָל נוֹשְׁנוּ בְּמִכְאוּבֵיהֶם
 וַיִּשְׁלִימוּ עִם חַיֵּי-בְשָׂתָם, וּמַה-בָּצַע כִּי תִנְחַמֶּם?
 עֲלוּבִים הֵם מִקְצָף עָלֵיהֶם וְאוֹבְדִים הֵם מִבְּחֻמֶּם... (1) —
 וְהִיָּה כִּי תִשָּׁבִים מִחֵר וַיִּצְאָתָּ בְּרֹאשׁ הָרָכִים—
 וְרֵאִיתָ הַמּוֹן שֶׁבְּרֵי-אָדָם נִאֲנָקִים וְנִאֲנָחִים,
 צוֹבְאִים (2) עַל חֲלוּנוֹת גְּבִירִים וְחוֹנִים עַל הַפְּתָחִים,
 מִקְרִיזִים בְּפִמְבֵי (3) עַל פְּצָעֵיהֶם כְּרוֹכֵל עַל מְרִכְלָת,
 לְמִי גְלַגְלַת רְצוּצָה וְלְמִי פְצַע-יָד וְחִבּוּרָה,
 וְכֻלָּם פּוֹשְׁטִים יָד כְּהָהָה (4) וְחוֹשְׁפִים זֹרַע שְׂבוּרָה,
 וְעֵינֵיהֶם, עֵינֵי עֲבָדִים מְכִים, אֶל יַד גְּבִירֵיהֶם,
 לֵאמֹר: גְּלַגְלַת רְצוּצָה לִי, אָב-קְרוֹשׁ לִי—תִּגְהַ אֶת־תְּשׁוּלוֹמֵיהֶם! (5)

גם העם כולו לא ידע להוציא לקח מועיל מה "פוגרום" הקשינובי, ולא התעורר לדאוג לעתידותיו בשעה זו של מצוקה ומשבר. ההמון הגדול לא הסת דעתו אף רגע מהנאותיו ועניניו הקלים, ולא שם לב לה "דבר" שנפל בינינו, המבשר תקופה של מהפכות ומהומות. זהמשורר מרגיש בעלבונם של נביאי התחיה הלאומית, המשחיתים דבריהם על לב עם שקוע בצרכי הרגע והחומר:

אֶת־רִצְפַת הָאֵשׁ מֵעַל מִזְבְּחֶךָ וְרַה הֲלֹאָה, הַנִּבְיָא,
 וְנִשְׁתָּה לַנְּבָלִים—
 תְּהִי לָהֶם לְצִלּוֹת עָלֶיךָ צִלִּים וְלִשְׁפּוֹת (6) סִירָם
 וְלִהְחֵם כַּף-יָדָם;
 וְאֵת הַנִּיצוֹן מִלְּבַבְךָ וְרַה, וְהִי לָמוֹ לְהַצִּית
 גְּרוֹם־הַקְּטָרֶת אֲשֶׁר בְּפִיהֶם
 וְלִהְאִיר עַל שׁוֹחֲקֵי־הַזָּרוֹן, הָאוֹרֵב כְּגֹב תַּחַת שְׁפָמָם,
 וְעַל הַצְּרִיָּה (7) אֲשֶׁר בְּעֵינֵיהֶם. —
 וּמַחִיתָ בְּמַחֲיֵי־יָד אַחַת אֶת קוֹרֵי הָעַכְבָּיִשׁ (8),
 אֲשֶׁר נִמְתְּחוּ לְנִימֵי־כֶנֶז בְּלִבְבְּךָ
 וּתְאָרַג לָךְ מֵהֶם שִׁיר־תַּחֲנִיָּה וְחִזּוֹן יִשׁוּעָה,
 מִשָּׂא שְׂוֹא וְתִרְמִית אֲזִנִּים. —
 נִפְלֵ דָבָר בִּינֵינוּ וְאִין יוֹדַע מַה־נִּפְלֵ,
 וְאִין רוֹאָה וְאִין מְגִיד,
 אִם זָרִם זָרְמָה לָנוּ הַשָּׁמַיִשׁ וְאִם שְׁקַעָה —

(1) אין לכעוס עליהם משום שהם אמללים, ואין לחמול עליהם כי כבר אכרו. (2) נאנפים בהזין. (3) כנלי. (4) חולת וחלושה. (5) שם. (6) להעמיד עליה סירם. (7) מוסה. (8) ארג השבמית.

וְאִם שָׁקַעָה לְעוֹלָמָיוּם. —
 פָּתַח אֶפְסוֹ אֵתָה אֶת־פִּיָךְ, נְבִיא הָאַחֲרִית,
 וְאִם יִשְׁעֶמְךָ דָּבָר—אָמֹר!
 וַיְהִי מִר בְּמֹת, וַיְהִי הַמֹּת עֲצָמוֹ—
 אָמֹר!
 לָמָּה נִירָא מֹת—וּמְלָאכּוֹ רוֹכֵב עַל בְּתַפְיָנוּ
 וּבְשִׁפְתֵינוּ מְתַנְּנוֹ (1),
 וּבְתַרְוֵיעַת תְּחִיָּה עַל שְׁפָתַיִם וּבְמִצְהָלוֹת מְשַׁחֲקִים
 אֲלֵי קֶבֶר נְרֵדָה (2)...

תכונת שירי הזעם.
 ביאליק מתמרמר ב"שירי הזעם" לא על סדרי החברה ורשעת בני-האדם, אלא על ההשגחה העליונה, שעושה את הצדק. הוא אינו מבקש את סבת הפרעות, ועל כן אינו מוצא להן תקנה. כמשורר לירי צופה הוא על הענין לא מצדו ההיסטורי והפוליטי, אלא מגלה לנו את הרגשות הסוביקטיביים³ שעזר בו המאורע. אולם צריך להודות, כי בתור יצירה לירית מרבה הפואימה, בעיר ההרנה" יותר מדי בתאור הפרטים הנוראים של המטבח. יש בזה מעין כונה להגביר את רושם המרירות. אנב נוטה המשורר רק לצד אחד, לצד היגון והיאוש, בעוד שהשתפכות-הנפש יש לה כמה גונים שונים. הפיטן הלירי מתרומם בהכרת מעל להמאורע והחזון המעוררים את רוחו, וכשהם רעים ומרים יבקש לו מפלט באיזה מרחק ממתיק ומנחם. יש כאן מאהבת-עצמו של המשורר, וגם מרוממותו. אנב פשוטים וקשים קצת שרמוצי התמונה של "עיר ההרנה", ואין אנו רואים בהם את משחק הגונים של פחד ותקוה, שממון והתעוררות, את פרפורי אימת המות ואת זעזועי הנמלטים ממנו. רגשות כאלה של גבורי החזון הנורא היו נותנים לו חיים וטבעיות,

מגלת האש.
 משנת תרס"ד ואילך ערך ביאליק במשך זמן מה את החלק הביולטריסטי של "השלח", ובקיץ תרס"ה כתב את הפואימה "מגלת האש", הלקוחה מאגדות תרבן ירושלים.

כָּל הַלֵּילָה רָחַחוּ יַמֵּי לְהַבּוֹת, וְהַשְׁתָּרַבְבוּ (4) לְשׁוֹנוֹת אֵשׁ מֵעַל הַר־הַבַּיִת.
 בּוֹכָבִים נִתְּזוּ מִן הַשָּׁמַיִם הַקְּלוּיִים (5), וַיִּתְּכּוּ רְשָׁפִים רְשָׁפִים אֶרְצָה. — וְקָרְעֵי עֲנָנִים מְאֹדָמִים, מְעוּגֵי דָם וְאֵשׁ, תָּעוּ בְּמִרְחָבֵי הַלֵּילָה. וַיִּתְּנוּ (6) בֵּין הַהָרִים הַרְחוֹקִים אֶת זַעַם אֱלֹהֵי־נִקְמוֹת, וַחֲמָתוֹ בֵּין צוּרֵי הַמִּדְבָּר הַגִּידוּ. — וּבְשִׁנְצָנֶךָ הַשְׁחַר עַל הַהָרִים וְאֵדִים חוֹרְרוּרִים פָּשְׁטוּ בְּעַמְּקֵים— וַיִּשְׁקְמוּ יַמֵּי הַלְהָבָה וַתִּשְׁקַעְנָה לְשׁוֹנוֹת הָאֵשׁ מֵהִיכַל ה' הַשְּׂרוּף עַל הַר־הַבַּיִת.
 וּמְלָאכֵי הַשָּׂרֵת נֶאֱסְפוּ כְּמִשְׁפָּטָם בְּמִקְהָלוֹת־קָדֶשׁ לְאֹמֶר שִׁיר שֶׁל־שַׁחֲרִית,

(1) הוא שליט עלינו. (2) נקפץ. — דבר" ס"ה. (3) האישיים, הפרטיים. (4) התפיצו. (5) הקורחים, המלוכנים. (6) סער.

ניפתחו את חלוני הרקיע, וישלחו ראשם מול הררי הבית, לראות, הנפתחו
 דלתות ההיכל ואם עלה עתר (1) ענן הקטרת ויראו והנה ה' אלהים צבאות
 עתיק יומין (2) יושב עם דמהימי השחר על המשוואות. מעטהו תימרות עשן (3),
 והרום רגליו (4) עפר ואפר. ראשו שמוט (5) בין זרועותיו, והררי הגגן על ראשו.
 מחריש ושומם הוא יושב ומביט אל החרבות. ועף כל עולמים הקדיר עפעפו
 ובעינו קפאה הדממה הנדולה. -- וירעו מלאכי השרת את אשר עשה להם
 האלהים, וירעו מאד, וירעו עמם כל כוכבי הבקר; וילטו המלאכים את
 פניהם בכנפיהם, כי יראו מהביט אל צער האלהים. ותהפך שירתם בשחר
 שהוא לקינה חרישית ונהי דממה דקה. הוכם פרושו וכו, מלאך לנפשו,
 מלאך לנפשו, ויבך בדממה כל העולם עמם...

ובעת ההיא הולך האויב באניות משיבי ירושלים מאתים בחורים ומאתים
 בתורות. כלם טהורים בני טהורים, עפרי (6) חמד מהררי יהודה. -- ותמעט
 בעיני האויב כי התעלל גם וישקן לנצח את שירת חיהם הרעננים-ויאמר
 עוד לבלות נפשים בשממון ולהמיתם מיתה כמשכת ברעב ובצמא. ויפשיטם
 ערמים וזרזים אל האי השומם ההוא, את הבחורים לבר אל עבר האי מזה,
 ואת הבחורות לבר אל העבר השני מזה, ויעזבם שם. כי אמר האויב הגליעל:
 יחצו-ויכפל משא אסונם! (7) -- וילכו באי השומם שלשת ימים ולא מצאו
 מחיה ומים. אבלים ומחרישים הלכו ואין דובר דבר. עיניהם נעוצות (8) בחול
 הקורח וראשם כפוף תחת להט שמש. -- כי ארר ה' את האי מעולם ויהי
 קרח וצחית (9), לא גדל בלתי אם אבנים ועקרבים. ותתימת רשא (10) אין,
 ואין צמת צל ואין גיד (11) חיים-אך דמית-מלאכות (12) ויקוד-חררים (13) מסגיב. --
 וירדם מעין חיהם בתוכם וישתק, ונפשם התקפלה בפנה אפלה. ואפסה
 חמדה, ואולת יד, ונסגרה העין מאליה, ולא ירעו כי הולכים המה.

בלילה השלישי, ליל תכלת וכוכבים, שברו הבחורים את צמאונם במי נהר גדול
 זשחר, הגובעים מעמקי האבדון, ושירו במקלה שירי הזעם והחרבן. ופתאם נשאו
 הבחורים את עיניהם-ויפג לבם:

מראשי ההרים אשר לעמיהם, מעבר הבק (14) והלאה, הלך וטפף, הלך
 ורחף, בערת מלאכים קלים, שורה ישרה ורכנה של עלמות רבות צחות-
 גינה יורדת. בשורה אחת תלכנה, רגליהן רגל ישרה, ידיהן פרושות שמיוכה,
 אחוזות בקרני הסהר (15) ועיניהן עצומות כסהרוריות (16)... עטרות קוצים בראשיהן

(1) האר העב. (2) הוקן, הנצחי. (3) עמודי עשן. (4) שרשרת, ספסל קסן לסמיכת הרגלים. (5) שטופ.
 (6) צבאים צעירים. (7) המדידה תהי קשה עליהם ותגדיל אסונם. (8) תקועות, מורדות. (9) ארמה צרובה ומיובשה
 מרום העפוש. (10) כמובן-ראשית צמיחת רשא. (11) תנועת. (12) יבושת המרבה. (13) שרב הציה.
 (14) סלע גדול, צור. (15) גראות כאחוזות בקרני הלבנה. (16) מוכות ירח החזקות בלילה.

זעל פניהן קפאו חבלי-המשיח. תחת מבסה עפעפיהן תישן אמונת עולם ועל
מפתן שפתוהיהן נרדם שחוק נהרה.

ויכירון הבחורים ויחררו מאד וימת לבם; כי ראו את העלמות והנה הן
קרבות והולכות בעינים עצומות אל שפת הכף הנטוי בקיר זקוף ומאפיל על
הנהר, ובעוד רגע והנה כפשע ביניהן ובין התהום הפתוחה להן מתחמיהן...
ויתרו (1) כלם ממקומם ויועקי אליהן בקול גדול, וינופפו (2) ידים. ואולם העלמות
היו כלא שמעות וכלא ראות, ותוספנה ללכת בשורה אחת וברגל ישרה וקלה
ועיניהן עצומות... והנה גם הפשע האחרון... מתרזת (3) ארבה של עינים נפקחות
פתאם נצנצו רגע בכוכבים ויכבו— ותעפנה בעדת חסידות לבנות אל
שחור המים...

ויקפצו הבחורים בשאנת חרדה ויתנפלו המימה. תלתליהם סמרו כרעמות
הלבאים וידיהם חתרו בבטן מצוליה. חתר ושחה, חתר וצוף, לעמת הכף נחפזו.
והנה נבלעו ראשיהם בצלו הכבד של הכף... והנה הם כבבצי הנהר... ויועקי
הנהר ויחמה (4) ולא ידע שצלו בבטנו, ומשבר גדול ושחור התנישא כהר פחדים
מבטן מצולה ויפל את עזי-הנפש אחר. אבל העפל העפילו (5) עזי-הנפש וימפסו
אל ראשו. וישתק המשבר ויתאפק, ויעמד נד אחד, ואולם בקרב ארבה
מתשבת זרון. והבחורים ממפסים וחתרים, ממפסים ועולים. והנה הם עם
הראש... והנה שועת העלמות עולה מעבר המשבר— ופתאם נבקע הקר תחתיו
ויחצה ויהי לגיא צלמות, — ויחליקי הבחורים במורד המצולה הפתוחה, ושם,
בתחתיות שאול, נפגעו ראשיהם בראשי העלמות, אשר צפו גם הן כנגדם...
ודממה כבדה, מגוחת שבע לאבדון, רבצה פתאם על הנהר.

רק בחור אחד, עלם רך ובהיר עינים, נשאר לבדו בחיים, ויפול ארצה ויבך,
זמקו על רגליו, נשא עינו שמימה, וירא— והנה שם במרומי הכף אשר לעמתו, תמה
ונקיה כמלאך הצניעות והענוה, נצבת לפניו עלמה אחת זכת-בשר ונוגת-עינים;
עפעפיה יישירו נגדו, ועל ראשה תזרח אילת-השחר⁶. ויפעם לכב העלם, ונפשו
נתמלאה כליון גענועים וצער האהבה, כי ראתה עינו את סמל אהבתו מנוער. ויכרע על
ברכיו לפני דמות-הפלאים, ורחו השתפך בתפלה זכה וזכרונות הילדות:

— האת היא יחידתי ונר חיי ומלאך לבבי מעודי ועד היום, אשר נגלית
עתה אלי מראש צורים באי ישימון זה תחת פנפי השחר וכוכבו? — בשחר
ילדותי עוד ראתה עיני יפעתך, ותחמד בסתר לילות ושחרים את אורך הגנו.
בין הררי שמרון, תחת גפני הכרמים, שמה חבלתני (7) אמי, ותהי ערשי
מקלעות זמורות ולולבים ושירת אמנתי קול הצפור. קמות בר גבוהות ושדי

(1) קפאו. (2) הניעו. (3) הופ שחורים עליו דבר מה. (4) וירח. (5) התחוקו והתעקשו.
(6) טכב השחר. (7) הרמה ללדת אותי.

תְּרוֹמוֹת בְּרָכוֹ יִלְדוּתִי וַיַּעֲרוֹת אֲשֶׁר־יִם (1) רַעֲנָנִים וְעַפְּאֵי הַבְּרוּשִׁים (2) בְּסוֹדֵם
הַבִּיאוּנִי, וְאֶהֱבֶה אֶת אֱלֹהֵי הָאָרֶץ, אֱלֹהֵי הַהָרִים וְהַעֲמֻקִּים, וְאֶת אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם
יִהְיֶה אֲתִי. — וְאַחֲרַי בֶּן יִתּוֹם הָיִיתִי וּבְיָדֵי... אָבִי מֵת מוֹת פְּרִיָצִים (3) בְּמַלְחָמָה
וְקָלְלַת אֱלֹהִים עַל עֲצֻמוֹתָיו (4). וְאִמִּי חָלְלָה אֶת לִבָּהּ בְּשַׁעֲלֵי־שַׁעוּרִים (5) עַל
אֲדַמַּת נֶבֶר; וְאַחֲרַי אֲנֹכִי לְבָדִי וְאַתָּע כָּל הַיָּמִים גְּלַמּוּד בֵּין הַהָרִים וּבְלִילָה חַבְקַתִּי
צוּר. שׁוֹעֲלִים הִלְכוּ סְבִיבֵי בְּאֶפְלָה (וְכוֹס 6) חֲרָבוֹת בְּעַתְתָּנִי בְּיִלְלָתָהּ, וְאֲנִי בָדָד
וַיַּחֲדִד וְהָיָה, אֵין לִי כֵל בְּלִתִּי אִם נֶפֶשׁ חֲגֵרָה בְּצַפּוֹר וְעֵינַיִם צוֹפוֹת וְתַמְהוֹת.
וְתוֹפִיעֵי אֵלֵי אֶת, הַצְּחוּרָה וְהַגְּנֵגָה, מִבֵּין עַרְפְּלֵי לַיְלָה, וְתַשְׁכִּימִי אֶל אֶבֶן
מִרְאֲשׁוֹתַי וְאֶל גִּבְעַת מְלוֹנִי. — וְתַלְמִדִי אֶת לְבָבִי יְגוֹן סִתְרִים וּמְכַאוּבֵי
שְׁתִּיקָה וְיִסוּרֵי אֶהְבֶּה... — וַיִּמְצָאנִי בְּאַחַד הַיָּמִים אִישׁ שׁוֹיבָה מִיַּדְוָה מוֹטֵל
בֵּין הַהָרִים עִם שַׁחַר (7), וְהָאִישׁ לְבוּשׁ אֲדָרַת וּפְרוּעַ שַׁעַר, הוֹלֵךְ קְרוֹרֵנִית
וְזַעַף, וְהוּא נְזִיר וְקָדוֹשׁ אֱלֹהִים וְנֹרָא הוֹד (8), וּמִרְאֵהוּ כְּאֲשֶׁר יִהְיֶה מִרְאֵה
עֵנַן הַכְּבוֹד וְעֵין הַקָּרַח לְפָנָיו בְּקָר. וַיַּחְמוֹל עָלַי הַשֵּׁב, וַיִּמְצָאנִי בְּסִתְרֵי אֶהְלוֹ
וּבְצַל וְקָנֹו הַדָּבָר וְהָרוּעַד בְּסִנִּי. וַיִּזְרַנִּי מִדְּרָכָיו, וַיַּעֲבִידֵנִי לְאֱלֹהֵיו, וַיִּזְרַנִּי נֶפְשִׁי
מִכָּל חֲמָדָה וַיִּלְמַדֵנִי לְהַבִּיט שְׁמִימָה. וְאֶת כָּל־צִיָּצֵי עֲלוּמֵי קַמָּר אֶחָד
וַיִּשְׂאֵם לְאֱלֹהֵיו וַיִּקְדַּשׁ אֶת רֵאשֵׁי מְאוּנֵי (9) לְשָׁמַיִם, וַיְהִי יְמוֹתֵי צוֹמוֹת
בְּיִמּוֹתָיו וְלִילּוֹתֵי תַפְלָה כְּלִילּוֹתָיו. וְאַיִרָא מְאֹד מִפְּנֵי הַזְּקוּן כִּירָא הַפְּרַח אֶת
הַסֵּתוֹ. פְּנֵי דָלוֹ וּמְצַחֵי חוֹר מִיּוֹם לְיוֹם — וְאוֹלָם קוֹצוֹתֵי פֶשׁוֹ (10) וַיַּעֲשׂוּ תַלְתְּלָיִם
וּבְלִבָּבִי שִׁשְׁגָה (11) יַעַר רַעֲנָן שֶׁל חֲלֻמוֹת. — וְתַפְרַח דְּמִוְתָהּ לְפָנֵי מַתּוֹךְ כָּל
הַרְחוּרֵי (12) וְתַעַל פְּתָאם מִנֶּפֶשִׁי בְּתַבְנִית אִשָּׁה וּבֵת אֱלֹהִים, וְאֲנִי לֹא יָדַעְתִּי
אֵיכָכָה וּמָתִי רִקְמָה בְּנֶפֶשִׁי הַתַּבְנִית הַהִיא... — וַיֵּשׁ אֲשֶׁר יָקוּם הַזְּקוּן בְּלִילָה
וְהַעִיר שַׁחַר, וְעָמַד עַל יַד אֲשֶׁנְּבוּ הַפְּתוּחַ מוֹל הַמְּקָרַח, עֵינָיו תְּלוּיּוֹת לְמָרוֹם
וּשְׁפָתָיו עִם בּוֹכָבִי בְּקָר יִרְנְנוּ תַפְלַת קָדָשׁ לְאֵל חַיָּוִי וְאֲנִי בְּעַת הַהִיא שׁוֹכֵב
בְּנִגְדוֹ עַל מִשְׁתֵּי בַעֲלָמָה (13), כְּלִי בּוֹעֵר בְּאֵשׁ אֶהְבֶּה וּמַתְהַפֵּף בְּצִירֵי מְאוּנֵים
נַעֲלָמִים, וּנְפִשֵׁי תַחִיל, תַפְרַפֵּר, בְּטִלְה־חֲלָב (14) בֵּין שְׁנֵי כְּפִיר רָעֵב, וְעֵינֵי
בּוֹכִיָה, וְשִׁנֵּי נוֹשְׁכוֹת וּשְׁפָתֵי לַחֲשׁוֹת בְּרַעַר־חֶשֶׁק תַפְלַת־חַטָּאת (15) לְאֵל חַיָּ
אֲנִי... וּבָאָה רַגְתִּי הַזְּקוּן בְּקַרְבִּי כְּמַעֲזֵן טְהוֹר מִפְּכָה אֶל יָם נְגַרְשׁ (16)... וְאַקְל
מְאֹד בְּעֵינֵי וְאַתְעַנֶּה מְאֹד וְאַבְטָא נְדָרִים בְּעַלְמַת נֶפְשִׁי (17) — —

(1) אשרה—העץ שהתחתי עובדים לאלהי האושר. (2) испарисы. (3) הטסנים ורוצחים. (4) הקללת רובצת על גופו רמת. (5) חללה כבודה בעד קוסץ שציריב. (6) сова, צפור המקננת בחרבות. (7) בעת עלות השחר. (8) הודו נורא. (9) תשוקתי העיקרית. (10) גדלו. (11) צמח. (12) דמורהך עלתה וכצבצה סחוך כל מחשבותי. (13) נחשכה. (14) ככש יונק. (15) תפלה שיתחלא רצונו לחסוא. (16) רותח. (17) נדר מתוך צער להיטיב דרכו.

אז יצאתי אל נחל המים להתקדש עם מזבלי שחרית (1) לשמים ולתת את נפשי כליל לה'. שפע קדש רענן השיבו עלי רוחות השחר מכל השפנים (2), ואהי כהולך לקראת סוד (3) קדושים רבה. גבורת אלהים מלאתי, ולבבי חדש, ורוחי נכון, ונפשי תרועה (4) — ולא ידעתי נפשי. וארחב את עיני לשמים, ואשא ראש, ואהי הולך ויורד בנחל. ופתאם והנה צליל מים ושכשוך (5) רחצה בזרם גדלח עברני ויהמה על אזני בהמון פנורות. הצצתי ונדהמתי: שם, בנחל מנגד, פדמות נערה רוחצת ראיתי וזך בשורה הבהיק אלי מתוך האפולית (6).

ואשב שם על שפת הנחל משמים, עיני פמים וראשי כפוף תחת משא מחשבוני, ואהי כיושב על פרשת דרכי הקללה והברכה. וארא פתאם את קנצותי במים כי גדלו פרע וכי כבדו, והן תלויות ומאפילות עלי כוילון (7) של נחשים שחורים חוזמות לנפשי (8) מקרקע הנחל — ואקפץ ממקומי ואקדש גם תלמלי לשמים. הברך הכרעה... בקרבת לבב גליתי את סודי לזקן, ויברכני במפטי עיני וישלחני עם הגן (9) החמה ירושלימה. ואבא בשערי אלהים ונבח ומנחה בנדי, וארא את היכל קדשו, תפארת בחוריו וכחניו, ואת תשואות הצריו ראיתי — ולא קמה בי רוח. ואגלח את ראש גזרי על רם ובחי, ואשלך את קנצותי לפני ארדהאש (10) על המזבח — ובן רגע עלו תלמלי בלהב הזבח השמימה ופאר עלומי הנה לאפר, ריח ניחוח לה... גל שחור בעשן המערכה וכשנאת המות וגן פתאם מנפשי השרופה ויחשף עיני, ואמר לשאג כארי — ואולם ברגע הזה הציפה עלי להקת הלגים ים של זמרה ויסחפני, ויכס שאון החצצרות והמית הנבלים את שאגת נעורי ולבבי תעה (11) ויאבד ברעש התפים והצלצלים. ואתנפל בלא כח לפני הבהן הנשיש לבוש הבדים, ואכבש ראשי בשולי מעילו בין הפעמונים והרמונים, ואבך, ואתנדה, ואבך... —

ועתה ראי גם ראי, הנה התל התלו בי השמים ובכחש אכזרי סבבוני. את נעורי, את הכל לקחו ממני ומאומה לא נתנו לי כפרם. — ותגלי את אלי

(1) החסידים הטובלים בבקר. (2) הנבעות הגלויות, שאינן ככוסות יער. (3) חבורת. (4) מריעה בצלה. (5) שקשוק המים על ידי רחיצה. (6) הצי החשבה. (7) כמסך. (8) חורשות רעה על נפשי. (9) וריתת. (10) האש הרובצת על המזבח בדמות ארי. (11) נתבלבל.

פתאם, אַילותי ומלכת נפשי, והנה נצבת עתה לפני במלא הודך על הַיָּם.
 שְׂרָבִיט האֲשֶׁר בִּימִינְךָ וְצִיץ הַיְשׁוּעָה עַל מִצְחֶךָ. וְאַנִּי כְּמַעֲט רְאִיתִיךָ – וְכָל מְאוּנֵי
 הַכְּלוּאִים הַגִּיחוּ פְתָאִם כְּפִתְנִים רְצוּצִים מְחֹרְרֵיהֶם בְּחֻצֵי נְוִיּוֹתֵיהֶם וְהֵם נִמְשָׁכִים
 וּמְרֻטָּטִים, רַעֲבִים וְצַמְאִים, לְמוֹלֶךְ, לְמוֹלֶךְ, וְאִשׁ זָרָה, אִשׁ הַמֶּרֶד, בְּעֵינֵיהֶם...

זכור העלם מדבר, הרים את עיניו אל טול מקום הנערה – ויהי לאבן. היא
 נעלמה מראש הכף, ורק דמותה טבועה עוד בנהר כצורה בחותם. ויגדל מאד צער העלם
 וינונו עמק כתיבם; אולם מעט מעט באה שלות היטחר בלבו, ותהי בצרי זולף על
 מכות נפשו (1), וינח לבבו ויכנע.

וּבְהִשְׁבִּיבוֹ אֶת עֵינָיו אֶל רֹאשׁ הַכֶּף – וַיֵּרָא וְהִנֵּה שָׁם בְּרוּם עוֹלָם, מִמַּעַל
 לַכֶּף, כְּעֵין עֵב יְחִידָה וְקַמְנָה מְרַחֶפֶת וְתַלְוִיָּה, וְהָעֵב צְחוּרָה וּבְעֵלֶת-כְּנָפַיִם,
 וּכְתֻבָּתֵי יָד יוֹצֵאת מִתַּחַת לְכַנְפָּהּ, שְׁלוּחָה מוֹל אֵילַת-הַשֶּׁתֶּר. הַדְּמוּת מְלֹאָךְ
 הִיא וְאֵם דְּמוּת הָעֵלְמָה? – וְכִלְיוֹן-נֶפֶשׁ גְּדוֹל כִּנְשָׂא תִקַּף אֶת הָעֵלָם, וְאֶהְבֵּת
 אֱלֹהִים עוֹה מְמֹת שְׂמֵפָה לְבוֹ בָּיִם נְעֻנְעִיָּה. וַיִּשֶׁתְּ אֶת תְּכֵלֶת הַשָּׁמַיִם בְּעֵינָיו
 וַיִּשְׁכַּר... וַיִּזְקַף הָעֵלָם קוֹמָתוֹ וַיִּרְם יָד וַיִּקְרָא: אֱלֹהִים! גַּם אֶת הָאִשׁ אֲשֶׁר
 בְּלִבִּי הִנְנִי נוֹתֵן קֶדֶשׁ לְשָׁמַיִם! – וַיִּנְעַר, וַיִּמָּשׁ מִמְּקוֹמוֹ, וַיִּיָּשֶׁר לְלֶכֶת עִם
 שְׂפַת הַנְּהַר לְקִרְאֵת הַנְּכוּן (2) לוֹ בְּלֵב בְּטוּחַ. קְרִיאַת הָאִשׁ צִלְלָה בְּאָזְנוֹ, וּבְעֵינָיו
 נִגְהוּ דְמוּמֵי הַשֶּׁתֶּר (3). וְצֵלָם הַנְּעֵרָה בְּמִים וְהָעֵב הַצְּחוּרָה בְּמָרוֹם – מָשׁוּ גַם
 הֵם מִמְּקוֹמָם וַיִּלְכוּ לְפָנָיו... –

וּכְשֶׁהִרְחִיק הָעֵלָם לְלֶכֶת – וַיֵּרָא וְהִנֵּה שְׂפַת הַנְּהַר, אֲשֶׁר הוּא עוֹלָה בָּהּ,
 הוֹלֶכֶת וְנִבְוָהָה מְאֹד, עַד שׁוֹתָהּ (4) בְּקוֹמָה אֶל הַכֶּף שְׂפָנְגֶּרֶה. וְשֵׁנֵי הַכְּפִים
 הוֹלְכִים וּמְתַקְרָבִים, הוֹלְכִים וּמְאֲפִילִים עַל עָרוֹץ (5) הַנְּהַר הַסְּגִיר בִּינֵיהֶם, וַיְהִי
 דְמוּנָם כְּשֵׁנֵי מְצוּקִים (6) אֲשֶׁר חָבְרוּ עַל הָאֲבֵרוֹן, וְהֵם חֲרָשִׁים מוֹמָה לְהִבְיֹאוֹ בֵּין
 מְצֻרֵיהֶם (7) וּלְחַנְקוֹ שָׁם בְּאֲפֵלָה... – וּפְתָאִם עֲמָרָה הָעֵב הַצְּחוּרָה וְתַנַּח
 בְּרוּם עוֹלָם עַל שֵׁן סֵלַע. וַיִּצָּף הָעֵלָם לְמֶרְחוֹק, וַיֵּרָא וְהִנֵּה כְּעֵין צוֹק גְּדוֹל (8)
 וַיִּשְׁחֹר מְתַנַּשָּׂא שָׁם מִתּוֹךְ עַרְפְּלֵי שֶׁחַר, וְהַצּוֹק גְּבוֹה וְתַלּוּל (9) וְעַל כְּתָפֵי הַכְּפִים
 יִשְׁכֵּן. תַּחְתּוֹ עוֹבֵר נְהַר הָאֲבֵרוֹן וְעַל רֹאשׁוֹ רוֹלֵק כְּדְמוּת נֵר קָמָן... –

וַיִּכְר הָעֵלָם אֶת אִשׁ הַקֶּדֶשׁ, וַיַּעַר הַנֶּשֶׁר בְּקֵן-לִבָּבוֹ (10), וַיַּעֲרָף הַרְרָף פָּוִי
 בְּצִנְחַת-מְרוֹמִים: אִשׁ ה', אִשׁ ה'! – וַיִּשְׁבַּח הָעֵלָם שְׂאוֹל תַּחְתִּית וַיִּזְנַק אֶל
 רֹאשׁ הַצִּוּר, וַיַּעֲמֵ (11) אֶל שְׁלֵהֶבֶת הַקֶּדֶשׁ, וַיִּנְיֶפֶה תְנוּפָה שְׂמִימָה. נְהַדָּר בְּמָרוֹם
 נָצַב בְּכִלְיֹל (12) עֲלוּמָיו וְתַלְתְּלָיו, רוּם זָקַף רֹאשׁוֹ הַמְּעֻמָּר וְלִפְסִיד הַיְשׁוּעָה בְּיָדוֹ

(1) כסם-מרפא הנוול על נפשי הקודחת. (2) הדבר הנכון לו. (3) הגוהות הראשונות של השחר.
 (4) שנרבתה. (5) נחל. (6) מטורים. (7) בין צרריהם הרוחקים. (8) ציור. (9) מתנשא באופן זקוף. (10) הרגש
 הכביר שבלבבו, השואף לטרחב ולהתרוסכות. (11) חזו בבחיולת. (12) נור.

יָבֵר. — ותרועת גיל אדירה נכונה על שפתי העלם — ואולם ברנע הזה נגלתה
 לפניו שנית דמות העלמה מתהום האבדון... הגה היא היא, כלילת חמדה
 ותפארת. — עפעפיה יישירו נגדו, ותשלק חכה בתהום נשמתו. היוםם
 תמשך אליו למרום ודומם תמשכנו אליה שאולה. —
 ניאמץ העלם בחוקה את לפיד-הקדש אל לבו, ונעצם את עינו ברעדה,
 יתקרא: שמים — אבדון — את... — ויתנפל מראש הצוק אל הזרועות הפשוטות
 בתהם האבדון... —

והמים הקיאו את העלם אל ארץ רחוקה מאד, אל ארץ נכר, היא
 ארץ הגלות. וישט בכל המדינות ויבא בבני הגולה, ויעבר ביניהם כאגדה מני-
 קדם ובחזון עתידות, יהי מויר ואיש חירות לכלם. — כי הגה צרף צרף
 לבב העלם בכור משלש, ואש גדולה, מדורה משלשת, בערה בו: הלא היא
 אש האלהים ואש השטן — והעזה משתיהן — אש האהבה.

ערך הפואימה. „מגלת האש“ נארגה מאגדות תלמודיות שונות, שהמשורר העמיק ופאר
 את תכנון ברגשות כבירים וסגנון יפה ונמרץ. הגבור הראשי של הפואימה,
 העלם הרך ובהיר העינים, הוא סמל הנוער המתענה ונצרב בין שני מיני אש,
 אש השטן והתאוה — „אש הקדש“, או התלהבות הנפש העורגת (1) לשמים, לשירה ורוממות.
 יש שרוח אצילות (2) והתפעלות נעלה תנוח על העלם העברי, בעל הלכה-הרגש והנפש
 העשירה, והוא מטפס ועולה ל„גראלהים“ הנתון במרומים; ויש שמאוי העלומים ירחפוהו
 לתוך זרועות החמדה החמרית אשר בעמקי האבדון ויטבע בתהום חיי-הבשרים. ולאחרונה
 יפוג שכרונו של הצעיר החוזה והחומד, ויבוא לתוך המציאות העניה, בין אחיו בני
 הגולה, הרחוקים גם מדמיונות נעלים וגם מרשפי האהבה והתאוה, ויהיה בעיניהם
 כ„איש חירות“.

ב„מגלת האש“, כמו בהפואימות „המתמיד“ ו„בעיר ההרנה“, אין אנו מוצאים ברור
 פסיכולוגי מספיק של הגבורים. מלחמת הרוח והחומר מולידה כמה רגשות דקים
 ושונים, ועוזעים פנימיים ומעמדי-נפש, שביאליק מקצר בהם ביותר. אין הגבור הראשי
 של „מגלת האש“ מסומן כלל בחזונו ואישיותו, ואינו אלא כנושא מפשט של אגדה. אנב
 אין הפואימה טובנת כראוי בכמה מקומות, מה שאינו מועיל להעמיק את תכנה, שאינו
 עשיר בכלל ברעיונות חדשים.

שירי אהבה. ובאותם הימים שכונב המשורר את „מגלת האש“ על מלחמת האהבה
 והתאוה עם הפרישות והטהרה הרוחנית — נסה גם הוא בעצמו לרדת
 סמרומי חזיונותיו על גורל העם העברי ועתידותיו ולהשמיע שירי אהבה. הגה אחד
 המעולים שבשירים הללו — „צפורת“:

כל העולם טובע באור ובשיר,
 אוצרות חיים לא שערותים מסביב מתרחשים (1),
 ובמשעל הנמתח בין יער ונזיר (2)
 שגיני הולכים ומחשים. —

פתאם רחפה הקמה — ומפה אלי פה
 עבר רטט קרנים על פני האוקנוס (3).
 הוי מי השליג עלינו — ובשפע פנה,
 חיל צפרות (4) לבנות? ...

והנה נקלעה צפרת בפרח בקצה
 שער מחלפתה המפונה (5) על המחגרת
 וכמו רמזה לי: בחור, קום שקה לי, ודמה
 אלי הצפרת ...

אולם את — ההרגשת בצפרת ובי?
 ההרגשת, כי גם נפשי נתונה בשבי,
 ומפרפרת ותלואה, ומצפה לישועה
 במחלפתה הקלועה?

ובעיניך שוב אציץ ואבקש שם תשובה —
 וכבתחלה הן צנועות, שתי יוגיהחן;
 מה לי צניעות עיניך — ומחלפתה משוכה (6)
 היא אומרת לי: הן! (7)

ויש שהמשורר מביע את האהבה בדמות, שיר עם, שיש לו תן-טימות מזוהר:

ובאשר תמצאיהו	בין נהר פרת ונהר תרקל
כפתי אותו ונהביאיהו.	על הנהר מתמר (8) דקל
	ובדקל, בין עפאיו,
אך אם אין לך חוט השני (11) —	תשכך-לה הוכיפת (9) זרב.
הברי שלום אל חתני;	צפור-זרב! עופי, חוגי (10),
מה-תנידי לי? — הגידי:	צאי ובקשי לי בן-ווגי,
נפשי יוצאת אל ידי. —	

(1) בתנועים. (2) שרה מעובר. (3) קרני השמש מרססית על פני ים הקסה. (4) бабочка. (5) התקרה.
 (6) צמח המשחוככת. (7) אני אהבת אותך. — „צפרת“, ס"ב. (8) מתנשא כתמר. (9) סין צפור.
 (10) סבבי. (11) לקשר בו את החתן.

ואגלה לו את סודך.

אשאל לו בשמך לשלומי,

דמותך אראה לו בחלומי.

פתאם יקפץ ממשכבו

ועל מטאטא רכוב יבא.

יבא ויאמר לך: הגני!

את גיל חיי, בבת עיני!

לא במהר ולא במתן

כי באהבה בך אתחמן.

מה לי עשרך, מה לי רישך,

למה משוך לי עם ששך?

משויי - שערך, חיקך - כרי,

את מטמוני עם אוצרי.

יש לי משלי רב מהר:

בלרית שחורה ואש הנער. — (5)

בכלל אין ביאליק מן המשוררים הברוכים ביותר אחרי העדנה והרוך שבאהבה:

אומרים, אהבה יש בעולם -

מה-זאת אהבה? (6)

ואם ימאן - שמעי רוי:

הבל מוכן בארגוי -

שש (1) ומשי, ובמלתחתי -

עשרים פתנת רקמת מחטי.

זנוצה רכה שמורה עמי

מרוצה בעצם יד של אמי;

מענייה שנת המעיטה

לעשות בר לאפריון (2) בתה.

ובמחבואה, זהב רקומה,

בקר מחכה ההנומה (3);

גדני משלש, נכונה אני -

ולמה אחרו פעמי חחני?! ...

לחש-נהש, כום של-ברכה (4),

ההיכפת בכה שחה:

לילה אטום אל בית הודך.

אומרים, יש בעולם נעורים -

היכן נעורי? —

את ימי-העלומים, המסוגלים ביותר לחלומות האהבה ושעשועיה, בלה המשורר על גבי ספרים שונים, והוא נעשה רוח ני ובעל השבונות המפינים את השכרון:

נה הייתי, לא רלח הסער רגשותי הובים

עד שבאת, יפה-פיה, ובריוחך נשפת ונרלחתי (7).

ואני, נער פתה, לרגליך בלי חמלה השלכתי

תם לבכי, בר רוחי, כל פרחי נעורי הרכים.

רנע קמן מאשר הייתי בלי-חק, נאברך

את היר החלקת לי מכאוב הענג הערב;

(1) את דק זלמן, Виссонь. (2) חופת. (3) ציוף הכלה. (4) הכלה עשתה מעשה כשזים ככום של צרכה למען דעת את גורלה. (5) כשירי עם, ס"ב. (6) הכניסני תחת כנפך, ס"ב. (7) נששי נעכרה.

וּבְרַנֵּעַ קָטָן שֶׁל תַּעֲנוּג, שֶׁל אֲשֶׁר-וְגִיל, עָלַי חָרַב
עוֹלָם מְלֵא... מֵהַגָּדוֹל הַמְּחִיר שֶׁנִּתְּתִי בְּבִשְׂרָךְ! (1)

עוז יותר מרוד. ביאליק למד לקפל ולהסתיר בקרבו את רגשותיו ומאוייו, ויש לו עוז עצור יותר מהרגשות ענוגות וקלות, המשתפכות בפיוזות-משובה:

אָמְנָם בְּיִשְׁיבָה אָנִי, אָךְ, בְּחֶרֶף זֶה, צָבַרְתִּי
מִצְחִי - שְׁלֵג, פָּנֵי - שִׁיר, בַּח תַּחַת שְׁרִיזוֹן גָּלִיד (2).

ומאותו הטעם מיטיב ביאליק לתאר את החורף התקופ, עצור-הבח והקשה מהאביב והקיץ הרכים והמתפשטים בערנתם ורעננותם:

וְקָרַח עוֹ וּמוֹצֵק בְּרָזָל - וְעַל הַנְּנוֹת פָּרַשׁ סְדִינִים
הוּא הַשְּׁלִיט, וּבְמִמְלַכְתּוֹ וּבְשׁוֹלֵיהֶם מְלִילוֹת (7) בְּדִלַח -
אוֹר וּכְפוֹר מְשֻׁמְשִׁים יַחְדָּו, וּבְחִלּוֹל הָעוֹלָם כְּלוֹ
זֶה בְּחִצּוֹ וְזֶה בְּמַחְטּוֹ... יוֹם-טוֹב לָבָן אֶחָד מוֹלֵךְ! --

חֵי אָנִי, אִם לֹא בְּעוֹר לִילָה מֵאִמֵּר רַב וְשְׁלִיט עֶבֶר (8):
מְחַר חָג - הַתְּחַדְּשׁוּ לְבָנִים! וְרֹא יִרְאֶה עֶרְוֹת דְּבָר! (4)

וְלָבָן-שֵׁשׁ וְיִקְרֶה-הַזְּכוּכִית, וְהָרִי-קָשֶׁת וְאַבְקַת-זָהָב
נִתְּכוּ, נִתְּנוּ בְּרֹאשׁ כָּל חוּצוֹת, נִתְּלוּ בְּנִצְרֵי (5) גֵּן וְנִטְעָיו...

וְשֵׁלֵג חָדָשׁ, צַח וּבְהִיר, בְּנִתְיִנְתּוֹ מְשֻׁמְשִׁים,
פָּרַשׁ מִפּוֹת בְּרֹאשׁ כָּל גְּדָה, בְּרֹאשׁ כָּל כְּרֻכָּב וְשִׁפְטָיִם (6).

וּמְרַבְדִּים צִחִים רַבֵּד, בְּרֹאשׁ כָּל דְּרֶךְ וּמִצְדָּיו,
וְשִׁרְשְׁרוֹת כְּסָף טָהוֹר תְּלָהּ, בְּוֵוֵי טֹלְגָרֶף וְגִידָיו;
אֵלֶּה הֵמָּה צְעָדֵי-בְּקָר מְבִטְרִים וְאִמְרִים עוֹ וְגִיל...
טָסִים (10) סוֹסִים, פִּיהֶם יַעֲשֶׂן וּמְצִלּוֹתָם (11) - צִיל-צִיר-צִלִּיל...

(1) „הצנינים הרעבות...“, שם. (2) בנן של קרח — „פשירו החורף“, V, ס"א. (3) פטטה פקודה שלים.
(4) שום חלאה. (5) ענפיו. (6) קצה, שפה. (7) נדילים. (8) כצליל שכינים המתחככים זה בזה. (9) כהשחגת
ימינים לבנן עשות להם ברק. (10) רצים ופורחים. (11) rpeмыаа.

פָּנֵי לְהַבִּים, זֹג וְזֹג...
 כְּאֵלֹי טָרַף דַּעַת כְּלָם
 בּוֹלְמוֹס (2) אֶחָד: טוֹס וְחִלּוֹף
 בְּטִיסָה וּבְנִשְׁימָה אַחַת
 מְרַחֲבֵינָה מְסוּף עַד סוּף...
 הַפְּקֵר, הַפְּקֵר! - הוּי הַרְכָּב!
 שָׂא גַם אוֹתִי - צַלַח וְדָאָה! (3)

בְּרִשְׁתוֹת תְּכַלֵּת וְאַרְגָּמָן (1)
 זֶה לְקָבֵל זֶה בִּיעָף
 חַד וְקָר וְהִמּוּ שְׁלָג,
 פְּרִיחִים - וְאִינָם עוֹד - הַלָּךְ!
 וּבְעֶרְבוּבִית עֵגְלוֹת-חֲרָף,
 תִּמְרוֹת הַקָּל, צְלִילֵי-זֹג -
 בְּסוּפָה חוֹלְפִים אֲדָרוֹת שְׁעָר,

סתי-מדבר. העוון של ביאליק ופטיש"ו ירגשים גם בהפואימה "מתי מדבר", שכתב קרוב לאותו הזמן. בשום מקום לא הצליח עוד המשורר לתאר את ההוד הדומם בכל כך גאות כמו בשיר זה, הנוסד על אגדה תלמודית:

עַל יַד אֱהֻלֵיהֶם הַקְּדָרִים מוֹטְלִים בַּחֲמָה עֲנָקִים,
 בֵּין חוֹלוֹת הַמְּדָבָר הַצְּהָבִים כְּאַרְיוֹת לְבַטַח יִרְבְּצוּ.
 שְׁקַע הַחוֹל תַּחַת מְרִבֵּץ גּוֹפּוֹתֶם מוֹצְקוֹת-הַגְּרָמִים (4)
 דְּבָקִי אֲדִירִים לְאַרְץ, נְרַדְמוּ-וְאַוְגָם (5) עֲלֵיהֶם:
 חֲרָבוֹת הַצִּוֵּר לְמִרְאֻשׁוֹתֶם, בֵּין רֹחַב בְּתַפְיָהֶם כִּידוֹנָם,
 אֲשַׁפֵּה וְתִלִּי (6) בַּחֲגֻרְתָם וּנְעוּצוֹת בַּחוֹל חֲנִיתוֹתֶם.
 צָנְחוּ (7) בְּאַרְץ רְאִישֵׁיהֶם הַכְּבָרִים מְגִדְלֵי-הַפָּרַע,
 נִגְרַר שְׁעַר תְּלַת־קֵיָהֶם וְנִדְמָה לְרַעַמַת הַלְּבָאִים;
 עוֹיִם פְּנִימוֹ וְשׁוֹפִים (8) וְעֵינָם בְּנַחֲשֵׁת מוֹעֲמָה (9),
 מְשַׁחֵק לְבָרֵק חֲצִי שְׁמִישׁ וּמְפַגֵּעַ לְרוּחַ וְלַעֲפוֹת (10);
 קָשִׁים מְצַחֲוֹתֶם וְחֻקִּים וְלַעֲמַת שְׁמִים כּוֹנְנֵי,
 גְבוֹת עֵינֵיהֶם-חֲרָדוֹת, מִסְבָּבֵן יֶאֱרָבוּ הָאִימִים (11),
 קוֹצוֹת וְקָנָם מִתַּפְתְּלוֹת כְּקִבְצַת נִפְתּוּלֵי הַנְּחָשִׁים,
 מוֹצְקִים כְּחֲצוּבֵי חֶלְמִישׁ יְרוּמוֹ בְּעֶרְן חוֹזוֹתֶם (12),
 בְּלָמִים כְּסִדְנֵי הַבְּרֹזֶל, לְהִלְמוֹת פְּטִישִׁים נְכוֹנֵי,
 וּכְאֵלֹי בָם נִקְשׁוּ מַעוֹלָם בְּקִרְנָם הַזְּמָן וּבְפִטְשֵׁי
 כַחוֹת כְּבִירִים לֹא-חֲקֵר וַיִּקְשׁוּ וַיִּדְמוּ לְנִצָּח;
 רַק חֲרִיצֵי הַפְּנִים הַחֲרָרִים (13) וְגִדְרוֹת הַחוֹזוֹת (14) הַחֲשׁוּפִים,
 חֲרָט (15) בַּחֶץ וְהָרַמַח, פִּתְחוּ חֲרָבוֹת וּכְתַבְתֵּן,

(1) טוסרותיהם תכלת וארגמן. (2) תשוקה חולנית. (3) שם III—V. (4) בעלי עצמות חזקות. (5) כלי-
 נשק. (6) כים החצים. (7) שקעו. (8) צרובים. (9) כראיהם כנחושת כהה. (10) שרב. (11) האימה נשקפת
 סניניהם. (12) החוות בתרושכים כער הקוצות. (13) הצרובים. (14) חריצי החוות. (15) כתב.

ככתב שעל מצבות האבן (1) לנשר היורד גידו.
 כמה רמחים נשברו ומספר בני-קשת נפצו
 אל צורי-הלכות האלה, אל-גבי אל לחות-השמיר. --
 ויש אשר יפס צל פתאם וצף על פני חור הערבה
 ובא עד-קצה מחנה הפגרים ורפרף על-גבם מלמעלה,
 רחף ושוש במיסה אחת ערב ושתי ובמעגל,
 פתאם היא שוהה על אחת הטיפות השטיוחות-ועמד,
 וקבר הגוף וחצי-שכנו מלא-מישטח הצל שעל-גבם,
 ופתאם יודעוץ האויר-ומשק כנפים-ומפל (2)
 נחבט במלא-כבוד גופו ויפל על-טרפו באחת
 נשר גדל-אבר, בן-צירים, כפוף-חרטום ועקום-צפרניים;
 כונן הדורם (3) צפרני השמיר (4) מיל חוזה-החלמיש (5),
 ערוף החרטום השנין לעמת הפנים הנקשים...
 עוד רגע-ונשר בגווה, וברזל בברזל ינקר...
 אך פתאם כמו נרתע השחץ (6) והיה במשיב בלי זינו;
 נחת מפני חוד השליוה ותפארת העז המתנמנם -
 יפרש את כנפיו ונעלה, התנופה ורום כלפי מעלה,
 והכה גל אדיר במרום ולעמת גאון שמש יצרים,
 רם ומתנשא שחקים ובוהר רקיע ותעלם.
 וזמן רב עוד תרעד מלמטה, אחוזה בחדו של רמת.
 אחת מנוצות הנשר, שנשרה ואביה לא ידע. --
 ויש שבהתעלה המדבר בשרב צהרים - והנה
 בקורת הבד (7) פתון-נמר, משרפי המדבר הגדולים,
 מניח לפנק בהם טבעות-בשרו הרך והחלקלק:
 פעם יתקפל בחול, רובץ פחתיו - לא ניד ולא רוח,
 בלו מתמוגג מרף והתערן בשפעת הזהר;
 ופעם היא געור, מתמודד ומושף את עצמו לשמש,
 פוער את פיו אל זהרה ונוצץ בזהב מעיל קטקטיו
 כילד שעשועי המדבר, רף ויחיד לפני הערבה; -
 פתאם יתנער השרף וקפץ ממקומו ווחל,
 החלק, התעקל וטפף על-פני ים-החול הקודם,

(1) התריוץ שנעשו בחצים הם ככתב חקוק. (2) קול נפילה. (3) העוף המורק והחורם. (4) חלמיש.
 (5) כין סלע חזק, שמוצאו. (6) העוף הנאה. (7) גוול בקורת הנת, שבה דוחקים ויחזבים כוהל הענבים.

ופגע במחנה הפגרים והפסיק לחישתו (1) -- ועמד ,
 זוקף שליש גוו כעמוד המנמר בכתב-החרטמים (2) ,
 מרים את גלת והבו , נטוי-גרון ולויט עינים .
 סוקר מסופה עד סופה את מחנה האויב הנרדם :
 ורבה המחנה וגדולה ואין מספר , ואין גצה לגויה ,
 ומגלים פני כלם שמימה וגבות עיניהם ועימות --
 ונצתה השנאה הבבושה מנחש הקדמוני עד הנה
 ותהי לשלֵהבת ירקה בעיני הפתן הקמישות ,
 ורטט של ועם יעברנו מראשו עד ונבו המפרכם (3) ...
 והנה היא שוחה קומתו וכלו וע , רוחף ותוכם (4) ,
 נטוי בעין מטה-ועם על-גבי החלל הקרוב ,
 וראש-פתנים אכזר (5) ינטה ורתיחת פיר-שרף תשמע ,
 רויעדים , זועמים , לוחמים שני עקצי (6) לישונו השחורים ...
 פתע - ונרתע השרף והיה כמשיב את ראשו ,
 גחת מפני הוד השלוח ותפארת העו המתנמנם ,
 יקפץ מלא ארבו לאחור ונטה הצדה ועבר . --

אה יש אשר פרש עונפש ינתק מאחת הארחות
 ורתח את-סוסו (7) האביר והפליג בנס-הערבה ,
 ומדבק אל-אבף אבירו יעופף בעוף הפורח ,
 זורק בידו וקולטו בתוף כדיר-שטף-מרוצתו ,
 ונראה כאלו יהלך וירוצץ לפניו הכרך
 והוא דולק אחריו ותופשו ושנית ישלחנו לחפשי .
 ונעלם המחנה במרחק ושטף הסוס והעלה
 את-רוכבו אל-ראש צוק גבוה ממעל לעבים - ופתאם
 יתנודר האביר וינקף ונרתע לאחור קוממוות .
 יתמה הפרש והצל (8) בשמאלו על-עיניו והביט ... -
 והפך לפתע עם סוסו וחתת אלהים על פניהו ,
 ודפק אבירו (9) בכח וכחץ השלוח - לאחור ...
 ידביק הארחה וסח להם כל מראה עינו ברממה ...
 שומעים ערביאים , מחרישים ואיש אל רעהו יתמהו ,

(1) Шаша . (2) הצורים שעל גוו נראים ככתב החרטמים . (3) המתפרפר . (4) ורתח . (5) הרוש ,
 הזרם האכזר . (6) שהי הקדושה החרות . (7) מהבס סוסו בריצה . (8) יעשה על . (9) סוסו האביר .

שומרים את־פי וְקוֹרֵה־בְּנֵיהֶם (1) -- וְהוּא אֶחָד „קְרוֹשׁ” וַיִּשִׁישׁ --
 יֵצֵא הַיְשִׁישׁ וְאָמַר: „בְּרַךְ שֵׁם אֱלֹהֵי הַמְּאֻמִּין! (2)
 חַי וְקוֹרֵה־בְּנֵיהֶם, בִּי רָאוּ עֵינֶיךָ אֶת־מַתִּי הַמְּדַבֵּר!
 מִחֲנֵה אֱלֹהִים זֶה, דוֹר קְדוּמִים, עִם נֶאֱדָר בְּעוֹ, עֲתִיק־יֻמִּין;
 אֲכֵן עֲזַנְפֶשׁ וְקָשָׁה כְּסִלְעֵי־עֶרֶב עִם זֶה הָיָה:
 הִמְרוּ אֶת־נַפְשׁ נְבִיאָם וְגַם בְּאַלְהֵיהֶם הִתְנַרוּ --
 וַיִּסְגְּרוּ אֶל בֵּין הַהָרִים וַיַּפֵּל שָׁנַת נֶצַח עָלֵיהֶם,
 וַיִּצְאוּ אֶת־הַמְּדַבֵּר עָלֵיהֶם (3) וְשִׁמְרָם לְזִכְרוֹן דוֹר־דוֹרִים... --
 וַיִּצְוֹר אֱלֹהֵי מְאֻמִּינֵי מִנְגַע בְּקִצָּה כְּנָפֵי כְּסִיתָם!
 וּמַעֲשֵׂה בְּעַרְבֵי שְׁמַל חוּט אֶחָד מְצִיצִית כְּנָף בְּגָרָם --
 וַיִּבֶשׂ כָּל־גּוּפוֹ מִיַּד עַד שֶׁהֵשִׁיב הָאֵשׁ (4) לְמִקוּמוֹ, --
 וְהֵם הֵם אָבוֹת עִם־הַבְּתָב...” (5)

קבוצת שירי ביאליק. מאתורי הגדר. בשנת 1908 הוציאה „מוריה” באודיסה קובץ גדול של שירי ביאליק, אתרי שהדפיסה „תושיה” רק חלק מהם בשנת 1902. וכעבור שנה בקר ביאליק את ארץ־ישראל, ונתקבל שם בכבוד גדול כמשורר לאומי. בסוף שנת 1909 פרסם ביאליק ב„השלח” ספור מחיי הילדים, מאתורי הגדר. מקום המאורע הוא פרבר העצים, שלפנים ישבו בו קצפים, ואחרי כן נהפך כולו, לשוב גדול של יהודים יושבים צפופים וסוחרים בקנים וקנקנים של החורשות הקצוצות ובפירות וירקות תלושים. כל הנכרים עם החורשות, הגנים והמקשאות⁽⁶⁾, נהרפו עתה לאחור ונתרחקו מן הפרבר; „ורק גויה עקשנית אחת, שקורפינש שטיכה שמה, אשה ארמלית⁽⁷⁾ וחשוכת־זלדות, שגדלה אסופית⁽⁸⁾ בתוך ביתה וכלב גדול עם כלבים קטנים בחצרה— היא לבה מכל הקצפים הקודמים החזיקה בנחלתה, חצר ונגר־אילן וירקות מאתוריה, החזיקה בשתי ידיים—וקונם⁽⁹⁾ עליה שלא תזוז!” השכנים היהודים היו מתקוטטים עמה בכל יום ומצירים לה בכמה אופנים, והיא לא נלאתה להשיב להם כפעלם. „הם שופכים לחצרה אפר ודמין⁽¹⁰⁾— מחזירה היא להם אודים עשנים, ופעם אחת כמעט שלא נפלה דלקה; הם מורטים אוזים ומפריחים נוצות לחצרה— חורכת⁽¹¹⁾ היא בן־חור ושוולחת את עשן־התרכה בחלונות־הם; הם ערשים את מתיצות חצרה דפנות לבתי־כסאות— מגביהה היא את המחיצות מפה ומפחים כנגד חלונות־יהם ממש ומקדרת⁽¹²⁾ עליהם את הזים בצתרים; הם משלחים נעריהם בנגה— שוסה היא בהם את הכלבים...”

בכותל הדירה של שקוריפינש שטיכה הפונה כלפי רשות־הרבים לא היו שום חלונות, וזה נראה כעין „ברונז”, או „להכעים”: „יהודים, הריני הופך פרצופי מכם— וראיתם את אתורי...” (גם וזו⁽¹³⁾) היה יוצא מן הכותל לצד המבוי, ובני־אדם היו נתקלים ונחבלים בו ורצים לביתם למעך את החבורה בסכין. ביתוד הפיל כלבה הגדול של הגויה, שקוריפינ,

(1) פתחים לבוצא פי הזקן. (2) ברך אלהים, אתה המאמין כנביא. (3) לשים עליהם כשכר. (4) החפץ שנאסם בשבילו. (5) עם התנ"ך, הנקרא „כתב” בני הערבים.— „מתי מדבר”, ס"ה. (6) גני הקשואים. (7) אלכונה. (8) ילדה ורת ואסופה בן החזק. (9) אסור עליה בנדר. (10) אפר חם. (11) צורבת השער. (12) כחשיכה. (13) בליטה מן הבנין.

את אימתו על ההולכים דרך המבוי לבית-המרש הסמוך. זה היה „כלב-שבכלבים, ברדלם⁽¹⁾, דורס בני-אדם. נביחתו נביחה רתחנית ולבו רע עליו תמיד. כשהוא מריץ פכיעות בן-אדם במבוי הקרוב מיד: „ררר-הב, הב!“—כך הוא נובח בפירוש: „הב!“ בקמץ ולא בפתח, וכלב שנביחתו קמוצה—הואב טוב ממנו“. ובכל זאת לא נמנעו הנערים מלהתגרות בו. יש שאחד מהם תוחב מקל בנקב שבגדר, כנגד עיניו של הכלב ממש—והתגרה מתחלת. הם, הנבורים שמאתורי הגדר, קוראים מזה: ניר, ניר, ניר...“, כלומר: נירא בעיניך⁽²⁾, שקוריפין, אדרבה צא נא והלחם בנו...“, והוא, הכלב הקשור בשלשלת, הומה וחומר⁽³⁾ בחצר מתוך מעיו: ררר—מפרול⁽⁴⁾ בשלשלת וכל עצמותיו נמשכות לקרב“.

שקוריפינשטשיכה היתה יוצאת העירה דרך הפשפש⁽⁵⁾ האתורני שבחצרה, והיתה הולכת ומקיפה בנגות וקרפפות⁽⁶⁾, כדי שלא תפגע ביהודים השנואים עליה; ובשכונה⁽⁷⁾ היהודית נראתה רק

בזמן הוצאת פירותיה בעגלה לשוק. אז יפתח בקול שריקה וחריקה השער החיצון, ומן החצר היתה יוצאת טעונה פירות עגלה קטנה בת שני אושנים, דיופני⁽⁸⁾, משוכה על ידי פוס קטן כעין סיח, „נוצי“ שמו. בעגלה על נבי הפירות היתה יושבת שקוריפינשטשיכה והמפורות בידה. פרחי⁽⁹⁾ העגלונים, שהיו עומדים כנגד השער ומצפים ליציאה זו כלביאת משיח, היו סמצעים לה דרך ביניהם ומקבלים את פניה בתרועה גדולה. אנב חרוה הם חוטפים מתוך העגלה קשוא גדול וירוק, תפוח ארסדס⁽¹⁰⁾ או אנס מהודר ונועצים בהם את שניהם החזקות תיכף ומיד, לעיני הנגלות...“

ביחוד היתה שנאה כבושה בין הגויה ושכנה חנינא-ליפא. כשבא יהודי קצר ושמן זה מאחד הכפרים לדור בבית הסמוך לה—פרצה מיד המתלוקת ביניהם. „נחלקו על טפח אדמה, על תרנגולת שאבדה, על הזוק ראיה⁽¹¹⁾“, על פרצה בנדר⁽¹²⁾, ובעיקר על הריח הרע שמפיצים האוזים הגדלים בגנו של חנינא-ליפא. וכשהגיעו הדברים לידי סמירות-לחי, עמד חנינא-ליפא לדין ושלים קנס מתוך חריקת שנים.

ובאזי התחילה בין שני הצדדים מלחמת-שכנים שתוקית, שנשתתפו בה אפילו עצים ואבנים דומסים המוטלים בתוך שתי החצרות. זה היה דלף טורד⁽¹³⁾, ממושך ומינע של מעשי-איבה קטנים, סמים⁽¹⁴⁾ מן העין, שאין צועקים עליהם—והם יורדים חדרו בטן כטפין של זפת בוערה. דומה, שאפילו כתלי שתי הדירות הונים, בעד המהיצה הגבוהה שביניהם, שנאת מות זה לזה... וכשתקפה האיבה בלב הבעלים עד להשחית, עד לכרי טרוף הרעת, עד לשלח איש את בית חבירו עם כל מה שבתוכו באש—היו שני בעלי-הדירות נטרדים שתאם מבתיהם ויוצאים כל אחד לחצרו ומתחילים, באין ברירה ובאין עלה⁽¹⁵⁾ להתלות בה, לכלות את חמתם בעצים ובאבנים או גם בבעלי-חיים אלמים, שבאו לידם. שניהם נעשים שתאם זרזים לבטלה, מתחבטים בחצר סוויית לזוית, מבקשים ומוצאים לעצמם סיני עבודה של מה-בכך, עבודה שאינה צריכה לנופה—וטורחים בה לשמה, מתוך קוצר-רוח ואיבה עצורה, מרוסקת בין השנים. שקוריפינשטשיכה בודקת שתאם את שורת השכים⁽¹⁶⁾ שעל גבי התיחורא⁽¹⁷⁾ ומוצאת שלא הודחו ונתפרקו עדיין כהונן—והיא דנה אותם ברזתחין ובהגעלה⁽¹⁸⁾ פעם שניה. משפשפת⁽¹⁹⁾ היא את הכלים ומקרצפת⁽²⁰⁾ בכל כחה וחמתה, ובמהירות, במהירות, כשטרפק⁽²¹⁾

1) барць (2) חץ שלוח בעיניך. (3) קוצף ורותח. (4) כתגעש ומתרגש. (5) הפתח הקטן. (6) קרפף--מקום מיקף גדר. (7) רבץ הכושב. (8) עגלה בת שני אושנים. (9) צעירי. (10) תזוק שזין זר נורמת. (11) נזילה מים מן הגג, המטרידה את התושבים—כאן בכוכן זרם מתמיד של פגעים. (12) נעלמים. (13) סבה. (14) כדים קטנים. (15) היציע. (16) נקוי הכלים ברותחין או באש. (17) כדחה. (18) כחכת. (19) פק הרוז. (20) כשטרפק

ירה העסקנית ספזו בשעת מעשה באויר... ופתאם היא מתהילח להוציא מתוך איזו מטמורה (1) מיני שקים-בלים, שומטת מבפנים וזורקת לחוץ, עד שגל גדול של סמרטוטים נערם לפני פתחה. ובעוד רנע והנה היא מהזרתם אחד אחד למחבואם הראשון—וגל הסמרטוטים כלא היה. פנעה בינתים במארינקה (האסופית)—וודא חותמת צביטה (2) חריפה בכשרה. נזדמנה לה החזירה—והרי בעיטה בצלעה. הכלב שקורפין רואה ומקבל עליו סרות מאליו: מתקפל הוא חרש גטלונתו, או סצמצם עצמו על תל האשפה מאחורי הסלונה—והם!... וחנינא-ליפא מצדו אף הוא נעשה פתאם עשקן ורודף-סדר, מתלבש בזריוות ומתחיל שורח. איזו רוח רעה מטלטלתו בחצר אילך ואילך והוא עמל ונונח ומוזע—ואין נחת. עולם הפוך בחצרו! הכל סונח שלא כשורה והכל מיטל שלא כהלכה: „חבית זו, ימח שמה—זועם הוא ומגלגל בדהזפת רגל איזו חבית רצוצה וכפולשת (3)—סקוסה, לכל הרוחות, שם, אצל הארוה, „ולא כאן“... ופתאם-סק!-סקעה החבית ונתפקקו (4) חוליותיה—ורגלו הימנית, המונבתת לדחיפה, נשארת בטלה באויר. מתמלא חנינא-ליפא עברה ומתחיל זורק בחסתו את נפרי החבית בזה אחר זה כלפי הגדר של שקורפין ששוכה: טרח, טרח, טרח!—זורק וזועם: שרפה, סנסה, חולירא!... בעוד רנע והנה הוא נורר בכפיפת כל הגוף ובשברון חצי סתנים איזו דלת מרופטת (5), מגלגל מתוך אנחה ואנקה איזו אבן גדולה, מטשל ומתיגע באיזו קורה כבדה שמונחת כנבלה באמצע החצר—ואין להיוזה סקוסה. הזעה כבר שטפתה—והוא עדיין מתחכם לה לאותה קורה, משתדל ומתלבש (6) מצדו צדדים להגבוהה כל-שהוא, ויהא כחוט-השערה. כנפשו הוא. ועפים שהדבר נמר בשלום. חנינא-ליפא, לאחר שהתפשט קפוטתו וחגר את סתניו—רקק לתוך כפות ידיו אחת ושתים, המיט (7) את הקורה היטש כג-שהוא—ודעתו נחה. אבל פעמים שטרח לבטלה—ואז תפרוץ בין השפנים הקטטה הגדולה, זו שתחלתה קללות, צעקות וחרפות בהצר משני צדי הגדר, וסופה עיפת אבנים וגזירין (8) וכלי-חרם משני ראשי הנגות“.

הגויה מתגלה בראש גנה, הדומה לתלולית (9) עפר משופעת לכאן ולכאן ומכוסה בימות החמה בכל מיני ירקות ודשאים; וחנינא-ליפא מתראה אף הוא בראש גג הכפול—סוכך של רעפים (10) תלוי ממעל למבסה תבן. ושני השכנים משליכים זה על זה מרדות (11) זמגרות, קדרות ופכים, מעריכות (12) ושחיפיי-עץ. החצר שמתחת מתמלאה יללה ויבבה של כלבים וצריחת תרנגולים, ופרחי העגלונים שברחוב מריעים, הורא!“ רק שתי נפשות לא השתתפו בריב: מארינקה האסופית ונה בן חנינא-ליפא, צער שחרחרור ומקוץ-שער. שני הילדים התודעו זה לזה דרך הנקב שבגדר, המפסיקה בין שתי החצרות. נח חפר באדמה כנגד הנקב ועשה גן קטן, המלא ערוגות, ערוגות, זורוע פול ועדשים ושמשוניות (13); ובשעה שה„דודה“ אין בחצר היתה מארינקה באה ושמה עין אחת בנקב, והילדים היו מסיחים זה לזו

כל תעלופות לבבם. נח היה מדבר הרבה-הרבה, והכל ברנש רותח ובהתפעלות ובשבועי-שבועות, כשלחיו סתלהטות ועינו דולקות. הכל חס היה נודף ספזו ושופח דרך הנקב על עפעף עינה היחידית של מארינקה. מדבר היה על הכפר שיצא ממנו, על החברים שהניח בכפר ועל הכלבים הקטנים והיפים שהיו לו שם. איי, אוי—הוא עצם עינו סתוך כונה-קטנים כל כך. יפים כל כך!... ועוד היה מדבר על איזה יער: יער גדול, גדול, גדול—ככל העולם כלו, חי ראשו. העצים נבוהים כליכך-אימה וסחד! הוא בעצמו עבר באותו יער, חי ראשו. כשיצא עם אבותיו מן הכפר עבר בו בעגלה. הם נסעו ונסעו

(1) מחבואה. (2) щипокъ. (3) פתחה משני צדדים. (4) התעדרו ונתאזרו. (5) נסדרת לחלקה. (6) טרח ומתיגע. (7) המיט. (8) גזירי-עץ. (9) תל. (10) לבני הנגות. (11) допаты. (12) נאחזות. (13) מערוכים. подсолнечники

והיער עדיין לא יכלה. סתי יצאי מן היער אינו יודע. הוא נתנמנם בעגלה על גבי הכסתית. וכשניעור ולא ראה עוד את היער בכה, חי ראשו. הוא בכה כל כך! ואף, מינצא" פרתם בכתה. היא היתה הולכת מאחוריו העגלה קשורה בחבל—וכל פעם החזירה ראשה לאחוריה ונעצה בכביה. מתנענעת היתה על העגל שישא" בכפר. אוי, כמה יפה היה העגל! אדמוני ושלאי לבן במצחו. כל היים היה מקפין; וכך היה מקפין: אין, דין, קפין!...—ומארינקה אף היא היתה מספרת לנח על העבירה בחצר ובגן, על פירות הגן ועל לינותיה שם בלילות אפלים. לכה היא לנה שם בתוך הצריף (1), והיא יראה וחרדט כל-כך. כל הלילה מתהלך במשעולי הגן ובולש (2) בין האילנות אחר, נעלם". סהלך הוא בחשאי, אילך ואילך, אילך ואילך, אפילו שקוריעין סתירא: הוא שוכב או ורועד בצדה על אלומת התבן, עיפץ עינו ועושה את עצמו כלא שומע...".

כשנודע לנח כי אין למארינקה אב ואם—נתמלא עליה רחמים, והיה מחלק עמה את המעדנים שנתנה לו אמו. בימי בכורי הפירות בגן היו עושים חליפין: הוא זורק לה דרך הגדר פת לבנה של שבת, והיא זורקת לו תפוח נאה או אגס מהודר. לפעמים הוא מפזר לה מן הקורקבן (3) שנתנה לו האם ומושיט לה דרך הנקב". ביחוד חמל עליה בימי שבתות ומועדים, כשהוא היה יוצא לחצר שיח וטוב לב, מהודר ושבע, ומצא את מארינקה כשהיא יושבת או עומדת מהעבר הלז על עכוהה ופניה ומלבושיה וכל בריתה כתמול שלשום—כלם חול. באותה שעה נראית לו ילונה וממללה כל כך. למה אין היא יהודית?"—היה מצטער נח. וכשכונן רגע שאין הדודה היא, היוז ממהר וזורק לה בעד הגדר ממעדי השבת: פרוסת ריק, דובשנית (4) ובזומה". פעם אחת, כשנכנס נח לאחורי הבית, הגיע אליו מהעבר הלז קול צוחה מעוכה, מין שאגה רצועה וכבושה. הציץ בנקב לחצר—אין איש. השאגה יוצאת מתוך הדירה, ושל מארינקה היא. הדודה מכה—הרהר נח והטה אזנו. הצוחה היתה עמומה (5) ומרוסקה, אבל יוצאת מתוך הנשמה ונוקבת את המות, כזה שביום (6) את בשרו בשפוד (7) ופיו סתום. נדמה לו לנת שהיא צוחת מתוך-תוכה, שואגת מתוך צפרני רגליה ושערות ראשה. לא יכול נח לעמוד מפני אותה צעקה—עוה את פניו מכאב-לב והתחיל טופח בא-רופו הקטן על הגדר, טופח ובוכה, טופח וחורק את שניו: "אוי, אוי, הרפי, הרפי, הרפי!" ולא זו משם עד שהתיקה אותו אמו ציפ-הילאה בחוקה מן הגדר. תוף, תוף—רקקה לארץ וקנחה בסנורה את חוסם נח—הילד יוצא מדעתו מבטלה".

כשהראתה מארינקה לנח בפגיעה הראשונה אחרי זה את זרועה הצבופה והמרוטה, המבוסה חברבורות אדומות וצלקות כחולות (8) נחמה בדברים טובים, והתאוה להיות עמה יחד במחיצה אחת בלי שום חציצה ביניהם. וחפצו נתן לו בקרוב. מעבר לגן שקוריפנישטשיכה היה כעין עולם-חשאי בפני עצמו, קרפף שמם ורחבי-ידים, הנתון

בלו בתוך מקשאות ומדלעות (9) ומקף מחיצות מכל צד. מניעים אליו במשעול צר, בין שתי נדרות, ונכנסים לתיבו דרך פרצה שבגדרו שלו. כל ימות החורף הוא מופקר לשכבות שלגים צחים ועמוקים, שמניעים עד למעלה מחצי כתליו, ובימות החמה הוא עזוב לפריהזרביה חשאית של כל מיני דשאים ונידולייבר ולמרעה ענל בודר או חזיר יחירי. קריאת תרנגול רחוקה או בת-קול של אדם מניעה לכאן כמו מעולם אחר והכל נראה כחלום. פעמים סר לכאן קצף להריך חזירו ועגלון להשטיש נבלתו. המסרטטור היחירי של המקום, גוי זקן, שתקן ומצורף קצת וחשוד על הבשפים, עשוי לעמוד שם שעות שלמות יחירי במקלו ותרמילו ולהטט דומם באשפה, חוטט ומנענע בשפתיו

(1) הכובה. (2) בודק ומחפש. (3) קיבת התוף. (4) עוגת-דבש. (5) כהה ובלתי ברה. (6) צורבים. (7) קנה ברזל שצולט בו בשר. (8) ש-מבוסיחבלה כמראה התבלת. (9) גנידלעות, тины.

הטרופטות¹ ונראה כמלחש. ביחד עם נוללות יבשות ושלדים לבנים וקרני פרה סוטלים שם באזלה, במענה הרשאים ובתוך בורות סכוכים וסמוי מן העין, אף הרבה נוללות כברים ודוממים של שרשי אילנות עקורים, שרשים מעורים עדיין בנידיהם. ויש שמבצבצים ונראים משם, כעין מצבות עתיקות, אף ראשים רחבים ועגולים של נזעים כרותים, זכר למי שהיו אילנות... והנער נח, לאחר שנעשה לבו גם בסכיבות השכונה, היה בא לאותו קרפף לקפוץ סאנסי הבר ולבקש קנים, ובל פעם שנכנס יחידי לשם היתה תוקפתו מעין אימה מתוקה של יהוד, כזה שהוא נכנס לחורבה. הוא לא היה מזדקר² לשם בבת ראש³, אלא קמעא קמעא, כסתננב. סתחלה תקע ראשו לתוך הפרצה, מציץ לכאן ולכאן, ואחר כך סכנים רגל לשם, והכל בזהירות ובחשאי—הם!... פרכוס כלשהוא, קפיצת שזן סתוך אחד הבורות היה מרתיע את לבו סתוך איזה סחד כמזם ומחזק כאחד. הוא לא ידע בעצמו יראה זו סדן, אבל היא שלטה בו, תיכף להבנסת הראש, סאליה. יש באותו קרפף איזה כח מסיר, מאיים ומושך כאחד. מעין נפש חיה נעלמה יש בו, ודאי מושבת-מושבת מכל המחבואים, מכל השיחין והבורות⁴.

באחד מימי הקיץ החמים עלה נח וישב באילן שבקרפף, ונפשו ענמה למארינקה שלא נראתה לו בעד הנקב זה כמה ימים בשמרה את הפירות הבשלים שבנו. והנה נצנצה מחשבה במחו— לעשות פרץ קטן בגדר המבדיל בין הקרפף והגן. בלילה הבא גמל תרעיון בלבו— ובמקך הביא קרדום והאחיו בשפת הנסר, הדבוק במסמר לקורה תחתונה: אחת, שתים, שלש— תרק, המסמר נעקר, והנסר נשאר תלוי כעין וילון. נח הפהו הצדה— והנה מארינקה וכלבה לפניו! בפעם הראשונה נפגשו הילדים יחד מבלי שום חציצה ביניהם— ושמתם גדלה מאד. מעליצות ומשטף כח התנפל נח על גבי הדשא והתהפך על ידיו ועל רגליו כאיפן, והכלב רץ ומתפלש⁵ ומכרכר אחריו. ופתאם נעלם הנער והשמיע צפצוף משונה מאחת הגומות, החכויות תחת סבכי קוצים וסריגי⁶ דשאים. מתוכן נשמעת כעין רחישה וזחילה חשאית של דברים סמייים מן העין. הכלב התחיל רוף אחרי שזן, ונח רץ אחריו וורו: חטף, חטף, חטף⁷ אחרי כן נכנסו הילדים לגן. „נח הבקיע ובלש ורץ בתוך שיחים ובצללי אילנות. צהלה עליוה ופצחנית⁸ של צפרי שחרית צלצלה ממעל לראשו כשרשרות בדולח. צנה מתוקה יעמתהו. הוא רץ— וכתמי אור ענגללים, מהירים וקלים, כעין עכברי זהב, מפזזים על פניו, על ראשו, על בגדיו, עלה וירד, עלה וירד. מרניש הוא בדגרוגם) החם והמתוק שעל לחייו. הכלב הקדימו ועבר בראש ונראה כאלו הוא מתפלש ומתגולל ומסתבך בתוך רשתות של אור וצללים מרונים⁹ ביחד. ענפים כפויים למטה, מסובלים תפוחים גדולים, פנעו בראש נח והשמיעו כובעו... רץ היה מעץ לחברו, תולש ואוכל, תולש וזורק, תולש ונותן בכים, תולש ודורס... וכשחזר נח לביתו, היה „עוף ויגע ומאשר, וכיסו כברים בתפוחים ובאגסים ובשזיפים¹⁰, והוא כלו נושם ושואף ולוהט“.

מני אז התועדו הילדים בקרפף בכל שעת-הבוקר, כדי לשחק יחד בצללי האילנות ובעמקי הדשאים. ובאחד הימים הכניסה מארינקה את נח דרך הגן גם להחצר השמורה והנעלמה של ה„דודה“. החצר היתה „רבועה ומרוחת, ולעולם קרקעה מרוכז ומכובד. נקי הוא כמבלא של שלחן, אין עליו אפילו קיסם. לפני הבית שמוחה כרמלית¹⁰ קמנה של עשבים ירוקים ועומדת שורה זקופה של אילנות. בין האילנות, מסדן לחברו, מתוח חבל דק, ופעמים לבנים תלויים עליו. בראשי השוכות התחתונות תלויים שנים שלשה כדים. שורה אחת שחורה של פכים כפויים על פיהם סדורה על-גבי התורה הירוקה של הבית“.

(1) התוחות. (2) סתפץ. (3) בבת אחת. (4) כתגולל. (5) מקלעות. (6) כריכה קיל בשר. (7) חכך קל. (8) כקילעים. (9) מוחמא. (10) ככר.

נח נכנס להחצר בזהירות גדולה, ורץ מיד אל הארזה, שחציה מאבוס לחזירים, כדי לראות את נוצי". הוא הציץ דרך סדק וריח חריף של זבל חם עלה באפו. אחרי כן הצמיד פניו בוגגית החלון של דירת הגויה, סכך מכאן ומכאן בכפות ידיו והסתכל. הכל דומם ומתנמנם שם מבפנים: המטה המוצעת עם כסתותיה וכריה המרזבים שעולים עד לתקרה, הארנו הכבד המצופה רקועי פהים ומחושק ברזל ומנעול גדול תלוי עליו, השלחן והספסלים הלבנים של עץ, האיזונים¹ שעל הכתלים... ולאחרונה נגש נח להגדר, והציץ דרך סדק לחצר אביו. כל מה שבתוכה נראה לו מכאן חרש, משונה, מהופך. והנה גם "אבא בעצמו. חי — חי — חי — נח שקע ראשו בין כתפיו ושחק בחשאי בינו לבין עצמו — אבא עומד לו שם בין הקורות ואינו יודע כלום. כשאני רוצה אני מעוה פני ושולח לו לשון — קוקו! קוקו!"

כשהיו פנישות הילדים למלא בפי השכנים, התיר חנינא-ליפא, את הרצועה מעל המכנסים ובקש למתוח את נח על הספסל, אלא שציפה-לאה עמדה בפרץ. ושקוריפנישטשיכה סתבה את מארינקה לתוך הבית -- ואיש לא ראה מה שעשתה לה שם. מתוך ביתה נשמע רק קול-בכי עמום ורצוץ, שנוקב ויורד עד המוח". ואז נפרדו בני הזוג לימים רבים. בחצרו של חנינא-ליפא נשמע כל היום: "ורוק-פריק, פרוק-ורוק!" — וצבורי העצים הלכו ונבהו, עד שסתמו לגמרי את הנקב שבמחיצה. וגם הקרפף נתמלא שלג ונהפך לים הלבן בקרוב החורף, וכל פרצותיו נסתמו. מארינקה יושבת בודדה על האצטבא² שבחצרה ומביטה בתונה להמחיצה הסתומה, ונח נסחב בעל-כרחו לה"חרד". אמו העניקה לו "מערני מלכים" צידה לדרך. והוא ברח משני מלמדים, כי אין לבו הולך אחרי למודו אלא אחרי כלבים זסוסים, ננים ומקשאות. "עמדו ומסרוהו להמלמד ראובן-הירש, יהודי שתחלתו מתוק כצפיתית בדבש וסופו מר כחורת³, שכור וקמלן⁴. קרח שלישי שפמו, מדבר מתוך הפיקה⁵ של הנגרת בלשון "הא" ו"דא" וממעך את תלמידיו תחת בית-השחי⁶ עד כדי יציאת גשמה". ואף מן המלמד הזה נמלט הנער בעשר פעמים בשני השנים שלמד אצלו, עד שבעט ברבו יום אחד, אחרי מעוך מרובה, זכרח גם מן ה"חדו" גם מבית אביו ולא שב כיום תמים. חפשוהו בכל מחבואי הפרבר, בגנות וקרפפות. וציפה-לאה כמעט שלא יצאה מדעתה והתנפלה על ראובן-הירש במגרפה. אולם כחצות הלילה האיר הקדוש-ברוך-הוא את עיני המחפשים, ומצאו את הבן-היחיד כשהוא מוטל וישן בסמא מאחורי גדר, ובידו תפוס, איי ואביו לאמא, קשוא גדול מכורסם⁷ למחצה..."

אז משכו כל המלמדים את ידם מנח, ובלכרו גמל בימי הקיץ הארוכים זכר שוב את מארינקה. יודע הוא, כי הנערה רועה לפרקים את תוריה בקרפף השמש, אולם מתביש ומתירא הוא לסור לשם, כי עינו היחידה של חברו נסע' קא קאמבאלא אורבת לו. "סניינהור⁸ זה, תפח רוח אביו הגנב, אין לו מתחת למצחו עין פקוחה אלא אתה — אבל עין זו צופיה לפני ולפנים ומעבר לשבע מחיצות". בכל פעם שנח עובר על הקרפף לבו גוקפו⁹ והוא מסתכל לצדדים, עד שלא יכול להתאפק עוד ויום אחד נכנס לשם בחשאי מתוך יראה מתוקה. הכל כתמול שלשום.

הקטשונים (10) והחרולים (11) הגדלים שם סרע ובערבוביא — גדלים להם כדרכם, כחטוננים וניצצים בזהר צהרים. סתוך ים הצמחים בולט נכ של חזיר גדול וצוהת בני-חזירים רבים עולה. הגדול סברס ינחר, סברס ונחר... האין אלו סחזיריה של מארינקה? הם! הדשאים (נדעזעו ירשרשו 12). שעת סרס ס 118 לבנים ושחורים התחילו סרסרפים (14) באויר. נח זקף

(1) התמונה. (2) הספסל. (3) лугъ. (4) נורה להכות. (5) הכפתור. (6) מתחת לזרוע. (7) נשוך ואכול. (8) רביאיר, בכוגר הזוכה — עור. (9) ככהו. (10) крапуста. (11) מין קוצים. (12) השמיש ב"שק קל. (13) бабочка. (14) שמים.

אזניו. איזו בריה, נעלמת בתוך הדשאים, מסמשת ורצה אליו. עמד נח והמתין. העוזעים שבראשי הדשאים צפים וקרבים, צפים וקרבים, ופתאם קפץ ויצא כנגדו שקוריצין; הבלב כמעט שנשתגע מסמחה. הוא התחיל סכרר לפני נח קוסמיות (1), קפיצין קפיצין, מנתר ועולה כפקעת של גומי (2) עד כנגד הפרצוף, מתכוון לחבוק ונשוק. "דיך, דיך!" — דוחתו נח מלפניו דחיה קלה של חבה, ולבו ספרבם אף הוא. ומיד מסיפו. תופס שני ראשי כפיו בידיו ומציץ לתוך עיניו: "נו, כלב, להיכן?" הבלב הבין והתחיל רץ ועובר לפני נח בין הדשאים, רץ ומחזיר כל פעם ראשו לאחוריו עד שהגיע לאלון. תחת האלון, על גבי מצע של עשבים, שכבה וישנה מארינקה. כאן עמד הבלב, כאומר: הרי שלך לפניך. נח שהה עליה קצת והתבונן בה. מוסלת היא לה, העניה, יחידה בעצם יום בקרפף שמש, מכונמת בתוך העשבים, אגרושה הזעיר תחת ראשה ועיניה עצומות... כפף ונגע בה נגיעה כל שהיא: מארינקה, מאריניטשקה... מארינקה נודעעה ופקחה את עיניה. "נוי!" — דמדה (3) מתוך הצי תנוסה וידיה הרקות נמשכו מאליהן לצוארו... עבשו לא יכלו עוד הדשאים הצמנים: שני הראשים, אחד שחרחר ואחד צהבהב, מבצבצים ויוצאים משם — אבל אין רע: מי משוגע ויכנס פתאם לכאן? בשעת הדחק, הרי שקיריפין שוקד על משמרתו בצדס. נדנד קל, רחש כל שהוא — ואזו נזקפת. ובשעת דחק גדול — הרי שוחה עמוקה ואפלה, שזיה סרוג בסככים (4) וחללה מצינן, הרי בקעה קטנה שקרקעיתה זרועה קלה מיני לפתות (5) וטלפים ומתלעות סוסים, ובסדרונה (6) רבוצה תמיד, סדי קיץ בקיץ, דלעת יתומה אחת, גדולה ונפוחה, שנדלה כאן, שנה שנה, דרך נס, מאליה.

הפגישות של הנאהבים נתחדשו שוב, והם מספרים זה לזה כל מה שבלבם. "הוא לה — בלשון עזה, לשון שטופה ורדופה, כשדמו רותח ועיניו דולקות, וכמי שאין לו פנאי וכח להגיד אף אחת מני אלף; והיא לו — בשיחה מתונה ושלוה וחשאית-חשאית, תורות מלה למלה ומגלה ממירין" (7)... נח מדבר על יונים שהוא מגדל, ועל סוסים שהוא רוכב עליהם. "בעוף הוא פורח, בעוף. אין רוכב מהיר כמוהו בכל הפרבר, ואפילו מקרקא, חברו השקין". ובלא אוקף, בלא אוקף, חי ראשו. כשהוא עולה על הסוס ומס — פנו דרך — פיו! "... ייש שנח, צוהל, קופץ ועולה על האלון, תופס אחד מענפיו בבלוריתו" (8). מצערו וממסיר אלונים לחזיריה של מארינקה, הממהרים למקום הנשד (9) בתריקה ושריקה. כן עוסק נח לפעמים בתלישת אגסי "כל נדרי" מן האגס הנמוך והזקן, ששרשיו חשופים ומדנו מעוקם ומטופל בכמה מיני חטוטרת (10) ויבלות (11); והוא מכסיר (12) את הפירות הקמנים, דקשים והקהים הללו בשחת שבנג הארוה עד שהבי נתעפשים ומתמתקים מאליהם...

ופעמים כשהוא בא אל הקרפף לפנות ערב והמקוב ריק ומטיל אימה יתרה, ומארינקה איננה — הוא עולה ומחביא עצמו בתוך צמרתו העבותה והמבושמת של האון (13) ומבקש קנים בחשאי... פתאם הוא רואה כנגדו את דחמה בטקיעתה ואה השמים בנחלי אש — ותמהון אלהים נופל עליו. שוכב הוא לו בדממה על גבי שוכה אחת, מדביק לחייו אל העלים הרחבים והמציננים, מניח עליהם ראשו כישן ומכין פניו המשולהבים (14) כנגד דמדומי תחמה. בשעה זו נדמה לו שהוא גדל באותו אילן סכבר, סכבר, גדל כאחד העלים... וכשהוא עוצם עיניו ומבלע עצמו-כלו בגילן — מיד עומדת לפניו בהירה ומדויקה, לכל תניה (15) וזרטיה, המונה אחת של ערביית בכסי מיליתו: הוא, הילד, תקוע וחבוי בתוך שיח של אגוזים אצל משובת-חיק שוניי הרקיע כמדורת אש. כל העולם אדם ובוהר. חצר אבא מלאה ארסומית באמצע החצר כעשר סרות מאדמות ולרגליהן המפישקות (16) טרעות ברך, שקצות יחסות וחלוצות כתף זוריע עם פסלים פוטים בידיהן. מדרי

(1) מעוכד. (2) магия. (3) נמטה כבלי דעת. (4) מקולע בצמחים מסוככים. (5) לחיים. (6) בשועה. (7) נסתרות. (8) בקוצתו. (9) נעילה. (10) горбы. (11) נפרות. יתרות. (12) חמס. (13) агбалънос. (14) הנלהבים. (15) הדמדומים הרקים העשויים לגי על גבי האותיות. (16) המפורדות.

הסרות לתוך הספלים סתנתוין בקיל ערב ופוישר — תוֹז, תוֹז — קלוחים דקים ולבנים של חלב. הקצף הלבן שבספלים עולה ועולה. סתעוררת תאה באצבע להיות נתקעת לשם — והם לה... ריח חלב בעולם... ופתאם סתגלה האם באמצע החצר, פניה כנגד האש. בידה ראתה קיתון של חלב והשניה סאהילה על העינים, עומדת משולהבת כלה — ובת-קיל יוצאת בארסומית העולם: נ-ח! נ-ח!"

כשהגיעו ימי הגשמים שמם הקרפף ונתמלא בוץ, טרפי צמחים כמושים ונבעולים חבוטים, הסתמתחים ושכוכים זה על גבי זה כתולעים מתים. חנינא-ליפא בקש ומצא לבנו מלמד חדש, מקיל ורפה-ידיים. כשאין אתרוג — אמר — יוצאים בבלבוס. התלמידים היו מחליקים רוב היום על גבי הקרח, והרבי ישן לבטח שינת הצהרים. ויש שהתגנב, נח אל החדר בשעה שהרבי ישן, ובמעמד כל התלמידים הוא תולה למעלה ממסתו-של רבי, כנגד פניו ממש, צרור קטן של שלג כרוך במטלית⁽¹⁾. הצרור מטפף על פני רבי בהפסקות: טיף, טיף, והרבי, מתוך תרדמה, סוטר כל פעם על לחיי עצמו, כמברית זכוב... התלמידים מתפתלים בחבלי שחוק ורבי סתעורר בבהלה: הו-הא, מי כאן, מה כאן? ... מלו את החומשים! כשהגיעו לפרשת, ויחי" אירע האסון. ואני יעקב" — תרגם נח בנגון: „און איך ואני". המלמד הנח יצא הפעם מגדרו, ובקש לתת לתלמידו מכת-לחי; הקדימו נח ונתן לו תחלה --- וברח. אולם הכניי „ואני" רדף אחריו ימים רבים, ונח התנקם בחבריו המקניטים אותו. הוא התחבר ל„שקצי" פרבר-הקצפים, ויחדו שמו כלבים וורקו אבנים בהנערים ההולכים עם רבותיהם לרחוץ בנהר. ובשבת אחת פרצה מלחמה מברעת בין שני המחנות על המגרש הירוק שבין השכונה היהודית והפרבר. נביחת כלבים, זריקת אבנים, שריקת שבטים ואנחת פצועים. החמה החלה לשקוע, הפעמון הגדול שבהיכל-התפילה השמיע: דום-דום-דום! — וגלמיי-הקולות הכבדים והעמומים התפשטו וזחלו כגלים באויר האדמדם. וכשנלוו גם הצלצלים הקטנים ב„גליין-גלן", רמה יד ה„שקצים" ונערי בני ישראל נסו מבוהלים לבית-המדרש שבמבוי. אולם נח לא הרבה לשמוח בנצחונו, כי אחר „הבדלה" הביאו אביו לביתו והכהו מכות נאמנות, שהפילוהו למשכב לשני חדשים. כששב לאיתנו, חזר לעסקיו הקודמים. משוטט היה שוב, בשדות ומגרשות, יורד לקרפיפות ומקשאות, רוכב על סוסים, שוחה בנהר ומפליג בחורשה. לערב היה בא והוא פרוע-ראש ומשולהב-פנים, ובידו מומרת החורשה ומפירותיה: כמהין ופטריות⁽²⁾, אגוזי בר, תפוחי-ארץ-ישראל, אנסי, כל נדרי, כל מיני גרנרים, ופעמים גם צפרים שונות, שהיה נותן בכלובים ותולה בשמי קורה. וחנינא-ליפא היה מתיאש כבר מהוסף לקח לבנו יהודי, לולא הגיע אז לעונת בר-מצוה. אל הבית הובא מורה חדש, אברך-משי דק, שהרגיל את הנער בהנתת תפלו של אביו, תפלין גדילות מאד, ורצועותיהן קשות ועבות כגלדי⁽³⁾ סנדל. יום יום היה האברך, חובש, כדבריו, „את החמור", את נח, נותן עליו את „המוסרות" ומלמדו הלכה למעשה בעל-פה: הדק-הדק — יפה הדק... אמור „ברוך אתה" ... כרוך... ושוב כרוך... שלש, ארבע, חמש... הייא-היאי⁽⁴⁾ — עמוד! על האצבע: אחת, שתיים, שלש — די! של ראש... "ציפה-לאה ראתה את פרי בטנה מעוטר בתפלין — וכמעט שלא בכתה משפע תענוג".

עברו כארבע שנים. הגויה הזקינה, קומתה נכפפה, וקולה, שאינו תמיד אלא צרוף של צויתות דקות, מין תסיסה זמשרצי"ת ארוכה — הלך וחסר. ולעומת זאת גדלה מארינקה ותהי לעלמה בריאה ונאה, פורחת וחכלילית. גם נח היה „לבחור כהלכה. בלוריתו המגודלת שחורה כזפת, ומגבעתו, בנפה⁽⁵⁾ השתור והנוצץ, משופעת עליו, דרך קווק ובן-

(1) חתיכת ארג. (2) плоды грибовъ (3) עורות. (4) הייא-מהר! (5) козырекъ.

חיל, לצד האון. פניו שהרחורים-שחומים¹) ועיניו נחלי אש, כשל צועני". יש במבט ובכל מהותו איזה קורטוב²), נדנוד כל שהוא, שמרעיד בסתר לבות נערים ובתולות, מושך ומטיל אימה כאחד". הוא עובר בטיפה אחת על סוסו הרותח את כל השכונה, ובני-אדם נוטים לצדדים בחרדה לשבת-צחוק קלילה מעקמת שפתותיהם: "התכשים!" רשות האב פקעה מעל נח מאליה, ורק אמו מעיפה עוד לפעמים עינה עליו מרחוק, סורגת את הפומק ונאנחת בחשאי. את רוב שעות היום מבלה הבחור על נבי סואר³) נבזה של קרשים, שרואים מעליו כל מה שבחצר הערלית. עם הגן החמה כבר עומד לו נח, זקוף כתודן, בראש הסואר ומקבל פני שמש ומארינקה כאחד. היא שוחקת לו ומתאדמת, והוא מנענע לה בבלוריתו, צפרא סבא" ומשלחה בעיניו עד צאתה למלאכתה אל השדה. ואז משתמח נח בראש הסואר ומסתכל זמן רב בהחצר שנתרוקנה, בשקוריפין הצד זבוכים בפיו ומתנמנם, ובפסות⁴) רגליה המלוכלכות והנקשות של שקוריפינשטשיכה, המבצבצות מתוך חבית גדולה מוטלת על צדה, שהיא ישנה בה שינת צהרים. ויש שנה עולה לכפת הנג של הדיר, ומטיל את עצמו בעלפה לתוך השחת. גן הגויה, הנשקף בעד הארובה הקמנה, שותק

ברטי צהרים. האילן הסמוך לדופן הדיר נשען בקצה נופו על שפילי הנג ולא נע ולא זע. מתחת לתקרה, מלמטה, נשמעו בלי הפסק בעימות עסומות של שלשים בצירוף גריסת 6) שנים והצלפות 6) זנב: המום עומד שם על אבוסו, כוסס 7) בחשכה שבולת-שועל ונלחם בזנבו עם הזבוכים. ררך חורים מפולשים, ארובות קטנות לפסות 8) רקיע, נכנסות ויצאות כל פעם בדיצה ובצויצה סנוניות 9) פרחניות, טסות רנע בחלל האפילולי והריקן של הדיר: צויץ, צויץ, ושוב צויץ — ופורחות להן סיד. בתוך השחת ועל המעויבה 10) ובין שחיפי העצים מסורים פה ושם, כדינרים, כתמי זוהר עגולים ומתמתחות רצועות דקת של זהב. באחת הזנות רוערת רשת דקה של עכביש... ומכחויץ, מסרהקי שדות ומקשאות. ררך ננות וקרסיות, נמלטים ומניעים לכאן, ארוכים וקצרים, עזים ומרוכזים, רחוקים וקרובים, פליטי קולות של נגינות שאין להן סוף, קטעי יבבות של שירות הפועלות בשדה... בכל אחד מאבריו מרגיש נח, שבשעה זו... הולך ומתבשל בתוכו איזה דבר. כאותם פירות-הבר שהיה נוהג להצניעם כאן, וכשזיפים 11) הללו שמתפקעים עתה באילנותיהם מרוב עסיס... הלב תוסח ועולה כעסה בערבה, הניף נשען ומתמלא מתוכו והדם צועק מן הבשר...".

תשוקתו של נח למארינקה גדלה מיום ליום, ובאחד מערכי שבתות, כשרגנת מקבלי השכת בבית-המדרש נשתמכה בעצב סמיר וחשאי על הדשאים שמחויץ לשכונה — ארב תחת אחת הגדרות לאהובתו השבה מן השדה. ובאותו הלילה, ליל תמוז חם מנשוא, עלה נח לישון בעלית נג הארזה. השכונה נשתתקה ונרדמה, והעלם קפץ וירד לתוך הגן. לאור הירח נגלו מבין צללי האילנות כחיוון לילה מארינקה וכלבה, ובעוד רנע בלע הצריף את שני הנאהבים...

הספור, מאחורי הגדר" מתאר לנו אהבה פיזית¹²), המתפתחת אצל שני ילדים טבעיים, בן יהודי כפרי וילדה ערלית, הגדלים זה בצד זה. הקרבה התמימה של שני הילדים המשתעשעים יחד הולכת ונעשה במשך הזמן ליחס-המינים ברור ומלויב. אולם מהלך ההתפתחות הזאת והדרגתה אינם נראים לנו כראוי. הן באהבת נח למארינקה אין שום גונים רוחניים, והיא כולה נופנית — כי אין אנו

1) Копыченность. 2) מקצת. 3) שדרת קורות. 4) כפות. 5) סחינת. 6) הכאות. 7) לועס. 8) התיבות. 9) הצוקה. 10) התקרה. 11) בעצמו. 12) חסרית, גישנית.

זירים את שיחותיהם ומזומטיהם של הנאהבים בגדלותם, ואין אנו יודעים אפילו איזה כר נאה מיוחד מצא תושו האיסיטי (1) של נח באהבתו; ואיכבה אפוא יונקת אהבה אמרית זו מקרבתם הרחנית, מהרעות התמימה של שני הנאהבים בילדותם? אדרבה, זמס-המין טבעי ופשוט מתעורר ביתר עז אצל בני-זוג זרים זה לזה מאשר אצל נאהבים הגדלים יחד מילדותם. אלה נוטים ביותר להתאחד ברוחם, בנמיותיהם והשקפותיהם, בעוד שקרבתם התמידית מקררת את להט יחוסיהמין.

התאורים הבודדים של הספור יפים, נמרצים ולרוב פיוטיים, אם כי לא תמיד אסתניסיים (2) כדבעי. ביחוד עשיר הספור בציורי הטבע, במשחקי האור והצל, שביאליק נוסה להאריך בהם. גם הומר ושרטוטי-פטיכולוגיה דקים לא יחסרו כאן, אף על פי שלא נצטרפו השרטוטים הללו לתמונות מיוחדות ומסומנות בצביון.

*

תכונתו הכללית לרוב שיריו של ביאליק. יש איזה נושא לאומי, הלקוח מהספרות של ביאליק. העתיקה או מחיי ההווה. בעוד שיתר משורריו הצעירים מבליטים הלאוסיות. ביצירותיהם את הצד האנושי-הכללי, לא חדלה שירתו של ביאליק מהתפרנס בעיקר מהמסורה היחודית, המתגלה בספרותנו ובחיי המסורה. האורתדוקסיה שלנו. כיתר הסופרים העברים פרק משוררנו את עול החנוך הישן ויצא לרדוף אחרי ההשכלה העולמית, אולם מעולם לא נפרד לגמרי ברוחו מחבריו בני הישיבה:

לא גרם מזלי כי אבד עמכם;   העתים השתנו... והרחק מגבולכם
עמלים עניים-מספכם (3) נפרדתי.   הצבתי מובחי, נתתי את ספי-
נמשתי תורת, פשעתי על לחם,   אף זכר עודני את כלכם, את כלכם,
וברך אחרת לברי אבדתי.   תמונתכם תלוני, לא תמוש מלבי (4).

בית-המדרש. שרש נשמתו של ביאליק מעורה (5) בבית-המדרש הישן, מקור חיינו הלאומיים. שם הוא שואב את המוטיבים (6) לשיריו היותר חשובים, ולשם הוא שב בכל פעם שמתגברים עליו המצוקה והשממון בעולם הגדול הזור, שהוא תועה בו:

מקדש אל נערי, בית-מדרשי הישן!   בעפרך יתפלש (9) ארון מאין תורה,
ספה אשר רקב שנית עלי נקרה (7),   גוילים בקלים וירקים ירקבו בקבית;
אראה שנית כתליך הנמלחים (8) בעשן,   נוגות בפרצות תצצנה קרני אורה
את סחי בקרנעה את פית התקרה.   ואבלה כל פנה ובכתה כל זוית.
משנה חרבה חרבת מבלי באי מועד,   כתלי בית-המדרש! קירות הקדשים!
עלה חציר במספתך ושבילך דשא,   מחבא רוח איתן, מקלט עם עולמים!
ארג השממיות על ספונך רעד,   קמה כה תעמדו דומם וכנואשים
על גנה הנקדע בני-ערבים יקראו --   תמו צללים שחורים, צללים נאלמים? --

(1) חוש היופי שלו. (2) מוזיקאלי. (3) כמפתח ביתכם. (4) "המתמיד", כ"ד. (5) רבוק. (6) תרעונות הראשיים. (7) נודמן לגני. (8) במוכן-קרה. (9) יתגלגל.

התזכרו כמוני את הימים קלו?
 הלבינכם יצאוכם הנכם נעצבים?
 הלא תשאלו לשלום אסופיכם
 במרחקים —
 שב הגני עתה מעמק העכור;
 נמלטי לַהגיד לְכֶם כִּי גָבְרוּ הַמַּכִּים,
 נלחמנו כגבורים אף הָבִינוּ אָחֹר. —
 ואני יתום נדח, עולל טפוחיכם,
 אִמְלֵל, בּוֹשׁ וּבְנֵיחָ שָׁב שְׁנֵית
 עֲדִיכֶם (1).

בית-המדרש הוא "בית חיינו" ו"אוצר נשמתנו", מקור התנחומות וקיום האומה:

אם יש את-נפשך לדעת את המעין
 ממנו שאבו אחיה המומתים
 בימי הרעה עז בזה, תעצמות נפש,
 צאת שמחים לקראת מות, לפשט את הצנאר
 אל כל מאכלת מרוטה, אל כל קרדם נטוי,
 לעלות על המוקד, לקפץ אל המדורה,
 וב"אחד" למות מות קדושים; —

אם יש את-נפשך לדעת את המעין
 ממנו שאבו אחיה המדבאים
 בין מצרי שאר ומצוקות שחת, בין עקרבאים —
 תנחמות אל, בטחון, עצמה, ארץ ריח
 וכח ברזל לשאת יר כל עמל, שכם
 נטוי לסבל חיי סחי ומאם, לסבל
 בלי קץ, בלי גבול, בלי אחרית... —

אל בית-המדרש סור, הישן והנושן,
 בלילי טבת הארבים, השוממים,
 בימי התמוז הבוערים, הלהטים — —
 או אורי גם כיום תראינה בו עיניך — —
 יהודים בני הגלות, משכי כבד עצה,
 המנשים (2) את עמלם בדרך של נמרא בלה,
 משביחים רישם במדרש שיחות מני קדם
 ומשיחים את דאגתם במומורי תהלים... (3)

(1) על סף בית המדרש, "כ"ד. (2) המשכיחים. (3) "אם יש את נפשך לדעת", ס"ד.

יד המסורה התקיפה על ביאליק למדה אותו לכבוש את רגשותיו, והם מתפרצים לרוב בעוז, בהמולה, אבל לא בנתת, בחביבות. אך לעתים רחוקות יש בשירת ביאליק מהעלויות הקלה, מהמשובה הפזוזה ומרכרוכיותה הטבעית של נשמת המשורר הנות והשלו, השופך את שיחו מתוך אהבה והתאחדות עם כל היקום; ועל פי רוב משמיעה לנו שירה זו רגש כבוש. רגש עצור, חזק ובלתי מעודן ביותר. בהמילודיה⁽¹⁾ של ביאליק יש קצת גם מעין הלמות הפטיש והשתות הסכין. אולם גם אווה רוח צניעות וביישנות יהודית — לא ביישנות אסתטיסטית, משעשעה ומגרה קצת, אלא ביישנות מוסרית — נסכה המסורה על יצירותיו של המשורר:

לִי הַיְתָה אִם — וְזָכְרוּנָה מִגֵּן לִי,   וּבְלֵיל שַׁבָּת, אַךְ יִתְקַדֵּשׁ לַיִל,
הִיא הוֹרְתָנִי לְכַבֵּשׁ לְבִי,   תִּדְלִיק אִמִּי שְׂבָעָה גְרוֹת—
וְאוֹצְרוֹת חֲמָדָה וּמְרַגְלוֹת   וְעֵסוֹלֵמִי-עַד אֶת נַפְשִׁי הַשְּׂקָתָה
לְשֵׁאת הוֹמָם בְּמַעֲמָקָיו.   אִזּוֹר צָנוּעַ, זֶהֲרַ קְדוֹשׁ (2).

המקרא והתלמוד השפיעו ביותר לא רק על תכנה של שירת ביאליק, מושגיה והשקפותיה על העולם, אלא גם על צורתה. משוררנו אוהב להשתמש בריתמוס⁽³⁾ ספרי הנביאים, מליצותיהם ותמונותיהם, ולפעמים התמונות הללו נעשות אצלו לעצם התוכן. יש ששירת ביאליק תהיה לפארודיה⁽⁴⁾ נמורה של חזיונות התנ"ך. למשל, משאו על בית-המדרש הישן:

לֹא תָמוּט, אֶהֱלֵ שֵׁם! עוֹד אֲבַנֶּה וְנִבְנִיתָ,
מִעֲרָמוֹת עִפְרָה אֲחִיָּה הַבְּתָלִים;
עוֹד תִּבְלָה הַיְכָלוֹת (5) כְּאֲשֶׁר בְּלִית
בְּיוֹם הָרָם רַב, בְּנֶפֶל מְגִדָּלִים (6).
וּבְרַפְאֵי אֶת מִקְדָּשׁ יְיָ הִהָרֵם—
אֲרַחֲבֶה יְרִיעוֹתָיו וְאֶקְרַע לוֹ חֲלוּנָי,
זֶהְרַךְ הָאוֹר חֲשֵׁבֶת צִלּוֹ הַפְּרוֹשׁ,
וּבְעֵלוֹת הָעֵנָן יִרְדַּ בְּבוֹד אֲדָנִי;
וְרֵאוּ כָל בָּשָׂר לְמַקְמָנָם וְעַד גְּדוּלָם,
כִּי יָבֵשׁ חֲצִיר, נִבְלַ צִיץ— וַיִּי לְעוֹלָם! (7)

אולם לא רק בשברי פסוקים יודע ביאליק להשתמש; הוא גם אמן מצוין להמות את לשון המקרא והתלמוד לחפצו, להתיכה בכורו ולסגלה לכל המשגים היותר דקים. סגנונו העשיר, החי, המצוק והמקושט בעוז נבואי, פתח תקופה חדשה בשירתנו העברית ושמש כמופת למשורריו הצעירים. בעוד שיל"ג משתמש בלשון המשנה והתלמוד רק בדרך ארעי, כמו במאמר מוסגר, העשוי לחדד את שנינותו והתוליו—מרכיב ביאליק יחד את שפת המקרא והתלמוד ומוציא מהרכבה

(1) במנגינה. (2) „בת ישראל", ס"ב. (3) מדה העינה. (4) חקי ספרותי. (5) תאריך ימים יותר מהם. (6) בשם בהובות ובהפכות בקורות העמים. (7) „על סף בית המדרש", ס"ד.

זו לשון רעננה, רחבה וחיה. הוא עשה לסגנון השירה מה שעשה אבראמוביץ לסגנון הפרוזה.

שירתו של ביאליק היא, על פי רוב לירית, קובלת על צרות העם או על חיי שירת הגלות. היחיד הכלים בתוהו. כמעט באותה המדה אשריה זו לירית היא - שירת הגלות. צער העולם והחברה האנושית בכלל אינו מעסיק את משוררנו, הוא מקונן רק על צער היהודי וקיומו-חל. אולם ביאליק איננו משורר התחיה הלאומית, אף על פי שהקדיש איוו שירים להציונות. משורר לאומי זה הוא ריאליזם. ריאליסטי ביותר, וחסרה לו ההתלהבות התמימה של המאמינים בישועה קרובה. ומשום זה, גם מחמת הסגנון הקשה קצת, אין שירי-

התחיה של ביאליק מושרים בפי העם. ביאליק ריאליסט גם בזה, שרק לעתים רחוקות יש לו גענועים על אותם עולמות-הקסם של פאנטאסיה¹ ומסתורין, שהרומאנטיקאים נוהים כל כך אחריהם. החול והשטחיות שבחיים אינם מרבים להרגיז את משוררנו, והוא תובע על פי רוב רק את עלבון הבכוד הרגיל ודורש את ספוק הצרכים החמריים. אולם כריאליסט אין ביאליק עוסק במדה מספיקה בציון פלאסטי² מפורט, וביתוד בנתות: פסיכולוגיה. פסיכולוגי הדרגי. שני אלה, ציור-המראות וברור-הרגשות, תופסים אמנם מקום יותר חשוב בספורי הפרוזה של ביאליק, אבל גם שם מעטות התמננה החיות, בעלות הפרצוף השלם.

(1) הויה. (2) ציר חיצוני של התמונית והסובן.

הרשימה הפסיכולוגית.

יהודה שטיינברג (1863—1908).

יהודה שטיינברג נולד בשנת 1863 בעירה ליפקאני אשר בביסאראביה. אביו, הסירסאדינורי קנאי ונלהב, הנכו על התורה והחסידות. הנער יהודה לבש מעיל ארוך, ופאותיו היו ארוכות ומסולסלות. אולם עולמו הקטן היה מלא יופי ופיוט. בית אביו עמד מחוץ להעירה, על שפת הנהר „פרוט השוקט והיפה, החוצה לו דרכו באדמה תרכה והשחורה שבין הרי ביסאראביה ורומיניה“⁽¹⁾. והנער החולם היה מבלה כמה שעות על חוף הנהר, בהקשיבו „להמית-הדממה של גליו העליונים, הנשאים בחשק ובבטחה למרחק לא-נודע להם, ונפשו הרכה וההומיה נשאת גם היא למרחק-היזפי“⁽²⁾. גם בבית-המדרש מצא יהודה עונג רב באגדות התלמוד ובספורי-הפלאות של החסידים, שמסרם לנו אחרי כן בכשרון הומרי דק. כבן עשרים נשא לו שטיינברג אשה רומיניה, ובאמרו להשתקע בארץ זו פתח חנות של מכולת באחד הכפרים המוקפים מראות-הטבע יפים, שעוררו בו רגש השירה. שם החל שטיינברג לעסוק „השכלה“ ועשה בה חיל, אולם מסתרו ה"ך ודל, וכעבור שתי שנים אחרי נשואיו הזכרה, כגר, לעזוב את רומיניה בידיים ריקות. או שב לעיר-מולדתו ליפקאני והיה למורה עברית, אלא שאביו הקנאי תרכה להציק לו ואלצו לעבור בשנת 1889 להעירה הסמוכה ידינצי. שם דרבה שטיינברג להנות בספרות העברית בהתפרנסו בדוחק מהמלמדות, ורוחו נשאו להיות

(1) „יהודה שטיינברג, חייו ויצירותיו“, מאמר ביאוגראפי מאת י. פיכטמן, נדפס סראש „כל כתבי יהודה שטיינברג“. (2) שם.

הנסיגות הספרותיים הראשונים. על המוקד את מחברתו, "ניב שפתים" – מעין תורת הספרות העברית – ואת הדראמה, "הסוטה". ערך ספרותי ידוע ישנו רק לקובץ משליו "בעיר וביער", שיצא בעת ההיא לאיר בשני חלקים על ידי "תושיה". בהמשלים המקוריים הללו צפונים כמה רמזים פוליטיים וחברתיים, אלא שאינם סאטיריים למדי כדי "בעיר וביער". לשעשע גם את "הילדים הגדולים", כמשלי יל"ג.

בשנת תרנ"ז בא שטיינברג להעירה הביסאראבית ל"או"ב, ושם הוטב קצת מצבו החמרי בתור מורה לילדי העשירים.

"הוא דר עם משפחתו בבית קטן, רוסה כמעט לבית-אָפּרִים, אך ששט ונקי. על הקרקע ועל רהיטי החדרים היו פרושים טרברדי-צמר צבעונים בטעם בני-הכפר הביסאראבים... הכל מסביב היו לו פנים אידיליות. בחצרו של שטיינברג הייתה יכולים לראות פרה גדולה וחוסה (1) עם זוג עגלות סגודלות; פה ושם היו מטילים להם בשלוחה תרנגולות זאוזים עם אפרוחיהם, שהיתה להם דריסת הרגל גם בבית לעתים לא רחוקות. מאחורי הבית היה גן עצים וירקות, ששטיינברג היה מטפל בו בחבה יתרה. על גג הסוף בנו להן החסידות קן מימים ימימה, ושטיינברג היה אוהב להביט במשך שעות שלמות איך הן בונות את הקן ולהקשיב לקרקרן היבש, שמח כילד על כל "חכמה" שהיה מגלה בשיחותיהן ומבאר בבדיחותו הרגילה על מה ומה אין שלום בחיי הזוג... (2)

שטיינברג, המלא עוד תום ושמת העלומים, סבל כבר בעת ההיא ממחלת-קיבה קשה, העתידה לקרב את מיתתו, אלא שהיא לא מנעה אותו מלעסוק בחריצות בעבודתו הספרותית. ספוריו לקטנים ולגדולים מלאו או את כל עתונו. הנה אתה הגובלית "קדיש יתום". הפסיכולוגיות המשובחות של שטיינברג – "קדיש יתום". מורה צעיר אחד נחפו לשוב לעיר-מולדתו, כי אחיו הצעיר הודיעהו שאביהם נוטה למות. והוא יושב בעגלה ומהרהר:

מי יודע? שם... לבו מתחיל דופק רפיקות תכופות. הוא אינו יכול לנסור את מחשבתו. הוא מסיח את דעתו בכונה וחושב על אדות העגלה, שהוא יושב בה, על דבר כתפי העגלון הרחבות יותר מן המרה, על אילן נאה וניר נאה. ושם – יודע הוא, ששם רנים אותו לבק הציגה; מאשימים אותו בהתרשלות. וכי התרשל באסת? כלום בו האשם, אם במשך שלשת הימים, מיום שהגיע לו המכתב, אגם במעצורים כל-כך הרבה, שלא יכול לשערם מראש בשום אופן? כלום יכול היה לנסוע קודם שאסף את שבר ההוראה, שהיה מניע לו מאבית תלמידיו? וכלום הוא אשם בדבר, שנקרעו פתאם מנעליו באופן מגונה, עד שצריך היה להתעכב ליום תמים ולתקנם?

כלום יכול היה ללכת רגלי? אי שם צריך היה לתת לעגלון את כל צרור כספו? וכלום בו האשם במה שהתקדרו השמים והעגלון חשיש לנסוע שם יעצרו מטר-סותף בדרך? שם אין רוצים לדעת כל זה. שם מאשימים אותו, כדרכם תמיד. וכשבתו בסוף בסנת העגלה, שקוע בהרהורי לבו, עולים על זכרוננו חיי שנות ילדותו בבית אבותיו.

רוגז ודאבה היא סנת חלקו. מעולם לא זכה שם לפנים שוחקות. רצון הוריו היה שתנגד תמיד לרצונו, כאילו היו סבינים למסרע את מחשבותיו, שאיפותיו ונסיות לבו לפרטי פרטיהן והיו סודרוזים ומתכונים לבטלן. תמיד היו הכל נוערים בו בנחמה. אהיותיו היו

מתקוטטות בו. כשאביו או אמו היו רוצים לצוות עליו שיעשה איזה מעשה, סיד היו מתחילים בתביעה, בתלונה ומצד השלילה: "מפני מה אינך הולך אל החדר? וכי לא התפללת עדיין? קנית בשבילך—מפני מה אינך נותן גם לאחיך?"
 —מפני מה?—מפני מה לא?—ונששו היתח לפרקים פלה ומשתוקקת לשמוע מקורה ישרה, בלי שאלות עיקצות ותלונות שורדות. אילו היה שומע מקורה כזו, היה סוכן ומוסן למלאות חבף את רצונם, אילו אם היתה הזקורה קצת נגר רצונו.

מתחלה חשב, שכך דרכם של כל ההורים לגעור ולשלוט בעריצות בבניהם הם ולהראות סמני חבה וקרבת-דעת לבני שכניהם ומכריהם, להחליק את לחייהם ולהגיד שבתם בפניהם; אבל כשגדל אחיו, הצעיר ממנו בשתי שנים, ראה שאליו מתיחסים ההורים באופן אחר לגמרי. זדונותיו נחשבות כזכיות, ומעשי מופשותו כחכמות נפלאות. והוא "בא לידי מסקנא, שאיזו סבה נעלמה ממנו יש לאבותיו לשנוא אותו ולכבד את אחיו על פניו". הרי הם נכשלים שניהם, לכאורה, בעברות משותפות, ואחיו, היודע להחניף, להתנצל ולהכנע—יצא נקי, בעוד שהוא, הישר והתמים, שתוכו כברו—נוף ונענש. כשגנבו יחד, למשל,

איזו סמטבעות-השמירה, שאסף אבא משל צדיקי עולם כדי לעשות מהם, כוסו של אליהו ללילות ספח, כלום הוא היה המתחיל? הרי אחיו התחיל, והוא רק נתן את עצמו, ששוב לקנות במחירם, נרמטיקה של בלוישטיין. וכשהוציא אחיו את שאר המטבעות על ססתקים וקנרות, לא סחה בידו וגם לא נמנע מלהשתתף עמו בדבר, אלא שהלו התרפס אחר-כך, כשנתגלה הדבר, ונכנע והבטיח על להבא, והוא לא נכנע ולא הבטיח. ובאמת-לאסתה: הכנעה זו והבטחה-בשה למה? דני שאני מכיר בנפשי, שעשיתי שלא כהוגן! חרטה היא דבר שבלב. אבל, הם אינם מבינים דברים אלו, הם אוהבים שרמסם, שיחניפו להם, הם אוהבים הכנעה.

ואחר כך, כשנשתנו העתים לרעה, והוא החליט לנסוע לעיר אחרת כדי להשתכר כסף ולתמוך בהוריו—כלום צריך היה לגלות בונתו זו למפרע? והם האשימו אותו, שהוא "אבר מחולדל"⁽¹⁾ בבית, שאינו מצר בצרתם, שאינו מתכוון אלא להקניטם. והוא הרגיש, כי באמת לא מצאו בו הוריו מעולם שום קורת-רוח, מפני שלכם מסור כלו לאחיו הצעיר, החונף והשקן, המשתדל תמיד לקחת לו את הבכורה. אפילו במכתב האחרון, שכתב לו אחיו, מורגשות כעין התנשאות והתכבדות: "הוא מזהירני ומזרזני, כאילו יודע הוא מראש, שאני אתרשל! הוא כאילו מרמו, שאין הענין קרוב בל-כך ללבי".

והוא מתחיל משרל את עצמו להסכים בלבו, שכל מה שחושדים בו—אמת היא: שאמנם אינו מצר בצרות הוריו, וכל אותו הצער, שהוא מצטער על שלא עלתה בידו עד עכשו לשלוח להם איזו תמיכה של מסון, הוא—לא במה שלא יכול להקל את עינים, אלא במה שלא עלתה בידו להשפיע עליהם את טובתו ולהשכס לניוונים סחסדיו, בשעה שדמם שונאים אותו.

האמנם אין הוא מצר בצרתם?

זרם של דמעות מתפרץ מתוך עיניו. והוא אינו יודע, וגם סבריה את עצמו מלחקור אחרי שרשו של דבר: הדמעות הללו הנובעות—ועולות, העולות—ויורדות, מה פנתן? אם באות הן מתוך קנאה ועלבון, או מתוך חמלה ורחמים על הוריו?

(1) אבר התלוי ברשיון ובלתי מחובר כראוי לנף.

רוצה היה באותו רגע, שיהיו אבותיו בריאים ועליוזים ושיתעשרו פתאום, עד שלא תהא להם שום זכות על רחמים וחמלה.

רוצה היה באותו רגע, שיהא הוא חולה מסוכן, עוזב באיזו פנה בנכר ושיבואו אליו הוריו. ואז יתחזק על מנתו ויתן עליהם בקולו: „שובו בשלום אל ביתכם! אין לכם הזכות להסול עלי!“

ושוב קטים ונצבים לפניו חזיונות ועלילות מן השנים שעברו עליו: מלחמות... נזיפות... וכוחים... תוכחות בשל תפלה... גערות על קרקפתא (ו) דלא מנחא תפלין...“

זוכר הוא, כי פעם אחת נלה את כל לבו לאביו: מגוחך הוא להתפלל על „מל ומטר“ בחורף, בשעה שהכל צריכים לשלג וכפור בשביל תקון הדרכים, וככלל אין התפלה מתאימה לההשגה העליונה של האלהות. אולם תחת להשיב, לו דברים של מעם רצה אבא, לבטל את כל מענותיו על ידי מריטות-לחי, הכאות ומסירות ונזיפות, וגם על ידי הדרת-הנאה והעברת-נחלה“. ההורים שואפים תמיד לבטל את רצון הבנים, והם מביטים עליהם, כעל קנין וחפץ, שלא נברא אלא לשעשעם, להנאותם ולהרחיב את ממשלתם.“

בלבו מתעוררת שוב השאלה: מה נעשה כעת שמה? — אלא שבכל פעם נפסקת שאלה זו בראשיתה, ומחשבותיו מתבלבלות ועושות קפיצות משונות. ובתוך כך הוא בא העירה.

המבטים, ששולחים בו מכיריו הנפגשים ברחוב, מחזיקים את השערתו, שכבר אחר... כשנכנס לבית אבותיו, מצא את הכל יושבים לארץ. רק יום זה ומקצת יומו של סדר נשאר לו כדי להשלים עמם את ה„שבעה“.

הערה קלה ודקה מצד אחותו ידיה היתה לו, כדי שידע על פיה שחושדים אותו, כי התכוון לדבר, שלא יצטרך לשבת הרבה על הארץ. אבל נוח היה לו לשמוע הערה נלווית זו של אחותו מלהרניש את חנופתו של אחיו: הוא מחבקו, מנשקו, מתיסח עליו, כהנרדל שבבית“. רוצה הוא לקחת את הבכורה על ידי התרפסות ורמעות“.

ואמו מאשמת אותו בלי אסתלאית (2). היא מתחילה לדבר עמו קשות; אבל אחיו מנתיק אותה בנערה של תחנונים, ממליץ עליו, שבודאי לא היה יכול לעשות אחרת. „מי בקש זאת מידו?... מי נתן לו רשות להמליץ עלי?“

מתוך איזו קטעים מדברי אמו הבין, שאכזבו העבירו מנחלה. ואחיו מעמיד, פנים של רהמנות ולוחש לו באזניו: „זקנים! כלום אינך יודע קשי-ערפם והניזונם הנלוז?“

אדם קטן זה מתרפס וזוחל, גונב לבבות וזורש את הכל. סופו לרמות ולעשוק גם את אחותו. ואילו היה בלבו די אומץ באותה מדה שיש בו זחלנות, היה משים ידו על שכמי ואומר לי: צא מתוך ביתי! אין לך פה ולא כלום!“

ובאותה שעה רוצה היה לפתוח את פיו פעם אחת, להגיד לאמו, לאחותו ולאחיו, שהם חנפים, רמאים ומרומים ושכל תשבונותיהם הפעוטים אינם שוים בעיניו יותר מקליפת-השום. אבל השעה לא היתה מוכשרת לכך. והוא קם ופוסע לאורך החדר ומביט מבעד לחלון אל שמש-ערבים, ההולכת ושוקעת“. ה„מנין“ נתאסף והתחיל מתפלל מנחה, ובטרם שגמר תפלתו עמד כבר אחיו על יד ה„עמוד“ העראי וחכה ל„קדיש“. ואז נורק בו הרהור: „בכל הוא שואף לבלוע חלק-זרים! וגם זה — בזחילה ובגנבה... כאילו לא היה לשום אדם חלק באבא חוץ ממנו“.

ובצעדו לאורך חדר אחת הנה ואחת הנה ובעברו על יד הפתח הפתוח לחדר השני, ראה שם את אמו ואת אחותו עומדות כפיפות ועונות בכונה, אמן יהא שמיה רבא — אחר קרישו השני של האח... הן נראות כספסכיות! — הרדר בלבו.

דומה היה לו, שהגר הפקלים (1), הדולק אחרי נשמתו של הסת, משתטח ועולה בהברה ברורה; חתיכת הבר — שיורי התכריכים — שמונחת אצל כוס-המים, תלויה כמו בכונה. המתפללים עונים, אמן — יהא — שמיה — רבא — ושותקים. אין הדבר אצלם חוץ סגור מה שצריך להיות.

והוא סתאמין להשקיש את הפערה, שהוא מרגיש אותה סתחוללת במעמקי נפשו, והוא ספיה את דעתו לדברים אחרים... אכל לשוא! הפערה הולכת ומתנברת. בכל אשר הוא סרים עיניו הרי זחלן זה מתלבט (2) לפניו סכוין, סצוסצם, ככתם שחור. והכתם הזה משחיר את כל חללו של החדר.

השיץ הולך ונוסר תפלת ערבית. ובלבו באה תאוה זרה להציל, לכבוש... והוא מטייל קצרות וארוכות, ומתכוין בפסיעותיו לקרוב אל העמוד כשינסרו את, עלינו. והכתם השחור צוקח כמו סארץ, משרבב (3) — וכבר הוא עומד על ידו של השיץ. וזה עומד וזה עומד. והקהל שותק ושניהם שותקים...

קול רך, דק, תפקני, ספוג בבכיה ורצון, בוקע סתוך אנחות ומפריע את הדומיה. והוא מתגלגל והולך... ומכריע... ומכניע...

יתגדל ויתקדש —

סוף המאודע לכל פרטיו עלה על לבו רק בנסעו בחזרה באותו הלילה. הוא ישב כפוף בענלה וזכר, שכעין עשן עלה אז ובלבל את מוחו. על הקרקע התגלגל לעיניו איש צעיר בדמות אחיו, ודמו שותת (4) מחממו. נשמעו גם איזו צריחות משונות... ובידו היה כפיס-עץ, שאינו זוכר מהיכן בא לו.

—חשך, חשכת-מצרים! — מדבר העגלון בתלונה אל תוך חללו של האייר. — רק רצחנים מתחייבים בנפשם ונוסעים בחשך כזה!

האפקנים. גבור הספור הזה נשתתר מהחנך הישן ושאף להשכלה ולעמידה ברשות עצמו, כרוב הצעירים בימינו; והוא נבדל מהם רק בזה שהוא אסתניס (5), עדין-הרגש. מכאן בא הקרע הגדול בינו ובין בני משפחתו ומכיבתו. האמת שלו היא אסתניסית (6), ועל כן אינו מסוגל לשום פשרות, המעוררות בו גועל. הצביעות הנימוסית, המקובלת במשפחה ובחברה, זרה לרוחו, ואפילו את האמת שבלבו אינו יכול לנלות כשיש בה ריח של חנופה. ועל ידי זה הוא מטיל פרוד וחשדים בינו ובין אביו ואחיו, שאינם גרועים אולי מאחרים. אימתניסות ממין זה, שיש בה גם הנזמה חולנית קצת, מצויה כעת אצל צעירינו, המרבים לחדר את רגשותיהם במלחמות פנימיות ובנגודים חיצוניים שבאפני חיהם].

“זקן הולה”. ציור פסיכולוני אחר, שיש בו מדקות ההרגשה המיוחדת לשיינברג, הוא “זקן הולה”.

שנוי דעות יש בעיר בנוגע לשנותיו של נפתלי הזקן. כששואלים אותו אם הניע לשנת הששים, אינם שואלים אותו בהדיא (7), אלא שואלים אותו, אם זוכר הוא את

(1) הרועד. (2) נע וסתעמל. (3) כתרוב. (4) זכ. (5) деликатный. (6) באה כחוש היופי. (7) ספורי

"העש"ו" 1) של שנת תרי"ח; ואז הוא אינו לא מידה ולא כופר, אלא מניע על הדבר ביד וחולך לו. וכששואלים את בנו על הדבר, הם מעמידים פני קסדרים על כל אותה השאלה — למה היא באה? ומתרצים ומתנים למסרע: "בלי עין-הרע" — ומוסיפים בחשאי: "הרבה — הרבה מששים!"

העולם מתיחם בחשרנות גם לדבריו וגם לדברי בניו בענין זה. ואמרים, שכמה שהוא סחור, כך הם מוסיפים על האמת, אף על פי... שידוע נפתלי הזקן בעיר לאבר-הסן. סכל חמשת בניו הנשואים ושלשת חתניו — קצתם אוכלים עדיין נקיים על שלחנו, והשאר יושבים בבתיים אשר בחצרו המרוחת ובבתים שקנה בשבילם מסוך לביתו; עד שיושביו קרנות, כשהם רואים את ביתו של נפתלי, "הנמוך ומרוח" בין הבתים, "הצרים ונבוהים" של בניו — הם מברחים ואמרים: "הנה התרנגולת על אפרוחיה!"

רובם של בניו — מיחרים ומוכרים על חשבון הזקן, וקצת מהם — על חשבונם שלהם זככסאו ו"בטיחותו" של הזקן. אלו ואלו נהנים ממנו עצה; ועל זה הוא מקפיד תמיד: צריכים הבנים, בין אלו ובין אלו, לקבל הרשאה מן הזקן על כל קניה ומכירה. והבנים אמנם לא הפסידו עוד בזה כלום, מפני שאם הפסידו — על אחריות הזקן הפסידו. לא חסין נפתלי שעצתו תביא היוק לבניו.

עין זקן, ששרשיו חזקים וענפיו מרובים — אמרים עליו בעיר. והוא באמת לבניו כשרש לענפים. זן אותם בלחו, במוחו, ברעותיו, ברצונו. לא נועז אחד מבניו אפילו לשכור בלמד לילדיו קידם שבאה עליו המכמת הזקן.

כשחלה הזקן, עמדו הבנים כמעט בתסידות סביב למטתו והצטערו. יותר מהם הצטערו הילדים: הנכרות לא יצאו מקושטות ולא בקרו חתונות, שמא ינדע לזקן; והנכרים לא יכלו למלאות פיהם צחוק, שמא יקפיד סבא. עין של טרה-שחורה ירד על הבית, על החצר, והכביד על הכל...

אסור היה על הילדים לדבר בקול רם, שמא יקפיד הזקן. הקטנים, שלא הבינו זאת, ארגישו ברבר על-ידי הצביטות בבשרם, שחלקו להם אמותיהם בסוד... חפצים היו הקטנים כלב שלם, שישוב סבא לבריאותו, ובלבד שיסתלקו העננים מעל הבית.

מביט הזקן על ענפיו וענפי ענפיו ועל כל אותו "ראנוש" הרומש סביב למטתו במעט שיחה, בכבוד-ראש, בדרך-אדן — ונהנה. מבלן הוא אצלם. הוא רק אז אינו יכול למבול, בשאחד מהם — וביחוד, מן החתנים — יושב לו ואוכל בחדר זה מה שהוא אוכל, קבע או ארעי, מפני שבימים אלו סר ממנו התיאבון לאכילה לגמרי. מתרנו הוא ואינו יכול להבין, כיצד בני-אדם קובעים מקום ואוכלים, ומקשקשים בשניהם בחינת-בהמה על האכוס. תיתי להם לבנים, שעמדו על הדבר, והם מתרהקים ממנו בשעות אכילה בריחוק האשורי.

וגם עכשו הכל נעשה על-פי פקודתו ועל דעתו. שובב הוא על מטתו, פוקד ומצוה בכל מה שנוגע לעניני מסחר, בין אלו של בניו ובין שלו.

לפעמים סחר הסות מרגיזוהו, ואז אינו חפץ לדעת בשום ענין ועסק שבעולם. רומה עליו, שכל העולם סלא בקבוקים של האפתיקה, חתולים, תחבשות ופסים, כנון אלו שעל שלחנו, וכל באי עולם עפוקים רק בענין אחד — להוסיף חיים על שנת נפתלי הזקן. והבנים אינם עפוקים באמת אלא בענין אחד: באיזה מן הדוקטורים יבחרו לסחר? לאיזו שעה צריכים להחליף את התחבושת? איסתי צריכים להשקות את החולה טפסופים אלו? יין זה? פסים אלו? — וכיוצא בזה.

נהנה הוא במקצת סתוך מחלתו; אבל חפץ הקרוש-ברוך-הוא לצערו — והסיל את חתנו הצעיר במחלה קשה ומסוכנת; ולא עוד אלא שהשכיבהו בחדר הסמוך לתדרו, ורלת וחלונות פתוחים מזה לזה.

שבנים ו"אנשי-טובים" נכנסים ויוצאים, דוקטורים ונכנסים. הדוקטורים סרים אליו, מטשטשים ברפקו, וזורקים שתיים שלש שאלות לחללו של החדר—והולכים להם אל החדר השני. שם הם מתמהמהים ועוסקים בכבוד ראשי.

רואה הוא שהשבנים, כשהם נכנסים, הם יוצאים אצלו ידי חובתם: שואלים בשלומו, שומעים תשובתו—ונכנסים להם ל"שם". שם יש שהם נשארים ללינת-לילה.

נוטה הוא להאמין, שהשקרן הלז אינו חולה כלל; מתחלה הוא רק למראית-עין. ושהרופאים הללו אינם שיום בקליפת השום כשאינם מרגישים באותו הזיוף.

ושומע הוא את השכנים כואבים על אותו צעיר-יהיר ו) שלא בשניו, מעוררים עליו רחמים ומספרים בשבחיו. וחפץ הוא להתקוטט באותם הכואבים, ולהגיד להם שכל זה אינו אלא בדיות וטעיות בני-אדם; שכל אותן המעלות, שהם מונים בחתנו, היו בו אמנם אז... כשלקח אותו לו לחתן... אבל עבשו—כבר נתקלקל.

אפילו הילדים מעוררים יותר אצל מטתו של הדוד.

פה שקט... כיבוש... הכל הולכים על בהונות רגליהם... עוסקים סביב מטתו סתוך דרך-ארץ. ושם גדול השאון, יוצאים ובאים נתקלים זה בזה, אינם נוהרים בריצתם מלהפיל כפאות, ומעמידים רעש בלי שום דרך-ארץ. אבל הרעש יוצא סתוך דאנה עמוקה. ומרגיש הוא בטעמו של דבר. והלא לפיכך הקפיד יותר.

"עץ צעיר!"—מניעה לאזניו אנחת שכנה אחת, והוא יודע שאנחה זו—ודאי שאינה על חשבוננו.

"שתיה!"—הוא כועס עליה בלבו—כאילו מנויות לפניה שנות בני-האדם ויודעת מי צעיר ועל מי חתמו בראש-השנה של אשתקד.

ובא הוא לידי הקפדה; וכמדרסה לו שהוא שונא את כל בניו ונכדיו, ושם שונאים אותו כל הצעירים שנואים עליו והוא—עליהם!...

אלו היה סיפק בידו...!"

הזקנה והנוער. בצויר זה פותח לנו שטיינברג אשנב על הפסיכולוגיה של הזקנה הזשדנית והמקפידה על זכויותיה יותר מהנוער, במדה שהטבע מקפח את הזכויות הללו. נפתלי הזקן משתרר על בני משפחתו יותר מצעיר לימים, מבלי הרגיש כי הבנים נכנעים לו רק כדי להנות מכספו; ובחלתו הוא כועס על כל התפשרות מצד הסביבה עם מצבו, בחשדו את חתנו שהוא מתחלה כדי למשוך אליו את כל המעינים ולהסית דעת הכל מן הזקן. יש כאן הרגשה עמוקה ונכונה, שהנוער מותר על קיומה של הזקנה. הזקן נראה בעיני הכל... הולך למות, וחיוו וזלים מהיי הצעיר. השקפה זו נראה כאמתית מצד ההגיון, אבל היא מעליבה את הרגשה מוסרית ופוגעת ביותר באהבת-עצמו של הזקן.

בשנת תרס"ד הוציאה "תושיה" לאור בשני קובצים, "ספורי חסידים" ו"שיחות חסידים" של שטיינברג, ספורים שיש בהם גם הומר דק גם עמקות פסיכולוגית. הנה, לדוגמא, אחד המעולים שבהם— רבי מטיל ויצחק-שלום ועירא".

מי שלא ראה את רבי מטיל מחלפונה סתיו את צפדניו בערב שבת אחר חצות באחת מפנות ה"קליוויל"—לא ראה בעל מוח כביר ריק מכל מחשבה, ולא שמע מעולם שתיקת הלב בודון.

מי שלא ראה את ר' מטיל רין שחוח בערב-שבת לפרחץ ובתנת שבת מתחת לזרועיו— לא ראה מעולם את העוני והשפלות נוססים והולכים ואת הדות הלב ספרקסת (1) לצאת, ואך כבושה היא בבונה בתוך בעליה עוד זמן קט, עד היותה דבר בעתו. וכשהיה שב ר' מטיל מבית-הסרחץ, ראשו ורובו נטוי קדימה ורגליו כנחפזות אחר ראשו ורובו, ושניו מתלהבים, ופאותיו שופעות מי סקוה, ומצחו כמו השתרע וינקר, ועיניו מסיקות חרוה, חשה-יוכמללת—היה סכיר אז נם חיים שואב המים המנושע, כי השבת הוללת ובאה, והיה נחפו להריק את חביתו האחרונה ולסדר הביתה לזכות את עצמו ואת בהמתו בשביתה.

וכשהיה שואל רבי מטיל בין השמשות את דביתהו (2) — ועיניו אל הצותל: הפרשת חלה? עשרת? ערבת? לא היה סחכה נם לתשובתה ותיקף יאמר: "הרליקו את הגר". והקול—לא קול צווי ולא קול שאלה, כי אם קול סאליו, קול היוצא מלב מי שיודע, שהאותיות והמלות, שהוא מוציא בשפתיו—מנויות ופארות, ויכולות לברא עולמות ולהחריבם.

וחיש היה לובש קפוטת על קפוטתו וחבש סצנפתו המשמששת לשבתות וסועדים; ודומה היה אז, שהנרות שהדלקו מתחרים להביט בפניו ולקרבו ב,שבת שלום וסבורך". וכשהיה יוצא מביתו אל הקלויו, דומה היה שיש לו קפיצת הדרך: אך עקר רגליו מספתן ביתו— וראשו כבר היה נטוי כמעט על ספתן הקלויו שלו.

בתפלת המנחה שלו היתה נשמעת עוד איזו התאנחות של רוחת הלב, איזו בכיה של שמחה ונחמה, איזו התחשאות של ילד בזרועות אמו, השבה אליו אחרי פרידה של יום תמים. רבים היו סבעלי הנפש, אשר התפארו, כי בנוסח תפלת המנחה של ר' מטיל בערב-שבת הסה מכירים בחוש את הנכול הבולט, החוט המשוך בין חול וקדש. אבל בשויה ר' מטיל סכנים את ראשו בתוך ארון הספרים שבכותל מערבי ושאנ, לכו גרננה—היו סכבים כל המתפללים את ראשיהם כלפי ר' מטיל וחשו בלבותם איזו הזרעזעות וחרדה נעימה.

יעקב הטוחן נשבע באמונתו, כי בשמעו את ר' מטיל קורא: "קול ה' על המים", נדמה לו תמיד, כי חסר מים רבים מתנשאים, סכים גלים ועומדים לטבע את שחנתו, שיש לו על הנהר—ולכבו יתפלץ בו. ואחרים אומרים, שכשהם שומעים את ר' מטיל קורא: "הבו לה' בני אלום!" נדמה להם שהוא מעיר מלאכים נרדמים על מספרותיהם ונוער בם בנייפה...

אך סכל המתפללים היה אחר, אשר תחב בו את מבטי עיניו יותר סכלם; וטראשית התפלה עד אחריתה לא הסירן מעליו כמעט אף רגע.

זה היה יצחק-שלום זעירא, צעיר לימים שקומתו קצרה, עיניו קמנות זרצות, ראש קמן על שכמיו הקצרות, זקן צהובה וקרוחה על סנטרו הקצר, וכלו— איש קמן. זה מעט יצא מכלל אברך, איננו סמוך עוד על שלחן חותנו, ופתח לו חנות של מכלת ומונים⁽³⁾. הוא היה למדן גדול, חריף ובקי, אלא שלא אהב ללמוד ביחידות, והיה בוחר לו תמיד לחבר אחד מבחורי הקלויו כדי להכריע ספקותיו. נם כשהביא יצחק-שלום סיוע לדבריו ממסכת אחרת, לא האמין מעולם בעצמו עד שלקת אותה המסכת ועיין בה. על הדבר היותר ברי לו לא אמר מעולם: "הן", אך "כמדומני שכן הוא"; ולפיכך היו חבריו קוראים אותו שלא בפניו, יצחק-שלום-כמדומני.

זונתו ינטה לא היתה בעלת חשבון, ועל בן היה עליו לסדר את חשבונות חנותו; אבל נם בספרים כאלה לא סמך על דעתו: פלוני חיב ששים ונתן עשרים—הרי נשאר חיב

(1) כפרשת וכתפצת. (2) אשהו. (3) סוונת.

ארבעים! הכן הוא החשבון, ינטה? – כן היה ממים את חשבון כל אחד מבעלי-חובות שלו העבודה הכבדה בחנותו היתה לו הסדה והמשקל. הוא היה נתון אז בין שני ככשונות של אש: ירא מן יפחות מן הצריך ויכשל בעברה, ועוד יותר פחד מן יעדיף ויונה את עצמו. כבר היה לו למצא את נקודת האמצע בין „פחות” ובין „יותר”. ובמקרים כאלה היתה ינטה גוערת בו: „לך מזה, גבר לא יצלה, תנה הנגה את הסאזנים!”...

כשהיה נתון נדבה לעני, היה בורח מפני המקבל תקף לנתינתו, ובתוך כדי בריחה שב ורדף אחריו מספר פסיעות. ולצני הדור היו אומרים, שכשהוא בורח, הוא ירא מן יעלה על דעת העני לדרוש ממנו יותר מכפי נתינתו; וכשהוא רודף אחריו, הוא מספק: אולי באמת צריך היה לתת לעני הזה יותר?”

יותר מכל היה יצחק-שלום ירא להתפלל ביתירות, כדי שלא יקומו משטינים על תפלתו ולא תדבקנה בה „קליפות”⁽¹⁾; והיה זהיר להתפלל בצבור, משום שתפלת צבור אינה נטרפת. ביחוד „היה אוהב להתפלל עם צבורו של ר' מטיל: עמו ביתר היה חש אהת עצמו יותר בטוח”. אולם לתענוג זה זכה רק בשבתות, כי בחול היה ר' מטיל מתפלל ביתירות.

„בלילי שבתות שוקע יצחק-שלום את מבטי עיניו בר' מטיל, והוא סתאה ליחד את נשמתו עם העובד הזה; הוא חפץ לבלות כענן, לשוב לתהו ובהו ולהתייחד אחרי כן עם נשמתו של זה.

הוא מביט בו, ומעיניו תולנה דמעות של התבטלות; שעתו תרחשנה את דברי התפלה – ולבו בל עמו. כפעם בפעם הוא שוכח את מקומו במזמורים, ומשתתק לרגעים, ומשתתק בתוך יחודו של ר' מטיל. הוא נזכר בתפלתו ומסב פניו ממנו, וחוזר ושב; איננו יכול להסיח דעת ממנו.

וכשהלכו כל הסתפלים לבתיהם, היה יצחק-שלום סתעכב עוד וחכה עד כלות ר' מטיל את קריאת „שיר השירים” ובגיל של רעדה קרב ויברך את האיש הקדוש ב.שבתא טבא”...

ובהשפעה זאת היה יצחק-שלום חי עד לשלש-מעורות, אשר פערו החסידים תמיד יחד בקלויו. אז היה איש איש מהם רוחץ ידיו בביתו, ומביא אתו כזית לחם לקלויו, בשמירת ידים מפני הטומאה ושמירת הלב מהמה הדעת, והיו אוכלים יחד את הסעודה השלישית. שם ידעו לשיר „אל מסתתר בשפריר חביון”⁽²⁾; שם חשו בסוד של „זעיר אפיון”⁽³⁾; שם הרגישו את ה„סוד שבהוד”⁽⁴⁾; שם ידעו לשתוק שתיקה מלאת ענין, לחריש בקול גדול; שם הציצו לפעמים לאשר למעלה מן המקום ומן הזמן – ולא נפגעו.

ושם גם ידעו לטשטש את הקו העובר בין החול ובין הקדש, להאריך את השבת על חשבון החול.

ו„דומה”, שר של ניהנם מתמוגג מכעש, בועש ברגל, חורק שן – אך לא יעיו לפתוח שערי הניהנם, כל עוד בני החבורה הזעירא הזאת יושבים בחשך צפופים ושוקים בצבור... יותר מאשר לכלם ינעם החשך ליצחק-שלום זעירא. הוא יכול עתה לציר בנפשו – ומראה עיניו לא יכזיבהו – כי הוא והחבורה אחת; כי אין פה לא יצחק-שלום ולא חבורה, כי אם אנודה אחת של נשמות, השיבה אחת סתחת כפא-הכבוד.

וכשהיה ר' מטיל סבאר ברטו ובחצאי דברים איזו „מלה” של אחד הצדיקים – היה יצחק שלום מתכוין עד כדי פחות מכוית והיה בולע מלה אחר מלה, וחש תענוג והשפעה מרובה מכפי כחו לקבל.

(1) רוחות הטומאה. (2) באהלו הנסתר. (3) כבטא בקבלה, המציין התגשמות האלהות בעלם.

(4) הוד – אחת מעשר ספירות, או כדרגות ההויה, בתורת הקבלה.

וככה יושבת החבורה של העולמות העליונים באיזו פנה שבעולם הזה, כסיעת (1) בני מלכים שהצטמצמו באיזו ספינה קטנה והפלינו אל הים, עד שהתאכזר שמואל השמש והעלה נר...

ואז ברכו על המזון והתפללו מעריב, ושבו איש איש להעמית את תרמיל הגלות על שבטו.

ויצחק־שלום בצאתו עמד על הספתן, והחזיר פניו, והביט עוד פעם על האיש הקדוש, כאלו חפץ לקבל מאתו השפעה ליסוד החול, והתאנח והלך לביתו. וביום הראשון לשבוע בבקר, כשישב יצחק־שלום בחנותו, וראה מרחוק את אשתו של ר' מטיל הולכת וקרבה לחנותו—היה מתרגש מאד, והיה מביט אל אשתו בנואש. הוי, הקניה בהקפה! — נטנם בשפתיו — הקניה בהקפה תוליכני מטה!

בספור זה מראה לנו שטיינברג איך גם בעולם הרוחני והדתי השעבוד־הרוחני.

התקופה ועז־הרצון משעבד לו את החלש ממנו. יצחק־שלום הוא יותר למדן ויותר עדין ברגשותיו הדתיים והמוסריים מרבי מטיל, ובכל זאת הוא כפוף לו ומקבל ממנו השפעה, בהשענו על תקיפותו, על ודאותו, ועל השלמות הנפשית שלו. דוקא שלמות זו, שחיי־משקל תמידי זה של רבי מטיל מוכיח, כי איננו דק־הרגשה, מחדש ויוצר; אבל התלהבותו היא תקיפה במדה שהיא סמויה והולכת בדרך כבושה, ובוזה היא מכניעה את הנפש המפקקת והמרטטת של יצחק־שלום, המבקשת להתחמם תמיד כנגד איזה אור, יא אור של הדיוט. וחזיון פסיכולוגי זה מבאר לנו כמה פרטים ומאורעות בחיי הפרט והחברה. כאן מונח הפתרון להחידה, איך הצליחו לפעמים אנשים פשוטים ותקיפ־רצון להפיץ את דעותיהם הדתיות והחברתיות בצבור העומד למעלה מהם בקולטורה, בהגיון ובעדינות־הרגש.

בסוף הספור מרמז שטיינברג על ההבדל הגדול בין הקדש והחול הקדש והחול. בחיי יהודי־הגלות, טימה שנתחכבה על סופרינו הצעירים. בשעה שיצחק־שלום עומד בחנותו הוא שוכח את תקיפותו של רבי מטיל בקדושה, ואינו זוכר אלא את רפיונו לגבי הקפה ופרעון חוב. הפרנסה הקשה של היהודי נתנה לו בעולם־המעשה צורה מיוחדת ושונה לגמרי מצורתו הרוחנית והדתית. ומכאן יצאה שניות פסיכולוגית, שיש בה לפעמים קצת הזמר וקומיקה, ושאינה בעיקרה אלא מראניקה עמוקה של סתירות פנימיות ורציצת הנפש.

אברהם־מאיר

הוקן ואלקנה ספור מפומי היוצא מפי חסיד הוא --, אברהם־מאיר הוקן ואלקנה האברך.

אברהם־מאיר הוקן נשתתק מתוך שיחתו עם אלקנה האברך, שהיה משותף־מימיו ומקבל מסנו השפעה במצורי קדושים — והתחיל לזמר בחשאי קיטוע של איזה נגון, מה שהיה עושה תמיד כשהיו סוחר ולבו סלאים פחשבות. ואלקנה נשתקע ברעיונות על הרברים ששמע עתה מפי רבו זה, ופתאם נתערר ושאל: "והוא היה משמש גם אצל האדמו"ר הוקן זי"ע?" — "מי?" — "מי? חייס־איצי!" — "חייס־איצי? בידוע! הוא היה אצלו זי"ע כל־יובל! הוא היה מניש לפניו תבשילי הפעורות ערב ובקר, חולץ מנעליו ומלודו לכשיצא... הכל כמו אצלו שליט"א" (3). אבל אז לא היתה בו עוד הלכותא (4), רחמנא־לצלן". אברהם־מאיר הפסיק בשיחתו ונתאנח, וסגן מתוך שפתיו בחטיפה: "הלכותא, ר"ל, באה עליו על פי מעשה"...

(1) חבורת. (2) זכותו יגן עלינו. (3) שיחיה לימים טובים ארוכים. (4) הפחלה.

והזקן נקה את קנה-מקטרתו, וישם קצהו האחד בתוך פיו, ואת קצהו השני הושיט להאברך. הלז הוציא מתוך התיק שלו קופסה יפה וחדשה מלאה טבק מן המוכחר, מלא את מקטרתו של הזקן, הצית פסת ניר והגישה אל המקטרת. הזקן מצץ שתיים שלש מציצות מתוך הקנה והתחיל מספר:

„כשנפטר הזקן זי"ע, והוא שליט"א, המבריל בין חיים לחיים, היה אז עוד צעיר, ממש קטן, כביכול, אז פטרו את כל המשמשים מסקום, ורק חיים-איצי נשאר על מקומו, כי הוא היה גם קצת מלמדו שיחיה.

וכשישב הוא שליט"א על הכסא, התחילו המקורבים והחסידים לנסוע אליו בזמנם ושלא בזמנם—הכל כמו שהיה בעוד הזקן זי"ע היה בחיים. אבל הם לא נושעו... כאלו לקחו מידו, חסיושלום, את סגתח הישועות. מקשות-לילד סתו, ר"ל... עקרות לא ילדו... בני עשרים ואחת נתקבלו כמעט בלם לצבא... הרבה „רינדארים" נורשו מתוך בתי-הסרוח שלהם, הכל כאלו נהפך העולם! נהפכו מדרי בראשית ויהיו לתחו ובהו... אין מופת... אין הבטחה וראית... אין סאמר נפלא!

וחיים-איצי הרגיש בדבר, והיתה לו חולשת הרעת מזה; וכמעט שנלכד במח של היצר, מפני שנפל בספק: שמא? ... אולי? ... מי יודע? ... וכאלה מטענות אותו הבחור, כשרוצה להעמיד איש חסיד בנסיון, ר"ל.

אבל הוא לא יכול להיות בספק: הוא יודע אותו שליט"א שהוא קרוש מרחם, שהוא עובר את השמיותברך ממש כאבותיו זי"ע! ועמד בנסיון, וגרש את-ההרהורים מתוך לבו, והתחיל לבקש את סבת הדבר. בקש ומצא.

ונדע לו שהוא שליט"א מסור כלו לעולמות העליונים, ואינו יודע מן העולם השפל כלום. ולא עוד, אלא כשמתאוננת לפניו איזו קשת-לב, הוא מצרף צירופים מדבריה, ומוציא שמות הקדושים, ובורא עולמות חדשים.

אתה מספר לו נזירות רעות על ישראל, ר"ל-צירופים; מקשה-לילד-צירופים; שונקים בווינה, שעומדים למכירה בחצי סחירם-צירופים; בתי-סרוח... משרפות י"ש... פריצים רעים—הכל צירופים של שמות הקדושים!

אתה כותב בפתקא שלך: „לרפאה מכאבי-שנים"—וחוא אינו יודע מהו כאב ומהו שנים... אתה כותב: „שיהיו מזונותיו נתונים לו מידי הקדוש-ברוך-הוא ולא מידי בשר-ודם"—והוא נושא את עיניו חבהירות, ושואל: „וכי יש דבר שאינו, חסיושלום, מידי הקדוש-ברוך-הוא?" בקצור, אינו יודע כלום מהו עולם-הזה."
— „ומה היה בדבר?"

— „ומה היה בדבר? העולמות העליונים האירו באור הננוז... קודש-ברוך-הוא לא קא בני ולא קא רגיו כל האי שעתא... וראוי היה הזמן שתבוא בו הנאולה."

— „ומפני מה לא באה?— קם האברך על רגליו ונתן את סבטי עיניו ברבו.
— „מפני מה לא באה?— צחק הזקן צחוק של יאוש-מפני שלא חסרה לו... מפני שבסעירות העליונות אין הנאולה חסרה... התכין? אין הנאולה חסרה!... מפני שהכל שם נאול ועומד... רק העולם השפל הוא בנלות.

וחסידים נימעים, ושבים ונומעים. וכותבים בקשות לפרנסה, למעמד, להנצל מחרפת רעב, חסיושלום, אבל הוא שיחיה אינו יודע מהו פרנסה ומהו רעב.
וחיים-איצי היה מצטער סאד על הדבר, ועמד ושען: „רבוננו-שלי-עולם! כלום למענה בראת צדיקים בעולמך?!"

ואז החליט בדעתו לעשות דבר, שיש בו סכנת נפשות.
— „לא צירופים חבר העולם! כבר יש די קרושה בארץ כשיש לו להקדוש-ברוך-הוא צדיקים כמיהו בעולמו! העולם צריך לפרנסה! בעולם יש עול גלות!

צריך להביא את העולם בלבו הקדוש! צריך לעשות דבר, שידע שליט"א מהו פרנסה, מהו רעב ומהו עול גלות!"

והוא קבל על עצמו הדבר, ועשה:

ואחר תפלת שחרית, כשהגיעה העת להניש לפניו שיחיה ארוחת הבקר, עמד וסגר את הדלת; ולא הביא לפניו אפילו כזית לחם. והוא שיחיה היה טרוד בצירופיו ובבריאת עולמות, ועשה נחת-רוח לשכינה הקדושה, ולא הרניש כלום. אך בעוד שהוא עוסק בצירופיו, הרניש שחפרות לו היום הרבה ברבות לתשלום סכום המאה.

ולעת ערב הרניש בדבר, וקרא לחיים-איצי, וצוה לו שוניש לפניו איזו טעיסה...

וזה התחיל לבכות, והסתכן בנפשו, ועמד וקרא: „רבי! כל טעיסה לא אתן היום! צריך שתדע מהו רעב, מהו פרנסה". ומכיון שפתח פיו, הגיד את הכל: „אין העולם צריך לצירופים! הצדיקים לא נבראו בשביל העולמות העליונים! העולם צריך לפרנסה! יש בעולם עול גלות!" ועוד הרבה דברים השיח כלפי קדושתו.

— „ומה היה בסופו של דבר?"

— „סופו של דבר?! באותה השנה היה שוכע גדול בעולם; כל העקרות נפקדו, מקשה-לילד אפילו אחת לא היתה, וכל מחוסרי פרנסה מצאו מעסדות טובים.

אבל חיים-איצי נענש... הוא שליט"א נתן בו עיניו, ובאותו הרגע נדבקה בו אותה הלכותא, ר"ל, ולא פרה ממנו עד שנמרד מן העולם."

ספור זה מציין פרט מענין בהשקפת החסידים על הרבי: הם מרנישים את

ה„אדם" שבו, ואת השמעתו המכריעה על מנהגי ה„צדיק" ופעולתו. הרבי

ה„אדם" שבצדיק.

ידע את נפש העני וצרכיו רק בשעה שגם הוא סובל מחסור ורעב; וכשהוא

עשיר ושבע, אינו עוסק אלא בצירופים וברזי קבלה שאינם מביאים שום תועלת לעולם.

יש כאן מחאה חרישית וכמוסה מצד החסידים נגד העושר והפנוק של ה„צדיקים", שהשכיחו

מהם את מטרותם העקרית: להיטיב ולהקל את העוני. „קדושי" עמים אחרים לא הרנישו

בצער האביון משום שגדרו הנאה מן החיים ושגאו אותם; וה„קדושים" שלנו לא

ידעו ננעי בני-אדם מרוב טובה ואהבה להחיים. עזרה, חיים-איצי, את האדם

המרניש שבהם!...

„שלום עליכם". ציור מחיי המשפחה אנו מוצאים בספור חסידי אחר — „שלום עליכם".

וה„ר" הניך ידע ערטו של „שלום-בית", מפני שמועטים הם הימים בחייו, שהיה השלום

שורה בהם בביתו.

את השנה הראשונה אחרי חתונתו, אינו יכול לצרף בחשבון, כי אז לא היתה חוץ

שלו מקננת אותו, פשוט מפני שהיתה מתכישת עדיין לדבר עמו. אבל מכיון שגולד להם

ולד—כבר נעשו חולין זה לזה, והתחילה האשה מסמרת עם בעלה בלי בשת פנים,

זחתחילו הקטטות.

והיתה הקטטה הראשונה במה שאביה פסק להם, לזוג, שלש שנים מזונות במלואן, ולא

נתן אלא פחות משנה. חוה מצאה שאשם בזה רק הניך שלוטיאל" שלה, שכשאוטרים לו

„צא"—הוא קם ויוצא לו. והוא סבר, שראשית היא אשמה יותר בדבר: מסתמא ידעה

למפרע, שהבטיחו על מנת שלא לקים, והסכימה על זה. ושנית: חיב אדם בכבוד חתנא

מדרבנן!...

וכשכמו כן היה, כשנגלה הדבר, שחלק גדול מן הנדוניה, שנישאר בידי חתנא

בתורת הלואה—הוא שמוס לנמרי.

ואחרי כן התחילו קטטות גדולות בשל ענינים קטנים. חפץ הוא לפעמים לשבת בלילה וללמוד—חיה גוערת בו. חפץ הוא לצום לפעמים ב' וה' שבשובבי"ם ת"ת ו—חיה כועסת עליו. אפילו בעניני המסחר היא מתערבת וכועסת.

וחיה הצטערה אז, שאין לה יותר מכן אחד. אלו היו לה שנים, היו יכולים לחלק ביניהם שוה בשוה: בן-לוי, בן-לך, ולהתגרש. ואחרי כן, כשנתברכה בהרבה בנים, הצטערה ואמרה: אלמלי היה לה רק בן אחד, היתה מקבלת גם סטורין מבעלה, והיתה יושבת לה גרושה כל ימיה.

וכך העמיד ר' הניך דורות מתוך קטטות, ועסק בסרנפה להרויח הרבה כסף מתוך קטטות. וזהו הצטער על הדבר, או התנחם וקוה, שסוף סוף תחכם אשה זו ותבין, שהדבר כגונח וקצת אסור על פי דין, ושוהו בכלל, חייהם אינם חיים; עד שנפלה ביניהם התנה הגדולה, שפסקו על ידה מלדבר בינם לבין עצמם לשנה תמימה.

השנים היו אז בקלקולן; מצב הסרנפה נלקה, ומיחושו² שלו הצר לו אז באופן נורא, הרופאים יעצוהו שיוסע לחיץ-לארץ לעשות נתוח בעצמו; אבל לא היה לו די כסף על זה. הוא הזיגש מן הנסיעה, אך חיה קבצה, פרוטות-פרוטות, צרור כסף בחשאי, קיסעא-מכאן. קיסעא-מכאן—הקערה והמשארה³; לא ספרו לאיש אם חסר בהן קצת ריפות⁴ וקצת קסח. מצפה היתה חיה, שבמהרה-במהרה ימלא הצרור, ויפסיק לו לנפיעתו.

וגם היא היתה חולנית במקצת: פסקה מלדת. שכנותיה יעצוה, שתסע לתתית אחת בכפר פלוני, הרופאה חולים בלחשים. והוא אמנם ידע, שעל פי דין אסור להאמין בכשפים, שמכחישים, כביכול, בפסליא של מעלה⁵; אבל על פי דין אין לך דבר שעוסד בפני פקוח גפש. והתחיל מקמץ ומקבץ קיסעא-סה, קיסעא-שם, וקוה שימלא הצרור ויתן לה, שתסע לכפר פלוני לתתית פלונית.

והסח הולכים ומקבצים, מקבצים והולכים—אך הצרורות נלקים בחסר. התחילו חושדים איש את אשתו ואשה את אישה, כי שולחים הם יד בצרורות; ובאחרונה נודע הדבר: היא ננבה מצרורו לצרורה, והוא—מצרורה לצרורו.

אז נפלה ביניהם תנה גדולה, והניך התחיל מיאש את לבו משלום-בית. רואה הוא, שהיא אשה רעה, ושבדאי היא לו עונש מן השמים על חטאים ופשעים שצריכים מרוק⁶ בעולם הזה. ומכיון שהגיע לידי הכרה זו, שוב לא התלונן עליה בלבו ולא הקניטה בדברים, בשעה שהתחילה מצערת אותו; ואין צריך לאמר, שלא פיסה בשעת כעסה, אחר שבעיקר הדבר היא אינה אלא שליח למקום-ברוך-הוא: כל מה שהיא עושה, קצנה ועוסדת היא. אצל ר' הניך לא היה מעולם שום ספק בדבר, שהאשה אינה בריאה לעצמה, מעין, מלאכה הצריכה לנוסה; היא לא נבראה אלא בשביל האיש, להנאתו או לצערו, והרי מקרא מלא הוא: "עזר כננרו!"

וככה עברו השנים על ר' הניך. ובינתיים פג צער הקטטות בצער גדול בנים; וצער גדול בנים, כשהוא לעצמו, נתן סבות חדשות לקטטות חדשות. ואחר כך כשהשיאו את כל בניהם ונעשו קצת זקנים—לא היו עוד לכאורה סבות לקטטות, אלא שהיו מתקוטטים כבר על פי ההרגל.

בני ר' הניך היו עשירים ומשבילים, הולכים בגלוי ראש ומדברים רוסית, ונרמו צבוח צער להוריהם; ואפילו בצער זה לא השתתפה חיה עם בעלה, כי הצטערה ביחידות. ובינתיים הגיע ר' הניך לשנות זקנה, והתחיל מעיד על עצמו שאינו ראוי עוד לעסוק במסחר, ואלא שאשתו השיגה עליו ואמרה, שאינו אלא עצלן, החפץ להרבות באמירת תהלים! ועמדו

(1) תעניות שכפרשות: שמות, וארא, בא, בשלח, יתרו, משפטים, תרוסה, תצוה. (2) מחלתו.

(3) כלי הנצק החפץ. (4) גריסין שנזוכו. (5) נצבא שרי מעלה. (6) סהור מעונות.

במחלוקת זו עד שבא בנם הצעיר והבריע. הוא לוח מעט הכסף שנשאר בידם, ותחת לפרוע חובו הקצה להם חדר מיוחד בתצרו לדירה והכפיק שם צרכיהם.

יושבים להם ר' הניך ואשתו כל היום בחדרם גדלים ושוקקים איש לעצמו. אינם משיחים אלא כשהם מתקוטטים; ויכולים הם להתקוטט עכשו אפילו כשיש אדם אחר בביתם, מפני שבין כך ובין כך אין איש זר מבין עכשו לשיחתם. כבר בטלו השוחנות גם כפי ר' הניך, גם כפי חוה, ואבד להם חתוך הדבור... אבל ר' הניך וחווה מבינים בינם לבין עצמם. ובעיקרו של דבר אין להם צורך להבין בקטטות אלו, מפני שאינן יוצאות מסיחה כדי להשפיע. קטטות הן לעצמן. יותר נראה, שהן מחאות לשעבר, מחאות נגד החיים, מחאת הזקנה על ימי הנער שעברו כליכך מהר בסבלות ילדים, בפזיזות נערים, ולא השאירו אחריהם לא טעם ולא ריח.

והזקנה הולכת ומתנכרת על בני הזוג. חוה מוכרתת עוד לצאת ולבוא, כי מי יבשל בלעדיה חמין פעמים בכל יום? אבל על ר' הניך נעשתה קשה ההליכה, והוא מתפלל ביחידות. אפילו בשבתות. יש לו קצת צער רק כשמגיע זמן קדוש הלכנה. אז הוא יוצא אל החצר נשען על משענתו, מחדש ורוקד כנגד הלכנה: „ברוך יוצרך, ברוך בוראך, ברוך עושך, ברוך קונך” — ולמי יאמר „שלום עליכם”? האם לנכדיו הקטנים והשובבים העוברים עליו? הלא יצחקו! והוא רואה את חוה, ההולכת להכניס עצים לבית, ופונה אליה ואומר: „שלום עליכם!” — והיא מסגנת מבין שפתיה ועונה לו: „עליכם שלום!” גם כשיכנס ר' הניך לביתו הוא מברך את חוה בקול רם: „ירחא טבא!” — והיא משיבה לו: „ירחא טבא — שנתא טבא!”

דומה שחתוך הדבור שב אליהם ללילה זה ופכיון שעובר לילה זה, הרי הכל שב לקדמותו. הזקנה שותקת סתוך קפדנות, והזקן סקפיד סתוך שתיקתו. היא עיסקת כבית ומתאוננת בדברים שאין להם חתוך הדבור, והוא יושב ואומר תהלים על-פה.

אשה רעה. ספור זה מראה לנו איזו דונמה של האשה רעה, טפוס שהיה ידוע כל כך בחיי המשפחה שלנו מהדור הישן. חוה התקוטטה כל ימיה עם אישה, ר' הניך, מבלי כל סבה גלויה לזה, והיא היתה תמיד המתחילה בריב. קטטה מבלי איבה, קטטה לשם קטטה, ולפעמים מתוך אהבה. אפשר שתוה לא מצאה ספוק נפשיי בחיי הנשואים, ואולי לא התאימו בני הזוג זה לזה ברוחם, או, מה שקרוב לודאי — הם לא הבינו זה את זה, מחמת ההבדל החנוכי שעשו אבותינו בין האיש והאשה. הבדל זה, שסגר את דרך החיים וההתפתחות הרוחנית לפני בת ישראל עד שנשאה לאיש, עורר בה מרירות על עלומיה שכלו בתוהו ועל שפלותה הרוחנית והחברתית; ומכאן יצאה האשה הרעה, שהיתה לשבט-מומר על חטא נושן. חבל, ששטיינברג לא ברר את הפסיכולוגיה של חוה, היכולה ללמדנו הרבה...

כשתי שנים לפני מותו בא שטיינברג לגור באודיסה, בתור קוריספונדנט יסיו האחרונים של שטיינברג. קבוע של העתון הניוירקי, די ווארהייט. אז נתמלא חפצו להתפרנס מן הספרות, אולם חיי הכרך היו קשים על המספר החולה, ובכליון נפש התגעגע על חיי העיריה השוקטים והנחמים שעזב אחריו. בריאותו התמוטטה יותר ויותר, והרופאים הכירו בו מחלת-הסרמן. ובכל זאת לא הרגיש שטיינברג, המלא דמיונות וחזיונות, כי קרב קצו, והתעתד לכתוב ספורים חדשים. פקח זה, שידע כל כך לתאר את ההוואה העצמית אצל אחרים, האמין עד רגעיו האחרונים שבריאותו הולכת וטובה⁽¹⁾. באדר

דַרְסֵחַ נוּ גַם דַּמְיוֹן-מַתְעָה זֶה, וּבִשְׁבִיעֵי לַחֲדָשׁ מֵת שְׁמִינְבֵרְג בִּיסוּרִים קָשִׁים.
 סוֹפְרֵי אֹרִיסָה דָּאֵנוּ לַהֲמַסְפֵּר בַּחֲלוּי, וּלְמַשְׁפַּחְתּוֹ הַעֲזוּבָה — אַחֲרֵי מוֹתוֹ.
 הַאֲפִטְרוֹפְסִים הַמְמוּנִים עַל עֲזוּבוֹ הַסְּפָרוֹתֵי שֶׁל שְׁמִינְבֵרְג הַחֲלוּ לְהוֹצִיא לְאוֹר
 בִּשְׁנַת תַּר"ע קוֹבְצֵי כָּל כְּתוּבֵי לַעַם וּלְבְנֵי-הַנְּעוּרִים
 בְּשִׁמּוֹנָה כְּרָבִים.

*

רוב ספוריו של שטיינברג לעם הם — רשימות פסיכולוגיות
 מוצלחות פחות או יותר. הן מתארות את מצב־רוחו של נבון ברנע ידוע
 אחד בחייו, ואת הרשמים שעברו עליו במצב ההוא. הרשמים הללו נובעים
 על פי רוב מהרגשה עמוקה ופיוטית, אלא שלא תמיד יש ביניהם יחס טבעי
 וקשר פנימי. יש שהרשמים הם קטועים, מקריים, ולא יצלחו להיות לתמונה
 שלמה אחת. שטיינברג אינו פסיכולוג מסודר, העוסק בברור מתון והדרגי של הרגשות גבוריו,
 אלא „אימפריסיוניסט“, הנוח להתפעל מאיזה רושם בודד ונוטה להשליטו
 על רשמים אחרים. כן חסר למספרנו כשרון הציור. אין בידו לתאר
 את הסביבה ואת כל המראות החיצונים המלוים את הרגע הפסיכולוגי
 הנידון, ועל כן אינו מרכיב את מעייניו באותו הרגע. שטיינברג מוכרח
 תמיד להוסיף כמה פרטים ורשמים צודדיים על הרשימה העיקרית, ועל ידי זה הוא מבטל
 שלמותה ומפחית ערכה. גם ההרצאה של שטיינברג לקייה על פי רוב, מלבד שנמיתו
 לדרשנות, או יותר נכון — לחקרנות, נותנת בה טעם לפגם. תנאי הכלתי-רצויים
 של מספרנו מנעו מבשרונו ההגון את השכלול הדרוש, והוציא מתחת ידו כמה דברים
 שלא היו ראויים גם להכנס לקובץ ספוריו.

ספרות הילדים. שטיינברג היה המספר הראשון, שכתב חלק גדול מיצירותיו בעד
 הילדים ובני-הנעורים. הוא עבד כמה אנחות והדפיס גם
 ספורים מקוריים רבים, שהתריפות החקרנית והמוסר השמושי מזדוּגים בהם לתמימות
 הילדות ומעוף דמיונה.

מסתורי¹ הילדות.

מרדכי זאב פייערברג (1874—1899).

מרדכי זאב פייערברג נולד במ' תשרי תרל"ה בעירה נובגורוד-ז'הלינסק. אביו, ר' שמשון השוחט, היה קנאי נלהב ועני מדוכא, וזמן מה אחרי לדת בנו יצא לגור עם משפחתו, לצורך פרנסה, להכפר הקרוב הילסק. שם התענג הילד מרדכי-זאב על יפי הטבע, ודמיונו נתפתח לפני חנוכו.

זמנו. בשנת תרמ"ו, בהיות הנער כבן י"א שנה, שב עם הוריו לנובגורוד-ז'הלינסק, ואחרי למדו תורה מפי אביו נמסר למלמד. במשך ארבע השנים, שכלה מרדכי-זאב ב"הדר", למד חומש ורש"י גם נמרא, אלא שהנער הפיטני ובעל-הדמיון לא הצטיין בפלפול התלמודי, ורבותיו חשבוהו לבעל "מות סזומטס". כבן ט"ו בא פייערברג ללמוד בפני עצמו בבית-המדרש של חסידים-טשירנובל, ושם המציאו לו חבריו את ספרי-ההשכלה הראשונים, שקרא בהם בתשוקה רבה. גם ספרי הנביאים ואגרות התלמוד והמדרש, שרבנותיו ב"הדר" פסחו עליהם, היו לו עתה למקור דמיון ופיוט נעלה. וכשהרגיש ר' שמעון, כי בנו שונה ב"סליצות" וב"השכלה", אמר לתת עול החיים על צוארו ולהשיאו אשה. בשנת תרנ"א, בהיות פייערברג כבן י"ה שנה, הביאו אביו בבית-האירוסין עם בת שוחט אחר מעיר סמוכה. הכלה היתה, במקרה, יפה ובעלת לברוש, ופייערברג אהבה מאד. אולם עלם אמלל זה לא נועד ליהנות מטנעמי האהבה והחיים. בנסעו ל"התנאים" התקרר בדרך, ובגופו החלש דבקה מחלה קשה, מחלתו.

שהפתה-הנרן, העתירה לקרב את מיתתו. כשנודע הדבר למחנתנו

במל את השדוך, למרות רצון הכלה, ופייערברג בקש נחומים למכאובי רוחו ונויתה הצללים. בספרי מחקר ופילוסופיה, שקרא בחשאי בבית המדרש, איזו נמיה לבדידות ולעצבות נתפתחה בו, ויאהב את „הצללים“:

רבים המה האנשים האוהבים את היום ואת האור, ואני הנני אוהב את הלילה ואת הצל... כלילה—ואני יושב בבית-המדרש הישן, הסט לנפול, השמש כבר הלך לביתו, בחוץ יהום הרוח ביללת סערה ודופק על שברי לוחות החלון ומשתעשע עם שלהבת נר-החלב אשר בדי, סניע בחוקה ומטילו הנה והנה. העמודים הרבים הנפוצים על פני כל הבית עומדים כמצבות על הקברים, ואני עומד נשען על הבמה בתוך, הנמרא פתוחה לפני והנני לומר. נרי הקטן בוער בהמולה דקה ומתיו צרורות חלבו על פני הנמרא. הנה הוא ספיץ אור כהה על פני הבית ומטלא את כל חללו צללי חשך; האור מרסרף מסביב לו ד' אמות ובוקע ועולה כתוך החשך, ובארבע פנות הבית חשך ושטמון, והחשך עולה משם ומשתרע על פני כל התקרה סמעל ויורד כוילון עד חצי הסוכת אשר סמולי. והצללים מתנועעים, צל נופל בתוך צל וצל משתרע על נבי צל. הנה הבית כלו מתנועע, הצללים מטתחיים, הצללים מדברים שלום וידידות ונושקים איש את רעהו... הנה המה מדברים, המה מתלחשים ואנכי לא אבין דבר... ואני משתעשע עם הצללים, הנני סבליעם בקרב נפשי סנימה... הנני שואף אותם ומתענג על תארם השחור, והנני רוצה כי יתקדו עוד יותר, יתרחבו ויתפשטו וימלאו כל חללו של עולם אימה מתוקה וסחד נעים—כמוני“.

והברידות גם החקירה הדתית לא השיבו לפייערברג את שלות-נפשו, כי פרצה בו מלחמה פנימית בין הרגשות הדתיים, שעליהם נתחנך, וההשקפות החפשיות שקרא בספרים: גם הקנאים שטמו ורדפו את הצעיר החולה בדרכים שונים, כי נתפרסם בעיר לאפיקורם. ובתוך כך הלכה והתמוטטה כריאותו של פייערברג, ובחורף תרנ"ו נסע לורשה, כדי לדרוש ברופאים. שם התודע להסופרים העברים ובראש הקיץ יצא לסלאוויטה, הידועה באוירה הצח, כדי לחדש את כחותיו. אולם מחלתו לא הרפתה ממנו, ועל כן בלה פייערברג את חורף תרנ"ו בכפר ציכובקה, בקרבת נובגורוד-והלינסק. במקום בורד זה מצא חיט זקן, שעבד בצבא הניקוליבי, והלו הרבה לספר לו מחיי הקאנטוניסטים¹, דבר שעורר ספורו הראשון. אותו להדפיס אז ב„הצפירה“ את ספורו הראשון, „יעקב השומר“, שאינו אלא בוסר. בראש קיץ תרנ"ו נסע פייערברג שנית לסלאוויטה, ואז הדפיס ב„השלח“ את ציורו „העגל“, או קטע מזכרונותיו של „חפני בעל-דסיון“, כנוי-ספרותי שכתר לו לרוב יצירותיו.

הימים אז ימי הקיץ, ולי עוד פרס מלא תשע שנים. השמש השפילה מסכון שבתח להביט בעיניה הבערות אל „החרר האסל. וכמו להכלים את מלמדנו, השליכה מנטה בלעג אל ה„טלית-קטן“ שלו המלוכלך, ותסבך קרניה בזקנו החד למען הרעיפו... ובחון מה יפה וטה נעים! מה טובים השעשועים שמה! מה נאה הוא האד העולה מתעלת השופכין, ומה מאושרים המה הנערים המתגלגלים עתה שמה, המתאבקים בעפר ועושים כדורי רסש ומיבשים אותם בשמש! אבל חרבי הוא קשה ואכזר, הוא לא ידע חנות! הוא יושב ולומר! יושב ושונה! אנלי-הזיעה נוטפים על פני הנמרא, הכתונת לחה ומרובקה אל העור, הידים כבדות, הראש כואב, הקול צרוד—והרבי שונה, לומר ושונה... אך עוד מעט ייעף גם הוא... אנחנו יוצאים בבהלה ובקוצר-רוח החוצה—והנה העדר

(1) הנערים הלוקחים לצבא בימי ניקולי.

לקראתנו, התישום המכובדים הולכים בראש, בישוב הדעת ובהכרח עצמית, כרבים וטוביהעיר בעת לכתם עם, אנשים פשוטים: לאינו, שמחה של מצוה, לקבלת פני התן, ברית-מילה והלוית המת; אחרים העוים ואחרים הפרות, הענלים, החזירים והפייחים, איש איש על מחנהו. האבק עולה עד לב השמים, ואנחנו מתבוללים ומתערבים בין המחנה. זה רוכב על גבי תיש וזה על גבי עז, זה זורק סרה בבהמות, מבהילן ומפחידן... והנה פרתנו לקראתנו הולכת בקצה המחנה לימין הרועה, הנושא על כתפיו ענל נחמד למראה. אנכי הבנתי כרגע את ה"סוד", כי כבר הגידה אמי לא אחת, כי פרתנו היא "מעוברת". שמחתי הגיעה אז עד מרום קצה, ובכליון הנפש הבטתי אחרי הרועה, הנושא את הענל היפה על כתפו ישר לבית אבי, ובכל לבני חפצתי לרוץ אחריו, להתמודד על הענל ולנשקו מנשיקות פי באהבה. אך מה אעשה? והרבי? ותפלת המנחה?...

כבואי הביתה רצו לקראתי אחי ואחיותי הקטנים ויבשרוני דבר הולדת הענל: לו ראית, חשני—אמרו אלי כלם פה אחד—כמה נאה על זה, לו ראית את סצחו הרחב, את נחיריו הרחבים, את לשונו הארוכה ואת שפתיו האדומות והמלאות; לו ראית... אנכי לא יבלתי להתאפק עד כלותם את כל דבריהם, ובקוצר-רוח רצתי אל הרפת, כרעתי על ברבי לפני הענל, מששתי בידי את כל אבריו אחד אחד. אחרי כן לקחתי על זרועותי ונשאתי אותו אל חדר-הבשול, למען אוכל להביט עליו לאור הנר. שמה פרתתי פתותי לחם אחדים והנחתי אותם על לשוני, והוא אכל לתיאבון, ויבט אלי במבט רצון ונדיבות. אנכי הכרתי אז כרגע, כי מצאתי חן בעיני הענל וכי שוה אני בעיניו להתרועע אתי, כי הבדילני לטובה מכל הילדים, אחי ואחיותי, ויכונן את מבטו אך אלי, ואל כל אשר פנית לוני מבטו האהוב. אנכי הרגשתי אז בנפשי אהבה חזקה, מהולה בנאון, אל הענל היפה, ובכל לבני המתכרתי לאהוב את הענל ולשלם לו אהבה: תחת אהבה.

—הנה כן—אמרה אמי אל אבי בערב בכואו הביתה—כא נד! ו הפרה המליצה ענל. בשבוע הבא נשחט את הענל ויהיה לנו בשר צלי ליום השבת כאשר אהבת. —היתכן, אמי? היתכן כי תשחטי את הענל הנחמד והנעים הזה? —שאלתי בחרדה. —עורך נער, בני! עוד כסיל ובער הנך. לו דברת בדברים האלה בחברת אנשים—והיית לצחוק.

ובשובי עוד הפעם לחדר-הבשול לבקר את הענל, מחמד עיני ומחמל לבבי, ובראותי את עיניו הנמויות אלי וכמו משיקות בקשת חנינה ורחמים—ולנו עיני דמעות, ובאהבה רבה התמודדתי עליו ומששתי את עורו, ודמעותי החמות טפטפו על צוארו, ואני נשקתי ובכיתי עור.

ובלילה הזה—אזכרה—חשבתי מחשבות רבות... ענל זה למה הוא בא לעולם? לשחישה? ופרוע ישחט? ענל זה, היפה והנעים, למה ישחט? ואם לא בא לעולם אלא כדי להשחט, מדוע זה הוא נאה כל כך, חלא יכל היה להבראות אומצא? מקופלת באזה סמרטוט של עור—ודיו? מדוע זה תאמר אמי לשחטו? מי נתן לה המשפט לשחט את הענל היפה הזה?...

נדרתי חיי פרוטות לקופת רבי סאיר בעל הגם", כי יהפוך את לב אמי לטובה על הענל—ואישן. ובחלוסי—והנה הענל עקוד, השוחט עומד עליו ומכיני בידו... הגה הוא שוחט... הענל מסרכם, הדם מזנק...

ובבקר, בקופי מעל משכבי, רצתי ראשונה אל הרפת, ומצאתי, לשמהת לבבי, את הענל שאהבה נפשי שוכב בשלות השקט, חי וקים ואמו מתרפקת עליו באהבה, מלקקת בלשונה את עור גבו ומסדרת את שערותיו הקצרות שורות שורות.

ביום המחרת בערב, בשוב הפני הביתה, מצא את הטבח עומד על מקח העגל ומחשב עם אמו דמי בשרו ועורו. בלבו נתחדשה הסערה, ונתעוררו שוב השאלות המציקות: מדוע גזרה אמי, שאסור לרחם על העגל היפה הזה? הן היא אמרה לא אחת, כי מצוה לרחם על בעל-חי ואסור להתאכזר?... רבוננו-של-עולם! הן אמי והעגל שניהם בידך, מדוע נפחת רוח חיים בהעגל, ובלב אמי נתת רצון להמיתו?!... ואחי הקטן שצאת ביום השמיני ללדתו? הן עליו אמרה אמי בפירוש, כי עור לפני יצירתו בבטן כתבו בספר השמים, כי כך וכך יחיה, ומדוע זה נברא בכל תפארת אדם? מנוחתו של חפני נגולה ביום ובלילה, ומצוקת-לבו גדלה במדה שקרב יום השחיטה. ובתוך כך הולך

העגל וגדל סיום ליום, מקפץ ברגליו הארוכות והדקות, ומדי ראותו אותי מרחוק הוא רץ לנגדי, מרקד ומשתגע משוב לבב, ואני הנני מקבלו באנחה חרישית ובוכה ושוחק כאחד. והיום הנורא בא. בא היום השמיני. ואני רואה כי הרגעים הנוראים הולכים וקרבים, העת רצה בחפזון. השמש הנה היא עולה ועולה... הנה היא יורדת מערבה... נורא הדבר. יודע אני כי העגל לא ישחט, בודאי לא ישחט... אי אפשר שישחט... אבל בכל זאת לבי מפעם בי; יודע אני, כי השמים ירדו לעזרתו... המלאכים יבואו להצילו... הסכין יתפוצץ או צוארו יעשה שישי... בדרך הטבע אין סמל: אמי היא קשת-עורף—אבל גם יעשה, באופן אחר אי אפשר... העגל הוא יפה עד מאד, ואנכי נדרתי הרבה לקופת רבי סאיר בעל הנס... בכל שעה הרביתי לנדור...
ובכל זאת—מי יודע... ולבי מפעם בי, עיני מלאית דמע, רנשותי יהמו, מחשבותי רצות רצוא ושוב... קשה: לישוב הדבר, גם הרבי לא ידע... לא! לא אשאל את הרבי, גם הוא, כאמי, ישחק עלי וכסיל יקראני...
והעגל נשחט...

האדם והחי. חושו הטבעי של הנער חפני, החפשי ממשפטים קדומים, אינו מבחין בין זכיות האדם והחי. הוא מתקרב בחבה רבה להעגל היפה, ואינו מבין מדוע נגרעה זכות-הקיום שלו מאותה של אחיו. הפני עמד על שימת "צער בעלי חיים" לא מתוך חסדה, שאינה אלא רגש פרטי ומקרי, ולא בשם הצדק, המשתנה לפי ההשקפות והמושגים, אלא בכח ההגיון הטבעי: אם העגל עומד לשחיטה ולאכילה—מדוע הוא יפה כל כך? מדוע נתנו לו אברים, חושים, חיים וחכיבות? למשפט פשוט זה מניע בנקל כל בעל רגש זהסתכלות, המתקרב לבעלי-החיים; ואולי סופו להזיר את האדם הקולטורי מן המנהג הפראי הקדום של אכילת בשר, אם ההגיון ינצח בכל — ינצח גם בזה.

אח חורף תרנ"ח בלה פייערברג כבית אביו, ואף על פי ששלם לו בעד מעון וארוחה לא פסקו ביניהם הקטטות בעניני דת. המספר הצעיר החל ללמוד אז בתשוקה שפות שונות, ויתר זמנו הקדיש להעבודה הלאומית ויסר בעירו אנודה ציונית. אולם העמל הרב הזה הנביר את מחלתו ובקיץ הבא נסע שוב לסלאוויטה. ובעת ההיא מצא פייערברג קצת רוחה חמרית, כי הנדיב רק"ז

ויסוצקי קצב לו תמיכה חדשית קטנה. הוא הוסיף לעסוק
בספרות, וידפיס ב"השלח" את ספורו היפה "בערב", הלכות
גם הוא מזכרונותיו של חפני בעל דמיון.

—הבא נא אתך נר-חלב—אמר אלי ה"רבי" בלכתי לאכול ארוחת הצהרים—כי כל
הנערים הלומדים "חומש" מתחילים מחיים (הוא יום א' פרשה "לך לך") ללמוד בערב;
ומהיום והלאה ידע נא כל נער הלומד "חומש", כי עליו להביא ככל שבוע נר-חלב להאיר
לפניכם את השלחנות; גם פנסים הביאו אתכם להאיר את הדרך בשובכם בערב חביתה".
היום אחל ללמוד בערב—חשבתי בלבי בלכתי לביתי לאכול ארוחת הצהרים—מה נעימה
היא הבשורה הזאת! היום בבואי הביתה אמר לאמי כי גדול הנני, גם לאחיותי בריינרל
ושרהיקה אמר כי גדול הנני, וכי לא אשתעשע עמהן עוד בצעצועים כאשר עד הנה. מה
נעים הרבר להיות גדול!

החלתי לשוב יום יום החררה בין-העריבים. הרפש בחוץ, עד הצואר, השמים מעוננים
ונטפי גשם דקים נשאים ברוח ומכים בזעם בפני העוברים ושבים, ההולכים שחוח תחת
סבל מלבושיהם הקרועים והבלויים, שנתמלאו מי גשמים וטיט חיצות; הנעלים מתחבטות
וקשה להן עד מאד הציאה מן הרפש; סעטה יגון קודר וצל דאגה עמוקה פרושים על פני
כל האנשים, הפנים מביעים יאוש, הלב אינו סרניש לא שמחה ולא תונה, והוא מתאווה
ושואף אך לחצות עד מהרה את הבצה והרפש ולבוא שלם אל חבית האפל, הלח והנמוך.
ואני חפני אהבתי מאד לעסוד אז ב"חרר" על הספסל אשר אצל החלון ולהביט החוצה,
אהבתי מאד להביט על הקצף והאכעבועות העולים על פני אמי הרפש בדרת עליהם המטר;
אהבתי להביט בפני האנשים הענומים, הנלחמים בכל כחם עם חלוקי האבנים וזורות העצים
הסזורים אנה ואנה למסלות, בהפגש עליהם שני אנשים—והמה מתלכדים, מתאחזים ונכשלים,
עד שאחד מהם נושל, ולפעמים גם שניהם. בצה ורפש, צללי אנשים, בתים כקברים,
חלוקי אבנים לחים, שברי זכויות, גשם ושלגי מעורבבים...

בין העריבים... ה"רבי" הלך להתפלל, ה"רבנית" הלכה לקנות נפט ולשוחח מעט עם
מכירתיה, והסננים הלכו ללוות את התינוקות לביתם. החשך מתנבר, עלטה נוראה בחוץ,
הצללים נעלמים, ואני מסב את ראשי מן החלון אל הבית פנימה. ובבית חשך ודממה,
הילדים התקבצו יחד במעגל, והמה מתחככים זה בזה... רעד עובר בבשרי, שערות
ראשי תסטרנה, ירא אני לעמוד נלמוד אצל החלון, והנני נגש גם אני אל חברת הילדים.
נער אחד עומד בתוך המעגלה ומספר בלש ובקול עצב: "... והוא נשר פתאם בחצי
הלילה ורואה, כי הנהו ישן בבית-הכנסת הגדול. נר התמיד הדולק על ה"עמוד" יאיר
באור כהה את הבית. פתאם נתמלא הבית אור גדול, ושאין גדול נשמע מרחוק, והשאון
הולך הלך וקרב... אהה, ה' אלהים! בית-הכנסת מלא "מתים" משה לפה... הנה הם
עומדים ב"תכריכהם" הלבנים, עומדים, סתנועעים ומתפללים... המה ננשים אל "ארוך-
הקדש", מיציאים ספרי-תורה, ואחד מהם קורא: "יעמוד כהן!". ובאחרונה—יעמוד
החתן זרח ברבי גרונו, מפשיר!... והוא שוכב כבול עץ על הספסל, ויירא להגיע אבר
ולחניד עשעף... הוא מסתיר את פניו בשתי כפות ידיו, והקול קורא עוד הפעם: "יעמוד
החתן זרח ברבי גרונו, מפשיר!"—הוא מתעלף... והנה שני "מתים" עומדים עליו... המה
נושאים אותו אל הבמה נוסעמירים אותו לפני ספרי-התורה... התפלה עוד טרם נגמרה,
והשמש בא לערוך "חצות", וידפוק שלש פעמים על הדלת—והנה מר האור הגדול, "המתים"
נעלמו, נר התמיד בוער באור כהה, ובבית חשך וצללים...

הנער כלה את ספורו, וכל הילדים עומדים ושפתותיהם פתוחות, חפצים המה לשמוע

ולשמוע עד אין סוף. הפחד גדול מאד, האנדרה שהקוצת עוד יותר, ואנחנו אוחזים זה בזה ומתדבקים יחד, כמו חפצים אנו ללחום איש בער רעהו עם השד או הסת אשר יבוא לשבות ממנו שבי".

הילדים מוסיפים לספר "מעשיות" בלכטים ושדים, וכתוך כך שכה הרבנית והדליקה את הנר, שהבריה את הפחד והדמיונות. הילדים עומדים זמן מה כנדהמים, חוככים את עיניהם הכואבות מאור פתאם, ואחרי כן הם מתפזרים בבית. "אחדים מהם משוחחים ומריבים, ואחרים סועדים את לבם בפת להם והתיכת דג-מלוח, חמאה, גבינה, שומן, שיורי ארוחת הצהרים, וכדומה". והנה שבו גם "הרבי" ושני סגניו וישבו בראש השלחן.

"השבט בעל רצועות העור מונח לפני "הרבי" על השלחן, וכל הילדים יושבים על הספסלים סביב השלחן. קול "הרבי" מתבולל יחד עם קולות הסגנים וקולות הילדים הענוגים. השאון גדול. הנה נער אחד מוכה, והוא בוכה, והשבט עוד לא הונח על השלחן עד יד "הרבי" נטויה, פניו מתקמטים ועיניו מפיקות קצף נורא, הוא כועם על הילדים על הסגנים, על הרבנית, על השלחן, על השבט ועל רצון אלהים שברא עולם נורא ומלא רונז כזה... עוד רגעים אחדים והנה שני ילדים בוכים, שלשה, ארבעה, חמשה. "הרבי" מכה, לומד וצועק מעבר מזה, והסגנים מכים, לומדים וצועקים מהעבר השני... החומש משתפך בקול עצב איום, כל מלה מלאה תונה וחרדת אלהים: "לך לך מארצך ומטולדתך ומבית אביך אל הארץ אשר אראך"... מה נורא עתה ללכת! בחוץ אפלה נוראה, גשם, שלג ורפש, האויר קר ולח, הבגד קרוע והרוח האכזר נושבת בו..."

חבורה אחת מתפזרת מלפני "הרבי" ויורדת ויושבת בקצה הספסל, וחבורה אחרת עולה ויושבת בראש הספסל לפני "הרבי". ועוד הפעם מכות ומהלומות, קולות וצעקות ונגון קודר מהול בבכי... השאון ילך הלך וקטן, "הרבי" עיף ויגע, הסגנים נוהקים ופוקים, אחדים מהילדים מתנמנים מעט מעט על אצילי ידיהם, הרבנית יושבת אצל התנור מרחוק וטוה פומק. החרד כלו מלא עיפות, יגיעה, אי-יחיים ואי-רנש, ואך רצון כביר אחד מסלא את לבבנו: להתפטר עד מהרה מ"החדר" ולשוב הביתה... אנחנו סוגים את הרנעים ומביטים בפני "הרבי" להבין בתנועות פניו אם דעתו לשלחנו תקף או לא. "הרבי" והסגנים קמים ויוצאים מעל פני השלחן. התנועה גדולה. הילדים נדחפים מאחורי השלחן, וכל אחד מתאמץ לרדת תחלה מן הספסל. עיני הילדים נוצצות ומפיקות ברק-אור של ששון החיים, ולולא מוראו של "הרבי" היו רוקדים ומשתנעים טרוב שמחה. הלבבות הצעירים מרגישים עתה אהבה עזה ונענועים אלה לאלה. כל נער מביט לדעהו באהבה ובנעימות... הסגנים מלבישים את הילדים, רוכסים בגדיהם היטב ומעטפים במטפחות עבות את צואריהם, מישרים את מנבעותיהם, מסדרים את פאותיהם ומצינים אותם בני רחוב רחוב לברם. "הרבי" עומד נשען על השלחן ומביט אלינו, אבל פחדו כבר סר מעלינו... פניו המתקמטים, המכונים מול הרבנית, מעידים כי בעוד רגע יתגרד פנים ואהור ויאמר כמתנמנם: "ציפה, תגי לי ארוחת הערב, הנני חפץ לישון, עיף הנני!"

אנחנו מדליקים את פנסינו ומתפרצים בקול רעש החוצה... החשך גדול מאד, הנו סמר מקור, איזה חומר לח, שקשה להבירו בחשך אם הוא גשם או שלג, מכה בזעם בהפנים ובהאזנים הקפואות, ונטפים אחדים מתננבים דרך בית-הצואר ויורדים עמוק עמוק, עד החזה ולמטה, והרגלים נלחמות עתה מלחמה קשה וכבדה מאד... אך מי ישים לב

לקטנות כאלה בשעה שהנפש מלאה והלב שמח? הילדים מרננים בקול שמחה, דוחפים אלה את אלה באהבה מן המסלה אל הרפש, ומתרננים ומריבים בידירות. המחנה הולך הלך וקטן, מדי פעם בפעם מתפטר אחד הילדים מאז החבורה בקול שאון ובתרועת ניל ונכנס אל בית הוריו. השמחה נאספה, הרנה נפסקה, ואני נשארתי ברד ברחוב. דמטה איומה, עלטה, הרוח מקונן... הנני הולך לי ברד בדמי הליל בהעולם הנורא, המלא סתים, שרים ורוחות, מכשפים וצוענים... הנח בית שכונת אבי... בחלון אור זורח!... הדלת נפתחה, ואני הנני מתפרץ אל הבית... ובקול עלז ושמח הנני קורא: ערב טוב! אמי יושבת על דרגש לפני התנור החם, על השלחן העומד לפניו בוערת עששית באור כהה, והיא תופרת ומתקנת את כלי-הלבן. לפני הדרגש סמוך להשלחן תלויה עריסת-נצרים, והיא, אמי, מנענעת ברנליה את החבל התחתון העשוי לנענע את העריסה: היא מישנת עתה את אחי הקטן, סנדריל; אחותי הגדולה, בריינדל, יושבת לפני אמי על ספסל עץ ומתלמדת לטוית פוזמקאות, ואחותי הקטנה, שרה'קה, שוכבת על ברבי אמי ומנמנמת... אמי... אינה מנרת לי דבר, אך הנני סביר בפניה, כי כבר זכתה לי בכליון-עינים. — השלום לך, חשני? מה למדת היום בחדר, בני? הגידה נא חשני, ההנדך רעב? — כן, אמי, הנני רעב! — הנני ואמרח לך פת לחם בשומן. — אבל, אמי, אינני אוהב שומן! — אם כן, הא לך אנסים ללפת בהם את הפת. — אי אפשר באנשים. — האתן לך, מערני מלך, או את צרות נפשי אתן לך?! — אבל, אמי, מסרי נא לי, מעשה יפה, ואכל פת לחם בשומן!

גם בריינדל נתנה עיניה באמה כמתחננת שתמלא את רצון אחיה, ותאות להם. היא שחה והביטה בפני סנדריל חישן, לחצה את שרה'קה אל לבה, ותספר „מעשה“ שקרה בימי ילדותו של אבי אמה-הוקנה. בכפר שגרו בו הוריו ישב גם „מוכסן“¹, רבי יוסף, עני ולמדן גדול, ירא-אלהים וקדוש. כל הימים התבודד בחדרו ועמק כתורה ותפלה, ולפעמים קראהו ה„פריץ“, אדון הכפר, „ויצוהו לשיר „זמירות“ זנגונים“ של „ימים נוראים“, או לרקוד לפניו. ויהי היום ואורח קדוש, רבי ליב שרה'ס, תלמיד הבעל-שם טוב, נקרה לבית רבי יוסף; ויברכהו כי יוליד בן למדן וקדוש, אלא שסמאל² יתן עיניו בו ויתאמץ להטותו מהדרך הישר. כעבור תשעה חדשים נולד לרבי יוסף בן יפה-תואר כמלאך אלהים, וכשנודע הדבר לה„פריץ“, שהיה חשוך-בנים ומכשף גדול, קרא אליו את אבי הילד ויאמר לו: „שמע נא, משקה (כן קרא אותו ה„פריץ“), המעטים לך בניך הרבים אשר ילדת לשאת עוני ומחסור? ולמה יהיה גם בנך היפה הזה עני ונבזה כמוך? תנהו על ידי ואחנכהו.“ — אבל, אדוני הרם — אמר רבי יוסף בחרדה — הן יהודי הנני... — „לך לעזאול, מצורע, עם יהדותך... בעוד שמונת ימים תביא לי מס בעד שמונה השנים אשר לא שלמת לי, ואם לא תביא את הכסף אשליך אותך ואת אשתך ובניך אל הבור אשר בחצרי.“ זילך רבי יוסף לבקש עזרה מהבעל-שם טוב, העובר בעיר הסמוכה, וישלח אליו את תלמידו רבי ליב, כדי לשמור על הילד כלילה שלפני ה„ברית-מילה“, גם צוה עליהם לסגור אז את הדלתות, לפקק את חורי החלונות וארובות-העשן, ולכלתי הכנים איש הביתה.

והלילה ההוא בא „המנין“ התאסף בחדר היולדת, רבי ליב שרה'ס עשה „השבועות“ ו„צדופים“ ויעש „עגול“ במקל הבעל-שם טוב סביב מסת היולדת וילחש עליו ב„שמות הקדושים“. ויפן אל הסובים ויאמר: „דעו כי עלינו ללחם היום מלחמה קשה וכבדה

(1) זה הכונה: арендатор (2) השמן, כלך השדים ורוחות המזמאה.

סאד ... לכן, אחי, התחזקו! היו נעורים כל הלילה, למדו, מטנתי וקראו בספר הזוהר, ואל תעלימו עיניכם מספריכם אף רגע. הרבה תראו ותשמעו בלילה הזה, אך אל תיראו!... עוד הוא מדבר, והנה קול דוסק על הדלת: „פתחו! בשם הפריץ, פתחו! — אבל אין פותח ... „פתחו! אני עבד הפריץ! הפריץ ייסרכם קשה, יהודים נבויים, אם לא תפתחו את הדלת!“ — אבל אין פותח ... הימיה. עברה שעה אחת, והנה עוד הפעם קול דוסק על הדלת: „פתחו! קשקה, פתח את הדלת! האם לא תכירני, משקה? הלא אני הפריץ! משקה, פתח! מחר איסרך בשוטים לחים, אם לא תפתח את הדלת!“... אבל אין פותח ... עברה עוד שעה אחת, והנה קול הסון גדול סאד נשמע מרחוק, קול הסון אנשים הולכים הלך וקרב אל הבית ברעש... הנה קול דוסק בחזקה על הדלת: „יוסקה, פתח את הדלת! הננו הפצים לשנות יין-שרף!“ — אבל אין פותח. — „יוסקה! מה לך, יוסקה, מדוע לא תפתח את הדלת? הננו הפצים לשנות, תן לנו יין-שרף פן נשבור את הדלת!... שמח לך עם „יהודיך“, אשר הבאת מן העיר, כאות נאשך, אך לנו תן יין-שרף! יין-שרף תן, יוסקה, ואם לא, נקרקר קירות הבית ולא נשאיר סביתך אבן על אבן!“... הנה הם סכים בדלת בכח גדול, עוד מעט ותשבר, הם קורעים את מכסה החלונות ומשליכים בהם אבנים... הרעש גדול, עוד מעט ויפול הבית על יושביו — אבל אין פותח. עברה עוד שעה אחת, והנה קול סנגנים נשמע מרחוק, והמנגינה, הוי, מה נפלאה!... היא מושכת את הרגלים בחזקה לרוץ לקראת המנגנים... כל החושים נמלאו שברון, הלב דוסק, העינים נוולות דמעות, הרגלים מתנשאות כמו סאליהן, הדם בתוך העירקים רץ מרוצה נעימה וורה לפי סדת הקולות... הסנגינה הולכת וקרבה, האנשים הפצים לשבת על מקומותיהם ולהנות בספר הזוהר, אבל הסנגינה מושכת אותם אליה... הסה מתחזקים ומתאזרים עוז לשבת על מקומם, והסנגינה מושכת ומושבת... העינים כחות, אלפי נקודות רצות רחופות ומבוהלות לפני העצפים... העינים הפצות לנום, המוח נרדס, הוא סבקש מנוחה, והלב מתנעש וחפץ חיים, עוד מעט ויתפוצץ לרסיסים מרוב תאוה... והסנגינה הולכת וקרבה, הנה היא נשמעה כמו סאחורי הדלת והחלונות; רגע נשמעה סנגינת עצב, והסה קוראים בספר הזוהר ועיניהם יורדות דמע; פתאם נשמעה סנגינה עליזה, והנה הם קוראים בספר הזוהר ומשחקים מרוב גיל ורוקדים איש תחתיו... והקולות מושכים ומושבים... הלבבות סלאים נעימות ונענועים ונמשכים לצאת אך רגע לראות את המנגנים הנפלאים, אבל—אסור! רבי ליב עומד נשען בכל כחו על המקל, שפתיו נעות וקולו לא ישמע — הוא עושה „השבעת“ ו„צרופים“... והסנגינה חדלה... והנה פתאם קול דוסק על הדלת: „בשם רבי ישראל בעל-שם טוב, פתחו!“ — „הנני!“ — קרא אחד מן „הסנין“... רבי ליב עזה את פניו ויתחלחל... אבל כבר עבר המועד: חתול שחור פרץ אל תוך הבית, וירץ עד ססת היולדת, ויחטוף את הילד—ויעלם“.

כשבא רבי יוסף בבקר אל חצר ה„פריץ“ הלקוהו חמשים בשבטים לחים, ובוים המחרת מת, ומשפתחו גורשה מהכפר. והילד הולך וגדול בבית ה„פריץ“, ויהי יפה עינים להפליא ובקי בכל „שבע חכמות“. אולם בטרם מלאו לו שלש-עשרה שנה, והוא תולם, והנה „זשיד“ זקן, חולה ופצוע, עומד עליו. „אבך אני — קרא הזקן הנענה — הפריץ עשק אותך בחזקה מחיק אמך היולדת, ואותי, אבך, הרג... בעוד ימים ימלאו לך שלש-עשרה שנה, ויהודי בן שלש-עשרה שנה מחויב לעבוד את ה' ולעסוק בתורתו הקדושה. קומה, בני, ולך אחרי“. הנער התחלחל, צעק — וייקץ, וה„פריץ“ שחק על החלום ויבמלהו, אולם בלילה הבא נראה הזקן שנית אל הנער ויכחו, מרט שערותיו וקרע בצפרניו את עור בשרו, ויקרא בקול נורא: „יהודי אתה, ואני אבך, קומה ולך אחרי, פן אמיתך כרנע“. וכשהקיץ הנער ביום השלישי בבקר, ראה — והנה הוא שוכב ערום על מפתן בית-המדרש.

הרב אבף את הנער העוזב אל ביתו, וילמדוהו במשך ימים אחדים לקרוא ב"סדור" ולהבין ב"חומש". וכעבור עת קצרה גדל הנער כל כך בתורה שהרב לא יכל עוד להיות מלמדו, וישלחהו לישיבת אמ שטרדם. ובטרם הפרדו מעליו נתן לו הרב קמיע ואת מטהו, כדי להגן עליו בדרך מפני השמן האורב לו. הנער שם את צרורו על שכמו וילך לבדו בדרך הרתוקה, וכבוא השמש נכנס ליער סבוך וגדול בלי קץ. הוא עמד להתפלל "טנחה" ו"מעריב", ואחרי כן הוציא פת מילקומו ויאמר לסעוד את לבו, אך מים לא היו לו לנטילת ידים. ויפול הנער עיף וינע לארץ, ואתרי קראו "שמע" עשה "עיגול" במטה מסביב למשכבו, לקח הקמיע בידו — ויישן. אך גסגרו שמורות עיניו, והנה קול שאון העירוהו.

מחנה זאבים רצים בתוך היער ופניהם סוערות אליו, עיני הזאבים נוצצות כאש, פיותיהם ושניהם הגדולות והחדות מפיצים אימה... הזאבים חסצים לבוא אל תוך ה"עיגול" פנימה, ואינם יכולים; המה נרחקים בכל כחם, רוקדים ומשתנעים מרוב כעס, אבל את ה"עיגול" אינם יכולים לעבור... המחנה חלף הלך לו, והנה חזיר סיער רץ לנגרו! הוא בא עד לפני ה"עיגול" ויעסוד, כי לא יכול ללכת הלאה ולבוא אל תוכו... החזיר עבר, והנה מתוך היער נשמעה סננינה נפלאה מאד, והסננינה נשואה על כנפי הרוח הצח, המנשב אז בלט בתוך היער; והרוח הזה יוצא מתוך "גן־הערן" בחצות הלילה, כאשר יפתחו שעריו לפני ל"ו הצדיקים, הבאים בכל לילה אל "גן־הערן" ללמוד שם תורה ספי שבעת הרועים" 1) ... נששו נמשכה אחרי הסננינים הנפלאים... הוא זוכר את ה"פריץ" ואת כנורו... הוא רוצה לצאת מתוך ה"עיגול", אבל הוא סתאפק... לבו נשפך בקרבו כמים מרוב תאוה... ידיו רועדות, הקמיע כמו נשמש, נפל לארץ... והוא יוצא בעל־כרחו מתוך ה"עיגול" זעל כנפירוח הוא נשוא הלאה, הלאה למרחוק אחרי קולות הסננינים... הוא עובר ימים ונהרות, שדות ויערים, ערים ובשרים, והסננינים סננינים לפניו... הנה הם אך די אסות לפניו, אך איננו יכול להשיגם... הנה כפר סולדתו... הנה בית הפריץ... הוא עומד לפני הדלת... הדלת נפתחה, והנה—יד חזקה וגדולה מושכת אותו לאחור בכח... מלהמה גדולה התעוררה... כח אחד חזק מושך אותו אל הבית, אל הפריץ, וכח חזק אחר מושך אותו לאחור. תסונת אכזר. כאותה שראח בחלום, רחפה לפניו, וקול קרא: "שובה, בני, שובה!"... ועוד הפעם הוא נשוא על כנפי רוח...

"מה היתה אחרית הנער?" — שאל חפני, כי חדלה אמו לספר; סנדריל הקיץ משנתו ויתן בבכי קולו, הנפס בעששית כלה ואורה הלך וקטן, ובבית המלא צללים ותוגה רתף איזה דבר מפחיד... מתר אספר לך הכל — אמרה האם — ועתה קרא את "שמע" ושקה את ה"מוזזה" ולך לישון..."

פחד הילד. הספור הזה מתאר לנו את פחד הנער היהודי מפני הכחות הנעלמים, השולטים בבני־אדם. בעל־דמיון כחפני קולט את כל הספורים במתים, שדים ומכשפים, והוא רואה את הרוחות כיצורים ממשיים הפועלים בסביבתו. הרוחות הללו, תולדות הדמיון הדתי, פונעות על פי רוב לא בנוף אלא בנפש, בתמימות האדם וקדושתו, ובכל זאת הן מטילות אימה יתרה על הילד מחמת המסתורין שבהן. והפחד המסתר, החזק ביותר, מסייע אמנם לפתח את כח־הדמיון, אבל הוא מרבה להחליש את העצבים ומלמד את האדם מנעודיו לבלתי ערוך את המציאות כמו שהיא אלא כנפעלת ממשיפיעים טרומים. ביחוד מויק פחד זה להילד

(1) שבעת הרוחים והצדיקים הגדולים.

העברי, ששריריו רפים ומנוכו דתי בעיקר. ספורי-המסתורין אינם מפתחים אצלו אחדות פנימית ופיוטית עם התולדה היפה ותעלומות הריה, יאוריה ויערותיה, שהוא רחוק מהם — אלא מעוררים בו התרגזות חולנית ובלהות-תוהו.

באותם הימים פרסם פייערברג ב"השלח" גם את ספוריו "הקמיע" ו"לאן?".
 יצירותיו האחרונות.
 הספור האחרון, המתאר את התפתחותו הרוחנית של נחמן האפיקורס או המשונע, מכיל הרבה מקורות חייו של המספר בעצמו, אלא שהדברנות והשתפכות-הנפש בלעז בו את ניצוץ הציור והפיוט. בהורף תרג"ט התכוון פייערברג לכתוב ספור גדול, בשם "ישראל בעל שם", אולם בי"ט אדר קדמהו המות.

כשרון הגון של פיימן וצייר היה לפייערברג, אלא שלא תכונתו הכללית של פייערברג. הספיק לפתחו כראוי. הוא קלט ביחוד את רוח-השירה הנגה, השורה בסביבתו של הנער היהודי, המתונך בדרכי הדור הישן. מסתורין הכרחיים בעולם הילדות הרגיוז תמיד את דמיונו העז והחולני קצת, והצללים עם צלמי היצורים המכודים העסיקו אותו יותר מהבריות הקימות של המציאות. נטיותו של פייערברג לתעלומות ורזין הוציאה אותו לפעמים גם מחוץ לגבול האסתיות המקובלות, והוא נעשה קצת חקרן ואפיקורס. ביחוד המציאה ספרות הקבלה והחסידות, המלאה הגשמות וציורים של הקדושה והטומאה — חומר רב לדמיונו וחקרנותו של המספר. מלחמת היצר", או הנגוד בין נזירות הדת ושאיפות הנוער - קבלה אצלו תמונה מסתרת של שני כחות נעלמים המתאבקים יחד. פייערברג מתקומם להחנוך הקשה של הדור הישן לא בשם החיים הפשוטים, תביעותיהם ומאוייהם, כיתר הכופרים, אלא בשם איזו שאיפה מסתרת, רכה וענוגה, הקוראה אותו לבטלה נעימה של הזיה וחלומות-קסם. ועל כן אין התנגדותו לעול הדת מלכת, משום שסוף סוף הוא מוצא גם בסגופי הקדושה מקור לתעלומות ודמיונות.

